МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК:

Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES:

Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers

ВИПУСК 75. ТОМ 2
ISSUE 75. VOLUME 2

Видавничий дім «Гельветика» 2024

Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 5 від 30.05.2024 р.)

Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. – Вип. 75. Том 2. – 326 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Редакційна колегія:

Пантюк М.П. – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів І.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.Л.** – доктор мистецтвознавства, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Боровик Л.А.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука); **Волошин С.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гриценко Г.З.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галик В.М.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гук О.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гжесяк Ян** – доктор габілітований, надзвичайний професор кафедри (Державна вища професійна школа в Коніні, Польща); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Заєць В.М.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомря І.М.** – доктор філологічних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Кекош О.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Кравчик М.О.** – кандидат філософських наук, доцент (Міжнародний гуманітарний університет) **Лазурко Л.М.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Мартинів Л.І.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Маршалек-Кава Джоанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Медвідь О.В. –** кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантюк Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петречко О.М.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Попп Р.П.** – кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Стецик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стреначікова Марія** – доктор наук (doc. CSc., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тельвак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка); **Футала В.П.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кадидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

Збірник індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музеєзнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

Реєстрація суб'єкта «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1190 від 11.04.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04753.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання
www.aphn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомря І.М.
Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74,
факс: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, 2024
© Пантюк М.П., Душний А.І., Зимомря І.М., 2024

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 5 from 30.05.2024)

Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. – Drohobych : Publishing House „Helvetica", 2024. – Issue 75. Volume 2. – 326 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editorial board:

M. Pantyuk – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical); **A. Dushniy** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Andrieiev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bermes** – Doctor of Arts, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Borovyk** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities); **S. Voloshyn** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Huk** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomria** – Doctor of Philology, Professor (Uzhgorod National University); **P. Ivanyshyn** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Kekosh** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Uzhhorod National University); **M. Kravchyk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **L. Lazurko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Martyniv** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **Marszałek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masnenko** – Doctor of History, Professor (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiv** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Medvid** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhytska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **R. Popp** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Sytnyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University); **I. Stashevska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskyi** – Doctor of Arts, Professor (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., PhD.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Futala** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Ustymenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor (Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yaremchuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

The collection is included in such international databases as Index Copernicus International.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 № 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category "B") on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category "B") on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 30.11.2021 № 1290 (annex 3), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category "B") on historical sciences (032 – History and Archeology).

Registration of Print media entity «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers»: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine № 1190 as of 11.04.2024. Media ID: R30-04753.

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition
www.aphn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region,
82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Drohobych State Ivan Franko
Pedagogical University, 2024
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya, 2024

ІСТОРІЯ

УДК 338.45(437+437.7)]001.53(091)”1919/1938”
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-1

Богдан ГЛІНКА,
orcid.org/0000-0003-3153-5553
аспірант кафедри історії Центральної та Східної Європи і спеціальних історичних дисциплін
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) bogdan.glinka10@gmail.com

РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОСТІ ТА ПРОМИСЛІВ НА ТЕРИТОРІЇ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

В запропонованій статті досліджено особливості розвитку промисловості та промислів і їх специфіку на території Підкарпатської Русі у 1920–1930-х рр., яка впродовж зазначеного періоду розвинулась від невеликої кількості підприємств, які займались загалом первинною обробкою сировини до будівництва та розвитку підприємств і фабрик, що починали не тільки займатись первинними процесами, але й виготовленням готової продукції для населення, як наприклад меблів, одягу, виробів із металу тощо. Які хоч і не могли поки що покрити весь попит на продукцію, але впевненими кроками йшли до цього.

Промисловість Підкарпатської Русі була слабо розвинута і до того ж частково постраждала під час Першої світової війни, коли в 1914–1915 роках тут проходив фронт і бойові дії. Війна з Угорською радянською республікою в 1919 році також не сприяла місцевій промисловості. Підкарпатська промисловість не була важливою в Угорщині, тому що промислові потужності були зосереджені деінде – за межами Будапешта, наприклад також у Словаччині. Більше значення мали лише деревообробна промисловість і видобуток солі в Акне Слатіні (нині Солотвино). Ця ситуація не змінилася навіть після входження Підкарпатської Русі до складу Чехословаччини.

Також поступово починають розвиватись й різноманітні ремесла, як виробництво шкіряної продукції, плетіння кошиків тощо, що допомагало населенню потроху ставати частиною економічного життя Підкарпатської Русі і поступово розвивати ці промисли до невеликих підприємств. Які давали змогу потроху пробуджувати економічний потенціал краю.

Все це стало можливим завдяки декільком чинникам, зокрема це політиці чехословацького уряду, який почав вкладати значні кошти в розвиток Підкарпатської Русі і інтеграції регіону до економічної та політичної сфери Чехословаччини, значній ресурсній базі самого регіону, а також підприємницькій жилці самих жителів краю, які скористались шансом, який їм випав і почали розвивати і піднімати промислове виробництво і підприємництво Підкарпатської Русі і активно долучатися до економічної розвитку краю. Це вплинуло на збільшення кількості підприємств та фабрик, а також розвитком нових видів промисловості та ремесел, які були закинуті, слабко розвинуті або ще не були до цього часу представлені в регіоні.

Ключові слова: *промисловість, ремесла, промисли, економіка, Чехословаччина, Підкарпатська Русь, міжвоєнний період.*

Bohdan HLINKA,
orcid.org/0000-0003-3153-5553
Postgraduate student at the Departments of the History of Central and Eastern Europe and Special Historical Disciplines
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) bogdan.glinka10@gmail.com

DEVELOPMENT OF INDUSTRY AND INDUSTRY IN THE TERRITORY OF SUBCARPATHIAN RUS IN THE INTERWAR PERIOD

The proposed article examines the peculiarities of the development of industry and crafts and their specificity in the territory of Subcarpathian Rus in the 1920s and 1930s, which during the specified period developed from a small number of enterprises that were engaged in the primary processing of raw materials to the construction and development of enterprises and factories that began to engage not only in primary processes, but also in the production of finished products for the population, such as furniture, clothing, metal products, etc. Although they could not yet cover the entire demand for products, they were steadily moving towards it.

The industry of Subcarpathian Rus was poorly developed and, moreover, partially suffered during the First World War, when in 1914–1915 the front and combat operations took place here. The war with the Hungarian Soviet Republic

in 1919 also did not help the local industry. Subcarpathian industry was not important in Hungary, because industrial capacities were concentrated elsewhere – outside Budapest, for example also in Slovakia. Only the woodworking industry and salt mining in Akne Slatin (now Solotvino) were more important. This situation did not change even after the entry of Subcarpathian Rus into Czechoslovakia.

Also, a variety of crafts, such as the production of leather products, basket weaving, etc., gradually began to develop, which helped the population gradually become part of the economic life of Subcarpathian Rus and gradually develop these crafts into small enterprises. Which made it possible to gradually awaken the economic potential of the region.

All this became possible thanks to several factors, in particular, the policy of the Czechoslovak government, which began to invest significant funds in the development of Subcarpathian Rus and the integration of the region into the economic and political sphere of Czechoslovakia, the significant resource base of the region itself, as well as the entrepreneurial spirit of the inhabitants of the region themselves, who took advantage of the opportunity , which fell to them and they began to develop and raise the industrial production and entrepreneurship of Subcarpathian Rus and actively participate in the economic development of the region. This affected the increase in the number of enterprises and factories, as well as the development of new types of industry and crafts that were abandoned, poorly developed or not yet represented in the region.

Key words: *industry, crafts, trades, economy, Czechoslovakia, Subcarpathian Rus, interwar period.*

Постановка проблеми. Промисловість та промисли Підкарпатської Русі коли вона ввійшла до складу Чехословаччини були майже або слабко розвинуті. Загалом це стосувалось тільки тих напрямків, які займались первинною обробкою сировини, інші ж напрямки майже не розвивались через економічну політику Угорщини. Однак із входженням регіону до складу новоутвореної країни дало можливість населенню Підкарпатської Русі розвиватись, що відповідно пришвидшило розвиток не тільки старих напрямків промисловості, але й виникненню і поступовому розвитку нових напрямків, які починали насичувати ринок готовою продукцією. Це ж стосується і промислів, що дозволило потроху розвиватись та зміцнювати економічні зв'язки між містом і селом.

Аналіз досліджень. Розвиток промисловості та промислів було досліджено такими дослідниками як Ян Рихлік, Магдалена Рихлікова у своїй колективній монографії досліджують розвиток Підкарпатської Русі у міжвоєнний період у політичні, економічній, культурній сферах. Зокрема вони детально дослідили розвиток сільського господарства, промисловості, кооперативного руху, фінансової та податкової систем, торгівлі та інших. Яромир Неказ в колективному дослідженні з Станіславам Кліма та іншими детально досліджували розвиток ремесел в Підкарпатській Русі у першій половині 1920-х рр., а також особливості поширення тих чи інших ремесел та специфіку в різних областях Краю та інші.

Виклад основного матеріалу. Промисловість Чеських земель, яка спочатку була побудована з метою насичення потреб Австро-Угорщини, була надмірно великою в Чехословаччині і не мала куди експортувати через труднощі зі збутом, викликані оборонною митною політикою нових держав. Розбудова Підкарпатської Русі в цій ситуації була б контрпродуктивним. За кількістю заводів і працівників промисловість Підкарпатської Русі не становила навіть 1% загального обсягу Чехословаччини (Prucha, 2004: 163).

Таблиця 1

Статистика підприємств у найважливіших галузях промисловості у 1926 р.

Галузеві групи та сектори	Чехія, Моравія і Сілезія		Словаччина і Підкарпатська Русь	
	Підприємства	Співробітники	Підприємства	Співробітники
1	2	3	4	5
I. Металургія	1266	195235	72	12666
Виробництво чавуну і металу	590	94366	49	9553
Машини, інструменти	623	98838	20	2686
Адміністративні приміщення і склади	53	2031	3	427
II. Музичні інструменти	73	3106	1	6
Клавішні	28	1439	1	6
Інші музичні інструменти	33	1421	-	-
Аксесуари	12	246	-	-
III. Текстильна промисловість	1714	283066	26	11032
Бавовна	597	120307	5	4426
Вовна	224	55586	7	4332
Льон, коноплі, джут	169	31788	5	1181
Шовк	61	16341	2	368

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5
Оздоблення, фарби, відбілю-вачі	137	16736	1	26
Виробництво трикотажних та в'язаних виробів	198	18968	3	376
Інші текстильні вироби	120	6851	2	219
Готові товари	208	16489	1	104
IV. Шкіряна промисловість	291	28959	15	1235
Виробництво шкіри та хутр	106	6200	13	1110
Виробництво взуття	116	19201	1	102
Виробництво інших шкіряних виробів	69	3558	1	23
V.Гумова промисловість	14	1603	1	396
VI.Лісова промисловість	1340	46442	283	15581
лісопильні підприємства та груба обробка деревини	752	19459	240	12381
Лісопильні заводи деревообробна промисловість	229	9400	16	1550
Виробництво меблів	337	16855	25	1633
Коркові вироби та ізоляційний матеріал	22	698	2	17
VII. Паперова промисловість	239	21038	18	4197
Виробництво паперу	102	14278	11	3821
Обробка паперу	137	6760	7	376 (Statistický přehled repub-liky Československé, 1930: 106)

Як бачимо на території Підкарпатської Русі та Словаччини металургія була слабко розвиненою і загалом стосувалось виробництва чавуну та металу як первинної сировини на експорт та машин на відміну від інших промислово розвинених регіонів, де було збудовано сотні заводів та фабрик з десятками тисяч працівників. В той час як в Краї в цій галузі було задіяно трохи більше 10 тис. робітників.

Також майже не розвиненими галузями промисловості та ремесел були виробництво музичних інструментів і текстильна промисловість. Щодо першої, то вона представлена всього двома фабриками. Однак точно невідомо чи була хоча б одна з них розташована на території Підкарпатської Русі. Щодо текстильної промисловості, то на обидва регіони було всього з два десятки підприємств, більшість з яких спеціалізувались на вовні, бавовні та лляній і конопляній продукції на відміну від Чехії чи Моравії, де було більше 1500 підприємств і фабрик, які спеціалізувались на всіх видах текстильної продукції, крім шовку, який тільки починав розвиватись в Чехословаччині.

Шкіряна, гумова та паперова промисловість також були майже не розвиненими галузями промисловості. 15 шкіряних і одне гумове підприємство в Словаччині і Підкарпатській Русі, які в основному спеціалізувались на виробництві хутра та шкіри, яка потім доправлялась в Чехію, Моравію або Сілезію. Папір загалом вироблявся для потреб населення, для експорту було занадто мало потужностей.

Однак, слід відмітити, що найбільш поширеною галуззю промисловості, яка до того ж активно розвивалась була лісова промисловість. Завдяки значним лісовим масивам в Словаччині й особливо в Підкарпатській Русі активно проводилась вирубка лісів. Однак, загальна маса сировини проходила тільки первинну обробку і відправлялась в центральні регіони країни для виробництва меблів, та різноманітних виробів з деревини. Ці вироби потім завозились назад до Підкарпатської Русі і наповнювали ним ринок, придушуючи в той час розвиток подібних підприємств з виробництва меблів тощо на території Краю, що відповідно вповільнювало його розвиток.

За двадцять років існування Чехословаччини на Підкарпатській Русі не було створено жодного нового значного промислового підприємства. Руська буржуазія була слабкою, а її спроби підтримати місцеву промисловість не мали успіху. Також не було коштів на більші бізнес-плани. Єдиною підкарпатською фінансовою установою був Підкарпаторуський банк в Ужгороді. Спроба

створити незалежну Підкарпатську торгову палату за зразком Словацької палати в Братиславі також закінчилася невдачею. Проти його створення виступив президент Словацької торгової палати Корнел Стодола, який в інтерв'ю угорській газеті Keleti tuzáz 9 листопада 1924 року назвав його застарілим. Зрештою при філії Словацької торгової палати в Кошицях було створено лише русинський відділ (Rychlik, 2016: 115).

Деревопереробних підприємств у Підкарпатській Русі було небагато: основними споживачами деревини були хімічні заводи Szolyva (Svaljava) у Сваляві, фабрики акціонерних товариств Bantlin у Перечині та Turjé Bystré, акціонерне товариство Klotilda у Великих Бочках. Заводи виробляли ацетон, метанол і деякі речовини, що використовуються для виготовлення вибухівки.

Основною галуззю лісопромислового виробництва були лісопильні заводи. Державні ліси в Підкарпатській Русі мали 15 власних пилорам, найбільші були в Ужгороді та Перечині (Kopie zpravy Zasobovacrho uradu pro Civilni spravu…, 1920: 83). Підприємства (лісопили) виробляли пиломатеріали всіх видів. Однак більшого ринку для обробленої деревини не було, оскільки ринки в західній частині регіону були надто далеко, а витрати на транспортування занадто високі. Державні торгові переговорники намагалися забезпечити експорт пиломатеріалів до Угорщини в рамках компенсаційних угод, подібно до колод.

За результатами перепису населення, будинків, квартир і заводів від 1 грудня 1930 р. всього на Підкарпатській Русі було 612 338 га лісових угідь. У 1923 році ліси становили 50,2% усіх земель. У наступні роки частина лісів була перетворена на пасовища або ріллю, але навіть у 1930 році ліси становили 48,5% площі Підкарпатської Русі. Співвідношення сільськогосподарських і лісових угідь у Підкарпатській Русі було приблизно 1 : 1, а в інших країнах республіки приблизно 1 : 2. Звичайно, селяни і аграрна партія (Селянсько-республіканська партія) були зацікавлені в перетворення лісових земель в ріллю. Держліс-госп, натомість, заперечував переведення лісів у ріллю та вказував на небезпеку ерозії ґрунту та економічні збитки, що зумовлюються цим. Тому вирубка лісів практично припинилася. Лісове управління в основному було зацікавлене в високоякісній деревині бука, тому спеціалізувалося на посадці листяних дерев. Бук становив 73,6% усіх деревних порід Полонинського хребта Карпат, тоді як дуб був представлений лише 7,7%, а хвойні породи були лише незначними: ялина 4,2%, сосна 1,5%, ялиця 3,8% та модрина 0,2%. Загальна площа лісів Підкарпатської Русі до 1934 року зросла до 622 798 га. (Dostal, 1936: 102).

Ліси використовувалися населенням переважно як джерело дров. Просіки та лісові луки лісова управа здавала в оренду муніципалітетам або безпосередньо окремим селянам як пасовища. Однак самі селяни часто випасали худобу та овець безпосередньо в лісах, від чого ліси сильно страждали.

Підкарпатська Русь була надто віддалена від промислових підприємств Богемії та Моравії, а транспортування лісу в ці райони було надто дорогим. Іншою причиною обмеження видобутку було намагання держлісуправління видобувати виключно у власному керівництві, або намагання здавати видобування приватним компаніям лише на короткий період часу. Державні ліси в основному протистояли довгостроковій оренді лісу іноземним компаніям, оскільки не були впевнені, що з їхнього боку не буде надмірної рубки (стр. 102–103).

З корисних копалин найбільше значення мав видобуток кам'яної солі. На початку першої республіки Солотвинські (Слатинські) соляні копальні були єдиними в Чехословаччині і могли забезпечити самодостатність держави.

У Богемії та Моравії солі не було, до 1918 року її імпортували або з Соляної палати (Salzkammer) в Австрії, або з соляних копалень у Величці (Wieliczka) поблизу Кракова в Галичині (Kopie zpravy Zasobovacrho uradu pro Civilni spravu…, 1920: 83). Частина солі, видобутої з Солотвино, також експортувалася за часів Першої республіки до Угорщини, яка володіє джерелами кам'яної солі в межах свого Тріанону.

Також уряд не повинен був покладати великі надії на поклади нафти. Однак приводом для оптимізму стало відкриття покладів нафти в околицях Бориславa в Галичині (на північному боці Карпат) і те, що геологічні умови однакові по обидва боки Карпат. Уряд Чехословаччини уклав угоду з відомою міжнародною компанією Standard Oil, яка почала проводити розвідку в околицях Ясіна. Однак покладів виявилося недостатньо, а видобуток нерентабельним. Та все ж на Підкарпатській Русі в Мукачеві був заснований нафтопереробний завод «Карпатія», де були засновані й інші підприємства з переробки нафтопродуктів: фабрика Айнвега та фірма Рінгеля і Гальпера, який тоді був єдиним підприємством такого роду в країни.Оскільки місцевих джерел нафти для виробництва не вистачало, нафту імпортували з Польщі та Румунії. Завод також виробляв автомобільний бензин (Kopie zpravy Zasobovacrho uradu

pro Civilni spravu…, 1920: 84). У міжвоєнний період Мукачево було центром торгівлі худобою для Підкарпатської Русі. У Мукачеві були також кілька важливих підприємств місцевого значення: 3 газові заводи, 2 свічкові заводи, 1 кам'яний водяний млин, 3 парові млини, 4 винокурні, 1 борошномельний завод, 1 тютюнова фабрика з 20 прикажчиками та 442 робітниками, електростанція з трьома чиновниками і 15 робітниками, 1 фабрика вініків (Kopie zpravy Zasobovacrho uradu pro Civilni spravu…, 1920: 171).

Геологічна розвідка показала, що на Підкарпатській Русі також є залізна руда. За часів Угорщини тут існував ще чавунний завод. У Довгому це були металургійний і ливарний заводи братів Мельхнерів, завод сільськогосподарських машин у Фрідешові, металургійний завод і завод сільськогосподарських машин Братмана в Кобилецькій Поляні, машинобудівний завод Козака в Ужгороді. Оскільки Підкарпатська Русь була досить багата на придатний для будівництва камінь, було створено декілька кар'єрів. Камінь оброблений на підприємстві «Граніт» в Ужгороді. Завод був одним із провідних підприємств такого типу в усій республіці. Достатня кількість придатної цегельної глини дозволила створити декілька цегельних заводів. Найбільшими з них були Берегівський цегельно-мішковий завод а.с., цегельний завод «Конт» (також у Берегові), цегельний завод «Вінклер» у Берегові, цегельний завод «Сайович» у Мукачеві та інші цегельні заводи в Ужгороді, Сев'юсі та Хусті. Скляні ж заводи в Підкарпатській Русі були лише невеликими, це були лише майстерні. Їх було три в Требушанах, Сваляві та Грабовницях (Necas, 1923: 85).

Слабко була розвинута і сільськогосподарська промисловість. В першу чергу слід згадати лікеро-горілчаний завод. Виробництво чистого спирту було регламентовано і регламентовано в Чехословаччині. Наказом 1921 р. Підкарпатській Русі було встановлено щорічну норму 5000 гл спирту. У південній частині країни діяли винокурні та лікеро-горілчані заводи для переробки фруктів, але більшість фруктів у Підкарпатській Русі залишалася необробленою. Пивоварна галузь була представлена пивзаводом у Мукачеві та пивоварнею Schönborn у Підгоранах (Kopie zpravy Zasobovacrho uradu pro Civilni spravu…, 1920: 171). Хоча ґрунт був придатний для вирощування цукрового буряку, але тут його взагалі не вирощували і в країні не було жодного цукрового заводу. Місто Ужгород побудувало бійню і холодильні камери, Підкарпатська Русь багата річками, що витікають з карпатських вершин. Вже в угорський період з'явилися плани використання енергії води для виробництва електроенергії, а також в період Першої Республіки розглядалося будівництво гідроелектростанцій. Водночас це мало вирішити проблему електрифікації, яка в 1931 році на Підкарпатській Русі була на дуже низькому рівні. Тільки 39 волостей мали електрику, тоді як без електрики було 448 (Necas, 1923: 86).

Таблиця 2

Статистика підприємств у найважливіших галузях промисловості у 1926 р.

Галузеві групи та сектори	Чехія, Моравія і Сілезія		Словаччина і Підкарпатська Русь	
	Підприємства	Співробітники	Підприємства	Співробітники
1	2	3	4	5
I. Графічна промисловість	452	20034	40	1208
II.Індустрія іграшок	50	2295	-	-
III.Токарна промисловість	82	4375	-	-
IV.Щіткове та кошикове ремесло	41	1670	4	841
V.Хімічна промисловість	329	24831	42	4877
Хімічна промисловість	77	13199	15	2570
Інші галузі	252	11632	27	2307
Газові установки	78	2168	7	221
VI. Їжа та напої	1998	124394	454	14263
Виробництво харчових продуктів	582	24837	40	2185
Кондитерські вироби	152	76876	11	9117
Виробництво напоїв	161	1938	29	359
Пивоварні	550	16835	31	915
Винокурні	553	3908	343	1687
VII.Тютюнова промисловість	13	9763	6	2848

Продовження таблиці 2

1	2	3	4	5
VIII.Кам'яно-цегляна промисловість	1956	93892	163	10381
Каменеломні	470	16384	44	3034
Цегельна промисловість	73	4115	1	20
Груба кераміка	897	34566	80	4429
Тонка кераміка	227	27746	7	182
Мальтовина	116	7432	22	2353
IX.Вироби з мальтовини	173	3649	9	363
Скляна промисловість	766	38019	12	2267
Виробництво скла	129	27371	10	2247
Рафінування скла	436	6101	2	20
Скляні прикраси	201	4547	-	-
X. окремі електро-станції.	254	3259	52	402
Загалом	10956	904149	1196	82421
Гірничовидобувні, коксохімічні та брикетні заводи	304	107597	42	8744
загалом	11260	1011746	1238	91165 (Statistický přehled repu-bliky Českos-lovenské, 1930: 115)

Таблиця 3

Кількість видобутої руди та виплавленого металу в Чехословаччині у 1927–1929 рр.

Метали, сполуки речовин	**1927 р.**		**1928 р.**		**1929 р.**	
	Видобута сира руда	**Металургійна руда**	**Видобута сира руда**	**Металургійна руда**	**Видобута сира руда**	**Металургійна руда**
Залізо (т.)	526815	116562	585846	127681	599202	137208
Марганець (т.)	34675	5791	36444	6422	38189	6969
Олово (т.)	4035	3879	4142	4152	4482	4457
Цинк (т.)	848	444	528	291	8	-
Мідь (т.)	1542	1617	2122	1926	1845	1741
Свинець (кг.)	32215	32215	26810	26810	24890	24890
Ртуть (кг.)	125312	140925	133676	146551	130670	134960
Срібло (кг.)	32458	26433	34308	27235	40506	31380
Золото (кг.)	303	231	273	223	291	217
Миш'як (т.)	3	-	8	5	15	8
Сурма (т.)	1982	1318	1208	1018	695	659
Оксид урану(кг.)	17341	17126	19214	17102	16066	17632
Оксид вольфраму (кг)	47330	47330	43940	43940	44940	44940
Літій (т.)	1	-	-	-	-	-
Вісмут (т.)	-	-	1	-	4	1
Сірка (т.)	9214	-	9332	- (Statistický přehled repu-bliky Českos-lovenské, 1930: 94)	9087	- (Statistický přehled repu-bliky Českos-lovenské, 1930: 93)

Отже, на території Підкарпатської Русі і Словаччини токарне ремесло та виробництво іграшок не було представлене жодним підприємством чи невеликою крамницею. Вся готова продукція імпортувалась з інших регіонів. Потроху починала набирати обертів хімічна, графічна та скляна промисловість, яка налічувала десятки фабрик, де виготовлялись різноманітні матеріали та товари. Однак цього ще було замало для повноцінного насичення ринку вітчизняними товарами. Тому

значна частина завозилась також в Підкарпатську Русь та Словаччину з Чехії, Моравії і Сілезії, де були відповідно розвинені і налагоджені виробничі потужності із сотнями фабрик та підприємств, які працювали не тільки на внутрішній, але і на зовнішній ринок.

Однак, на території Підкарпатської Русі та Словаччини були досить розвиненими інші галузі промисловості як харчова кам'яно-цегляна, гірничодобувна промисловість з десятками і сотнями фабрик та десятками тисяч працівників. Хоча це не йде ні в яке порівняння із іншими більш розвиненими регіонами країни, але для Підкарпатської Русі, яка довгий час була сировинним придатком Угорщини, це значний стрибок в економічному розвитку краю.

Отже, ми бачимо помітне зростання видобування таких металів та речовин в Чехословаччині впродовж другої половини 1920-х рр., як залізо, марганець, ртуть (з помітним падінням видобутку у 1929 р. порівняно із 1928 р.), срібло, золото, миш'як. Це може бути зумовлено використанням нових способів та технологій видобутку металів та сполук, а також використанням більш передових машин та відкриттям нових покладів.

Щодо інших металів та речовин і їх сполук, то тут варто відзначити, що їхній видобуток впродовж другої половини 1920-х рр. помітно падає (цинк, свинець, сурма, оксид урану, оксид вольфраму, сірки) або взагалі припиняється видобуток (літій, вісмут). Щодо першого блоку металів та руди, то це може бути зумовлено важкодоступністю, небезпечністю їх видобування, а також закриттям деяких шахт. Щодо видобутку літію та вісмуту, то це є рідкісні метали, поклади яких можливо було вкрай мало на території Чехословаччини. Якщо ж такі і були то їх видобуток був занадто небезпечним і дороговартісним, що відповідно призвело до припинення видобутку цих руд.

Електростанцій у Підкарпатській Русі було недостатньо, більші міста самі виробляли електроенергію на малих міських електростанціях. Звичайно, виникла можливість будівництва гідроелектростанцій. У 1920–1922 роках інженер Яромир Кріжко амбітний проект будівництва великої електростанції на річках Теребла та Ріка (Dostal, 1936: 119). Дефіцит води мав бути компенсований будівництвом сполучного русла між двома річками, тоді як перепад висот забезпечував би достатній спад. Запланована електростанція повинна була виробляти 80 мільйонів кВт-год на рік (Necas, 1923: 86). Інвестиційні витрати були розраховані на 150 мільйонів чеських крон, які проектанти мали намір придбати самостійно у приватних інвесторів, але держава мала взяти на себе гарантію відсотків. Очікувалося, що вироблена електроенергія буде використовуватися не лише для поступової електрифікації сусідніх сіл, а й у планованих промислових підприємствах, які мали використовувати лісові багатства (розглядалося будівництво целюлозного заводу). У майбутньому частину планували продати до Румунії та Угорщини.

Проектну пропозицію експерти оцінили схвально, лише начальник відділу Міністерства громадських робіт інж. Зіммлера, який назвав це збитковим. Законопроект про використання водної енергії річок Підкарпатської Русі та будівництво електростанції та державну гарантію вкладникам будівництва було подано до Народних зборів як депутатська пропозиція 1 березня 1921 р. (Zadansky, 2022: 96). Проект обговорювався і в переглянутому вигляді був поданий знову в 1922 році, (Rychlik, 2016: 106) але закон не був затверджений, і проект тому не був реалізований (Rychlik, 2016: 108). Проект Кріжки вперше повернувся до угорців під час Другої світової війни, але врешті вони віддали перевагу будівництву електростанції на річці Уг (Kopie zpravy Zasobovacrho uradu pro Civilrn spravu…, 1920: 89). Остаточно проект Кріжки був реалізований у доопрацьованому вигляді в радянський період, Проекти зіткнулися з браком коштів (Kopie zpravy Zasobovacrho uradu pro Civilrn spravu…, 1920: 93).

Уряд багато обіцяв від розвитку вітчизняної промисловості. Організовувалися курси та навчальні майстерні, школи підвищення кваліфікації. Вони мали виховати з дрібних селян та безземельних не тільки кошиків, різьбярів, виробників домашньої кераміки, але й ткачів, вишивальників тощо, спираючись на місцеві традиції. В Ужгороді була створена школа кераміки. У вересні 1922 р. продукція вітчизняної промисловості експонувалася на Празькій виставці (Rychlik, 2016: 118).

У період 1910–1930 рр. Підкарпатська Русь показала абсолютний приріст населення (у 1910 р. 596 тис., 1921 р. 604 тис. і 1930 р. 725 тис. жителів). Частка населення, зайнятого поза сільським і лісовим господарством, зросла в чехословацький період порівняно з угорським, але збільшення не було значним. За даними останнього перепису населення Угорщини 1910 року в промисловості та промисловості було зайнято 10,28% населення, у 1921 році під час першого чехословацького перепису населення було 10,41% населення, а у 1930 році під час другого й останнього перепису чехословацького насе-

лення, 11,94%. Після встановлення республіки частка торгово-фінансових працівників спочатку зменшилася (у 1910 р. – 5,47%, у 1921 р. – 4,66%), а потім знову зросла: у 1930 р. – 5,73% (Prucha, 2004: 37). З наведених цифр видно, що промисловість відігравала другорядну роль, хоча й не зовсім маргінальну. Після приєднання Закарпатської Русі до Чехословаччини промисловість зайшла в застій. Лише в 1920 р. спостерігається певне пожвавлення. Але навесні 1922 р. виробництво припинилося на більшості заводів Підкарпатської Русі. Причиною стало зміцнення курсу чехословацької крони, внаслідок чого продукція деревообробної промисловості була особливо дорогою та непроданою в сусідніх країнах. Виробництво було зупинено, незважаючи на неодноразове втручання представників місцевих політичних діячів, головним чином комуністів і соціал-демократів, які просили не зупиняти виробництво. Згідно зі звітом Еренфельда, місцеві фабричні робітники втрутилися в Празі з відповідними міністерствами і після повернення з Праги 1 березня видали указ на всіх своїх місцевих фабриках, в якому говорилося, що вони надають офіційне повідомлення всім своїм чиновникам і всім робітникам, зупиняючи все виробництво на 1 квітня. Можливо, про що обговорювали працівники фабрики в Празі, незрозуміло про девальвацію крони. Однак відомо, що вони зазнали невдачі (Karvas, 1933: 82–87).

Економічна криза 1930-х років на Підкарпатській Русі торкнулася соляної, лісової та хімічної промисловості. На початку 1931 р. припинили роботу майже 80% деревообробних заводів. У 1932 р. меблеві та деревообробні комбінати в Мукачеві, Берегові та Хусті скоротили виробництво на 80–85%. У 1930 р. було зупинено виробництво на ливарних цехах у Кобилянській Поляні, у 1931 р. у Довгому, у 1932 р. у Фрідешові, того ж року це сталося на заводах і майстернях з виробництва цегли та черепиці в Ужгороді, Берегові, Мукачево, Хуст і Севлюш (Rychlik, 2016: 119).

Отже, ми можемо побачити, що більша частина таких видобутих металів у вигляді сирої руди таких як залізо (60%), марганець, весь видобуток міді, ртуті, миш'яка, сурми та сірки видобувались на території Словаччини та Підкарпатської Русі.

Щодо металургійної руди то тут ситуація виглядала інакшою видобуток всього заліза, марганцю, міді, ртуті, миш'яка, сурми припадало на Підкарпатську Русь і Словаччину. Інші метали видобувались в значно менших кількостях, що було зумовлено відсутністю достатніх покладів цих металів і руди в цих регіонах. Більшість таких покладів було відкрито і експлуатувалося в Чехії, Сілезії і Моравії. До цих металів та руд можна

Таблиця 3

Кількість видобутої руди та виплавленого металу в Чехословаччині та Підкарпатській Русі у 1930 р.

Метали, сполуки речовин	Видобута сира руда		Металургійна руда	
	Чехія, Моравія, Сілезія	Словаччина Підкарпат. Русь	Чехія, Моравія, Сілезія	Словаччина Підкарпат. Русь
Залізо (т.)	212173	331442	-	190160
Марганець (т.)	2527	33220	-	9715
Олово (т.)	6308	296	5004	259
Цинк (т.)	380	262	509	259
Мідь (т.)	-	2339	-	2277
Свинець (кг.)	25525	-	25525	-
Ртуть (кг.)	-	120962	-	124010
Срібло (кг.)	32981	12712	28832	10705
Золото (кг.)	145	148	109	133
Миш'як (т.)	-	1	-	1
Сурма (т.)	-	384	0	306
Оксид урану (кг.)	13138	-	15208	-
Оксид вольфраму (кг)	44370	-	44370	-
Літій (т.)	1	-	-	-
Вісмут (т.)	-	-	-	-
Сірка (т.)	-	8559	-	0 (Statistický přehled republiky Československé, 1930: 93)

віднести олово, цинк, свинець, срібло, золото, а також вся руда оксиду урану та вольфраму.

Однак, навіть цих даних достатньо, щоб зробити висновки, що більшість заліза, марганцю, ртуті та рідкісних металів та руд видобувались на території Словаччини та Підкарпатської Русі за винятком урану, вольфраму, літію та вісмуту. Зокрема, у 1930-х рр. видобуток літію та вісмуту був повністю припинений, що може бути зумовлено виснаженням покладів цих металів, нерентабельністю їх видобутку тощо.

Поступове відродження виробництва відбулося лише в 1933–1934 роках. Однак економічного підйому Підкарпатська Русь не пережила аж до кінця першої республіки, а в 1937 р., навпаки, з'явилися ознаки нового економічного занепаду (Rychlik, 2016: 120).

Висновки. Отже, на час входження Підкарпатської Русі до складу Чехословаччини її промисловість знаходилась в жалюгідному стані. Були більш-менш розвиненими ті галузі промисловості, які обслуговували тільки зовнішній ринок і виготовляли тільки первинну сировину, для подальшого експорту в Чехію, Моравію або Сілезію. Власні ж фабрики і заводи, які б могли виготовляти товари для населення були не численними і охоплювали всього декілька десятків тисяч.

Такі галузі промисловості і ремесел як текстильна (вовна, бавовна, льон), паперова, шкіряна (шкіра, хутра), виготовлення музичних інструментів, було надзвичайно слабко розвиненими. І налічували всього від декількох десятків фабрик до декількох невеликих підприємств в залежності від галузі промисловості або ремесла. Порівняно з іншими галузями найбільш розвиненими у 1920–1930-х рр. була металургійна і лісова промисловість, яка розвивалась загалом у напрямку виробництва первинної сировини, завдяки значним лісовим масивам і покладам залізної руди. Щодо лісової промисловості, то тут варто відмітити, що поступово спостерігалось налагодження таких напрямків як виробництво меблів, сірників, деревообробна промисловість. Однак все ж від розвивався досить повільно в силу насичення ринку Підкарпатської Русі товарами з Чехії, Моравії або Сілезії, де були значні виробничі потужності порівняно із потужностями Краю. Починаючи з 1930-х рр. уряд ввів заборону на вирубку лісів в Підкарпатській Русі через значну екологічну шкоду, яка могла відбутись через перетворення значних масивів лісів на ріллю. Вирубка дозволялась тільки населенню для забезпечення власних потреб.

Одним із значних ремесел Підкарпатської Русі, яка до того ж приносила значний дохід було виробництво солі, завдяки значним покладам солі в Солотвино. Впродовж міжвоєнного періоду Підкарпатська Русь забезпечувала сіллю все населення Чехословаччини.

Серед інших галузей порівняно з іншими регіонами розвивалась графічна, хімічна, харчова, гірничовидобувна промисловість, яка була представлена десятками, а в деяких галузях як кам'яно-цегляна навіть сотнями підприємств з десятками тисяч працівників.

Щодо видобутку різноманітних руд, речовин та металів, то варто сказати, що вся металургійна руда заліза, марганцю, міді, ртуті, сурми видобувались на території Словаччини та Підкарпатської Русі. Видобування руди інших металів та речовин як срібло, золото, олова, цинку складало від 10 до 80% від видобутку руд в Чехії, Моравії і Сілезії. Окремо слід зазначити, що вся сірка в Чехословаччині видобувалась виключно на території Підкарпатської Русі та Словаччини.

Однак, попри такі позитивні результати в розвитку промисловості та ремесел Підкарпатська Русь зазнала значного впливу економічної кризи початку 1930-х рр. від якої вона вже не змогла в достатній мірі відновитись.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Prucha. V. Hospodarske a socialni dejiny Ceskoslovenska. I. Doplnek. Brno. 2004. 1002 s.
2. Statistický přehled republiky Československé. V Praze: státní úřad statistický. 1930. 346 s.
3. Rychlik J., Rychlikova M. Podkarpatska Rus v dejinah Ceskoslovenska 1918–1946. Vyshehrad. 2016. 239 s.
4. Kopie zpravy Zasobovacrho uradu pro Civilrn spravu ai 1920 ze dne 6. 3. 1920. 721 s.
5. Chmelar J. Klima S. a Necas J. Podkarpatská Rus: obraz poměrů přírodních, hospodářských, politických, církevních, jazykových a osvětových. Praha: Orbis, 1923. 206 s.
6. Dostal J. Podkarpatska Rus. 2. Vyd. Praha: Ceskoslovensky klub turistü. 1936. 280 s.
7. Zadansky J. Hospodarsky a socialny vyvoj Podkarpatskej Rusi. Bratislava: Združenie inteligencie Rusínov Slovenska. 2022. 192 s.
8. Karvas I. Sjednoceni vyrobnich podminek v ceskych zemich a na Slovensku. Praha 1933. 132 s.

REFERENCES

1. Prucha. V. 2004. Hospodarske a socialni dejiny Ceskoslovenska. [Economic and social history of Czechoslovakia]. I. Doplnek. Brno. 1002 s. [in Czech].

2. Statistický přehled republiky Československé. 1930. V Praze: státní úřad statistický. [Statistics overview of the Republic of Czechoslovakia]. 346 s. [in Czech].

3. Rychlik J., Rychlikova M. 2016. Podkarpatska Rus v dejinah Ceskoslovenska 1918–1946. [Subcarpathian Rus in the history of Czechoslovakia 1918–1946]. Vyshehrad. 239 s. [in Czech].

4. Kopie zpravy Zasobovacrho uradu pro Civilrn spravu ai 1920 ze dne 6. 3. 1920. 1920. Copy of the report of the Supply Office for Civil Administration in 1920 dated March 6, 721 s. [in Czech].

5. Chmelar J. Klima S. a Necas J. 1923. Podkarpatská Rus: obraz poměrů přírodních, hospodářských, politických, církevních, jazykových a osvětových. [Subcarpathian Rus: A picture of natural, economic, political, ecclesiastical, linguistic and educational conditions]. Praha: Orbis. 206 s. [in Czech].

6. Karvas I. 1933. Sjednoceni vyrobnich podminek v ceskych zemich a na Slovensku. [Unification of production conditions in the Czech countries and Slovakia]. Praha. 132 s. [in Czech].

7. Dostal J. 1936. Podkarpatska Rus. [Subcarpathian Rus]. 2. Vyd. Praha: Ceskoslovensky klub turistü. 280 s. [in Czech]

8. Zadansky J. 2022. Hospodarsky a socialny vyvoj Podkarpatskej Rusi. [Economic and social development of Subcarpathian Rus]. Bratislava: Združenie inteligencie Rusínov Slovenska. 192 s. [in Czech].

УДК 94(100)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-2

Олександр ГРОМІК,
orcid.org/0009-0004-1454-0750
студент ІІ курсу магістратури історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) algromik53@gmail.com

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ КОЛЕКТИВНОЇ СВІДОМОСТІ ЯПОНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

У поточній статті визначено основні фактори розвитку колективної свідомості японського суспільства в першій половині ХХ століття. Автор наголошує, що дослідження відповідних процесів зможе пролити світло на фундаментальні історичні сили, які часто залишаються без уваги істориків.

Метою роботи було визначено встановлення факторів розвитку колективної свідомості японців у першій половині ХХ століття. З'ясування факторів було супроводжено розкриттям сутності впливу кожного з них на означений феномен.

Для пояснення структури та динаміки явища було застосовано міждисциплінарні підходи: автор звернувся до концепцій З. Фройда та Е. Фромма, а також сучасних соціальних психологів Т. Бернса та Е. Енгдала.

Дослідження становить собою одну з перших спроб вивчити колективну свідомість як історичне явище, зокрема визначити закономірності його функціонування й встановити його значення для суспільного розвитку. Результатами роботи стали такі висновки: 1) каталізатором відповідних процесів для соціальних груп виступала їхня психологія, на формування якої, своєю чергою, впливали наявні досвіди; 2) суттєвим фактором трансформацій вивченого явища були традиційні уявлення про святість держави та пов'язаність останньої з шінто; 3) колосальний за масштабом вплив на свідомість індивідів здійснили Друга світова війна та наступна американська окупація, за якої важливу роль у трансформаціях колективної свідомості певної частини суспільства відіграло своєрідне почуття обдуреності. Процес обумовленої названими обставинами перебудови світоглядів завершився успішно в сенсі набуття більшістю японців нової системи цінностей, відповідно до якої визначилися нові екзистенційні орієнтири. Великий вплив на означену систему здійснила й політика окупаційної адміністрації, у якій особливе місце належало демократизації.

Ключові слова: *колективна свідомість, Японія, шінто, Друга світова війна, окупація, імператор, Макартур.*

Oleksandr HROMIK,
orcid.org/0009-0004-1454-0750
Student of the 2nd year of the Master's degree at the Faculty of History
Taras Shevchenko Kyiv National University
(Kyiv, Ukraine) algromik53@gmail.com

FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF THE COLLECTIVE CONSCIOUSNESS OF JAPANESE SOCIETY IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

The current article identifies the main factors of the development of the collective consciousness of Japanese society in the first half of the 20th century. The author emphasizes that the study of the relevant processes will be able to shed light on the fundamental historical forces that are often overlooked by historians.

The aim of the work was to determine the factors of development of the collective consciousness of the Japanese in the first half of the 20th century. The clarification of the factors was accompanied by the disclosure of the essence of the influence of each of them on the identified phenomenon.

To explain the structure and dynamics of the phenomenon, interdisciplinary approaches were used: the author turned to the concepts of Z. Freud and E. Fromm, as well as modern social psychologists T. Burns and E. Engdahl.

The research is one of the first attempts to study collective consciousness as a historical phenomenon, in particular to determine the regularities of its functioning and establish its significance for social development. The results of the work were the following conclusions: 1) the catalyst of relevant processes for social groups was their psychology, the formation of which, in turn, was influenced by existing experiences; 2) a significant factor in the transformations of the studied phenomenon were traditional ideas about the sanctity of the state and the connection of the latter with Shinto; 3) the Second World War and the subsequent American occupation had a colossal impact on the consciousness of individuals, during which a peculiar feeling of deception played an important role in the transformations of the collective

consciousness of a certain part of society. The process of the restructuring of worldviews due to the aforementioned circumstances ended successfully in the sense that the majority of Japanese people acquired a new system of values, according to which new existential orientations were determined. The policy of the occupation administration, in which democratization had a special place, also had a great impact on this system.

Key words: *collective consciousness, Japan, Shinto, World War II, occupation, emperor, MacArthur.*

Постановка проблеми. Роберт Дарнтон, почесний професор Гарвардського університету, у минулому президент Американської історичної асоціації, пише: «Хоча історики часто вивчали катастрофи та їхні наслідки, вони, на мій погляд, не віддали належної оцінки тому, як події змінюють символічне середовище. Події не виходять оголеними в публічну сферу. Вони приходять зодягнені в погляди, цінності, настрій, спогади про минуле та прогнози на майбутнє, сповнені пристрасті, надії та страху. Історія подій повинна включати те, як події поглинаються колективними поглядами на світ». Цей-таки вчений додає: хоча поняття колективної свідомості є «аморфним», його слід визнати «потужною силою в історії, яку варто відрізняти від громадської думки та ретельніше вивчати» (Дарнтон). Зважаючи на масштаб трансформацій, яких зазнала колективна свідомість японського суспільства в 1945–1952 рр., результати їх дослідження, зокрема виокремлення певних закономірностей їхнього розвитку, зможуть стати суттєвим доробком для історичної науки.

Аналіз досліджень. Попри те, що запропонована тема дослідження є відносно новою та ще не була вивчена істориками ґрунтовно, назвімо деяких авторів, чиї праці мають схожу, дотичну тематику. Передусім варто відзначити дослідження Акіри Цуджімури «Суспільна психологія в післявоєнній Японії» (Цуджімура, 1981), у якій на підставі аналізу змісту газет і літератури, опитувань громадської думки з'ясовано основні риси психології японського суспільства після війни, висунуто гіпотези про причини їхнього виникнення. Ацуші Кітахара в книзі «Інфантизація японців: масова психологія в післявоєнній Японії» розглядає суспільство і культуру країни після Другої світової війни як відображення глибоких змін у психології населення, спричинених політикою окупаційної адміністрації (Кітахара, 2005). Певні відомості про вплив поразки у війні й окупації на свідомість японців наявні у праці одного з провідних дослідників періоду союзницької окупації Ейджі Такемае (Takemae, 2002). Цінним доповненням до описаного доробку може слугувати «Модерна історія Японії» Ендрю Ґордона (Gordon, 2003) з Гарвардського університету, а особливо її третій розділ.

Мета статті – установити фактори розвитку колективної свідомості японців у першій половині ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Готовність стати частиною «божественного вітру», який жахав противників Японії аж до самої капітуляції імперії, трепет перед імператором, наслідком якого ставали пропозиції бути страченими замість нього за військові злочини й узагалі активна участь суспільства у війні, розв'язаній керівництвом держави, безпрецедентна довіра до нього та безсуперечне виконання наказів можуть, звичайно, бути поясненими особливостями ментальності японців, малоосвіченістю тодішнього суспільства тощо. Імовірно, ці фактори таки зіграли свою роль у виникненні описаної вище ситуації. Однак «бум» тоталітарних режимів у ХХ столітті та їхня велика схожість спонукає припустити, що трансформація свідомості членів суспільств цих держав була направлена у відповідне русло деякими подібними за сутністю процесами.

Очевидно, що серед таких процесів важливе місце належить державній пропаганді й репресіям, які проводилися в Німеччині, Італії, Японії протягом довоєнного часу. Але виведення цих факторів на перший план лише поверхово розкриває шляхи формування настільки покірних, наївних суспільств, що були реальністю для названих країн принаймні певний період до і під час Другої світової війни. Еріх Фромм уважав, що з монополізацією економіки більшої ваги набули чинники послаблення особистості. «Почуття безсилля і самотності індивіда посилилися, його «свобода» від усіх традиційних зв'язків стала виразнішою, його можливості особистого економічного успіху звузилися. Він відчув загрозу з боку гігантських сил…» (Фромм, 2019). Описане цілком слушне й для Японії першої половини ХХ століття. Усесвітня економічна криза 1929–1933 поглибила монополізацію економіки країни, посприяла мілітаризації та врешті – тоталітаризації держави. Подальші успіхи у зовнішній експансії та роздування їх у пропаганді посилювали страх і благоговіння перед могутньою державою, що була асоційована з шінто, і змушували індивіда почуватися частиною великого механізму, здатного, як йому повідомлялося, на великі зрушення. Це компенсувало для нього втрату особистої свободи, надавало опору в ситуації, де він почувався самотнім і беззахисним.

Цікавим є такий спогад: «Я був готовий померти за Японію. Я хотів приєднатися до камікадзе, але

був замолодий. Щоб піти в армію, потрібно було мати чотирнадцять років, і якби війна тривала, я б точно пішов. Я хотів приєднатися до камікадзе, бо не хотів, щоб Японія програла. Японія була божественною країною. Як камікадзе, я міг допомогти божественному вітру, і він змінив би напрямок війни. Крім того, для мене було б честю померти за свою сім'ю та країну. Сім'ї, в яких є військові чоловіки, отримали почесну табличку для розміщення у своїх домівках. Але моя була однією з небагатьох сімей, де цього не було, тому я хотів зробити нам ім'я» (Porter, 2017: 163).

Однак люди добровільно йшли на смерть не через перспективу отримання почесних табличок їхніми сім'ями. Рішучість здійснити самогубство заради держави могла надати насамперед релігійна віра. Шінто, підтримувана державою, наголошувала на божественності імператора. Не дивовижно, що японці й свою країну вважали божественною: релігійний патос освячував тоталітарний режим, і межа між Небом і земною державою суттєво розмивалася. Зіґмунд Фройд також зазначав, що «релігійні ідеї як такі – релігійні у широкому сенсі – виступають найціннішим надбанням цивілізації, найціннішим, що вона може запропонувати своїм учасникам. <…> Люди відчувають, що життя не буде стерпним, якщо вони не прив'яжуть до цих ідей найвищу цінність» (Фройд, 2019: 119). Саме з цих активів японці черпали емоційний ресурс для найвідчайдушніших кроків, коли ситуація на фронті, за висловом імператора, «розвинулася не на користь Японії». Крім того, готовності померти за батьківщину людям, очевидно, надавала переконаність у переродженні: «Наступного разу я хочу народитися в часі без війни» (Араґакі).

Еріх Фромм, який, намагаючись з'ясувати механізми виникнення тоталітарного суспільства, пояснював бажання людини «стати частиною більшого й сильнішого цілого, спробу розчинитись у зовнішній силі і стати її часткою», і твердив, що «цією силою може бути інша людина, інституція, Бог, нація, совість або психічна потреба. Ставши частиною сили, яку людина вважає непохитною, вічною і прекрасною, він [індивід, – О. Г.] стає причетним до її могутності й слави. Людина цілком зрікається свого «я», відмовляється від власної сили й гордості, від свободи, але при цьому знаходить нову впевненість і гордість у причетності до тієї сили, до якої тепер може себе зараховувати. Людина також отримує захист від болісного сумніву. Мазохіст, незалежно від того, чи є його господарем якась зовнішня влада або ж він інтерналізував собі — у вигляді совісті або морального обов'язку, позбавлений остаточної відповідальності за свою долю, а тим самим і від сумнівів, яке рішення ухвалити. Він позбавлений і від сумнівів щодо сенсу свого життя, щодо того, ким він є» (Фромм, 2019: 157).

«Людина, інституція, Бог, нація» у випадку японського суспільства були вкрай пов'язані з описаних вище причин. Своєрідний суспільний договір, за яким держава забирає собі всю позитивну свободу індивіда (свободу-*для*), натомість забезпечуючи йому сенс існування й позбавлення від сумнівів, мук вибору й відповідальності (свободу-*від*) міг становити соціально-психологічну підставу існування тоталітарних режимів. Це розуміння здатне пояснити «слухняність» японського суспільства в досліджуваний період, а також певні специфічні риси його колективної свідомості, про які йтиметься.

Бенедикт Андерсон визнавав значущість образу імператора у формуванні колективної свідомості японців ще в раніші часи, ніж період, охоплений поточним дослідженням: «унікальна стародавність імперського дому (Японія є єдиною країною, де протягом усієї відомої нам історії монархія була монополізована лише однією династією), та її показова японськість (на відміну від Бурбонів чи Габсбургів), полегшувала використання образу імператора в офіційно-націоналістичних цілях» (Андерсон, 2001: 124). Після початку окупації, коли Японією ширилися чутки про можливість притягнення імператора до відповідальності за військові злочини, багато людей писали генералу Макартуру з проханням не робити цього (деякі з них пропонували своє життя за збереження священного життя Хірохіто). Такемото Ріхей з префектури Нара зазначав: «Імператор – це наше життя. Ми не можемо жити без імператора. Будь ласка, не змушуйте Його Величність страждати» (Sodei, 2001: 63). SCAP розумів вплив культу імператора на свідомість суспільства й несприятливу роль, яку він міг зіграти в подальшій демократизації країни. З цієї причини 1 січня 1946 року імператор Японії з намови окупантів публічно спростував свою божественність. А Макартур, який зазвичай ховався від прямого контакту з простими японцями, таки оприлюднив саме ту світлину (Gordon, 2001: 231-233), яка алегорично відображала підлеглість, залежність японців після війни.

Інтенсивність колективно-свідомісних процесів визначалася контрастом між наявними уявленнями й тим, з чим стикалися японці після прибуття американських військ. Яеко Араґакі згадує, що японців, від немовлят до людей похилого віку,

з перших класів національних шкіл навчали не терпіти принижень полону, розповідаючи про тортури, що чекали на них у лігві ворога: протягнення дротів через ніс, перетворення на «в'ялених кальмарів» у спеціальних резервуарах тощо. 1945 року Яеко була малою дівчинкою; вона зустріла прихід американців, перебуваючи на Сайпані: «Американський солдат простягнув мені цукерку в мою тремтячу ручку. Дорослі силою забрали й викинули її: сказали, що вона була отруєна» (Араґакі). Цей епізод демонструє ступінь «навіяності» уявлень тодішніх японців.

Поразка у війні стала шоком для нації. 15 серпня опівдні люди по всій країні зібралися біля радіоприймачів, щоб прослухати анонсоване звернення імператора. Багато хто очікував чергової підбадьорливої промови, закликів продовжувати боротьбу до перемоги… Натомість Хірохіто заявив: «військова ситуація розвинулася не зовсім на користь Японії, в той час як загальні тенденції у світі обернулися проти її інтересів» (The Jewel Voice Broadcast). Хірохіто уникнув слова «поразка», що вплинуло на сприйняття події японцями: «Ми пішли до школи після того, і вчителі розказали нам, що війна скінчилася, і все. Вони не казали, що Японія програла – тільки що війну було скінчено» (Porter, 2017: 169). Джерела свідчать, що цей погляд подекуди пережив і 15 серпня, і добу американської окупації: «Як на мене, ми не програли. Японія ніколи не здавалася – війна просто закінчилася» (Porter, 2017: 169). Японія вже тоді була представлена як жертва, а не винуватиця війни. Як випливало зі звернення Хірохіто, якщо японський народ і мав відчувати провину, то тільки перед «священними духами імператорських предків» (The Jewel Voice Broadcast).

Різний індивідуальний досвід зумовлював різні реакції на поразку (Gordon, 2003: 227): «Коли я дійшов додому, я побачив, як батько плакав. Він розказав мені, що Японія програла війну і тепер вона скінчилася. Я не міг повірити в це, бо думав, що Японія все ще перемагала. Але в той-таки час я відчув полегшення, хоча не міг сказати нікому тоді, як я почувався» (Porter, 2017: 168-169). Шістнадцятирічна дівчина на момент 15 серпня, авторка поданих далі спогадів описує події того дня так: «…сенсеї плакали й розмовляли з усіма. І я знала, що ми зазнали поразки. "Війна нарешті скінчилася? Більше жодних авіанальотів? Чи можна вмикати світло вночі?"» (Танака). Однак здебільшого японці не могли повірити в поразку «божественної країни» та ридали, «обурюючись слабкістю уряду» (Нарусако). Траплялися, тим не менш, і солдати, які раділи закінченню війни (Porter, 2017: 174).

Інформаційний вакуум після поразки заповнювали чутки, які стали виразниками найгірших очікувань японців: стверджувалося, що молоді жінки, аби не стати жертвою зґвалтувань з боку американців, мусять одягатися, як чоловіки, а всі чоловіки, включаючи дітей, будуть убиті (Яманака). Ця «окупованість» страхом була, напевно, найбільш сутнісною характеристикою колективної свідомості японців певний час після капітуляції. Йоносуке Янасе згадував: «Найбільш непевним періодом був кінець війни з 15 серпня до кінця серпня. Громадяни не діставали ясної інформації впродовж цих п'ятнадцяти днів. Буяли чутки, що американці ось-ось зайдуть до затоки Беппу. Люди лякалися до смерті, уявляючи, що американці зроблять з жінками й дітьми. Тому вони вирішили відправити жінок і дітей у гори…» (Porter, 2017: 184). Мійо Огакі згадував, що йому рекомендували поголити голову й утікати в гори, аби американці його не вбили. Він також зазначав: «Коли Окінава та Іоджіма зазнали поразки, одна газета написала: «Тоді, коли Америка здійснить висадку на материк, дівчата будуть битися бамбуковими списами». Яка відстала країна... як безглуздо... багато хто, мабуть, так думав» (Огакі). Тошіо Кобаяші твердив, що коли його сім'я почула заклик «витерпіти нестерпне» від імператора, то на питання матері «Що буде з Японією?» батько відповівів: «Я не знаю! Сполучені Штати нас окупують» ((Нарусако). «Священна країна», перед якою вони благоговіли, якій пожертвували свою свободу і яка не програвала і не повинна була програти жодної війни, мала тепер бути окупована могутньою силою, проти якої японці не мали влади: вся вона була «делегована» імператору й уряду раніше в обмін на опікунство і почуття наповненого сенсом життя. Після капітуляції нація з цієї причини фактично залишилася сиротою.

Незабаром після заяви імператора про капітуляцію близько 350 військових покінчили життя самогубством. Хоча «більшість цивільних осіб і солдатів відповіли на поразку країни більш практично або пасивно, і набагато менш драматично» (Gordon, 2003: 227), деякі дослідники твердять, що «самогубства були поширеними, а думки про самогубство були постійними» (Porter, 2017: 187). Тема післявоєнних самогубств розкрита в деяких художніх творах часу окупації (Ібусе, 2012: 261). Суїциди, що ставалися в Японії в цей час, імовірно, мали різні мотиви. Деякі з них були викликані своєрідною захисною реакцією психіки, за якої

людина вперто трималася за старі переконання: «Коли країна починала відновлюватися, уряд пропонував підтримку сім'ям, як наша. Але моя мати була надто гордою. Вона казала: навіть пори те, що військові билися у війні, нашим обов'язком як цивільних було підтримувати їх усім, що тільки було в наших силах. І тому кожен із нас був відповідальним за кінець війни. Вона не вірила, що було правильно жити за гроші інших людей. Жоден цивільний не знав, як почалася війна, але коли вже почалася, то природним для нас було захищатися будь-якою ціною» (Porter, 2017: 188). Раціоналізація своєї поведінки в цієї жінки тяжіє до тієї, яку мав один із «полюсів» японського суспільства в той час: неготовність порвати зі старими ідеалами, імовірно, становила собою внутрішній спротив, спрямований проти безпорадного становища, прийняття якого було характерне для іншої частини японського суспільства. Крім того, умовиводи жінки, мазохістичні за природою, опосередковано захищали наявне уявлення про сенс життя. Це може пояснити, чому ця жінка декілька разів поривалася покінчити з життям: у тій реальності, де вона опинилися 15 серпня 1945 року, тієї сили, із якою цей сенс асоціювався, уже не було. На противагу тим японцям, які після війни намагалися відмежуватися від минулого й співвітчизників, асоційованих із колишнім режимом, та частина соціуму, до якого належала ця жінка, зберегла старі ідеали. Ця різниця між психологіями соціальних груп, на наш погляд, найточніше репрезентує відмінності в колективній свідомості тодішнього японського суспільства.

Не можна оминути увагою факт, що тлом для духовного життя японців у досліджуваний період була соціально-економічна ситуація. Упродовж декількох років до кінця війни мільйони людей стикалися з голодом (Gordon, 2003: 228). З наближенням кінця війни все більше товарів ставали дефіцитними (Хіраяма). Дехто згадував, що люди вживали в їжу навіть зубну пасту (Оґава). Люди помирали від недоїдання (Морія). У листі до Макартура один японець гнівно писав: «Я насмілюся спитати: ви плануєте чергове масове вбивство людей тихою атомною бомбою?» (Sodei, 2001: 56). Цей приклад є одним із багатьох, що демонструють велику «задіяність» у рефлексіях цінності справедливості. Вона була чи не чільною в низці речей, що переосмислювалися.

Розпад імперії залишив очевидний слід у літературі відразу після воєнного періоду. У своєму есеї «Про руїну» (1948) Такеда Тайджюн описав фундаментальний розрив, який супроводжував колапс імперії. Він згадував, що дізнався про поразку у війні посеред звуків радісного святкування на вулицях Шанхая, де провів решту війни, і відзначав, що пережив тоді вперше почуття «абсолютної руїни», яка не мала ще прикладу в японській історії. (Shirane et al., 2015: 686-687).

З 1945 по 1947 рік SCAP заборонив японські інститути цензури. Інформаційне тло, що сприяло виникненню тих уявлень про реальність, з якими японське суспільство підійшло до кінця війни, великою мірою визначалося державною пропагандою: «Коли я була першокласницею, Японія гуділа від новин про перемоги. У тому, що писалося [ідеться про пресу, – О. Г.], Японія ніколи не була переможена, Японія була країною богів, і жителі Японії щиро вірили, що у разі надзвичайної ситуації повіє священний вітер, і вони ніколи не програють Сполученим Штатам» (Хіраяма). Йошіко Хіраяма, школярка під час війни, згадувала про зміни у викладанні предметів після нападу на США: «англійську вважали ворожою мовою. <…> Музична октава тепер мала вигляд «Ха-ні-хо-хе-то-і-ро-ха» [японське «перелицювання» західних назв нот «до-ре-мі-фа-соль-ля-сі-до», засноване на середньовічному вірші-панграмі «Іроха», – О. Г.]» (Хіраяма). З описаних причин SCAP вимушений був всеохопно реформувати освіту – замінити уроки війни та вірності державі навчанням миру та демократії, переписувати підручники (Gordon, 2003: 231-233). Однак спочатку окупаційна влада змушувала вчителів і студентів самостійно зафарбовувати уривки у старих підручниках 0 так, що іноді цілі сторінки ставали чорними (Gordon, 2003: 231-233). Це відображено у спогадах (Кобаяші) і подекуди супроводжено цікавими рефлексіями: «У підручниках нам сказали викреслити чорним чорнилом усі фрази, що вихваляли мілітаризм, і фрази про Японію як про священну землю. <…> Мені передусім було дуже важко усвідомити навіть у дитинстві, що все, чому мене вчили і у що я вірив досі, було знищено» (Оґава).

Висновки. Каталізатором процесів трансформації колективної свідомості різних соціальних груп японців, що відбувалася впродовж вивченого періоду, виступала їхня психологія, на формування якої, своєю чергою, вплинули їхні досвіди.

Важливу роль у розвитку явища відіграли уявлення про святість держави та імператора, які зокрема були забезпечені шінтоїстськими настановами. Можна висунути припущення, що описані природні та економічні катаклізми 1920-х років суттєво посилили вплив означеного чинника.

Своєрідне почуття обдуреності та пов'язане з ним перенесення провини за наслідки війни на

урядовців-мілітаристів змушували японців вибудовувати світогляд по-новому. Цей процес завершився успішно в сенсі набуття більшістю японців нової системи цінностей, відповідно до якої визначилися нові екзистенційні орієнтири. Великий вплив на означену систему здійснила політика окупаційної адміністрації, у якій особливе місце належало демократизації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Burns T. R. The social construction of consciousness. Part 1: Collective Consciousness and Its Socio-Cultural Foundations. Journal of Consciousness Studies. 1998. №1. С. 67–85.

2. Darnton R. A new view of event history. *Perspectives on History : веб-сайт.* URL: https://www.historians.org/research-and-publications/perspectives-on-history/october-2020/a-new-view-of-event-history-collective-consciousness-as-a-historical-force. (дата звернення: 28.05.2024)

3. Gordon A. A. Modern History of Japan: From Tokugawa Times to the Present. New York Oxford: Oxford university press, 2003. 384 с.

4. Porter E. A., Porter R. Y. Japanese Reflection on World War II and the American occupation. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2017. 256 с.

5. Shirane H., Suzuki T., Lurie D. The Cambridge History of Japanese Literature. New York: Cambridge University Press, 2015. 847 с.

6. Sodei R. Dear General MacArthur: Letters from the Japanese During the American Occupation. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2001. 306 с.

7. Swann S. Reflections on the Allied occupation of Japan. London: Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines, London School of Economics and Political Science London, 1999. 49 с.

8. Takemae E. Inside GHQ: The Allied Occupation of Japan and Its Legacy. New York: Continuum, 2002. 751 с.

9. The Jewel Voice Broadcast. *Atomic Heritage Foundation : веб-сайт.* URL: https://ahf.nuclearmuseum.org/ahf/key-documents/jewel-voice-broadcast/

10. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ: Критика, 2001. 271 с.

11. Ібусе М. Краплі. Японська література. Хрестоматія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. С. 259–262.

12. Фройд З. По той бік принципу задоволення. Харків: Фоліо, 2019. 155 с.

13. Фромм Е. Втеча від свободи. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2019. 285 с.

14. 北原 惇. 幼児化する日本人—戦後日本の大衆心理. 2005. 206 с.

15. 大垣ミヨ.　富山の空を覆った敵の大編隊. *NHK : веб-сайт.* URL: https://www2.nhk.or.jp/archives/articles/?id=C0060583 (дата звернення: 28.05.2024)

16. 守屋 隆弘. ４歳の記憶に残る空襲. *NHK : веб-сайт.* URL: https://www2.nhk.or.jp/archives/shogenarchives/kioku/detail.cgi?das_id=D0001800137_00000 (дата звернення: 28.05.2024)

17. 小川 常子. 学童疎開の不安な日々と空襲の記憶. *NHK : веб-сайт.* URL: https://www2.nhk.or.jp/archives/shogenarchives/kioku/detail.cgi?das_id=D0001800277_00000 (дата звернення: 28.05.2024)

18. 小林　登史夫.　小学生が見た太平洋戦争. *NHK : веб-сайт.* URL: https://www2.nhk.or.jp/archives/articles/?id=C0060801 (дата звернення: 28.05.2024)

19. 山中 紀久夫. 中国で戦った５年間. *NHK : веб-сайт.* URL: https://www2.nhk.or.jp/archives/articles/?id=C0060782 (дата звернення: 28.05.2024)

20. 平山　淑子,「学徒出陣の壮行会に行きます」と先生に告げられ明治神宮外苑へ. *NHK : веб-сайт.* URL: https://www2.nhk.or.jp/archives/articles/?id=C0060795 (дата звернення: 28.05.2024)

21. 成迫 政則. 私は人間地雷だった. *NHK : веб-сайт.* URL: https://www2.nhk.or.jp/archives/articles/?id=C0060615 (дата звернення: 28.05.2024)

22. 新垣 八重子 サンゴの洞窟. *NHK : веб-сайт.* URL: https://www2.nhk.or.jp/archives/articles/?id=C0060571&ref=search (дата звернення: 28.05.2024)

23. 明 辻村. 戦後日本の大衆心理—新聞・世論・ベストセラー. 1981. 320 с.

24. 田中 照子. 勉強したいのにできなかった. *NHK : веб-сайт.* URL: https://www2.nhk.or.jp/archives/articles/?id=C0060618&ref=search (дата звернення: 28.05.2024)

REFERENCES

1. Burns T. R. (1998) The social construction of consciousness. Part 1: Collective Consciousness and Its Socio-Cultural Foundations. Journal of Consciousness Studies, 1. 67–85.

2. Darnton R. A new view of event history. Perspectives on History. URL: https://www.historians.org/research-and-publications/perspectives-on-history/october-2020/a-new-view-of-event-history-collective-consciousness-as-a-historical-force.

3. Gordon A. A. (2003) Modern History of Japan: From Tokugawa Times to the Present. New York Oxford: Oxford university press. 384 p.

4. Porter E. A., Porter R. Y. (2017) Japanese Reflection on World War II and the American occupation. Amsterdam: Amsterdam University Press. 256 p.

5. Shirane H., Suzuki T., Lurie D. (2015) The Cambridge History of Japanese Literature. New York: Cambridge University Press. 847 p.

6. Sodei R. (2001) Dear General MacArthur: Letters from the Japanese During the American Occupation. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers. 306 p.

7. Swann S. (1999) Reflections on the Allied occupation of Japan. London: Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines, London School of Economics and Political Science London. 49 p.

8. Takemae E. (2002) Inside GHQ: The Allied Occupation of Japan and Its Legacy. New York: Continuum. 751 p.

9. The Jewel Voice Broadcast. *Atomic Heritage Foundation.* URL: https://ahf.nuclearmuseum.org/ahf/key-documents/jewel-voice-broadcast/

10. Anderson B. (2001) Uiavleni spilnoty. Mirkuvannia shchodo pokhodzhennia y poshyrennia natsionalizmu. [Imagined communities. Considerations regarding the origin and spread of nationalism] Kyiv: Krytyka, 271 p. [in Ukrainian].

11. Ibuse M. (2012) Krapli. Yaponska literatura. Khrestomatiia. [Drops. Japanese literature. Anthology.] Kyiv: Dmytro Burago Publishing House. 259–262. [in Ukrainian].

12. Froid Z. (2019) Po toi bik pryntsypu zadovolennia. [On the other side of the pleasure principle] Kharkiv: Folio. 155 p.

13. Fromm E. (2019) Vtecha vid svobody. [Escape from freedom] Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia. 285 p. [in Ukrainian].

14. Kitahara Atsushi (2005) Yōji-ka suru nihonjin. Sengonihon no taishū shinri. [The Japanese becoming infantilized: Postwar Japanese mass psychology]. 206 s. [in Japanese].

15. Ōgaki Miyo. Toyama no sora o ōtta teki no dai hentai. [A large enemy formation that covered the sky over Toyama] *NHK.* URL: https://www2.nhk.or.jp/archives/articles/?id=C0060583 [in Japanese].

16. Moria Takahiro. 4-Sai no kioku ni nokoru kūshū. [An air raid that remained in memory of my four years] *NHK.* URL: https://www2.nhk.or.jp/archives/shogenarchives/kioku/detail.cgi?das_id=D0001800137_00000 [in Japanese].

17. Ogawa Tsuneko. Gakudō sokai no fuan'na hibi to kūshū no kioku. [Difficult days of evacuation of schoolchildren and memories of air raids] *NHK.* URL: https://www2.nhk.or.jp/archives/shogenarchives/kioku/detail.cgi?das_id=D0001800277_00000 [in Japanese].

18. Toshio Kobayashi. Shōgakusei ga mita taiheiyōsensō. [The Pacific War through the eyes of elementary school students] *NHK.* URL: https://www2.nhk.or.jp/archives/articles/?id=C0060801 [in Japanese].

19. Yamanaka Kikuo. Chūgoku de tatakatta 5-nenkan. [Five years of struggle in China] *NHK.* URL: https://www2.nhk.or.jp/archives/articles/?id=C0060782 [in Japanese].

20. Hirayama Toshiko. Gakuto shutsujin no sōkō-kai ni ikimasu' to sensei ni tsuge rare meijijingūgaien e [The teacher said: "We are going to see off the students," and we went straight to the outer garden of the Meiji Temple] *NHK.* URL: https://www2.nhk.or.jp/archives/articles/?id=C0060795 [in Japanese]

21. Narusako Masanori. Watashi wa ningen jirai datta. [I was a man-mine] *NHK.* URL: https://www2.nhk.or.jp/archives/articles/?id=C0060615 [in Japanese].

22. Aragaki Yaeko. Sango no dōkutsu. [Coral Cave] *NHK.* URL: https://www2.nhk.or.jp/archives/articles/?id=C0060571&ref=search [in Japanese].

23. Tsujimura Akira (1981) Sengonihon no taishū shinri. Shinbun. Yoron. Besutoserā. [Mass psychology in postwar Japan: newspapers, public opinion, bestsellers]. 320 s. [in Japanese]

24. Tanaka Teruko. Benkyō shitainoni dekinakatta. [I wanted to study, but I couldn't] *NHK.* URL: https://www2.nhk.or.jp/archives/articles/?id=C0060618&ref=search [in Japanese].

УДК 378.014(477)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-3

Володимир ЗУЙКОВ,
orcid.org/0009-0001-7858-8997
магістр історії та археології,
викладач
Куп'янського автотранспортного фахового коледжу
(Куп'янськ, Харківська область, Україна) zujkovvolodimir@gmail.com

ВПЛИВ РЕФОРМАЦІЇ НА РОЗВИТОК ОСВІТНІХ ІНСТИТУЦІЙ В ЄВРОПІ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

У статті доведено, що Реформація – важлива суспільно-політична й культурна подія модерної історії, яка мала глибокі наслідки для розвитку освітніх інституцій. Зважаючи на це, мета статті – розкрити вплив Реформації на розвиток освітніх інституцій в Європі та з'ясувати, як Реформація сприяла підвищенню якості й доступності освіти в європейських школах та університетах. Проаналізовано вплив Реформації на розвиток освітніх інституцій в Європі та доведено, що вона призвела до значних змін у їхній структурі та навчальних програмах. У статті також розкрито вплив Реформації на шкільну програму в європейських школах. Доведено, що найсуттєвішою зміною став акцент на вивченні Святого Письма рідною мовою. Також обґрунтовано відхід від традиційної навчальної програми й поширення практичної освіти. Детально описано зміни й у методиці навчання, а саме застосування індивідуального навчання, самостійної роботи та активних методів навчання (діалог, дебати, дискусії). З'ясовано, що під час Реформації з'являється багато нових освітніх інституцій. Окреслено причини їх заснування, зокрема необхідність проведення релігійної реформи, інтелектуальне оновлення та підготовка вчених, сприяння національній або регіональній ідентичності, збільшення попиту на освіту, винахід книгодрукування. Позитивні зміни стосувалися використання національних мов у процесі навчання, розширення освітніх можливостей, поширення освіти для дівчат, модернізації навчальних програм, удосконалення методів навчання, формування критичного мислення в здобувачів, поширення наукових досліджень у різних галузях. Доведено, що освітні інституції були ключовими рушійними силами інтелектуального, культурного та соціального прогресу західноєвропейської цивілізації. Реформація сприяла формуванню європейської ідентичності та позитивно вплинула на освіту в Європі.

Ключові слова: *Реформація, університет, протестантизм, академічна свобода, методи навчання.*

Volodymyr ZUIKOV,
orcid.org/0009-0001-7858-8997
Master of History and Archaeology,
Lecturer
Kupyansky motor vehicle college
(Kupyansk, Kharkiv region, Ukraine) zujkovvolodimir@gmail.com

THE INFLUENCE OF THE REFORMATION UPON THE DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN MEDIEVAL

The article proves that the Reformation is an important social, political, and cultural phenomenon of modern history and it has significant impact upon the development of educational institutions in Europe. Considering this, the aim of the article is to reveal the impact of Reformation upon the development of various educational institutions in Europe and find out the role of Reformation in enhancing the quality and accessibility of education in European schools and universities. The impact of the Reformation was analyzed and it was proved that it caused significant changes within the structure and content of educational process. the article explains the importance of the reformation ideas upon the school education as well. It was uncovered that the most considerable change related to learning of the Bible using the native language. The authors substantiated the transit from traditional educational program to practical training. The changes of methodology concerned the introduction of individual learning, independent learning, and the use of active methods such as dialogues, debates, and discussions. It was found that new educational institutions appeared during the Reformation. The reasons included: the necessity to conduct religious reforms; intellectual renovation and training of scholars; formation of national and religious identity; increasing the popularity of education; and invention of book printing. The positive changes of the Reformation were the following: the use of national languages within the educational process; extension of educational possibilities; popularization of education among girls; modernization of educational programs; improvement of method of learning; formation of critical thinking among students, conducting of researches in different scientific field. It was proved that educational institutions were the key facilities to provide intellectual, cultural, and social progress of western

European civilization. And the Reformation contributed to formation of European identity and affected the education system of Europe positively.

Key words: *Reformation, university, Protestantism, academic freedom, teaching methods.*

Постановка проблеми. Реформація – важлива суспільно-політична й культурна подія модерної історії, яка поряд із великими географічними відкриттями, епохою Відродження, появою книгодрукування здійснила значний вплив на західноєвропейську цивілізацію (Грушева, Черкасов, 2021). По-перше, вона супроводжувалася радикальними перетвореннями соціальних, економічних і політичних систем на теренах сучасної Європи, означаючи перехід від Середньовіччя до Нового часу (van Niekerk, 2020). По-друге, утвердження протестантизму як основної гілки християнства мало глибокі культурні наслідки, вплинувши на розвиток мистецтва, літератури та музики (Tröhler, 2021). По-третє, увага реформаторів до освіти мала тривалий вплив на європейське суспільство, сприяючи появі більш грамотного й освіченого населення та духовному, інтелектуальному й моральному розвитку особистості. Крім того, Реформація також пов'язана з науковою революцією, оскільки протестантські мислителі наголошували на важливості розуму й спостережливості для розуміння духовних і світських питань. Цей інтелектуальний зсув заклав основу наукового прогресу XVII століття. Так, заохочення релігійної та інтелектуальної свободи позитивно вплинуло на створення наукового середовища, де вчені мали можливість досліджувати нові ідеї, не боячись релігійних переслідувань.

У цьому контексті не можна не згадати вплив Реформації на розвиток освітніх інституцій в Європі, що призвело до значних змін у їхній структурі та навчальних програмах. Протестантські реформатори підкреслювали важливість освіти для всіх, заохочували грамотність і вивчення Святого Письма (Sutri, Putrawan, 2021). Як наслідок, усе більше уваги приділялося вивченню мов, особливо грецької та івриту, щоб краще зрозуміти Біблію мовами оригіналу. Реформація також заохочувала вивчення таких предметів, як теологія, філософія та право, оскільки протестантські лідери прагнули виховувати духовенство та мирян у руслі своїх переконань. Крім того, Реформація призвела до створення на протестантських територіях нових університетів, які часто поширювали освіту на основі протестантських принципів (Tröhler, 2021). Ці зміни сприяли перетворенню університетів на центри навчання, які були більш доступними для ширшого кола людей і відігравали ключову роль в інтелектуальному та культурному розвитку того часу.

Аналіз досліджень. Реформація – важливий аспект сучасних наукових розвідок українських і зарубіжних дослідників у таких галузях, як історія, педагогіка, культура та релігієзнавство. Так, Т. Грушева та С. Черкасов, досліджуючи ідеї протестантизму, зазначають, що спостерігається чіткий вплив часів Реформації на сучасність (Грушева, Черкасов, 2021). В. Карпентієра (Carpentier, 2019), Д. де ла Круа та П. Моролта (de la Croix, Morault, 2022) детально описали діяльність університетів у часи Реформації та проаналізували вплив протестантських ідей на модернізацію європейської освіти. А. Матикевич-Влодарська досліджувала діяльність ініціатора реформаторського руху Мартіна Лютера (нім. *Martin Luther*) та окреслила вплив його ідей на розвиток гуманітарної політики Європи (Matykiewicz-Włodarska, 2022). Розвиток теологічного вчення та релігійна реформа в Європі вивчалися в роботах К. Атвуда (Atwood, 2021), Дж. Елліота (Elliott, 2021), О'Майлі (O'Malley, 2019) та Р. Стерна (Stern, 2020). Особливу увагу треба звернути на розвідки А. Гудгінса, який висвітлював гендерну політику реформаторів та доступ до освіти для жінок в європейських освітніх установах (Hudgins, 2023).

Також важливими є дослідження Д. Трьохлера (Tröhler, 2021) та Р. Хорлахера (Tröhler, Horlacher, 2019), які детально проаналізували спадок Реформації в Європі та вплив реформаторських ідей на становлення сучасної західноєвропейської цивілізації. Ф. ван Ніекерк (Niekerk, 2020) окреслив зв'язок між реформаторським вченням та науковою революцією, яка сприяла розвитку освіти й науки в європейських університетах XVI–XVII століття. Проте варто зауважити, що тема Реформації недостатньо розкрита українськими дослідниками. Зважаючи на той факт, що Реформація сприяла поширенню гуманістичних ідей в суспільстві, призвела до значних зрушень у релігійній освіті, спонукала до поширення книгодрукування, зумовила появу нових можливостей для популяризації знань, можна стверджувати й про її вплив на формування освітнього середовища в Україні та зміцнення її культурного потенціалу в реформаційний період. З огляду на це, важливість вивчення впливу Реформації на розвиток освітніх інституцій в Європі не викликає сумнівів.

Мета статті – розкрити вплив Реформації на розвиток освітніх інституцій в Європі та з'ясувати, як Реформація сприяла підвищенню якості й доступності освіти в європейських школах та університетах.

Виклад основного матеріалу. Освіта відіграла вирішальну роль у протестантській Реформації, уможлививши її подальший розвиток та процвітання. Навіть більш ранні прихильники релігійної реформи, такі як вальденси та гусити, визнавали важливість освіти для передачі релігійних цінностей (Atwood, 2021). Австрійські дослідники Д. Трьохлер та Р. Хорлачер наголошують, що «історія Реформації – це історія заснування шкіл» (Tröhler, Horlacher, 2019: 31). Так, історичні записи XVI століття документують значне збільшення кількості шкіл та інших освітніх інституцій по всій Європі під час Реформації (Stern, 2020), що включає створення початкових, середніх шкіл та університетів (de la Croix, Morault, 2022). Це пов'язують також із тим, що у творах ключових діячів Реформації, таких як Мартін Лютер і Жан Кальвін (фр. *Jean Calvin*), підкреслюється важливість освіти. Мартін Лютер, наприклад, виступав за обов'язкову освіту для всіх дітей, що зумовило створення численних шкіл у німецькомовних країнах (Stern, 2020). Водночас Жан Кальвін зробив значний внесок в європейську освіту, заснувавши Женевський університет (фр. *Université de Genève*) у 1559 році (Carpentier, 2019). Він пропагував загальну освіту, підтримуючи розвиток початкових та середніх шкіл, а також вважав, що навчальна програма повинна обов'язково включати теологію, гуманітарні та природничі науки (Tröhler, 2021). Варто зазначити, що освітня філософія Жана Кальвіна наголошувала на необхідності інтелектуального розвитку на основі моральних та релігійних норм (Лавренюк, 2023). Його модель вплинула на освітні системи в протестантських регіонах Європи, зокрема в Швейцарії, Нідерландах, Німеччині та Франції.

Реформатори вважали, що всі християни повинні вміти самостійно тлумачити Біблію (Sutri, Putrawan, 2021), а освіту розглядали як засіб протидії забобонам. Також вони прагнули сприяти більш раціональному та інформованому підходу до релігії й життя. Водночас освіта вважалася дієвим інструментом поширення морально-етичних цінностей (Matykiewicz-Włodarska, 2022). Таке ставлення до освіти було обумовлене вірою реформаторів у її важливість із релігійних, моральних і соціальних причин. Вони вважали, що освіта сприяла не лише просвітництву, але й була знаряддям суспільних реформ.

Проаналізуємо вплив Реформації на шкільну програму в європейських школах (рис. 1).

Найсуттєвішою зміною став акцент на вивченні Святого Письма, а надалі в школах почали навчати учнів читати й розуміти Біблію рідною мовою. Необхідно зазначити, що в школах почали вивчати такі мови, як латинська, грецька та іврит, які були необхідні для розуміння оригінальних текстів Біблії (Sutri, Putrawan, 2021). Це означало відхід від традиційної навчальної програми, яка більше зосереджувалася на латині як мові навчання та науки. Релігійне навчання стало центральною частиною навчальної програми в протестантських школах, зосереджуючись на викладанні принципів протестантської віри (Schipper, 2020). Попри те, що вивчення класичних мов залишалося важливим, відбувся певний рух у напрямі більш гуманістичного підходу до освіти. Це передбачало вивчення літератури, історії та філософії з різних джерел, а не лише класичних текстів (Tröhler, Horlacher, 2019).

Протестантські реформатори наголошували на важливості практичної освіти, особливо це стосувалося математики, природничих наук та професійної підготовки (Ehlers et al., 2019). Крім того, Реформація зумовила певні зміни й у методиці навчання. Так, було наголошено на важливості індивідуального навчання, а вчителів вважали важливими порадниками й наставниками, а не просто інструкторами (Schipper, 2020). Варто зауважити, що хоча освіта для дівчат була все ще

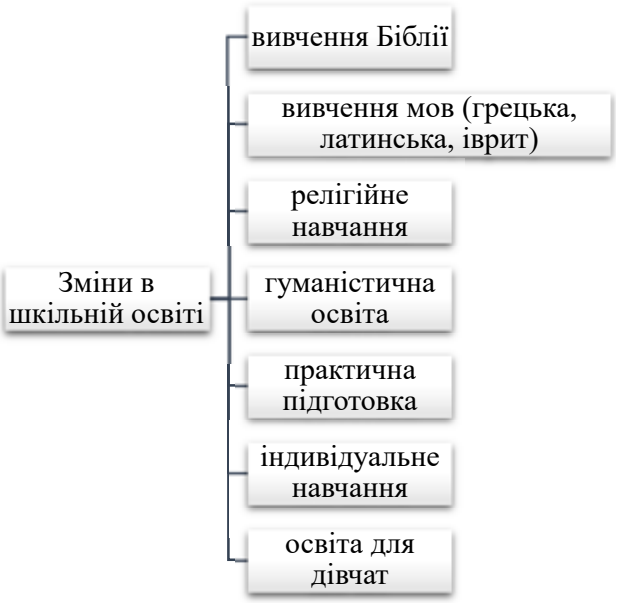

Рис. 1. Основні зміни в шкільній освіті Європи під впливом Реформації

Джерело: розроблено автором

обмеженою, під час Реформації було створено кілька шкіл спеціально для дівчат (Hudgins, 2023).

Також Реформація вплинула на європейську вищу освіту, що призвело до заснування нових університетів і реформування наявних на протестантських принципах (O'Brien et al., 2022). У 1517 році в Європі існувало кілька вищих освітніх інституцій, хоча концепція університетів, якими ми їх знаємо сьогодні, ще розвивалася. Деякі оцінки свідчать про те, що до Реформації в Європі існувало від 50 до 100 закладів вищої освіти. Ці інституції були розташовані переважно у великих містах і часто були пов'язані з католицькою церквою (Carpentier, 2019). Вони зосереджувалися на теології, філософії, праві, медицині й гуманітарних науках та відігравали вирішальну роль в інтелектуальному й культурному житті середньовічної Європи (de la Croix, Morault, 2022). У таблиці 1 представлено найбільші університети, які існували в Європі до Реформації і які згодом стали провідними центрами протестантської освіти.

Під час Реформації університети стали центрами інтелектуальних і теологічних дебатів, де науковці та богослови дискутували про природу Церкви, авторитет Папи та тлумачення Святого Письма (Sutri, Putrawan, 2021). Крім того, такі дебати сприяли вдосконаленню методики викладання у вищій школі та урізноманітненню педагогічних підходів до викладання в університеті (Carpentier, 2019). Водночас зазначається, що університет був місцем цензури, а теологічні факультети часто об'єднували однодумців, які активно протидіяли поширенню протестантизму та сприяли просуванню католицького вчення (Becker et al., 2021).

Так, наприклад, Гайдельберзький університет Рупрехта-Карла відіграв важливу роль під час Реформації в Німеччині як центр реформістських ідей, ставши центром гуманізму. Вчені-гуманісти в Гайдельберзі, такі як Йоганнес Ройхлін (нім. *Johannes Reuchlin*) і Філіп Меланхтон (нім. *Philipp Melanchthon*), сприяли вивченню грецьких і єврейських текстів, що, своєю чергою, популяризувало реформаторські ідеї епохи. Останній, відомий як «наставник Німеччини», глибоко вплинув на освіту в Європі та відіграв ключову роль у пропагуванні ідеї поєднання гуманістичних принципів із принципами Реформації. Також Філіп Меланхтон був автором кількох підручників, виступав за обов'язкову освіту, підвищення якості підготовки вчителів шкіл та створення стандартизованих навчальних програм, які впроваджувалися в протестантських регіонах. Його зусилля щодо реформування освіти заклали основу для сучасних національних освітніх систем, основною ідеєю яких було створення умов у закладі освіти для всебічного розвитку учнів (Котляров, 2019; Purvis,

Таблиця 1

Університети, які існували в Європі до 1517 року

Назва університету	**Заснування**	**Факультети/спеціальності**
Паризький університет (фр. *Université de Paris*)	XII століття Франція	Теологічний та медичний факультети, факультет канонічного права, гуманітарний факультет (філософія, логіка, граматика, риторика)
Оксфордський університет (англ. *University of Oxford*)	XII століття Англія	Теологічний факультет, факультети канонічного та цивільного права, медичний факультет, гуманітарний факультет (логіка, філософія, риторика)
Кембриджський університет (англ. *University of Cambridge*)	XIII століття Англія	Теологічний факультет, факультет канонічного й цивільного права, медичний та гуманітарний факультети
Гайдельберзький університет (нім. *Universität Heidelberg*)	1386 рік Німеччина	Теологічний, правничий, медичний, філософський факультети
Віттенберзький університет (нім. *Universität Wittenberg*)	1502 рік Німеччина	Теологічний (християнська теологія та історія церкви), правничий (канонічне й цивільне право), медичний (анатомія, фізіологія, фармакологія), гуманітарний факультети (логіка, метафізика, етика, філософія)
Базельський університет (нім. *Universität Basel*)	1460 рік Швейцарія	Теологічний, правничий, медичний, філософський факультети
Тюбінгенський університет Еберхарда Карла (нім. *Eberhard Karls Universität Tübingen*)	1477 рік Німеччина	Теологічний, правничий, медичний, філософський факультети
Віденський університет (нім. *Universität Wien*)	1365 рік Австрія	Теологічний, правничий, медичний, філософський факультети

Джерело: складено автором за (Carpentier, 2019; de la Croix, Morault, 2022).

2021). Щодо Гайдельберзького університету, то згодом він перетворився на перший центр поширення лютеранства в Німеччині після того, як курфюрст Пфальцу Фрідріх III Побожний (нім. *Friedrich III. der Fromme*) прийняв лютеранство та зробив Гайдельберг осередком реформатської віри (Carpentier, 2019). Віттенберзький університет – найбільш відомий тим, що це університет, де Мартін Лютер викладав теологію і де в 1517 році відбулося оприлюднення ним 95 тез. Ще однією важливою фігурою у Віттенберзькому університеті був Філіп Меланхтон, який брав участь у складанні Аугсбурзького сповідання – першого офіційного оприлюднення доктрини лютеранства (Stern, 2020). Віттенберзький університет запровадив освітні реформи під впливом гуманізму. У навчальній програмі наголошувалося на вивченні класичних мов, літератури та філософії, що відображало спрямованість гуманізму на повернення до джерел стародавньої мудрості (O'Malley, 2019).

Оксфорд зіграв важливу роль у формуванні ідей основних діячів англійської Реформації. Наприклад, Джон Вікліф (англ. *John Wycliffe*), ранній критик католицької церкви, був пов'язаний з Оксфордом (de la Croix, Morault, 2022). Учені Оксфордського університету сприяли перекладу Біблії англійською мовою, що стало ключовим моментом у поширенні протестантизму в Англії (Elliott, 2021). Тюбінгенський університет був одним із перших університетів, який мав власну друкарню, засновану на початку XVI століття. Друкарня відіграла вирішальну роль у поширенні ідей Реформації та наукових праць, створених в університеті. Крім того, в університеті було реалізовано освітні реформи під впливом гуманізму та Реформації (de la Croix, Morault, 2022). Навчальний план було переглянуто, щоб зосередити увагу здобувачів на класичних мовах, літературі та філософії, що відображає гуманістичні ідеали того часу.

Під час Реформації з'являється багато нових освітніх інституцій, низка з яких були засновані без Папської булли (лат. *bulla pontificalis*), часто як частина протестантського руху (напр. Марбурзький університет імені Філіпа (нім. *Philipps-Universität Marburg),* Єнський університет *(нім. Universität Jena),* Гіссенський університет *(нім. Universität Gießen)*. Ці університети значно вплинули на поширення протестантизму та пропаганду нових ідей (Tröhler, 2021).

Аналіз наукових джерел надав можливість окреслити низку причин заснування нових освітніх інституцій в Європі в XVI столітті, а саме: 1) Існувала об'єктивна необхідність здійснення релігійної реформи для просування протестантської освіти. Європейські правителі прагнули створити інституції, які відповідали б їхнім релігійним переконанням і могли б готувати служителів і вчених для нових протестантських церков (Sutri, Putrawan, 2021); 2) Оскільки університети розглядалися як центри навчання та інновацій, то створення нових навчальних закладів сприяло інтелектуальному оновленню й підготовці вчених, які могли б кинути виклик традиційним підходам до здійснення наукових досліджень (Matykiewicz-Włodarska, 2022; Tröhler, 2021); 3) Створення нових університетів або реформування вже наявних розглядалося як спосіб закріпити культурне й інтелектуальне домінування в політичній і культурній конкуренції між католиками та протестантами, а також сприяти національній або регіональній ідентичності (Surya, FIkriya, 2022); 4) В епоху Реформації попит на освіту збільшувався, особливо серед середнього класу. Нові університети були засновані, щоб забезпечити освіту в різних галузях, зокрема теології, праві, медицині та гуманітарних науках (Ehlers et al., 2019); 5) Винахід книгодрукування сприяв поширенню знань та розвитку освіти. Друковані книги стали більш доступними для широкого загалу, оскільки вони були дешевшими через масове виробництво. Це надало можливість більшій кількості людей здобувати освіту (de la Croix, Morault, 2022). У таблиці 2 представлено перелік європейських університетів, які були засновані під час Реформації.

Можемо стверджувати, що Реформація мала глибокий вплив на розвиток освітніх інституцій Європи. По-перше, позитивні зміни стосувалися використання національних мов у процесі навчання. До Реформації латинь була панівною мовою освіти та науки. Однак протестантські реформатори виступали за переклад релігійних текстів на національні мови, щоб звичайні люди могли їх розуміти (Грушева, Черкасов, 2021). Надалі це призвело до створення шкіл, де викладання здійснювалося рідною мовою. По-друге, Реформація наголошувала на важливості освіти для всіх віруючих, а не лише для духовенства. Результатом стало розширення освітніх можливостей, а в деяких регіонах було відкрито школи й для дівчат (Hudgins, 2023). По-третє, відбулися значні зміни в навчальних програмах і методах навчання, що використовуються в школах і університетах. Схоластика трансформувалася в більш гуманістичний підхід до освіти, що передбачало вивчення класичних текстів, формування критичного мис-

Таблиця 2

Європейські університети, які були засновані під час Реформації

Назва	Заснування	Внесок в європейську освіту
Марбурзький університет імені Філіпа	1527 рік Німеччина	Необхідність використання під час навчання першоджерел та творів класичних авторів; запровадження інноваційних методів навчання (діалог, дебати, дискусії); розширення академічної свободи.
Єнський університет	1558 рік Німеччина	Поширення академічної свободи та гуманістичних ідеалів; запровадження нових курсів з астрономії, фізики, ботаніки, а також сучасних мов.
Хельмштедтський університет (нім. *Universität Helmstedt* або лат. *Academia Julia*)	1576 рік Німеччина	Розробка більш сучасних освітніх програм (теологія, право, медицина й фармацевтика, математика й природничі науки, філософія, мови та література, історія, географія); підтримка наукових досліджень у галузях астрономії, математики та медицини.
Гіссенський університет	1607 рік Німеччина	Акцент на природничих науках, зокрема хімії; впровадження інноваційних методів навчання (напр., лабораторна робота з хімії); інтеграція практичних навичок у навчальну програму, зокрема в галузі медицини.
Університет Франекера (нідерл. *Universiteit van Franeker*)	1585 рік Нідерланди	Інновації в юридичній освіті, зокрема в галузі римського права; сприяння академічній свободі; внесок у розвиток астрономії та математики.
Единбурзький університет (англ. *University of Edinburgh*)	1583 рік Шотландія	Створення підґрунтя для поширення просвітницьких ідей Девіда Г'юма (англ. *David Hume*), Адама Сміта (англ. *Adam Smith*) та інших; розвиток медичних знань, що надалі сприяло модернізації охорони здоров'я в Європі; гендерна рівність в освіті; удосконалення навчальних програм та поширення міждисциплінарних зв'язків.
Уппсальський університет (швед. *Uppsala universitet*)	1477 рік Швеція	Включення клінічної підготовки до медичної програми; відкриття в анатомії, фізіології, фармакології й патології; інтеграція освіти та наукових досліджень.

Джерело: створено автором на основі (de la Croix, Morault, 2022; Matykiewicz-Włodarska, 2022; The Rise of Medieval Universities).

лення та популяризацію самостійного навчання (Carpentier, 2019). По-четверте, Реформація мала значний вплив на європейську вищу освіту. Так, багато університетів було засновано або реформовано в цей період. З одного боку, університети відіграли ключову роль у поширенні протестантських ідей та підготовці протестантського духовенства (de la Croix, Morault, 2022), а з іншого – вони стали осередками наукових досліджень і дебатів, що призвело до значного прогресу в різних галузях науки, зокрема астрономії, фізиці, хімії, біології та медицини (Ehlers et al., 2019).

Підсумовуючи, можемо зазначити, що освітні інституції були ключовими рушійними силами інтелектуального, культурного та соціального прогресу західноєвропейської цивілізації. Вони сприяли формуванню європейської ідентичності та позитивно вплинули на її розвиток протягом століть.

Висновки. Реформація супроводжувалася радикальними перетвореннями соціальних, економічних і політичних систем на теренах сучасної Європи, а утвердження протестантизму мало глибокі культурні наслідки, вплинувши на розвиток освіти, мистецтва, літератури та музики. Реформація також пов'язана з науковою революцією. У цьому контексті можна стверджувати, що Реформація мала значний вплив на розвиток освітніх інституцій в Європі та зумовила значні зміни в їхній структурі й навчальних програмах. Найсуттєвішою зміною в шкільних програмах європейських шкіл став акцент на вивченні Святого Письма рідною мовою. Також розпочався відхід від традиційної навчальної програми, яка більше зосереджувалася на латині як мові навчання та науки. Протестантські реформатори наголошували на важливості практичної освіти, особливо це стосувалося математики, природничих наук та професійної підготовки. Крім того, Реформація внесла певні зміни й у методику навчання, акцентуючи на важливості індивідуального навчання та зміні ролі вчителя.

Також Реформація вплинула на європейську вищу освіту, що призвело до заснування нових університетів і реформування наявних протестантських принципів. У 1517 році в Європі

існувало від 50 до 100 закладів вищої освіти, де вивчали теологію, філософію, право, медицину та гуманітарні науки (філософію, граматику, риторику, логіку тощо). Під час Реформації з'являється багато нових освітніх інституцій. До основних причин їх заснування належать: необхідність здійснення релігійної реформи, інтелектуальне оновлення та підготовка вчених, сприяння національній або регіональній ідентичності, збільшення попиту на освіту, винахід книгодрукування.

Надалі планується дослідити культурний вплив Реформації на українське суспільство, розкрити нові ідеї й цінності, які принесла Реформація, та їх значення для формування української культури. Також доречно здійснити порівняльний аналіз України та інших країн, щоб з'ясувати специфіку реформаційних процесів в українському суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грушева Т. В., Черкасов С. С. Ідеї протестантизму та мораль західного світу: взаємовплив від часів Реформації до сучасності. *Zaporizhzhia Historical Review.* 2021. Вип. 5(57). С. 184–192. DOI: https://doi.org/10.26661/zhv-2021-5-57-21.
2. Котляров П. М. Між гуманізмом, Реформацією, лютеранством: Філіп Меланхтон у німецькій історіографії XVI – першої половини XIX ст. *Вісник Черкаського університету. Серія «Історичні науки».* 2019. № 1. С. 7–13. DOI: 10.31651/2076-5908-2019-1-7-13.
3. Лавренюк В. Сотеріологічні ідеї кальвіністського вчення. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії.* 2023. Вип. 49. С. 77–84. DOI: https://doi.org/10.30970/PPS.2023.49.9.
4. Atwood C. The Bohemian Brethren and the Protestant Reformation. *Religions.* 2021. № 12(5). Article 360. DOI: https://doi.org/10.3390/rel12050360.
5. Becker S. O., Pino F., Vidal-Robert J. Freedom of the Press? Catholic Censorship during the Counter-Reformation. SoDa Laboratories Working Paper Series. Monash University, 2021. URL: https://ideas.repec.org/p/ajr/sodwps/2021-04.html (дата звернення: 10.05.2024).
6. Carpentier V. The History of Higher Education in Modern Europe. The Oxford Handbook of The History of Education / ed. by J. L. Rury, E. H. Tamura. Oxford University Press, 2019. URL: https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1532796/1/Carpentier%20The%20History%20of%20Higher%20Education%20in%20Modern%20Europe%202019.pdf (дата звернення: 10.05.2024).
7. De la Croix D., Morault P. Winners and Losers from the Protestant Reformation: An Analysis of the Network of European Universities. THEMA Working Paper No 2022-11. CY Cergy Paris Université, 2022. URL: https://thema.u-cergy.fr/IMG/pdf/2022-11.pdf (дата звернення: 10.05.2024).
8. Ehlers C., Wiesener N., Teichgräber U., Guntinas-Lichius O. Reformed conventional curriculum promoting the professional interest orientation of students of medicine: JENOS. *GMS journal for medical education*. 2019. № 36(5). Doc 50. DOI: https://doi.org/10.3205/zma001258.
9. Elliott J. K. The Textual Basis of English Translations of the Hebrew Bible. *The Journal of Theological Studies.* 2021. Вип. 72. № 2. P. 880–882. DOI: https://doi.org/10.1093/jts/flab156.
10. Hudgins A. Women and Authority during the Protestant Reformation. *Student Research Submissions.* 2023. Article 522. URL: https://scholar.umw.edu/student_research/522 (дата звернення: 10.05.2024).
11. Matykiewicz-Włodarska A. The Luther effect. The consequences of the Reformation in the area of printed media and communication. Napis. *Special issue in English*. 2022. P. 255-270. DOI: 10.18318/napis.2022.en.1.14.
12. O'Brien E., Culum I., Veidemane A., Dusi D., Farnell T., Šćukanec Schmidt N. Towards a European framework for community engagement in higher education – a case study analysis of European universities. *International Journal of Sustainability in Higher Education.* 2022. № 23(4). P. 815–830. DOI: https://doi.org/10.1108/IJSHE-03-2021-012.0
13. O'Malley J. W. Theology before the Reformation: Renaissance Humanism and Vatican II. *Theological Studies.* 2019. № 80(2). P. 256–270. DOI: https://doi.org/10.1177/0040563919836245.
14. Purvis Z. Philip Melanchthon and the Age of Enlightenment: Notes on his Commemoration in 1760. *The Journal of Ecclesiastical History.* 2021. № 72(3). P. 552–572. DOI:10.1017/S002204692000069X.
15. Schipper A. Religious Motivations Can Only Get You So Far: The Impacts and Limitations of Lutheran Educational Reforms. *Young Historians Conference*. 2020. № 2. URL: https://pdxscholar.library.pdx.edu/younghistorians/2020/papers/2 (дата звернення: 10.05.2024).
16. Stern R. Luther's Influence on Philosophy. The Stanford Encyclopedia of Philosophy / ed. by E. N. Zalta. Stanford, 2020. URL: https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/luther-influence (дата звернення: 10.05.2024).
17. Surya R. A., FIkriya R. The Contribution of Western Humanism Ideas Towards Education Policy in The Dutch East Indies (1817–1942). *Paramita: Historical Studies Journal.* 2022. № 32(1). P. 107–116. DOI: http://dx.doi.org/10.15294/paramita.v32i1.30787.
18. Sutri Y. V., Putrawan B. K. The History of the Reformation of the Church in the 16th Century and Its Influence on the Church Today. *Journal of Religious and Socio-Cultural.* 2021. № 2(2). P. 109–122. DOI: https://doi.org/10.46362/jrsc.v2i2.84
19. The Rise of Medieval Universities. URL: https://www.encyclopedia.com/science/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/rise-medieval-universities (дата звернення: 10.05.2024).

20. Tröhler D. The lasting legacy of the European Reformation of the 16th century: Protestant foundations of modern educational reasoning. *Journal of Beliefs & Values.* 2021. № 42(2). P. 258–276. DOI: https://doi.org/10.1080/13617672.2020.1818934.

21. Tröhler D., Horlacher R. Histories of Ideas and Ideas in Context. Handbook of Historical Studies in Education. Debates, Tensions, and Directions / ed. T. Fitzgerald. Singapore: Springer Nature, 2019. P. 29–45. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-10-0942-6_2-1.

22. Van Niekerk F. Reformation and scientific revolution: Historical coincidence or continual renewal? *In die Skriflig*. 2020. № 54(2). P. 1–12. DOI: https://dx.doi.org/10.4102/ids.v54i2.2538.

REFERENCES

1. Hrusheva T. B., Cherkasov S. S. (2021) Idei protestantyzmu ta moral zakhidnoho svitu: vzaiemovplyv vid chasiv Reformatsii do suchasnosti. [Ideas of Protestantism and morality of the western world: interrelation from the Reformation to modern times] Zaporizhzhia Historical Review, 5 (57). 184–192. DOI: https://doi.org/10.26661/zhv-2021-5-57-21 [in Ukrainian]

2. Kotliarov P. M. (2019) Mizh humanizmom, Reformatsieiu, liuteranstvov: Filip Melankhton v nimetskii istoriohrafii XVI – pershii polovyni XIX stolitta. [Between humanism, the Reformation, Lutheranism: Philip Melanchthon in German historiography of the XVI – the first beginning of XIX century]. Bulletin of Cherkasy University. History Series, 1. 7–13. DOI: 10.31651/2076-5908-2019-1-7-13. [in Ukrainian]

3. Lavreniuk V. (2023) Soteriolohichni idei kalvinistskoho vchennia. [Soteriological ideas of Calvinistic doctrine]. Visnyk of the Lviv University Philosophical Political studies, 49. 77–84. DOI: https://doi.org/10.30970/PPS.2023.49.9. [in Ukrainian]

4. Atwood C. (2021) The Bohemian Brethren and the Protestant Reformation. Religions, 12(5). Article 360. DOI: https://doi.org/10.3390/rel12050360.

5. Becker S. O., Pino F., Vidal-Robert J. (2021) Freedom of the Press? Catholic Censorship during the Counter-Reformation. SoDa Laboratories Working Paper Series. Monash University. Retrieved from: https://ideas.repec.org/p/ajr/sodwps/2021-04.html.

6. Carpentier V. (2019) The History of Higher Education in Modern Europe. In J. L. Rury, E. H. Tamura (eds.)The Oxford Handbook of The History of Education. Oxford University Press. Retrieved from: https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1532796/1/Carpentier%20The%20History%20of%20Higher%20Education%20in%20Modern%20Europe%202019.pdf.

7. De la Croix D., Morault P. (2022) Winners and Losers from the Protestant Reformation: An Analysis of the Network of European Universities. THEMA Working Paper No 2022-11. CY Cergy Paris Université. Retrieved from: https://thema.u-cergy.fr/IMG/pdf/2022-11.pdf.

8. Ehlers C., Wiesener N., Teichgräber U., Guntinas-Lichius O. (2019) Reformed conventional curriculum promoting the professional interest orientation of students of medicine: JENOS. GMS journal for medical education, 36(5). Doc 50. DOI: https://doi.org/10.3205/zma001258.

9. Elliott J. K. (2021) The Textual Basis of English Translations of the Hebrew Bible. The Journal of Theological Studies, 72(2). 880–882. DOI: https://doi.org/10.1093/jts/flab156.

10. Hudgins A. (2023) Women and Authority during the Protestant Reformation. Student Research Submissions. Article 522. Retrieved from: https://scholar.umw.edu/student_research/522.

11. Matykiewicz-Włodarska A. (2022) The Luther effect. The consequences of the Reformation in the area of printed media and communication. Napis. Special issue in English, 255-270. DOI: 10.18318/napis.2022.en.1.14.

12. O'Brien E., Culum I., Veidemane A., Dusi D., Farnell T., Šćukanec Schmidt N. (2022) Towards a European framework for community engagement in higher education – a case study analysis of European universities. International Journal of Sustainability in Higher Education, 23 (4). 815–830. DOI: https://doi.org/10.1108/IJSHE-03-2021-0120.

13. O'Malley J. W. (2019) Theology before the Reformation: Renaissance Humanism and Vatican II. Theological Studies, 80 (2). 256–270. DOI: https://doi.org/10.1177/0040563919836245.

14. Purvis Z. (2021) Philip Melanchthon and the Age of Enlightenment: Notes on his Commemoration in 1760. The Journal of Ecclesiastical History, 72(3). 552–572. DOI:10.1017/S002204692000069X.

15. Schipper A. (2020) Religious Motivations Can Only Get You So Far: The Impacts and Limitations of Lutheran Educational Reforms. Young Historians Conference, 2. Retrieved from: https://pdxscholar.library.pdx.edu/younghistorians/2020/papers/2.

16. Stern R. (2020) Luther's Influence on Philosophy. In E. N. Zalta (ed.) The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Retrieved from: https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/luther-influence.

17. Surya R. A., FIkriya R. (2022) The Contribution of Western Humanism Ideas Towards Education Policy in The Dutch East Indies (1817–1942). Paramita: Historical Studies Journal, 32 (1). 107–116. DOI: http://dx.doi.org/10.15294/paramita.v32i1.30787.

18. Sutri Y. V., Putrawan B. K. (2021) The History of the Reformation of the Church in the 16th Century and Its Influence on the Church Today. Journal of Religious and Socio-Cultural, 2(2). 109–122. DOI: https://doi.org/10.46362/jrsc.v2i2.84.

19. The Rise of Medieval Universities. Retrieved from: https://www.encyclopedia.com/science/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/rise-medieval-universities.

20. Tröhler D. (2021) The lasting legacy of the European Reformation of the 16th century: Protestant foundations of modern educational reasoning. Journal of Beliefs & Values, 42 (2). 258–276. DOI: https://doi.org/10.1080/13617672.2020.1818934

21. Tröhler D., Horlacher R. (2019) Histories of Ideas and Ideas in Context. In T. Fitzgerald (ed.) Handbook of Historical Studies in Education. Debates, Tensions, and Directions (pp. 29–45). Singapore: Springer Nature. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-10-0942-6_2-1.

22. Van Niekerk F. (2020) Reformation and scientific revolution: Historical coincidence or continual renewal? In die Skriflig, 54(2). 1–12. DOI: https://dx.doi.org/10.4102/ids.v54i2.2538.

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 2-535:78.05
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-4

Олена КУЛІНІЧ,
orcid.org/0009-0005-5900-8597
аспірантка
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) dmz2123.okulinich@dakkkim.edu.ua

АРАБСЬКЕ МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО НА КУЛЬТУРНІЙ МАПІ АРАБСЬКОГО СВІТУ

У статті досліджується специфіка арабського музичного мистецтва як невід'ємної складової культурної мапи арабського регіону. На основі вивчення історико-культурних, геополітичних, релігійних чинників та ключових культурних символів у статті виокремлюються політико-географічні та культурно-мистецькі межі регіону. Відповідно до мети дослідження, у роботі висвітлюється вплив різних етносів та цивілізацій на розвиток арабської музичної культури, а також наголошується на зв'язку між релігією та музичним мистецтвом в країнах арабського світу. Актуальність зазначеної теми обумовлена підвищенням інтересу світової спільноти до розвитку міжкультурних комунікацій на фоні поглиблення глобалізаційних процесів. Акцентується увага на ролі музичної комунікації у міжцивілізаційному діалозі країн арабського світу та країн Заходу, що розбудовує платформу для комунікативної взаємодії як окремих персоналій, так і цивілізацій, в цілому. У цьому зв'язку, особливого значення набуває вирішення проблемних питань, що підіймаються в наукових дослідженнях у галузі музичного мистецтва арабського світу. Відсутність одностайності, наприклад, у поглядах на специфіку музично-теоретичних основ арабської музики, ускладнює процеси змістової універсалізації наявних знань, що обумовлює необхідність подальших досліджень у контексті усебічного розгляду актуальних питань. Відтак, у статті охарактеризовано історичні причинно-наслідкові чинники, проблемні питання та особливості арабського музичного мистецтва, а також знаходить своє визначення поняття арабської музики з класифікацією її типів на народну, релігійну, класичну та популярну музику.

Ключові слова: *арабська музика, типи арабської музики, арабське музичне мистецтво, культура арабського світу, міжкультурна комунікація, релігія іслам, макам, культурні символи, вестернізація.*

Olena KULINICH,
orcid.org/0009-0005-5900-8597
Postgraduate
National Academy of the Culture and Arts Management
(Kyiv, Ukraine) dmz2123.okulinich@dakkkim.edu.ua

ARABIC MUSICAL ART ON THE CULTURAL MAP OF THE ARAB WORLD

The article explores the specifics of Arabic musical art as an integral part of the cultural map of the Arab region. Based on the study of historical, cultural, geopolitical, religious factors and key cultural symbols, the article identifies the political, geographical, cultural, and artistic boundaries of the region. In accordance with the aim of the study, the paper highlights the influence of various ethnic groups and civilisations on the development of Arab musical culture and emphasises the connection between religion and musical art in the Arab world. The relevance of this topic is conditioned by the growing interest of the international community in the development of intercultural communications on the background of increasing globalisation processes. Attention is focused on the role of musical communication in the intercivilisational dialogue between the Arab world and the West, which builds a platform for communicative interaction between individuals and civilisations. In this regard, it is of particular importance to address the problematic issues raised in scientific research in the field of musical art of the Arab world. The lack of unanimity, for example, in views on the specifics of the musical and theoretical foundations of Arabic music, obstructs the processes of content universalisation of the available knowledge, which necessitates further research in the context of a comprehensive study of topical issues.

Therefore, the historical causal factors, problematic issues and features of Arabic musical art are described in the article, moreover the concept of Arabic music with the classification of its types into folk, religious, classical, and popular music are defined.

Key words: *Arabic music, types of Arabic music, Arabic musical art, culture of the Arab world, intercultural communication, religion Islam, maqam, cultural symbols, westernisation.*

Постановка проблеми. На початку XXI століття процеси глобалізації охоплюють майже всі сфери життєдіяльності будь-якої країни світу, зокрема культуру і мистецтво. З прискоренням глобалізаційних змін значно підвищилась увага наукового співтовариства до явищ інтернаціоналізації та міжкультурної комунікації. Зокрема, і в контексті інтенсифікації досліджень міжцивілізаційного діалогу між Заходом та Сходом з точки зору осмислення проблем культурного порозуміння. Країни арабського світу стать більш відкритими до міжкультурної комунікації. Відповідно, розширюється коло культурно-мистецьких інтересів і потреб як окремих митців, так і соціуму. Одним із важливих засобів крос-культурних зв'язків, на нашу думку, виступає музична комунікація.

Існує велика кількість досліджень та наукових робіт в сфері арабського музичного мистецтва, однак, одним з найпроблемніших залишається питання універсалізації та стандартизації теоретичних понять та визначень, термінології, підходів до класифікації. Для вітчизняних же науковців на сьогоднішній день ця тема взагалі не є привабливою. Несхожість художнього мислення, відтворення та сприйняття музики представниками арабської та західної культур ускладнює процес крос-культурної комунікації, тому дослідження сфери музичного мистецтва арабського світу є досить актуальним.

Аналіз досліджень. Історія досліджень арабської музики сягає часів VIII ст. н.е., а одна з найперших робіт серед європейських науковців з'явилася у XVIII ст. Аналіз історіографії досліджень показав, що на сьогоднішній день існує велика кількість праць, присвячених темі арабської музичної культури, виданих арабською, англійською, французькою, німецькою мовами. Серед основних дослідників арабського музичного мистецтва можна виділити таких: Henry Farmer, Lois al Faruq, Scott Marcus, Anne Rasmussen, Amnon Shiloah, Sami Abu Shumays, Habib Touma, Lisa Urkevich. Разом з тим, слід зазначити, що більшість робіт охоплює вузько направлені підтеми (наприклад, окремі виконавці, музичні інструменти, маками, форми тощо) або певний регіон (Єгипет, Палестина, Сирія), занадто поглиблені в історичний контекст, або стали змістовно застарілими. Крім цього, географічна та часова різниця у публікації робіт призвели до різнорідності контенту, особливо в аспекті теорії арабської музики.

Серед вітчизняних науковців тема арабської культури розглядається у тому чи іншому аспекті у роботах О.В. Богомолова, О.О. Воловича, Ель Гуессаб Каріма, Ю.М. Кочубея, А.Ю. Кримського, М.А. Субха та інших. Проте, науковий інтерес до арабського музичного мистецтва серед українських вчених не виражений. В окремих працях можемо знайти опосередковані роботи, наближені до досліджуваної нами теми. Наприклад, А.О. Васюріна у свої статті розглядає музику в контексті релігії ісламу, А.С. Кулібаба аналізує жанр пісні в арабо-мусульманській культурі з точки зору лінгвокультурологічної інтерпретації.

Мета статті – визначити місце арабського музичного мистецтва на культурній мапі арабського регіону.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні арабським світом узагальнено прийнято називати арабські країни Близького Сходу та Північної Африки, включаючи країни, що входять до Ліги арабських держав та визнають арабську мову у статусі офіційної. Арабський світ географічно охоплює території від Марокко до Ірану та Туреччини. Оскільки регіон у геополітичному розумінні не має чітко визначених кордонів, певні країни (такі як Іран, Туреччина, Афганістан, деякі країни на півночі та сході Африки) часто додаються або виключаються з переліку (Близький Схід, 2024). Крім цього, іноді застосовується поділ на регіони Аль-Магріб (країни Північної Африки) (Maghreb region, et al., 2024) та Аль-Машрік (країни Близького сходу, включаючи Аравійський півострів, а також Єгипет та Судан) (Mashriq geographical region, et al., 2024).

Але чи можемо ми ототожнювати політико-географічні та культурно-мистецькі межі арабського регіону? Протягом тисячолітньої історії внаслідок численних завойовницьких походів та інших геополітичних чинників територія регіону багаторазово змінювалась. Різноманіття етносів, мов, релігій, традицій значно впливало на розвиток арабської культури та мистецтва. Арабська музика виникла та еволюціонувала не ізольовано, а розвивалася протягом багатьох століть у регіоні, де взаємодіяли давні цивілізації. Тому вона також увібрала музичні елементи з сусідніх культур – турецької, візантійської, перської, індійської, південноафриканської, а також різних етнічних груп та народів – вірмен, берберів, іудеїв, коптів, курдів, кавказців, маронітів, халдеїв, несторіанців, якобітів. До того ж, окремі характеристики арабської музичної культури можемо виявити певною мірою в музиці ассирійців, індійців, туркменів, азербайджанців, таджиків, узбеків, іранців, іспанців, представників західної Африки (Touma, et al., 1996).

На думку Хабіба Тумма, сутність арабської культури тісно пов'язана з трьома ключовими складовими – арабською мовою, культурними традиціями та релігією іслам. Проте, у контексті музичної культури арабська музика є частиною традиції не тільки мусульман, а також християн та євреїв. Релігія ісламу є основною на території арабського світу, але 80% мусульман зосереджено на півдні та південному сході Азії. Серед безпосередньо країн Близького Сходу осібно стоїть Ліван, який вирізняється надзвичайною релігійною різноманітністю та має найбільший відсоток християнського населення серед арабських країн. Однак, незважаючи на те, що ототожнювати поняття «арабська музика» та «ісламська музика» не є доцільним, релігія ісламу нерозривно пов'язана з розвитком арабської музичної культури. Арабська музика виникла в до-ісламські часи на території Аравійського півострову, набула подальшого розвитку в ісламську епоху та сформувалася в школах Мекки, Медини, Багдаду та Кордоби.

Як обґрунтовано зазначає антрополог Дейл Ейкельман, арабський світ можна виправдано розглядати як єдиний соціокультурний простір завдяки спільним історичним обставинам та наявності на всій території ключових культурних символів та їхніх варіантів. У сфері музики ключові культурні символи, на які посилається Ейкельман, охоплюють теоретичні структурні блоки музики, такі як гами, ритми та форми. Автор звертає увагу на матеріальну культуру музики, включаючи групи споріднених інструментів, а також аналізує зв'язок мови, поезії та музики. Крім цього, велике значення Ейкельман приділяє музичній естетиці, пов'язаній зі створенням і відчуттям музики (Eickelman, et al., 1981).

Тому, хоча музичні традиції, що належать до арабського світу, включають різні етнічні групи та культури, під поняттям «арабська музика» ми маємо на увазі традиції, створені арабами, персами та турками, оскільки більш ніж за тисячолітню історію найтісніші музичні зв'язки проглядаються саме з цими культурами. Сучасні ж культурно-музичні межі арабського світу умовно поділяють на 4 регіони: Ірак; Перська затока (*al-khalij*); Близький Схід (*al-sharq)* – Єгипет, Палестина, Йорданія, Ліван, Сірія; Північна Африка – Лівія, Туніс, Алжир, Марокко (Farraj, Shumays, et al., 2019). Незважаючи на відмінності музично-естетичних форм, стилів, ладів та термінології, ці регіони поєднанні спільною історією, що охоплює понад 2 тисячі років, та мають однорідну музичну культуру, яка значно відрізняється від інших сусідніх територій (Touma, et al., 1996).

Отже, основу арабської музики у сучасному розумінні складає «гібридне поєднання, яке стало загальноприйнятим як одна "етнічна» традиція"» (Farraj, Shumays, et al., 2019: 2) зі спільними ключовими рисами, такими як тональна система, музичні форми, ритмічні патерни, композиційні та імпровізаційні прийоми, склад ансамблів, індивідуальне сприйняття музики, виконавська практика, місце музиканта в соціумі тощо (Touma, et al., 1996). Термін «арабська музика» має збірний характер та описує обширну сферу музичних традицій та жанрів, що виникли та виконуються в арабському світі (Farraj, Shumays, et al., 2019).

Багате різноманіття арабської музики розкривається в народних, релігійних, класичних та популярних жанрах. В роботах теоретиків та практиків, які досліджують арабське музичне мистецтво, знаходимо різні підходи до класифікації типів/жанрів/форм арабської музики. Наприклад, у різних джерелах арабську музику поділяють на духовну та світську, міську та сільську. Ліза Уркевич (Urkevich, et al., 2015) поділяє музику жителів суші (бедуїни та осілі), прибережних регіонів (музика ловців перлин, рибаків), запозичену музику (субкультура іммігрантів) та міську класичну. Класичну музику деякі автори також називають художньою, народну – сільською, релігійну – духовною, культовою, популярну музику – «новою» або «вестернізованою». У зв'язку з цим, на основі вивчених науково-практичних робіт у сфері арабської музичної культури, нами була здійснена спроба узагальненого універсалізованого підходу до класифікації типів арабської музики.

Народна (сільська) арабська музика сягає корінням у традиційну культуру та звичаї арабського народу. Як і класична та релігійна традиційна арабська музика, вона передається з покоління в покоління через усну традицію та охоплює широкий спектр стилів та жанрів, які відрізняються своїми відмінними характеристиками в залежності від регіону (наприклад, народна музика Єгипту – *baladi*, *sha'bi*, *swahili*, або музика *khaliji* Аравійського півострова, бедуїнська музика жителів пустелі або музика ловців перлин та моряків з прибережних районів, музика східного танцю живота *raqs sharqi*, андалуська музика тощо).

Арабська народна музика відображає людські реакції та емоції в різних соціальних умовах та може виконуватися як аматорами, так і напів-професійними та професійними музикантами на традиційних заходах (весілля, свята, сімейні зустрічі, релігійні церемонії тощо) та на великій сцені

(Piza, et al., 2023). Вона є важливою частиною арабської культури і все ще широко популярна в багатьох регіонах арабського світу. Засоби масової інформації у XX ст. значно вплинули на популярність народної музики серед міського населення – народних музикантів та народні пісні включають до кіноіндустрії (спочатку в Єгипті, Лівані, потім в інших країнах), для арабського колориту до оркестрів додають народні інструменти, записи різноманітних жанрів розповсюджують як серед міського, так і сільського населення (Farraj, Shumays, et al., 2019).

Релігійна (духовна) музика арабів включає в себе як мусульманську, так і християнську та іудейську музику. Але ми обмежуємося в роботі музикою ісламу, оскільки церковна музика арабів-християн бере своє коріння у чужоземних музичних культурах – католицькій, греко-православній, англіканській, коптській, маронітській. Мусульманська ж релігійна музика основана на тих самих структурних елементах, що і світська арабська музика (Touma, et al., 1996).

Проблемним було та залишається питання приналежності музики ісламу до сфери музичної культури. Протягом століть арабські вчені та богослови так і не дійшли консенсусу щодо цінності та функції співу або інструментального виконання в релігійному або нерелігійному контексті. Вокальні форми з релігійним змістом, такі як *mawlid, qasidah, dhikr, madih* та ін. не визнаються музикою мусульманами (Touma, et al., 1996). Як точно зазначає Алла Васюріна, «питання про міру дозволеного в музиці дискутувалося протягом віків, коли корисною визнавали музику, що була наповнена релігійно-етичним змістом» (Васюріна, 2012: 148). Але, попри ці протиріччя, релігійна ісламська музика розвивалася протягом 14-ти століть та все ще займає виключне місце в сьогоденні арабського світу. Релігійна ісламська музика виконується під час богослужіння в мечеті та супроводжує різноманітні релігійні події та свята. Музичні інструменти під час священних церемоній використовуються рідко, однак часто процесії проходять під супровід деяких ударних інструментів.

Основними формами духовної музики ісламу є *adhan* (заклик до молитви) та *tajwid* (речитація Корану), які виконуються під час богослужіння. Репертуар *madih an-Nabawi* (восхваління Пророка) включає різні вокальні форми – *tashwih*, *inshad, muwashshah, tawassul, tanzilah*, присвячені Богу, Пророку Мохаммеду, членам його сім'ї та іншим важливим персоналіям з ісламської історії та теології. Окремо в репертуарі *madih an-Nabawi* стоїть форма *mawlid* (день народження), яка являє собою публічний перформанс, присвячений народженню Пророка Мохаммеда та виконується зазвичай у мечеті в день його народження згідно ісламського календаря. Музика *sufi* бере своє коріння з течії суфізму – ісламського містицизму та поєднує поезію і пісні, присвячені Богу. Однією з форм суфійської музики є *dhikr* – релігійна церемонія, основною метою якої є «досягти присутності Бога»; вона може включати речитацію, спів, інструментальний супровід, танці, медитацію тощо.

Класична (художня, мистецька) арабська музика була визначена теоретиками класичної епохи Арабської імперії (VIII–IX ст. н.е.), і це визначення відіграє важливу роль й сьогодні. Ідея класичної арабської музики, в першу чергу, була почерпнута з різних регіональних традицій – ладова система, монофонічність музичної текстури, нерівномірна темперація, використання традиційних інструментів тощо. Тож теорію та практику арабської класики можна розглядати як певний синтез ранніх класичних та регіональних традицій.

Здебільшого, традиційна та класична арабська музика написана в формах, що мають узагальнену назву *qawalib*. Вони являють собою певні шаблони, якими керуються композитор та виконавець, і використовуються як у вокальній, так і в інструментальній музиці. *Qawalib* можна класифікувати за аспектами – вокальний / інструментальний та створений композитором / імпровізаційний.

Найбільшу групу складають вокальні форми, створені композитором, оскільки традиційно арабська музика є переважно вокальною (*Dawr*, *Muwashah, Qadd, Taqtuqa, Ughniya, Qasida* та інші). Інструментальні форми (*Dulab, Maqtu'a, Muqaddima, Tahmila, Darij*) не так широко розповсюджені в арабській музиці, однак інструментальна музика доповнює вокальну та займає важливе місце при вступах, переходах та інтерлюдіях, а також демонструє здібності інструменталістів в ансамблі. Імпровізаційні форми, серед яких *Taqsim, Layali, Mawwal, Qasida*, є найбільш природнім засобом для співака чи інструменталіста для створення контакту зі своєю аудиторією під час голосоведення при виконанні макаму. Ще три інструментальні форми складають групу «турецьких» форм, створених композитором – *Sama'i, Longa ma Bashraf* були запозичені з турецької/османської музичної культури й досі є частиною арабської музики (Farraj, Shumays, et al., 2019).

Незалежно від форми, всі композиції класичної арабської музики підпорядковані одним й тим самим принципам і традиціям, наявність яких і підтверджує приналежність до класичної арабської музики: тонально-ладова система макам (*maqam*) – «система гам, звичних мелодичних фраз, модуляційних можливостей, норм орнаментики та художніх звичаїв, які разом формують дуже багату артистичну традицію» (Farraj, Shumays, et al., 2019: 266); ритмічні патерни (*iqa'*) – «метроритмічний цикл, оснований на базових звуках *dum/tak*, систематизованих у фіксованому порядку» (Farraj, Shumays, et al., 2019: 421); імпровізаційний характер виконання (*taqsīm* – інструментальна імпровізація, *tafrid* – вокальна імпровізація); багатство орнаментики (*zakhrafa*); феномен тараб (*tarab*) – «стан значного музичного задоволення та глибокої залученості під час виконання певного макаму» (Farraj, Shumays, et al., 2019: 425).

Популярна («нова») арабська музика . У 1950-х і 1960-х роках ХХ ст. серед арабських музикантів почала спостерігатися тенденція переймання стилів, музичних форм, техніки гри та інструментів з західної музичної культури. Ця тенденція у подальшому отримає назву «вестернізація». У 70-х роках цей розвиток досяг в арабському світі величезних масштабів. До того часу західні впливи були особливо очевидними в єгипетських піснях *firqa* та інструментальній розважальній музиці, які були одними з найпоширенішими жанрів в арабському світі. Інші види музики – народна популярна та класична музика – мали переважно місцеву аудиторію. Однак протягом 70-х років ця ситуація радикально змінилася. Через попит на нові композиційні форми, що за своєю структурою відходять від строгих правил класичних традицій, західна поп-музика охопила арабський світ, незважаючи на зусилля офіційних урядових радіостанцій бойкотувати цей процес. Арабські музиканти почали експериментувати з перейняттям елементів стилю західної поп-музики, і таким чином розвинули самостійну арабську поп-музику (Plenckers, et al., 2021).

Вплив західної культури на розвиток арабської музики з роками лише посилюється та проявляється у використанні західних класичних та електронних інструментів, стандартизації арабської гами, адаптації західної системи нотації, переході на рівномірно темперований стрій, використання гармонізації, збільшенні розміру традиційного ансамблю до повноцінного оркестру, залученні диригента (Farraj, Shumays, et al., 2019). У зв'язку з цим арабська поп-музика зазнала тенденцій «комбінування» та «спрощення» – пісні характеризуються використанням ладів західної музики, більш простими текстами, нескладними мелодіями, які часто являють собою поєднання східних та західних елементів. Наприклад, включення арабськими виконавцями саксофона та джазових елементів у свої пісні, поєднання звучання хард-року з традиційними арабськими інструментами, зростання за останні декілька років впливу R&B, реггі та хіп-хопу на арабську музику тощо.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, бачимо що, незважаючи на підвищення інтересу світової та наукової спільноти до культурного простору арабського світу, проблемними та неоднозначними залишається все ще багато питань. Історико-культурні, політико-географічні, релігійні чинники відображають складну специфіку культурної мапи арабського регіону, у зв'язку з чим в наукових роботах спостерігається різноманіття думок, підходів до термінології та системи класифікацій. Особливо це стосується питань регіонування та специфіки культурно-музичного простору. Нестача комплексних, узагальнюючих наукових робіт, відсутність серед науковців та музикантів одностайності у підходах до музично-теоретичних основ ускладнює процеси дослідження та розвитку наукової бази у сфері арабського музичного мистецтва.

У зв'язку з цим, можемо зробити висновок, що поняття арабської музики має гібридний характер та являє собою одну етнічну традицію зі спільними ключовими рисами, створену арабами, персами та турками, та розповсюджувану в країнах арабського світу та в діаспорянських осередках арабів-іммігрантів по всьому світу. Крім цього, на основі вивчених наукових робіт, нами запропоновано універсалізовану класифікацію типів арабської музики, з поділом її на народну, релігійну, класичну та популярну.

Разом з тим, важливо акцентувати увагу, що попри наявність поділу арабської музики на класичну, народну та релігійну, всі ці типи мають спільне культурне підґрунтя. Так, класична арабська музика є частиною складної високої культури, вона підтримується при дворах, в елітарному середовищі та виконується виключно професійними музикантами, тоді як народна музика має більш соціальний контекст, а релігійна має безпосередньо культову спрямованість. Однак, більшість жанрів і світської, і духовної музики (за виключенням популярної арабської музики) відповідають тим самим естетичним принципам багатовікових традицій арабської музики, що засновані, здебільшого, на використ-

танні макаму і мають ті самі способи імпровізації та формування мелодії. Таким чином, ми знаходимо релігійну, класичну та народну арабську музику значною мірою уніфікованою з точки зору культурних традицій арабського музичного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Близький Схід. URL: https://esu.com.ua/article-35506 (дата звернення: 15.04.2024).
2. Васюріна А.О. Музика у світових релігіях: особливості вияву. Світогляд – Філософія – Релігія : зб. наук. праць. Суми: УАБС НБУ, 2012. Вип. 2. С. 140–151.
3. Eickelman, Dale. Middle East an anthropological approach. Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, 1981. 336 p.
4. Maghreb region, North Africa : веб-сайт. URL: https://www.britannica.com/place/Maghreb (дата звернення: 04.05.2024).
5. Mashriq geographical region, Middle East : веб-сайт. URL: https://www.britannica.com/place/Mashriq (дата звернення: 04.05.2024).
6. Farmer, Henry. A history of Arabian music to the XIII century. Luzac & Co, 1929. 294 p.
7. Farraj, J., & Shumays, S. Inside Arabic music: Arabic maqam performance and theory in the 20th century. Oxford University Press, 2019. 480 p.
8. Piza, Antoni. Listening to the world – a brief survey of world music. New York : The City University of New York, 2023. 199 p.
9. Plenckers, Leo. Arab music: a survey of its history and its modern practice. Archaeopress Publishing Ltd., 2021. 212 p.
10. Touma, Habib. The music of the Arabs / translated from Arabic by Laurie Schwartz. Portland, Ore : Amadeus Press, 1996. 238 p.
11. Urkevich, Lisa. Music and traditions of the Arabian Peninsula. New York : Routledge, 2015. 387 p.

REFERENCES

1. Blyzkyi Skhid (2024) [The Middle East] URL: https://esu.com.ua/article-35506 (last access: 15.04.2024) [in Ukrainian].
2. Vasiurina A.O. (2012) Muzyka u svitovykh relihiiakh: osoblyvosti vyiavu. [Music in world religions: features of manifestation] Svitohliad – Filosofiia – Relihiia: zb. nauk. pr. – Worldview – Philosophy – Religion: coll. of science papers, 2. 140–151. [in Ukrainian].
3. Eickelman, Dale. (1981) Middle East an anthropological approach. Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, 336 p.
4. Maghreb region, North Africa (2024) : URL: https://www.britannica.com/place/Maghreb (last access: 04.05.2024).
5. Mashriq geographical region, Middle East (2024) : URL: https://www.britannica.com/place/Mashriq (last access: 04.05.2024).
6. Farmer, Henry. (1929). A history of Arabian music to the XIII century. Luzac & Co. 294 p.
7. Farraj, J., & Shumays, S. (2019) Inside Arabic music: Arabic maqam performance and theory in the 20th century. Oxford University Press. 480 p.
8. Piza, Antoni. (2023) Listening to the world – a brief survey of world music. New York : The City University of New York. 199 p.
9. Plenckers, Leo. (2021) Arab music: a survey of its history and its modern practice. Archaeopress Publishing Ltd. 212 p.
10. Touma, Habib. (1996) The music of the Arabs / translated from Arabic by Laurie Schwartz. Portland, Ore : Amadeus Press. 238 p.
11. Urkevich, Lisa. (2015) Music and traditions of the Arabian Peninsula. New York : Routledge. 387 p.

УДК 785.1.082.1:781.5].071.1(510)Авшаломов(045)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-5

Чжуцзюнь КУН,
orcid.org/0000-0002-0288-4781
аспірант кафедри теорії та історії музики
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) timchpolsk@gmail.com

СИМФОНІЧНА ПОЕМА «ХУТУНИ ПЕКІНА» («BEIPING HUTONG») ААРОНА АВШАЛОМОВА: ДРАМАТУРГІЧНІ ТА МОВНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ

Статтю присвячено розкриттю змістовно-драматургічних та мовно-композиційних особливостей симфонічної поеми «Хутуни Пекіна» (Beiping Hutong) видатного китайсько-американського композитора Аарона Авшаломова. Визначено роль митця як фундатора китайського симфонізму в історії музичного мистецтва XX століття. Розкрито засадничий характер ідеї культурного діалогу Схід – Захід у композиторській творчості Авшаломова.

Актуальність дослідження зумовлена значущістю творчих здобутків Аарона Авшаломова, його суттєвою роллю в музичному мистецтві XX ст. та маловивченостю його композиторської спадщини, зокрема в українському музикознавстві. Метою статті є визначення змістовно-драматургічних та мовно-композиційних особливостей симфонічної поеми «Хутуни Пекіна» («Beiping Hutong») Аарона Авшаломова. Провідними для дослідження є історичний, біографічний, жанровий методи, методи композиційного, драматургічного, мелодико-тематичного, ладогармонічного, тембрового і фактурного аналізу.

Підкреслено значення симфонічної поеми «Хутуни Пекіна» як є однієї з вершин творчості Аарона Авшаломова, її найвідомішого у світі зразка. Розкрито програмний характер художнього задуму композитора та шляхи його музичного втілення. Визначено образний зміст твору та особливості його музичної драматургії. Розкрито шляхи темброво-рольової персоніфікації інструментів оркестру в контексті програмного змісту поеми. Підкреслено роль китайських традиційних музичних інструментів (передусім ударних) у оркестровці твору. Визначено особливості композиції поеми та принципи її формоутворення. Охарактеризовано особливості музичної мови (тематизму, ритміки, фактури, ладогармонічних і тембрових ознак) твору. У висновках узагальнено основні підсумки та перспективи дослідження.

Ключові слова: *Аарон Авшаломов, музичне мистецтво, композитор, жанр, китайська музика, музична драматургія, музична мова.*

ZhuJun KONG,
orcid.org/0000-0002-0288-4781
Postgraduate student at the Department of Theory and History of Music
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) timchpolsk@gmail.com

SYMPHONIC POEM “BEIPING HUTONG” BY AARON AVSHALOMOV: DRAMATIC AND LINGUISTIC AND COMPOSITIONAL FEATURES

The article is devoted to the disclosure of the content-dramaturgical and linguistic-compositional features of the symphonic poem «Beiping Hutong» by the outstanding Chinese-American composer Aaron Avshalomov. The role of the artist as the founder of Chinese symphony in the history of musical art of the 20th century is determined. The fundamental nature of the idea of the East-West cultural dialogue in Avshalomov's compositional work is revealed.

The relevance of the research is determined by the significance of Aaron Avshalomov's creative achievements, his significant role in the musical art of the 20th century and the lack of study of his composer's heritage, in particular in Ukrainian musicology. The purpose of the article is to determine the content-dramaturgical and linguistic-compositional features of the symphonic poem «Beiping Hutong» by Aaron Avshalomov. Historical, biographical, genre methods, methods of compositional, dramaturgical, melodic-thematic, harmonic, timbral and textural analysis are the leading ones for research.

The importance of the symphonic poem « Beiping Hutong» is emphasized as one of the peaks of Aaron Avshalomov's work, its most famous example in the world. The programmatic character of the composer's artistic idea and the ways of its musical embodiment are revealed. The figurative content of the work and the peculiarities of its musical dramaturgy are determined. The ways of timbre-role personification of orchestra instruments in the context of the programmatic content of the poem are revealed. The role of traditional Chinese musical instruments (primarily percussion) in the orchestration

of the piece is emphasized. The peculiarities of the composition of the poem and the principles of its formation are determined. Features of the musical language (thematism, rhythm, texture, harmonic and timbre features) of the work are characterized. The main results and perspectives of the research are summarized in the conclusions.

Key words: *Aaron Avshalomov, musical art, composer, genre, Chinese music, musical dramaturgy, musical language.*

Постановка проблеми. Видатний китайсько-американський композитор та музичний діяч Аарон Авшаломов (1894–1965) стояв у витоків майже усіх нових напрямів китайського музичного мистецтва ХХ ст. У своїй творчості він «прагнув до органічного поєднання китайської та європейської музичних традицій в контексті діалогу східної та західної культур» (Кун Чжуцзюнь, 2020-1: 118). Саме А. Авшаломов став основоположником китайського симфонізму, зокрема автором першої в Китаї симфонічної поеми «Beiping Hutong», яка в наш час стала в усьому світі «справжньою візитівкою китайської музики ХХ ст.» (Кун Чжуцзюнь, 2023: 167). Втім, в українському музичному просторі творча спадщина Авшаломова є досі практично невідомою як музикантам-виконавцям і слухачам, так і вченим-музикознавцям. Тож значущість творчих здобутків митця, з одного боку, та малодослідженість його композиторської спадщини, з іншого, зумовлюють актуальність цієї статті.

Аналіз основних досліджень. Висвітлюючи характер вивченості творчості А. Авшаломова у сучасному музикознавстві, ми неодноразово зазначали, що «спеціальному розкриттю історичної ролі митця та аналізу його творчої спадщини присвячено ще небагато праць» (Польська, Кун Чжуцзюнь, 2021: 119). Більшість з них створено китайськими та американськими дослідниками. Серед них відмітимо статті Джона Вінзенберга (*John Winzenburg*) (Winzenburg, 2012), *Hon-Lun Helan Yang*, *Simo Mikkonen* та *John Winzenburg* (Yang, Mikkonen, Winzenburg, 2020), дисертацію *Rui Li* (Li, 2024), у яких висвітлюються творча біографія та мистецькі погляди Авшаломова. Також у книзі «Avshalomovs' Winding Way» (Avshalomov, 2001) видатного американського музиканта Джейкоба Авшаломова (*Jacob Avshalomov)*, сина Аарона Авшаломова, міститься значний масив інформації про життя і діяльність його батька (зокрема, листування композитора з сім'єю). В українській музичній науці є лише одиничні наукові праці, присвячені життю і творчості Аарона Авшаломова. Більшість з них належить авторці цієї статті (Кун Чжуцзюнь, 2021; Кун Чжуцзюнь, 2023; Кун Чжуцзюнь, 2020-1; Кун Чжуцзюнь, 2020-2; Кун Чжуцзюнь, 2022; Польська І. І., Кун Чжуцзюнь, 2021). Пропонована стаття є першою українською публікацією, в якій здійснено аналіз симфонічної поеми «Хутуни Пекіна» («Beiping Hutong») А. Авшаломова.

Мета статті – визначити змістовно-драматургічні та мовно-композиційні особливості симфонічної поеми «Хутуни Пекіна» («Beiping Hutong») Аарона Авшаломова.

Виклад основного матеріалу. Симфонічна поема «Хутуни Пекіна»[1] («Beiping Hutong») є однією з вершин творчості Аарона Авшаломова, її найвідомішим у світі зразком. «Задум цього твору, пов'язаний із відбиттям вражень від життя стародавньої столиці Піднебесної, з'явився в 1929 р., коли митець саме жив у Пекіні» (Кун Чжуцзюнь, 2020-2: 355). Втім, сама музика симфонічної поеми була створена композитором вже у Шанхаї. Первісно поема отримала «назву "Beiping Hutong Impressions" ("Враження від алей Пекіну"). Композитор зазначив в підзаголовку, що це симфонічна поема, яка виражає хороше життя древнього міста і звуки вулиць. Твір включає в себе різні звуки в старому місті Пекіну з ранку до ночі» (Кун Чжуцзюнь, 2020-2: 356).

У передмові до партитури твору Авшаломов зазначає, що «*хутун* – це північнокитайське слово, яке означає *вулиця*. У Пекіні воно використовується переважно для позначення певних проїздів і доріг поблизу Забороненого міста» (*переклад тут і далі мій. – К. Ч.)* (Aaron Avshalomov_Score-Video). *Хутуни* – це традиційна назва провулків або вузьких, маленьких старих вуличок з невеличкими одноповерховими домівками та крамничками в історичних районах старого Пекіна. Хутуни вважають символами традиційного життя Пекіна як живі музеї минулого, що втілюють багатющу історію, культурну спадщину і неповторну атмосферу стародавнього міста в самому його серці.

Жанр симфонічної поеми, що вирізняється свободою музичної форми та експресивністю виразу, якнайкраще відповідає композиторському задуму щодо створення замальовок різноманітних пейзажів старого міста, з одного боку, та провідній авторській ідеї поєднання східного (китайського) музичного матеріалу (мелодичних мотивів, ритмів, інструментальних тембрів) із західним (європейським) формоутворенням та викладом.

Ця ідея втілюється зокрема на рівні зазначеного у партитурі «Хутунів Пекіна» специфічного

[1] Інші варіанти перекладу назви твору – «Алеї Пекіна», «Пекінські алеї», «Пекінські провулки».

оркестрового складу, який поєднує класичні європейські та національні китайські інструменти. До такого складу входять струнна група, дерев'яні (3 флейти *e piccolo*, 2 гобоя, англійський ріжок, кларнет-*piccolo* in Es, 2 кларнети in B-A, бас-кларнет in B, 2 фаготи, контрафагот) та мідні (4 валторни in F, 3 труби in B-A, 3 тромбони, туба) духові інструменти, фортепіано, арфа, челеста, ксилофон, а також розширена група ударних, що містить традиційні китайські інструменти: 1) *китайський храмовий дерев'яний блок* (Chinese Temple Wood Block); 2) трикутник (Triangle); 3) *мала китайська тарілка* (Small Single Chinese Cymbal); 4) підвісні тарілки (Suspended Cymbal); 5) подвійні тарілки (Cymball a 2); 6) бубен (Tambourine); 7) *китайська перукарська вилка (*Chinese Barber's Fork); 8) *китайський барабан* (Chinese Drum); 9) бас-барабан (Bass Drum); 10) тамтам; 11) глокеншпіль (Glocken-Spiel); 12) дзвіночки.

На початку партитури композитор надає авторські пояснення до переліку цих інструментів, за якими звучання має бути максимально наближеним до аутентичного: «(1.) *Китайський храмовий дерев'яний блок* повинен бути невеличким і високого звучання. Якщо він недоступний, то може бути замінений кастаньєтами. (2.) *Одинарна китайська тарілка* – якщо її немає, можна використовувати звичайну невелику тарілку, вдаряючи по ній ребром шматка дерева. (3.) *Підвісні тарілки*: по них можна вдаряти паличками для литавр. (4.) *Китайська перукарська вилка*: це своєрідний різновид дуже великого камертону. Звук створюється завдяки проштовхуванню залізного стрижня через внутрішні боки з певною силою. Якщо її немає – можна використовувати підвісні тарілки (цимбали), вдаряючи по них барабанною паличкою. (5.) *Китайський барабан* має бути достатньо великим, з максимально глибоким тоном» (Aaron Avshalomov_Score-Video).

Структура твору включає п'ять розділів зі вступом (прологом) і епілогом.

Партитура симфонічної поеми супроводжується авторською передмовою, що визначає програму усього твору, зокрема: «У хутунах панує дзвінка тиша. Ранній ранок. Ранковий цирульник, брязкаючи своїм великим камертоном, оголошує про свою присутність, ідучи хутуном. <…> Тепер здалеку ледь помітно чутно крик <…> і ще один <…> Квіткар? <…> Ось наближається точильник <…>. Ще один день у хутуні, і життя знов калейдоскопічно рухається. <…> Звукова картина розгортається... Ти мандруєш до іншого хутуну, переслідуваний вже гарячим промінням сонця, і там, під привітною тінню дерева, що росте з-за стіни, стоїш і слухаєш кучеряву мелодію невидимої флейти» (Aaron Avshalomov_Score-Video).

Симфонічна поема відкривається неспішним колористичним вступом (ц. 4-9) (Lento, A-dur, 4/4). Авторські ремарки зазначають: «В пекінських хутунах встає сонце, в кожен куточок вузьких та старовинних вулиць потроху проникають сонячні промені. <…> У хутунах панує дзвінка тиша. Ранній ранок» (Aaron Avshalomov_Score-Video). Основу оркестрової фактури складає фігурація у перших скрипок, яка звучить на педалі низьких струнних. Колористичний ефект руху сонячних променів складають співзвуччя (октава з секундою) у партіях арфи, фортепіано та флейт та мелодичні фрази валторн, які постійно перегукуються. З ладогармонічної точки зору музика вступу ґрунтується на мажорній пентатоніці, а саме: педаль побудована на тонічному тризвуці з секстою (a-cis-e-fis), а гармонічна фігурація скрипок вміщує всі інші звуки пентатоніки. Зауважимо, що у партіях інших інструментів пентатоніка представлена лише частково.

У першому розділі твору (ц. 4-9) образний зміст музичної дії, що відбувається, яскраво розкривають авторські ремарки: «Ранковий цирульник, брязкаючи своїм великим камертоном, оголошує про свою присутність, ідучи хутуном. Тепер здалеку ледь помітно чутно крик <…> і ще один <…>. Можливо, швець? Тоді продавець <…> і квіткар <…>. Ось наближається точильник» (Aaron Avshalomov_Score-Video). У цьому розділі Авшаломов немов би відтворює в репліках різних інструментів оркестру голоси мешканців хутуну, наділяючи звукообрази інструментів людськими характерами.

Музичний матеріал побудований на проведенні окремих тем-поспівок в партіях різних інструментів. Основу розділу складають чотири поспівки, абсолютно різні за мелодичною будовою. Перша з них, яка відповідає образу перукаря та проводиться у партії кларнета, базується на інтонації низхідної великої терції. Друга поспівка (хвилеподібний рух навколо тоніки у партії гобоя) характеризує образ шевця. Третя поспівка, що змальовує фігуру продавця і проводиться в партії валторни, також ґрунтується на русі навколо тоніки, але в більшому діапазоні. Найдовшою є остання поспівка, котра звучить у партії труби і відповідає образу квіткаря. Вона побудована на повторенні мелодизованої субдомінанти (a-fis-e-d) та звучить дуже витончено. Ці поспівки неодноразово повторюються. Найбільшого розвитку набуває поспівка квіткаря, яка

надалі повторюється не тільки в партії труб, але й у соло двох скрипок. Розподіляючись по оркестровій фактурі, ці теми-поспівки спочатку звучать почергово, а потім зустрічаються в контрапунктичному викладенні. З ладової точки зору всі чотири поспівки є окремими елементами пентатоніки (поспівки 1–3 – мажорної від *ля*, поспівка 4 – мажорної від *ре*).

Музика розділу малює поступове пробудження пекінських хутунів, що відображається зокрема у поступовому фактурному *crescendo*. Спочатку струнні змінюють штрих на *al ponticello*, що ніби пришвидшує мерехтіння. Замість оркестрової педалі е низькі струнні з'являється *tremolo*. Далі фактура ще більше ущільнюється, додаються глісандуючі та тремолюючі кластери у партіях арфи та фортепіано (вони теж ґрунтуються на мажорній пентатоніці: d-e-fis-g-a, fis-gis-ais-cis-dis). Оркестрове *crescendo* посилюється завдяки ударним інструментам (тамтам, гонг, китайські тарілочки). Використання усіх цих звукових фарб створює неймовірну картину старого міста, яке прокидається.

Другий розділ твору малює картину середини дня у хутунах: «Ще один день у хутунах, і життя знов калейдоскопічно рухається. Звукова картина розгортається. Ти мандруєш до іншого хутуну, переслідуваний вже гарячим промінням сонця, і там, під привітною тінню дерева, що росте із-за стіни, стоїш і слухаєш мелодію невидимої флейти» (Aaron Avshalomov_Score-Video).

Зауважимо, що згадана тема проводиться не тільки у партії флейти, а й додатково дублюється в партіях кларнета пікколо, челести та віолончелі. Таке розташування теми в оркестровій фактурі робить її об'ємною, ніби пронизуючою всю фактуру. Мелодія теми, що має яскраво виражену танцювальну основу, звучить у швидкому темпі Allegretto у розмірі 2/4. Ладогармонічну основу складає тепер мінорна пентатоніка від *мі* (e-g-a-h-d). Характер полуденного часу, коли хутуни стають наповненими людьми, яскраво відображений у щільній оркестровій фактурі, що ділиться на акордові вертикалі (складені із пентатоніки) та гармонічні фігурації, які саме і змальовують безупинний рух. Створенню враження жвавості сприяє й розширення оркестрового складу, у якому стають задіяними челеста, банджо та кастаньєти.

«Сонце, пил і флейта: умиротворення, тиша... Але життя не вщухає, і сонце піднімається все вище. Хутуни стають дедалі жвавішими» (Aaron Avshalomov_Score-Video). Флейтову мелодію змінює тема струнних (ц. 5). Вона проводиться в унісон в партії перших та других скрипок *al ponticello*. Дерев'яні духові виконують різноманітні підголоски, формуючи атмосферу гомону. Гармонічні фігурації доручено арфі, фортепіано та низьким струнним *pizzicato*. Функцією мідних духових стає підкреслювання гармонічних фігурацій.

Оркестрова фактура продовжує свій безупинний рух.

Наступний епізод (ц. 6). Ремарка автора: «Ви йдете вздовж жвавої та багатолюдної вулички, спантеличені шумом і безупинними голосами натовпу. Тут відкриті магазини. Продавці активно торгують товарами, демонструючи їх бездоганну якість і водночас співають, приваблюючи до себе перехожих. Пальта і штани, халати шовкові і бавовняні, і тут весільна сукня, яка колись пізнала первозданну славу. «Дешево, о, дуже дешево!»Збираються натовпи роззяв та покупців. Але понад усім звучить завзята пісня спітнілих продавців» (Aaron Avshalomov_Score-Video).

Тему «*пісні продавців*» проводять валторни, фагот, англійський ріжок та кларнет, при цьому основним стає тембр валторни, який виділяється з загальної фактури. Ладовою основою теми, яка звучить на *fortissimo* (*marcato*), є мажорна пентатоніка (fis-gis-ais-cis-dis). Мелодія теми невеличка за діапазоном та проста за інтервальною будовою (лише секунди та терції). Галас людського натовпу передають дерев'яні духові інструменти (флейта, флейта пікколо, гобої), у партіях яких почергово звучать короткі злітаючі вгору фрази з трелями на кінці. Пожвавлення людського гомону у хутунах відображається через ущільнення оркестрової і гармонічної фактури, яка посилюється завдяки додаванню партій фортепіано, арфи, челести, ксилофону, ударних інструментів (трикутник, тамбурин, глокеншпіль). Вся музична тканина звучить у динаміці *fortissimo*. На останніх тактах цього епізоду з'являється ще звучна й призивна тема труби, яка звучить у контрапункті з темою валторн. Гармонічні фігурації досягають найвищої точки, перетворюючись на стримко «злітаючі» (майже *glissando*) пасажі тридцять другими нотами.

Наступний епізод малює потрапляння знов до іншого хутуну (ц. 7). Тут все починається знову. Гомін людського натовпу знаходить відображення у значному збільшенні кількості інструментів у фактурі, що проводять тему, яка звучить насамперед у струнних та дерев'яних духових. При цьому виникає не буквальне повторення теми (в унісон), а її різноманітні варіанти, що відрізняються десь ритмово, а десь мелодично. Загальне звучання нагадує таку собі єдину звукову «пляму».

Основою фактурно-гармонічного комплексу тут є мажорна пентатоніка від *ре* (d-e-fis-a-h). Задля динамізації розвитку автор, як і в інших розділах, використовує оркестрове *crescendo,* додаючи підголоски мідних духових. Згодом музична тканина зовсім втрачає тему, і ми немов би опиняємося у суцільному ладогармонічному полі, яке несе нас уперед вулицею. На фоні цього в наступному епізоді (ц. 9) рельєфно звучить несхожа на весь попередній музичний матеріал чітка, різко акцентована тема мідних (труби, тромбони), що пронизує весь звуковий простір і височіє над ним.

Цілковитим образно-емоційним контрастом до попереднього характеру та драматургічного розвитку симфонічної поеми є її наступний, третій розділ *Lento e grave* (ц. 10). Авторська ремарка зазначає: «Але ви рухаєтесь далі, і в міру того, як район стає щільнішим за населенням, галас зростає. Тепер здіймається вітер і прокладає собі шлях крізь суєту. Сонце, пил і вавилон... І, ніби увінчуючи сцену, лунає громовий звук сурм. який трагічно сповіщає про похоронну процесію» (Aaron Avshalomov_Score-Video).

Трагічна мелодія основної теми, що має бітональну ладову основу (d-a), вирізняється загостреністю пунктирного ритму.

Важливу роль у цьому розділі відіграють ударні інструменти. На початку *Lento e grave* звучання ударних (разом із литаврами), супроводжуючи своїми ударами основну тему, немов би обтяжують її, «відсікаючи» весь попередній музичний матеріал. Проведення теми відбувається на рівні майже усієї фактури. Спочатку вона звучить у партіях тромбонів та усіх мідних та низьких дерев'яних духових інструментів, до яких через півтора такти приєднуються струнні інструменти та решта дерев'яних. Далі тема проводиться оркестровим *tutti* з використанням цілої батареї ударних інструментів, включаючи доволі колористичні удари гонга. (Зазначимо, що ритмічний *стукіт* ударних створює певні асоціації зі знаменитою «темою долі» у П'ятій симфонії Л. Бетховена). Темп музики потроху прискорюється (*Poco agitato*), зокрема за рахунок пульсації оркестрової фактури.

В наступному епізоді єдина тема, що проводилася більшістю інструментів оркестру, розділяється на дві контрапунктуючі мелодії. Перша з них повторює основний мотив теми і звучить в партіях низьких струнних і низьких духових інструментів. Друга мелодія, подана у діалогічній контрапунктуючій манері, звучить у партіях кларнета, гобоя й англійського ріжка.

За своєю ладогармонічною основою тема є бітональною, поєднуючи мелодичні види a-moll та e-moll, також можна зазначити використання тут двічі мелодичного мінору (a-h-cis-dis-e-fis-gis-a). Ритмічна структура теми насичена дуже складними малюнками (пунктири, тріолі, секстолі та їх різноманітні поєднання). Гармонічною опорою теми слугує *tremolo* скрипок *al ponticello*.

Далі основна тема тромбонів суттєво змінює свій характер. Вона звучить вже зовсім інакше на *piano* і в повільному темпі, нагадуючи скоріше розмірену, спокійну розповідь. Вельми цікавим є оркестровий супровід теми. Вона звучить на фоні єдиного фактурно-гармонічного поля, побудованого з сонорного співзвуччя (gis-cis-dis). Рівномірний плин восьмих на цих звуках у партіях віолончелі та арфи, а також низьких струнних, низьких дерев'яних та челести виконує функцію оркестрового підкреслення: «Потім на коротку мить, як у храмі, у повітрі панує безтурботний спокій; ви забуваєте про жваву вулицю, і, можливо, ви думаєте про марність життя» (Aaron Avshalomov_Score-Video).

«Але недовго – життя наздоганяє <…>. Тепер шум живих загрожує огорнути похоронну музику. <…> Життя є: пил і сонце, продавці і спокій. Далеко похоронні гонги…» (Aaron Avshalomov_ Score-Video).

Четвертий розділ симфонічної поеми (Moderato, B-dur, 2/4) за образністю можна порівняти з картиною вечора у хутуні (ц. 12). Саме звідси починається новий виток розвитку музики. Музичний матеріал розділу базується на двох основних темах: перша Con moto, друга – Allegro assai. На початку розділу з усього оркестру звучить лише п'ять інструментів. Дует солюючих гобоя і кларнета в унісон проводять співучу тему у пентатонічному ладі від *сі-бемоль*. Перші скрипки тягнуть оркестрову педаль, а другі скрипки і альти створюють просвітлену, спокійну і розмірену мелодичну фігурацію (також пентатонічну). Національного колориту темі додає ритмічний супровід китайського храмового дерев'яного блоку. В наступному епізоді виникає тема (ц. 13), створена за принципом похідного контрасту із попередньою. Обидві теми мають багато спільних інтонацій, але нова тема помітно вирізняється. Вона звучить у партіях гобоя, кларнета та англійського ріжка вже на *forte*. У супроводі також задіяно набагато більше інструментів (усі струнні, дерев'яні, арфа та валторни). Музична тканина потроху міцніє та ущільнюється. Як до проведення теми, так і до фігурацій та підголосків додається безліч інших оркестрових голосів; звуковий простір розширюється.

Слухач знову немов би опиняється у дуже галасливому хутуні (ц. 14). Тему проводять скрипки, альти, а також більшість дерев'яних духових (окрім низьких). Мідні інструменти створюють колоритну гармонію, ударна група розширюється за рахунок трикутника і гонга, додається звучання челести. Загальний галас продовжує наростати. Кількість інструментів, що складають сонорне поле, теж зростає, деякі з них навіть грають інтервалами, щоб створити ефект більшої кількості різних окремих голосів. Композитор, бажаючи виділити мелодію теми, доручає її цього разу тромбонам та контрабасам. В їх проведенні мелодичний матеріал немов би височіє над фактурно-гармонічним комплексом. Труби і валторни виконують інтонаційні підголоски до теми.

В середині розділу (ц. 15) вперше з'являється мотив, який можна визначити як *тему часу*. Ця тема, дещо нагадуючи тикання годинника, звучить загадково і заворожуюче завдяки тембру челести. Мелодія теми викладена октавами у діапазоні терції, супроводом є плигаюча через октаву секунда *до-ре*. Мелодія дублюється у партіях гобоя та англійського ріжка. У цифрі 16 *тема часу* знов з'являється і звучить вже більш чітко та голосно. В партіях ксилофона та глокеншпіля вона викладена стрибками секунд, у челести та арфи представлена чергуванням секунд та септим. Мелодія теми тепер проводиться у партіях низьких дерев'яних духових, віолончелей та валторн. В цілому тема звучить на фоні дисонуючого сонорного пласта фактури, викладеного рівними восьмими нотами, що створює відчуття безупинності часу. У другому проведенні *теми часу* сонорний фактурний пласт ще більш розростається за рахунок хвилеподібних пасажів шістнадцятими в партіях флейт, які створюють ритмічне *accelerando*.

Починаючи з ц. 17, розвиток музичної тканини наповнюється тематичними ремінісценціями з попередніх розділів. Спочатку з'являється тема труби, що зображує образ квіткаря. Втім тут вона подана саме як згадка (доданий голос квіткаря) на фоні основної теми танцювального характеру, яка пронизує майже всю фактуру. Її проведення доручено майже всім дерев'яним духовим інструментам та скрипкам. В той же час контрапунктом звучить стримана тема валторн на три *forte*. Отже, фактура розділу є майже вся тематизованою, поєднучи в собі звучання трьох контрастних тем. У ц. 18 замість ремінісценції в партії труби з'являється нова тема невеликого діапазону, яка побудована на допоміжному русі і звучить стримано в октавному подвоєнні. Далі у музиці розділу з'являються й інші теми-ремінісценції: тема продавця, яка на початку твору звучала у валторни (тепер її проводять низькі дерев'яні та низькі мідні інструменти), а також тема квіткаря, яка звучатиме кілька разів як тема-ремінісценція.

П'ятий розділ (ц. 20–23) можна назвати кульмінацією всього твору. Ремінісцентна тема квіткаря із першого розділу поеми стає тут головною. Вона проходить у партіях струнних та дерев'яних духових інструментів. На фоні проведення теми звучать її підголоски у партіях інших інструментів. Навіть ударні (*китайський дерев'яний храмовий блок* та трикутник) дублюють характерний ритм цієї теми. Фактура майже повністю тематична, лише низькі струнні створюють гармонічну фігурацію. З цієї точки починається велика кульмінаційна хвиля. Фактура поступово ущільнюється, а теми одна за одною розчиняються у єдиному звуковому полі. Коли оркестрова фактура досягає *tutti*, ще більше кульмінаційна хвиля піднімається за рахунок швидких висхідних пасажів тридцять другими в діапазоні трохи більше двох октав.

Останній розділ симфонічної поеми (ц. 24) виконує функцію епілогу (A-dur), яким завершується панорама картин життя старого Пекіну упродовж довгого дня. Музика звучить у спокійному темпі, малюючи картину ночі у хутунах. Найважливішою темою-ремінісценцією стає тут «*тема перукаря*» (на низхідній терції), яка проходить у багатьох інструментів. Оркестрове звучання немов би розчиняється, фактура розділяється на окремі підголоски, стихає динаміка (до *ppp*).

Висновки. Симфонічна поема Аарона Авшаломова «Хутуни Пекіна» являє собою. «натхненний твір, який яскраво передає незабутні враження автора від старого Пекіна, з любов'ю відтворюючи звуки його стародавніх провулків (ранкові храмові дзвони, крики вуличних торговців, напруження сцен Пекінської опери, скорбне звучання похоронних барабанів тощо), які поступово згасають у спокої цього великого міста» (Кун Чжуцзюнь, 2022: 359).

У «Хутунах Пекіна» яскраво проявляється концепція діалогу Сходу і Заходу, що є засадничою для усієї творчої діяльності Аарона Авшаломова. Жанр твору, його композиція, музична форма, фактурно-гармонічні прийоми цілком відповідають кращим європейським зразкам. Водночас образний зміст симфонічної поеми, мелодико-інтонаційні, ладові, ритмічні особливості її тематизму, темброва колористичність звучання, інструментальний склад оркестру мають яскраво виражений східний, національно китайський характер.

Перспективним напрямом подальших досліджень є поглиблене вивчення усієї композиторської спадщини Аарона Авшаломова та здійснення ретельного музикознавчого аналізу інших творів митця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кун Чжуцзюнь. Оперна творчість Аарона Авшаломова. Музичне мистецтво і культура : науковий вісник / Одеська нац. муз. акад. імені А. В. Нежданової. Вип. 33. Кн. 1. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 109–120.
2. Кун Чжуцзюнь. Інноваційні особливості композиторського стилю Аарона Авшаломова (на матеріалі аналізу Концерту для флейти з оркестром). Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 70. Т. 1. С. 166–171.
3. Кун Чжуцзюнь. Аарон Авшаломов – фундатор китайської оперної та симфонічної музики XX ст. Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 23–24 квіт. 2020 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2020. С. 118–120.
4. Кун Чжуцзюнь. Музика А. Авшаломова відкриває музичний фестиваль «Китай зараз» у Нью-Йорку: діалог Сходу та Заходу. Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матер. міжнар. наук. конф. (17–18 листопада 2022 р.) / Харків. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2022. С. 358–359.
5. Кун Чжуцзюнь. Симфонічна поема «Пекінські алеї» А. Авшаломова: шляхи формування китайського симфонізму. Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (26–27 листоп. 2020 р.) / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2020. С. 355–356.
6. Польська І. І., Кун Чжуцзюнь. Творча діяльність Аарона Авшаломова в контексті розвитку музичного мистецтва Китаю XX століття. Китайська цивілізація : традиції та сучасність: матеріали міжнар. наук. конф, 24 листопада 2021 р. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 118–121.
7. Aaron Avshalomov. Symphonic Poem «Peiping Hutongs» (Score-Video)/ URL: https://www.youtube.com/watch?v=OAizWWNvO0w
8. Avshalomov, Jacob (2001). Avshalomovs' Winding Way : Composers out of China – A Chronicle. Philadelphia, Pennsylvania. N. P.: Xlibris. 600 pp.
9. Li, Rui (2024). Global musical modernism in China, 1927-1979. MPhil(R) thesis. University of Glasgow. 2023. 136 p.
10. Yang, H.-L. H., Mikkonen, S., Winzenburg, J. Partnering with the Shanghai Arts Community: Aaron Avshalomov and Symphonic-Theatrical Experimentation. University of Hawaii Press, Honolulu, 2020. URL: https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9780824882693-011/html?lang=de

REFERENCES

1. Kong ZhuJun (2021). *Operna tvorchist Aarona Avshalomova* [Opera creativity of Aaron Avshalomov]. Muzychne mystetstvo i kultura [Musical art and culture. Vyp. 33. Kn. 1. Odesa. Pp. 109–120. [in Ukrainian].
2. Kong ZhuJun (2023). *Innovatsiini osoblyvosti kompozytorskoho styliu Aarona Avshalomova (na materiali analizu Kontsertu dlia fleity z orkestrom)* [Innovative features of the composing style of Aaron Avshalomov (based on the analysis of the Concert for flute with orchestra)]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk [Current issues of humanitarian sciences]. Drohobych: 2023. Vyp. 70. Vol. 1. Pp. 166–171. [in Ukrainian].
3. Kong ZhuJun (2020). *Aaron Avshalomov – fundator kytaiskoii opernoii ta symfonichnoii muzyky XX st.* [Aaron Avshalomov – the founder of the Chinese opera and symphonical music of the XX century]. *Kultura ta informatsiine suspilstvo XXI st.* [Culture and information society of the 21st century]. Kharkiv. Pp. 118–120. [in Ukrainian].
4. Kong ZhuJun (2022). *Muzyka A. Avshalomova vidkryvaie muzychnyi festyval «Kytai zaraz» u Niu-Yorku: dialoh Skhodu ta Zakhodu* [Music by A. Avshalomov opens the «China Now» Music Festival in New York: the dialogue of East and West]. *Kuturolohiia ta sotsialni komunikatsiii: innovatsiini stratehiii rozvytku* [Culturology and social communications: innovative development strategies]. Kharkiv. Pp. 358–359. [in Ukrainian].
5. Kong ZhuJun (2020). *Symfonichna poema «Pekinski aleii» A. Avshalomova: shliakhy formuvannia kytaiskoho symfonizmu* [A.Avshalomov's symphonic poem «Beiping Hutong»: ways of forming Chinese symphony]. *Kuturolohiia ta sotsialni komunikatsiii: innovatsiini stratehiii rozvytku* [Culturology and social communications: innovative development strategies]. Kharkiv. Pp. 355–356. [in Ukrainian].
6. Polska I. I., Kong ZhuJun (2021). *Tvorcha diialnist Aarona Avshalomova v konteksti rozvytku muzychnoho mystetstva Kytaiu XX stolittia* [Aaron Avshalomov's creative activity in the context of the development of Chinese musical art of the 20th century]. Kytaiska tsyvilizatsiia : tradytsiii ta suchasnist Kyiv. Pp. 118–121. [in Ukrainian].
7. Aaron Avshalomov. Symphonic Poem «Peiping Hutongs» (Score-Video)/ URL: https://www.youtube.com/watch?v=OAizWWNvO0w
8. Avshalomov Jacob (2001). Avshalomovs' Winding Way : Composers out of China – A Chronicle. Philadelphia, Pennsylvania. N. P.: Xlibris. 600 pp.
9. Li, Rui (2024). Global musical modernism in China, 1927–1979. MPhil(R) thesis. University of Glasgow. 2023. 136 p.
10. Yang, H.-L. H., Mikkonen, S., Winzenburg, J. Partnering with the Shanghai Arts Community: Aaron Avshalomov and Symphonic-Theatrical Experimentation. University of Hawaii Press, Honolulu, 2020. URL: https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9780824882693-011/html?lang=de

УДК 316.723
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-6

Людмила ЛАДОНЬКО,
orcid.org/0000-0002-4105-051X
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри мистецьких дисциплін
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) Ladonkoluda@gmail.com

Діана ЦІЛИНА,
orcid.org/0009-0003-3905-9317
студентка І курсу факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) diana10cilina@gmail.com

МОЛОДІЖНІ СУБКУЛЬТУРИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У статті розглянуто етапи та проблеми становлення молодіжної субкультури, її видів та розкрито вагомість її впливу на процеси соціалізації сучасної молоді.

Визначено, що учасниками молодіжної субкультури є переважно молоді люди, підлітки, яких у субкультурі приваблює можливість спілкування із людьми, схожими на себе, та шанс продемонструвати свою інакшість, зовнішні ознаки свого статусу в суспільстві.

Досліджена відмінність у термінах «молодіжна субкультура» і «молодіжна контркультура». Обґрунтовано, що контркультура та субкультура – це дві різні концепції, які відрізняються своїми цілями та способами взаємодії з суспільством. Субкультура існує всередині загальноприйнятої культури суспільства, пропонуючи свої унікальні норми та цінності, але не виступає в активній опозиції до загальноприйнятих соціальних структур. Натомість, контркультура протистоїть домінуючим нормам та цінностям, висуваючи альтернативні ідеали та сенси життя.

Виділено дві великі групи молодіжних субкультур. Перша – це традиційні молодіжні субкультури, що мають довгу історію (хіпі, панки, байкери, рокабілі, бітли, фріки, металісти тощо). Друга – це новітні субкультури, що виникли в останнє десятиліття (блогери, геймери, толкієністи, тіктокери, уніформісти, трешери, брейкери, репери, рейвери, рейверджери, хіпстери, анімешники, нормкор, ванільки, гламур тощо).

Узагальнюючи тенденції розвитку субкультурних молодіжних рухів в Україні, починаючи із двохтисячних і по наш час, було виділено певні соціальні субкультурні напрями.

В результаті дослідження зроблені наступні висновки: молодіжна субкультура – це явище, яке уможливлює презентацію себе як сильної, незалежної особистості, яке дає молоді те, чого їй не вистачає у «звичайному» повсякденному житті; представник або носій субкультури приймає за модель існування норми, цінності, картини світу, стиль життя тощо. Паралельно з цим існують і зовнішні ознаки, які підтверджують приналежність до певної групи, такі як: жаргон, зачіска, одяг, зовнішність тощо; молодіжні субкультури сприяють формуванню стійких життєвих позицій наступного покоління, допомагаючи їм усвідомити та виразити свою індивідуальність.

Ключові слова: *молодіжна субкультура, цінності, індивідуальність, соціальна активність молоді.*

Liudmyla LADONKO,
orcid.org/0000 -0002-4105-051X
Doctor of Economics, Professor,
Professor at the Art Disciplines Department
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) Ladonkoluda@gmail.com

Diana TSYLINA,
orcid.org/0009 -0003-3905-9317
1st year student of the Faculty of Preschool, Primary Education and Arts
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) diana10cilina@gmail.com

YOUTH SUBCULTURES AS AN IMPORTANT FACTOR OF SOCIALIZATION OF MODERN YOUTH

The article examines the stages and problems of the formation of the youth subculture, its types, and reveals the importance of its influence on the socialization processes of modern youth.

It was determined that the participants of the youth subculture are mainly young people, teenagers who are attracted to the subculture by the opportunity to communicate with people similar to themselves and the chance to demonstrate their otherness, external signs of their status in society.

The difference between the terms "youth subculture" and "youth counterculture" is studied. It is substantiated that counterculture and subculture are two different concepts that differ in their goals and methods of interaction with society. A subculture exists within the generally accepted culture of society, offering its own unique norms and values, but does not act in active opposition to generally accepted social structures. Instead, the counterculture opposes the dominant norms and values, putting forward alternative ideals and meanings of life.

Two large groups of youth subcultures are distinguished. The first is traditional youth subcultures with a long history. The second is the newest subcultures that emerged in the last decade.

Summarizing the trends in the development of subcultural youth movements in Ukraine, starting from the 2000s and up to the present day, certain social subcultural trends were highlighted.

As a result of the study, the following conclusions were drawn: youth subculture is a phenomenon that enables the presentation of oneself as a strong, independent personality, which gives young people what they lack in "ordinary" everyday life; a representative or bearer of a subculture accepts norms, values, worldviews, lifestyle, etc. as a model of existence.

In parallel with this, there are external signs that confirm belonging to a certain group, such as: jargon, hairstyle, clothes, appearance, etc.; youth subcultures contribute to the formation of stable life positions of the next generation, helping them to realize and express their individuality.

Key words: *youth subculture, values, individuality, socialization of youth.*

Постановка проблеми. Майже кожного дня нам доводиться йти вулицею, їздити в транспорті чи просто дивитися телевізор і бачити когось, хто не схожий на нас. Є люди з ірокезами, є люди в металі, є люди, які проїжджають повз вас на байках. Найчастіше ці люди є представниками сучасних субкультур.

Представники різних субкультур намагаються проявити свою індивідуальність, сказати сірій масі: «Я – неповторна людина», кинути виклик світові. З кожним днем все більше підлітків і молоді у різних країнах світу приєднуються та розділяють ту чи іншу субкультуру. Тому потрібно знати про цей культурний феномен, розуміти його природу і бути готовим до зустрічі і взаємодії із носіями різних субкультур в реальному житті.

Аналіз досліджень. Різними аспектами досліджень особливостей формування сучасних молодіжних субкультур займалися багато як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Зокрема, В.Ф. Махиня, С.М. Глоба, А.В. Макаренко присвятили свої розвідки вивченню сутності, видів та еволюції молодіжних субкультур в Україні і світі; О.М. Лагода і С. Дацюк досліджували окремі види молодіжних субкультур та їх вплив на творчість, самовираження, комунікабельність та самопозиціювання у соціумі; Л.І. Іванченко розглядає проблематику формування молодіжних субкультур у соціологічній площині, а І.В. Шапошникова зосереджує увагу на ролі молодіжної субкультури в становленні сучасного соціокультурного простору. Проте деякі аспекти виникнення, поширення та впливу молодіжної субкультури на процес соціалізації та адаптації молоді до сучасних життєвих реалій потребують подальшого наукового аналізу.

Метою статті є дослідження феномену молодіжної субкультури, її видів та розкриття вагомості її впливу на процеси соціалізації сучасної молоді.

Виклад основного матеріалу. Термінологічно **с**убкультуру можна визначити як певне соціальне угруповання, утворення всередині переважаючої культури, до якого кожен її представник зараховує (тобто ідентифікує) себе. Учасники такої групи можуть створювати групи з безпосереднім спілкуванням (компанії, клуби, місця зустрічей), але контакт між ними може відбуватися і віртуально через захоплення певним героєм, ідеєю, або рухом (спільні заходи, онлайн-спільноти, блогерство тощо).

Наприклад, субкультура «толкієністів», прихильники якої грають в рольові ігри за мотивами фантастичних романів Толкіна, часто має власні клуби, «поттероманів» (шанувальників Гаррі Поттера), як наймолодшу з субкультур, що тільки формується, фактично об'єднали книги Джоан Роулінг.

Кожен представник або носій субкультури приймає за модель існування норми, цінності, картини світу, стиль життя тощо. Але паралельно з цим існують і зовнішні ознаки, які підтверджують

приналежність до певної групи, такі як: жаргон, зачіска, одяг, зовнішність тощо. Наприклад, хіпі мали довге волосся, а панки голили голову і залишали посередині пасмо волосся, яке називається ірокез. Ось інший приклад – скінхеди вважають своїм взуттям тільки черевики бренду Dr. Martins, а байкери не визнають іншого взуття ніж шкіряні черевики, бажано на кованій підошві.

Найчастіше субкультура виникає навколо центру або ініціатора, який пропагує певні інновації у сфері музичних стилів, способу життя, ставлення до певних суспільних явищ. Ідеологічні центри формують цілісну картину світу, ставлення до нього, розробляють спеціальні тексти, які набувають статусу культу (або запозичують ці тексти у когось і стверджують, що вони відповідають їхньому вченню).

Молодіжні субкультури в теоретичному сенсі фактично нічим не відрізняються від загальних описів субкультур. Єдине, що учасниками молодіжної субкультури є переважно молоді люди, підлітки, яких у субкультурі приваблює не стільки можливість спілкування із людьми, схожими на себе, як шанс продемонструвати свою інакшість, зовнішні ознаки свого статусу в суспільстві.

В цілому молодіжна субкультура має деякі основні характеристики (Махиня, 2021):

1. Допускає специфічний спосіб життя та поведінки як виклик дорослому життю;

2. Має власні норми, цінності та світогляд, що відповідає вимогам молодих людей певних соціальних груп;

3. Дає можливість молоді самореалізуватися;

4. Дозволяє порівнювати себе з рештою суспільства;

5. Використовує зовнішні атрибути із символічним значенням;

6. Виступає як ініціативний центр, що генерує ідеї.

Зважаючи на дані характеристики, можна дати наступне визначення молодіжній субкультурі: це будь-яка молодіжна спільнота, заснована на відносно сталих засадах, зі своїми соціокультурними елементами, а саме: мовою (сленгом), символікою (зовнішньою атрибутикою), традиціями, нормами та цінностями.

Часто термін «молодіжна субкультура» плутають із поняттям «молодіжна контркультура». Щоб уникнути термінологічної двозначності, наведемо такі визначення. Молодіжна контркультура, це про об'єднання молодих людей, які поділяють культурні елементи з субкультурою, але їх норми і цінності активно або пасивно протистоять існуючим нормам і цінностям суспільства. Це соціальне явище, що виникає в опозиції до загальноприйнятих соціальних норм і цінностей. Молодіжна контркультура часто виявляється через музику, моду, мистецтво та інші культурні прояви, може бути спрямована на критику різних аспектів сучасного життя.

Таким чином, контркультура та субкультура – це дві різні концепції, які відрізняються своїми цілями та способами взаємодії з суспільством. Субкультура існує всередині загальноприйнятої культури суспільства, маючи свої унікальні норми та цінності, але не виступає в активній опозиції до загальноприйнятих соціальних інституцій. Натомість, контркультура специфічно протистоїть домінуючим нормам та цінностям, пропонуючи альтернативні ідеали та способи життя.

Ключова різниця полягає в їхньому підході до взаємодії з суспільством: субкультура приймає внутрішні нюанси загальноприйнятих норм, тоді як контркультура виступає проти них, намагаючись внести зміни або створити альтернативні системи.

Науковці, які вивчають цей феномен, вважають, що молодіжні субкультури у сучасному їх вигляді з'явилася в Україні у середині 70-х років XX століття. Їх виникненню сприяла низка історичних та соціально-політичних факторів, таких як розповсюдження протестних рухів, можливість молоді набути політичного, ідеологічного, економічного статусу в сучасному суспільстві тощо (Глоба, Макаренко, 2017).

Крім того, всі молодіжні субкультури другої половини XX століття в Україні мали спільну рису: радянська влада ставилася до них з недовірою, а іноді й з ворожістю. Відкритих прихильників певної субкультури вважали ворогами комунізму, антисоціальними елементами. Саме через це їх не приймали до комсомолу, могли виключити зі школи чи університету. Деякі українські дослідники стверджують, що справа могла доходити й до репресій. Навіть відомі українські письменники у своїх творах засуджували молодих радянських «неформалів». Доволі показовим є уривок з вірша С. Олійника: «Такий за їхні штани готов піти у шпигуни». Інший письменник у часи захоплення молоді «не нашою піснею» надрукував у сатирично-гумористичному журналі «Перець» памфлет, що закінчувався словами: «Ех, якби за те «бесаме» та набить йому те саме!». Така позиція щодо проявів культурного різноманіття молоді була переважаючою у радянські часи, але істотно змінилася за часи незалежності України (Лагода, 2008).

Сьогодні всі молодіжні субкультури можна розділити на дві групи. Перша – це так звані тради-

ційні молодіжні субкультури, тобто ті, що мають довгу історію (хіпі, панки, байкери, рокабілі, бітли, фріки, металісти тощо) та новітні субкультури, що виникли в останнє десятиліття (блогери, геймери, толкієністи, тіктокери, уніформісти, трешери, брейкери, репери, рейвери, рейверджери, хіпстери, анімешники, нормкор, ваніллки, гламур та багато інших).

Розвиток інформаційних комп'ютерних технологій призвів до виникнення такої субкультури як блогерство. Приділимо їй більше уваги, оскільки дана субкультура стала важливою частиною культурного пейзажу та відображає активність інтернет-спільноти.

Блогерство – це відносно нова субкультура, яка здебільшого зосереджена на особистості та вмінні створювати оригінальний контент і взаємодіяти із інтернет-аудиторією. Сьогодні вона росте досить стрімко: кожен другий щось пише чи демонструє свої вміння в соцмережах, кожен мріє заробляти на цьому легкі гроші, і навіть діти мріють стати відомими і знаменитими через блогерство.

Існує безліч категорій блогерів, наприклад:

– лайфстайл-блогери, чиї блоги зосереджені на темах стилю життя, подорожей, їжі, моди, краси і здоров'я;

– блогери-експерти спеціалізуються на конкретній темі, мають глибокі знання в певній області, і діляться ними зі своєю аудиторією. Від актуальності теми і фаховості її аналізу залежить кількість їх підписників;

– розважальні блогери створюють контент для розваг і гарного настрою, використовуючи меми, гумор і інші розважальні матеріали.

– блогери-інфлюенсери мають велику кількість підписників у соціальних мережах і здатні впливати на їхні настрої, рішення, точку зору, смаки завдяки своїй популярності (співак, письменник, політик);

– освітні блогери – створюють матеріали на освітньої тематики, включаючи відеоуроки, презентації, статті та курси.

Як і будь-яка субкультура, блогерство дає молодим людям ряд переваг:

– сприяє розвитку важливих якостей сьогодення: креативності, комунікабельності, відповідальності та вміння подати себе;

– має низький поріг входу. Все, що потрібно, щоб завантажити свій блог, це доступ до Інтернету та свіженька ідея для переглядів;

– дає можливість швидко обзавестися корисними зв'язками та знайомствами;

– відносно швидкий і легкий спосіб самовираження через створення спільноти однодумців;

– блогерство може стати професією, і якщо пощастить, доволі прибутковою.

Отже, блогер перебирає на себе функції транслятора ідей сучасності, формуючи свій контент у соціальних мережах. Він може здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на свою аудиторію, на її психоемоційний стан, оцінку дійсності через призму власного сприйняття, а очікуванням молодих людей, їхнім проблемам, переживанням, труднощам – надавати статус публічності.

На думку відомого українського філософа і блогера Сергія Дацюка: «блогер – це не просто людина, яка веде блог. Блогер може як прямо закликати та мотивувати до певних дій, так і організовувати ці дії. Тому сьогодні блогер, це той, хто має усталену життєву позицію незалежно від жодних поточних обставин, навіть попри популярність та можливість масовізації і капіталізації своєї діяльності» (Дацюк, 2015).

Ми розділяємо думку автора (Дацюк, 2015) про те, що блогінг ще довго лишатиметься висхідним трендом, оскільки це вже не просто діяльність, а стиль життя, субкультура, яка дає можливість молоді знаходити однодумців, поширювати та пропонувати соціальні інновації, нові уявлення, нові змісти, навіть такі, які є контраверсійними і не сприймаються широким загалом.

Розуміння та підтримка розглянутих субкультур сприятиме їхньому конструктивному розвитку і відкриє нові можливості для культурного обміну, творчості та соціальної взаємодії молоді. Також це дозволить залучати молодь до активного суспільного і культурного життя, розвивати толерантність та різноманітність суспільства.

Крім того, узагальнюючи тенденції розвитку субкультурних молодіжних рухів в Україні, починаючи із двохтисячних і по наш час, можна виділити певні соціальні субкультурні напрями (Махиня, 2021):

– першу групу утворюють молоді люди, які займаються підприємництвом, часто мають власну справу, або керують успадкованим бізнесом. Їх приваблюють «великі» заробітки, публічність і «гарне життя». Їм притаманна ділова хватка, досить добре розвинене почуття корпоративності. Для них характерні не дуже стійкі морально-ціннісні принципи, внаслідок чого діяльність таких угрупувань досить часто пов'язують із незаконним, або тіньовим бізнесом та правопорушеннями;

– другу групу складають так звані «яппі» та «нео-яппі». Це молоді люди із середніми доходами, внаслідок чого вони орієнтовані на заробляння грошей, щоб забезпечити матеріальний статус

у майбутньому. Основною метою для багатьох є успішна кар'єра бізнесмена, банкіра, юриста та просування по соціальних сходах. «Яппі», зазвичай, не мають шкідливих звичок, піклуються про своє здоров'я, правильно харчуються, займаються спортом, відрізняються цілеспрямованістю, серйозністю намірів, прагматизмом

– третю групу складають так звані «гопники» і «тітушки». Їх вирізняє дисциплінованість та організованість, що часто межують із агресивністю, сповідування «культу фізичної сили», вираженою кримінальною спрямованістю. Основу діяльності таких угруповань становлять дрібний рекет, організація провокацій, масових заворушень та інші протиправні дії. Дана категорія молодіжних об'єднань в умовах політичної нестабільності в Україні може становити серйозну небезпеку, до того ж, є достатньо податливим матеріалом і в будь-який момент може стати знаряддям впливу екстремістських чи радикально спрямованих політичних організацій.

Отже, різні групи і напрями молодіжних субкультур мають як позитивний, так і негативний вплив на процес соціалізації молоді.

Позитивний момент – субкультура як спосіб самовираження та засіб послаблення кризи ідентичності, коли підліток не бажає і навіть боїться бути схожим на інших та знаходить вияв оригінальності в субкультурі (Іванченко, 2016).

Молодіжні субкультури виступають універсальною формою адаптації молоді до мінливих умов існування. Завдяки активності в різноманітних неформальних об'єднаннях вони не лише реалізують свій рекреаційний потенціал, але й посилюють функцію механізму ідентичності. Саме для того, щоб зберегти свою індивідуальність, молодь і створює набір субкультурних норм і цінностей, як необхідну основу для процесу соціалізації та самоідентифікації, що формуються в цьому віці.

Найвідчутніший негативний вплив субкультури в період становлення особистості може проявлятися у підміні істинних цінностей хибними, надуманими. Це пов'язано із відсутністю соціально значущої основи для самоідентифікації на даний момент часу, що спричиняє різноманітні девіації у поведінці молоді.

Тому вивчення динаміки, особливостей та механізмів розвитку молодіжних субкультур і ступеня їх впливу на молодь дозволить з'ясувати, яким чином можна допомогти молодим людям знайти своє призначення та місце в житті.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу прийти до висновку, що молодіжна субкультура – це явище, яке уможливлює презентацію себе як сильної, незалежної особистості, яке дає молоді те, чого їй не вистачає у «звичайному» повсякденному житті.

Тож оцінюючи будь-який молодіжний субкультурний рух, неформальне об'єднання чи групу завжди потрібно враховувати специфіку індивідуального і колективного уявлення молоді щодо ціннісних орієнтирів, ставлення до офіційної культури та мистецтва, потреб та життєвих пріоритетів на даний момент часу (Шапошникова, 2012).

До того ж, молодіжні субкультури сприяють формуванню стійких життєвих позицій наступного покоління, допомагаючи їм усвідомити та виявити свою індивідуальність і відмежуватися від існуючих недоліків та недосконалостей домінуючої у суспільстві культури. Важливо зазначити, що ця потреба у самовираженні не спрямована на отримання певних прав чи привілеїв, а скоріше, на декларування та визначення власної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Махиня В. Ф. Теоретичні основи еволюції молодіжних субкультур в Україні: веб-сайт. URL: https://naurok.com.ua/teoretichni-osnovi-evolyuci-molodizhnih-subkultur-v-ukra-ni-255081.html

2. Глоба С.М., Макаренко А. В. Деякі історичні передумови виникнення молодіжної субкультури в Україні. Соціальна робота в сучасному суспільстві: тенденції, виклики, перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ: Університет «Україна», 2017. С. 22-24. URL: https://bitly.ws/3f9sP

3. Лагода О. М. Молодіжні субкультури та їх вплив на стилеутворення в дизайні одягу кінця XX століття. *Вісник ХДАДМ*. № 3. 2008. С. 65–71.

4. Дацюк Сергій. Хто такий блогер? Українська правда, 2015 URL: https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5600f92b8444f/

5. Іванченко Л. І. Молодіжні субкультури в сучасному світі. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді, 2016. Вип. 20(1). С. 201-210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2016_20%281%29__21

6. Шапошникова І. В. Молодіжна субкультура в сучасному соціокультурному просторі. URL: https://www.libr.dp.ua/text/grani_2012_4_27.pdf

REFERENCES

1. Makhynia V. F. (2021) Teoretychni osnovy evoliutsii molodizhnykh subkultur v Ukraini [Theoretical foundations of the evolution of youth subcultures in Ukraine]. URL: https://naurok.com.ua/teoretichni-osnovi-evolyuci-molodizhnih-subkultur-v-ukra-ni-255081.html [in Ukrainian].
2. Hloba S.M., Makarenko A. V. (2017) Deiaki istorychni peredumovy vynyknennia molodizhnoi subkultury v Ukraini [Some historical prerequisites for the emergence of youth subculture in Ukraine]. Sotsialna robota v suchasnomu suspilstvi: tendentsii, vyklyky, perspektyvy: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, Kyiv: Universytet «Ukraina», 2017. S. 22-24. URL: https://bitly.ws/3f9sP [in Ukrainian].
3. Lahoda O. M. (2008) Molodizhni subkultury ta yikh vplyv na styleutvorennia v dyzaini odiahu kintsia KhKh stolittia [Youth subcultures and their influence on style formation in fashion design of the late 20th century] Visnyk KhDADM. № 3. 2008. S. 65–71. [in Ukrainian].
4. Datsiuk Serhii (2015) Khto takyi bloher? [Who is a blogger?]. Ukrainska pravda, 2015 URL: https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5600f92b8444f/ [in Ukrainian].
5. Ivanchenko L. I. (2016) Molodizhni subkultury v suchasnomu sviti [Youth subcultures in the modern world]. Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi, 2016. Vyp. 20(1). S. 201-210. [in Ukrainian].
6. Shaposhnykova I. V. (2012) Molodizhna subkultura v suchasnomu sotsiokulturnomu prostori [Youth subculture in the modern sociocultural space]. URL: https://www.libr.dp.ua/text/grani_2012_4_27.pdf [in Ukrainian].

УДК 378.1:004.08
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-7

Микола ЛЕВЧЕНКО,
orcid.org/0000-0002-4069-1729
кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри культурології, декан факультету культури і мистецтв
Херсонського державного університету
(Херсон, Україна) 5172029@gmail.com

Віталій РАКОВИЧ,
orcid.org/0000-0002-5373-082X
кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри образотворчого мистецтва і дизайну
Херсонського державного університету
(Херсон, Україна) Matiss@ksu.ks.ua

Ольга ГУЛЯЄВА,
orcid.org/0000-0003-4611-7303
кандидатка мистецтвознавства,
старша викладачка кафедри образотворчого мистецтва і дизайну
Херсонського державного університету
(Херсон, Україна) goyliayeva@gmail.com

ІННОВАЦІЇ ТА ВИКЛИКИ ПЛАГІАТУ В ЕПОХУ ГЛОБАЛЬНОЇ ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ

У дослідженні розглянуто питання значення та ролі академічної доброчесності. Актуальність даної проблематики визначається тим, що уникнення плагіату є однією з головних умов досягнення високої репутації в науковій діяльності в глобалізованому світі. У статті розкрито трактування понять «плагіат» та «академічна доброчесність», визначено основні аспекти дотримання академічної доброчесності. З'ясовано, що цільовою групою даної діяльності є дослідники, науково-педагогічні працівники, здобувачі освіти закладів вищої освіти та працівники підприємств, які здійснюють наукову, науково-технічну, художню та інноваційну діяльність разом із закладами вищої освіти. Визначено три категорії дій, які є ознаками плагіату: дії, які є плагіатом у розумінні авторського права, але не є академічним плагіатом; дії, які є плагіатом як у розумінні авторського права, так і академічним плагіатом; дії, які є академічним плагіатом, але не є плагіатом у розумінні авторського права. Це розмежування важливе, оскільки плагіат і академічний плагіат мають різні правові наслідки. У першому випадку йдеться про захист авторських прав відповідно до цивільного законодавства та (або) притягнення плагіатора до адміністративної чи кримінальної відповідальності, що здійснюється в судовому порядку. Другий випадок стосується заходів, передбачених законодавством про освіту («академічна відповідальність») та науку й застосовуваних у позасудовому порядку. Досліджено, в яких випадках науковці та здобувачі освіти порушують принципи академічної доброчесності та визначено відповідальність за них. В основних результатах дослідження подано ключові інновації академічної недоброчесності. До них належать використання штучного інтелекту, зокрема Chat GPT, тощо. Представлено та проаналізовано основні програми перевірки текстів на плагіат, які використовуються для виявлення текстів, написаних за допомогою штучного інтелекту. Основні складові академічної доброчесності, визначені законодавством у сфері наукової діяльності, мають бути підкріплені нормативно-правовими актами з питань інтелектуальної власності. Розглядаються питання академічної доброчесності й відповідальності за її порушення в науковій діяльності та використанні об'єктів інтелектуальної власності.

Ключові слова: *академічна доброчесність, наукова діяльність, інноваційні інструменти, інтелектуальна власність, відповідальність.*

Mykola LEVCHENKO,
orcid.org/0000-0002-4069-1729
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department Cultural Studies, Dean of the Faculty of Culture and Arts
Kherson State University
(Kherson, Ukraine) 5172029@gmail.com

Vitalii RAKOVYCH,
orcid.org/0000-0002-5373-082X
Candidate of Pedagogical Sciences,
Head of the Department of Fine Arts and Design
Kherson State University
(Kherson, Ukraine) Matiss@ksu.ks.ua

Olha HULIAIEVA,
orcid.org/0000-0003-4611-7303
Candidate of Art History,
Senior Lecturer at the Department of Fine Arts and Design
Kherson State University
(Kherson, Ukraine) goyliayeva@gmail.com

INNOVATIONS AND CHALLENGES OF PLAGIARISM IN THE ERA OF GLOBAL DIGITAL CULTURE

The study examines the importance and role of academic integrity. The relevance of this issue is determined by the fact that avoiding plagiarism is one of the main conditions for achieving a high reputation in scientific activity in a globalized world. The article reveals the interpretation of the concept of «plagiarism» and «academic integrity» and describes the main aspects of its observance. It was found that the target group of this activity are researchers, scientific and pedagogical workers and students of higher education institutions and employees of enterprises that carry out scientific, scientific, technical, artistic and innovative activities together with higher education institutions. Three categories of actions that are signs of academic dishonesty plagiarism are defined: actions that are plagiarism in the sense of copyright, but are not academic plagiarism; actions that are both plagiarism in the sense of copyright and academic plagiarism; actions that constitute academic plagiarism but are not copyright plagiarism. This distinction is important because plagiarism and academic plagiarism have different legal consequences. In the first case, it is about the protection of copyright in accordance with civil legislation and (or) bringing the plagiarist to administrative or criminal responsibility, which is carried out in court. The second case concerns the measures provided for by the legislation on education («academic responsibility») and science and applied extrajudicially. It has been investigated in which cases scientists and students of education violate the principles of academic integrity and responsibility for them. In the main results of the study, the main innovations of academic dishonesty are presented. These include the use of artificial intelligence, Chat GPT and others. The main plagiarism text checking programs used to detect texts written by artificial intelligence are presented and analyzed. The main components of academic integrity, defined by legislation in the field of scientific activity, should be supported by normative legal acts on intellectual property issues. The author considers the issue of academic integrity and responsibility in scientific activity and considers the issue of the use of intellectual property objects in scientific activity.

Key words: *academic integrity, scientific activity, innovative tools, intellectual property, responsibility.*

Постановка проблеми. У сучасному контексті відсутність плагіату та дотримання академічної доброчесності визнаються одними з ключових цінностей, що визначають пріоритети й напрями розвитку освітньої та наукової функцій на національному й міжнародному рівнях. Поняття академічної доброчесності є багатогранним і містить значну кількість вимог до представників академічної спільноти та здобувачів закладів вищої освіти. Плагіат є вкрай негативним явищем, яке знижує авторитет сучасної освіти й науки в суспільстві. Сьогодні вже не дивно знайти плагіат у роботах деяких державних службовців. Увесь цивілізований світ приділяє увагу питанню забезпечення академічної доброчесності та запобігання академічному плагіату як на національному рівні, так і на рівні різних неурядових організацій та провідних вищих навчальних закладів і наукових та науково-дослідних установ. З огляду на це, проблема плагіату, його природи та особливостей правового регулювання є актуальною й потребує комплексного дослідження.

Аналіз досліджень. Вивченню плагіату як складової доброчесності присвячено значну кількість наукових досліджень. Проте аналіз наукової літератури свідчить про відсутність обґрунтованих критеріїв та показників для оцінювання рівня плагіату в науковому тексті. Так, О. Бернацський надає велике значення питанню плагіату, тобто привласненню окремими учасниками ідей, розробок та результатів досліджень інших осіб і використання їх як власних наукових результатів, позицій, думок тощо (Бернацський, 2020). І. Варава розглядає поняття «академічна доброчесність», наголошуючи на важливості створення умов для запобігання академічній недоброчесності в університетах та середовищах наукової й професійної комунікації (Варава, 2019). Ю. Геряк,

А. Берко визначають проблему плагіату та її значення в сучасному суспільстві, а також аналізують останні дослідження й публікації щодо сучасних методів виявлення плагіату з використанням інтелектуальних інформаційних технологій (Геряк, Берко, 2023). М. Дурман, О. Дурман з'ясовують, що принципи академічної доброчесності, ймовірно, ґрунтуються на етичних принципах. Коли освіта розглядається як «товар», у молодого покоління формується хибне уявлення про академічний та соціальний/професійний успіх за будь-яку ціну (Дурман, Дурман, 2021). В. Зуєва визначає шляхи подальшого розвитку національного законодавства у сфері регулювання авторського права (Зуєва, 2018). А. Колесніков досліджує проблему плагіату в освітньому й науковому середовищах та окреслює перспективи інтеграції платформи Unicheck з національними репозиторіями наукових текстів (Колесніков, 2019). М. Міщенко з'ясовує поняття плагіату в культурно-мистецькій сфері, його зв'язок зі збільшенням масштабів плагіату та його інтенсифікацією через надмірне споживання сучасною людиною екранних продуктів (Міщенко, 2018). О. Прокопова, О. Ляска присвячують статтю питанню відданості принципу академічної доброчесності, який має стати частиною академічної етики на університетському рівні, підкріпленої бажанням і прагненням впроваджувати нові моделі та принципи академічних змін (Прокопова, Ляска, 2021). О. Чепис, Т. Чепис аналізують судову практику щодо студентського плагіату в Україні (Чепис, Чепис, 2020). Л. Філіпенко, О. Думанський, О. Козак досліджують, у яких випадках науковці та здобувачі освіти можуть бути притягнуті до академічної відповідальності за порушення принципів академічної доброчесності (Філіпенко, Думанський, Козак, 2023). Н. Юрко, І. Стифанишин, У. Проценко обговорюють основні види та суперечливі аспекти академічного плагіату (Юрко, Стифанишин, Проценко, 2020). І. Якубівський констатує, що вітчизняні дослідники переважно розглядають академічний плагіат як різновид плагіату та оцінюють його як рід і вид (Якубівський, 2023).

Мета статті – визначити основні інновації та виклики плагіату в епоху глобальної цифрової культури.

Виклад основного матеріалу. Термін «плагіат» запроваджений в Україні понад двадцять років тому та означає оприлюднення твору або його частини в оригінальній або зміненій формі, зокрема й оприлюднення перекладу твору або його частини іноземною мовою, під іменем особи, яка не є автором. Плагіат є формою порушення авторських прав, а академічний плагіат – порушенням академічної доброчесності (Варава, 2019: 23).

Вищенаведене трактування поняття «плагіат» частково перетинається з терміном «академічний плагіат» (Зуєва, 2018: 96). Зауважимо, що є три категорії дій, які мають ознаки плагіату:

Дії є плагіатом у розумінні авторського права, але не є академічним плагіатом (наприклад, коли автор публікує літературний твір, створений іншою особою, під своїм іменем).

Дії, які одночасно є плагіатом у розумінні авторського права та академічним плагіатом (наприклад, використання науковцем у своїй монографії цитат із наукової праці іншого науковця без зазначення автора та джерела).

Дії, які не є плагіатом у розумінні авторського права, але є академічним плагіатом (наприклад, коли вчений відтворює у своїй дисертації зміст наукової концепції, розробленої іншим вченим, і викладає її своїми словами).

Плагіат є елементом інтелектуальної власності, а захист інтелектуальної власності громадян гарантується на конституційному рівні. Плагіат як вид порушення права інтелектуальної власності характеризується зловживанням авторським правом на чужий об'єкт інтелектуальної власності або отриманням економічного та наукового результату (Прокопова, Ляска, 2021: 156).

Основні цінності академічної доброчесності подано в таблиці 1.

Під зловживанням авторським правом мається на увазі протиправна умисна дія, спрямована на створення будь-яким способом уявлення про те, що авторське право на об'єкт права інтелектуальної власності належить особі, яка не брала участі в його створенні. При цьому плагіат є порушенням як незареєстрованих, так і зареєстрованих прав інтелектуальної власності, оскільки, крім зловживання авторським правом, містить також незаконне використання твору без згоди чи дозволу правовласника.

Вважається, що від ефективності захисту прав інтелектуальної власності залежить розвиток творчого та інтелектуального потенціалу населення й визнання країни повноправним учасником міжнародного ринку інтелектуальної власності.

Захист прав інтелектуальної власності створює необхідні умови для того, щоб відповідні державні органи (правоохоронні органи, органи контролю та їх посадові особи) відновлювали порушені права на об'єкт права інтелектуальної власності, запобігали таким порушенням, а також притягували правопорушників до юри-

Таблиця 1

Основні цінності академічної доброчесності

Цінність	**Характеристика**
Чесність	Прагненню академічної спільноти до істини й знань сприяє інтелектуальна та особиста доброчесність у навчанні, викладанні, дослідженнях і служінні державі.
Справедливість	Спільнота академічної доброчесності встановлює чіткі й прозорі очікування, практики й стандарти для сприяння рівності у відносинах між здобувачами освіти, викладачами та адміністрацією.
Довіра	Товариства академічної доброчесності сприяють створенню взаємної довіри. Довіра заохочує й підтримує вільний обмін ідеями. Своєю чергою, наукові дослідження можуть максимізувати дослідницький потенціал.
Повага	Чесні академічні спільноти цінують взаємодію, співпрацю та участь у навчанні, а також поважають і цінують розмаїття поглядів і думок.
Мужність	Сміливість проявляється в переході від розмов про цінності до дій і захисту цінностей перед викликами. Сміливість вимагає рішучості та зосередженості.
Відповідальність	Ці цінності ґрунтуються на принципі особистої відповідальності та підкріплені готовністю людей моделювати відповідальну поведінку.

Джерело: розроблено авторами на основі аналізу (Філіпенко, Думанський, Козак, 2023).

дичної відповідальності, які завдають шкоди правам і законним інтересам. Ці заходи полягають у припиненні порушення, відновленні прав порушених правовласників та притягненні до відповідальності осіб, винних у неправомірному використанні об'єктів авторського права (Чепис, Чепис, 2020: 53).

За останні кілька років питання академічної доброчесності в Україні подолало шлях від абсолютно нової теми до всебічно досліджуваної освітньою та науковою спільнотою проблематики. Про це свідчить той факт, що зміст, складові та види порушень академічної доброчесності (зокрема, визначення академічного плагіату), а також відповідні варіанти санкцій стають усе більш поширеними в сучасному цифровому світі. Проблема академічної недоброчесності в Україні кількісно перебільшена (Україна є «світовим лідером» за часткою шахрайства на іспитах, часткою різноманітних робіт, завантажених здобувачами освіти з інтернету). Якщо порівнювати з іншими видами академічної діяльності, то низька якість виконання робіт в університетах може бути пов'язана з їхнім низьким статусом. Для розв'язання вищенаведених проблем вже розроблено низку інструментів з метою мінімізації шахрайства в навчанні здобувачів освіти (Юрко, Стифанишин, Проценко, 2020: 3).

Проблема академічної доброчесності набула особливої гостроти з розвитком Інтернету, який значно полегшив доступ до інформації. З метою забезпечення надання якісних освітніх послуг в Україні запроваджено міжнародні академічні стандарти та правила, спрямовані на запобігання плагіату, який є однією з форм порушення академічної доброчесності.

Під академічною доброчесністю в науці розуміється сукупність етичних принципів і правил,

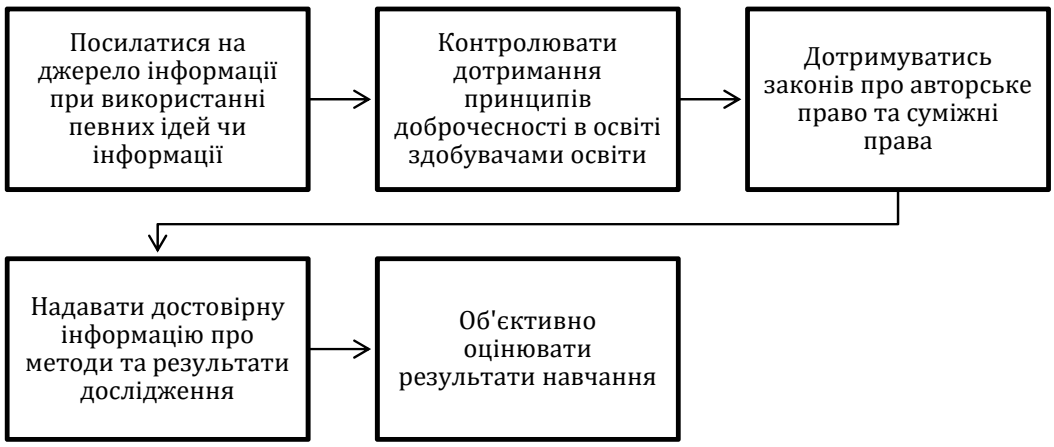

Рис. 1. Аспекти поваги до академічної доброчесності дослідників

Джерело: розроблено авторами.

яких мають дотримуватися всі учасники освітнього процесу з метою забезпечення довіри до результатів навчання та наукових результатів (Міщенко, 2018: 135). До академічного плагіату належать самоплагіат, фальсифікація, упереджене оцінювання та багато інших видів діяльності.

Загалом, існують певні умови, що часто зумовлюють виникнення академічної недоброчесності, зокрема програми, які виконують завдання, притаманні лише розумним формам життя. Йдеться про штучний інтелект (ШІ). Інновації у сфері ШІ впливають на різні сфери людського життя, особливо на окремі аспекти освітньої галузі.

Штучний інтелект працює у сфері академічної доброчесності вже кілька років, але поява таких сервісів, як ChatGPT від OpenAl, стала синонімом появи академічної недоброчесності серед здобувачів освіти. Чат-боти на основі штучного інтелекту – це нейронні мережі, розроблені спеціально як персональні асистенти. До їхніх основних функцій належать: взаємодія зі співрозмовниками, відповіді на запитання, настанови та поради (Геряк, Берко, 2023: 240).

Однією з проблем використання цього сервісу є те, що ChatGPT-3 може бути застосований для отримання несправедливої переваги одного здобувача над іншим. Наприклад, якщо здобувач освіти має доступ до GPT-3 і використовує його для виконання різних видів письмових завдань, це може зумовити несправедливу перевагу над іншими здобувачами, які не мають доступу до GPT-3. Відповідно, це може призвести до несправедливості в процесі оцінювання та порушення академічної доброчесності (Юрко, Стифанишин, Проценко, 2020: 4).

Широке використання штучного інтелекту має один позитивний результат: підвищення інтересу до академічної доброчесності в академічних колах. Постачальники послуг із виявлення плагіату в наукових роботах уже розробили спеціалізоване програмне забезпечення для перевірки тексту. Серед таких програм можна назвати:

1. GPTZero;
2. Al-Writing Check;
3. CrossPlag;
4. OpenAl та інші (Дурман, Дурман, 2021: 104).

Усі ці інструменти базуються на штучному інтелекті та здатні розрізняти тексти, написані людиною та ШІ. Наприклад, сервіс GPTZero здатний аналізувати випадковість і однотипність текстів. За словами розробників, додаток надає інформацію про плагіат із високою точністю для текстів, написаних людиною, і середньою – для текстів, написаних штучним інтелектом.

Широке використання штучного інтелекту поступово змінює освітнє середовище. Однак штучний інтелект можна використовувати для допомоги викладачам у навчальному процесі або для створення персоналізованого навчального середовища. Це не порушує принцип академічної доброчесності.

У сучасному цифровому світі майже неможливо уникнути плагіату, оскільки існує велика кількість інноваційних технологічних інструментів. З огляду на це, важливо надати рекомендації щодо механізмів виявлення ризиків плагіату в сучасному глобалізаційному світі (Філіпенко, Думанський, Козак, 2023: 5). Назвемо основні з них.

5. Ознайомити всіх учасників науково-освітнього процесу з нормами академічної доброчесності;

6. Систематично інформувати науково-педагогічних працівників і здобувачів освіти в закладах вищої освіти про необхідність дотримання принципів і правил академічної доброчесності;

7. Організовувати семінари з питань академічної культури у сферах науки та освіти;

8. Інформувати здобувачів вищої освіти про вимоги щодо дотримання правил академічної доброчесності під час підготовки дипломних робіт (проєктів);

9. Підвищувати зацікавленість завідувачів кафедр, деканів факультетів, членів екзаменаційних комісій та інспекторів у проведенні перевірки кваліфікаційних робіт відповідно до принципів академічної доброчесності;

10. Перевіряти кваліфікаційні документи на плагіат із використанням відповідного обладнання та програмного забезпечення.

11. Заходи щодо захисту академічної доброчесності, яких мають дотримуватися здобувачі освіти (Чепис, Чепис, 2020: 53):

12. Самостійно виконувати навчальну роботу, поточні завдання та підсумковий контроль результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога буде застосовуватися з урахуванням індивідуальних потреб та здібностей). При використанні ідей, розробок, описів та даних необхідно посилатись на джерела.

13. Дотримуватися законодавства про авторське право та суміжні права.

14. Надавати достовірну інформацію про результати навчальної (наукової, творчої) діяльності, методи дослідження та джерела інформації.

Висновки. Отже, академічна доброчесність має значний вплив на якість освіти, оскільки ґрунтується на базових цінностях, які визначають поведінку всіх учасників освітнього процесу.

Цими основними цінностями є чесність, справедливість, довіра, повага, мужність і доброчесність в освіті. На академічну доброчесність впливають такі фактори, як морально-етичні норми, бажання учасників освітнього та наукового середовища не нехтувати правилами академічної доброчесності та пов'язаними з ними кодексами поведінки.

У сучасному суспільстві штучний інтелект пропонує багато нових можливостей для освіти й науки загалом та наукових досліджень зокрема. Однак він також зумовлює появу нових етичних та моральних викликів, які необхідно визнати й знайти шляхи їх подолання. Штучний інтелект присутній у сфері академічної доброчесності вже кілька років, але поява таких сервісів, як ChatGPT від OpenAl, може зумовити виникнення академічної недоброчесності серед здобувачів освіти та дослідників.

Важливими аспектами проблеми академічної недоброчесності в контексті застосування ШІ є:

1) активне використання спеціалізованого програмного забезпечення для виявлення плагіату в текстах, створених як людьми, так і ШІ;

2) навчання академічного письма та дотримання принципів академічної доброчесності.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні впливу штучного інтелекту на запобігання плагіату, зокрема в розробці нових методів виявлення плагіату в роботах, створених за допомогою штучного інтелекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бернацський О. В. Плагіат як порушення права інтелектуальної власності. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє.* 2020. № 1. С. 74–76. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201210/article/view/bernatsskyi/419 (дата звернення: 14.05.2024).

2. Варава І. М. Проблема академічної доброчесності у сучасному суспільно-освітньому середовищі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* 2019. № 66. С. 22–26. URL: http://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/66-2019/7.pdf (дата звернення: 14.05.2024).

3. Геряк Ю., Берко А. Інтелектуальна система виявлення плагіату в технічних текстах. *Information systems and networks.* 2023. № 14. С. 236–247. DOI: https://doi.org/10.23939/sisn2023.14.235

4. Дурман М. О., Дурман О. Л. Константа академічної доброчесності в науковій етиці. *Інвестиції: практика та досвід.* 2021. № 21. С. 100–106. URL:http://www.investplan.com.ua/pdf/21_2021/17.pdf (дата звернення: 14.05.2024).

5. Зуєва В. О. Питання визначення та форми попередження плагіату. *Юридичний вісник.* 2018. № 1. С. 94–100. URL: http://surl.li/tjnop (дата звернення: 14.05.2024).

6. Колесніков А. Академічна доброчесність в українському освітньо-науковому просторі: проблеми та соціальні загрози. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України.* 2019. № 24. С. 122–128. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38304/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2.pdf (дата звернення: 14.05.2024).

7. Міщенко М. О. Плагіат як невід'ємна складова залучення людини до екранного простору. *Культурологічна думка.* 2018. №13. С. 132–137. URL: https://www.culturology.academy/wp-content/uploads/KD13_Mishchenko.pdf (дата звернення: 14.05.2024).

8. Прокопова О., Ляска О. Проблема плагіату в контексті академічної етики. *Scientific collection «Interconf».* 2021. № 46. С. 150–158. URL: http://surl.li/tjntz (дата звернення: 14.05.2024).

9. Чепис О. І., Чепис Т. В. Студентський та учнівський плагіат як порушення принципу академічної доброчесності: причини та шляхи подолання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2020. № 61(2). С. 51–55. DOI: https://doi.org/10.32782/2307-3322.61-2.12

10. Філіпенко Л. В., Думанський О. В., Козак О. В. Академічна доброчесність в науковому та освітньому середовищі закладів освіти України: погляд крізь призму наявності штучного інтелекту. *Академічні візії.* 2023. № 19. С. 1–9. DOI: http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7966703

11. Юрко Н. А., Стифанишин І. М., Проценко У. М. Академічний плагіат: основні різновиди та дискусійні аспекти. *International scientific e-journal ЛОГОΣ.* 2020. № 7. С. 1–5. DOI: https://doi.org/10.36074/2663-4139.07.03

12. Якубівський І. Є. Академічний плагіат як вид порушення академічної доброчесності. *Нове українське право.* 2023. № 4. С. 127–134. URL: http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/522 (дата звернення: 14.05.2024).

REFERENCES

1. Bernatsskyi O. V. (2020) Plahiat yak porushennia prava intelektualnoi vlasnosti. [Plagiarism as a violation of intellectual property rights. Human rights in Ukraine: past, present, future] Prava liudyny v Ukraini: mynule, sohodennia, maibutnie – Human rights in Ukraine: past, present, future, 1. 74–76. Retrieved from: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201210/article/view/bernatsskyi/419 [in Ukrainian].

2. Varava I. M. (2019) Problema akademichnoi dobrochesnosti u suchasnomu suspilno-osvitnomu seredovyshchi. [The problem of academic integrity in the modern social and educational environment] Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova – Scientific journal of the M.P. Drahomanov NPU, 66. 22–26. Retrieved from: http://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/66-2019/7.pdf [in Ukrainian].

3. Heryak Yu., & Berko A. (2023) Intelektualna systema vyiavlennia plahiatu v tekhnichnykh tekstakh. [Intellectual system of plagiarism in technical texts] Information systems and networks, 14. 236–247. https://doi.org/10.23939/sisn2023.14.235 [in Ukrainian].

4. Durman M. O., & Durman O. L. (2021) Konstanta akademichnoi dobrochesnosti v naukovii etytsi. [The constant of academic integrity in scientific ethics. Investments: practice and experience] Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience, 21. 100–106. Retrieved from: http://www.investplan.com.ua/pdf/21_2021/17.pdf [in Ukrainian].

5. Zuieva V. O. (2018) Pytannia vyznachennia ta formy poperedzhennia plahiatu. [The question of definition and forms of prevention of plagiarism] Yurydychnyi visnyk – Legal Bulletin, 1. 94–100. Retrieved from: http://surl.li/tjnop [in Ukrainian].

6. Kolesnikov A. (2019) Akademichna dobrochesnist v ukrainskomu osvitno-naukovomu prostori: problemy ta sotsialni zahrozy. [Academic integrity in the Ukrainian educational and scientific space: problems and social threats] Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy Regional aspects of the development of productive forces of Ukraine, 2. 122–128. Retrieved from: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38304/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2.pdf [in Ukrainian].

7. Mishchenko M. O. (2018) Plahiat yak nevid'iemna skladova zaluchennia liudyny do ekrannoho prostoru. [Plagiarism as an integral component of human involvement in the screen space. Kulturolohichna dumka – Cultural thought, 13. 132–137. Retrieved from: https://www.culturology.academy/wp-content/uploads/KD13_Mishchenko.pdf [in Ukrainian].

8. Prokopova O., & Liaska O. (2021) Problema plahiatu v konteksti akademichnoi etyky. [The problem of plagiarism in the context of academic ethics] Scientific collection «Interconf», 46. 150–158. Retrieved from: http://surl.li/tjntz [in Ukrainian].

9. Chepys O. I., & Chepys T. V. (2020) Studentskyi ta uchnivskyi plahiat yak porushennia pryntsypu akademichnoi dobrochesnosti: prychyny ta shliakhy podolannia. [Student and student plagiarism as a violation of the principle of academic integrity: causes and ways to overcome it] Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University, 61(2). 51–55. https://doi.org/10.32782/2307-3322.61-2.12 [in Ukrainian].

10. Filipenko L. V., Dumanskyi O. V., & Kozak O. V. (2023) Akademichna dobrochesnist v naukovomu ta osvitnomu seredovyshchi zakladiv osvity Ukrainy: pohliad kriz pryzmu naiavnosti shtuchnoho intelektu. [Academic integrity in the scientific and educational environment of educational institutions of Ukraine: a view through the prism of the presence of artificial intelligence] Akademichni vizii – Academic visions, 19. 1–9. http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7966703 [in Ukrainian].

11. Iurko N. A., Styfanyshyn I. M., & Protsenko U. M. (2020) Akademichnyi plahiat: osnovni riznovydy ta dyskusiini aspekty. [Academic plagiarism: main varieties and debatable aspects] International scientific e-journal ΛΟΓΟΣ, 7. 1–5. https://doi.org/10.36074/2663-4139.07.03 [in Ukrainian].

12. Iakubivskyi I. Ye. (2023) Akademichnyi plahiat yak vyd porushennia akademichnoi dobrochesnosti. [Academic plagiarism as a type of violation of academic integrity] Nove ukrainske pravo – New Ukrainian law, 4. 127–134. Retrieved from: http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/522 [in Ukrainian].

УДК 784.3:7.071.2].091:005.336.5
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-8

Єлізавета ЛІПІТЮК,
orcid.org/0009-0009-8526-5465
заслужена артистка України,
викладач кафедри камерного співу
Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського
(Київ, Україна) Lev00572@gmail.com

ТВОРЧА СИНЕРГІЯ СПІВАКА І КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА В РОБОТІ НАД КАМЕРНО-ВОКАЛЬНИМ РЕПЕРТУАРОМ

У статті науково обґрунтовано значення творчої співпраці співака і концертмейстера в роботі над камерно-вокальним репертуаром. Розкрито сутність ключових понять дослідження (вокаліст, концертмейстер, акомпаніатор). Проаналізовано наукові праці з теми дослідження, у яких охарактеризовано фахово важливі якості концертмейстера та особливості його співпраці з вокалістом. Наведено авторську дефініцію поняття «вокаліст» у контексті камерно-вокального виконавства. Визначено основні чинники професійної взаємодії співака і концертмейстера (виконавська майстерність, ансамблеві навички, психологічна сумісність, репертуар) та засобами їх творчої комунікації (вербальні, невербальні, комбіновані), які забезпечують успішність спільної музично-творчої діяльності. Охарактеризовано структуру камерно-вокального репертуару та його значення у формуванні виконавської співтворчості співака і концертмейстера. Розкрито синергетичні властивості взаємодії вокаліста й піаніста-концертмейстера в процесі роботи та концертного виконання камерно-вокальних творів (когерентність, емерджентність, відкритість). Визначено аспекти, в яких реалізується творча синергія співака і концертмейстера (музично-виконавський, психологічний, сценічно-діяльнісний). Узагальнено результати наукового пошуку та сформульовано висновки: 1) співак і концертмейстер є суб'єктами виконавського процесу, а вокальний твір – об'єктом, на який спрямована їхня сумісна музично-виконавська і творчо-інтерпретаційна діяльність; 2) творча синергія співака і концертмейстера є необхідною умовою якісного опрацювання та успішного концертного виконання камерно-вокальних творів; 3) ефективність творчої взаємодії співака і концертмейстера залежить від рівня фахової підготовки, ансамблевої злагодженості, психологічного контакту, виконавської стабільності та здатності донести до слухача художній зміст і милозвучність камерно-вокальних творів.

Ключові слова: *вокаліст, концертмейстер, вокальний твір, камерно-вокальний репертуар, творча синергія.*

Yelizaveta LIPITIUK,
orcid.org/0009-0009-8526-5465
Honored Artist of Ukraine,
Lecturer at the Department of Chamber Singing
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) Lev00572@gmail.com

CREATIVE SYNERGY OF A SINGER AND A CONCERTMASTER IN THE WORK ON CHAMBER VOCAL REPERTOIRE

The article scientifically substantiates the importance of creative cooperation between a singer and a concertmaster in working on chamber vocal repertoire. The essence of the key concepts of the study (vocalist, concertmaster, accompanist) is revealed. The scientific works on the research topic are analyzed, which characterize the professionally important qualities of the concertmaster and the peculiarities of his cooperation with the vocalist. The author's definition of the concept of "vocalist" in the context of chamber vocal performance is presented. The main factors of professional interaction between a singer and a concertmaster (performance skills, ensemble skills, psychological compatibility, repertoire) and the means of their creative communication (verbal, non-verbal, combined) that ensure the success of joint musical and creative activity are determined. The structure of the chamber vocal repertoire and its importance in the formation of the performing co-creation of the singer and concertmaster are characterized. The synergistic properties of the interaction between a vocalist and a pianist-concertmaster in the process of work and concert performance of chamber-vocal works (coherence, emergence, openness) are revealed. The aspects in which the creative synergy of the singer and the concertmaster is realized (musical-performance, psychological, stage-activity) are determined. The results of the scientific research are summarized and conclusions are formulated: 1. The singer and concertmaster are the subjects of the performance process, and the vocal work is the object of their joint musical performance and creative interpretation activities. 2. Creative synergy between the singer and the concertmaster is a prerequisite for the quality of

the rehearsal and successful concert performance of chamber vocal works. 3. The effectiveness of creative interaction between a singer and a concertmaster depends on the level of professional training, ensemble coherence, psychological contact, performance stability, and the ability to convey the artistic content and melodiousness of chamber vocal works to the listener.

Key words: *vocalist, concertmaster, vocal work, chamber vocal repertoire, creative synergy.*

Постановка проблеми. Сучасне камерно-вокальне виконавство України характеризується різноманітністю жанрів та оригінальністю постатей митців – співаків і концертмейстерів, здатних до теоретичного осмислення, творчого опрацювання та концертного виконання вокальних творів видатних композиторів минулого й сучасності.

Творча співпраця виконавців вокальної та фортепіанної партій визначає успішність втілення задуму композитора в процесі сценічного виконання вокального твору. Ефективність означеної співтворчості залежить від рівня фахової підготовки співака й піаніста-концертмейстера, їхнього психологічного контакту й виконавської стабільності, оскільки саме вони мають спільно створювати художній образ музичного твору засобами вокальної та інструментальної техніки, донести до слухача багатогранність та милозвучність камерно-вокальних творів різних композиторських шкіл та мистецьких епох.

Значна увага науковців до творчої взаємодії виконавців камерно-вокальної музики свідчить про *актуальність* цієї проблеми та необхідність подальших наукових розробок означеної теми.

Аналіз досліджень. Проблема співпраці вокаліста й концертмейстера вже досліджувалася вітчизняними та зарубіжними музикознавцями, у працях яких визначено особливості професійної взаємодії вокаліста й концертмейстера у створенні музично-художнього образу (Я. Лисенко, Ю. Худієнко) та роль концертмейстера у вокально-фортепіанному дуеті (Л. Несмашна, С. Сарбі, В. Бокоч), обґрунтовано методику підготовки студента-вокаліста до спільної діяльності з концертмейстером (Е. Економова), розкрито специфіку роботи педагога-концертмейстера у класах камерного співу консерваторії (В. Антонюк, З. Ліхтман), проаналізовано мистецьке значення камерно-вокальних творів та роль концертмейстера як учасника творчого процесу (Г. Сабрі, Г. Гаценко), визначено роль піаніста-концертмейстера у підготовці вокаліста до концертного виступу (В. Свиридова), диференційовано функції акомпаніатора у творчій взаємодії із солістом (C. Lindsay), наведено практичні поради співакам і концертмейстерам щодо спільної роботи над вокальним твором (G. Moor), охарактеризовано етичний аспект стосунків вокаліста й акомпаніатора у виконавському процесі (M. Gloss), визначено провідну роль співака в роботі з концертмейстером (M. Nightingale).

Незважаючи на значну кількість праць вітчизняних та зарубіжних мистецтвознавців, деякі аспекти творчої співпраці вокаліста і концертмейстера залишаються недостатньо дослідженими, що й визначило напрям нашого наукового пошуку.

Мета статті – науково обґрунтувати значення творчої синергії співака і концертмейстера в роботі над камерно-вокальними творами, розкрити синергетичні властивості їхньої співпраці, чинники успішної діяльності та основні аспекти творчої взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Характерною особливістю камерно-вокального виконавства є творча взаємодія вокаліста й концертмейстера у створенні художнього образу твору, дотриманні необхідного звукового балансу та здійсненні позитивного художньо-естетичного й емоційно-психологічного впливу на слухача.

Камерно-вокальний репертуар музикознавці умовно поділяють на кілька груп. До першої групи С. Сабрі та Г. Гаценко відносять мініатюри, які характеризуються ліричністю та власне «камерністю» звучання. Нерідко вони є частиною вокальних циклів, що зумовлює необхідність розуміння їхньої ролі у загальній драматургії твору. Другу групу складають твори, що мають складнішу структуру, нерідко характеризуються більшим пафосом висловлювання та можуть бути уподібнені до оперних сцен. При виконанні камерно-вокальних творів науковці зосереджують увагу на різних завданнях, які постають як перед вокалістом, так і перед піаністом-концертмейстером. Проте наріжним питанням вважають створення відповідного діалогу між голосом і фортепіано (Сабрі, Гаценко, 2019: 77).

Отже, суб'єктами камерно-вокального процесу є співак і концертмейстер. А об'єктом, на який спрямована їхня сумісна музично-виконавська і творчо-інтерпретаційна діяльність, є вокальний твір, створений композитором для широкої слухацької аудиторії. Відтак, сприйняття слухачами вокальної композиції залежить від технічно-виконавського та художньо-творчого ансамблю вокаліста й піаніста.

Узагальнивши різні визначення професії «вокаліст», «артист-вокаліст», «соліст-вокаліст»,

у контексті нашого дослідження ми сформулювали власну дефініцію: вокаліст (виконавець камерно-вокальної музики) – це співак, що займається камерним співом на професійному рівні, має необхідні для цього природні вокальні дані та музичні здібності, пройшов спеціальну підготовку у закладі вищої мистецької освіти, володіє вокальною технікою (за допомогою якої створює переконливі вокально-сценічні образи), має сформований репертуар відповідно до типу свого співацького голосу, володіє навичками професійної комунікації і творчого самовдосконалення.

А концертмейстер, за визначенням Т. Грінченко, – це майстер володіння усіма засобами ансамблево-піаністичного узгодження із солістом – художньо-психологічним, акустичним, динамічним, темброво-артикуляційним, ритмічним, технологічним тощо (Грінченко, 2017: 280).

Аналіз зарубіжних досліджень щодо специфіки роботи концертмейстера із співаками свідчить про те, що в контексті вокального виконавства у них здебільшого вживається термін «акомпаніатор» (*accompanist*), а термін «концертмейстер» – у значенні «концертний майстер» або «лідер» (*concert master, leader*) – стосовно хорового й оркестрового виконавства.

У вітчизняному виконавстві концертмейстером називають і першу скрипку – соліста симфонічного або оперного оркестру (який у разі потреби може виконати функції диригента), і музиканта, який очолює одну із груп симфонічного або оперного оркестру, і піаніста, який співпрацює з індивідуальними або ансамблевими виконавцями (співаками, інструменталістами, артистами балету тощо) в процесі розучування і виконання партій та концертних творів (Юцевич, 2003: 126).

Маємо зауважити, що в роботі концертмейстерів вокального та диригентського класів є суттєві відмінності: у диригентському класі концертмейстер має підпорядковуватися диригентському жесту, а також окрім фортепіанного супроводу уміти грати ще й хорові та оркестрові партитури, що передбачає володіння спеціальними навичками; у вокальному – виконувати оперні клавіри в процесі роботи над аріями, уміти грати вокальні вправи для розвитку голосу з модуляціями у всі тональності з урахуванням робочого діапазону конкретного співака, знати специфіку співацького дихання для різних типів голосів (швидкість вдихання, атака звука у творах різного характеру, фразування тощо) та дотримуватись балансу звучання фортепіанної і вокальної партій, надавати солістові надійну виконавську і моральну підтримку.

Ці уміння й навички концертмейстери вокального класу застосовують не тільки в репетиційному процесі і концертній діяльності, але й у фаховій підготовці професійних співаків. Досліджуючи процес співтворчості студента-вокаліста з концертмейстером, Е. Економова з'ясувала, що студенти надають перевагу розвитку власної творчої індивідуальності, націлені на розвиток власних виконавських навичок та формування лідерських якостей соліста, залишаючи поза увагою розвиток ансамблевих якостей та встановлення партнерських відносин із концертмейстером. З урахуванням цього дослідниця розробила методику роботи із студентами консерваторії, яка містила: а) аналітичний компонент (аналіз студентом своєї роботи з концертмейстером, з'ясування позитивних моментів і недоліків); б) творчий розвиток студента (забезпечення максимальної розумової та емоційної активності, виховання потреби самовдосконалення, спрямованість на досягнення більш високого професійного рівня); в) формування емпатійного характеру відносин із концертмейстером вокального класу (застосування автотренінгу та рольових ігор для досягнення психологічної сумісності, встановлення демократичного стилю спілкування на основі взаємної довіри та захопленості спільною творчою діяльністю) (Економова, 2002).

Обґрунтовуючи неперсічну роль концертмейстера вокального класу, народна артистка України, професор В. Антонюк зазначає, що концертмейстер під час індивідуальних занять формує у співаків виконавські навички, сприяє розвитку у студентів художнього смаку, збагаченню музично-образних уявлень, вихованню творчої індивідуальності. Він забезпечує професійне виконання музичного твору в концертах, прищеплює вокалістам навички ансамблевого виконавства. Концертмейстер має знати: твори різних епох, стилів і жанрів; методику проведення занять і репетицій; основи вокальної педагогіки; правила читання з аркуша, транспонування. Необхідними фаховими якостями піаністів-концертмейстерів є музична обдарованість, вокальний слух, здатність довго й зосереджено працювати, відчувати й розуміти стилі, жанри музики. Їм властиві артистизм і комунікабельність (Антонюк, 2019: 136).

Серед фахових та особистісних якостей концертмейстера В. Антонюк виокремлює позитивні психологічні якості: багатоплощинну увагу (на фортепіанній техніці, на постаті соліста як головної дійової особи, на звуковому балансі, на створенні цілісності художнього образу твору та його звуковому втіленні), мобільність, швидкість

і активність реакції (відповідно до дій соліста), багату ерудицію, талант акомпаніатора, любов до вокального мистецтва. Усе це дає піаністам-концертмейстерам можливість бути незамінними помічниками співаків. А для повного успіху, констатує В. Антонюк, потрібен тісний творчий контакт, унісон творчого мислення цих музикантів, спільні творчі погляди, довголітній досвід співпраці вокаліста й концертмейстера, що сприяє народженню ансамблю, який вражає тонкощами взаєморозуміння учасників: тоді під час виступів панує атмосфера вільного й невимушеного музикування (Антонюк, 2019: 136).

Цікавим в історії Київської консерваторії (нині Національної музичної академії України) є той факт, що навчання камерного співу традиційно здійснювали не тільки педагоги-вокалісти, але й піаністи-концертмейстери: З. Ліхтман (яка володіла інструментальною методикою навчання співаків, була автором багатьох методичних праць, інтелектуальний вплив якої на вокалістів був надзвичайно результативним, а творчий досвід став предметом спеціальних досліджень), Р. Ельвова, Л. Острін, Л. Ржецька (старша концертмейстерка Київського оперного театру, відома також як авторка обробок народних пісень для голосу й фортепіано), Н. Татаринова (яка мала вокальну освіту, упорядкувала й видала низку репертуарних збірок за типами голосів), А. Ільїн (завідувач кафедри концертмейстерства), Л. Скірко (Антонюк, 2022).

Визначаючи співтворчість вокаліста й концертмейстера як взаємодію двох творчих особистостей, Л. Несмашна, С. Сарбі та В. Бокоч зауважують, що кожна з них у процесі спільної професійної діяльності реалізує власну творчу активність, розкриває індивідуальні можливості свого дарування, а також прагне до злиття, взаємопроникнення творчих задумів від іншого партнера, з метою досягнення ансамблю на високому рівні професійної майстерності, формуванні індивідуального виконавського стилю дуету «співак – концертмейстер», до створення єдиної художньої інтерпретації музичного твору як оригінального продукту особистісного й соціального значення (Несмашна, 2017: 118).

У цьому контексті заслуговують на увагу погляди зарубіжних митців щодо ролі співака й концертмейстера (акомпаніатора) у роботі над вокальним твором.

Хрестоматійними для вокалістів і концертмейстерів стали поради відомого піаніста Д. Мура, який у своїй книзі «Співак і акомпаніатор» детально описує роботу над 50-ма піснями різних композиторів. Д. Мур співпрацював з багатьма всесвітньо відомими інструменталістами і співаками, а концертмейстерську професію назвав «Попелюшкою», знаючи на своєму досвіді, як багато значить для соліста робота з хорошим піаністом та яка незначна увага (а іноді й неповага) дістається йому за його нелегку працю. Мур завжди відстоював позиції творчого союзу соліста й акомпаніатора як рівноцінних партнерів у виконанні музичного твору, наголошуючи, що піаніст має досконально знати не тільки свою партію, але й партію соліста. Великого значення в інтерпретації вокальних творів митець надавав дотриманню авторських вказівок і не терпів недбалого поводження з поетичним текстом – концертмейстер має знати, про що співає соліст (Moore, 1974).

Сучасні виконавці розкривають деякі суперечливі моменти в роботі вокаліста й концертмейстера. Так, приміром, співачка й журналістка М. Глосс зазначає, що інколи відбувається «перетягування каната», на кшталт «вокаліст проти темпу акомпаніатора», а піаніст чинить опір, або ж не впевнений, чи повинен він керувати темпом, чи слідувати за співаком. М. Глосс зауважує, що твір «почувається комфортно» з постійним концертмейстером. Аналізуючи ситуації, коли співак уперше працює з концертмейстером, вона наводить думку вокального тренера й піаніста-колабораціоніста (що працює з різними вокалістами) Дж. Мосбі стосовно кількох речей, які вокаліст у цьому сценарії міг би зробити для кращої комунікації: «багато співаків не усвідомлюють, що ми у вашій команді»; «акомпаніатори хочуть, щоб у співака все було добре». Йдеться про виховання рівних стосунків і поваги, коли потрібно більше думати про дует або ансамбль, у якому і співак, і концертмейстер мають почуватися комфортно в процесі виконання твору (Gloss, 2012).

Співачка, актриса й педагог М. Найтінгейл вбачає принадність роботи з концертмейстером у тому, що вокаліст і піаніст можуть створювати унікальне виконання, задавати свій темп, додавати свій власний талант і творчість, на відміну від співу під попередньо записану фонограму, яка структурує виступ і певною мірою обмежує свободу співака. Вокаліст має бути впевненим у собі солістом і брати на себе ініціативу у виконанні пісні, а концертмейстер буде прислухатися до кожного вашого подиху, кожного вашого руху, щоб слідувати вашій інтерпретації музичного твору. Одним із найважливіших моментів М. Найтінгейл вважає подяку своєму концертмейстеру за його час, зусилля, навички й досвід (Nightingale, 2021).

Характеризуючи роль соліста й концертмейстера у виконанні музичного твору, К. Ліндсей зауважує, що концертмейстер має вирішальне значення, але не є центром уваги. Іноді він отримує більшість або всі музичні підказки від сильного, визнаного соліста чи диригента. В інших випадках – може бути «водієм», а також виконувати функції тренера або музичного керівника. Партнерство може бути досить збалансованим або дещо одностороннім, залежно від творчих завдань. Автор констатує, що не всі піаністи стають чудовими концертмейстерами, як і не всі стають прекрасними солістами. Ці навички пов'язані між собою, але все ж таки відрізняються. Професійний концертмейстер має бути першокласним читцем з аркуша, стилістично універсальним, знайомим із широким спектром вокальної літератури та мов, уміти транспонувати музику, якщо це необхідно, і не боятися швидко опрацьовувати великі обсяги репертуару (Lindsay, 2024).

Означені якості концертмейстера є необхідними в опрацюванні із співаком камерно-вокальних творів – пісень (авторських і народних в обробках композиторів), романсів (класичних і сучасних), балад, серенад, арій з опер, вокальних циклів тощо, робота над якими сприяє: 1) розвитку кантиленного співу та відчуттю гармонійного поєднання вокальної партії з фортепіанним акомпанементом («Елегія» Ж. Массне; «Серенада», «Ave, Maria» Ф. Шуберта; «Я не серджуся» Р. Шумана; «Пісня Сольвейг» із сюїти «Пер Гюнт», «Люблю тебе» Е. Гріга; «Вечірня пісня», «Дивлюсь я на ясній зорі», «Ой чого ти, дубе» К. Стеценка; «Пісня Наталки» («Віють вітри») та «Пісня Петра» («Сонце низенько») з опери «Наталка-Полтавка» М. Лисенка; «Ой ти, дівчино, з горіха зерня» А. Кос-Анатольського; «Впали роси на покоси» О. Білаша; «Польова царівна» В. Верменича; «Якби я вміла вишивать» Н. Андрієвської; «Якби мені» І. Кириліної та інші); 2) розширенню робочого діапазону, розвитку співацького дихання та збагаченню тембру голосу у творах драматичного характеру («Спів Яреми» («Йде Ярема, на Дніпр поглядає») з поеми «Гайдамаки», «Пісня Тараса» («Гей, літа орел») з опери «Тарас Бульба», «Безмежнеє поле» М. Лисенка; «Аріозо Волоха» («Ой волохи, волохи») з опери «Гайдамаки» Ю. Мейтуса; «Два кольори» О. Білаша; «Кличе спалена пісня» В. Верменича та інші); 3) формуванню рухливості голосу («Арія Семіраміди» з опери «Семіраміда», «Арія Фігаро» з опери «Севільський цирульник» Дж. Россіні; «Син Муз», «Баркарола» Ф. Шуберта; «Ой, піду я межи гори», «Ой на горі сніг біленький» А. Кос-Анатольського та інші); 4) розвитку гармонічного слуху, метроритміної чіткості й чистоти звуковисотного інтонування у творах, фортепіанні партії яких відзначається насиченістю дисонансних акордів та складністю ритмічних фігурацій (Третій романс із вокального циклу «На цьому острові» Б. Бріттена; «Негода» Р. Штрауса; романс «Осінь» з вокального циклу «Осінні сонети» та «Нічний етюд» з вокального циклу «Барви та настрої» В. Губаренка; «Сонце», «Вітер» з вокального циклу «Енгармонійне» Л. Дичко; «Вічне життя» із «Двох романсів» на вірші К. Гавлічка-Боровського В. Кирейка; «Неспокійна» із циклу «Пісні батьківського дому» В. Бібіка та інші).

Робота співака і концертмейстера над такими складними вокальними творами потребує не тільки досконалого володіння виконавською технікою, але й залучення інтелектуальних та художньо-творчих здібностей.

Професійну взаємодію концертмейстера і вокаліста у створенні музично-художнього образу Я. Лисенко та Ю. Худієнко розуміють як багатоаспектний процес, що сприяє емоційному й інтелектуальному сприйняттю художньої образності та цілісному розумінню вокального мистецтва. До особливостей професійної взаємодії концертмейстера-піаніста й вокаліста у створенні музично-художнього образу автори відносять: 1) історичний аспект вокальної композиції (історико-стильовий і жанровий підхід, який націлює увагу концертмейстера й вокаліста на успішність виконання вокального твору та відповідає за якість вокального виконавства, включаючи художній смак, відповідність стилю, манеру виконання, засоби художньої виразності); 2) змістову наповненість вокальної композиції (взаємодію концертмейстера й вокаліста в осягненні змісту та створенні художнього образу вокального твору); 3) оволодіння професійними знаннями і навичками у процесі інтерпретації вокального твору (спільна темпоритмічна організація виконання, чітка слухова орієнтація обох музикантів, динамічне співвідношення звукових рівнів сольної партії та акомпанементу; визначення загального плану інтерпретації, досягнення природності та гучності акомпанементу – виразності мелодії, підголосків, лінії басу на фоні гармонії, а також уміння працювати із солістом над вокальною партією); 4) наявність регулятивно-психологічної функції у професійній взаємодії концертмейстера і вокаліста (втілення у співтворчості своїх почуттів та уявлень, що передбачає наявність комплексу психологічних якостей – уваги, пам'яті, працездатності, мобільності реакції, витримки,

волі, емоційності, педагогічного такту, комунікабельності, здатності до самооцінки і самоаналізу); 5) творчий підхід у професійній взаємодії концертмейстера й вокаліста (злагоджений ансамбль, розуміння значення технічних та художньо-виражальних засобів фортепіанного супроводу у створенні солістом музично-художнього образу, потреба в удосконаленні власної виконавської майстерності, вихованні музичної культури, естетичного смаку та підвищенні рівня професійної компетентності) (Лисенко, 2022: 120–121).

Відтак, основою професійної взаємодії співака і концертмейстера є *творчість*. Структуру та складові творчого процесу визначають по-різному, але більшість дослідників стверджують, що успішність творчості забезпечують: *творче мислення* (створення суб'єктивно нових інтелектуальних продуктів у процесі розв'язання розумових задач); *творча уява* (процес побудови нових психічних образів на основі досвіду, набутого людиною упродовж життя); *інтуїція* (процес розв'язання розумових задач, коли людина отримує відповідь, у правильності якої вона переконана, але не може логічно пояснити чому саме і як вона її отримала); *натхнення* (стан найвищого піднесення творчих сил); *осяяння* (раптове прояснення свідомості, яке дає змогу отримати вирішення творчого завдання) (Черножук, 2010: 23).

Музична творчість здійснюється у таких видах діяльності, як створення нового музичного твору (композиторська творчість), творча адаптація музичного матеріалу (аранжування, обробка, перекладення тощо), виконання музики (сольне – вокальне, інструментальне; колективне – хорове, оркестрове, ансамблеве), музична імпровізація (в якій поєднуються композиторське мислення з виконавською технікою та інтуїцією) тощо.

Важливими *чинниками* творчої співпраці вокаліста й концертмейстера в роботі над камерно-вокальним репертуаром ми вважаємо: 1) виконавську майстерність – досконале володіння вокальною (для співака) і фортепіанною (для концертмейстера) технікою та інтерпретаційними уміннями як засобами втілення художнього образу музичного твору; 2) ансамблеві навички (відчуття партнера з ансамблю як рівноправного учасника творчого процесу, збалансованість гучності звучання вокальної і фортепіанної партій, метроритмічна чіткість, узгодженість артикуляції, динаміки й агогіки, кореляція дій у процесі концертного виступу тощо); 3) психологічну сумісність виконавців, яка сприяє продуктивній творчій комунікації, позитивній емоційній атмосфері, виробленню єдиної думки щодо вибору виконавських прийомів, музично-виражальних засобів тощо; 4) правильно підібраний репертуар, виконання якого допоможе якомога повніше розкрити творчий потенціал співака і концертмейстера та продемонструвати рівень їхньої професійної майстерності.

Оскільки музична творчість ґрунтується на взаємодії кількох митців, то її можна тлумачити як *синергію*. Цей термін походить від грецького *synergos* (спільно діючий) і характеризує сумарний ефект від взаємодії двох або більше факторів, спільна дія яких переважає ефект кожного окремого компонента у вигляді простої їх суми. У контексті нашого дослідження ми трактуємо синергію як співтворчість виконавців камерно-вокальної музики.

Виходячи з цього, ми визначили основні *синергетичні властивості* творчої співпраці вокаліста й концертмейстера, які забезпечують ефективність роботи над камерно-вокальним репертуаром: а) когерентність (узгодженість дій у створенні єдиного інтерпретаційного плану твору, синхронному виконанні агогічних відхилень, цезур, динаміки, фразування тощо); б) емерджентність (яка виявляється в сукупному ефекті одночасного звучання вокальної та фортепіанної партій, що уможливлює цілісне сприйняття музичного твору в єдності його мелодичної, гармонічної, тембрової та метроритмічної складових); в) відкритість (публічність камерно-вокальної творчості; відкритість концертної діяльності виконавців та їх комунікації з публікою).

Основними *засобами* творчої комунікації співака і концертмейстера ми визначили: 1) вербальні – словесне спілкування у процесі роботи над вокальним твором (музично-теоретичний аналіз нотного тексту, визначення виконавських труднощів та методів їх подолання); 2) невербальні – міміка, жести, погляд; тактування з елементами диригування (для досягнення метроритмічної чіткості виконання вокальної і фортепіанної партій); 3) комбіновані – сольфеджування вокальної партії (для точного звуковисотного інтонування), спів з літературним текстом, поєднання вокалізації та сольфеджування з елементами диригування тощо.

Творча синергія співака і концертмейстера здійснюється у трьох аспектах.

Музично-виконавський аспект є базовим, він забезпечує звукове втілення творчого задму авторів вокального твору (композитора й поета) засобом майстерного виконання вокальної партії та фортепіанного акомпанементу, що передбачає: точне відтворення авторського тексту (з дотриманням визначеного темпу й характеру вико-

нання, динамічних відтінків, агогіки); здатність до виконавської інтерпретації; сформованість ансамблевих навичок та розуміння концертмейстером специфіки вокального дихання (швидкість вдихання у різних типів співацьких голосів, тип атаки звука, характер звуковедення тощо).

Психологічний аспект відображає: специфіку сприймання музичного матеріалу та швидкість його засвоєння; здатність виконавців до творчої співпраці та прийняття спільних рішень; здатність відчувати творчі наміри партнера з ансамблю та миттєво реагувати на них у процесі виконання твору; здатність до самоаналізу і самовдосконалення; уміння інтуїтивно обрати художньодоцільні виконавські прийоми та музично-виражальні засоби; міру експресивності та емпатії в процесі роботи над вокальним твором; розуміння емоційно-психологічного впливу музичного мистецтва на слухача.

Сценічно-діяльнісний аспект характеризує: здатність швидко адаптуватися до нових умов виконання концертної програми та знайти оптимальні акустичні рішення щодо звучання співацького голосу й фортепіано; сформованість навичок творчої комунікації в репетиційному процесі; рівень емоційної стабільності виконавців у процесі концертного виступу, що дозволить максимально розкрити художній образ вокального твору, виявити належний виконавський рівень та оригінальність інтерпретації твору, продемонструвати творчу злагодженість, артистизм і сценічну культуру.

Висновки. Узагальнення результатів проведеного дослідження дає підстави для висновків: 1) співак і концертмейстер є суб'єктами виконавського процесу, а вокальний твір – об'єктом, на який спрямована їхня сумісна музично-виконавська і творчо-інтерпретаційна діяльність; 2) творча синергія співака і концертмейстера є необхідною умовою якісного опрацювання та успішного концертного виконання камерно-вокальних творів; 3) ефективність творчої взаємодії співака і концертмейстера залежить від рівня фахової підготовки, ансамблевої злагодженості, психологічного контакту, виконавської стабільності та здатності донести до слухача художній зміст і милозвучність камерно-вокальних творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк В. Г. Видатний педагог-концертмейстер класу камерного співу Зоя Юхимівна Ліхтман. *Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. 2019. № 1 (42). С. 135–145. DOI: https://doi.org/10.31318/2414-052x.1(42).2019.160752.
2. Антонюк В. Кафедра камерного співу – спадкоємиця традицій вокальної школи Київської консерваторії. *Музика: український музичний інтернет-журнал*. (04.12.2022). URL: https://mus.art.co.ua/kafedra-kamernoho-spivu-spadkoiemytsia-tradytsiy-vokalnoi-shkoly-kyivskoi-konservatorii/ (дата звернення: 27.05.2024).
3. Грінченко Т. Д. Історія виникнення та становлення професії піаніст-концертмейстер. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2017. Вип. 49. С. 280–284.
4. Економова Е. К. Сумісна діяльність співака і концертмейстера у професійній підготовці студента-вокаліста : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2002. 20 с.
5. Лисенко Я. О., Худієнко Ю. М. Особливості професійної взаємодії концертмейстера та вокаліста у створенні музично-художнього образу. *Музикознавча думка Дніпропетровщини*. 2022. Вип. 23. С. 114–123. DOI: 10.33287/222239.
6. Ліхтман З. Ю. Про роботу у класах камерного співу консерваторії. *Науковий вісник НМАУ імені П. І. Чайковського*: Зі спадщини майстрів, Кн. 1. Київ, 2003. С. 127–143.
7. Несмашна Л., Сарбі С., Бокоч В. Концертмейстер у вокально-фортепіанному дуеті: специфіка співтворчості. *Актуальні аспекти сучасного українського музичного мистецтва*. Київ : Ліра, 2017. С. 110–119.
8. Сабрі С., Гаценко Г. Роль концертмейстера-піаніста у камерно-вокальних творах. *Вінок митців і мисткинь*. 2019. № 6 (189). С. 77–80. DOI: https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-6(189)-77-80.
9. Свиридова В. Роль піаніста-концертмейстера у підготовці вокаліста до концертного виступу: теоретичні аспекти. *Мистецькі пошуки*. Вип. 1 (10). Суми, 2019. С. 87–91.
10. Черножук Ю. Г. Психологія творчості : навч. посіб. Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2010. 182 с.
11. Юцевич Ю. Є. Музика : словник-довідник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. 352 с.
12. Gloss M. Singer and Accompanist Etiquette. (01.12.2012). URL: https://www.csmusic.net/content/articles/singer-and-accompanist-etiquette-101/ (дата звернення: 26.05.2024).
13. Lindsay C. What is the role of an accompanist in music? (2024). URL: https://www.quora.com/What-is-the-role-of-an-accompanist-in-music (дата звернення: 25.05.2024).
14. Moore G. Singer and Accompanist: The Performance of Fifty Songs. Green Wood Press. Publishers. Westport, Connecticut. 1974. 232 p.
15. Nightingale M. Working with Accompanists as a singer. (11.03.2021). URL: https://www.michellenightingale.com.au/post/working-with-accompanists-as-a-singer (дата звернення: 27.05.2024).

REFERENCES

1. Antoniuk V. H. (2019). Vydatnyi pedahoh-kontsertmeister klasu kamernoho spivu Zoia Yukhymivna Likhtman [Outstanding teacher-concertmaster of the chamber singing class Zoya Lichtman]. *Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho*. № 1 (42). S. 135–145. DOI: https://doi.org/10.31318/2414-052x.1(42).2019.160752 [in Ukrainian].
2. Antoniuk V. (2022). Kafedra kamernoho spivu – spadkoiemytsia tradytsii vokalnoi shkoly Kyivskoi konservatorii. [The Department of Chamber Singing is the heir to the traditions of the Kyiv Conservatory's vocal school]. *Muzyka: ukrainskyi muzychnyi internet-zhurna*l. URL: https://mus.art.co.ua/kafedra-kamernoho-spivu-spadkoiemytsia-tradytsiy-vokalnoi-shkoly-kyivskoi-konservatorii/ (last accessed: 27.05.2024) [in Ukrainian].
3. Hrinchenko T. D. (2017). Istoriia vynyknennia ta stanovlennia profesii pianist-kontsertmeister [History of the origin and development of the profession of pianist-concertmaster]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. Vyp. 49. S. 280–284 [in Ukrainian].
4. Ekonomova E. K. (2002). Sumisna diialnist spivaka i kontsertmeistera u profesiinii pidhotovtsi studenta-vokalista [Joint activities of a singer and a concertmaster in the professional training of a vocal student] : avtoref. dys. … kand. ped. nauk : 13.00.04. Odesa. 20 s. [in Ukrainian].
5. Lysenko Ya. O., Khudiienko Yu. M. (2022). Osoblyvosti profesiinoi vzaiemodii kontsertmeistera ta vokalista u stvorenni muzychno-khudozhnoho obrazu [Peculiarities of professional interaction between a concertmaster and a vocalist in creating a musical and artistic image]. *Muzykoznavcha dumka Dnipropetrovshchyny*. Vyp. 23. S. 114–123. DOI: 10.33287/222239 [in Ukrainian].
6. Likhtman Z. Yu. (2003). Pro robotu u klasakh kamernoho spivu konservatorii [On working in the conservatory's chamber singing classes]. *Naukovyi visnyk NMAU imeni P. I. Chaikovskoho: Zi spadshchyny maistriv*, Kn. 1. Kyiv. S. 127–143 [in Ukrainian].
7. Nesmashna L., Sarbi S., Bokoch V. (2017). Kontsertmeister u vokalno-fortepiannomu dueti: spetsyfika spivtvorchosti [Concertmaster in a vocal-piano duet: the specifics of co-creation]. *Aktualni aspekty suchasnoho ukrainskoho muzychnoho mystetstva*. Kyiv: Lira. S. 110–119 [in Ukrainian].
8. Sabri S., Hatsenko H. (2019). Rol kontsertmeistera-pianista u kamerno-vokalnykh tvorakh [The Role of the Concertmaster-Pianist in Chamber Vocal Works]. *Vinok myttsiv i mystkyn*. № 6 (189). S. 77–80. DOI: https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-6(189)-77-80 [in Ukrainian].
9. Svyrydova V. (2019). Rol pianista-kontsertmeistera u pidhotovtsi vokalista do kontsertnoho vystupu: teoretychni aspekty [The role of a pianist-concertmaster in preparing a vocalist for a concert performance: theoretical aspects]. *Mystetski poshuky*. Vyp. 1 (10). Sumy. S. 87–91 [in Ukrainian].
10. Chernozhuk Yu. H. (2010). Psykholohiia tvorchosti [Psychology of creativity] : navch. posib. Odesa : PNPU imeni K. D. Ushynskoho. 182 s. [in Ukrainian].
11. Yutsevych Yu. Ye. (2003). Muzyka : slovnyk-dovidnyk [Music : a dictionary reference]. Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan. 352 s. [in Ukrainian]
12. Gloss M. (2012). Singer and Accompanist Etiquette. URL: https://www.csmusic.net/content/articles/singer-and-accompanist-etiquette-101/ (last accessed: 26.05.2024)
13. Lindsay C. (2024). What is the role of an accompanist in music? URL: https://www.quora.com/What-is-the-role-of-an-accompanist-in-music (last accessed: 25.05.2024)
14. Moore G. (1974). Singer and Accompanist: The Performance of Fifty Songs. Green Wood Press. Publishers. Westport, Connecticut. 232 p.
15. Nightingale M. (2021). Working with Accompanists as a singer. URL: https://www.michellenightingale.com.au/post/working-with-accompanists-as-a-singer (last accessed: 27.05.2024)

УДК 930.6(477)+161.1
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-9

Максим МАЛИЛЬО,
orcid.org/0000-0002-7761-4620
аспірант кафедри теорії та історії мистецтва
Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури
(Київ, Україна) maksym.malylo@naoma.edu.ua

ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ЗАКАРПАТСЬКИХ МАЙСТРІВ РІЗЬБЯРСТВА 19 СТОЛІТТЯ

У статті «Творчий доробок закарпатських майстрів різьбярства 19 століття» досліджується художня спадщина та творчий внесок майстрів різьбярства з регіону Закарпаття протягом 19 століття. Основна тема статті полягає у вивченні розвитку різьбярського мистецтва на території Закарпаття протягом XIX століття, відображенні його особливостей та внеску у загальну культурну скарбницю України.

Одна з ключових проблем, яку розглядає стаття, полягає у вивченні та аналізі різноманітних технік, стилів та мотивів, що використовувалися майстрами різьбярства на Закарпатті у XIX столітті. Автор розглядає різноманітні аспекти творчого процесу майстрів, включаючи вибір матеріалів, техніки обробки та створення унікальних орнаментальних композицій.

Метою дослідження є систематизація та аналіз художньої спадщини різьбярів Закарпаття XIX століття, а також виявлення їхнього внеску у розвиток українського різьбярства та мистецтва загалом. Автор прагне з'ясувати, які конкретні техніки та мотиви були характерні для майстрів цього регіону, а також як їхні роботи вплинули на розвиток мистецтва в Україні.

Узагальнені результати дослідження дають можливість отримати більш глибоке розуміння розвитку різьбярського мистецтва в Закарпатті у XIX столітті та виявити його вплив на формування культурного обличчя регіону. Аналізуючи творчий доробок закарпатських майстрів, автор звертає увагу на його унікальність та цінність у контексті загальноукраїнського художнього досвіду та національної спадщини.

Таким чином, стаття пропонує детальний огляд розвитку різьбярського мистецтва на Закарпатті у XIX столітті, розкриваючи його особливості, характерні риси та вплив на культурний ландшафт України.

Ключові слова: *різьбярство, майстри, Закарпаття, XIX століття, художня спадщина, техніки різьблення, орнамент, культурний внесок.*

Maksym MALYLO,
orcid.org/0000-0002-7761-4620
Graduate student at the Department of Theory and History of Art
National Academy of Fine Arts and Architecture
(Kyiv, Ukraine) maksym.malylo@naoma.edu.ua

CREATIVE WORK OF 19TH CENTURY TRANSCARPATHIAN CARVING MASTERS

The article «Creative works of Transcarpathian woodcarving masters of the 19th century» explores the artistic heritage and creative contribution of woodcarving masters from the Transcarpathian region during the 19th century. The main topic of the article is the study of the development of carving art in Transcarpathia during the 19th century, the reflection of its features and contribution to the general cultural treasury of Ukraine.

One of the key issues addressed in the article is the study and analysis of various techniques, styles and motifs used by carving masters in Transcarpathia in the 19th century. The author considers various aspects of the creative process of the masters, including the choice of materials, processing techniques and the creation of unique ornamental compositions.

The purpose of the study is to systematize and analyze the artistic heritage of the carvers of Transcarpathia in the 19th century, as well as to identify their contribution to the development of Ukrainian carving and art in general. The author seeks to find out what specific techniques and motives were characteristic of the masters of this region, as well as how their works influenced the development of art in Ukraine.

The generalized results of the research provide an opportunity to gain a deeper understanding of the development of carving art in Transcarpathia in the 19th century and to reveal its influence on the formation of the cultural face of the region. Analyzing the creative output of Transcarpathian masters, the author draws attention to its uniqueness and value in the context of the all-Ukrainian artistic experience and national heritage.

Thus, the article offers a detailed overview of the development of carving art in Transcarpathia in the 19th century, revealing its features, characteristic features and influence on the cultural landscape of Ukraine.

Key words: *carving, masters, Transcarpathia, 19th century, artistic heritage, carving techniques, ornament, cultural contribution.*

Постановка проблеми. Закарпатське різьбярство XIX століття відзначається великим розмаїттям творчих напрямів та високим мистецьким рівнем. Цей період в історії мистецтва регіону є періодом значного розвитку, коли майстри різьби втілювали свої таланти у вражаючі шедеври. Їхня творчість відображала не лише естетичні прагнення, а й культурні, релігійні та національні особливості того часу. У цій статті ми розглянемо творчий доробок закарпатських майстрів різьбярства XIX століття, дослідимо їхні техніки, тематику, вплив на культурне середовище регіону та спадщину, яку вони залишили.

Мета статті. Актуальність статті зумовлюється поєднанням кількох ключових факторів. По-перше, різьбярство Закарпаття XIX століття є важливою частиною культурної спадщини регіону, і його вивчення допомагає зберегти та відновити цю спадщину для майбутніх поколінь. По-друге, творчість закарпатських майстрів різьбярства відображає унікальність і креативність того часу, що має важливе значення для розуміння культурного контексту епохи. По-третє, дослідження їхніх технік, тематики та впливу на мистецтво регіону відкриває нові можливості для інтерпретації та використання їхніх ідей у сучасному мистецтві. Таким чином, стаття про творчий доробок закарпатських майстрів різьбярства XIX століття є актуальною і важливою для розширення нашого розуміння і пізнання культурної спадщини регіону.

Найпопулярнішим давнім видом декоративно-ужиткового мистецтва, яким прикрашали будівлі, предмети побуту, культові предмети є різьба по дереву. Цей вид мистецтва був поширений в Україні, особливо на Гуцульщині, з давніх часів (Шухевич, 1997).

Аналіз досліджень. А. Ф. Будзан у монографії «Різьба по дереву в Західних областях України», виданій у 1960 р., підкреслює, що «перші згадки про народне різьблення по дереву зустрічаються в Київському та Галицько-Волинському літописах. У VII–XVIII такі згадки знаходимо в описах місць і маєтків відомих людей». Це свідчить про те, що скульптура в Україні має давню історію та свою розвинену традицію.

Багато шанувальників народного мистецтва вважають, що скульптура на Гуцульщині зародилася в другій половині XIX століття, коли став відомим яворівський Юрій Шкрібляк (1822–1884), але це лише певний період розвитку гуцульської скульптури.

Етнолог і дослідник Гуцульщини Володимир Шухевич у своїй п'ятитомній праці «Гуцульщина» визначає початок різьблення на Гуцульщині значно давнішим періодом – XVII ст., про що свідчать знайдені дерев'яні різьблені зображення в с. Жаб'я та Яворів, а також різьблені малюнки на косах, мисках і скринях. Це ручна різьблена геометрична скульптура, яка утверджує природний талант гуцула творити красу, натхненну самою природою, звичаями та побутом народу.

Виклад основного матеріалу. Домінуючими мотивами різьби по дереву цього часу були символічні зображення хрестів, сонця та дерев, що відображало формування християнської віри гуцулів. На балках і дерев'яних ґратах під стелею вирізали хрести, щоб охороняти хату від злих духів. Сонце і дерево символізують радість і єдність в родині. Крім того, використовуються й інші сонячні знаки, що виражають любов, повагу та гармонію в родині (Будзан, 1960).

У будь-якому гуцульському селі знайдуться народні майстри, що займаються різьбою по дереву. Вони виготовляли і прикрашали предмети побуту, використовуючи переважно плоске різьблення. Ця практика зберігалася на низькому рівні до середини XIX століття.

З другої половини XIX століття, особливо завдяки творчій діяльності Юрія Шкрібляка та його синів – Василя (1856–1928), Миколи (1858–1920) та Федора (1859–1942), гуцульська скульптура стала важливою частиною духовного життя, мистецтва і культури українців.

Походження Яворівської школи скульптури як культурно-мистецького явища були предметом досліджень етнографів, краєзнавців та літературознавців від кінця XIX століття. У другій половині XIX – на початку XX століття різьблення розвивалося в Західній Україні.

Гуцульські майстри прикрашали свої вироби плоским різьбленням, використовуючи різнокольорове дерево, метал, інкрустацію бісером та перламутром, а також кольорові олов'яні вставки. Орнаменти складалися з простих геометричних фігур, таких як чотирикутники, кола та півкола, розташовані у ритмічному або симетричному порядку.

Серед найвідоміших гуцульських скульпторів цього періоду були Василь Шрібляк, Юрій Шрібляк, та Микола Шкрібляк з села Яворів на Косівщині. Вони вдосконалювали техніку плоского різьблення і створювали безліч видатних

робіт, які здобули нагороди на виставках у Трієсті, Львові, Відні, Кракові.

Василь, старший син Юрія Шкрібляка, продовжив батькову справу, практично у всьому наслідуючи його, але надавав окремим елементам різьблення більшої глибини та виразності. Микола, молодший син, починає використовувати так звані різані гравюри, які чітко проглядаються на центральних малюнках пляшок. Він також використовував різнокольорові дерев'яні намистини та інкрустацію, щоб додати своїм роботам яскравості та жвавості.

Славну традицію династії Шкріблякiв продовжив син Миколи Василь Миколайович Шкрібляк (1900–1976). Його роботи з дерева мали успіх і демонструвалися на виставках; частина з них зберігається у фондах Коломийського державного медичного університету, Музею Івана Франка, Музею Йосафата Кобринського, а також у приватних колекціях.

Гуцульщина багата талантами. Тут розвивалися всі види народних художніх промислів, а також спеціалізація місцевих народних промислів. Насамперед це стосується різних скульптурних шкіл, які нині існують і успішно розвиваються на території Косівщини.

У праці «Народні таланти Прикарпаття» Олексій Соломченко охарактеризував Яворівську школу скульптури як культурно-мистецький феномен, визначив основні художньо-стильові особливості, відзначив низку продовження й розвитку традиції школи народних майстрів.

Згадки про розвиток скульптури в Яворові датуються XVI – початком XVII ст. У Коломийському державному музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття зберігаються роботи майстрів Яворівської скульптури різних епох. Перші скульптури були тісно пов'язані з архітектурою та інтер'єрами гуцульських хат, у яких органічно поєднувалися побутове та художнє призначення. До цієї продукції належать різноманітні предмети домашнього вжитку, такі як меблі (столи, шафи, лави, тумби, стільці), посуд (миски, тарілки, склянки, пляшки, хлібні дошки, сало, кулеші, стелажі, відра, молочні пляшки), іграшки для дітей (люльки, ляльки, колиски, верблюди, коні, зебри), посуд для кухні (стільниці, скалки, толочівки, товкачі), транспортні засоби (вози, сани, брезенти), музичні інструменти (сопілка, скрипка, цимбал), особисті речі та прикраси, дитячі іграшки, культові та ритуальні предмети, а також архітектурні деталі.

Найпоширенішими техніками виконання є теслярство, теслярство, обрешітка, точіння, скульптура та інкрустація. Для оздоблення виробів яворівські майстри використовували сухе різьблення та мозаїчне різьблення, що стало характерним для цього регіону і визначило одну з його найвиразніших рис. Мозаїка виготовляється з різних матеріалів, в основному з дерева інших порід, а також розписного дерева, металу (званого «жиром»), перламутру, рогу, гуми, скла та різнокольорового бісеру, що надає виробам цього напряму специфічний колорит. Орнамент, використаний у Яворові, має ті самі елементи та мотиви, що й на всій Гуцульщині, але має свої особливості, як-от збільшені розміри окремих мотивів (наприклад, «ружі», «кучері») та щільне заповнення орнаментів (Запаско, Голод, Білик та ін., 2000).

Деякі яворівські майстри вміли працювати не лише з деревом, а й з металу. Тут виникла ціла династія професійних скульпторів. Роботи майстрів яворівської школи відомі не лише в Україні, а й за кордоном – в Англії, Словаччині, Румунії, Німеччині, Канаді, США, Польщі, Чехії, Франції, та Австралії. Вони були представлені на виставках і стали цінним додатком до музейних колекцій, а також збільшили престиж приватних колекцій поціновувачів народного мистецтва.

Вивчення еволюційних процесів у цій сфері показують, що найпотужніший розвиток відбувався в 70–80-х роках 20 століття, але разом з тим з'явилися і негативні тенденції подальшого розвитку. На початку 90-х років XX століття з соціально-економічних причин почався процес знеособлення, втрата характерних стилістичних особливостей і технологічних якостей, заміна неякісних виробів і ювелірних виробів. Ця локальна специфіка мистецького центру з його двохсотлітньою історією опинилася під загрозою. Для розв'язання цих складних мистецьких проблем необхідно їх осмислення на державному рівні, піклування про митців, забезпечення їх власного соціального статусу, визначення мистецтва як національно-професійної складової духовного розвитку та історичного поступу українського народу. Лише за таких умов можна вирішити складні проблеми низки мистецьких осередків, зокрема яворівської школи різьби по дереву.

Як зазначив Д. Горняткевич у своїй праці «Українське та європейське народне мистецтво», українські дерев'яні вироби мають давню традицію і посідають важливе місце в Європі. Саме завдяки Юрію Шкрібляку (1822–1884) ми маємо відродження гуцульської скульптури, яка наполегливою працею досягла справжньої довершеності. Яворівська школа різьби по дереву посідає важ-

ливе місце в історії українського народного декоративно-прикладного мистецтва. Твори видатних майстрів проклали шлях до розвитку і становлення гуцульської скульптури, утвердивши її характерні художньо-стильові особливості, набувши значимості. Творчість майстрів яворівської школи мала вирішальний вплив на становлення та розвиток скульптурного мистецтва не лише Прикарпаття, а й усього Західного регіону України. Юрій Іванович Шкрібляк (1822–1884), видатний майстер, який відкрив нові горизонти в скульптурі Гуцульщини. Народився 28 квітня 1822 року в селі Яворові Косівського повіту в багатодітній гуцульській родині. Походження Шкрібляка вражає, у нього багато братів і сестер. Змалку Юрій захоплювався скульптурою, спостерігаючи за батьком, який працював селекціонером. Вивчав гуцульські вироби та ремесла, з особливою пристрастю до декоративних форм і стилів (Антонович, Захарчук-Чугай, Станкевич, 1992).

На Гуцульщині споконвіку існувала традиція прикрашати різними орнаментами предмети побуту: скрині, столи, лави, миски, свічники, посуд.

Почавши освоювати токарну справу, Юрій Шкрібляк почав декорувати вироби, які виготовляв власноруч. Спочатку його роботи були простими декоративними малюнками, але з часом вони ускладнювалися. Він виготовляв різні вироби, такі як ножиці, порохівниці, стелажі, пляшки, чашки та бочки, використовуючи власний токарний верстат.

Твори Юрія Шкрібляка третьої чверті XIX ст. Він завжди шукає нові підходи, створює власні трюки та постійно вдосконалює техніку. Роботи Шкрібляка вражають простотою, тонкою скульптурою, ніжною композицією та гармонійним оздобленням. Він майстерно володів літаком і майстерно прикрасив його безліччю різноманітних декоративних орнаментів.

Юрій Іванович Шкрібляк використовував різні декоративні техніки, наприклад «сухе» різьблення, інколи посилене роговими вставками, металевими дротиками чи цвяхами. Він мав унікальний декоративний підхід, розділяючи великі поверхні на менші геометричні фігури, такі як квадрати, кола, прямокутники, і заповнюючи їх вибраними декоративними малюнками.

Майстер удосконалив використання характерних для Гуцульщини декоративних мотивів, таких як «зубці», «сонечка», «підківки», «деревця», «розетки», «вічка», «пасочки», «кривульки», «головкате», «колоски», «кочета» та інші (Запаско, Голод, Білик та ін., 2000).

Його фантазія, виражена у виготовленні баклажок, бочок, діжок, чарок, свічників, підставок, залишається джерелом радості для любителів самобутнього мистецтва. Творчість Юрія Шкрібляка була відзначена на виставках кінця XIX – початку XX століття в таких містах, як Коломия, Станіславів, Стрий, Тернопіль, Львів, Краків, Трієст, Відень та ін.

З часом майстерність Шкрібляка зростала, особливо його вміння тонко різьбити. Він першим запровадив тонке гравіювання в поєднанні з «вибірковим фоном» і різьбленням декольте.

Ще за життя Шкрібляк уславився як найкращий майстер різьби по дереву, постійно вдосконалював техніку різьблення та підносив її до нових висот. Роботи Юрія Шкрібляка та його синів стали класикою української скульптури. Вони мали значний вплив на розвиток цього мистецтва, передаючи знання та техніку своїм нащадкам та іншим гуцульським ремісникам.

Декоративні мотиви у творчості Шкрібляка славляться своєю простотою та чіткістю. Хоча їх небагато, майстер вміло поєднав їх у багато різних робіт. Основними декоративними мотивами в його творчості є геометричні елементи, складені в складні декоративні композиції, в яких кожен мотив чітко відокремлений від іншого. Часто центральним елементом цих композицій є хрест, який, як вважають дослідники, має особливе значення в гуцульській іконографії дерев'яних виробів.

У журналі «Мистецький вісник» Іван Труш проаналізував виставку українських художників у Львові 1905 року і зазначив, що різьблені вироби Шкрібляка вирізнялися дрібним розташуванням геометричних орнаментів для створення гармонійного контрасту.

Його сини, Микола, Василь і Федь, удосконалили стиль, додавши більше декоративних, візерункових і барвистих деталей, але втратили частину виваженості свого батька. Так вони розширили можливості декоративних виробів, продемонструвавши в них візантійську розкіш і барви.

Подібне визнання майстра було підтверджено у львівській газеті «Діло» за 1884 рік, де після смерті Шкрібляка його талант визнали неординарним. Його вироби відрізняються довгою працею, мистецьким талантом і гармонією в композиції та виконанні.

Його син, Василь Шкрібляк, народився у 1856 році в селі Яворів Косівського повіту. Завдяки своєму обдарованню і працелюбству, він, хоч і не мавший формальної освіти, успішно продовжив мистецьку спадщину батька. Від самого дитинства Василь виявляв інтерес до різьблення, спо-

стерігаючи за роботою батька. Лише закінчивши початкову школу, Василь долучився до справи з батьком, де вчився від нього, набуваючи вмінь і навичок.

Народившись у часи Австро-Угорської імперії, Василь віддавав перевагу використанню плоскої різьби, рогових та металевих деталей у своїх виробах. Він часто додавав різнокольорові породи дерева, а завдяки вмілій роботі на токарному верстаті створював вироби високої якості.

Микола Шкрібляк, народився 1858 року в селі Яворів, подібно до свого старшого брата Василя, не мав можливості отримати професійну освіту, але успішно продовжив родинну традицію мистецтва. Він виявився обдарованим митцем ще з дитинства, стежачи за роботою батька та старшого брата. Микола славився високою майстерністю і складними орнаментальними мотивами у своїх виробах.

Використовуючи геометричний орнамент та вміло використовуючи бісер для інкрустації, Микола додавав в свої роботи більше деталей і складності. Його підпис на виробах – «Н.Ш.» (Никола Шкрібляк) – став відомим (Будзан, 1960).

Два покоління митців з родини Шкріблякiв – Юрій і його сини Василь та Микола – своїми творами прославили не тільки Гуцульщину, але й всю Україну. Їхні видатні твори стали невід'ємною частиною культурної спадщини та залишаються в музеях, свідчачи про великий талант родини Шкріблякiв та розвиток гуцульського різьблення.

Слава Шкріблякiв є славою самої Гуцульщини, куточка нашої української землі, яка виростила такі видатні мистецькі дарування. Хоча вони вже пішли з цього світу, їхні твори лишаються назавжди, як символ вічного духу українського народу. Тепер наступне покоління має зберегти цей спадок великих гуцульських майстрів – Юрія, Василя і Миколи Шкріблякiв.

Син Миколи Юрійовича, Василь Миколайович Шкрібляк, народився у 1900 році в присілку Ясенів Горішній. Його мистецтво різьблення вражає глибиною, складністю композицій та унікальним стилем. Орнаментальні зразки, якими він прикрашав свої вироби, складалися переважно з невеликої кількості білих та синіх кораликів.

Його твори охоплюють різноманітні предмети, такі як цукорниці, тарілки, касетки, баклаги, свічники та інше. Більшість його робіт знаходиться в КНМНМГП ім. Й. Кобринського. Наприклад, скринька (1969 р.), виготовлена з грушевого дерева, вражає своєю площинною різьбою та інкрустацією. Композиційна схема цієї скриньки включає вирізьблене «сонечко» у центрі кришки, оточене колом з чотирма дужками «скриньки». По боках розташовані дужки з металевими дротиками та мідними «копитцями», а також колосочки, розмежовані кружечками. Бокові сторони прикрашені «колосками», «сонечками», та іншими орнаментами.

Різьба виконана рельєфно, а фон має «цьокану» структуру, створюючи гармонійну композицію. Для інкрустації використано чорний ріг, біле дерево та бісер. На звороті скриньки виділений напис «Шкрібляк ВМКЛ». Номер виробу – 1265, розміри скриньки становлять 23,5 на 16,5 на 8 см (Соломченко, 1969).

Іншим прикладом є декоративна тарілка (1970 р.), виготовлена з грушевого дерева. На ній виконане вправно та детально різьблення, прикрашене бісером та металом. Композиційна схема включає малий хрестик у центрі, вирізаний червоним бісером, оточений листочками та ромбами, що чергуються з «кучерявими» елементами. Навколо цього мотиву вирізьблені «рєски».

На кришках тарілок помітне вишукане орнаментування. Це включає «ружі» з мосяжними цвяшками у центрі, що вписані у крузі з кривулькою, і «кучері», прикрашені білим бісером. На звороті кожної тарілки чітко простежується напис «Шкрібляк ВМКЛ, 1970 р.».

Придбана декоративна тарілка від Василя Миколайовича Шкрібляка (1900–1976) через Комісію обласного управління культури. Згідно з актом № 5 від 31.12.1970 року, її ціна становила 100 крб СРСР. Тарілці присвоєно інвентарний номер 6223, відділ № 1314 (Соломченко, 1959).

Щодо скриньки (1972 р.), то вона вражає своєю віртуозністю в різьбленні та інкрустації. У центральній частині кришки вибито мотив «скринька» з «кучерями» по боках та пряжкою всередині. З обох сторін орнаменту розміщені «слізки», «ширинки», смужка зі «скриньками» та «кучерями». По боках скриньки вибито мотиви: «ружі», «кучері», та «колосочки». Розміри скриньки: 26,1 см у довжину, 15,2 см у ширину, та 7 см у висоту. Їй присвоєно інвентарний номер 7299, відділ № 1542. Різьблення вражає високим рівнем майстерності, а інкрустація виконана з використанням дерева, кольорового бісеру і металу (Соломченко, 1969).

Цукорниця, виготовлена Василем Шкріблякoм у 1972 році, має круглу форму і вражає своєю тонкою роботою. Використовуючи художнє різьблення та інкрустацію, він створив орнамент кришки, який включає в себе «гадючку з тарничками» та «дужки з листочками». На самій цукорниці він зобразив мотив «тарничка», що

чергується з орнаментом «пряжки» з хрестиком у центрі. На підставці цього шедевра розташовані «кучері», що додають йому особливого шарму. Зворотна сторона кришки прикрашена написом «Шкрібляк Василь». Ця цукорниця висотою 20 см і діаметром 12,2 на 11 см (Пелипейко, 2001).

Ще одна цукорниця, також створена Василем Шкрібляком у 1972 році, вражає своєю витонченістю та художнім виконанням. Вироблена з дерева груші, вона містить елементи художнього різьблення та інкрустації. Орнамент кришки складається з мотивів «місточки» і «кучері», а корпус прикрашений «дужками з листочками» і «гачками». Декоративна обробка в стилі «сухої» різьби геометричного плану надає цій цукорниці особливого шарму. На кришці виділяється підпис «Шкрібляк Василь Миколи Василя 1972 р.». Виріб має висоту 22 см і діаметр 10,5 см, з другим діаметром 12,2 см. Деякі з цих виробів знаходяться у сімейній колекції майстра (Пелипейко, 2001).

Поблизу міста Косів, у горах Східних Карпат, розташувалося видатне село Яворів, яке відоме своїми майстрами, що вирізьблювали дерево та мали значний вплив на розвиток цього мистецтва не лише в регіоні, а також далеко за його межами.

Творчі досягнення майстрів гуцульської яворівської школи вражають високою художньо-технічною культурою, ясністю та ритмікою у декоративних роботах. Майстри Яворова, походженням з простих родин, володіли вродженим естетичним талантом, який передавався з покоління в покоління, з багатьма поколіннями скульпторів.

Серед безлічі виробів майстрів з Яворова є ті, що мають чисто декоративне призначення. Часто ці вироби використовують як художнє оформлення народних обрядів, весіль, свят та інших подій. З часом деякі з цих виробів, спочатку маючи практичне застосування, стали виключно декоративними через історичні та культурні зміни.

Частина із них стали невід'ємною частиною гуцульської культури. Наприклад, яворівські традиційні гуцульські та тобівські сокири характеризуються насамперед різьбленням у чистому плоскому чи «сухому» геометричному стилі, без застосування інкрустації. У Яворові народжувалися цілі сімейні династії, де ця професія вважалася святою і передавалася з покоління в покоління, від батька до сина, від матері до дочки. Кращі традиції дбайливо зберігаються і передаються майстрам наступного покоління.

Висновок. Творчий доробок закарпатських майстрів різьбярства 19 століття – це безцінна частина нашої культурної спадщини. Їхні роботи відзначаються високою майстерністю, багатством орнаментів і символіки, а також унікальними художніми стилями, що відображають місцеві традиції та впливи сусідніх культур. Використовуючи традиційні матеріали та інноваційні техніки, закарпатські різьбярі створили твори, які донині вражають своєю красою та досконалістю.

Дослідження цього періоду підкреслює важливість збереження та популяризації закарпатського різьбярства. Їхні роботи дозволяють нам краще зрозуміти культурні процеси, що відбувалися в регіоні у 19 столітті, і підтверджують значущість Закарпаття як осередку народного мистецтва. Збереження та поширення знань про ці мистецькі традиції – важливе завдання сучасного суспільства, яке допомагає зберегти нашу культурну ідентичність та передати багатий досвід наступним поколінням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович Є. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. С. Декоративно-прикладне мистецтво. Львів : Світ, 1992.
2. Декоративно-ужиткове мистецтво : Словник. Т. 1, 2 [Запаско Я. Л., Голод І. В., Білик В. І. та ін.]. Львів : Афіша, 2000. 364 с.
3. Будзан А. Ф. Різьба в західних областях України. Київ, 1960.
4. Горняткевич Д. Українське та європейське народне мистецтво : календар-альманах на 1943 рік. Краків ; Львів : Укр. вид-во, 1943.
5. Шухевич В. Гуцульщина [Репринтне видання]. Верховина, 1997.
6. Соломченко О. Г. Гуцульське мистецтво і його майстри. Київ, 1959.
7. Пелипейко І. Косів: люди і долі. Косів : Писаний камінь, 2001.
8. Соломченко О. Г. Народні таланти Прикарпаття. Київ : Мистецтво, 1969.
9. Приймак Й. Декорування виробів з дерева. Косів : Писаний камінь, 2001.
10. Домашевський М. Історія Гуцульщини. Чикаго ; Львів, 1995

REFERENCES

1. Antonovych E. A., Zakharchuk-Chugai R. V., Stankevich M. S. (1992) Dekoratyvno-prykladne mystetstvo. [Decorative and applied art] Lviv: Svit. [in Ukrainian].
2. Zapasko Y. L., Holod I. V., Bilyk V. I. et al (2000) Dekoratyvno-uzhytkove mystetstvo : Slovnyk. T. 1, 2. [Decorative and applied art: Dictionary. V. 1, 2] Lviv: Afisha. 364. [in Ukrainian].

3. Budzan A. F. (1960) Rizba v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy [Carving in the western regions of Ukraine]. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Horniatkevych D. (1943) Ukrainske ta yevropeiske narodne mystetstvo : kalendar-almanakh na 1943 rik [Ukrainian and European folk art: calendar-almanac for 1943]. Krakow; Lviv: Ukr. vyd-vo. [in Ukrainian].
5. Shukhevych V. (1997) Hutsulshchyna [Repryntne vydannia] [Hutsulshchyna [Reprint edition]]. Verkhovyna. [in Ukrainian].
6. Solomchenko O. G. (1959) Hutsulske mystetstvo i yoho maistry [Hutsul art and its masters]. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Pelypeyko I. (2001) Kosiv: liudy i doli [Kosiv: people and destinies]. Kosiv: Pysanyi Kamin. [in Ukrainian].
8. Solomchenko O. G. (1969) Narodni talanty Prykarpattia [People's talents of Prykarpattia]. Kyiv: Mystetstvo. [in Ukrainian].
9. Priymak Y. (2001) Dekoruvannia vyrobiv z dereva [Decoration of wood products]. Kosiv: Pysanyi Kamin. [in Ukrainian].
10. Domashevskyi M. (1995) Istoriia Hutsulshchyny [History of Hutsul region]. Chicago; Lviv. [in Ukrainian].

УДК 75.038(477)”19”
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-10

Оксана МОСЕНДЗ,
orcid.org/0000-0003-1268-2179
доктор філософії у галузі культури і мистецтва,
доцент кафедри образотворчого мистецтва і дизайну
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна) mosendz.oxana@gmail.com

ЧЕРВОНИЙ КОЛІР В УКРАЇНСЬКОМУ АВАНГАРДІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена аналізу кольорових пошуків українського авангардного живопису початку ХХ століття. Поставлена проблема вивчалася на прикладах живописних творів Віктора Пальмова, Олександра Богомазова, Казимира Малевича, та інших мистців. Український авангардний живопис базувався на синтезі найновітніших європейських живописних течій з багатовіковими національними традиціями в мистецтві. І яскравіше за все це вибухове поєднання виявилося в колориті картин. В процесі дослідження встановлено, що одним з ефективніших засобів використання кольору є втілення в живописі його символічного значення, що давало мистцям можливість посилити вплив на глядача та створити більш пронизливі, психологічні, емоційні, наповнені глибоким сенсом живописні твори. Визначено, що надавання символічного значення кольорам є традиція, що має глибоку історію і веде свій початок від стародавніх слов'ян, але після прийняття Київською Руссю християнства кольорова символіка нової релігії суттєво вплинула на палітру мистців.

Було виявлено, що особливе значення в живописі на початку ХХ століття набув червоний колір. Здавна цей колір, символічно поєднаний з образом бога війни Марса, саме в 20-ті роки отримує ще більш емоційно-агресивне значення. Червоний колір, який раніше виражав енергію, емоційність, яскравість почуттів, в радянському союзі на початку ХХ століття починає асоціюватися з новим укладом в суспільстві. Символіка червоного кольору стає безпосереднє «більшовицькою». Атмосфера в суспільстві, яка, поступово напружується, відображається у кольоровій символіці живопису. Визначено, що незважаючи на загальні тенденції використання червоного кольору кожен український мистець у своєї творчості надавав йому особистого значення і передавав його смислові, символічні, живописні якості в залежності від стилю в якому працював, досвіду.

Ключові слова: *український авангард, художній стиль, українські художники, червоний колір, символіка.*

Oksana MOSENDZ,
orcid.org/0000-0003-1268-2179
Doctor of the Philosophy in the field of Culture and Art,
Associate Professor at the Department of Fine Arts and Design
Oles Honchar Dnipro National University
(Dnipro, Ukraine) mosendz.oxana@gmail.com

RED COLOR IN THE UKRAINIAN AVANTGARDE XX CENTURY

The article is devoted to the analysis of color searches in Ukrainian avant-garde painting of the early twentieth century. The problem posed was studied using examples of paintings by Viktor Palmov, Oleksandr Bogomazov, Kazumyr Malevych and other artists. Ukrainian avant-garde painting was based on a synthesis of the latest European painting trends with centuries-old national art traditions. And most clearly this explosive combination was found in the coloring of the paintings. In the process of research, it was found that one of the more effective means of using color is to embody its symbolic meaning in painting, which gave artists the opportunity to increase their influence on the viewer and create more piercing, psychological, emotional, paintings filled with deep meaning. It has been determined that giving symbolic meaning to flowers is a tradition that has a deep history and originates from the ancient Slavs, but after the adoption of Christianity by Kyivan Rus, the color symbolism of the new religion significantly influenced the palette of artists.

It was discovered that the color red acquired special significance in painting at the beginning of the twentieth century. For a long time this color, symbolically connected with the image of the god of war Mars, received an even more emotionally aggressive meaning in the 20s. The red color, which previously expressed energy, emotionality, and brightness of feelings, in the Soviet Union at the beginning of the twentieth century began to be associated with a new way of life in society. The symbolism of red becomes directly "Bolshevik". The atmosphere in society, gradually becoming tense, is reflected in the color symbolism of the painting. It was determined that, despite the general trends in the use of red, each Ukrainian artist in his work gave it personal meaning and conveyed its semantic, symbolic, pictorial qualities, depending on the style in which he worked and experience.

Key words: *Ukrainian avant-garde, artistic style, Ukrainian artists, red color, symbols.*

Постановка проблеми. Останнім часом, особливо підчас війни з росією, суспільством все більше уваги приділяється українській культурі. Це пов'язано з підйомом самосвідомості нації, з бажанням повернути своє мистецтво, яке, під час панування радянської влади, було вкрадено, знищено, затавровано як вороже. Важливим є те, що мистецтво, як важлива частина культури, об'єднує людей, заряджає їх гордістю, надихає. Для того, щоб краще розумітися на мистецтво, орієнтуватися у сучасному живописі, необхідно ретельно вивчати особливості, характерні риси творчості мистців минулого. Важливою, якщо не головною складовою та засобом в живописі є колір, тому вивчення кольорових тенденцій в авангарді початку XX століття, є актуальною темою. Для вирішення цієї проблеми було поставлене завдання дослідити роль кольору у живописі українського авангарду початку XX століття, акцентуючи увагу на червоному кольорі.

Аналіз досліджень. Питанню кольору в мистецтві приділили свою увагу велика кількість мистецтвознавців, в тому числі Л. Сотнік в роботі «Колір і його значення в мистецтві» (Сотник, 2015). Тему кольору в народній культурі аналізують у своїх роботах Н. Урсу (Урсу, 2012), П. Гречанівська (Гречанівська, 2013), О. Огуй (Огуй, 2012), О. Отич (Отич, 2017). Тема символіки кольору досліджується багатьма науковцями, наприклад, О. Бельдій в роботі «Символіка кольору в контексті людського досвіду» (Бельдій, 2017). Аналіз живопису українського авангарду початку XX століття досліджували багато відомих науковців, наприклад, Д. Горбачов (Горбачов, 2016), (Горбачов, 2006), (Горбачов, 2020), Г. Скляренко (Скляренко, 2009), В. Вовкун (Вовкун, 2011). Великий труд по вивченню українського мистецтва X–XVIII століть зробив В. Овсійчук (Овсійчук, 1996). В своїй книзі дослідник піднімає проблеми кольору в українському сакральному мистецтві, в тому числі, символічне значення червоного кольору.

Мета роботи. Метою даної роботи є дослідження ролі кольору в живописі українського авангарду початку XX ст. на прикладі червоного кольору, як одного з виразніших і емоційних.

Виклад основного матеріалу.

Починаючи з античності, філософів, художників, поетів турбує проблема кольору. Кожен автор, під впливом духу свого часу, висловлював думки відносно розуміння цього поняття. З різних сторін намагалися підступитися до таємниць кольору, як теоретики в своїх трактатах, так і художники в живописних творах. Одна з важливих сторін кольорової сили, яка постійно займала уми дослідників, це символіка кольору. Використання в картині символічного значення кольору, без сумніву, посилює емоційний та психологічний вплив картини на глядача, допомагає створенню художнього образу (Мосендз, 2020: 23).

Трактати, книги, дослідження авторів античності, середньовіччя, епохи Відродження, Нового Часу, допомагають нам в розумінні символічного значення кольору в усіх його проявах. Аналізуючи ці дослідження, а також колорит картин, виконаних в різних стилях і напрямках, ми можемо зробити висновки, що в різні історичні періоди і під впливом багатьох чинників символіка кольору змінювалася (Мосендз, 2020: 23).

Велика кількість символів прийшла в український живопис через світосприйняття прадавніх слов'ян, а потім їх кількість розширилася і поглибилася разом з прийняттям християнства. Фантастичне поєднання язичницької народної культури з християнським світосприйняттям, відобразилось на всіх сторонах життя наших пращурів, у тому числі і на символічному розумінні оточуючого світу. Колір, якому відводилася одна з провідних ролей, завдяки синестезійності та асоціативності його сприйняття, вже тоді мав не тільки колористичне, а й смислове та символічне звучання (Мосендз, 2021). Можна відзначити, що багатство та символіка кольорів, духовний зміст, естетичне наповнення візантійської культури лягли в основу художньої мови Київської Русі, ставши її міцним фундаментом. Дві світоглядні системи та естетичні принципи – древніх русичів та Візантії об'єдналися, створивши унікальний симбіоз культур (Мосендз, 2021). Ми поділяємо думку В. Овсійчука, який вважає, що, незважаючи на авторитетні візантійські впливи в галузі релігії та мистецтва, переважав слов'янський емоційно-поетичний світогляд, який спирався на тісне спілкування людини з природою, на вироблене століттями високе почуття гармонії та ідеалу краси. (Овсійчук, 1996: 127). Кожен колір мав глибоке символічне, емоційне забарвлення. Так спочатку «червоний колір символізував вогонь віри, мучеництва за віру. Червоно-рудий колір від початку XII століття стали співвідносити з кольором гніву Божого, насильством, силою, пристрастю, плотською любов'ю, сатаною й геєною вогняною» (Отич, 2017: 20). На поступову зміну символічного значення червоного кольору вплинули різні соціальні потрясіння – «червоний починає символізувати війну, революційну боротьбу, зіткнення, конфронтацію. Червоний колір стає носієм негативних символів і джерелом неприємних асоціа-

цій. І тільки у народному мистецтві він залишається основним кольором, зберігаючи позитивний зміст» (Сотник, 2015: 34). Ми згодні з П. Гречанівською, що в народному мистецтві «домінує кольоровий стрій, регламентований християнським художнім каноном, який міцно ввійшов у народну традицію» (Гречанівська, 2013).

Українське народне мистецтво стало природним джерелом натхнення для провідних мистців авангарду початку ХХ ст., які відкривали нові шляхи, створювали нові стильові напрямки –Олександра Богомазова, Віктора Пальмова, Казимира Малевича, Олександри Екстер та ін. Хоч вони і різнилися у стильових уподобаннях, але об'єднувало їх щось майже невловиме – особлива енергетика, глибока філософія, зв'язок з народною естетикою, символіка кольорів. Все це закладено в них історично і підсвідомо (Мосендз, 2021). Українські художники авангардисти «намагалися звільнити образотворче мистецтво від сюжетності і в першу чергу вирішували проблеми форми і кольору» (Карпенко, 2008: 48).

Накопичену століттями пошуків і відкриттів світову спадщину в колористиці українські митці початку ХХ століття увібрали в свою творчість і внесли гідний внесок в теорію кольору, а також в розуміння символіки кольору. У теоретичних роздумах цих майстрів висловлено чимало слушних думок щодо ролі кольору в живописі, схожих або оригінальних у порівнянні із представниками європейської художньої культури (Мосендз, 2021).

Епоха революцій, переворотів, глобальних змін в світогляді вже майже підсвідомо асоціюється нами з червоним кольором. Починаючи з кінця XVIII століття в багатьох сферах життя слово «червоний» стає синонімом таких слів, як «соціалістичний», «комуністичний», «революційний». Цьому сприяли революційні події, які відбулися у Франції в ті роки. Тоді ж прапор червоного кольору стає символом революції (Мосендз, 2020: 23). Художник і викладач, автор книги «Мистецтво кольору», Йоханес Іттен писав про асоціацію червоного кольору з планетою Марс, про зв'язок червоного кольору з уявленнями про війну (Іттен, 2022: 86). Ми згодні з висловом О. Отич, що «кожна епоха і національна культура має свої характерні кольори, яким людина надає особливого значення у житті» (Отич, 2017: 20) і саме червоний колір став, на нашу думку, кольором радянської епохи.

Початок ХХ століття був часом змін в укладі життя і свідомості людей. Повсюдне використання червоного кольору на прапорах, транспарантах, плакатах впливало на свідомість людей, стимулюючи їх до більш рішучих, революційних дій. Бурхливий час, в якому жили художники, без сумніву, наклав відбиток на колорит картин. Українські художники-авангардисти, що діяли в епоху революцій початку ХХ століття, використовуючи символічне значення червоного кольору, надавали своїм роботам більшого емоційного забарвлення (Мосендз, 2020: 23). Прикладом такого посилення емоційного впливу завдяки використання червоного кольору може бути робота Костянтина Піскорського, який ще у 1919 році, проілюстрував дуже відому і символічну в наш час пісню «Ой у лузі червона калина…» (1919).

Неперевершений художник-колорист, представник українського авангарду, Віктор Пальмов, відводив основну роль в картині, у тому числі і символічну, кольору, імпровізуючи з ним, підпорядковуючи йому сюжет, усвідомлено привносячи декоративність в свої картини. Для себе художник зробив висновок, що основним формуючим елементом картини є колір, надавши назву своєму художньому стилю – «кольоропис» (Мосендз, 2020: 24). Зі своєї сторони, мистецтвознавець Д. Горбачов дав кольоропису Пальмова ємне визначення: «Кольоропис Пальмова – це драматичне зіткнення яскравих барв життя» (Горбачов, 2016: 42).

Віктор Пальмов у своїх статтях, присвячених значенню кольору в живописі, розкривав особливості використання червоного кольору у своєму «кольоропису». Наприклад, про роботу «Кузня» він пише: «в цій роботі мене більш за все цікавить червоний колір, як найбільш інтенсивний. Червоний кінь тут трактований в синтетично-спрощеній формі іграшки…. А робота «Зміна» більш пророблена в плані виявлення кольорового єства. Червоний колір переливається за межі форми речової, …червоний колір революції в цій роботі ілюструється двома постатями молодих енергійних людей. Але, проте, сюжет тут тільки доповнює кольорову функціональність картини, бо спочатку сприймання впливає саме колір і вже потім, коли вглядаєшся в глибину кольору, зустрічаєшся з сюжетом» (Пальмов, 1929: 28).

Неможливо пройти повз творчості О. Богомазова – мистець розробив власну концепцію «просторового малярства» з домінантою кольорового принципу, примату «магії колориту» над конструкцією ліній. Він підкреслював перевагу чуттєвого над раціональним, колористичної досконалості над логікою композиції (Личковах, 2018: 130).

Художник, творчість якого можна віднести і до авангарду і до символізму, Михайло Сапож-

ников в роботі «Світанок» з другої серії картин 1917–1924 років, написаних під враженням революції 1917 року, для посилення емоційної складової роботи теж використовував червоний колір великими площинами, алегорично зображуючи світанок нового життя. Як і Пальмов, Сапожников головний акцент картини ставить на символічному звучанні червоного кольору (Горбачов, 2006: 28).

Вміле використання українськими авангардистами символіки червоного кольору в деталях картин відігравало важливу роль для розкриття сюжету. Про символіку кольору революційних прапорів писав Іттен: «Революції беруть червоно-помаранчовий колір на свої прапори» (Іттен, 2022: 87). Цей найважливіший пролетарський символ ми бачимо на картинах художників – Івана Падалка «Атака» (1927), Віктора Пальмова «За владу Рад!» (1927). При чому, якщо в першій роботі червоний прапор заряджає енергією, надихає тріпотінням на вітрі, то в другій картині прапор перетворюється на символ болі, символ червоної крові, яка розтікається під вбитою людиною, яка віддала своє життя «за владу Рад!» (Мосендз, 2020: 24).

Одним з популярних елементів жіночого образу революційної епохи, як елемент приналежності до робочого, пролетарського класу, була хустка червоного кольору. Багато художників використовували цю деталь для передачі настрою поновлення, що панував в революційному суспільстві. Таку хустку на головах дівчат ми бачимо в роботах Василя Седляра «Портрет Оксани Павленко» (1926), Віктора Пальмова «Мати з дитиною» (1927), та інших митців (Мосендз, 2020: 24).

Один з образів, який неодноразово зустрічається в живописі українських авангардистів початку XX століття, це образ червоного коня. Завдяки символіці червоного кольору ми відчуваємо силу, енергію коня, який асоціюється з революцією, з новим життям, що мчить від старих традицій. На картині Юхима Михайлова «Червоний кінь» (1921) контраст плями багряного кольору, в образі коня, що рветься вгору, в блакитну далечінь, і залишає позаду себе внизу темну пляму минулого, справляє дуже сильне психологічне враження (Мосендз, 2020: 24).

Велике емоційне враження революційної міцності створює картина Казимира Малевича «Червона кіннота» (1928–1929). Багаторазово повторювані червоні силуети коней, потужною енергією заповнили лінію горизонту і невблаганно просуваються вперед в безкрайніх просторах революційної країни (Мосендз, 2020: 24). Казимир Малевич, роль якого у світовому авангардному мистецтві – одна з найважливіших, залишив велику кількість теоретичних праць. В своїх статтях, розкриваючи сутність живописного мистецтва, як зв'язок художника зі світом через його відчуття, художник відводить кольору провідну роль, яка допомагає висловити таємну силу відчуттів. «Я відчуваю всесвіт як незмінність у всіх його змінних кольору і форми», – так писав Малевич в своїй роботі «Спроба визначення залежності між кольором і формою» у 1930 році. Найціннішим в живописі для мистця були колір і фактура, ті мальовничі сутності, які, він вважав, «завжди побивалися сюжетом» (Малевич, 2020: 377).

Символічне зображення коня червоного кольору ми можемо побачити в роботах: Віктора Пальмова «Об'їжджають коня» (1927) і «Кузня» (1923), Олександра Довгаля «Цирк», «Стайня» (1927), Давида Бурлюка «Козак-Мамай» (1910-ті) і «Карусель» (1921) та ін. (Мосендз, 2020: 25).

Символіка червоного кольору наповнює також авангардні агітаційні плакати, обкладинки книжок і журналів, промислову графіку, ескізи театральних декорацій і костюмів. Наприклад, більша частина обкладинки журналу «Авангард» (1929), яку зробив Василь Єрмилов, заповнена червоним кольором, який сам став символом Авангарду (Мосендз, 2020: 25).

Висновки. Розглянувши характерні особливості кольору, котрі притаманні українському авангарду початку XX століття, зроблені висновки щодо тієї ролі, яку грав колір, в тому числі червоний у станкових творах мистецтва:

– вплив традицій національної культури, яка поєднує в собі глибини язичницьких вірувань з християнською релігією, простежується в яскравій кольоровій гамі;

– для живопису авангарду є характерним використання символіки кольорів;

– різні історичні періоди і під впливом багатьох чинників символіка кольору змінювалася;

– українські художники-авангардисти, які працювали початку XX століття, в час після революції, використовуючи символічне значення червоного кольору, надавали своїм роботам більшого емоційного забарвлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бельдій О. В. Символіка кольору в контексті людського досвіду. Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Філософія, культурологія, соціологія. 2017. Вип. 13. С. 8–15.
2. Вовкун В. В. Проблема кольору в творчості українських живописців-авангардистів початку ХХ століття. Туризм Гуцульщини – Українська культура. 2011. URL: http://tur.kosiv.info/ukrainian-culture/425-.html
3. Горбачов Д. О. Авангард. Українські художники першої третини ХХ ст. Київ : Мистецтво, 2016. 320 с.
4. Горбачов Д. «Він та я були українці». Малевич та Україна : [антологія] / [упоряд. : С. Папета, О. Папета]. Київ : СІМ студія, 2006. 456 с.
5. Гречанівська П.Е. Колір в українській народній культурі. Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури, 2013. Вип. 30. С. 74-81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apitphk_2013_30_14
6. Іттен Й. Мистецтво кольору: Суб'єктивний досвід і об'єктивне пізнання як шлях до мистецтва. Навчальний посібник. Пер. із нім. С. Святенко. Київ : ArtHuss, 2022. 96 с.
7. Карпенко О. Використання геометричних знаків-символів у народному декоративному та класичному авангардному мистецтві. Мистецтвознавство України. 2008. Вип. 9. С. 45–59.
8. Личковах В А. Семіотика українського та польського авангарду в світлі ідей Львівсько-Варшавської філософської школи. О. Богомазов – художники «Краківської групи»: від кубізму і футуризму до експресивно-ліричної абстракції (Стаття четверта). Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2018. № 4. С. 36–42.
9. Малевич К. Спроба визначення залежності між кольором та формою в малярстві. Український художній авангард: Маніфести, публіцистика, бесіди, спогади, листи / упоряд. : Д. Горбачов [за участі С. Папети та О. Папети]. Київ : Дух і Літера, 2020. С. 373–384.
10. Мосендз О. О. Символіка кольору і світла в українському живописі першої третини ХХ ст. в контексті пошуків національного стилю. : дис.. … доктора філософії (Ph.D) / Харківська державна академія дизайну і мистецтв. Харків, 2021. https://www.ksada.org/pdf1/Dysertaciia-Mosendz.pdf
11. Мосендз О. О. Символіка червоного кольору в українському авангарді початку ХХ століття. Всеукраїнська наукова конференція професорсько-викладацького складу і студентів ХДАДМ за підсумками роботи 2019/2020 навчального року. Збірник статей. Харків, 2020. С. 23–25. https://www.ksada.org/doc/confer-18-may-2020.pdf
12. Овсійчук В. Українське малярство X–XVIII століть: проблеми кольору. Львів : Інститут народознавства НАН України, 1996. 480 с.
13. Огуй О. Християнська символіка кольору в Західній Європі Середньовіччя (на матеріалі культури і літургії). Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. 2012. Вип. 24. С. 216–219.
14. Отич О. Колір як емоційно-змістовний код культури. Рідна школа. 2017. № 1/2. С. 18–22.
15. Пальмов В. Н. Про мої роботи. Нова Генерація : журнал лівої формації мистецтв. 1929. № 8. С. 27–29.
16. Скляренко Г. Авангард в Україні: обшири явища в історико-культурному контексті. Мистецтвознавство України. 2009. Вип. 10. С. 7–12.
17. Сотник Л. Колір і його значення у мистецтві. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2015. № 6. С. 32–36.
18. Український художній авангард: Маніфести, публіцистика, бесіди, спогади, листи / упоряд. : Д. Горбачов [за участі С. Папети та О. Папети]. Київ : Дух і Літера, 2020. 640 с.
19. Урсу Н. А. Метафорика кольору у світогляді українців. Педагогические науки: 3. Методические основы воспитательного процесса. 2012. URL: http://www.rusnauka.com/8_NMIW_2012/Pedagogica/3_103661.doc.htm

REFERENCES

1. Beldii O. (2017) Symvolika koloru v konteksti liudskoho dosvidu. [Color symbolism in the context of human experience]. Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Ser. : Filosofiia, kulturolohiia, sotsiolohiia. – Bulletin of Mariupol State University. Ser. : Philosophy, cultural studies, sociology, 13. S. 8–15 [in Ukrainian].
2. Vovkun V. (2011) Problema koloru v tvorchosti ukrainskykh zhyvopystsiv-avanhardystiv pochatku KhKh stolittia. [The problem of color in the works of Ukrainian avant-garde artists of the twentieth century.]. Turyzm Hutsulshchyny – Ukrainska kultura. – Tourism Hutsul region – Ukrainian culture. URL: http://tur.kosiv.info/ukrainian-culture/425-.html
3. Horbachov D. (2016) Avanhard. Ukrainski khudozhnyky pershoi tretyny KhKh st. [Vanguard. Ukrainian artists of the first third of the 20th century.] Kyiv : Mystetstvo – Kyiv: Art. 320 s. [in Ukrainian].
4. Horbachov D. (2006) «Vin ta ya buly ukraintsi». Malevych ta Ukraina ["He and I were Ukrainians." Malevich and Ukraine]: antolohiia – anthology. [uporiad. : S. Papety ta O. Papety] – compiled by S. Papeta and O. Papeta] Kyiv : SIM studiia, 456 s. [in Ukrainian].
5. Hrechanivska P. (2013) Kolir v ukrainskii narodnii kulturi. [Color in Ukrainian folk culture]. Aktualni problemy istorii, teorii ta praktyky khudozhnoi kultury. – Current problems of history, theory and practice of artistic culture. 30. S. 74-81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apitphk_2013_30_14 [in Ukrainian].
6. Itten Y. (2022). Mystetstvo koloru: Subiektyvnyi dosvid i obiektyvne piznannia yak shliakh do mystetstva. [The art of color: Subjective experience and objective knowledge as a path to art]. Navchalnyi posibnyk. Per. iz nim. S. Sviatenko. Kyiv : ArtHuss. 96 s. [in Ukrainian].
7. Karpenko O. Vykorystannia heometrychnykh znakiv-symvoliv u narodnomu dekoratyvnomu ta klasychnomu avanhardnomu mystetstvi. [The use of geometric symbols in folk decorative and classical avant-garde art]. Mystetstvoznavstvo Ukrainy. – Art history of Ukraine. Vyp. 9. S. 45–59 [in Ukrainian].

8. Lychkovakh V. (2018). Semiotyka ukrainskoho ta polskoho avanhardu v svitli idei Lvivsko-Varshavskoi filosofskoi shkoly. O. Bohomazov – khudozhnyky «Krakivskoi hrupy»: vid kubizmu i futuryzmu do ekspresyvno-lirychnoi abstraktsii (Stattia chetverta). [Semiotics of the Ukrainian and Polish avant-garde in the light of the ideas of the Lviv-Warsaw philosophical school. Bogomazov – artists of the "Krakow Group": from cubism and futurism to expressive-lyrical abstraction (Article four)]. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv. – Bulletin of the National Academy of Management Personnel of Culture and Art. № 4. S. 36–42 [in Ukrainian].

9. Malevych K. (2020). Sproba vyznachennia zalezhnosti mizh kolorom ta formoiu v maliarstvi. Ukrainskyi khudozhnii avanhard: Manifesty, publitsystyka, besidy, spohady, lysty. [A test to determine the position between color and shape in painting. Ukrainian artistic avant-garde: Manifestos, journalism, conversations, rumors, leaves]. Kyiv: Duh i Litera, 2020. P. 373–384 [in Ukrainian].

10. Mosendz O. (2021) Symvolika koloru i svitla v ukrainskomu zhyvopysi pershoi tretyny KhKh st. v konteksti poshukiv natsionalnoho styliu. [Symbolism of color and light in Ukrainian painting of the first third of the 20th century. in the context of the search for a national style] : dys.. … doktora filosofii (Ph.D) / Kharkivska derzhavna akademiia dyzainu i mystetstv. – Dissertation for the title of Doctor of Philosophy (Ph.D) / Kharkov State Academy of Design and Arts. Kharkiv, https://www.ksada.org/pdf1/Dysertaciia-Mosendz.pdf [in Ukrainian].

11. Mosendz O. O. Symvolika chervonoho koloru v ukrainskomu avanhardi pochatku KhKh stolittia. [The symbolism of red in the Ukrainian avant-garde of the early 20th century]. Vseukrainska naukova konferentsiia profesorsko-vykladatskoho skladu i studentiv KhDADM za pidsumkamy roboty 2019/2020 navchalnoho roku. Zbirnyk statei. – All-Ukrainian scientific conference of the teaching staff and students of KhSAI based on the results of the 2019/2020 academic year. Digest of articles. Kharkiv, S. 23 – 25. https://www.ksada.org/doc/confer-18-may-2020.pdf [in Ukrainian].

12. Ovsiichuk V. (1996). Ukrainske maliarstvo Kh–KhVIII stolit: problemy koloru. [Ukrainian painting of the X–XVIII centuries: problems of color.]. Lviv : Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy – Lviv: Institute of Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. 480 s. [in Ukrainian].

13. Ohui O. (2012). Khrystyianska symvolika koloru v Zakhidnii Yevropi Serednovichchia (na materiali kultury i liturhii). [Christian symbolism of color in Western Europe of the Middle Ages (based on culture and liturgy)]. Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»]. Ser. : Filolohichna. – Scientific notes [National University «Ostrog Academy»]. Series: Philological, 24. S. 216–219[in Ukrainian].

14. Otych O. (2017). Kolir yak emotsiino-zmistovnyi kod kultury. [Color as an emotional and meaningful code of culture]. Ridna shkola. – Home school. № 1/2. S. 18–22. [in Ukrainian]

15. Palmov V. (1929). Pro moi roboty. [About my works]. Nova Heneratsiia : zhurnal livoi formatsii mystetstv. – New Generation: magazine of the left formation of arts. № 8. S. 27–29 [in Ukrainian].

16. Skliarenko H. (2009). Avanhard v Ukraini: obshyry yavyshcha v istoryko-kulturnomu konteksti. [Avant-garde in Ukraine: expanses of the phenomenon in the historical and cultural context]. Mystetstvoznavstvo Ukrainy. – Art history of Ukraine. 10. S. 7–12 [in Ukrainian].

17. Sotnyk L.(2015). Kolir i yoho znachennia u mystetstvi. [Color and its meaning in art.]. Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv. – Bulletin of the Kharkov State Academy of Design and Arts. № 6. S. 32–36. [in Ukrainian].

18. Ukrainskyi khudozhnii avanhard: Manifesty, publitsystyka, besidy, spohady, lysty (2020) [Ukrainian artistic avant-garde: Manifestos, journalism, conversations, memories, letters]. / uporiad. : D. Horbachov [za uchasti S. Papety ta O. Papety] – compiled by D. Gorbachov [with the participation of S. Papeta and O. Papeta]. Kyiv : Dukh i Litera, 640 s. [in Ukrainian].

19. Ursu N. (2012) Metaforyka koloru u svitohliadi ukraintsiv. [Metaphors of color in the worldview of Ukrainians]. Pedahohycheskye nauky: 3. Metodycheskye osnovы vospytatelnoho protsessa. – Pedagogical sciences: 3. Methodological foundations of the educational process URL: http://www.rusnauka.com/8_NMIW_2012/Pedagogica/3_103661.doc.htm [in Ukrainian].

УДК 78.071.1Шмітт:929]:78.03»19»](44)(045)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-11

Ван МЯО,
orcid.org/0009-0008-3716-1306
аспірант кафедри історії світової музики
Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського
(Київ, Україна) 768477954@qq.com

ФОРТЕПІАННИЙ ЦИКЛ ФЛОРАНА ШМІТТА «ТІНІ»: ОРИГІНАЛЬНІ СТИЛЬОВІ ПРОЄКЦІЇ

Дослідження має на меті виявлення стильових параметрів фортепіанного циклу «Тіні» (Ombres, 1917) французького композитора Флорана Шмітта (1870–1958). Зазначено, що фортепіанна творчість Флорана Шмітта займає важливе місце у європейській культурі XX століття. Наголошено, що у бурхливому французькому музичному житті першої половини минулого століття Шмітт презентував самобутність і зухвалість художніх рішень, що виділяли його твори із художнього контексту, створеного геніальними співвітчизниками – К. Дебюссі, М. Равелем, Д. Мійо та ін. Окреслено, що особливу складність для дослідників становить стильовий аспект усвідомлення фортепіанної спадщини композитора, адже звуковий світ Шмітта визначають різноманітні стильові феномени музичної культури. Зазначено, що багатовимірне єднання різних художніх традицій в музиці французького майстра очікує на своє усвідомлення і визначає актуальність вивчення його масштабного циклу «Тіні».

Доведено, що в аспекті формотворення для Шмітта найголовнішим є постійний варіаційний розвиток будь-якої теми; композитор уникає точних повторів і завжди оновлює фактурні, гармонічні і звуковисотні параметри тематизму. Відзначено, що цей безперервний варіантний розвиток спрямований на вираження постійного оновлення і створює ефект імпровізаційності у викладенні матеріалу. Наголошено, що водночас ця умовна імпровізаційність і тотальна варіативність скріплюються композитором застосуванням тричастинної форми, в яких репризи динамізовані. Підкреслено, що для стилю композитора загалом характерно об'єднання мелодичного рельєфу і пульсуючого фону, коли мелодія ніби вбудована в усю фактуру і перегукується різними регістрами, що нівелює традиційну диференціацію на мелодію і фактуру, створюючи цілісну колористичну музичну тканину.

Ключові слова: *Флоран Шмітт, фортепіанний цикл «Тіні», французька фортепіанна музика XX ст., індивідуальний стиль, музична мова.*

Vang MIAU,
orcid.org/0009-0008-3716-1306
Graduate student at the Department of History of World Music
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) 768477954@qq.com

FLORAN SCHMITT'S PIANO CYCLE «SHADOWS»: ORIGINAL PROJECTIONS OF STYLE

The research aims to identify the stylistic parameters of the piano cycle «Shadows» (Ombres, 1917) by the French composer Florent Schmitt (1870–1958). It is noted that the piano work of Florent Schmitt occupies an important place in the European culture of the 20th century. It is emphasized that in the stormy French musical life of the first half of the last century, Schmitt presented the originality and audacity of artistic solutions that distinguished his works from the artistic context created by brilliant compatriots – C. Debussy, M. Ravel, D. Millau, and others. It is outlined that a particular difficulty for researchers is the style aspect of understanding the composer's piano heritage, because Schmitt's sound world is determined by various style phenomena of musical culture. It is noted that the multidimensional unity of various artistic traditions in the music of the French master is waiting to be realized and determines the relevance of studying his large-scale cycle «Shadows».

It has been proven that in terms of form formation, the most important thing for Schmitt is the constant variational development of any theme; the composer avoids exact repetitions and always updates the textural, harmonic and pitch parameters of the theme. It is noted that this continuous variant development is aimed at expressing constant renewal and creates the effect of improvisation in the presentation of the material.

It is emphasized that at the same time this conditional improvisation and total variability are consolidated by the composer using a three-part form, in which the reprises are dynamized. It is emphasized that the composer's style is generally characterized by a combination of melodic relief and a pulsating background, when the melody seems to be

embedded in the entire texture and echoes in different registers. This eliminates the traditional differentiation into melody and texture, creating an integral coloristic musical fabric.

Key words: *Florent Schmitt, piano cycle "Shadows", French piano music of the 20th century, individual style, musical language.*

Постановка проблеми. Фортепіанна творчість Флорана Шмітта (1870-1958) займає важливе місце у європейській культурі XX століття. Непроста доля творчої спадщини митця, яка лише останнім часом почала активно досліджуватись музикознавцями різних національних шкіл, відображає особливу складність його стильового світу і оригінальність індивідуального мислення. Значний інтерес виконавців до фортепіанної музики французького майстра підтверджують привабливість і цінність його неповторного мистецького світу.

У бурхливому французькому музичному житті першої половини минулого століття Флоран Шмітт презентував самобутність і зухвалість художніх рішень, що виділяли його твори із художнього контексту, створеного геніальними співвітчизниками – К. Дебюссі, М. Равелем, Д. Мійо та ін. Показово, що один із найбільш видатних французьких піаністів минулого століття Альфред Корто визначив Шмітта як «найвидатного композитора Франції» свого часу (McCarrey, 2014), акцентуючи вражаючу сміливість його композицій у царині національного фортепіанного репертуару.

Особливу складність для дослідників сьогодні становить стильовий аспект усвідомлення фортепіанної спадщини композитора, адже «унікальний звуковий світ Шмітта поєднує різноманітні стилі, включаючи романтизм, імпресіонізм, неокласицизм і навіть модернізм» (Shannon, 2015: 12). Багатовимірне єднання різних художніх традицій в музиці французького майстра очікує на своє усвідомлення і визначає актуальність вивчення його фортепіанних творів, зокрема, масштабного і загадкового циклу «Тіні» (Ombres, 1917).

Аналіз досліджень. Фортепіанний доробок Флорана Шмітта не часто попадає в зону уваги дослідників. В числі комплексних досліджень, які видтворюють творчість композитора загалом та її фундаментальні настанови, варто назвати монографію Лорен Кетрін (Loren, 2012). Цінні матеріали містить офіційний вебсайт композитора відкритий у 2012 році (Schmitt, 2012-2024). Не оминають увагою творчіть Флорана Шмітта французькі дослідники, які спеціалізуються на вивченні музичної культури першої половини XX ст. (Simeone, 2006; Sommer, 1991 та ін.). Українські ж музикознавці звертаються до постаті Флорана Шмітта значно менше. Зокрема, слід назвати статті О. Михайлової (Михайлова, 2020; Mykhailova, 2020). Загалом фортепіанна спадщина Шмітта залишаються мало дослідженою у вітчизняній гуманістаристиці і її стильова специфіка очікує на своє висвітлення.

Виклад основного матеріалу. Фортепіанна творчість Флорана Шмітта охоплює всі роки життя композитора, проте має особливого значення в ранній період творчості, адже постає своєрідною «лабораторією» формування стилю митця. І навіть пізніше, коли композитор більше звертався до камерно-інструментальних, симфонічних і хорових жанрів, його інтерес до фортепіано зберігався. За визначенням автора статті в Grove, вже ранні твори створили Шмітту «*репутацію новатора*» (Pasler, 2001), презентували нове оркестрове трактування фортепіано і неповторність композиційних рішень.

В числі фортепіанних творів раннього періоду знаходиться фортепіанний цикл «Тіні» (1917). Він складається з трьох п'єс: «Чую вдалині», «Мавританський», «Ця тінь, мій образ». У багатьох музикантів цей опус викликає асоціації з Равелем і його циклом «Нічний Гаспар», адже неймовірна технічна складність визначає провідні характеристики музичної мови обох творів. Проте Флоран Шмітт йде власним шляхом і демонструє вражаючу оригінальність мислення, яка розкривається при детальному аналізі тексту.

Перша п'єса «Чую вдалині» – наймаштабніша в циклі (149 тактів). Звертає на себе увагу фактурне рішення першої п'єси. Весь матеріал вкрай насичений і складається з багатьох шарів (як мінімум трьох), що композитор і фіксує протягом всієї п'єси на трьох нотних станах. Це створює яскраву вкрай віртуозну фактуру, яка вимагає від виконавців найвищого ступеня технічної майстерності. Як значне фактурне крещендо композитор використовує акордове подвоєння мелодичних ліній, але при цьому загалом матеріал не викликає враження перевантаження чи дисбалансу. Також слід наголосити, що у викладенні Шмітт використовує поліфонічні прийоми, зокрема, імітації, що об'єднують різні фактурні шари і створюють незвичне примхливе звучання.

Цікавою є форма п'єси. Вона побудована як контрасно-співставна форма, що грунтується на двох контрасних темах, які композитор від-

разу експонує на початку. При всій контрастності обидві теми подібні за масштабом (кожна з них займає 7 тактів), тож композитор зберігає масштабно-тематичну співрозмірність.

Після експонування основних двох тем Шмітт будує три великих розділи і коду. Кожен з розділів у свою чергу має риси тричастинності, отже в цілому всі структурні одиниці створюють велику складну тричастинну форму. Унікальність цього рішення полягає саме в тому, що обидві основні теми композитор дає на початку композиції. При цьому перший великий розділ побудований на першій темі, а другий великий розділ – на другій темі. Третій розділ багато в чому є синтезуючим і об'єднує мотиви обох тем. Кода продовжує синтезувати основні інтонації твору і є природнім продовженням третього розділу.

В усіх засобах виразності Шмітт уникає точної повторності. Це стосується і метроритмічної організації. Композитор часто змінює розмір, досягаючи ефекту швидкоплинності. Композитор поєднує різні ритмічні формули одночасно у фактурних лініях, наприклад, в 42 такті крайні шари звучать в метрі 4/4, а середня лінія на 12/8, для того, щоб в наступн4их тактах помінятися місцями. Уникаючи регулярної метрики, комопзитор в деяких тактах ставить нетрадиційний розмір, який позначає як ¾ + ½ чверті, тобто 7 восьмих (97, 128 такти). При цьому дві фактурних лінії грають дуолями, а третя тріолями.

Аналогічний приклад ми бачимо в 115 і 120 тактах. Цікаво, що в 115 такті композитор одні з ліній позначає як 6/4, а інші лінії звучать на на 4/4, а в 120 такті він для всіх ліній вказує розмір 4/4+2/4, тобто ті самі 6 четвертих, але по-іншому записаних. Це унікальний зразок метроритічного оформлення, який проявляє індивідуальне відчуття часо-простору композитора.

Перша тема А (тт. 1-7) є основною в п'єсі. Вона представляє примхливий повітряний образ. Примхлива мелодія у верхньому реістрі, яка звучить скоріше в соль дієз мінорі, хоча весь матеріал сптирається на ля лідійсько-міксолідійський. Фактура середнього пласта насичена тремоло акордами і скоріше окреслює мі мінор. Все це базується на досить повільному басу, який звучить в ля мажорі. В цій темі примхливо все: сама мелодія, малосекундові терпкі інтонації в акордових тремоло, надшвидкі пасажі догори шістдесятчетвертими, складні нонакордові вертикалі. Все це створює образ вітру, який поступово зникає на піано.

Треба підкреслити гармонічний розвиток, де майже в кожній вертикалі змінюється складна акордика, яка відповідно окрселює нові ладові структури. За тухає ця тема на октаві до, створюючи відчуття віддалення. Ця октава «до» у 8 такті переходить як елемент в структуру ундецимакорда нової теми.

Ця друга **тема В** (тт. 8-14) контрастує першій по багатьох параметрах. Її мелодія достатньо діатонічна і звучить в ре мінорі. Вона є більш вокальною по природі, ніж тема А. Її фактура більш прозора, без тремоло і пасажів, але так само, як і перша тема, складно формлена в гармонічному плані. Важливим стає перегукування двох терцій «мі бемоль -соль» та «ре бемоль- фа» в середній лінії , що додає дисонантного звучання і потім буде мати свій розвиток. Контраст посилює те, що ця тема звучить на пianссімо. Повільний гармонічний ритм посилює контраст до першої теми. Ця тема також завмирає на ундецимакорді фід «фа».

Так композитор створює дві контрастні теми, які стають основними для розвитку всієї п'єси.

В тт. 15-23 після генеральної паузи повертається перша тема А. Хоча перший такт її є точним повтором, далі вона значно вар'юється, не втрачаючи свої основні характеристики: примхливість звучання, виразний прийом тремоло, пасажі, полярні динамічні градації від фортіссімо до піано.

Це проведення теми можно було би трактувати як репризу в тричастинній формі, але її вар'йоване проведення народжує близьку, але все ж таки нову **тему С** (тт. 24-33). Вона стає основною темою нової тричастинної форми ($C\text{-}C_1\text{..}C_2$), тому проведення теми А можна вважати яскравим композиторським задумом її трактування як вступу до ще одного розділу.

Тема С є близькою до теми А. Певною мірою вона виступає як органічне продоження розвитку теми А. Вона побудована аналогічно в гармонічному, фактурному і мелодичному планах. Її мелодія базується на мелодії першої теми. Гармонія насичена складними багатотерцієвими вертикалями, а фактура – поліпластовістю, тремоло і пасажами. Початок теми композитор акцентує імітацією в октаву між крайніми голосами (тт. 25-26), що підкреслює її значення. В цій темі в середній фактурній лінії також проходять окремі короткі контрапункти, що збагачують загальку мелодичну виразність. Її ввикладення органічно переходить в середній розділ данної тричастинної форми – C_1 (тт. 34-46), який є розвиваючим і продовжує єдину лінію постійного вар'ювання, яка наповнює всю п'єсу.

Цікавим тут є двотакт умовної вставки з іншою фактурою, який представляє рух двох

ліній: верхньої низхідної дуолями і в середньому голосі висхідної тріолями. Ця двотактова вставка з'являється на межі фраз двічі: тт. 37-38, а потім тт. 42-45. При другому проведенні матеріал розростається до чотирьох тактів і приводить до репризи. Саме тут Шмітт використовує поліметричність, коли два пласти грають на 4/4 а один на 12/8, а потім вони міняються місцями.

Таке динамічне наростання від форте до фортіссімо, а потім швидке дімінуендо до піано готує репризу C_2 (від т. 47 до т. 52). Вона динамічна. Знов підкреслимо, що композитор не використовує точних повторів і матеріал постійно оновлюється. Тут тема звучить екстатично, пафосно, а наприкінці проведення пасажі привносять ефект красивого звуковиражання, яке охоплює всі регістри роялю.

В тт. 53-55 на основі одного з підголосків теми С звучить зв'язка, яка приводить до нового великого розідлу. Цей розділ також має тричастинну форму, але на відміну від попереднього він побудований на другій темі В. В драматургії всієї п'єси цей розділ є відносно контрастним по відношенню до першого і більш ліричним, ніж перший.

У 89 такті починається реприза першого великого розділу (А1), яка також зберігає свою тричастинність. Всі проведення тут динамізовані і значно вар'йовані, що створює єдину лінію драматургічного розвитку.

Після чотиритактової зв'язки (тт. 127-130), яка побудована на матеріалі першої зв'язки з 53 такту, починається кода (тт. 131-149). Вона також має риси тричастинності. Перша частина коди синтезує мостиви першої теми А, першого основного розділу С і мотиви зв'язки. Саме використання цих мотивів зв'язки створює плавність переходів між розділами в усій п'єсі.

В цілому кода звучить як розчинення, віддалення і розсіювання у просторі. В середній частині коди (тт. 139-143) знов з'являється тема В, яка звучить прозоро, в октавному подвоєнні через дві октави в верхньому регістрі на піаніссімо і створює нагадування про своє звучання в перших тактах.

Друга частина циклу «Mauresque» («Мавристанська») повільна і контрастує крайнім частинам циклу. Вона є більш ліричною і побудована скоріше на вокальному інтонуванні, але гармонічний фонізм і барвистість фактури продовжують лінію, що була закладена в першій п'єсі.

Ця п'єса, як і перша, побудована у тричастинній формі і так само в ній матеріал постійно оновлюється. Композиція не має точних повторів, а всюди панує варіаційне викладення. Як і у першій п'єсі, всі розділи форми конструктивно вивірені.

Перший розділ А побудований як проста тричастинна форма. Перша частина (тт. 1-12) в масштабно-синтаксичному аспекті складається з двох побудов 6+6. Цікаво, що внутрішньо композитор створює дзеркальну симетрію: 4+2 та 2+4. Але постійне фактурне оновлення нівелює цю симетрію і породжує відчуття безперервного руху.

П'єса починається з одноголосної фрази широкого діапазону у півтори октави (з стрибками на великі інтервали), що піднімається від ре субконтроктови до соль малої октави. При цьому їй притаманна вокальність і примхливість за рахунок хроматизмів. Фраза окреслює штучний звукоряд ре-мі-фа-соль-соль дієз-ля дієз-сі, який стає основою всієї першої теми. Показово, що в момент закінчення одноголосної фрази в правій руці збирається спізвуччя сі-ре-мі-ля дієз, яке переноситься октавою вище і завмирає в довгій тривалості. Це створює відчуття простору і зупинки, яке умовно можна порівняти з мотивом романтичного питання. Треба зауважити, що вже в даній темі, як і в перішій п'єсі циклу, композитор уникає регулярної метрики і досить часто змінює розміри в тактах, що створює відчуття імпровізаційності викладу.

Середній розділ цієї простої тричастинної форми (тт. 13-24) побудований як два проведення теми і знов Шмітт утворює синтаксичну симетрію: 6+6. Тут виникає нова мелодія примхливого звучання, яка викладається акордами в правій руці і має танцювальне забарвлення. Треба підкреслити, що мелодично вона нагадує тему В із першої п'єси. Цю середину не можна назвати контрастною, адже її тема викладається на фоні пасажів в лівій руці, які побудовані на пасажах першої частини (див. тт. 9-12). Тому це скоріше розвиваючий середній розділ.

Такти 25–31 – варйована реприза, де перша тема з'являється не в своєму мелодичному вигляді, як на початку п'єси, а скоріше у вигляді псажів, як у другому шоститакті першої частини. І знов композитор продовжує гармонічне нарощування. В своїх останніх тактах ця тема завмирає в октавних перегукуваннях акордів, чим готує появу великого середнього розділу.

Середній розділ (тт. 32-47) викладає нову тему у простій двочастинній формі, де перше проведення займає 6 тактів, а друге проведення (що значно вар'ює тему) – 10 тактів. Ця нова тема контрастує першій темі і певною мірою проявляє спорідненість з темою середнього розділу першої частини. Вона об'єднує вокальні і танцювальні

інтонації, побудована на колористичному співставленні тризвуків і секстакордів мажоро-мінорної системи і при своєму експонуванні грунтується на домінантовому басу мі в Ля мажорі. Ця тема втілює образ томління і споглядання.

В тактах 48-71 повертається матеріал першого розділу (реприза). Реприза значно скорочена, але за рахунок повтору середини і репризи набуває майже того ж масштабу, що і перша частина. Зауважимо, що три проведення основної теми і два проведення теми середньої частини постійно оновлюються, вар'юються, що нівелює репризність форми і створює відчуття руху і змін. Замикає цей розділ тритактова реприза першої теми, яка викладена у пасажному варіанті. Таким чином, реприза стає три-п'яти частинною формою із значно скороченими проведенями першої теми, що значно динамізує форму.

Такти 72–82 – це кода, яка за своїм матеріалом є синтетизуючою. Кода починається з повернення теми основної середини, яка проводиться 2+3 такти. Показово, що композитор починає коду з контрастної теми середнього розділу, як це було і в першій п'єсі. Далі в розвиток включаються перша тема першого розділу, що створює одночасний контраст цих тем. Вона проводиться 2 такти (77–78) і в 79 такті композитор робить генеральну паузу. Останні три такти коди – це початковий моти теми середнього розділу, який розчиняється у просторі (динаміка три піано).

Третья п'єса «Ця тінь, мій образ» також побудована як складна тричастинна форма з кодою. Її перший розділ (тт. 1-55) представляє тричастинну форму з розвиваючою серединою. П'єса фактично починається з двотактового вступу, який побудований на регістровому співставленні трихорду мі-фа дієз-сі в нижньому і верхньому регістрах, що звучить як зачин.

Мелодія першої теми, яка починає розгортатися на фоні цього витриманого трихорду, рухається як вокальна фраза, а її закінчення побудоване на примхливій ритмічній фігурі, що зупиняється на фа дієзі. Тому ця тема одночасно є спорідненою з першою темою другої п'єси, а використання характерної ритмічної фігури і застигання на одному звуці пов'язує її з першою темою першої частини. Тож композитор створює інтонаційні арки між всіма трьома п'єсами. Зв'язок між крайніми п'єсами посилює фактурне оформлення фіналу, яке також багатошарове.

Після першої фрази композитор вводить другий елемент теми (тт. 6-8), що побудований як паралельний рух тризвуків ля мінору і Фа дієз мажору, до якого потім додається квартсекстакорд Сі мажору. В мелодичному плані другий елемент представляє погойдування на двох тонах мі-до дієз. Цей другий елемент, як і перший, буде відігравати значну роль у розвитку всєї п'єси. При всій контрастності до першого елементу другий звучить на фоні фа дієзу, який залишається після першого елементу.

У 8 такті починається варйоване проведення першого елементу, таким чином, композитор об'єднує два елементи в єдину цілісну тему, проведення якої закінчується також на зависанні початкового трихорду, але тепер до нього ще додається звучання малого мажорного септакорду від соль. Тож, залишаючи у верхній фактурній лінії трихорд, композитор підкреслює герметичність теми, а з іншого, перегармонізація цього трихорду акцентує оновлення, неповторність і дає поштовх до подальшого розвитку. Друге проведення теми (тт. 13-20) презентує перегармонізацію обох елементів, їх мелодичний і фактурний розвиток.

Середній розділ першої частини (тт. 21-46) створюється на трьох проведеннях теми, яка інтонаційно пов'язана з темою першої частини, але нове фактурне, мелодичне і гармонічне її оформлення дозволяють маркувати її як нову тему. Вона виділяється більш вокальним характером, східним колоритом, створює відчуття томління і, як вже було в попередніх п'єсах, має елементи танцювальності. Слід підкреслити, що як і в першій темі, композитор уникає чіткої регулярності метру і постійно його змінює, що також впливає на відчуття певної імпровізаційності образу. Такти 47–55 – скорочена варйована десятитактова реприза першої теми, в якій основна мелодія проходить в різних регістрах.

Середній розідл всієї п'єси (тт. 56-79) також побудований у простій тричастинній формі і складається з трьох проведень теми. Ця тема інтонаційно пов'язана з першою темою (з її двома елементами), але є контрастною до попереднього розділу. Її образ більш витончений, примхливий, мавританьский. Мелодія насичена орнаментикою і рясніє різнобарвними ритмічними фігурами. Як і попередні теми, ця тема значно хроматизована і насичена звучанням нонакордів та інших дисонуючих співзвучь. Її приховану танцювальність підкреслює розмір 6/8, який не змінюється протягом всієї середини. Композитор використовує хроматизовану тональність, але з вираженою опорою.

Третє проведення (реприза, тт. 73-79) повертає тему у майже точному фактурному оформленні. Це єдиний в усьому циклі майже точний повтор у реприі, з мінімальними змінами, що спрямоване на створення ефекту герметичності і закінченості

середнього розділу в циклі. Це можна трактувати як певний ідеальний образ, що виникає в постійному русі і відозмінах попереднього розгортання.

Після цього композитор порушує стройність тричастинної форми і вводить додатковий розділ (тт. 80-90) – ще одну середину, яка виконує подвійну функцію. З одного боку, це зв'язка-перехід до репризи, з іншого – введення нової теми, яка пов'язана з першою темою. Цей весь розділ будується на витримуванні і обігруванні фа дієзу, який грає важливу роль у першій темі, тому цей розділ можна сприймати як віддзеркалення теми, її тінь, коли самої теми (першої) в чистому вигляді немає, але присутні її окремі елементи. Зробимо припущення, що це трансформація домінантового органного пункту перед репризою у класиків і романтиків, яка готує репризу. Зв'язок з першою темою посилює використання окремих мотивів її середнього розділу.

Загальна реприза (тт. 91-106) повертає першу тему в зміненому фактурному і гармонічному оформленні. Вона значно скорочена (всього 16 тактів проти 55 у першому розділі), що проявляє характерні риси мислення композитора.

Кода – типова для композитора, побудована на матеріалі середнього розділу. Вона представляє поступове дімінуендо і створює ефект розчинення у просторі, який підсилюється імітаційним проведенням окремих мотивів у різних фактурних лініях і далеких регістрах, що поступово охоплюють весь діапазон роялю. В останніх чотирьох тактах як віддзеркалення, як тінь, звучить другий елемент першої теми. На нього у верхньому регістрі у двооктавному подвоєнні і збільшенні контрапунктично додається мотив з першого елементу першої теми, що створює арку до початку всієї п'єси.

Висновки. В аспекті формотворення для Шмітта найголовнішим є постійний варіаційний розвиток будь-якої теми. Композитор уникає точних повторів і завжди оновлює фактурні, гармонічні і звуковисотні параметри тематизму. Цей безперервний варіантний розвиток спрямований на вираження постійного оновлення і створює ефект імпровізаційності у викладенні матеріалу. Водночас ця умовна імпровізаційнійсть і тотальна варіативність скріплюються композитором застосуванням тричастинної форми, в яких репризи навіть динамізовані, створюють певну стійку формотворчу структуру.

Кожна з п'єс циклу побудована як складна тричастинна форма. Кожен розділ в цих формах, як правило, теж створює просту тричастинну форму. В простих тричастинних формах композитор використовує розвиваючі середні розділи, що також спрямовано на оновлення матеріалу і вписується в загальну парадигму постійного вар'ювання.

У фактурному аспекті слід відзначити, що для п'єс циклу є характерною багатошаровість. Часто для викладення матеріалу композитор використовує три шари – лінії – які мають самостійне значення, але взаємодіють між собою. В широкому сенсі така тришаровість віддалено нагадує багатогосні поліфонічні композиції, де кожний голос є самостійним, а загалом утворюється щільна фактура. Часто така багатошаровість фактури дозволяє композитору активно використовувати різні регістри роялю одночасно. Кожна з ліній є складною, в ній переважають октавні подвоєння, складні тремоло між руками, а також пасажі, що охоплюють великий діапазон. Все це обумовлює вкрай віртуозне і примхливе звучання матеріалу.

Тематизм композитора відрізняють політональні і поліладові нашарування, гармонічна опора на нон- ундецима- і терцдецима-акорди, які розфарбовують матеріал яскравим дисонантним звучанням. Характерними є хроматичні мотиви широкого діапазону, які можуть об'єднуватись у фрази. Для стилю композитора загалом характерно об'єднання мелодичного рельєфу і пульсуючого фону, коли мелодія ніби вбудована в усю фактуру і перегукується різними регістрами. Все це нівелює традиційну диференціацію на мелодію і фактуру і створює цілісну колористичну музичну тканину.

В ритмічному плані композитор звертається до постійної зміни метру, поліритмічності і навіть поліметричності. Як особливе ритмічне вирішення треба підкреслити нетрадиційні розміри у першій п'єсі, такі як 3/4 + 1/3 або 4/4+1/4.

Всі ці фактори стають характерними стилістичними рисами композитора і впливають на його стильові ознаки. Для них характерне вкрай барвисте колористичне звучання матеріалу, безперервний розвиток, що створюють відчуття постійної зміни образу і постійно динамізованої форми, яка стоїть на усталених арках тричастинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Михайлова Ольга. Образний світ фортепіанних творів Ф. Шмітта на прикладі фортепіанного диптиху «Миражі». *Аспекти історичного музикознавства.* Харків : ХНУМ імені І. П. Котляревського. 2020. Вип. XIX–XX. С. 230–247.

2. Kelly Barbara L. A Fragile Consensus: Music and Ultra-Modernism in France, 1913–1939. Rochester, NY : Boydell Press, 2013. 257 p.
3. Hucher Yves. Florent Schmitt: L′Homme et l′artiste … son epoque et son oeuvre. Paris : Éditions le Bon Plaiser, 1953. 280 p.
4. Loren Catherine. Florent Schmitt. Paris : Bleu Nuit Éditeur, 2012. 176 p.
5. Marceron Madeleine. Florent Schmitt. Ventadour, 1959. 48 p.
6. McCarrey Scott. Florent Schmitt and Maurice Ravel: Measured Time from the Turn of the Century. *McCarrey Scott. Perspectives on the Performance of French Piano Music*. 2014. Imprint Routledge. 235 p.
7. Mykhailova O. Piano Triptych "Shadows" by F. Schmitt as a Reflection of the French National Tradition. *Journal of History Culture and Art Research*. 2020. 9(3). P. 307–316.
8. Nones P. Nones P. Florent Schmitt – A French Composer Extraordinaire (Short Biography) / Florent Schmitt : website. URL: https://florentschmitt.com/2023/04/17/ https://florentschmitt.com/florent-schmitt-french-composer/ (date of application : 20.08.2023).
9. Florent Schmitt : website. URL: https://florentschmitt.com/ (accessed 23.05.2024).
10. Pasler Jann. Florent Schmitt. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Oxford University Press. 2001. URL: https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/ (date of application: 23.05.2024).
11. Shannon Eric Christopher. Florent Schmitt and the Llied et Scherzo, op. 54. A dissertation for degree of Doctor of Musical Arts. Norman, Oklahoma. 2015. 228 p.
12. Simeone Nigel. Making Music in Occupied Paris. *The Musical Times*. 2006. Vol. 147. № 1894. P. 23–50.
13. Sommer Sally R. Loie Fuller′s Art of Music and Light. *Dance Chronicle*. 1981. Vol. 4. № 4. P. 389–401.

REFERENCES

1. Mykhailova (2020). Obraznyi svit fortepiannykh tvoriv F. Shmitta na prykladi fortepiannoho dyptykhu «Myrazhi». [The imaginary world of F. Schmitt's piano works on the example of the piano diptych «Mirage»]. *Aspekty istorychnoho muzykoznavstva*. Kharkiv : KhNUM imeni I. P. Kotliarevskoho. Vyp. XIX–XX. S. 230–247. [in Ukrainian].
2. Kelly (2013). A Fragile Consensus: Music and Ultra-Modernism in France, 1913–1939 Rochester, NY : Boydell Press. 257 p.
3. Hucher (1953). Florent Schmitt: L′Homme et l′artiste … son epoque et son oeuvre [Florent Schmitt: The Man and the Artist … his time and his work]. Paris : Éditions le Bon Plaiser. 280 p. [in French].
4. Loren (2012). Florent Schmitt [Florent Schmitt]. Paris : Bleu Nuit Éditeur. 176 p. [in French].
5. Marceron (1959). Florent Schmitt [Florent Schmitt]. Ventadour. 48 p. [in French].
6. McCarrey (2014). Florent Schmitt and Maurice Ravel: Measured Time from the Turn of the Century *McCarrey Scott. Perspectives on the Performance of French Piano Music*. Imprint Routledge. 235 p.
7. Mykhailova (2020). Piano Triptych "Shadows" by F. Schmitt as a Reflection of the French National Tradition. *Journal of History Culture and Art Research*. № 9(3). P. 307–316.
8. Nones (2023). Florent Schmitt – A French Composer Extraordinaire (Short Biography) Florent Schmitt : website. URL: https://florentschmitt.com/florent-schmitt-french-composer/ (accessed 23.05.2024).
9. Florent Schmitt : website. URL: https://florentschmitt.com/ (accessed 23.05.2024).
10. Pasler (2021). Florent Schmitt *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Oxford University Press. URL: https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/ (date of application: 23.05.2024).
11. Shannon (2015). Florent Schmitt and the Llied et Scherzo, op. 54. A dissertation for degree of Doctor of Musical Arts. Norman, Oklahoma. 228 p.
12. Simeone (2006). Making Music in Occupied Paris *The Musical Times*. Vol. 147. № 1894. P. 23–50.
13. Sommer (1981). Loie Fuller′s Art of Music and Light *Dance Chronicle*. Vol. 4. № 4. P. 389–401.

УДК 75.036.4(477)«19/20»
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-12

Іванна ПАВЕЛЬЧУК,
orcid.org/0000-0002-7471-1679
доктор мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри теорії та історії мистецтва
Національної академії мистецтв і архітектури
(Київ, Україна) ivapavelchuk@yahoo.com

МИСТЕЦЬКИЙ ПРОЕКТ В ЗАЛАХ НСХУ «БОГДАН ЗБРИСЬКИЙ: ЖИВОПИС, ГРАФІКА, СКУЛЬПТУРА»

Статтю «Мистецький проект в залах НСХУ: «Богдан Збриський: живопис, графіка, скульптура» присвячено аналізу творчості сучасного львівського митця. У публікації розглядається творчий шлях художника, етапи творчого становлення, творча біографія митця, надається список основних художніх виставок та інформація про основні мистецькі твори періоду 1990–2020-х років. Основну увагу приділено аналізу живописних праць, що експонувалися на персональній виставці художника в залах Національної спілки художників України упродовж 12–21 квітня 2024 року. У сучасному дослідженні піднімаються проблеми творчої еволюції майстра від кінця 1970 – початку 2000-х років.

У статті обґрунтовується специфіка авторського стилю та витоки сюжетного міфотворення. Мета публікації – проаналізувати самобутність художньої мови львівського художника Богдана Збриського; визначити специфіку сюжетно-тематичного репертуару; обговорити ключові засади художнього стилеутворення; ознайомити широке коло глядацької аудиторії з оригінальною творчістю сучасного львівського митця; висвітлити та обґрунтувати ключові ідеї творчості; проаналізувати магістральні картини, над якими митець працював останні тридцять років у період доби Незалежності; довести оригінальність мистецького доробку художника; обґрунтувати значення мистецької діяльності в контексті образотворчих традицій сучасного українського мистецтва XX–XXI століття. Узагальнення результатів наукового дослідження підвело до висновків, що творчість Б. Збриського інспірує традиції символічного напрямку, котрі автор трансформує у сьогодення через інформативні алгоритми у вигляді закодованих меседжів. Приналежність творчого доробку митця до світобачення символізму проектується візуально через алегоричну мову натяків і недомовленостей, у вигляді схематичних знаків. Художнім образам Б. Збриського властива сугестія витлумачень та багатошаровість змістових трактувань, котрі є питомими засобами напрямку символізм.

Ключові слова: *Творча біографія, національна традиція, синтез, живопис, скульптура, символізм, сучасність, алегорія, українське мистецтво.*

Ivanna PAVELCHUK,
orcid.org/0000-0002-7471-1679https
Doctor of Art History, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and History of Art
Kyiv National Academy of Arts and Architecture
(Kyiv, Ukraine) ivapavelchuk@yahoo.com

ART PROJECT IN THE HALLS OF THE NATIONAL UNION OF ARTISTS OF UKRAINE: “BOHDAN ZBRYSKYI: PAINTING, GRAPHICS, SCULPTURE”

The article ‘‘Art project in the halls of the National Union of Artists of Ukraine: ‘Bohdan Zbryskyi: painting, graphics, sculpture’’ is devoted to the analysis of the contemporary Lviv artist’s works. The publication examines the artist’s creative biography, provides a list of the main art exhibitions and information about the main works of art from the 1990s–2020s. The main attention is focused on analysis of the works of art, which were exhibited at the one-person exhibition in the halls of the National Union of Artists of Ukraine on April 12, 2024. In the modern study, the problems of the master’s creative formation from the end of the 1970s to the beginning of the 2020s are emphasized. The article examines and scientifically substantiates the specific features attributable to the author’s style and the origins of folklore myth-making.

The purpose of the publication is to analyze the artistic style’s identity of the Lviv artist Bohdan Zbryskyi; to determine the specific features of his thematic repertoire; to discuss the key principles of formal styling; to ensure that a wide audience gets to know the Lviv artist’s original works; to highlight and substantiate the key ideas of creativity; to analyze the master paintings, on which the artist had been working for the last thirty years during the period of Independence; to prove the originality of the artist’s creative works; to substantiate the meaning of the artist’s activity in the context of

artistic trends in the Ukrainian art of the 20th–21st centuries. The generalization of the results of the scientific research led to the conclusions that Bohdan Zbryskyi's works inspire traditions associated with the symbolic vector, which the author transforms into the present times through actual informative algorithms in the form of coded messages. The affiliation of the artist's work with the world of symbolism is observed through the allegorical language of hints and understatements, in the form of coded symbols. Artistic images of Bohdan Zbryskyi are characterized by suggestive interpretations as well as multi-layered content interpretations, which are the specific means of symbolism.

Key words: *Creative biography, national tradition, synthesis, painting, sculpture, symbolism, modernity, allegory, Ukrainian art.*

Постановка проблеми. Публікацію присвячено дослідженню творчості сучасного львівського художника Богдана Збриського. Основну увагу приділено аналізу мистецьких праць, що експонувалися на персональній художній виставці «Богдан Збриський: живопис, графіка, скульптура» у період 12–21 квітня 2024 року в залах Національної спілки художників України. У сучасному дослідженні піднімаються проблеми творчого становлення майстра починаючи від 1970 – початку 2020-х років. У статті досліджується і науково обґрунтовується специфіка авторського стилю та витоки міфотворення.

Аналіз досліджень. Поставлені у цій науковій статті завдання сформулювали когнітивну неоднорідність досліджуваного матеріалу, що в свою чергу зумовило розширення джерельної бази дослідження, до якої увійшли: емпіричні матеріали, зокрема картини художника, фотоматеріали з персональної виставки, інтерв'ю з Б. Збриського (Збриський, 2024: 12); наукові теорії, що висвітлюють проблеми становлення українського мистецтва межі XIX–XX століття (Борн,1932: 2–4), в тому числі останнього періоду (Павельчук, 2020: 1–262); літературні видання, присвячені проблемам регіонального становлення українського образотворчого мистецтва XX століття (Білокінь, 1997; *Гирич, 2014*); література, присвячена теорії трансцендентального ідеалізму (Шеллінг, 1966); статті, в яких висвітлено проблеми художнього синтезу (Павельчук, 2016: 37–44); статті, присвячені впливу соціокультурних процесів на формування суспільної думки в добу Незалежності (Блудов, 2020; Голубець, 2011).

Поглиблену увагу приділено опрацюванню актуальних досліджень українських викладачів-практиків, опублікованих у виданнях, що включені до наукометричних баз Web of Science. Зокрема, для обговорення проблем у жанрі краєвиду, що сьогодні глобалізуються у річищі екологічних проблем культури, виявилися корисними тези наукової статті «Environmental-constructional foundations: Humanitarian and art education in Ukraine», написаної у співавторстві (Barna, Smyrna, Lehenkiy, Stefiuk, Yaroshovets, Pavelchuk, 2021).

Мета статті – проаналізувати творчий доробок Б. Збриського періоду 1990–2020-х років. Поставлена у дослідженні мета зумовила вирішення низки завдань: класифікувати тематичний репертуар; визначити ключові засади формального стилеутворення; обґрунтувати ключові ідеї творчості; проаналізувати основні художні образи, створені у період доби Незалежності; довести оригінальність мистецького доробку художника в контексті образотворчих тенденцій українського мистецтва XX–XXI століття; ознайомити широке коло глядацької аудиторії з оригінальною творчістю львівського митця.

Виклад основного матеріалу. Дванадцятого квітня 2024 року в Центральному будинку художників України відкрився ретроспективний мистецький проект «Богдан Збриський: живопис, графіка, скульптура» (Іл. 1). У п'яти експозиційних залах НСХУ автор презентував огляду публіки сорок шість живописних полотен, що гармонійно доповнювалися експозицією з восьми скульптурних творів. Простір експозиції задумувався львівським художником як своєрідний творчий звіт до восьмидесятилітнього ювілею майстра (Збриський, 2024: 1). Художня експозиція стала культурною подією в мистецькому житті столиці.

Іл. 1. Плакат персональної виставки «Богдан Збриський: живопис, графіка, скульптура»

З творчої біографії митця відомо, що Богдан Збриський народився на Тернопільщині, у мальовничому селищі Коцюбинчики Чортківського району. Творче становлення митця припало на межу 1960–1970-х років. На цьому етапі української історії почався затяжний період так званого брежнєвського застою (1964–1982), під час якого відбувся реванш стосовно нетривалих демократичних завоювань «хрущовської відлиги» (друга половина 1950 – початок 1960-х).

Адаптувавшись до інформаційного голоду та політичної цензури, властивих для політики культурної самоізоляції СРСР, плеяда семидесятників звернулася до езопової мови закодованих натяків. Дефіцит візуальної інформації про актуальні мистецькі тенденції та виставки за кордоном компенсувався розкутою творчою уявою українських модерністів, які активно цікавилися екзотичними релігійними віруваннями, вивчали тексти прадавніх манускриптів, знайомилися з теософськими віровчення, обговорювати нові відкриття у космосі. Підґрунтям для формування сучасних сюжетів послужили найпрогресивніші наукові теорії XX століття.

Дефіцит актуальної інформації із-за кордону компенсувався процесом інтелектуального міфотворення, сприяючи розвитку «космізму», проекціями якого може слугувати міфологема про Фрипулію Ф. Титянича (здійснена засобами хеппенінга), або живописні твори Б. Збриського: «Енергія» (2013), «Космос» (2019), «Народження Нового Світу (2022). Актуальною базою мистецького натхнення ставали вільні інтерпретації законів еквівалентності маси та енергії; ідеї про перетворення біосфери В. Вернадського (1944), тощо. Долучення до наукового дискурсу засобами мистецтва не вимагало поглиблених наукових знань і забезпечувало модерніста іміджом ерудита. Названі тенденції акумулювалися в процесі творчого становлення Б. Збриського.

Середню художню освіту майбутній художник здобув у Львівському училищі прикладного мистецтва імені І. Труша (1961–1971). Після отримання диплому вступив на скульптурну фабрику, де працював карбувальником монументальних творів. Того самого 1971 року Б. Збриського зараховано до Львівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва за спеціальністю художня кераміка, де він навчався до 1977 року.

Упродовж 1973–1976-х років Б. Збриський працював у будинку культури; водночас від 1976 до 1990 років співпрацював з Львівським художньо-оформлювальним комбінатом, де виконував монументально-декоративні розписи, створював скульптурну пластику, займався декоративним оформленням інтер'єрів. 1955 року Б. Збриський був запрошений на викладацьку роботу до Львівського державного коледжу І. Труша викладачем скульптури. Наприкінці 1990-х художник створив низку монументальних скульптур: «Пам'ятний знак до 600-річчя заснування села Мокторин»; фігуративну композицію з двох скульптур для оздоблення церкви у селі Суходіл Рожнятівського району; скульптурну композицію для оздоблення інтер'єру ресторану «Ніагара» (Збриський, 2024: 4).

Від початку 1990-х років Б. Збриський активно виставляється в українських виставкових проектах, серед яких можна згадати: гуртову виставку в Історичному музеї у Львові (1992); художню виставку в обласній філармонії (1999); виставку, присвячену 135-літтю ЛДКДУМ ім. Труша у Палаці мистецтв (2011); ювілейну художню виставку ЛСДУ у Палаці мистецтв (2013); міжнародні виставки «Осінній салон» у Палаці мистецтв (2015, 2017, 2021); міжнародну виставку «Весняний салон» у Палаці мистецтв (2021).

Виставкова діяльність митця активізувалася у декаду 1990–2000-х років, коли утопічна система радянської субкультури дійшла своєї історичної кризи. Художні ідеї цього періоду узагальнилися в серії живописних творів Збриського, яку автор метафорично назвав «На струнах Неба і землі» (Збриський, 2024: 5–7). У період 2000–2020-х майстром були створені живописні маніфести, в яких об'ємно розкривалося авторське кредо митця. Саме ці художні образи були презентовані київській публіці у просторі виставкового залу НСХУ в квітні 2024 року.

У першому залі було представлено п'ять символічних творів, що створювали монументальне враження. Смисловий простір експозиції визначив живописний триптих «Радіє земля» (2019, Іл. 2), створений у вигляді декоративного панно в дусі фольклорно-етнографічних традицій. Для акцентування враження на питомих рисах національної ідентичності митець використав контраст синього та жовтого кольорів як символів національної державності. Самобутність української тематики пролонгується у картинах «Захисти» (2014) та «Затока» (2018).

Автор в інтерв'ю згадував, що символічний сюжет «Захисти» (2014, Іл. 3) він почав опрацьовувати напередодні Помаранчевої революції 2014 року (Збриський, 2024: 8). Горизонтальну площину полотна напружено розтинає діагональна лінія обрію. Між стихією неба та

Іл. 2. Б. Збриський триптих «Радіє земля» (2019)

Іл. 3. Б. Збриський «Захисти» (2014)

землі проривається нестримна стихія гуцульського наступу. Як відомо, образ гуцула, скажімо Довбуша, символізує у народних легендах лицаря української вольності. Змістове напруження побудоване на сполученні триєдиного пориву стихій: матеріально-земної, нематеріальної-небесної та незламної людської волі.

Вільні емоційні асоціації, котрі митець сприймав з щоденного життя, стали імпульсом творчості. Тож авторська міфологія будувалася на синтезі емпіричних вражень з узагальненими спогадами про побачене. У сюжеті «Захисти» стан політичного конфлікту підкреслюється хроматичним контрастом червоного до чорного, що поглиблює емоційно-драматичне звучання художнього образу через символічне сприйняття природи барв.

У творі «Затока» (2018, Іл. 4) засобами алегоричних натяків розповідається про символи християнства у вигляді напівказкової Риби, що пливе у просторі історико-космічних потоків у нову добу Водолія (Збриський, 2024: 9). Художній задум полягає у віддзеркаленні перехідного стану, який на даному історичному етапі переживає Україна. Інтелектуальну метафору Світу розуму художник інтерпретує через яскраві жовті кольороструктури. Натомість Світ духу образно змальовано синіми кадмієвими переливами барв.

Експозицію другого залу визначили три метафоричні портрети: автопортрет «Я – частинка» (2000), «Мати» (2012, Іл. 5), «Портрет сина» (2020), що органічно доповнювалися тематичними сюжетами «Місто Світла» (2002) та «Народження Нового Світу» (2022). Можна помітити, що автопортрет митця фізіономічно нагадує образ Тараса Григоровича Шевченка, який є незмінним Символом українства. Головний герой – художник, зображений на тлі космічного неба. За його спиною у плинному русі Планети. Митець тримає в руці палітру з пензлем, що символізують його призначення у Всесвіті. Живописне рішення твору нагадує декоративний гобелен. Створений образ відзначається цілісністю композиції, позначений масштабністю

Іл. 4. Б. Збриський «Затока» (2014)

Іл. 5. Б. Збриський «Мати» (2012)

культуротворчих задумів. На другому портреті змальовано героїчно загиблого сина художника Ростислава, який у 2022 році віддав своє молоде життя, захищаючи українську націю у лавах ЗСУ.

Третій образ – це портрет матері художника в українському національному строї, намальований з старої світлини, на якій мама ще була молодою. Ключовим акцентом портрету є наголос на голові героїні, прикрашеної символічним німбом у вигляді вінка з троянд. Вертикальну композицію портрету автор декорує по боках оздобленням у вигляді фрагментів народного ліжника. Протиставлення чорної гами тонів хроматичним барвам натякає на те, що образ писався з старої чорно-білої світлини.

У третьому залі представлено сімнадцять живописних творів, серед яких масштабні портрети і тематичні композиції, присвячені темі української історії та культури. З-поміж оригінальних сюжетів можна виокремити: живописний краєвид «Львівська Осінь» (1978, Іл. 6), який писався автором ще на початку творчого шляху; портрет Лесі Українки, що називається «Досвітні вогні» (2000); портрет «Легень Карпат», в якому узагальнено фольклорний архетип національного героя у вигляді легендарного народного захисника Довбуша (2001); три краєвиди-асоціації «Гук», «Проміння сонця будує гори», «Перед сходом», – усі створені 2013 року; та сім композицій-метафор, концептуально побудованих на темі мистецького пророцтва у художній творчості: «Ті що зійшли з небес» (2002); «Тут вже зібралися сили небесні на священний бій» (2014); «Сонце оповите темрявою» (2015), «Енергія» (2016), «Вісники» (2017), «Через вогонь» (2019), «Народження нового Світу» (2022).

Серед названих образів увагу глядацької аудиторії найбільше привертали неоромантичні краєвиди-асоціації: «Гук», «Проміння сонця будує гори», «Перед сходом», «Сонце оповите темрявою», в яких інспіровано ліричний образ української природи. Нестандартно виділяться вертикальна композиція ландшафту «Гук» (2013, іл. 7), на якій змальовано вигляд на карпатський водоспад. За художнім задумом Б. Збриський протиставляє духовну велич неосяжних стихій Неба і Води матеріальній стихії Землі (Збриський, 2024: 9).

На дальньому плані пейзажної перспективи виображується монолітний силует старого карпатського лісу у вигляді символічного зеленого купола. Така лаконічна інтерпретація дерев надає сюжету відчуття урочистої та безроздільної соборності української Природи. В очікуванні прийдешньої ночі, гострокутні верхів'я оксамитових древ оповиті тишею передвечірньої пори. Цей стан умиротвореної дрімоти контрастує зі станом гучної поривчастої енергії, що енергійно вирується назовні з крижаної гірської води на першому плані. Динаміка зростає із глибочіні краєвиду, бігцем перекочуючись на глядача гострокутними контурами крижаних потоків. Складається невільне враження, що гомінкі крижані потоки прагнуть вирватися за край полотна. Вишуканий колорит побудовано на злагодженому підпорядкуванні відтінків смарагдового зеленого, що гармонійно підібрані до переливів кобальту синього та фіолетового.

У цьому художньому образі жанр краєвиду інтерпретується Б. Збриським як портрет Карпат. Побачені з натури враження від природи узагальнюються у творчій уяві та ідеалізуються. Привертає ставлення українського художника до Природи як до живої і одухотвореної істоти, що апелює до мистецьких традицій паризького ар нуво останньої чверті XIX століття: «Аналогічне

Іл. 6. Б. Збриський «Львівська осінь» (1978)

Іл. 7. Б. Збриський «Гук» (2013)

ставлення до дерева як до живої істоти німецький історик мистецтв З. Віхманн зауважив у практиці В. ван Ґоґа, який сприйняв ідеї «одухотворення» природи від японської культури» (Павельчук, 2020: 83, 152)

Тенденція одухотворення краєвиду суголосна з більш глобальною темою сакралізації української природи. У другій половині ХХ століття цю традицію, популярну серед новаторів паризького ар нуво, сприйняли послідовники великого Альберта Ерделі, який увійшов в історію мистецтва як фундатор Закарпатської школи живопису (Павельчук, 2020: 326-336). Тема сакралізації української природи інспірована в метафоричних краєвидах-враженнях Ернеста Контратовича («Вид на Чорногору взимку», 1965), Гаврила Глюка («Велич Карпат», 1979) та Олега Гарагонича («На Верховині, 1989»).

Із творчої біографії Альберта Ерделі дізнаємось: «Період творчості А. Ерделі у французькій мистецькій колонії села Ґаржілесс став прелюдією для подальшого розвитку ідей сезаннізму в його живописі, позаяк після повернення додому А. Ерделі вже був остаточно переконаний, «що вершиною живопису є творчість Сезанна» (Павельчук, 2020: 327). Специфічні обставини формування сучасних живописних традицій в образотворчому мистецтві Закарпаття проливають світло на траєкторію поширення згаданого засобу експресії в практику сучасного львівського художника Б. Збриського.

До експозиції четвертого залу увійшли десять масштабних картин: «З погляду віків» (2003), «Я – дорога» (2000), триптих «Дослідження» (2019, іл. 8), «Космос» (2018), «Сходження» (2018), диптих «Гора Мегірро» (2022), «Об'єднання галактики» (2019), «Потік» (2012), «Надвечір'я» (2016).

Серед згаданих образів увагу привертає монументальний портрет-метафора «З погляду віків» (2003, іл. 9), присвячений пам'яті Олени Іванівни Реріх (1879–1955). Дружина М. Реріха увійшла в історію світової культури як езотеричний філософ, письменниця та громадська діячка. Як відомо, на підґрунті багаторічних щоденникових записів О. Реріх було видано серію її теософських праць 1924–1937-х років, серед яких найбільше визнання дістала «Жива Етика» або Аґні-йога. Це релігійно-філософське вчення про енергетичну структуру Всесвіту; про земне життя людини і проблему реінкарнації її душі; про духовні завдання людства у ході природного розвитку космічного Всесвіту.

У інтерв'ю Б. Збриський повідомив, що ключові гасла філософського вчення, викладені О. Реріх в Аґні-йога, справили враження на формування його творчого світогляду, рефлекторно позначившись на виборі сюжетно-тематичного репертуару (Збриський, 2024: 10). Зачарованість Б. Збриського містичними вченнями, таємними знаннями та легендами про Великих Вчителів відчувається безпосередньо через метафоричні назви його картин: «Темні сили і Світлі сили», «Місто Світла», «Народження Нового Світу», які нагадують візуальні манускрипти «Живої Етики» О. Реріх: «Світ Вогненний», «Надземне», тощо. Роками надихаючись релігійно-філософськими ідеями подружжя Олени та М. Реріхів, український митець поглиблював власний інтелектуально-культурний потенціал (Збриський, 2024: 10–11).

Інтерпретацію образу «З погляду віків» можна пов'язати з традиціями парадного портрету. Ліво-

Іл. 8. Б. Збриський. Триптих «Дослідження» (2019). Центральна композиція

Іл. 9. Б. Збриський на тлі портрету «З погляду віків» (2003)

руч від оптичного центру композиції представлено героїню О. Реріх, за спиною якою звільна пливуть Галактики. Позачасова космічна перспектива, що звідусіль огортає постать О. Реріх, слугує настроєвим тлом художнього задуму. Засіб асоціативної аналогії підкреслює значення духовного вчення видатної портретованої, глобалізуючи її внесок у розвиток людської цивілізації. Зображуючи земну жінку на тлі позачасового Всесвіту, Б. Збриський масштабує символічне значення її просвітницької діяльності. У цьому засобі алегоричної подібності присутні інтенції ідеалізації, властиві для символічного світобачення загалом.

Яскравим хроматичним акцентом вирізується лаконічний жіночий силует в червоній сукні, символізуючи перемогу віри і розуму над позачасовим хаосом космічного небуття. Червоний силует емоційно-зарядженої живої фігури подається у силовій протидії до Світу байдужого Космосу. Протиставлення живого-матеріального до позачасового-духовного реалізується через контраст двох основних кольорів: червоного і синього. Розробляючи концептуально-образний алгоритм портрету, автор синтезує об'єктивну історичну інформацію про реальну особу з суб'єктивними містично-загадковими атрибутами її духовного Світу, створеними фантазією художника виключно в уяві. Вживаючи художній синтез Б. Збриський поєднує історичну правду і міфічну вигадку, об'єктивуючи інформативні інструменти комунікації з глядачем. Таким чином простір твору умоглядно розширюється і спостерігач може «додумувати» сюжет, тобто опосередковано брати участь у творчому процесі (Barna, Smyrna, Lehenkiy, Stefiuk, Yaroshovets, Pavelchuk, 2021: 135–136).

Квінтесенція творчого задуму трансформується сучасним українським художником в сугестивний асоціативний меседж, який сприймається суб'єктивно. Водночас, протиставлення мікрокосму Особистості безсторонньому Всесвіту можна витлумачити як алегоричне протистояння індивіда соціуму. У напівказковій інтерпретації сюжету митець мовби набуває надзвичайні можливості, що дозволяють здолати конфлікт засобами художнього міфотворення. Тобто творчість художника перетворюється на інструмент, яким можна виправити недосконалу дійсність. Специфіка цього мистецького бачення зачинається від чарівних можливостей Вагнірівського вчення про «Gesamtkunstwerk» : «…на підставі художньоміфологічних шукань Вагнера з'ясована особлива функція Gesamtkunstwerk як специфічної парадигми перетворення соціального світоустрою» (Павельчук, 2016: 41).

Аналіз художнього змісту «З погляду віків» демонструє духовну спорідненість мистецького досвіду сучасного українського митця з теорією трансцендентального ідеалізму німецького філософа Фрідріха Вільгельма Йозефа фон Шеллінґа (1775–1854), який дійшов висновку: «Конструювати мистецтво – це означає визначити його місце в універсумі. Визначення цього місця і є єдина дефініція мистецтва» (Павельчук, 2016: 40). Філософські переконання Ф. Шеллінґа, висвітлені в праці «Філософія Мистецтва» (Шеллінг, 1966: 72) не втратили актуальності та можуть слугувати творчим кредо сучасного митця Б. Збриського.

Експозицію п'ятого фінального залу визначили тематичні композиції, в яких акумулювалися містико-релігійні медитації сучасного митця, приміром «Архангел Михаїл» (1995) або «Відкрилося небо» (2013). Дослідження цієї сторінки творчої діяльності Б. Збриського не було метою цієї публікації та потребує на окреме ґрунтовне дослідження, збагачене новими фактами.

Висновки. Підсумовуючи результати мистецтвознавчого аналізу живописного доробку Б. Збриського періоду 1990–2020-х років, можемо констатувати, що творчість Б. Збриського інспірує традиції символічного напрямку, котрі автор трансформує у сьогодення через актуальні інформативні алгоритми у вигляді закодованих меседжів. У результаті дослідження було з'ясовано, що джерелом творчого натхнення митця виявилися традиції українського фольклору, гармонійно поєднані з ідеалістичними теоріями європейської філософії XVIII–XIX століття та теософським вченням Аґні-йога, які автор адаптував на українське підґрунтя. Приналежність творчого доробку митця до світобачення символізму проектується візуально через алегоричну мову натяків і недомовленостей, у вигляді закодованих символів. Художнім образам Б. Збриського властива сугестія витлумачень та багатошаровість змістових трактувань, котрі є питомими засобами напрямку символізм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білокінь С. Механізми нищення культури українців. *Артанія*. 1997. № 3. С. 15–17.

2. Блудов А. В. Особливості концептуального підходу сучасних українських художників в жанрі міського пейзажу. *Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці.* 2020. Вип. (29). С. 22–29. DOI: https://doi.org/10.33838/naoma.29.2020.22-29

3. Борн В. Українське мистецтво і культура. Мета: Література. Мистецтво. Наука : дод. до газети. Львів, 1932. № 9. С. 2–4.

4. Гирич І. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина XIX – початок XX ст. Київ: Український письменник, 2014. 494 с.

5. Голубець О. Українське мистецтво XX століття: проблеми національної ідентифікації. Артанія. 2011. № 2. С. 3–11.

6. Збриський Б. Інтерв'ю з художником Б. Збриським [Рукопис] / бесіду вела І. Павельчук. Київ, 2024. 12 с.

7. Павельчук І. А. Ідея синтезу мистецтв як історико-культурне підґрунтя концептуальних засад постімпресіонізму. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2016. № 5. С. 37–44.

8. Павельчук І. А. Постімпресіонізм в українському живописі XX – початку XXI століття : історичні витоки, джерела інспірацій, специфіка розвитку : дис. … д-ра мист. : 17.00.05. Львівська національна академія мистецтв. Львів, 2020. 878. с. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/specrada/Dusertacii/2020/november2020/IVA_Doctor.pdf (дата звернення : 11.03.2024).

9. Шеллінг Ф. Філософія мистецтв / [пер. з нім. П. С. Попової]. Київ, 1966. 487 с.

10. Environmental-constructional foundations: Humanitarian and art education in Ukraine / N. Barna, L. Smyrna, Y. Lehenkiy, R. Stefiuk, T. Yaroshovets, I. Pavelchuk. *AD ALTA*. 2021. Vol. 11, Issue 1 [Special issue XVIII]. P. 134–137. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110118/papers/A_22.pdf (дата звернення : 11.03.2024).

REFERENCES

1. Bilokin S. (1997). Mekhanizmy nyshchennia kultury ukraintsiv. [Mechanisms of destruction of Ukrainian culture] Artania – Artania, 3, 15–17 [in Ukrainian].

2. Bludov A. V. (2020). Osoblyvosti kontseptualnoho pidkhodu suchasnykh ukrainskykh khudozhnykiv v zhanri miskoho peizazhu. [Features of the conceptual approach of contemporary Ukrainian artists in the genre of urban landscape] Ukrainska akademiia mystetstva. Doslidnytski ta naukovo-metodychni pratsi National Academy of Visual Arts and Architecture – Research and methodological works, 29, 22–29. doi: https://doi.org/10.33838/naoma.29.2020.22-29 [in Ukrainian].

3. Born V. (1932). Ukrainske mystetstvo i kultura. [Ukrainian art and culture] Meta: Literatura. Mystetstvo. Nauka – Purpose: Literature. Art. Science [Supplement to the newspaper], 9, p. 2–4 [in Ukrainian].

4. Hyrych I. (2014). Ukrainski intelektualy i politychna okremishnist (seredyna XIX – pochatok XX st. [Ukrainian intellectuals and political separateness (middle of the 19th – beginning of the 20th centuries]. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk [in Ukrainian].

5. Holubets O. (2011). Ukrainske mystetstvo XX stolittia: problemy natsionalnoi identyfikatsii. [Ukrainian art of the 20th century: problems of national identification]. Artania – Artania,2, 3–11 [in Ukrainian].

6. Zbryskyi B., Pavelchuk I. (2024) Interv'iu z khudozhnykom B. Zbryskym. [Interview with the artist B. Zbriskyi] [Manuskript]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Pavelchuk I. A. (2016). Ideia syntezu mystetstv yak istoryko-kulturne pidgruntia kontseptualnykh zasad postimpresionizmu. [The idea of synthesis of arts as historical and cultural background of the conceptual principles of Post-Impressionism] Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv – Bulletin of Kharkiv State Academy of designes and arts, 5, 37–44 [in Ukrainian].

8. Pavelchuk I. A. (2020). Postimpresionizm v ukrainskomu zhyvopysi XX – pochatku XXI stolittia : istorychni vytoky, dzherela inspiratsii, spetsyfika rozvytku. [Post-impressionism in Ukrainian painting of the XX – beginning of XXI centuries: Historical origins, sources of inspirations, specifics of development] (PhD dissertation, Lviv National Academy of Arts). Lviv. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/specrada/Dusertacii/2020/november2020/IVA_Doctor.pdf [in Ukrainian].

9. Schelling F. (1966). Filosofiia mystetstv. [Philosophie der Kunst]. Kyiv [in Ukrainian].

10. Barna N., Smyrna L., Lehenkiy Y., Stefiuk R., Yaroshovets T., Pavelchuk I. (2021). Environmental-constructional foundations: Humanitarian and art education in Ukraine. AD ALTA, 11(1), 134–137. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110118/papers/A_22.pdf.

УДК 004.92:004.94
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-13

Оксана ПАСЬКО,
orcid.org/0000-0002-0729-5521
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри дизайну
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
(Київ, Україна) paskoo012218@gmail.com

Дмитро МАЛЯР,
orcid.org/0009-0008-4748-3608
магістр кафедри дизайну
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
(Київ, Україна) alexanderrichi96@gmail.com

Тетяна ВІРЧЕНКО,
orcid.org/0009-0005-2765-7744
магістриня кафедри дизайну
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
(Київ, Україна) tvirchenkotvirchenko@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ АРТ-КВІЛТУ У СТИЛІЗАЦІЇ 3D ОБ'ЄКТІВ

У статті запропоновано новий підхід до стилізації об'єктів в 3D моделюванні у вигляді використання арт-квілту. Мистецтво арт-квілту, як спосіб створення художніх творів з текстильних клаптиків, має багатий арсенал засобів, таких як орнаменти, візерунки, аплікації, які можуть бути використані для унікальних та реалістичних стилізацій під час виконання проєктів.

Проведено глибокий аналіз зразків арт-квілту та ретельний огляд літератури з 3D моделювання, включаючи різноманітні методи текстурування, що допомогло отримати уявлення про наявні методи та підходи до стилізації та призвело до створення свого оригінального алгоритму стилізації, що базується на принципах арт-квілту.

Розроблено алгоритм стилізації в 3D моделюванні, який включає кілька ключових етапів. По-перше, відбувається вибір відповідних матеріалів для об'єкта. Після цього застосовуються різноманітні техніки арт-квілту для створення текстур, орнаментів та інших художніх деталей та проводиться подальше вдосконалення моделі, включаючи додавання деталей та розробку спеціальних ефектів, які допомагають підсилити виразність та реалізм стилізації.

Вивчено зразки арт-квілту, які були ідентифіковані та визначені ключові елементи стилізації. Цей процес дозволив детально розібрати характерні особливості обох мистецьких напрямків та виокремити ті аспекти, які можна було б успішно застосувати в контексті 3D моделювання.

Обґрунтовано створення 3D-моделі, як необхідний крок для забезпечення високої якості візуалізації об'єкта, що відображає його форму, текстуру та деталі. Підбір матеріалів та текстур для цього, додає реалізму та естетичності моделі. Такий підхід дозволяє створити 3D-модель, яка не лише відтворює об'єкт у віртуальному просторі, але й максимально точно передає його характер та виразність.

Доведено авторами, що використання арт-квілту є ефективним методом стилізації об'єктів у 3D моделюванні, а розроблений алгоритм, дозволяє створювати реалістичні, художньо-виразні та унікальні стилізації.

Ключові слова: *арт-квілт, 3D об'єкт, 3D моделювання, текстурування, стилізація, дизайн, алгоритм.*

Oksana PASKO,
orcid.org/0000-0002-0729-5521
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Design Department
Open International University of Human Development «Ukraine»
(Kyiv, Ukraine) paskoo012218@gmail.com

Dmytro MALIAR,
orcid.org/0009-0008-4748-3608
Master at the Design Department
Open International University of Human Development «Ukraine»
(Kyiv, Ukraine) alexanderrichi96@gmail.com

Tetyana VIRCHENKO,
orcid.org/0009-0005-2765-7744
Master at the Design Department
Open International University of Human Development «Ukraine»
(Kyiv, Ukraine) tvirchenkotvirchenko@gmail.com

USING ART QUILT IN THE STYLIZATION OF 3D OBJECTS

The article proposes a new approach to the stylization of objects in 3D modeling by using art quilt techniques. The art of art quilting, as a method of creating artworks from textile scraps, has a rich arsenal of tools, such as ornaments, patterns, and appliqués, which can be used for unique and realistic stylizations in projects.

A thorough analysis of art quilt samples and a comprehensive review of the literature on 3D modeling, including various texturing methods, have been conducted. This helped in understanding the existing methods and approaches to stylization and led to the creation of an original stylization algorithm based on the principles of art quilting.

An algorithm for stylization in 3D modeling has been developed, which includes several key stages. Firstly, appropriate materials for the object are selected. Then, various art quilting techniques are applied to create textures, ornaments, and other artistic details. Further refinement of the model follows, including the addition of details and the development of special effects that enhance the expressiveness and realism of the stylization.

Samples of art quilting were studied to identify and define key elements of stylization. This process allowed for a detailed analysis of the characteristic features of both artistic directions and highlighted those aspects that could be successfully applied in the context of 3D modeling.

The creation of a 3D model is justified as a necessary step to ensure high-quality visualization of the object, reflecting its shape, texture, and details. The selection of materials and textures for this adds realism and aesthetic appeal to the model. This approach allows for the creation of a 3D model that not only reproduces the object in virtual space, but also accurately conveys its character and expressiveness.

The authors have demonstrated that the use of art quilting is an effective method for stylizing objects in 3D modeling, and the developed algorithm allows for the creation of realistic, artistically expressive, and unique stylizations.

Key words: *art quilt, 3D object, 3D modeling, texturing, stylization, design, algorithm.*

Постановка проблеми. Нині існує проблема створення реалістичних та художньо виразних стилізацій у 3D моделюванні. Традиційні методи текстурування не завжди дозволяють досягти бажаного ефекту, особливо при стилізації під старовинні зразки або предмети, прикрашені орнаментами. Використання арт-квілту, як джерела натхнення та матеріалу для текстурування, може стати перспективним вирішенням цієї проблеми. Арт-квілт має багатий арсенал художніх засобів, таких як орнаменти, візерунки, аплікації, які можуть бути використані для створення унікальних та реалістичних об'єктів. Однак на сьогодні не існує систематизованого підходу до застосування арт-квілту в 3D моделюванні, що обмежує можливості його використання в цій галузі.

Аналіз досліджень. На сьогоднішній день накопичено досвід та опубліковано ряд робіт авторів по арт-квілту та 3D моделюванню. Зокрема Брубейкер-Кнапп С. досліджує арт-квілт як дизайнерську дисципліну, надаючи практичні поради та техніки для створення оригінальних художніх творів (Брубейкер-Кнапп, 2016: 1–11).

Полін Браун демонструє інноваційні підходи до сучасного арт-квілту, поєднуючи традиційні техніки з новими матеріалами та ідеями. (Brown, 2006).

По 3D текстуруванню, досліджено публікації Романюк О.Н. та Стрільчук Б. О. класифікують методи текстурування, охоплюючи всі етапи від створення базових матеріалів до застосування складних ефектів. (Романюк, Стрільчук, 2019: 133–136). Дієв Ян представляє вичерпний огляд історичного та технологічного розвитку у сфері 3D (Diev, 2023). Абделайла Хамбдані забезпечує глибоке розуміння створення реалістичного оточення в програмі Blender, охоплюючи широкий спектр тем, від базових концепцій до сучасних технік, зокрема процес текстурування (Abdelaila, 2023).

Мета статті впровадження та використання мистецтва арт-квілту у сфері 3D моделювання та розробка алгоритму створення стилізації для текстурування різних 3D об'єктів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні арт-квілт (*квілтинг, арт-квілт, англ. Quilt*) це вид текстильного мистецтва, в якому клаптики тканини використовуються для створення не просто ковдр або покривал, а самостійних художніх творів. Історія арт-квілта сягає корінням в глибоке минуле. Дебора і Зоя Гастлінг, вивчаючи історію походження мистецтва описують, що клаптикові килими створювалися ще в Стародавньому Єгипті, Месопотамії та Китаї (Gustlin D., Gustling Z., 2015: 236 –245).

Проте, як самостійний напрямок, арт-квілт оформився лише у XX столітті, коли дизайнери почали використовувати клаптикову техніку для створення картин, скульптур та інших арт-об'єктів. На відміну від традиційного печворку, де клаптики підбираються за кольором та фактурою для створення візерунків, в арт-квілті на перший план виходить художня ідея. Стилі арт-квілта неймовірно різноманітні: від реалістичних пейзажів та портретів до абстрактних композицій та інсталяцій. Методи роботи в арт-квілті також різноманітні. Використовуються не лише традиційні техніки шиття, а й аплікація, вишивка, трафаретний друк, батік, вільна стежка та інші. Дизайнери-квілтери черпають натхнення в різних джерелах: в історії мистецтва, у природі, у літературі, у музиці.

Арт-квілт – це унікальне мистецтво, яке дозволяє створювати неповторні твори, поєднуючи в собі красу текстилю, майстерність ручної роботи та безмежну фантазію дизайнера, що на прикладі представлено в рисунках (рис. 1 та рис. 2).

Стилі в мистецтві арт-квілту відрізняються один від одного за рядом характеристик, включаючи різні матеріали, такі як бавовна, вовна, шовк, льон та синтетичні тканини. Не менш важливим також є техніки поєднання клаптиків, що включає безліч різних швів: прямий шов, стьобаний шов і аплікація. Також важливою є композиція, в якій дизайнери можуть використовувати різні принципи композиції, такі як баланс, контраст, ритм, крок. Дизайнери можуть використовувати різні колірні схеми, такі як монохромна, компліментарна та аналогічна. Відповідно до задуму, майбутні дизайнери можуть досліджувати різні теми у своїх проєктах таких як природа, особистість, суспільство та культура. Арт-квілт справив значний вплив на світ мистецтва та дизайну. Він надихнув художників інших дисциплін, таких як живопис, скульптура та інсталяція, на використання клаптикової техніки у своїх роботах. Арт-квілт також став популярним видом декоративного мистецтва, його можна побачити у будинках та колекціях по всьому світу. Дизайнери по всьому світу продовжують експериментувати з новими матеріалами, техніками та темами, створюючи роботи, які водночас красиві та глибокі за змістом.

В Україні мистецтво арт-квілту було відоме здавна, проте не досліджувалося науковцями. Інтерес українських дизайнерів до клаптикової техніки з'явився у 90-х роках XX століття, коли почались пошуки нових способів створення дизайнерських полотен. Тоді почали організовуватися мистецькі проєкти, різні виставки. Першою була республіканська виставка малих форм (1989-1990), далі бієнале «Текстильний шал» у Львові (започаткована 1997 р.), Всеукраїнська трієнале художнього текстилю в Києві (2004, 2007, 2010, 2013 рр. та дотепер).

Дослідження мистецтва арт-квілту допомагає зрозуміти його унікальні техніки та естетику, а також усвідомити потенціал його застосування у сфері 3D моделювання. Розробка алгоритму текстурування, натхненого арт-квіллтом, дозво-

Рис. 1. Judy Chicago, International Honor Quilt (IHQ), 1980

Рис. 2. Мапа Сполучених штатів Америкі. 1886

ляє створювати стилізовані візуальні ефекти для різних 3D об'єктів, зберігаючи характерні риси цього ремесла у цифровому форматі.

Занурюючись у сферу 3D, ми маємо дати визначення поняттю текстура. Текстура використовується як растрове зображення, що застосовується до поверхні полігональної моделі, надаючи їй кольору, забарвлення або ілюзії рельєфу, подібно до малюнка на поверхні скульптури. Вона дозволяє відтворити деталі на поверхні, які були б складними для відтворення полігонами, наприклад, шрами, складки, камені та інші дрібні об'єкти на стінах і ґрунті. Якість текстурованої поверхні оцінюється за допомогою текселів - пікселів на мінімальну одиницю текстури. Текстура, як зображення, має велике значення для загального враження від якості графіки у 3D-об'єктах.

Існують декілька методів текстурування: проєкційне текстурування, процедурне текстурування, картування нормалей та фізичний рендер (Романюк, Стрільчук. 2019).

Процес проєкційного текстурування відбувається завдяки накладенню текстури на 3D модель за допомогою проєкцій (ультрафіолетові розгортки).

До процедурного текстурування відноситься алгоритмічне створення текстури на основі математичних функцій.

Додавання інформації про рельєф поверхні без зміни геометрії моделі відноситься до картування нормалей.

Завершальним етапом є фізичний рендер, що надає реалістичності моделюванню освітлення та взаємодії матеріалів.

Використання арт-квілту в 3D-текстуруванні є унікальним підходом до створення текстурних ефектів за допомогою клаптиків тканини. Цей процес дозволяє формувати неповторні текстурні карти, де кожен клаптик має свою унікальну текстурну характеристику, що додає вишуканості та оригінальності візуального сприйняття. Однією з важливих характеристик арт-квілту у 3D-текстуруванні є можливість додавання тактильності до поверхонь моделей. Це досягається шляхом моделювання рельєфних поверхонь з використанням спеціальних стібків та візерунків, які створюють ефект об'ємності й тактильності навіть у пласких поверхнях. Така техніка дозволяє досягти високого ступеня реалізму у візуалізації 3D-об'єктів та розширює можливості дизайну в цифровому просторі.

На сьогодні існує безліч 3D редакторів (програм), які постійно оновлюються та змінюють свій інтерфейс. Створення універсального алгоритму текстурування у стилі Арт-квілт включає декілька етапів:

До першого етапу відноситься підготовка арт-квілту, що охоплює вибір матеріалів, а саме різних тканин з різноманітними текстурами, кольорами та візерунками, крім того, ниток за кольором, міцністю та додаткові елементи, до яких включають бісер, ґудзики, стрічки або мереживо. Далі створюється ескіз, що визначає дизайн, розташування елементів та колірну гаму арт-квілту.

Другим етапом є сканування арт-квілту за допомогою високоякісного 3D-сканера. Арт-квілт розгортається на рівній поверхні й сканується з високою точністю. Отримана 3D-модель підлягає обробці, щоб усунути дефекти та оптимізувати полігональну сітку.

Третій етап це обробка текстур. На цьому етапі проводиться розгортка 3D-моделі на 2D-карту (ультрафіолетова розгортка), коригування текстури для виправлення спотворень та розділення текстури на частини для зручного використання.

Після обробки текстур настає етап накладання текстур на 3D-модель. Вибирається відповідний текстурний редактор, імпортуються та налаштовуються текстури. Проводиться тестування для перевірки коректного відображення текстур на моделі.

Додаткові можливості включають застосування процедурних текстур для створення деталей, фізичне рендерування для реалістичного моделювання освітлення та матеріалів, а також використання генеративних алгоритмів для автоматизації деяких етапів текстурування.

Особливою унікальністю алгоритму є використання методів арт-квілтингу для створення унікальних текстурних візерунків, а також комбінація 3D-сканування, ручної обробки та генеративних алгоритмів. Головна мета полягає в досягненні максимально реалістичного відображення матеріалів та рельєфу.

Цей алгоритм може знайти широке застосування у створенні неповторних текстур для одягу, взуття, архітектурних об'єктів, 3D-персонажів та комп'ютерних ігор. Важливо мати якісний арт-квілт та досвід роботи з 3D-сканерами та редакторами для успішної реалізації цього алгоритму.

Висновок. У даній статті був розглянутий процес розробки алгоритму текстурування 3D об'єктів у стилі арт-квілт. Кожен етап цього процесу відіграє важливу роль у створенні якісних текстур для використання у галузі 3D-моделювання та візуалізації. Описаний алгоритм, включає підбір матеріалів, сканування та підготовку арт-квілту, розгортку та розділення

текстур. Використання алгоритму не лише забезпечує унікальність і реалістичність текстур, але й відкриває нові можливості для дизайну в різних галузях, таких як мода, архітектура, ігрова індустрія та інші.

Застосування алгоритму вимагає високого рівня технічної підготовки, оскільки він передбачає роботу з 3D-сканерами та редакторами текстур. Однак варто відзначити, що зусилля, витрачені на опановування цими навичками, виправдані, оскільки цей алгоритм дозволяє створювати дивовижні візуальні ефекти у світі тривимірного моделювання.

Для подальших досліджень важливо продовжувати розвивати алгоритми для автоматизації процесу текстурування на основі арт-квілту, а також вдосконалювати методи обробки та оптимізації текстур для забезпечення більш реалістичного та ефективного використання такого підходу у різних напрямках дизайну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Браун П. *Повний посібник із техніки квілтингу: основні прийоми та покрокові проєкти для створення красивих квілтів*: навч. посіб. Нью-Йорк: Рідерс Дайджест, 2006. 256 с.

2. Брубейкер-Кнапп С. 1801–2: *Сьюзан Карлсон і морський крокодил «Стіві».* Журнал про мистецтво квілтингу, 1800. Епізоди 1–13. 2016. С. 1–11.

3. Гастлінг Д., Гастлінг З. *Її історія: історія жінок-художниць*. San Jose: LibreTexts Open Education Resource (OER), 2023. С. 236–245.

4. Дієв Я. *3D моделювання: від Евкліда до 3D друку*. URL: *https://ufo3d.com/history-of-3d-modeling/* (дата звернення: 15.04.24).

5. Романюк О. Н., Стрільчук Б. О. *Класифікація методів текстурування.* Вінницький національний технічний університет (ВНТУ). Наукові роботи кафедри НЗ. Вінниця, 2019. С. 133–136.

6. Скотт Ч. *Квілт, як мистецтво – радикальна традиція.* URL: *https://www.seegreatart.art/radical-tradition-american-quilts-and-social-change-opens-at-toledo-museum-of-art-this-november/* (дата звернення: 17.04.24).

7. Сюжетний квілтінг. URL: *https://en.wikipedia.org/wiki/Narrative_quilting* (дата звернення: 16.04.24).

8. Фалзон Х. *Малювання текстур в Blender:* поглиблений посібник. 2023. URL: *https://polyfable.com/tutorials/blender-texture-painting-an-in-depth-guide/* (дата звернення: 16.04.24).

9. Хамбдані А. *3D-дизайн оточення в Blender:* навч. посіб. Бірмінгем, Англія: Packt Publishing, 2023. 247 с.

10. Чикаго Д. [Зображення] *Ковдра міжнародної честі*. Нью-Йорк: Інститут мистецтв Хайта, 1980.

REFERENCES

1. Brown P. *Complete Guide to Quilting Techniques: Basic Techniques and Step-by-Step Projects to Create Beautiful Quilts: textbook*. New York: Reader's Digest, 2006. 256 p.

2. Gastling D., Gastling Z. *Herstory: a history of women artists*. San Jose: LibreTexts Open Education Resource (OER), 2023. pp. 236–245.

3. Diev Y. *3D Modeling: From Euclid to 3D Printing*: URL: https://ufo3d.com/history-of-3d-modeling/.

4. Brubaker-Knapp S. *1801–2: Susan Carlson and the Sea Crocodile "Stevie"*. *Journal of Quilting Art*, 1800. Episodes 1–13. 2016. pp. 1–11.

5. Romanyuk O. N., Strilchuk B. O. *Classification of Texturing Methods*. Vinnytsia National Technical University (VNTU). *Scientific works of the Department of IS*. Vinnytsia, 2019. pp. 133–136. [in Ukrainian]

6. Scott C. *Quilting as Art – Radical Tradition*. URL: *https://www.seegreatart.art/radical-tradition-american-quilts-and-social-change-opens-at-toledo-museum-of-art-this-november/*.

7. Narrative Quilting. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Narrative_quilting.

8. Falzon H. *Texture Painting in Blender: An In-Depth Guide*. 2023. URL: *https://polyfable.com/tutorials/blender-texture-painting-an-in-depth-guide/*.

9. Hambdani A. *3D Environment Design in Blender: textbook*. Birmingham, England: Packt Publishing, 2023. 247 p.

10. Chicago D. [Image] *International Honor Quilt*. New York: Haight Art Institute, 1980.

УДК 76.012:[655.3.06-026.15-021.25:7.038.532
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-14

Вікторія ПРИСТАВКА,
orcid.org/0000-0003-2222-5035
аспірантка кафедри графічного дизайну
Київського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) vikapristavka98@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ДИФЕРЕНЦІЮВАННЯ ЗІНІВ ТА АРТБУКІВ

Актуальність даного дослідження спричинена поширеним синонімічним використанням термінів артбук та зін як в мистецьких практиках, так і в науковому обігу та необхідністю обгрунтованого диференціювання наведених термінів. Застосовано емпіричні та теоретичні методи дослідження; зокрема впроваджено компаративний та фактологічний аналіз, а також структурно-логічний метод (для висвітлення різних аспектів створення і функціонування артбуків та зінів). Був проведений аналіз літератури та досліджень в галузей мистецтвознавства та соціології, що стосуються артбуків та зінів. Проаналізовано зразки артбуків та зінів, що представлені в різних джерелах, включаючи інтернет-сайти, галереї та книгарні. Порівняльний фактологічний аналіз був зорієнтований на виявлення варіативних технік виконання, морфологічної структури та розмірів, накладу видань, стилю та форми, собівартості та цінності для колекціонерів артбуків та зінів.

Науковою новизною є встановлення найбільш вагомих розбіжностей між артбуками і зінами, до числа яких віднесемо: переважне уподібнення артбуків до книги, що рідко набуває кишенькового формату та прагнення їх авторів до високого ступеня мистецької довершеності, завдячи чому у структурі артбуків наявна модульна сітка. Натомість зіни уособлюють візуальну і стилістичну різновекторність, навіть в межах одного видання, і є поліваріантними за морфологічною структурою. Попри широкий спектр тематичної зорієнтованості, артбуки рідше є виданням для фанатів певного музичного гурту або субкультури, що презентує інтелектуальне захоплення певної спільноти. Процес створення і собівартість артбуків є складнішим і більш коштовним, порівняно з зінами, через використання нестандартних матеріалів (камінці, дощечки, колекційні матеріали, гербарій, тощо).

Результати дослідження дозволили встановити спільні риси та відмінності між артбуками та зінами, а також визначити переваги та недоліки кожної форми для творців та читачів. Проведений аналіз артбуків та зінів показав, що обидві форми мистецтва мають свої унікальні особливості та переваги. Артбуки частіше використовуються для представлення відомих або високоякісних творів мистецтва та креативних проєктів, тоді як зіни відрізняються своєю демократичністю та полістилізмом та можливістю продемонструвати світогляд окремого автора в будь-якому тиражі. Зіни можуть використовуватись як засіб соціальної комунікації та оприлюднення ідей поза їх редагуванням будь-якими інстанціями цензури, тоді як артбуки зазвичай зосереджені на естетичному та художньому дослідженні. Однак, обидві форми мистецтва є важливими інструментами для візуального та культурного вираження поглядів їх авторів. Також було встановлено, що зіни та артбуки мають своїх прихильників і колекціонерів, які оцінюють їх унікальність та вартість.

В результаті дослідження було визначено, що артбуки та зіни мають багато спільного, однак мають свої відмінності, що роблять їх унікальними формами мистецтва та культурного спілкування.

Ключові слова: *артбук, зін, самвидав, зін-спільнота, альтернативні медіа, «книга художника», порівняльна характеристика.*

Viktoriia PRYSTAVKA,
orcid.org/0000-0003-2222-5035
PhD student at the Department of Graphic Design
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) vikapristavka98@gmail.com

ON THE ISSUE OF DIFFERENTIATING ZINES AND ART BOOKS

The relevance of this research is driven by the prevalent synonymous use of the terms art book and zine in both artistic practices and academic discourse, highlighting the need for a well-founded differentiation between these terms. Empirical and theoretical research methods were applied, including comparative and factual analysis, as well as the structural-logical method, to elucidate various aspects of the creation and functioning of art books and zines. A review of literature and research in the fields of art studies and sociology related to art books and zines was conducted. Samples of art books and zines from various sources, including websites, galleries, and bookstores, were analyzed. The comparative factual analysis focused on identifying variations in techniques, morphological structure, sizes, print runs, style and form, production costs, and the value to collectors of art books and zines.

The scientific novelty lies in identifying the most significant differences between art books and zines, which include: the predominant resemblance of art books to a conventional book format, rarely in a pocket size, and the authors' strive for a high degree of artistic excellence, resulting in the presence of a modular grid structure in art books. In contrast, zines embody visual and stylistic diversity, even within a single publication, and exhibit morphological structural variability. Despite a wide range of thematic orientations, art books are less frequently fan publications dedicated to specific music bands or subcultures, which usually represent the intellectual pursuits of a particular community. The creation process and production costs of art books are more complex and expensive compared to zines due to the use of non-standard materials (stones, wooden boards, collectible items, herbarium, etc.).

The research results allowed for the identification of common features and differences between art books and zines, as well as the advantages and disadvantages of each form for creators and readers. The analysis showed that both forms of art have unique characteristics and benefits. Art books are more often used to showcase well-known or high-quality works of art and creative projects, while zines are distinguished by their democratization, polystylism, and the ability to present an individual author's worldview in any print run. Zines can be used as a means of social communication and disseminating ideas without censorship from any authorities, whereas art books are usually focused on aesthetic and artistic exploration. However, both forms are important tools for visual and cultural expression of their authors' views. It was also established that zines and art books have their own enthusiasts and collectors who appreciate their uniqueness and value.

In conclusion, the research determined that while art books and zines share many similarities, they possess distinct differences that make them unique forms of art and cultural communication.

Key words: *art book, zine, self-publishing, zine community, alternative media, artist's book, comparative characteristics.*

Постановка проблеми. Ця стаття стаття присвячена порівнянню двох форм друкованих видань: артбуків та зінів, оскільки через відсутність єдиної типологічно-нормованої системи поділу альтернативних видань, а також їхньої класифікації, багато авторів та читачів плутають або не розділяють дані поняття. Це супроводжується необхідністю диференціювання і чіткого визначення обох термінів, виявленню як спільних, так і відмінних рис в артбуках та зінах. Важливо визначити їхні основні відмінності та контекстуальне використання кожної з цих форм. Наявність синонімічного використання може призводити до плутанини та невірного розуміння в мистецькому середовищі та наукових розвідках. Отже, подальше дослідження та обґрунтування різниці між термінами «артбук» та «зін» є важливим завданням для уточнення їхнього вжитку в мистецькому та науковому контекстах і вирішення виникаючих термінологічних непорозумінь.

Про актуальність дослідження цих мистецьких форм свідчить посилена увага до них на Міжнародному фестивалі «Книжковий арсенал» та конкурсі, що проходить в його рамках «Найкращий книжковий дизайн» з 2016 р., у Києві, в спектр якого входять утилітарні, дитячі й підліткові видання різних жанрів і видів, експериментальні фотокниги, артбуки, зіни та інші подібні неформальні видання, що вказує на їх важливість і впливовість у сучасному медіа-ландшафті.

Аналіз досліджень. Питання, пов'язані з диференціацією та виділенням характерних ознак та властивостей, а також з колами поширення зінів та арт-буків наразі є доволі полемічним полем сучасного мистецтвознавства та соціології. Зокрема питання функціонального спрямування сучасних ЗМІ відображені у дисертації Ю. Бондаренко (2017) та у публікації С. Мільчевич та Н. Жук (2020). Питання, пов'язані з вивченням альтернативних медіа висвітлені О. Копецькою (2014) та О. Мельниковою-Кургановою (2021). Заглиблену увагу до артбуків, як нетрадиційної форми друкованих видань, виявляють такі науковці як О. Здор (2022), Ю. Копецька (2014). А. Бідун (2019), К. Загорська (2008). Зв'язок артбуків з експериментами митців з угрупувань дадаїстів, сюрреалістів, конструктивістів, представників концептуального мистецтва, висвітлено С. Підопригорою (2018). Л. Магдисюк та Т. Бульчик (2019).

В роботі застосовано компартивний та фактологічний аналіз, а також структурно-логічний метод (для висвітлення різних аспектів створення і функціонування арт буків та зінів). Проаналізовано зразки артбуків та зінів, що представлені в різних джерелах, включаючи інтернет-сайти, галереї та книгарні. Порівняльний фактологічний аналіз був зорієнтований на виявлення варіативних технік виконання, морфологічної структури та розмірів, кількості видань, стилю та форми, собівартості та цінності для колекціонерів артбуків та зінів.

Мета статті – встановити та висвітлити особливості та відмінності артбуків та зінів з точки зору їх морфологічної структури, формату, тематики, цільової аудиторії та інших факторів. Через дослідження різних аспектів цих мистецьких видань надати читачам і науковій спільноті більш глибоке розуміння кожного з цих культурних продуктів.

Виклад основного матеріалу. У своїй дисертації Ю. Бондаренко (2017, с. 4) пише про два види ЗМІ: «універсальні та спеціалізовані альтер-

нативні», також зазначає, що основними «рисами альтернативної періодики, що відрізняють її від мейнстримних ЗМІ, є характер фінансування, цільова аудиторія, модель комунікації, редакційна політика, формально-змістовий аспект, соціально-політична модальність», Ю. Бондаренко (2017, с. 3).

За оксфордським онлайн-словником альтернативні медіа ділять на три дефініції: підпільна преса, радикальні медіа, маркетинговий оригінальний товар який виражає нонконформістські цінності. Олена Мельникова-Курганова (2021 с. 135) пише, що «альтернативні медіа мають коріння в дисидентських комунікаціях», проте саме в Інтернеті вони набули додаткових характерних рис, таких як інтерактивність, кросмедійність, трансмедійність, мультимедійність.

Також варто зазначити, що для неформального контенту потрібні неординарні підходи та оригінальна манера подачі інформації, що привертає увагу аудиторії. В сьогоденні, зіни та артбуки належать до незалежних альтернативних форм видань, що є винятковими за змістом і формою та відображають світогляд автора та його амбіції.

Варіативність написання терміну «артбук», «art book» чи «artbook», «арт-бук», «книга художника» вивчають лінгвістичні студії. Натомість в нашому дослідженні важливо знати, що цей вид публікацій також позначають термінами: креативне видання, мистецька книга, книга художника. Схожа ситуація щодо варіативності термінів склалася і з зінами, оскільки, залежно від функціонального спрямування та цільової аудиторії, зіни можуть називають по різному: «зін», «фотозін», «fanzine», «ezine» та інші. Таке розмаїття понять пов'язане із відсутністю єдиної типологічно-жанрової класифікації щодо творчих видань, через це кожен автор може інтерпретувати кожне з цих понять по-своєму.

Згідно з думкою Оксани Здор (2022, с. 214), артбук є повністю авторським візуальним висловлюванням, книгою, що належить художнику. Всі елементи артбуку – візуальні та конструктивні рішення, текст та його презентація підпорядковані задуму самого автора.

Про те, що артбуки є «нішевими виданнями» пише Ю. Копецька (2014, с. 67). Артбук як креативне видання («книга художника») надає свободу творчості на відміну від традиційної книги. А. Бідун (2019, с. 84) пише, що «зважаючи на цільове призначення, характер інформації, морфологічну структуру та спосіб побудови матеріальної конструкції є підстави розглядати артбук як інноваційний вид видання», ключовими ознаками якого є «унікальність, часто нетехнологічність матеріальної конструкції за формою, добором і поєднанням композиційних матеріалів, з якими органічно пов'язана нетрадиційність (незвичність) його контенту. Галина Листвак (2013) розуміє артбук як «альбом графіки».

К. Загорська (2008, с. 6) відзначає, що критерієм відмінності артбуку від інших видань, є аматорство як прийом, аргумент, «підкреслено дилетантський вигляд», що стає творчим жестом й актом розкутого креативного самовираження, а не свідченням непрофесійності чи зневаги до книги, твору чи мистецтва. Найхарактернішою ознакою і функцією артбуків є зорієнтованість на досягнення мистецької довершеності.

А. Бідун (2019, с. 85) зазначає що, «здебільшого артбук є одиничним (у крайньому разі – немасовим)» результатом креативного пошуку та вмінь майстра. Прикладами одиничного артбуку, що прагне до мистецької довершеності А. Бідун називає артбуки ручної роботи. До таких можемо віднести роботи Н. Спасьонової «Крах2» (рис. 1) та В. Вілош «Молитва» (рис. 2).

Для створення артбуку «Крах 2» авторка використала картон, пластик, офорти зроблені маслом, екслібрис в техніці ліногравюри, текст написаний тушшю, а сам артбук зшила мотузками.

На думку С. Підопригори (2018, с. 45), варіативні експерименти митців з книгою художника були продовженням творчої практики дадаїстів, сюрреалістів, конструктивістів, представників концептуального мистецтва, а також мистецького руху 1950–60-х років «Флуксус» та сприяли виділенню «книги художника» в кінці 20-го століття в окремий жанр, що має багато підвидів і допоки все ще відзначається відсутністю чіткої термінологічної визначеності. Згідно з думкою цієї ж науковиці (С.Підопригора 2018, с. 49) артбуки можуть включати додаткові конструктивні елементи, багато з яких є типовими для книжок-іграшок. До цих елементів належать різноманітні вставки, наклейки, футляри, закладки, вирізки, рухомі деталі, тощо.

Артбук часто є результатом співпраці кількох авторів або команди, а іноді це один митець, який поєднує в собі письменника, художника, дизайнера та редактора. Яскравим прикладом такого авторства може бути Юрко Іздрик, який видав мистецький альбом «UNDERWORD». Його проєкт якраз можна віднести до комерційного артбуку, оскільки в даному випадку збірка вийшла від видавництва «Клуб Сімейного Дозвілля». В даному артбуці зібрана проза, вірші, фотографії, які автор розділив на важливі періоди свого життя: дитинство, школа; родина, друзі та інші

Рис. 1. Наталія Спасьонова, артбук «Крах 2»

Рис. 2. Влада Вілош, артбук «Молитва», 2023

категорії. Натомість зіни значно рідше створюють в команді, в більшості випадків це одноосібна робота. Отже артбук і зін можуть бути досить особистими і презентувати погляди та емоційне сприйняття дійсності їх автором, але основна відмінність зіну в тому, що він рідше несе комерційний характер. С. Мільчевич та Н. Жук (2020, с. 533) виділяють два види артбуків: мистецькі об'єкти та комерційні артбуки. В нашому випадку зіни та артбуки можемо віднести до альтернитивних, нішевих форм ЗМІ.

З інтенсивним розвитком цифрових технологій стало набагато зручніше поширювати інформацію як в онлайн-середовищі, так і офлайн. Для митців це відкрило нові можливості для публікації та обміну своїми творами, а також сприяло їх продажу, тому саме технологічний прогрес вплинув на комерціалізацію творчих видань. За О. Копецькою (2014), «артбуки цілком можуть задовільняти різні запити, сприйматися і як мистецькі творіння, і як видавнича продукція». З одного боку комерційний аспект «вбиває» унікальність та загадковість мистецьких видань, з іншого, хороша сторона комерціалізації полягає у можливості показати себе та своє творіння світу та донести власні думки в чистому непідцензурному вигляді більший аудиторії.

Н. Подоляка та О. Швачко (2020, с. 26) в своїй статті зазначають, що «зіни сформували свій прошарок в альтернативному малобюджетному мистецтві молодих митців, у зв'язку з цим з'являлися незалежні видавничі будинки, спе-

ціалізовані на виробництві і розповсюдженні зінів».

В Україні, у зв'язку з політичною ситуацією та радянськими репресіями періоду 1930–1980-х рр., самвидав втілювався переважно у зінах. Мельникова-Курганова О.С. (2020, с. 136–137) до українських дисидентських комунікацій 1960–1980 рр. відносить: самвидав; протестні документи (листівки, листи, анекдоти, петиції, заяви, які, крім автора, мали інших підписантів); зарубіжні заборонені радіостанції, «кухонні розмови» як усна комунікація, творчі гуртки, зокрема, хори; комунікація за допомогою символів (національні герб, прапор), написи на стінах, будинках, неофіційно організовані диспути на заборонені владою теми; культурні та інформаційні акції. У сьогоденні блогери є альтернативними лідерами громадської думки, кожний з яких отримав свою онлайн публіку.

Окрім цього артбуки та зіни також цінні як терапевтичний інструмент для людей які їх створюють. Л. Магдисюк та Т. Бульчик (2019: с. 90–91) вважають, що артбук – це творчий синтез важливих подій, який втілюється у візуальній формі, та дозволяє пережити минуле через сторінки книги. Він може надати енергетичний імпульс, викликати спогади та наповнити емоціями, які супроводжували людину у певний момент її життя.

Щодо зінів, то яскравим прикладом зіну як об'єкта психотерапії може бути робота Надії Матвєєвої (рис. 3) під назвою "Zin".

У цьому виданні через використання специфічного дизайну, леттерингу, графічних елементів та заголовків прослідковується характерний і дещо похмурий бунтівний стиль гранж.

Серед артбуків/фотобуків як прикладів рефлексії на воєнну тематику може бути наведено видання Мушега Цироняна «A LIFE THAT NEVER STOPPED» (рис. 4), в якому розміщені київські фото та історії людей. Наразі артбук можна придбати в арт-книгарні МІСТО.

Зіни та артбуки можуть бути втілені як в електронному вигляді, так і у фізичному. У своїх соцмережах Руслана Клочко пише про свій артбук

Рис. 3. Надія Матвєєва, зін про психотерапію, 2023

Рис. 4. Мушег Циронян « A Life That Never Stopped, 2023

«Hometown» (рис. 5) що це «подорож крізь покоління, пам'ять та час. Документація нинішнього і осмислення минулого». Всередині артбуку немає текстів, вся інформація про проєкт розташована на закладці.

Іншим проєктом Руслани є артбук «Жаржайло» (рис. 6). Цікавим у ньому є те, що авторка використовувала техніку анімації, яку можна подивитись, відсканувавши QR-код на одній з сторінок книги. До речі, ілюстрації в артбуці створені методом нашарування слоїв з цих анімацій.

Проаналізувавши статтю Ю. Мельничиної (2022) ми згодні з думкою її авторки про те, що більшість зінмейкерів виявляють креативний підхід переважно у змісті свого видання, тоді як автори артбуків більше акцентують увагу на візуальному вираженні – дизайні, матеріалах, формі, тощо, проте не можемо погодитися з міркуванням, що «зін завжди розповідає історію, а для артбука це не головне, бо він більше про ідею, самовираження, позицію» і «артбуки ніколи не виходять у цифровому варіанті». В процесі дослідження було виявлено, що існує величезне тематичне та жанрове різноманіття зінів, інколи зін може виступати як формат для презентації портфоліо та не мати прив'язки до певної історії, це може бути наприклад фотозін з рандомними фото одного або кількох авторів або виключно ілюстраторський зін, де зібрані роботи одного митця. Також важливо враховувати те, як самі автори позиціонують свій

Рис. 5. Руслана Клочко, артбук «Hometown», 76 сторінок, формат А5 відкритий корінець, 2023

Рис. 6. Руслана Клочко, артбук «Жаржайло», 16 сторінок

проєкт. Отже маємо визнати, що зін володіє набагато більшим спектром змістового і образно-асоціативного наповнення, порівняно з артбуком.

Прийнято вважати, що зіни не мають видавничої верхівки. В більшості випадків це дійсно так, проте, в процесі дослідження було виявлено що інколи група людей може організувати невеличке незалежне інді-видавництво. Прикладом цього може бути Feral Indie Studio, яку організували пара ілюстраторів та митців, розташованих у сільській місцевості Аппалачі; наразі на їх сайті можна прослідкувати кілька зінів на ігрову тематику.

В Україні все частіше з'являються арт-книгарні, де можна придбати артбуки та зіни, наприклад: МІСТО, Ределіон (Readellion), книгарня-кав'ярня Readeat, також артбуки можна придбати від видавництва Arthuss. У львівській фотолабораторії Berliner Studio проводять творчі зустрічі, де також можна подивитися зіни та артбуки. Незважаючи на війну, за останній рік проводилося все більше зустрічей зінспільноти, де відбувалися презентації нових зінів від різних авторів, найчастіше вони відбувалися у великих містах України: в Києві та Львові.

Photobookshow – мистецька організація в Брайтоні, створена в 2011 році для популяризації фотокниг, створених художниками. Її метою є виставки та майстер-класи, що проводяться як для популяризації зінів, так і для обміну досвідом і технологіями щодо їх створення.

Заснована в 2002 році, Momento Pro була першою та найкращою австралійською студією, яка займалася виготовленням фотокниг виняткової якості. Наразі майстерня допомагає авторам із Австралії та Нової Зеландії публікувати свої фотографії у формі книги. Вони навіть мають посібник «Як самостійно опублікувати фотокнигу», а серед клієнтів як професійні фотографи, художники, корпоративні маркетологи, самовидавці і студенти.

Ці всі майданчики, описані вище, більш лояльні до змістового і візуального контенту, ніж великі видавництва і, звісно ж, вирізняються простішими вимогами для презентації та продажу книг і зінів. Отже, з вище описаного матеріалу можемо виділити 2 паралелі в зінах та артбуках: перше явище це комерційний – зін/артбук, інша паралель це одиничний продукт який в більшості випадків не продається, проте може бути особистим об'єктом або предметом виставок.

Проаналізувавши дані різних дослідників складемо таблицю 1 порівняння зінів та артбуків:

Таблиця 1

Класифікація	**зін**	**артбук**
1	2	3
За авторством:	Одноосібні; групові.	
За тиражом:	Один примірник; тиражні.	
За способом творення:	Створені вручну; створені за допомогою технологій; поєднання ручної роботи і технологій, іноді ШІ.	
Може бути об'єктом психотерапії:	Обидві форми можуть бути об'єктами психотерапії.	
Класифікація:	Немає єдиної затвердженої типологічної класифікації видань.	
Колекціонування:	Обидві форми є об'єктами колекціонування.	
Існує як форма представлення для портфоліо:	Існують ілюстраторські зіни та фотозіни, схожим чином за допомогою форми артбуку автори можуть оформити конкретний проєкт чи певну серію своїх робіт, існує також і поняття фотобук (фотовидання) під яким часто мається на увазі артбук	
Комерція:	Можуть бути комерційними, або не переслідувати комерційної вигоди. Зінами частіше обмінюються, дарують або продають по собівартості, вони рідше бувають комерційними, проте з розвитком технологій з'явилися інді-видавництва де можна придбати як зіни так і артбуки;	
Електронна форма:	Можуть бути як в електронному вигляді так і у фізичному	Зазвичай існує фізично, рідко, але може мати як додаток електронну форму або відео його створення
За об'ємно-просторовою структурою:	Зін-книжечка/брошура; зін-постер, -гармошка, -газета, або будь-яка інша форма, а взагалі найпоширенішим є А6 кишеньковий формат.	Артбук як витвір-інсталяція; як видавничий продукт; як експеримент. Замість аркушів паперу можуть бути дерев'янні або глиняні дощечки, в той час як процес створення зіну значно простіший.
Обсяг сторінок:	Зазвичай в діапазоні до 56 сторінок. Часто 12–24 ст. Може нагадувати міні-журнал, брошуру.	Кількість сторінок залежить від ідеї, але їх зазвичай більше ніж в зінах. Артбук рідко буває кишеньковим. Частіше візуально може нагадувати книгу.

Продовження таблиці 1

1	2	3
Видавництво:	Зазвичай немає видавничої верхівки. Проте можуть продаватися на сайтах та платформах інді-видавництв або на тематичних виставках: Feral Indie Studio, Readellion, Різоденція. Часто характеризуються духом «зроби сам» (DIY)	Якщо артбук тиражний (комерційний), то завжди має видавничу верхівку. Наприклад артбук Юрія Іздрика від Клубу Сімейного дозвілля.
Модульна сітка:	Рідше проєктуються за сіткою, особливо музичні зіни які прагнуть до анархії.	Прагне до мистецької довершеності, тому модульна сітка присутня майже завжди.
Тематика створення:	Будь-яка: екологія, фото, література, політика, жарти, музика, фемінізм, фільми, фантастика, соцтематика, комікси.	Будь-яка, проте артбуки рідше бувають фанатським виданням, все залежить від вподобань автора.
Особливості проєктування:	Вільне використання модульних сіток; свобода візуального оформлення; експериментальні види друку та графічних технік; використання акцидентних та рукописних шрифтів.	Процес створення часто буває складнішим через використання нестандартних матеріалів (камінці, дощечки, колекційні матеріали, гербарій).
Ціна	Зіни бувають безкоштовні, часто мають символічну ціну собівартості, проте можуть бути досить дорогими (зазвичай якщо колекційні).	Артбуки зазвичай дорожчі (особливо якщо це комерційний об'єкт), а ті артбуки що в єдиному екземплярі в основному не продаються.
Наявність ISSN (міжнародний стандартний номер періодичного видання); ISBN (International Standard Book Number – міжнародний стандартний номер книги)	Зіни не містять ISSN та ISBN	Якщо артбук комерційний, то може містити ISSN та ISBN
Якість друку:	Зіни часто друкують вдома на принтері, тому іноді це може впливати на якість, проте з розвитком технологій ситуація покращується.	Артбук частіше прагне до мистецької довершеності, тому по якості більше схиляється до книги
Цільова аудиторія:	Зіни не прив'язані до ЦА, слугують засобом самовираження автора.	Артбуки часто цікаві фанатам конкретного мистецтва або проєкту. Вони можуть бути спрямовані на колекціонерів, художників, геймерів або людей, зацікавлених у творчому процесі.
Візуальне наповнення:	Залежить від тематики. Найчастіше текст, фото та ілюстрації, інколи наліпки та постери можуть бути додатками до зіну	Містить велику кількість ілюстрацій, малюнків, фотографій та інформації про творчий процес та менше тексту. Доповненням можуть бути вирізки, вклейки та будь які елементи в залежності від концепції
Способи функціонування:	Пожертви окремих осіб, редакторів і видавців, гранти. Комерційні артбуки та зіни часто роблять з метою продажу для фінансової вигоди, або з метою поширення та популяризації певного контенту.	

Висновки. В даному дослідженні спільних рис виявилося менше ніж відмінних. Основна схожість обох форм креативних видань полягає в способах творення: вручну; за допомогою технологій; поєднання ручної роботи і технологій (останнім часом в тому числі і за допомогою ШІ). Обидва види видань за авторством можуть бути як одноосібні, так і групові. За тиражем: одиничні та тиражні.

Оскільки зіни зародилися у фанатських колах, серед поціновувачів наукової фантастики, потім тематичне різноманіття фендомів та субкультур розширилось, то зіни й досі іноді створюються ентузіастами, часто спеціально для фанатів. Також зіни характеризуються аматорським виробництвом: часто містять суміш створеного фанатами контенту, наприклад фанфіки, фан-арти, огляди, інтерв'ю та статті, пов'язані з певним фендомом

чи спільнотою. Через DIY (Do It Yourself – «зроби це сам») у характері видань зінів переважають форми створені власноруч або опубліковані самостійно (якщо це е-зін), або можуть мати масовий, непрофесійний відтінок.

Артбуки заснувалися на мистецтві, і, як випливає з назви, насамперед зосереджені на демонстрації візуальної культури та естетизації оточуючої дійсності. Вони можуть бути присвячені конкретному художнику, проєкту або темі. Через прагнення до мистецької довершеності артбуки зазвичай виготовляються та публікуються за допомогою професійних друкарських технологій. Від зінів відрізняються високоякісним друком, палітуркою та іноді презентацією для посилення візуального ефекту. Наразі можемо виділити 2 форми артбуків: комерційний та мистецький об'єкт. Комерційний артбук може бути випущений як товар для продажу та піару, як частина маркетингової стратегії для просування певного продукту, фільму, відеогри, митця чи бренду.

Зін більше схожий на міні-журнал і слугує творчим майданчиком для подачі контенту, що замовчується офіційними ЗМІ та видавництвами або для обміну думками і враженнями в межах певної субкультури або спільноти. Зін, переважно, має компактні розміри, а його морфологічна структура зорієнтована на зручність транспортування та мобільність трансформування, в разі потреби. Натомість артбук більше нагадує книгу та є платформаю для творчого самовираження автора, проте обидві форми важливі та цінні і мають своїх прихильників та колекціонерів.

До переваг зінів можна віднести непідцензурність та незалежність, ці форми видання ідеальні для висвітлення замовчуваного контенту, через це вони не містять номерів періодичності та ідентифікації: ISBN/ISSN, що дають змогу об'єднати в єдину систему видання, книгорозповсюдження та інформаційне обслуговування, проте мінус у відсутності міжнародного стандартного номеру книги полягає у розповсюдженні зінів, але цей недолік робить їх нішевими виданнями, націленими на певну аудиторію. Також варто зауважити, що через відсутність ISBN неможливо перевірити наявність плагіату, а через саморобне виробництво якість друку зінів може бути гіршою, порівняно з артбуками. Зіни часто виготовляються в обмежених кількостях та є недорогими за собівартістю, що дозволяє авторам ділитися своєю творчістю без великих витрат. Такі видання можуть служити платформою для експериментів і творчого вираження без необхідності проходження через формальний процес видавництва.

Що стосується артбуків, то на відміну від зіну, комерційний артбук може містити ISSN та ISBN. Якість артбуків зазвичай вища через прагнення до мистецької довершеності. Кількість сторінок в зінах зазвичай менша, що може бути недостатнім для повноцінного висвітлення теми або представлення широкого спектру творів, в той час як форма артбуку дає більше можливостей показати великий проєкт. Зазвичай зіни випускаються в обмежених кількостях, буває що їх важко знайти або придбати, проте можливо саме в цьому і полягає їх шарм. Отже, обидві форми видань важливі та цінні, оскільки сприяють самовираженню митців: зіни відображають історію та еволюцію спільноти, її ідеї та думки майже протягом останнього століття, артбуки зберігають та документують твори мистецтва, забезпечуючи їхню доступність та збереження для наступних поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бідун А. Артбук у теоретичному вимірі й у системі практик редактора. Наукові записки Інституту журналістики. Київ. 2019. Т. 1, № (74). С. 78–94.

2. Бондаренко Ю. С. Альтернативна преса сучасної Німеччини (особливості функціонування, редакційна політика, місце в національній системі медіа) : дис. канд. н. із соціальних комунікацій. 27.00.04. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2017. 170 с.

3. Загорська К. Книжковий обід 07/08 Book Lunch. Каталог виставки. Київ. 2008. 52 с.

4. Здор О. Г. Рукописна книга художника. Шрифт як засіб творення образу книги. Українська писемність та мова в манускриптах і друкарстві. Київ. 2022. С. 205–215.

5. Копецька, О. Ю. Артбук як різновид нішевих видань.Наукові записки Інституту журналістики. Київ. 2014. Т. 55. С. 66–69.

6. Листвак Г. Б. Риси книги художника в сучасних українських виданнях. Поліграфія і видавнича справа. Львів. 2011. Вип, 4. С. 39–45.

7. Магдисюк Л., Бульчик,Т. Артбук як сучасна форма. Збереження та структурування наративів особитості. Артерапевтичні технології. Переяслав-Хмельницький. 2019. С. 89–92.

8. Мельникова-Курганова О. С. Курс «Дисидентські Комунікації та альтернативні медіа» : Знання, навички, компренції. Актуальні проблеми науки та освіти. Маріупольський державний університет. Маріуполь 2020. С. 136.

9. Мельникова-Курганова О. С., Мельникова-Курганова, Е. С. Альтернативні соціальні медіа: локальний вимір. Суми : Образ. Сумський державний університет. 2021. С. 133–141.

10. Мільчевич С., Жук Н. Комерційний артбук: Виокремлення терміну та стилістичні особливості продукту. Молодий вчений. Одеса. 2020. Вип. 80. Т. 4. С.533–538.

11. Подоляка Н., Швачко О. Сучасний самвидав, зін-видання як спосіб самовираження та комунікації. Інтегровані комунікації. Київ. 2020. Вип. 1 (9). С. 22–27. https://doi.org/10.28925/2524-2644.2020.1.3

12. Мистецький арсенал. The debest sign book, 2021: положення щодо організації та проведення конкурсу «Найкращий книжковий дизайн». URL: https://artarsenal.in.ua/wp-content/uploads/2021/03/bbd21 (дата звернення: 05.12.2023).

13. Мельничина Ю. SKVOT MAG. Артбуки та з чим їх можна спутати. Чому артбук – це не ілюстрована книга і не зін, а «книга художника». URL: https://skvot.io/uk/blog/artbooks-and-how-to- (дата звернення: 10.12.2023).

14. Alternative media. A Dictionary of Media and Communication. Oxford, 2011. 472 p. URL: https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095406512 (дата звернення: 10.12.2023).

15. Created by Charlie Ferguson-Avery Published by Feral Indie Studio. URL: https://www.exaltedfuneral.com/products/they-cried-monster?prprodstrat=copurchase&prrecid=e0da32de4&prrecpid=6863820849254&prrefpid=6863819997286&pr seq=uniform

16. Feral Indie Studio. URL: https://www.feralindiestudio.com/ (дата звернення: 12.12.2023).

17. Momento Pro. URL: https: //www. momentopro .com.au/uses/self-publish (дата звернення: 13.12.2023).

REFERENCES

1. Bidun A. (2019) Artbuk u teoretychnomu vymiri y u systemi praktyk redaktora. [Artbook in the theoretical dimension and in the system of practices of the editor] Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky. 1, (74). 78–94. [in Ukrainian].

2. Bondarenko Yu. S. (2017) Alternatyvna presa suchasnoi Nimechchyny (osoblyvosti funktsionuvannia, redaktsiina polityka, mistse v natsionalnii systemi media). [The alternative press of modern Germany (features of functioning, editorial policy, place in the national media system)]: dys. kand. n. iz sotsialnykh komunikatsii. 27.00. 04. Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. 170. [in Ukrainian].

3. Zahorska K. (2008) Knyzhkovyi obid 07/08 Book Lunch. [Book Lunch 07/08 Book Lunch]. Kataloh vystavky. 52. [in Ukrainian].

4. Zdor O. H. (2022) Rukopysna knyha khudozhnyka. Shryft yak zasib tvorennia obrazu knyhy. [Artist's handwritten book. Font as a medium creation of a book image]. Ukrainska pysemnist ta mova v manuskryptakh i drukarstvi. Kyiv. 205–215. [in Ukrainian].

5. Kopetska, O. Yu. (2014) Artbuk yak riznovyd nishevykh vydan. [Artbook as a type of niche publications]. Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky. 55. 66–69. [in Ukrainian].

6. Lystvak H. B. (2011) Rysy knyhy khudozhnyka v suchasnykh ukrainskykh vydanniakh. [Features of the artist's book in modern Ukrainian publications]. Polihrafiia i vydavnycha sprava. 4. 39–45. [in Ukrainian].

7. Mahdysiuk L., Bulchyk,T. (2019) Artbuk yak suchasna forma. Zberezhennia ta strukturuvannianaratyviv osobytosti. [Artbook as a modern form. Preservation and structuring of personality narratives]. Art-terapevtychni tekhnolohii. 89–92. [in Ukrainian].

8. Melnykova-Kurhanova O. S. (2020) Kurs «Dysydentski Komunikatsii ta alternatyvni media» : Znannia, navychky, komperentsii. [Course "Dissident Communications and alternative media: Knowledge, skills, competences]. Aktualni problemy nauky ta osvity. Mariupolskyi derzhavnyi universytet. 136. [in Ukrainian].

9. Melnykova-Kurhanova O. S., Melnykova-Kurhanova, E. S. (2021) Alternatyvni sotsialni media: lokalnyi vymir. [Alternative social media: the local dimension]. Obraz. Sumskyi derzhavnyi universytet. 133–141. [in Ukrainian].

10. Milchevych S., Zhuk N. (2020) Komertsiinyi artbuk: Vyokremlennia terminu ta stylistychni osoblyvosti produktu. [Definition of the term and stylistic features of the product]. Molodyi vchenyi. 80(4). 533–538. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-4-80-111 [in Ukrainian].

11. Podoliaka N., Shvachko,O. (2020) Suchasnyi samvydav, zin-vydannia yak sposib samovyrazhennia ta komunikatsii. [Modern self-publishing, zine publishing as a way of self-expression and communication] Intehrovani komunikatsii 1 (9). 22–27. https://doi.org/10.28925/2524-2644.2020.1.3 [in Ukrainian].

12. Mystetskyi arsenal. The debest sign book, 2021: polozhennia shchodo orhanizatsii ta provedennia konkursu «Naikrashchyi knyzhkovyi dyzain». [The best sign book, 2021: provisions for the organization and conduct of the competition "The best book design"] URL: https://artarsenal.in.ua/wp-content/uploads/2021/03/bbd21 (access date: 05.12.2023). [in Ukrainian].

13. Melnychyna Yu. SKVOT MAG. Artbuky ta z chym yikh mozhna sputaty. Chomu artbuk — tse ne iliustrovana knyha i ne zin, a «knyha khudozhnyka». [SKVOT MAG. Artbooks and what they can be confused with. Why an artbook is not an illustrated book or a zine, but an "artist's book"] URL: https://skvot.io/uk/blog/artbooks-and-how-to- (access date: 10.12.2023. [in Ukrainian].

14. Alternative media. (2011). A Dictionary of Media and Communication. Oxford URL: https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803 095406512 (access date: 10.12.2023).

15. Created by Charlie Ferguson-Avery Published by Feral Indie Studio. URL: https://www.exaltedfuneral.com/products/they-cried-monster?prprodstrat=copurchase&prrecid=e0da32de4&prrecpid=6863820849254&prrefpid=6863819997286&pr seq=uniform (access date: 10.12.2023).

16. Feral Indie Studio. URL: https://www.feralindiestudio.com/ (access date: 12.12.2023).

17. Momento Pro. URL: https: //www. momentopro .com.au/uses/self-publish (access date: 13.12.2023).

УДК 930.85
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-15

Маргарита ПУГАЧЕНКО,
orcid.org/0000-0003-0837-1108
аспірантка катедри образотворчого мистецтва
Київського столичного університету імені Бориса Гринченка
(Київ, Україна) m.puhachenko.asp@kubg.edu.ua

МОДНІ ТЕНДЕНЦІЇ В СТВОРЕННІ ЦІЛИХ СКЛЯНИХ БРАСЛЕТІВ В РІЗНИХ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЯХ ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ

У статті розглядається проблема відродження інтересу до етнокультурних традицій у сучасній модній індустрії, особливо щодо використання історичних національних прикрас. Це привертає увагу широкої аудиторії, підвищує повагу до культурної спадщини та стимулює пошук додаткової інформації. Зокрема, дослідження зосереджене на витоках і тяглості моди на цілісні скляні браслети в різних етнокультурних традиціях від давніх часів до сучасності. Аналізуються археологічні дані, зібрані з розкопок на території сучасної України та інших регіонів, а також матеріали, представлені в роботах відомих науковців і дизайнерів.

Основна мета дослідження полягає в дослідженні технологічних і художніх аспектів створення цільних скляних браслетів у різних культурах. У статті розглядаються як археологічні знахідки, так і сучасні модні колекції, що використовують ці прикраси, зокрема роботи таких брендів, як Simone Rocha, Hermès, Bulgari, Gucci, Louis Vuitton, Dior, Valentino, Chanel, Versace, Prada, і Jacquemus.

Стаття підкреслює, що використання культурних елементів у сучасній моді сприяє міжкультурному обміну та розширює знання про традиції і мистецтво різних народів. Скляні браслети виявляються маркерами культурної взаємодії та торгівлі з давніх часів, а їхнє дослідження важливе для збереження інформації для майбутніх дизайнерів.

Різноманітність форм і декорування скляних браслетів демонструє модні тенденції та технологічні досягнення різних епох і культур. Вивчення таких артефактів відкриває нові перспективи для подальших досліджень у галузі етнології та мистецтвознавства, а також сприяє розвитку культури та взаєморозуміння між народами. Важливим аспектом є також вивчення технологічних процесів виготовлення скляних браслетів, що дозволяє краще зрозуміти технічні навички та інновації, які використовувалися в різних історичних періодах. Крім того, дослідження підкреслює значення естетичних особливостей браслетів, таких як кольори, форми та візерунки, що відображають художні смаки та культурні впливи певної епохи.

Важливо зазначити, що скляні браслети мають велике значення для розуміння соціальних та культурних практик минулого. Наприклад, у деяких культурах вони використовувалися не лише як декоративні прикраси, але й мали ритуальне значення, символізуючи соціальний статус або релігійні переконання їхніх власників. Це дослідження сприяє глибшому розумінню цих аспектів та допомагає зберегти культурну спадщину для майбутніх поколінь.

Дослідження скляних браслетів також має значення для сучасних дизайнерів, які можуть черпати натхнення з історичних зразків, інтегруючи традиційні елементи у свої сучасні колекції. Таким чином, відбувається своєрідний діалог між минулим та сьогоденням, що збагачує сучасну моду новими ідеями та перспективами.

Ключові слова: *скляний браслет, скло, прикраси, мода, етнокультурні традиції, костюм, Античні часи, Середньовіччя, Європа, Індія, скловиробництво.*

Marharyta PUHACHENKO,
orcid.org/0000-0003-0837-1108
Postgraduate student at the Department of Image-creating Art
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) m.puhachenko.asp@kubg.edu.ua

FASHION TRENDS IN THE CREATION OF INTEGRAL GLASS BRACELETS ACROSS VARIOUS ETHNOCULTURAL TRADITIONS FROM ANTIQUITY TO THE PRESENT

This article addresses the issue of renewed interest in ethnocultural traditions in the contemporary fashion industry, particularly in the use of historical national jewelry. This trend captures the attention of a broad audience, enhances respect for cultural heritage, and stimulates the search for additional information. Specifically, the study focuses on the origins and continuity of fashion for solid glass bracelets in various ethnocultural traditions from ancient times to the

present. The analysis encompasses archaeological data collected from excavations in modern Ukraine and other regions and materials presented in the works of renowned scholars and designers.

The primary aim of the research is to explore the technological and artistic aspects of creating solid glass bracelets in different cultures. The article examines both archaeological findings and contemporary fashion collections that incorporate these accessories, including works by brands such as Simone Rocha, Hermès, Bulgari, Gucci, Louis Vuitton, Dior, Valentino, Chanel, Versace, Prada, and Jacquemus.

The article underscores the role of glass bracelets as cultural markers, tracing their journey from ancient times to contemporary fashion. This use of cultural elements in fashion not only promotes intercultural exchange but also broadens knowledge about the traditions and art of different peoples. The study of glass bracelets is therefore crucial for preserving information for future designers. The diversity of forms and decorations of glass bracelets demonstrates the fashion trends and technological achievements of various eras and cultures. Studying such artifacts opens up new prospects for further research in ethnology and art history and contributes to the development of culture and mutual understanding among nations. An important aspect is the study of the technological processes involved in creating glass bracelets, which provides a better understanding of the technical skills and innovations employed in different historical periods. Furthermore, the research highlights the significance of the aesthetic features of the bracelets, such as colors, shapes, and patterns, which reflect the artistic tastes and cultural influences of a particular era.

It is crucial to recognize that glass bracelets offer valuable insights into the social and cultural practices of the past. In some cultures, they were not merely decorative accessories but also held ritual significance, symbolizing their owners' social status or religious beliefs. This research significantly contributes to a deeper understanding of these aspects and aids in the preservation of cultural heritage for future generations.

The study of glass bracelets is also relevant for contemporary designers, who can draw inspiration from historical examples and integrate traditional elements into their modern collections. Thus, a unique dialogue between the past and present is established, enriching contemporary fashion with new ideas and perspectives.

Key words: *glass bracelet, glass, ornaments, fashion, ethnocultural traditions, costume, Ancient Times, Middle Ages, Europe, India, glassmaking.*

Постановка проблеми. В останні роки спостерігається значне зростання зацікавленості модної індустрії етнокультурними традиціями. Використання дизайнерами історичних національних прикрас, привертає увагу широкої аудиторії, роблячи їх привабливішими, що призводить до зростання поваги до культурної спадщини, і спонукає до пошуку інформації.

Аналіз досліджень. Вивчення матеріалів археологічних розкопок на території сучасної України, які описані в роботах Островерхова А. С. (Островерхов, 2001) за античний період, та Висотської Т. М. (Висотська, 1964) за період Середньовіччя. Описи індійських прикрас були досліджені на основі матеріалів Kanungo A. K. (Kanungo, 2022) матеріалів приведених нижче статей та конференцій. Статті, які стосуються історії моди та дизайну скляних браслетів взяти на офіційних сайтах модних будинків світових брендів та з відеоматеріалів з показів. Інформація з культурології і етнографії взята у таких авторів як Врочинська Г. В. (Врочинська, 2015), Фединчук О. Б. (Фединчук, 2019) і Стельмащук Г. Г. (Стельмащук, 2006) В галузі одягу та прикрас у культурному світовому контексті використовані статті Joanne B. Eicher (Eicher, 2021), а також Heather Marie Akou, (Akou, 2007) яка спеціалізується на дослідженні моди та прикрас в ісламському світі.

Мета статті – дослідити витоки і тяглість моди на цілісні скляні браслети в різних етнокультурних традиціях від появлення і до сучасності, посприяти міжкультурному обміну, дозволяючи людям із різних етносів познайомитися із традиціями і мистецтвом через модні колекції, що може призвести до зростання терпимості, взаєморозуміння та співпраці.

Виклад основного матеріалу. Скляні прикраси супроводжують костюм людей з найдавніших часів, демонструючи і модні тенденції і рівень володіння технологіями. Найбільш досліджені аксесуари з цього унікального у вигляді намистин, тоді як різноманітні уламки з'являються в різних культурах зі стародавніх часів. Наукові дослідження на тему скляних браслетів представлені здебільшого як археологічні описи знахідок без системного опрацювання цього матеріалу з мистецької точки зору. Закордонні науковці вивчають більше технічні аспекти виготовлення скляних виробів, тоді як в цьому дослідженні знайдені схожі тенденції в виготовленні специфічної прикраси, та різноманіття в їх декоруванні в різних культурах.

Дослідження модних тенденцій у створенні цілих скляних браслетів в різних етнокультурних традиціях залишається недостатньо вивченим, і звдяки крихкості археологічних знахідок. Прикраси необхідно дослідити і проаналізувати для збереження інформації для майбутніх дизайнерів. Наприклад, таки бренди як Simone Rocha, Hermès та Bulgari і до сьогодні використовують в своїх модних колекціях скляні браслети.

Останніми роками спостерігається значне зростання зацікавленості модної індустрії етнокультурними традиціями. Таким чином на світові модні

покази потрапили етнічні елементи різних епох і цивілізацій. У 2020 році в колекції Gucci Resort креативний директор Алессандро Мікеле черпав натхнення з мексиканської культури, використовуючи барвисті принти, вишивку та аксесуари, такі як сомбреро та пончо.(Phelps, 2019a) А в наступному році ці ж мексиканські мотиви використав Ніколя Геск'єр у колекції Louis Vuitton Resort. У 2020 році Крістіан Діор представив у колекції Dior Cruise 2020 етнічні мотиви з Марокко, використовуючи традиційні ткацькі техніки, каптани та паранджу. В тому ж році П'єрпаоло Піччолі в колекції Valentino Haute Couture Fall включив елементи ефіопської культури, такі як африканські принти, тюрбани та масивні прикраси.(Phelps, 2019b) У 2021 році Вірджинія Віар в колекції Chanel Couture Fall 2021 року віддала шану твідовим костюмам і капелюхам, натхненним Шотландією, тоді як Донателла Версаче в колекції Versace Spring включила елементи культури корінних американців, використовуючи принти, пір'я та аксесуари. У 2022 році Міучча Прада та Раф Сімонс у колекції Prada Fall представили етнічні мотиви з різних країн світу, використовуючи традиційні ткацькі техніки, принти та аксесуари. В тому ж році Том Браун у колекції Thom Browne Spring 2022 року використав елементи ковбойського стилю. В 2023 році Сімон Порт Жакмюс у колекції Jacquemus Spring зосередився на з середземноморської культури, використовуючи білі сукні, плетені сумки та сандалі. В тому ж році Вірджіл Абло у колекції Off – White Fall представив етнічні мотиви з різних країн світу, використовуючи принти, логотипи та аксесуари. А на модних показах колекції Givenchy Spring в 2023 році Метью М. Вільямс включив елементи американської культури, використовуючи елементи ковбойського стилю, мілітарі та хіп-хопу (Eicher, 2021).

Варто зазначити, що це далеко не повний перелік модних будинків, які використовують етнічні елементи у своїх колекціях. Що же стосується скляних браслетів, то за останні 100 років вони також періодично з'являються в колекціях біжутерії:

- **1920-ті роки**: Coco Chanel представила колекцію прикрас з кольорового скла, яка стала хітом серед модних ікон того часу.
- **1960-ті роки**: Tiffany & Co. Випустили колекцію «Elsa Peretti Bean», яка досі є одним з найпопулярніших скляних браслетів у світі (б. д.-с).
- **1990-ті роки**: Prada представила колекцію скляних браслетів з геометричними візерунками, які стали символом мінімалістичного стилю.
- **2000-ті роки**: Bulgari випустили колекцію «B.Zero1», яка поєднує в собі скло та кераміку, створюючи унікальний та сучасний дизайн.
- **2010-ті роки**: Hermès представили колекцію «Collier de Chien», яка включає в себе скляні браслети з шкіряними ремінцями, створюючи елегантний та вишуканий стиль.
- **2020-ті роки**: Simone Rocha представила колекцію скляних браслетів з квітковими мотивами, які відображають жіночність та романтику.

Використання в модної індустрії елементів культурної спадщини підсилює прагнення людей познайомитися з іншими культурами та висловити свою індивідуальність, а також відкриває нові джерела інформації для науковців.

Перші приклади скляних цільних браслетів були знайдені на теренах сучасного Пакистану та Індії (Kanungo, 2022). Перше виробництво скла в цієї місцевості датується часом залізної доби – в період, який традиційно називають Painted Grey Ware (PGW) (1100–800 р. до н. е.) у верхній долині Гангу-Ямуни. На початку раннього історичного періоду (прибл. 600 р. до н. е.) вироблялося вже велике різноманіття скляних браслетів. Протягом наступних історичних періодів і до сьогодення ці прикраси грають важливу роль в оздобленні костюма і для ритуальної мети.

Браслети виготовляли або зі скляних стрижнів, або намотуючи розплавлене скло на понтиль, а потім переносили його на оправки або конус, щоб збільшити його до потрібного розміру. Форми та візерунки змінювалися за допомогою різних форм, прошарком між ними якогось елемента або нанесенням скла різних кольорів один на одного для отримання поліхромного або мозаїчного оздоблення (Forbes, 1954). З приводу типології браслетів треба зауважити, що вони виконані з одного типу скла без декорування і з вибір кольору пов'язаний традиціями а не модними тенденціями. Так, і на сьогодні в Індії браслети носять на знак важливих свят, особливих подій, удачі при народженні дитини та довголіття чоловіка. Жінкам прийнято носити браслети як декоративну прикрасу з дитинства, і на відміну від інших матеріалів, розбите скло збиралося і використовувались заново.

За допомогою носіння браслетів активно репрезентується значна частина соціальної цінності. Наприклад, у певних регіонах браслети із чорного скла носять як захисне спорядження від злих духів і рідко носять заміжні жінки. Зазвичай на одруження колір обирають червоний у східній Індії, зелений в Декані і зелений і жовтий на пів-

дні. І як протилежність цій практиці індуїстських жінок змушують знімати або ламати свої браслети після смерті чоловіка, і їм забороняється носити їх до кінця життя. Браслети також використовуються як дар богиням замість обдарування, де розмір браслетів не має значення, але велике значення має їх кількість та колір. Богиням, пов'язаним із сільським господарством і проростанням (родючістю), пропонуються зелені, а богині, пов'язаний із шлюбом та багатством, пропонуються червоні. У сукупності всі ці знання є підказками для сучасних науковців про те, як могли використовуватися древні браслети в Стародавні часи (Kanungo, 2022).

Європейські традиції в виборі носіння скляних цільних браслетів починаються з існування Римської Імперії (Whitehouse, 1988) і знайдені безпосередньо на теренах сучасної Італії, Греції, Палестини та Сирії з II століття нашої ери (Arletti, та ін., 2011).

Більшість з браслетів зазвичай гладкі, але в мусульманських регіонах у VI–VIII століттях, починають зустрічатись прикраси з вітками з різних типів скла (Brill & Rising, 1999). Непрозорі або мало-прозорі прикраси зеленого, синього, чорного кольорів найчастіше знаходять без декорування. Декорування зустрічається рідко у вигляді цяток, смужок і інших не складних візерунків. Найбільш цікавим прикладом є браслети з 3-х частин. Зверху і знизу впродовж виробу один тип скла (може бути навіть закручений з двох кольорів, а по середині більш широкий і плоский). Такі типи зустрічаються рідко і датуються II ст. нашої ери. У період розквіту Візантії браслети мають модну тенденцію бути ширше до 1,5–2 см. і з декоруванням. Але велика кількість скляних браслетів зустрічається в сарматських і скіфських могильниках на руках дітей і жінок але в непридатному для мистецького аналізу стан. Крім того на сьогоднішній день не має даних об опануванні скловаріння в варварських племенах, тому вважається що це римські і візантійські товари (Островерхов, 2001).

Після Візантійського періоду в великої кількості скляні браслети знаходять в період, який, датується X–XII ст. В регіонах сучасних країн: Туреччина, Греція, Македонія, Болгарія, Румунія, Сербія та Україна. І досліджуючи археологічні розкопки, а також інші джерела інформації можна зробити висновок що мода на цілі скляні прикраси в Європі проіснувала до XIII століття.

Виробництво скляних браслетів в великої кількості на теренах нашої країни були характерні в часи Київської Русі, (Врочинська, 2015) але після татар-монгольської навали скляні браслети вже не зустрічаються на території сучасної України (Висотська, 1964). Треба зауважити о високої майстерності середньовічних ремісників у створенні унікальних ювелірних виробів, витончених предметів побуту, а також у розписах іконостасів та фресках церков. Важливою особливістю цього періоду була інтеграція знань та технік з інших культур, завдяки чому ремесла та мистецтво вбирали в себе найкращі традиції Візантії, країн Західної Європи та азійських народів (Рожанківський, 1959).

Цільні скляні браслети були характерні для багатьох регіонів того періоду і знайдені на теренах середньовічних держав: Київської Русі, Білої Вежі та Галицько-Волинського князівства (Puhachenko, 2023).

Аналіз цих прикрас показав, що серед великого різноманіття форм частіше зустрічаються гладенькі і браслети з гранями, але виконані з одного скляного дроту. В меншої кількості зустрічаються браслети з двох шарів скла, і на уламках можна побачити, що в середині найчастіше знаходиться прозоре, а зверху глухе або мало-прозоре скло. Можна зробити висновок, що середньовічні майстри роблять як і сучасні це для того, щоб здешевити виріб, додавши в середину на непомітну частину меншовартісну сировину (Пугаченко, 2022).

По формі браслети зустрічаються як гладенькі так і з вітками як можна забачити на мал. 1. На деяких браслетах збереглися елементи шліфування з явною імітацією самоцвітів, зокрема малахіту та яшми. Кольорова палітра досить велика: жовта, янтарна, жовто-зелена, бірюзового, сім відтінків зеленого (чорно-зелений, темно-зелений, смарагдово-зелений, темний малахіт, темно-трав'яний, світлий малахіт та ментоловий), три відтінки синього, бурачкового, фіолетового, коричневого, майже чорного і чорного.

Декорування малюнком зустрічається ще рідше, але як на шліфованих так і на необроблених виробах на мал. 1. Найчастіший малюнок – це стрічка, яка за рухом нагадує ритм витків. Але також, це можуть бути дві паралельні і однакові за товщиною, але різні кольором стрічки. Або навпаки дві однотонні, але різні за товщиною стрічки, які ідуть в своєму русі, і не збігаються за ритмом зі скляними вітками. Найчастіше зустрічаються жовте декорування, можливо воно при нанесенні нагадувало золото.

З незвичайних відтінків можна виділити темно-фіолетовий колір, який проявляється тільки на просвіт, а також яскравий бірюзовий, і світло-бузковий.

Мал. 1. Фото уламків браслетів знайдених в Звенігороді Ярославом Пастернаком. Зберігаються в Львівському Історичному Музею

Художні особливості києворуських браслетів показують розвинути багатоетапні технології, тому що на початку, в гарячому стані треба зробити браслет, і якщо він з двох шарів скла, то на наступному етапітреба нанести майстерно і рівно один прошарок на інший. І тільки після цього проходить скручування в вітки (або в грані) і надання браслету відповідної форми на спеціальних глиняних або дерев'яних болванках. Після випалу в холодному стані проходить наступний процес – шліфування, для якого в майстерні потрібні інші навички і матеріали, тому що скло крихке порівняно з металом. І останнім етапом – вже є нанесення малюнка, скоріш за все мінеральними фарбами, які є найбільш стійкими. Різноманіття цих браслетів свідчить о зацікавленості споживача в них, а значить о модної тенденції в виборі прикрас.

Також треба додати до цього дослідження цільні скляні браслети китайського виробництва VI–IX ст. нашої ери, які зберігаються в Королівському музеї Торонто і представлені в одному кольорі, нагадуючи світлі відтінки нефриту. Ці вироби значно відрізняються як від європейських так і індійських за формою, кольором і відсутністю декорування.

На відміну від індійських безперервного традиція носіння скляних браслетів, в Європейської культурі ми зустрічаємо поодинокі екземпляри в Епоху Відродження серед прикрас муранського виробництва до появлення технологій масового виробництва.

Висновки. Дослідження свідчать про те, що скляні браслети були поширені від Античних часів до сьогодення на теренах різних держав, і сучасної України в тому числі. Це є прикладом конвергентної еволюції в мистецтві, коли подібні артефакти створюються незалежно в культурах не пов'язаних історичними стосунками.

Різноманіття скляних прикрас демонструє справжню моду як в Античні часи, так і в Середньовіччі і в сучасних традиціях їх ноші в різних культурах. Артистичні та технологічні особливості аналізованих виробів відкривають нові перспективи для подальших досліджень у галузі вивчення виробництва прикрас різних етносів для розвитку культури цих регіонів.

Також скляні браслети є маркерами культурної взаємодії чи торгівлі зі стародавніх часів і завдяки своєї крихкості вартують особливого ставлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Врочинська г. В. Українські народні жіночі прикраси: хіх — початку хх століть. Київ : родовід, 2015. Isbn 978-966-7845-93-3.

2. Висотська Т. М. Про виробництво скла в пізньоантичному Криму. *Археологія*. Київ : Наукова думка, 1964. С. 7–20.

3. Островерхов А. С. Скло як історичне явище в пізнькочівницькому середовищі північного надчорномор'я (IX–XIV ст.). № 2.

4. Пугаченко М. К. Традиції муранських майстрів у сучасних українських прикрасах. *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції Київського Національного Університету Культури і Мистецтв: Мистецтво і Дизайн у XXI столітті: конвергенція форм і сенсів*. (Київ, 2022). Київ : КНУКіМ, 2022. С. 221–227.

5. Рожанківський В. Ф. Українське художне скло. Київ : Видавництво Академії Наук Української РСР, 1959. 151 с.

6. Стельмащук Г. Г. Давнє вбрання на Волині: Етнографічно-мистецтвознавче дослідження. Монографія. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. 280 с.

7. Фединчук О. Б. Нагрудні та нашийні прикраси Північної Буковини: історія, типологія, етнічні особливості : Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 171 с.

8. Akou H. M. Building a new "world fashion": Islamic dress in the twenty-first century.» 11, no. 4 (2007): 403-421. *Fashion Theory*. Vol. 11, Issue 4. P. 403–421.

9. Arletti R., Rivi L., Ferrari D. et al. The Mediterranean Group II: analyses of vessels from Etruscan contexts in northern Italy. *Journal of Archaeological Science*. («Satellite remote sensing in archaeology: past, present and future perspectives» Series)Vol. 38, Issue 9. P. 2094–2100. DOI:10.1016/j.jas.2010.10.028.

10. Brill R. H., Rising B. A. Chemical analyses of early glasses. New York : The Corning Museum of Glass, 1999.
11. Eicher J. B. Dress, the Senses, and Public, Private, and Secret Selves1. *Fashion Theory*. Vol. 25, Issue 6. P. 777–797. DOI:10.1080/1362704X.2020.1829849.
12. Elsa Peretti® Bean design® | Tiffany & Co. URL: https://www.tiffany.com/jewelry/shop/elsa-peretti-bean/ (accessed 11/05/2024).
13. Forbes R. J. Chemical, culinary and cosmetic arts. Oxford, 1954. 238–298 p. («A History of Technology» Series, Vol. 1).
14. Kanungo A. K. Glass Bangles in India: Antiquity, Functional Use and Traditional Production. *South Asian Studies*. Issue 38, Vol 1. P. 19–39. DOI:10.1080/02666030.2021.2001250.
15. Phelps N. Gucci Resort 2020 collection, runway looks, beauty, models, and reviews. Gucci Resort 2020 Collection. *Vogue*. Gucci Resort 2020 collection, runway looks, beauty, models, and reviews. 28.05.2019. URL: https://www.vogue.com/fashion-shows/resort-2020/gucci (дата звернення: 11.05.2024).
16. Phelps N. Valentino Fall 2019 Couture collection, runway looks, beauty, models, and reviews. Valentino Fall 2019 Couture Collection. *Vogue*. Valentino Fall 2019 Couture collection, runway looks, beauty, models, and reviews. 03.07.2019. URL: https://www.vogue.com/fashion-shows/fall-2019-couture/valentino (дата звернення: 11.05.2024).
17. Puhachenko M. ARTISTIC ANALYSIS OF GLASSWARE UNEARTHED IN YAROSLAV PASTERNAK'S EXCAVATIONS IN LVIV REGION BETWEEN 1936 AND 1944. *Ukrainian Art Discourse*. Issue 5. P. 100–112. DOI:10.32782/uad.2023.5.11.
18. Whitehouse D. Glass of the Roman Empire. First Edition. Corning, NY : Corning Museum of Glass, 1988. 60 c. ISBN 978-0-87290-118-6.

REFERENCES

1. Vrochynska H. V. Ukrainski narodni zhinochi prykrasy: XIX – pochatku XX stolit. [Ukrainian folk women's jewelry: 19th – early 20th centuries]. Kyiv: Rodovid, 2015. ISBN 978-966-7845-93-3. [in Ukrainian].
2. Vysotska T. M. Pro vyrobnytstvo skla v piznoantychnomu Krymu. [About the glass production in the Late Antique Crimea]. Arkheolohiia. Kyiv: Naukova dumka, 1964. pp. 7–20. [in Ukrainian].
3. Ostroverkhov A. S. Sklo yak istorychne yavyshche v piznkokochivnytskomu seredovyshchi pivnichnoho nadchornomoria (IX–XIV st.). [Glass as a historical phenomenon in the Late Khazarian environment of the Northern Black Sea (IX–XIV centuries)]. No. 2. [in Ukrainian].
4. Puhachenko M. K. Traditsii muranskykh maistriv u suchasnykh ukrainskykh prykrasakh. [Traditions of Murano masters in modern Ukrainian jewelry]. Collection of materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference of the Kyiv National University of Culture and Arts: Art and Design in the 21st century: Convergence of Forms and Meanings. Kyiv: KNUKiM, 2022. pp. 221–227. [in Ukrainian].
5. Rozhankivskyi V. F. Ukrainske khudozhnie sklo. [Ukrainian artistic glass]. Kyiv: Publishing House of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, 1959. 151 p. [in Ukrainian].
6. Stelmashchuk H. H. Davnie ubrannia na Volyni: Etnohrafichno-mystetstvoznavche doslidzhennia. [Ancient attire in Volhynia: Ethnographic and art studies research]. Monograph. Lutsk: Volynska oblasna drukarnia, 2006. 280 p. [in Ukrainian].
7. Fedynchuk O. B. Nahrudni ta nashyini prykrasy Pivnichnoi Bukovyny: istoriia, typolohiia, etnichni osoblyvosti. [Chest and neck jewelry of Northern Bukovyna: history, typology, ethnic features]. Qualifying scientific work as a manuscript. Ivano-Frankivsk: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 2019. 171 p. [in Ukrainian].
8. Akou H. M. Building a new "world fashion": Islamic dress in the twenty-first century.» 11, no. 4 (2007): 403–421. *Fashion Theory*. Vol. 11, Issue 4. P. 403–421.
9. Arletti R., Rivi L., Ferrari D. et al. The Mediterranean Group II: analyses of vessels from Etruscan contexts in northern Italy. *Journal of Archaeological Science*. («Satellite remote sensing in archaeology: past, present and future perspectives» Series)Vol. 38, Issue 9. P. 2094–2100. DOI:10.1016/j.jas.2010.10.028.
10. Brill R. H., Rising B. A. Chemical analyses of early glasses. New York : The Corning Museum of Glass, 1999.
11. Eicher J. B. Dress, the Senses, and Public, Private, and Secret Selves1. *Fashion Theory*. Vol. 25, Issue 6. P. 777–797. DOI:10.1080/1362704X.2020.1829849.
12. Elsa Peretti® Bean design® | Tiffany & Co. URL: https://www.tiffany.com/jewelry/shop/elsa-peretti-bean/ (accessed 11/05/2024).
13. Forbes R. J. Chemical, culinary and cosmetic arts. Oxford, 1954. 238–298 p. («A History of Technology» Series, Vol. 1).
14. Kanungo A. K. Glass Bangles in India: Antiquity, Functional Use and Traditional Production. *South Asian Studies*. Issue 38, Vol 1. P. 19–39. DOI:10.1080/02666030.2021.2001250.
15. Phelps N. Gucci Resort 2020 collection, runway looks, beauty, models, and reviews. Gucci Resort 2020 Collection. *Vogue*. Gucci Resort 2020 collection, runway looks, beauty, models, and reviews. 28.05.2019. URL: https://www.vogue.com/fashion-shows/resort-2020/gucci (дата звернення: 11.05.2024).
16. Phelps N. Valentino Fall 2019 Couture collection, runway looks, beauty, models, and reviews. Valentino Fall 2019 Couture Collection. *Vogue*. Valentino Fall 2019 Couture collection, runway looks, beauty, models, and reviews. 03.07.2019. URL: https://www.vogue.com/fashion-shows/fall-2019-couture/valentino (дата звернення: 11.05.2024).
17. Puhachenko M. ARTISTIC ANALYSIS OF GLASSWARE UNEARTHED IN YAROSLAV PASTERNAK'S EXCAVATIONS IN LVIV REGION BETWEEN 1936 AND 1944. *Ukrainian Art Discourse*. Issue 5. P. 100–112. DOI:10.32782/uad.2023.5.11.
18. Whitehouse D. Glass of the Roman Empire. First Edition. Corning, NY : Corning Museum of Glass, 1988. 60 c. ISBN 978-0-87290-118-6.

УДК 37.016:7]:75.026.2
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-16

Галина САВЧИН,
orcid.org/0000-0002-0973-4014
старший викладач кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) galsavchyn@gmail.com

КОПІЮВАННЯ ЯК МЕТОД ОВОЛОДІННЯ ХУДОЖНЬОЮ МАЙСТЕРНІСТЮ

У статті актуалізується проблема використання копіювання як традиційного методу оволодіння художньою майстерністю в галузі художньої освіти. Обґрунтована необхідність освоєння художньої спадщини майстрів образотворчого мистецтва минулого та сьогодення для оволодіння професійними компетентностями та розвитку творчих здібностей. Розкрито сутність поняття «копія» в образотворчому мистецтві. Висвітлено різні способи класифікацій основних видів копій. Проаналізована історія використання копіювання як методу навчання в художній освіті. Висвітлено дидактичне значення залучення копіювання в сучасний освітній процес за умови наявності свідомого аналітичного та цілеспрямованого підходу до роботи з художнім твором. Констатовано, що аналітичне копіювання збагачує та розширює теоретичну обізнаність учнів, підвищують рівень їхньої образотворчої грамотності та компетентності у питаннях художньо-творчої практики в цілому. Зазначено, що сучасна академічна художня освіта може збагатитися та покращитися шляхом активного використання копіювання як методу навчання, що сприятиме освоєнню досвіду попередніх поколінь митецьких майстрів та значно вдосконалить навчальний процес, враховуючи сучасні можливості технологій. Наголошено, що копіювання – один з ефективних методів оволодіння художньої майстерності, проте його слід застосовувати дозовано, поряд з натурною роботою та підбирати завдання, виходячи з освітніх завдань, що залежать від навчального процесу, від особливостей підготовки майбутніх художників. Зазначено, що аналітичне копіювання – обов'язковий підготовчий ступінь для оволодіння основами образотворчого мистецтва та власного творчого розвитку. Розкрита необхідність розробки методики копіювання мистецьких творів, яка б ґрунтувалась на систематизації знань у галузі художньої освіти та її адаптації до сучасної системи підготовки художників.

Ключові слова: *образотворче мистецтво, мистецька освіта, художня майстерність, копіювання.*

Galyna SAVCHYN,
orcid.org/0000-0002-0973-4014,
Senior Lecturer at the Department of Vocal and Choral, Choreographic and Visual Arts
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) galsavchyn@gmail.com

COPYING AS A METHOD OF MASTERING ARTISTIC SKILLS

The article updates the problem of using copying as a traditional method of mastering artistic skill in the field of art education. The necessity of mastering the artistic heritage of the masters of fine arts of the past and present is well-founded in order to master professional competences and develop creative abilities. The essence of the concept of «copy» in fine art is revealed. Various methods of classification of the main types of copies are highlighted. The history of the use of copying as a teaching method in art education is analyzed. The didactic significance of the involvement of copying in the modern educational process is highlighted, provided there is a conscious analytical and purposeful approach to work with an artistic work. It has been established that analytical copying enriches and expands students' theoretical knowledge, increases the level of their visual literacy and competence in matters of artistic and creative practice as a whole. It is noted that modern academic art education can be enriched and improved through the active use of copying as a teaching method, which will contribute to mastering the experience of previous generations of artistic masters and significantly improve the educational process, taking into account modern technological capabilities. It is emphasized that copying is one of the effective methods of mastering artistic skills, but it should be used in moderation, along with live work, and tasks should be selected based on specific tasks that depend on the specific situation in the educational process, on the specific features of the training of future artists. Analytical copying is a mandatory preparatory degree for mastering the basics of fine art and personal creative development. The need to develop a method of copying works of art, which would be based on the systematization of knowledge in the field of art education and its adaptation to the modern system of training artists, was revealed.

Key words: *fine arts, art education, artistic skill, copying.*

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві мистецька освіта відіграє визначну роль, адже безперечно вона є фундаментом культури, зберігає та примножує цінності, естетичні ідеали українського народу, допомагає особистості відкривати та розвинути творчий потенціал. Відповідно освітній процес в цій галузі потребує удосконалення змісту, аналізу теоретичних і практичних основ викладання образотворчого мистецтва, вивчення традиційних форм і методів навчання та розробку методик, які враховують сучасні наукові досягнення у сфері психології, естетики та педагогіки.

Для виконання поставлених задач потрібний досить значний обсяг знань умінь, навичок та компетентностей майбутніх художників. Сучасна художня освіта спрямована на розвиток в добувачів вмінь пізнавати довкілля та творчо відтворювати його в художніх образах, засвоєння знань з історії мистецтва і формування високих моральних цінностей.

Значна частина виконання цих вимог здійснюється через освітні програми, де важливу роль відіграє копіювання як складова освітнього процесу та традиційний метод оволодіння художньою майстерністю.

У зв'язку з цим виникає необхідність теоретичного обґрунтування та розроблення методики копіювання в системі підготовки майбутніх художників, адже у теорії та практиці копіювання творів мистецтва міститься обсяг знань, які потрібні здобувачам художньої освіти. Цілком погоджуємось із твердженням Носаченко Т.: «Метод поетапного формування живописної майстерності – це послідовний розвиток творчої активності, інтуїції та уяви студентів. Зазначені вище методи доцільно закладати в основу розробки навчальної програми з живопису з урахуванням таких дидактичних принципів: копіювання як основи навчання живопису на початковому етапі…» (Носаченко, 2019: 110).

Метод копіювання мистецьких творів є частиною навчальних програм в країнах з багатою історією та традиціями у мистецтві, таких як Італія, Франція, Іспанія, Нідерланди, Швейцарія, Японії, Канада та ін. (Mortazavi Homeira, 2001).

Варто зауважити, що сьогодні в українській художній освіті копіювання рідко включається до навчального процесу. Зберігаючи прихильність методам побудови реалістичного зображення, освітній процес переважно спрямований на освоювання рисунку та живопису засобами роботи з натури. Цей підхід доцільний як базовий, але сьогодні форми образотворчої діяльності здобувачів художньої освіти потребують розширення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дають можливість стверджувати, що проблемі використання в художній освіті копіювання як методу навчання присвячено незначну кількість праць українських дослідників.

Науково-методичну основу дослідження склали праці у галузі мистецької педагогіки Кучми Н., Смичковської О., Мунтян С., Добрянського К. та ін.

В роботі Кучми Н. висвітлено копіювання як складову компетентностей майбутніх художників та розкрито його роль в освітньому процесі. Особливу увагу дослідниці приділила копіюванню творів сакрального мистецтва (Кучма, 2021). Дослідження Добрянського К. присвячено проблемі копіювання рисунків відомих митців у вищих закладах освіти мистецького спрямування та наводить приклади інтерпретування творів графічного мистецтва (Добрянський, 2015). В укладеному посібнику Смичковської О. та Мунтян С. висвітлено сутність поняття «копія» та розкрито вимоги до копіювання мистецького твору (Смичковська, 2020).

Недостатня вивченість ролі та місця копіювання в сучасній художній освіті та відсутність науково обґрунтованих методичних розробок підтверджують актуальність даної проблеми.

Мета статті полягає у висвітлені копіювання як традиційного методу оволодіння художньою майстерністю.

Виклад основного матеріалу. Оволодіння професійною художньою майстерністю та розвиток творчих здібностей неможливі без освоєння художньої спадщини майстрів образотворчого мистецтва минулого та сьогодення.

Одним з дієвих методів вивчення художніх творів та розвитку власних образотворчих здібностей є копіювання.

Ко́пія (від лат. *copia* – велика кількість) в образотворчому мистецтві означає детальне відтворення художнього твору, «це точне відтворення оригінального (наявного в єдиному екземплярі) твору мистецтва з метою розкриття авторських композиційних засобів, художньої манери та його художньої техніки» (Серих, 2020: 28).

Існує декілька класифікацій копій:

- **навчальне копіювання**, **механічне копіювання** (створення репродукції), **авторська копія** або повторення композиції.
- **повторена копія** (точна копія виконана автором**), репліка** (копія виконана автором зі зміненням розміру), **власне копія** (виконана без участі автора); **зменшена копія** (Смичковська, 2020: 12);

• **автентична** (виконана з оригіналу з корекцією розмірів)**, вільна** (виконана з репродукцій із власною інтерпретацією оригіналу), **компілятивна** (копія з доповненням візуальними образами на основі використання творчих прийомів таких як цитування, інтерпретації, стилізації, трансформації тощо) (Чирва, 2021: 11)**.**

Сутність копіювання полягає у ґрунтовному вивченні художнього твору та авторських технічних прийомів використання образотворчих засобів і матеріалів.

Копіювання як метод навчання художників застосовувався ще за часів Давнього Єгипту, Античності та Стародавнього Риму. В епоху Середньовіччі копіювання стало основним методом оволодіння художньою майстерністю. Численні згадки про користь копіювання є в трактатах великих майстрів епохи Відродження: Ченніно Ченніні, Леонардо да Вінчі, Джорджо Вазарі. У XVI–XVIII ст. метод копіювання міцно увійшов у підготовку художників усіх європейських академій на початковому етапі навчання. Активно використовувався він і на теренах України у малярських школах (Гнатюк, 2017). Проте, починаючи з XIX ст., копіювання як метод поступово витіснився з навчальної практики через виявлення його негативних наслідків, таких як манірність, ідеалізація та втрата творчої активності, які виникали внаслідок бездумного сліпого наслідування без аналітичної основи, спрямованої на вивчення методів та прийомів образотворчої діяльності.

Однак, незважаючи на критичне ставлення до цього методу навчання, на думку багатьох викладачів копіювання має велике дидактичне значення за наявності свідомого та цілеспрямованого підходу до роботи з художнім твором. У процесі навчання копіювання має ґрунтуватися на аналізі та розумінні, що дає змогу говорити про його аналітичний характер. М. Бойчук слушно стверджував: «Без розуміння і вивчення віками набутої спадщини, не можна творити нового! Бо як же здобудемо будучину, коли не виростемо з минулого?» (Бенюк, 2015: 25).

Сучасні українські художники та методисти відзначають важливість використання копіювання в процесі оволодіння художньою майстерність: «виконання різних за складністю навчальних і творчих завдань можливо за умов свідомого й активного підходу студентів до засвоєння навчального матеріалу. Комплекс практичних самостійних завдань включає процес копіювання, який можна розглядати, як лабораторію творчого досвіду та творчих експериментів щодо інтерпретації, стилізації, трансформації художнього образу» (Чирва, 2021: 6), «рисункова копія, окрім беззаперечних переваг навчально-технічного штибу, значущість яких годі переоцінити, та супутніх їм можливостей, дає студентові момент екзистеційно-творчого вибору, спертого на його достеменний творчий потенціал – а також на традиції української художньої педагогіки, яка наполягала на «постійному знайомстві та посиленому ознайомленні з кращими творами старих та нових майстрів» (Добрянський, 2015: 56).

Сучасну академічну художню освіту можна збагатити та покращити шляхом використання копіювання як методу навчання, що сприятиме освоєнню досвіду попередніх поколінь митецьких майстрів та значно вдосконалить навчальний процес, враховуючи сучасні можливості технологій.

Метод копіювання відкриває великі можливості для вивчення особливостей створення художнього твору на основі вивчення принципів формоутворення, визначення функціональної значущості образотворчих засобів і прийомів побудови художньої форми. Вивчення композиційно-змістових, об'ємно-пластичних, кольорофактурних, світлотіньових характеристик мистецького твору дозволяє дослідити весь комплекс образотворчих компонентів твору та художньотворчі прийоми роботи митця. М. Бойчук рекомендував не лише копіювати, а «переробляти зразки давніх культур, аналізуючи їх; знаходити у будь-якому мистецькому явищі типові закономірності, закони побудови, характер ритму … зв'язок основних елементів твору, відкриваючи закони його композиційної побудови, прочитати безліч премудростей, яких не дадуть цілі томи теорій» (Кучма, 2021: 146).

Пріоритет, безперечно, слід надавати роботі з оригіналом твору. Це створює не лише особливий емоційний настрій, а дозволяє вивчити особливості основи (полотна, ґрунту) живопису, фактуру, колорит, оптичні властивості фарб та технічні прийоми роботи митця.

Аналітичне копіювання сприяє вирішенню різноманітних завдань залежно від навчальної дисципліни. У межах рисунку під час аналітичного копіювання здійснюється аналіз лінійно-конструктивної будови форми, вивчення закономірностей світлотіньової градації, дослідження тональних відносин у вирішенні просторових завдань, поглиблення знань з перспективи та пластичної анатомії, освоєння способів передачі матеріальності предметів, оволодіння новими техніками та прийомами образного вираження, вивчення методів виконання рисунку. При виконанні копії на заняттях з живопису поглиблюються вміння передачі

об'ємності форми кольором, гармонізації колірних відносин, розкриття семантики кольору, відтворення фактури, вивчення нових технік та властивостей живописних матеріалів. На заняттях з композиції слід досліджувати принципи композиційної побудови, засоби та прийоми відтворення художнього образу, способи та методи роботи над художнім твором.

Ефективність використання копіювання як метод навчання проявляється не тільки у вдосконаленні образотворчих умінь учнів, а й у розвитку в них уявлення про критерії художньої майстерності та залучення їх до справжнього мистецтва, розвиває вміння розрізняти та аналізувати своєрідність жанрових, стилістичних рис різних митців, виховує естетичний смак. Відповідно відбір творів для копіювання є важливою дидактичною умовою навчального процесу.

Слід наголосити, що копіювання – один з ефективних методів оволодіння художньої майстерності, проте його слід застосовувати дозовано, поряд з натурною роботою та підбирати завдання, виходячи з конкретних завдань, що залежать від конкретної ситуації в навчальному процесі, від конкретних особливостей підготовки майбутніх художників. Аналітичне копіювання – обов'язковий підготовчий ступінь для оволодіння основами образотворчого мистецтва та власного творчого розвитку. Наша позиція корелюється із думкою дослідників: «Копіювання можна розглядати як лабораторію творчого досвіду, як одну з необхідних сторін розвитку потенційних можливостей, як одну з природних граней професійної компетенції» (Смичковська, 2020: 14).

На жаль, нині не існує науково обґрунтованої методики копіювання, розробленої спеціально для процесу навчання художника-педагога. В основі цієї проблеми лежить широкий культурно-історичний контекст образотворчого мистецтва, що включає знання про техніки та технології образотворчого мистецтва, історію образотворчого мистецтва, а також мистецьку педагогіку та психологію.

Висновки. Копіювання – практичний шлях вивчення художнього досвіду митців та майстерного оволодіння образотворчими техніками й технологіями.

Застосування його в художній освіті має давню історію та демонструє високий навчальний потенціал, адже створює міцну базу для власного творчого розвитку.

Хочемо наголосити, що копіювання – це один із методів оволодіння художньої майстерності. Він має ґрунтуватися на аналізі та аналітичному підході та застосовуватися в комплексі з іншими навчальними методами.

Функціональна багатоплановість методу копіювання дозволяє ефективно використовувати його за умов диференціації цілей та навчальних завдань з урахуванням вікових особливостей учнів та їх рівня підготовки.

Навчання технічним прийомам та стилю образотворення на основі копіювання мистецького твору допомагає учням вивчити художні прийоми та властивості образотворчих матеріалів.

Під час виконання завдань з копіювання поєднуються знання із різних навчальних дисциплін, що дозволяє розглядати різні аспекти рисунку, живопису та композиції як цілісний навчально-творчий процес.

В навчальному процесі вчителю слід орієнтуватися на високоякісні твори мистецтва, ефективно контролювати та регулювати процес, навчити виявляти характерні особливості різних художніх шкіл та напрямів, а також розвивати в учнів уявлення про критерії художньої майстерності.

Отже, можна констатувати, що аналітичне копіювання збагачує та розширює теоретичну обізнаність учнів, підвищують рівень їхньої образотворчої грамотності та компетентності у питаннях художньо-творчої практики в цілому.

Сьогодні виникає потреба у розробці методики виконання копій мистецьких творів на основі систематизації знань в галузі копіювання та адаптація цих знань до наявної системи підготовки художника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бенюк О. Б. Художньо-естетична концепція школи бойчукістів. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2015. Вип. 6. С. 22–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprfc_2015_6_7.

2. Гнатюк М. В. Образотворче і декоративно-прикладне мистецтво: теорія і методика навчання. Ч. 2. Івано-Франківськ, 2017. 246 с.

3. Добрянський К. Копіювання рисунків класичних майстрів як метод викладання у вищому навчальному закладі. *Українська академія мистецтва.* 2015. Вип. 24. С. 52–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uam_2015_24_8.

4. Живопис : навч. посібник / О. Ч. Чирва та ін. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. 149 с.

5. Кучма Н. І. Роль сакрального мистецтва у формуванні копіювальних умінь майбутніх художників. Молодий вчений. 2021. № 12 (100). С. 145–148. URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/issue/view/37

6. Носаченко Т., Гейбатова Е. Вивчення особливостей сучасного живопису в професійній підготовці майбутнього вчителя як педагогічна проблема. *Humanitarium.* 2019. Вип 44. №2 С. 106–114. URL: https://humanitarium.com.ua/index.php/hum/issue/view/33/44-2-pdf

7. Сєрих Л. В., Чуркіна В. Г., Мельник С. А. Мистецтво. Ілюстрований довідник. Харків: Вид-во «Ранок», 2020. 128 с.

8. Смичковська О. М., Мунтян С. Д. Методичні рекомендації до дисципліни «Теорія та практика живопису» для самостійної роботи здобувачів вищої освіти 1 року навчання ОС «Бакалавр» спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація». Хроматична композиція. Частина 2. «Копіювання та стилізація натюрморту»: Практичні завдання для самостійної роботи з теоретичними поясненнями. Одеса, 2020. 30 с.

9. Mortazavi Homeira. Effectiveness of copying as a teaching method for adult novice learners of drawing : a study of students' perceptions. *Masters thesis*, Concordia University. 2001. URL: https://spectrum.library.concordia.ca/id/eprint/1586/

REFERENCES

1. Beniuk O. B. (2015) Khudozhno-estetychna kontseptsiia shkoly boichukistiv. [The artistic and aesthetic concept of the Boychukist school]. Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii – Current Problems of Philosophy and Sociology.6. 22–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprfc_2015_6_7 [in Ukrainian].

2. Hnatiuk M. V. (2017) Obrazotvorche i dekoratyvno-prykladne mystetstvo: teoriia i metodyka navchannia. [Fine and decorative and applied arts: theory and teaching methods]. Ch. 2. Ivano-Frankivsk. 246 s. [in Ukrainian].

3. Dobrianskyi K. (2015) Kopiiuvannia rysunkiv klasychnykh maistriv yak metod vykladannia u vyshchomu navchalnomu zakladi. [Copying the drawings of classical masters as a teaching method in a higher educational institution]. Ukrainska akademiia mystetstva. 24. 52–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uam_2015_24_8. [in Ukrainian].

4. Zhyvopys : navch. posibnyk [Painting: study guide] / O. Ch. Chyrva ta in.. Kharkiv : KhNUMH im. O. M. Beketova, 2021. 149 s. [in Ukrainian].

5. Kuchma N. I. (2021). Rol sakralnoho mystetstva u formuvanni kopiiuvalnykh umin maibutnikh khudozhnykiv [The role of sacred art in the formation of copying skills of future artists]. Molodyi vchenyi – Young Scientist. 12 (100). 145–148. URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/issue/view/37 [in Ukrainian].

6. Nosachenko T., Heibatova E. (2019) Vyvchennia osoblyvostei suchasnoho zhyvopysu v profesiinii pidhotovtsi maibutnoho vchytelia yak pedahohichna problema. [The study of the features of modern painting in the professional training of future teachers as a pedagogical problem.]. Humanitarium. 44. №2 106–114. URL: https://humanitarium.com.ua/index.php/hum/issue/view/33/44-2-pdf [in Ukrainian].

7. Sierykh L. V., Churkina V. H., Melnyk S. A. (2020) Mystetstvo. Iliustrovanyi dovidnyk. [Art. Illustrated guide]. Kharkiv: Vyd-vo «Ranok». 128 s. [in Ukrainian].

8. Smychkovska O. M., Muntian S. D. (2020) Metodychni rekomendatsii do dystsypliny «Teoriia ta praktyka zhyvopysu» dlia samostiinoi roboty zdobuvachiv vyshchoi osvity 1 roku navchannia OS «Bakalavr» spetsialnosti 023 «Obrazotvorche mystetstvo, dekoratyvne mystetstvo, restavratsiia». Khromatychna kompozytsiia. Chastyna 2. «Kopiiuvannia ta stylizatsiia natiurmortu»: Praktychni zavdannia dlia samostiinoi roboty z teoretychnymy poiasnenniamy. Odesa. 30 s. [in Ukrainian]

9. Mortazavi Homeira (2001) Effectiveness of copying as a teaching method for adult novice learners of drawing : a study of students' perceptions. Masters thesis, Concordia University. URL: https://spectrum.library.concordia.ca/id/eprint/1586/

УДК 7.01:37.09:004.8(045)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-17

Євген САННІКОВ,
orcid.org/0009-0008-9917-8461
аспірант кафедри теорії та історії мистецтва
Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури
(Київ, Україна) yevhen.sannikov@naoma.edu.ua

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ІНТЕГРАЦІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В МИСТЕЦЬКУ ОСВІТУ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Актуальність проблеми обумовлена стрімким розвитком технологій штучного інтелекту (ШІ) та їх зростаючим впливом на сферу мистецтва. Інтеграція дисциплін зі ШІ в навчальний процес мистецьких закладів вищої освіти стає важливим завданням для підготовки студентів до майбутніх викликів і можливостей. Мета дослідження – проаналізувати перспективи та проблеми впровадження курсів зі штучного інтелекту в освітні програми художніх вузів із застосуванням міждисциплінарного підходу. Методологія дослідження включає аналітичний огляд існуючих практик та ініціатив провідних університетів світу щодо інтеграції ШІ в мистецьку освіту, а також аналіз наукових публікацій, присвячених цій темі. Наукова новизна полягає в розробці рекомендацій та структури навчального курсу з використання ШІ в мистецтві для студентів художніх спеціальностей, що базується на міждисциплінарному підході та враховує технічні, естетичні, етичні та філософські аспекти інтеграції ШІ в мистецьку практику.

Висновки. У статті розглянуто переваги та виклики інтеграції ШІ в мистецьку освіту. Проаналізовано дослідження, які демонструють потенціал використання ШІ для створення індивідуалізованих навчальних курсів, автоматичного аналізу творів мистецтва та генерації нових мистецьких форм. Водночас, наголошено на важливості критичного підходу та врахування етичних питань при використанні ШІ в освітньому процесі. Наведено приклади успішних освітніх програм та ініціатив провідних університетів світу, таких як Imperial College London, University of Glasgow, Zhejiang University, York College of Pennsylvania та University of York, які ілюструють різноманітні підходи до інтеграції ШІ в мистецьку освіту, від окремих курсів до повноцінних освітніх програм на рівні бакалаврату та магістратури. Висвітлено проблему підготовки кваліфікованих викладачів, здатних ефективно викладати дисципліни на перетині ШІ та мистецтва, і запропоновано шляхи її вирішення через міждисциплінарну співпрацю, стажування, використання онлайн-ресурсів та створення професійної спільноти. Представлено авторський варіант структури навчального курсу «Штучний інтелект в мистецтві» для студентів художніх спеціальностей, що охоплює технічні, естетичні, етичні та філософські аспекти інтеграції ШІ в мистецьку практику.

Ключові слова: *штучний інтелект, мистецька освіта, інтеграція дисциплін, цифрові технології, міждисциплінарність.*

Yevhen SANNIKOV,
orcid.org/0009-0008-9917-8461
PhD student at the Department of Art Theory and History
National Academy of Fine Arts and Architecture
(Kyiv, Ukraine) yevhen.sannikov@naoma.edu.ua

INTERDISCIPLINARY APPROACH TO THE INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ART EDUCATION: PROBLEMS AND WAYS OF SOLVING

The relevance of the problem is determined by the rapid development of artificial intelligence (AI) technologies and their growing impact on the field of art. The integration of AI disciplines into the educational process of art institutions of higher education becomes an important task for preparing students for future challenges and opportunities. ***The purpose of the study*** *is to analyze the prospects and problems of introducing AI courses into the educational programs of art universities using an interdisciplinary approach. The research methodology includes an analytical review of existing practices and initiatives of leading world universities regarding the integration of AI into art education, as well as an analysis of scientific publications devoted to this topic. The scientific novelty lies in the development of recommendations and the structure of an educational course on the use of AI in art for students of artistic specialties, based on an interdisciplinary approach and taking into account the technical, aesthetic, ethical, and philosophical aspects of AI integration into artistic practice.* ***Conclusions****. The article examines the advantages and challenges of integrating AI into art education. It analyzes studies that demonstrate the potential of using AI for creating individualized learning courses, automatic analysis of artworks, and generation of new art forms. At the same time, it emphasizes the importance of a critical approach and consideration of ethical issues when using AI in the educational process. The article provides*

examples of successful educational programs and initiatives of leading universities worldwide, such as Imperial College London, University of Glasgow, Zhejiang University, York College of Pennsylvania, and University of York, which illustrate various approaches to integrating AI into art education, from individual courses to full-fledged bachelor's and master's degree programs. It highlights the problem of training qualified teachers capable of effectively teaching disciplines at the intersection of AI and art, and proposes ways to solve it through interdisciplinary collaboration, internships, the use of online resources, and the creation of a professional community. The author's version of the structure of the educational course "Artificial Intelligence in Art" for students of artistic specialties is presented, covering technical, aesthetic, ethical, and philosophical aspects of AI integration into artistic practice.

Key words: *artificial intelligence, art education, integration of disciplines, digital technologies, interdisciplinarity.*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток штучного інтелекту (ШІ) та його застосування в мистецтві ставить нові виклики перед системою мистецької освіти. Традиційні підходи до навчання виявляються недостатніми в епоху, коли ШІ здатний виконувати творчі завдання. Водночас, інтеграція ШІ відкриває нові можливості для художнього вираження та інновацій. Впровадження ШІ в мистецьку освіту пов'язане з низкою проблем, таких як необхідність розробки нових навчальних програм, етичні та правові питання авторства та інтелектуальної власності, а також ризик зменшення ролі людської творчості. Постає проблема пошуку ефективних шляхів інтеграції ШІ в мистецьку освіту, які б дозволили майбутнім митцям опанувати ці технології, використовувати їх потенціал і водночас зберегти критичне мислення та індивідуальний стиль. Ця проблема вимагає міждисциплінарного підходу, який поєднував би знання з мистецтва, дизайну, інформатики та філософії. Необхідно знайти баланс між використанням можливостей ШІ та збереженням людської творчості та унікальності в мистецькій освіті та практиці.

Аналіз досліджень. Дослідження показують, що ШІ може бути інтегровано в різні навчальні дисципліни, включаючи мистецтво, з метою підвищення ефективності навчального процесу. Наприклад, у статті «Artificial intelligence in higher education: the state of the field» проаналізовано, як ШІ використовується в різних галузях вищої освіти, зокрема в мистецтві, для створення індивідуалізованих навчальних курсів та підвищення якості освіти (Crompton, 2023). У статті «Understanding and Creating Art with AI: Review and Outlook» розглянуто застосування нейронних мереж для аналізу та створення художніх творів. Дослідники вивчають, як ШІ може бути використаний для автоматичного розпізнавання стилів, аналізу композицій та створення нових мистецьких форм. Використання таких технологій відкриває нові можливості для досліджень в контексті мистецької освіти (Cetinic, 2023). Дослідження вказують на важливість етичних питань, пов'язаних з використанням ШІ у мистецтві. Стаття «A Discussion of Artificial Intelligence in Visual Art Education» аналізує як позитивні, так і негативні аспекти використання ШІ у навчанні, пропонує рекомендації для викладачів, що працюють у цій галузі, та розглядає перспективи інтеграції ШІ у навчальні програми від початкової школи до вищої освіти. Стаття також підкреслює необхідність критичного підходу та обережного використання ШІ в освітніх процесах (Black, 2024). Стаття «Modern Art Education and Teaching Based on Artificial Intelligence» розглядає інтеграцію штучного ШІ в художню освіту, зокрема, як ці технології можуть сприяти розвитку креативності та покращенню навчальних процесів. Автори досліджують різні методи застосування ШІ, такі як генеративні моделі, які можуть допомагати студентам у створенні нових форм мистецтва та аналізі існуючих творів (Wen, 2023).

Виклад основного матеріалу. Інтеграція курсів зі штучного інтелекту в навчальні програми несе чимало переваг для студентів. По-перше, це заохочує їх аналізувати складні явища, на кшталт концепції ШІ, що є вкрай неоднозначною та багатогранною. По-друге, стимулює розв'язувати технологічні, естетичні та етичні проблеми, отже, покращує критичне мислення. Крім того, нейромережі та генеративні алгоритми відкривають перед студентами нові можливості експериментувати з аналізом і творенням мистецтва, розширюючи творчі обрії. Також важливі міжгалузеві контакти, і завдяки курсам з ШІ студенти різних галузей – митці, програмісти, інженери – мають нагоду для співпраці. І зрештою, алгоритми у найближчому майбутньому зможуть аналізувати прогрес і здібності кожного студента, пропонуючи індивідуальні навчальні модулі. Тож учбові програми з ШІ відкривають чимало можливостей для розвитку студентів.

Приклади вдалої інтеграції курсів зі штучного інтелекту в навчальні плани мистецьких закладів демонструють провідні університети світу. Зокрема, в Imperial College London (Велика Британія) запроваджено інноваційний курс «Трансформація мистецтва за допомогою штуч-

ного інтелекту». Його мета – надати знання про AI та його застосування в мистецтві. Курс триває 7,5 години протягом 5 днів і включає інтерактивні вправи, обговорення, лекції. Учасники отримують базові знання про нейромережі та їхнє використання у творчості (Imperial College London, 2023). Ще один приклад – курс «ШІ для мистецтв та гуманітарних наук» в університеті Глазго (Шотландія). Він зосереджений на практичних аспектах AI, має лабораторні заняття, онлайн-лекції. Обговорюються також етичні та соціокультурні питання навколо технологій. (University of Glasgow, 2023). Університет Чжецзян (Китай) у 2023 році провів великій воркшоп «Штучний інтелект і мистецтво: Переосмислення меж творчост», який досліджує симбіотичні відносини між ШІ та мистецтвом. Подія розглядає, як алгоритми машинного навчання впливають на традиційні уявлення про художнє вираження, авторство та роль людини-творця. Тематика охоплює широкий спектр питань, включаючи мистецтво, згенероване ШІ, етичні проблеми, співпрацю людини та ШІ у творчих процесах, використання ШІ для кураторства та критики мистецтва тощо. (Zhejiang University, 2023). York College of Pennsylvania (США) пропонує інноваційну програму «Цифрове мистецтво та штучний інтелект» (Digital Art and Artificial Intelligence, DAAI), яка поєднує традиційне мистецтво з передовими технологіями ШІ. Програма дозволяє студентам здобути навички в традиційних художніх техніках, творчому письмі та розповіді історій, а також опанувати цифрові інструменти для маніпуляції зображеннями, включаючи використання ШІ для створення інноваційного мистецтва. Студенти матимуть можливість застосувати свої навички на практиці через проєкти, що варіюються від дизайну ігор до ілюстрацій для манги, графічних романів та коміксів. Програма DAAI готує випускників до затребуваних кар'єрних можливостей у таких галузях, як анімація, ігровий дизайн, візуальні ефекти, цифрова ілюстрація та створення мистецтва за допомогою ШІ (York College of Pennsylvania, 2023). Університет Йорка (Велика Британія) іде ще далі та пропонує нову магістерську програму з використання штучного інтелекту в креативних індустріях, що поєднує творчість і технічні навички. Ця програма готує студентів до майбутнього, де AI відіграватиме важливу роль у сфері креативності. Студенти вивчатимуть основні методи ШІ та їхнє застосування у творчих практиках, а також етичні наслідки використання AI. Також передбачені модулі за вибором: розширені методи взаємодії технологій, бізнес в інтерактивних медіа, критичний дизайн тощо. Випускники програми зможуть працювати у сфері ігор, медіаконтенту, віртуальної реальності, UI/UX дизайну. Отже, це актуальна програма для підготовки фахівців майбутнього у галузі креативних індустрій (University of York, 2023).

Впровадження курсів зі штучного інтелекту в мистецьку освіту, попри переваги, пов'язане також з певними викликами. Зокрема, спостерігається брак кваліфікованих викладачів, які б володіли як технічними знаннями в галузі AI, так і досвідом викладання у художніх закладах. І навпаки, технічно добре підготовлені викладачі не завжди розуміють творчі процеси та контекст мистецтва. Для вирішення цього потрібні нові підходи до підготовки викладачів, аби вони могли ефективно поєднувати технічні та мистецькі аспекти. Перспективним є створення міждисциплінарних курсів за участі фахівців з мистецтва, комп'ютерних наук та інженерії. Такі програми можуть реалізовуватися у співпраці мистецьких, технічних закладів та ІТ-компаній. Використання відкритих онлайн-курсів, вебінарів та майстер-класів від провідних експертів у галузі штучного інтелекту – ще один перспективний шлях для підготовки кваліфікованих викладачів. Це дозволить викладачам здобути необхідні знання та навички для викладання AI. Також важливо створити платформу для постійного обміну досвідом та кращими практиками між викладачами, що сприятиме формуванню професійної спільноти, зацікавленої в розвитку штучного інтелекту в мистецькій освіті.

Автор тез має досвід викладання майстер-класів по використанню ШІ у творенні та аналізі візуального мистецтва на протязі останніх 4 років, зокрема проводить окремі лекції на кафедрі дизайну Національної Академії образотворчого мистецтва та архітектури (НАОМА), в кіношколі Ukrainian Film School, та фестивалі анімації Linoleum. На базі цього досвіду сформувався та пропонується варіант структури учбового курсу для студентів художніх вищих навчальних закладів та факультетів. Курс розрахований на 1 семестр, 14 лекцій:

Модуль 1. Вступ до штучного інтелекту в мистецтві.

Лекція 1: Історія генеративного мистецтва та алгоритмічних методів

- Ранні експерименти з комп'ютерним мистецтвом (1950–1960)
- Розвиток алгоритмічного мистецтва (1970–1980)

- Вплив інтернету та цифрових технологій на генеративне мистецтво (1990–2000)

Лекція 2: ШІ як інструмент творчого самовираження

- Генеративні моделі для створення візуального контенту
- Використання ШІ в музиці, літературі, дизайні
- Колаборація митців з ШІ, концепція «розширеної творчості»

Лекція 3: Можливості та обмеження ШІ у мистецькій практиці

- Переваги ШІ (швидкість, масштабованість, новизна)
- Технічні та концептуальні обмеження ШІ
- Питання контролю та інтерпретації результатів

Модуль 2. Нейромережі і генеративне мистецтво

Лекція 4: Принципи роботи нейронних мереж

- Біологічна метафора та структура нейромереж
- Типи навчання нейронних мереж
- Архітектури нейромереж

Лекція 5: Алгоритми генеративного мистецтва

- Еволюційні алгоритми
- Процедурне моделювання та фрактали
- Агентне моделювання та клітинні автомати

Лекція 6: Створення і навчання нейромереж для арт-проектів

- Збір та підготовка даних для навчання
- Вибір архітектури нейронної мережі
- Тонке налаштування під задачу

Лекція 7: Приклади практичного застосування ШІ в сучасному мистецтві

- Генеративні арт-проєкти
- ШІ в інсталяціях та перформансах
- Використання ШІ в цифровому мистецтві (віртуальна та доповненна реальність)

Модуль 3. ШІ і мистецтвознавчий аналіз.

Лекція 8: Застосування ШІ для аналізу творів мистецтва

- Розпізнавання авторства, стилю, епохи
- Виявлення підробок та реставрація творів
- Генерація метаданих та анотацій

Лекція 9: Порівняння з традиційними методами аналізу

- Переваги ШІ (масштабованість, об'єктивність)
- Обмеження ШІ (інтерпретація, контекст)
- Інтеграція ШІ з експертними знаннями

Лекція 10: Обмеження ШІ в аналізі

- Проблема «чорного ящика» та інтерпретованість результатів
- Упередженість та неповнота даних
- Етичні питання приватності та авторських прав

Модуль 4. Етичні та філософські аспекти

Лекція 11: Соціальний вплив технологій ШІ

- Зміна сприйняття мистецтва та ролі митця
- Доступність і демократизація творчості
- Ризики автоматизації та втрати робочих місць

Лекція 12: Філософія машинної творчості

- Концепції оригінальності та креативності
- Проблема свідомості та інтенціональності ШІ
- Постгуманістичні перспективи і технологічна сингулярність

Лекція 13: Етичні проблеми використання ШІ в мистецтві

- Дипфейки і маніпуляція контентом
- Авторське право та інтелектуальна власність
- Відповідальність і підзвітність систем ШІ

Лекція 14: Вплив ШІ на мистецьку ідентичність і питання авторства

- Розмивання меж між митцем і інструментом
- Колективне авторство і проблема атрибуції
- Нові форми мистецької ідентичності

Модуль 2 може бути прочитаний викладачем з технічним профілем та спеціалізацією на генеративних алгоритмах. Кожен модуль включає практичні завдання, такі як творчі проєкти з використанням інструментів ШІ, есе на філософські та етичні теми, а також презентації мистецтвознавчих досліджень, що дозволяє студентам глибше зануритися у тематику і розвинути власні проєкти з використанням ШІ.

Висновки. У статті розглянуто актуальну проблему інтеграції дисциплін зі штучного інтелекту в навчальний процес мистецьких закладів вищої освіти. Проаналізовано переваги впровадження курсів з ШІ для розвитку творчих навичок та підготовки студентів до майбутніх викликів. На прикладах програм зарубіжних університетів продемонстровано ефективні підходи до інтеграції ШІ в мистецьку освіту, такі як міждисциплінарні курси, стажування в технологічних компаніях, гранти на дослідження. Висвітлено ключову проблему підготовки кваліфікованих викладачів, здатних поєднувати технічні знання з мистецьким контекстом. Запропоновано шляхи її вирішення, зокрема залучення фахівців з комп'ютерних наук, використання відкритих онлайн-ресурсів, створення платформи для обміну досвідом між викладачами. Представлено авторський варіант структури навчального курсу «Штучний інтелект в мистецтві» для сту-

дентів художніх спеціальностей. Курс охоплює теоретичні основи ШІ, практичне застосування нейромереж в генеративному мистецтві, використання ШІ для мистецтвознавчого аналізу, а також етичні та філософські аспекти інтеграції ШІ в мистецьку практику. Запропоновано шляхи деталізації та розширення курсу, такі як включення практичних занять, гостьових лекцій, розгляд правових та економічних питань. Викладений у статті матеріал може бути використаний для розробки курсів для модулів зі штучного інтелекту для образотворчіх спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Crompton H., Burke D. Artificial intelligence in higher education: the state of the field. *International journal of educational technology in higher education*. 2023. Vol. 20, no. 1. URL: https://doi.org/10.1186/s41239-023-00392-8 (date of access: 27.05.2024).

2. Cetinic E., She J. Understanding and creating art with AI: review and outlook. *ACM transactions on multimedia computing, communications, and applications*. 2022. Vol. 18, no. 2. P. 1–22.

3. Black J., Chaput T. A discussion of artificial intelligence in visual art education. *Journal of computer and communications*. 2024. Vol. 12, no. 05. P. 71–85. URL: https://doi.org/10.4236/jcc.2024.125005 (date of access: 27.05.2024).

4. Wen Z., Shankar A., Antonidoss A. Modern art education and teaching based on artificial intelligence. *Journal of interconnection networks*. 2021. P. 2141005. URL: https://doi.org/10.1142/s021926592141005x (date of access: 27.05.2024).

5. Transforming arts with artificial intelligence program. *Imperial College London*. URL: https://www.imperial.ac.uk/continuing-professional-development/short-courses/online-courses/masterclasses/arts-with-ai/.

6. AI for the arts and humanities course. *University of Glasgow*. URL: https://www.gla.ac.uk/coursecatalogue/course/?code=INFOST4018.

7. Artificial Intelligence and Art workshop. *Zhejiang University*. URL: https://www.zlaire.net/zjulogai2023/ai&art2023/index.html.

8. Digital art and artificial intelligence course. *York College of Pennsylvania | From Day One*. URL: https://www.ycp.edu/academics/school-of-the-arts-communication-and-global-studies/programs/digital-art-and-artificial-intelligence/.

9. MSc artificial intelligence for the creative industries. *University of York*. URL: https://www.york.ac.uk/study/postgraduate-taught/courses/msc-ai-for-the-creative-industries/.

REFERENCES

1. Crompton, H., & Burke, D. (2023). Artificial intelligence in higher education: The state of the field. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, *20*(1). https://doi.org/10.1186/s41239-023-00392-8

2. Cetinic, E., & She, J. (2022). Understanding and creating art with AI: Review and outlook. *ACM Transactions on Multimedia Computing, Communications, and Applications*, *18*(2), 1–22. https://doi.org/10.1145/3475799

3. Black, J., & Chaput, T. (2024). A discussion of artificial intelligence in visual art education. *Journal of Computer and Communications*, *12*(05), 71–85. https://doi.org/10.4236/jcc.2024.125005

4. Wen, Z., Shankar, A., & Antonidoss, A. (2021). Modern art education and teaching based on artificial intelligence. *Journal of Interconnection Networks*, 2141005. https://doi.org/10.1142/s021926592141005x

5. *Transforming arts with artificial intelligence program.* (2023). Imperial College London. https://www.imperial.ac.uk/continuing-professional-development/short-courses/online-courses/masterclasses/arts-with-ai/

6. *AI for the arts and humanities course.* (2023). University of Glasgow. https://www.gla.ac.uk/coursecatalogue/course/?code=INFOST4018

7. *Artificial Intelligence and Art workshop*. (2023). Zhejiang University. https://www.zlaire.net/zjulogai2023/ai&art2023/index.html

8. *Digital art and artificial intelligence course.* (2024). York College of Pennsylvania | From Day One. https://www.ycp.edu/academics/school-of-the-arts-communication-and-global-studies/programs/digital-art-and-artificial-intelligence/

9. *MSc artificial intelligence for the creative industries*. (2023). University of York. https://www.york.ac.uk/study/postgraduate-taught/courses/msc-ai-for-the-creative-industries/

УДК 004.92:070.49:659.3
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-18

Іван СЕЛІВАНОВ,
orcid.org/0000-0002-3416-3620
аспірант кафедри дизайну та основ архітектури
Інституту архітектури та дизайну Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) ivan.s.selivanov@lpnu.ua

КОМУНІКАТИВНА ЕФЕКТИВНІСТЬ СТАТИЧНОЇ ТА ІНТЕРАКТИВНОЇ ІНФОГРАФІКИ У СУЧАСНОМУ ВЕБСЕРЕДОВИЩІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Стаття досліджує комунікативну ефективність статичної та інтерактивної інфографіки у сучасному вебсередовищі, що є актуальним напрямом візуального дизайну та інформаційної комунікації. Основна тема статті полягає у порівняльному аналізі впливу різних типів інфографіки на сприйняття інформації користувачами, їх взаємодію з контентом та загальну ефективність передачі повідомлень. Проблематика дослідження зосереджена на виявленні переваг і недоліків статичних та інтерактивних візуальних елементів, а також на визначенні оптимальних умов їх використання у різних комунікативних ситуаціях. Метою даної статті є здійснення порівняльного аналізу комунікативної ефективності статичної та інтерактивної інфографіки в контексті вебдизайну. Результати дослідження демонструють те, що статична інфографіка є більш ефективною для представлення простої, лінійної інформації, тоді як інтерактивна інфографіка краще підходить для візуалізації складних, багатошарових даних, що вимагають активної участі користувача. Інтерактивні елементи значно підвищують рівень залучення, вони сприяють глибшому розумінню інформації та збільшують тривалість взаємодії з контентом. Результати дослідження базуються на аналізі наявних наукових праць, а також на емпіричних даних, отриманих у процесі проведення порівняльного аналізу яскравих прикладів статичної та інтерактивної інфографіки. Отримані дані підтверджують, що комбіноване використання статичної та інтерактивної інфографіки може забезпечити найвищу ефективність комунікації у вебсередовищі, залежно від конкретних цілей та завдань. Таким чином, результати дослідження підтверджують важливість вибору відповідного типу інфографіки для досягнення максимального комунікативного ефекту залежно від конкретних умов і завдань. Врахування когнітивних особливостей аудиторії, а також контексту використання візуальних елементів, є ключовими факторами у розробці ефективних комунікативних стратегій у сучасному вебсередовищі.

Ключові слова: *інфографіка, вебдизайн, комунікативна ефективність, статична інфографіка, інтерактивна інфографіка, інформаційна комунікація, візуальний дизайн.*

Ivan SELIVANOV,
orcid.org/0000-0002-3416-3620
Ph.D. student at the Department of Design and Fundamentals of Architecture
Institute of Architecture and Design of Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) ivan.s.selivanov@lpnu.ua

COMMUNICATIVE EFFECTIVENESS OF STATIC AND INTERACTIVE INFOGRAPHICS IN THE MODERN WEB ENVIRONMENT: A COMPARATIVE ANALYSIS

The article examines the communicative effectiveness of static and interactive infographics in the modern web environment, which is a relevant direction in visual design and information communication. The main focus of the article is on the comparative analysis of the impact of different types of infographics on users' perception of information, their interaction with content, and the overall effectiveness of message delivery. The research problem is centered on identifying the advantages and disadvantages of static and interactive visual elements, as well as determining the optimal conditions for their use in various communicative situations. The goal of this article is to conduct a comparative analysis of the communicative effectiveness of static and interactive infographics in the context of web design. The results of the study demonstrate that static infographics are more effective for presenting simple, linear information, while interactive infographics are better suited for visualizing complex, multi-layered data that require active user engagement. Interactive elements significantly enhance user engagement, promote a deeper understanding of the information, and increase the duration of interaction with the content. The findings are based on the analysis of existing scientific works and empirical data obtained through the comparative analysis of vivid examples of static and interactive infographics. The data obtained confirm that the combined use of static and interactive infographics can ensure the highest communication effectiveness in the web environment, depending on specific goals and objectives. Thus, the study results confirm the importance of

choosing the appropriate type of infographic to achieve maximum communicative effect depending on specific conditions and tasks. Considering the cognitive characteristics of the audience, as well as the context of the use of visual elements, are key factors in developing effective communication strategies in the modern web environment.

Key words: *infographic, web design, communicative effectiveness, static infographic, interactive infographic, information communication, visual design.*

Постановка проблеми. Проблема, яку розглядає дана стаття, полягає в необхідності визначення комунікативної ефективності різних типів інфографіки в умовах сучасного вебсередовища. Сучасний інтернет-простір характеризується стрімким зростанням обсягу інформації, який щодня передається та споживається користувачами, включаючи різноманітні текстові, візуальні та аудіовізуальні матеріали, що потребують значних когнітивних зусиль для їх обробки та розуміння. В цьому контексті візуальні елементи, зокрема інфографіка, відіграють ключову роль у полегшенні сприйняття та засвоєння інформації. Збільшення кількості візуальних елементів у вебдизайні відображає необхідність адаптації контенту до потреб сучасних користувачів, які шукають швидкі та ефективні способи отримання інформації. Серед різних типів інфографіки виділяються статична та інтерактивна інфографіка. Статична інфографіка традиційно використовується для представлення інформації у фіксованій, незмінній формі. Вона є зручною для створення та розповсюдження, оскільки не вимагає спеціальних технічних засобів для відображення. Проте, її недоліком є обмежена здатність до залучення користувачів, оскільки вона не передбачає взаємодії з контентом. Інтерактивна інфографіка пропонує динамічний підхід до візуалізації даних, дозволяючи користувачам взаємодіяти з інформацією через інтерактивні елементи, такі як фільтри, масштабування та анімації. Це сприяє глибшому розумінню та активній залученості користувачів, але водночас вимагає досить складних технічних рішень для проєктування та підтримки. Питання, яке виникає, стосується того, як різні типи інфографіки впливають на сприйняття, розуміння та залученість користувачів. Важливо визначити, який з типів інфографіки (статичний чи інтерактивний) є більш ефективним для передачі різних видів інформації у вебсередовищі. Важливо розуміти, як користувачі взаємодіють з візуальним контентом, характер їх потреб та переваг, а також які когнітивні процеси включаються під час обробки візуальної інформації. Це дозволить розробити ефективні стратегії використання інфографіки, які не тільки забезпечать високий рівень залученості та розуміння, але й сприятиме досягненню комунікативних цілей у різних вебсередовищах. Таким чином, дослідження цієї проблеми є надзвичайно актуальним, оскільки дозволить розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо оптимального використання статичної та інтерактивної інфографіки для покращення комунікативної ефективності у сучасному вебсередовищі.

Аналіз досліджень. Аналіз наукової літератури демонструє, що інфографіка є потужним інструментом комунікації, який дозволяє візуалізувати складну інформацію у зрозумілій та доступній формі. Це твердження підтверджується численними дослідженнями, які розглядають різні аспекти використання інфографіки у візуальному дизайні та інформаційній комунікації. M. Friendly та H. Wainer у своїй праці зазначають, що графічне представлення інформації відіграє важливу роль у розумінні складних явищ, виявленні закономірностей та пояснень у наукових та комунікативних процесах, зменшуючи когнітивне навантаження та сприяючи швидкому розумінню складної інформації (Friendly, H. Wainer, 2020: 3). Подібну думку підкріплюють K. Coates та A. Ellison, акцентуючи на важливості чіткого та зрозумілого дизайну інформації, який базується на принципах візуальної ясності та естетичної привабливості, що значно покращує комунікативний ефект (Coates, 2014: 202).

R. Krum та J. Lankow з колегами вказують на переваги статичної інфографіки, підкреслюючи її простоту та стабільність. R. Krum зазначає, що статичні інфографіки є найпростішим та найпоширенішим типом інфографічного дизайну (Krum, 2013: 31-32). Своєю чергою, J. Lankow, J. Ritchie та R. Crooks підкреслюють, що статична інфографіка є легкою у створенні та використанні, не потребує складних технічних рішень, але має обмежені можливості щодо інтерактивності та динамічності (J. Lankow, J. Ritchie, R. Crooks, 2012: 56).

J. Frascara, A. Kirk, та K. Sosulski у своїх працях наголошують на інтерактивній інфографіці як на інструменті, що підвищує залученість користувачів. J. Frascara зазначає, що можливість взаємодії з даними сприяє глибшому розумінню та залученню аудиторії (Frascara, 2017: 172-177). A. Kirk наголошує на перевагах інтерактивної інфографіки у представленні складних та багатошарових даних, які полягають у можливостях візуалізації

адаптуватися до потреб користувачів. Вони розширюють простір для відображення інформації та дозволяють користувачам фільтрувати, сортувати та аналізувати дані у зручний для них спосіб. Це забезпечує більш персоналізований підхід до сприйняття інформації, задовольняючи різні запити та інтереси в межах одного проєкту, полегшуючи взаємодію з даними та збільшуючи кількість методів для залучення користувачів через динамічні відображення (Kirk, 2016: 203). K. Sosulski підкреслює, що інтерактивна інфографіка дозволяє користувачам активно залучатися до процесу аналізу даних, що сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню інформації. Інтерактивні елементи, такі як графіки, карти, діаграми та інші візуалізації, реагують на дії користувача, забезпечуючи персоналізований підхід до обробки інформації. Ці візуалізації можуть бути налаштовані для фільтрації, сортування та аналізу даних у спосіб, який відповідає конкретним потребам користувачів, що в кінцевому підсумку забезпечує більш інформативний досвід (Sosulski, 2018: 5-7).

I. Meirelles, N. Iliinsky, J. Steele, та J. Katz підкреслюють важливість міждисциплінарного підходу до дослідження інфографіки та врахування контексту її використання. I. Meirelles зазначає, що для повного розуміння комунікативного потенціалу візуальних елементів необхідно залучати знання з різних областей, таких як когнітивна психологія, дизайн, комунікація та інформаційні технології (Meirelles, 2013: 21-22). N. Iliinsky та J. Steele наголошують на важливості врахування контексту використання інфографіки, зазначаючи, що комунікативна ефективність візуальних елементів залежить від багатьох факторів, включаючи цільову аудиторію, тип даних та конкретні завдання комунікації (Iliinsky, 2011: 15-16). J. Katz підкреслює, що ефективний інформаційний дизайн повинен базуватися на розумінні потреб користувачів та контексту його використання, що з одного боку сприятиме глибшому розумінню функцій дизайну, а з другого – емпатії до користувача (Katz, 2012: 125).

Мета статті полягає у порівняльному аналізі ефективності донесення інформації статичною та інтерактивною інфографікою в контексті вебсередовища.

Виклад основного матеріалу. Статична інфографіка є традиційним типом візуалізації даних, який характеризується відсутністю інтерактивних елементів. Її основні характеристики включають фіксованість контенту, легкість сприйняття та простоту створення. Це означає, що статична інфографіка подається у вигляді завершеної графічної композиції, яка не змінюється під час перегляду користувачем. E. Tufte надає численні приклади ефективних статичних візуалізацій, які демонструють ключові аспекти даних у зрозумілому та привабливому форматі, підкреслюючи їх простоту та стабільність (Tufte, 2006). Статична інфографіка дозволяє глядачам легко сприймати інформацію завдяки чіткій структурі та відсутності відволікаючих факторів.

Вона є легкою у створенні та використанні, не потребує складних технічних рішень, що робить її доступною для широкого кола користувачів. Переваги статичної інфографіки включають її простоту, стабільність та легкість сприйняття інформації. Вона є особливо корисною для представлення простої, лінійної інформації, де важливо зберігати фокус на ключових моментах без перевантаження глядача додатковими деталями чи інтерактивними елементами. Проте, статична інфографіка має й певні недоліки, такі як обмежені можливості для інтерактивності та динамічності, що може зменшити залученість користувачів. Це означає, що глядачі не можуть взаємодіяти з інформацією чи досліджувати дані глибше, що може бути необхідним у випадках більш складних або багатошарових даних.

Приклади ефективних статичних інфографік часто демонструють ключові аспекти даних у зрозумілому та привабливому форматі, забезпечуючи глядачам легкість сприйняття інформації та збереження фокусу на головних моментах. Серед них вирізняються статичні інфографіки журналу National Geographic, який часто використовує їх для ілюстрації природних явищ та географічних даних. Наприклад, карта міграції тварин (рис. 1) надає чітке та зрозуміле уявлення про дані, завдяки використанню кольорів, символів та ліній, що робить інформацію легкою для сприйняття.

Статична інфографіка має кілька важливих переваг, які роблять її ефективним інструментом комунікації. Простота є однією з них, оскільки статична інфографіка не потребує складних технічних рішень для створення, реалізації та використання. Це робить її доступною для широкого кола користувачів та дозволяє легко поширювати та використовувати в різних контекстах. Стабільність також є важливим аспектом, оскільки статична інфографіка подається у вигляді завершеної графічної композиції, яка не змінюється під час перегляду користувачем. Це забезпечує однакове сприйняття інформації всіма глядачами та дозволяє зосередитися на ключових аспектах даних

Рис. 1. Статична інфографіка. Маршрути міграції Карта, що зображує маршрути міграції журавлів, вилорогів (Antilocapra americana), метеликів та кажанів

Доступно за посиланням:https://education.nationalgeographic.org/resource/north-american-species-migration-map/ [Дата звернення 10 травня 2024]

без відволікаючих факторів. Легкість сприйняття інформації є ще однією перевагою статичної інфографіки. Завдяки чіткій структурі та відсутності інтерактивних елементів, глядачі можуть швидко й легко розуміти представлену інформацію, що особливо важливо при роботі з великими обсягами даних або складними концепціями. Таким чином, статична інфографіка є потужним інструментом для ефективної комунікації, забезпечуючи простоту, стабільність та легкість сприйняття інформації.

Недоліками статичної інфографіки є обмежені можливості для інтерактивності та динамічності. Через свою фіксовану природу статична інфографіка не дозволяє користувачам взаємодіяти з представленими даними, що може обмежити глибину розуміння та залученість глядачів. Користувачі не можуть фільтрувати, сортувати або аналізувати дані в режимі реального часу, що знижує її ефективність при роботі з багатошаровими або складними даними. Відсутність динамічності означає, що інформація залишається статичною, через що не може бути адаптована до потреб різних користувачів. Це може бути особливо критичним в умовах, де необхідно надавати оновлені дані або дозволяти користувачам досліджувати різні аспекти інформації.

Інтерактивна інфографіка відрізняється від статичної своєю здатністю дозволяти користувачам взаємодіяти з представленими даними, що забезпечує більш глибоке розуміння та залученість. Основні характеристики інтерактивної інфографіки включають можливість користувачів взаємодіяти з даними через різні елементи управління, такі як кнопки, слайдери, фільтри та інші функціональні елементи інтерфейсу, що дозволяють маніпулювати відображуваною інформацією. Це дає змогу користувачам досліджувати різні аспекти даних, переглядати їх з різних кутів та отримувати додаткову відомості за потреби. Інтерактивна інфографіка часто використовує технології, які дозволяють в реальному часі змінювати масштаб, сортувати або фільтрувати дані, що значно покращує користувацький досвід. A. Kirk наголошує, що дослідницька візуалізація надає користувачам можливість фільтрування та зміни параметрів даних, що дозволяє персоналізувати інформацію під їхні потреби. Це забезпечує більш ефективне сприйняття складних та багатошарових даних. (Kirk, 2016: 84). Наприклад, інтерактивні графіки, карти та діаграми можуть додавати додаткову інформацію або змінювати спосіб представлення даних залежно від вибору користувача. Інтерактивність також забезпечує високий рівень залученості користувачів, оскільки вони можуть активно взаємодіяти з контентом, що сприяє більш глибокому розумінню та запам'ятовуванню інформації. Це особливо важливо в освітніх та інформаційних середовищах, де глибоке залучення може значно покращити результати навчання та сприйняття інформації. Однак інтерактивна інфографіка потребує додаткових технічних засобів для створення та реалізації, що може збільшити витрати на розробку та вимагати більш складних технічних навичок від розробників.

Ефективні інтерактивні інфографіки надають користувачам можливість взаємодіяти з даними, що значно підвищує рівень їхньої залученості та розуміння інформації. Одним із прикладів є інтерактивна карта, створена The New York Times, яка відображає результати виборів у реальному часі (рис. 2). Ця карта дозволяє користувачам фільтрувати дані за різними параметрами, переглядати результати по штатах та навіть по окремих округах, забезпечуючи детальний аналіз виборчого процесу. Крім цього, один з прикладів інтерактивної інфографіки, створений британською компанією суспільного телерадіомовлення BBC, демонструє вплив зміни клімату на різні регіони світу, дозволяючи користувачам переглядати прогнози кліматичних змін, взаємодіяти з графіками та отримувати додаткові пояснення, що сприяє кращому розумінню складної проблематики (рис. 3). Усі ці приклади демонструють, як інтерактивні елементи, такі як карти, графіки та діаграми, можуть значно покращити користувацький досвід, надаючи можливість досліджувати дані в зручний

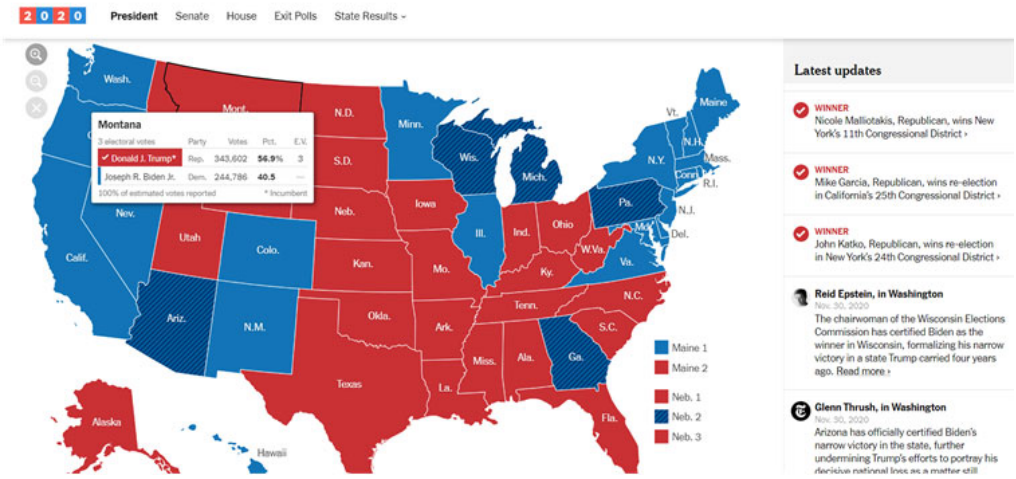

Рис. 2. Інтерактивна інфографіка. Результати президентських виборів у США (2020)

Доступно за посиланням: https://www.nytimes.com/interactive/2020/11/03/us/elections/results-president.html [Дата звернення 15 травня 2024]

Рис. 3. Інтерактивна інфографіка. Вплив зміни клімату при підвищенні температури на 1.5°C, 2°C і більше

Доступно за посиланням: https://interactive.carbonbrief.org/impacts-climate-change-one-point-five-degrees-two-degrees/ [Дата звернення 15 травня 2024]

для користувача спосіб, адаптувати інформацію до власних потреб з метою отримування більш глибоких знань через активну взаємодію. Вони також підкреслюють важливість використання сучасних технологій для створення динамічних та адаптивних візуалізацій, які можуть ефективно передавати складні дані та підтримувати високий рівень залученості аудиторії.

Інтерактивна інфографіка має кілька значних переваг, які роблять її ефективним інструментом для комунікації складних даних:

По-перше, висока залученість користувачів є однією з ключових переваг. Можливість взаємодіяти з даними через інтерактивні елементи, такі як фільтри, слайдери та кнопки, дозволяє користувачам активно досліджувати інформацію, що сприяє глибшому розумінню та запам'ятовуванню матеріалу.

По-друге, інтерактивна інфографіка забезпечує можливість адаптації контенту до потреб користувачів. Користувачі можуть налаштовувати відображення даних відповідно до своїх інтересів та вимог, що дозволяє отримати персоналізовану інформацію. Це особливо важливо для представлення багатошарових або складних даних, які потребують детального аналізу.

По-третє, інтерактивна інфографіка значно підвищує ефективність передачі складних даних. Вона дозволяє користувачам переглядати інформацію з різних кутів, фільтрувати та сортувати дані, що робить процес аналізу більш зручним та зрозумілим. Наприклад, інтерактивні графіки та діаграми можуть динамічно змінюватися в залежності від дій користувача, що забезпечує більш детальне й точне розуміння представленої інформації.

Інтерактивна інфографіка, незважаючи на свої переваги, має й ряд недоліків, які варто враховувати. Одним із головних – потреба в додаткових технічних засобах для створення та реалізації таких інфографік. Це може включати складні програмні інструменти та платформи, що вимагають спеціалізованих навичок від розробників та дизайнерів. Відповідно, процес створення інтерактивної інфографіки може бути більш витратним та часозатратним порівняно зі статичними

аналогами (G. Desolda, C. Ardito, M. Costabile, 2017). Іншим важливим недоліком є ризик перевантаження інформацією. Інтерактивні елементи, такі як фільтри, слайдери та додаткові шари інформації, можуть спричинити когнітивне перевантаження користувачів, якщо вони не будуть належним чином структуровані та представлені. Надмірна кількість взаємодій та можливостей для користувача може відволікати його від основної інформації, знижуючи ефективність сприйняття даних (L. Verhoeven, W. Schnotz, F. Paas, 2009). Крім того, інтерактивні інфографіки можуть мати проблеми з сумісністю на різних пристроях або браузерах, що також може обмежувати їхню доступність та зручність використання для широкої аудиторії. Враховуючи ці фактори, розробники інтерактивної інфографіки повинні ретельно планувати її структуру та дизайн задля забезпечення оптимального балансу між інтерактивністю та зручністю сприйняття інформації.

Порівняльний аналіз статичної та інтерактивної інфографіки базується на декількох ключових критеріях, які допомагають визначити їхню ефективність у різних комунікативних контекстах. Методика порівняння включає оцінку таких аспектів, як ефективність сприйняття інформації, рівень залученості користувачів та тривалість взаємодії з контентом.

Перший крок у методиці порівняння передбачає визначення критеріїв ефективності сприйняття інформації. Ряд досліджень демонструють, що статична інфографіка забезпечує легкість сприйняття завдяки своїй простоті та стабільності, що особливо корисно для представлення лінійної або простої інформації.

Другий крок полягає в аналізі рівня залученості користувачів. Інтерактивні інфографіки мають перевагу в цьому аспекті, оскільки вони дозволяють користувачам взаємодіяти з даними, що сприяє глибшому розумінню та залученню аудиторії. Оцінка залученості здійснюється шляхом вимірювання часу, проведеного користувачами з кожним типом інфографіки, та їх активності під час взаємодії з контентом.

Третій крок передбачає оцінку тривалості взаємодії з контентом. Інтерактивні інфографіки, завдяки своїм динамічним та адаптивним елементам, зазвичай утримують увагу користувачів довше, ніж статичні аналоги. Це пов'язано з можливістю користувачів досліджувати різні аспекти даних та отримувати додаткову інформацію через інтерактивні елементи.

Четвертий крок полягає у здатності передавати складні дані. Інтерактивні інфографіки краще справляються з цим завданням, оскільки дозволяють користувачам фільтрувати, сортувати та аналізувати дані у зручний для них спосіб, що забезпечує більш персоналізований підхід до сприйняття інформації. Проте, слід зазначити, що для ефективного використання інтерактивних інфографік потрібні додаткові технічні засоби та знання, що може ускладнювати їх розробку та впровадження.

Результати порівняння статичної та інтерактивної інфографіки демонструють значні відмінності в їх ефективності сприйняття інформації, рівні залученості користувачів, тривалості взаємодії з контентом та в здатності передавати складні дані. Ефективність сприйняття інформації є ключовим показником, за яким оцінюються обидва типи інфографіки. Статична інфографіка забезпечує високу ефективність сприйняття завдяки своїй простоті та структурованості. Вона дозволяє глядачам швидко та легко зрозуміти основну ідею. Це підтверджується дослідженнями, які відзначають, що статичні візуалізації є особливо корисними для представлення простої, лінійної інформації. У той же час, інтерактивна інфографіка може бути складнішою для початкового сприйняття через наявність численних взаємодій та додаткових шарів інформації. Проте, вона дозволяє користувачам детальніше досліджувати дані, що може підвищити загальне розуміння складної інформації (Locoro, Cabitza, Actis-Grosso та Batin, 2017).

Рівень залученості користувачів значно вищий у випадку інтерактивної інфографіки. Можливість взаємодії з даними через фільтри, слайдери та інші інтерактивні елементи сприяє більш активному залученню користувачів, що підтверджується дослідженнями D. Parra та P. Brusilovsky. Інтерактивні інфографіки дозволяють користувачам персоналізувати свій досвід та отримувати інформацію, яка найбільше відповідає їх потребам. Це робить процес дослідження даних більш захоплюючим та привабливим, що сприяє тривалішій взаємодії з контентом (Parra, Brusilovsky, 2015).

Тривалість взаємодії з контентом також вища у випадку інтерактивної інфографіки. Завдяки динамічним та адаптивним елементам користувачі проводять більше часу, досліджуючи різні аспекти даних та отримуючи додаткову інформацію. Це підтверджується дослідженнями Meirelles та Iliinsky, які зазначають, що інтерактивні графіки та діаграми, що змінюються в залежності від дій користувача, забезпечують більш детальне розуміння представленої інформації (M. Burmester, M. Mast, R. Tille, W. Weber, 2010).

Висновки. Результати дослідження показують, що обидва типи інфографіки є важливими

інструментами у вебдизайні, проте їх ефективність залежить від конкретних комунікативних завдань. Статична інфографіка є більш відповідною для простих і лінійних повідомлень, забезпечуючи легкість сприйняття завдяки чітким незмінним візуальним елементам, що дозволяє глядачам швидко отримати необхідну інформацію без необхідності додаткових маніпуляцій, тоді як інтерактивна інфографіка краще підходить для складних і багатошарових даних, сприяючи взаємодії та залученості аудиторії, дозволяючи користувачам самостійно досліджувати дані та отримувати персоналізовану інформацію. Комбіноване використання обох типів може забезпечити максимальну комунікативну ефективність у вебсередовищі. Запропоновані рекомендації можуть бути корисними для дизайнерів, маркетологів та інших фахівців, що працюють у сфері цифрових комунікацій, для оптимізації використання візуальних елементів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Burmester, Michael & Mast, Marcus & Tille, Ralph & Weber, Wibke. (2010). How Users Perceive and Use Interactive Information Graphics: An Exploratory Study. Proceedings of the International Conference on Information Visualisation. 361-368. 10.1109/IV.2010.57
2. Coates, K., & Ellison, A. An Introduction to Information Design. Laurence King Publishing. London, 2014. 208 с.
3. Desolda G. et al. End-user composition of interactive applications through actionable UI components. J. Vis. Lang. Comput., 42 (2017): 46-59. https://doi.org/10.1016/j.jvlc.2017.08.004.
4. Friendly, M., & Wainer, H. A History of Data Visualization and Graphic Communication. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts, 2021. 320 с.
5. Frascara, J. Communication Design: Principles, Methods, and Practice. Allworth Press. New York, 2004. 207 с.
6. Iliinsky, N., & Steele, J. Designing Data Visualizations. O'Reilly Media. Sebastopol, California, 2011. 108 с.
7. Katz, J. Designing Information: Human Factors and Common Sense in Information Design. John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, New Jersey, 2012. 224 с.
8. Kirk, A. Data Visualization: A Successful Design Process. Packt Publishing Ltd. Birmingham, UK, 2012. 189 с.
9. Krum, R. Cool Infographics: Effective Communication with Data Visualization and Design. Princeton, NJ: John Wiley & Sons, 2013. 368 с.
10. Lankow, J., Josh R., Ross, C. Infographics: The Power of Visual Storytelling. Princeton, NJ: John Wiley & Sons, 2014. 272 с.
11. Locoro, A., Cabitza, F., Actis-Grosso, R., & Batini, C., 2017. Static and interactive infographics in daily tasks: A value-in-use and quality of interaction user study. Comput. Hum. Behav., 71, pp. 240–257. https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.01.032.
12. Meirelles, I. Design for Information: An Introduction to the Histories, Theories, and Best Practices Behind Effective Information Visualizations. Rockport Publishers. Beverly, Massachusetts, 2013. 224 с.
13. Parra, D., & Brusilovsky, P., 2015. User-controllable personalization: A case study with SetFusion. Int. J. Hum. Comput. Stud., 78, pp. 43–67. https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2015.01.007.
14. Sosulski, K. Data Visualization Made Simple: Insights into Becoming Visual. Routledge. New York, 2018. 284 с.
15. Tufte, E. R. Beautiful Evidence. Graphics Press LLC. London, 2006. 213 с.
16. Verhoeven, L., Schnotz, W., & Paas, F., 2009. Cognitive load in interactive knowledge construction. Learning and Instruction, 19, pp. 369-375. https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2009.02.002.

REFERENCES

1. Burmester, Michael & Mast, Marcus & Tille, Ralph & Weber, Wibke. (2010). How Users Perceive and Use Interactive Information Graphics: An Exploratory Study. Proceedings of the International Conference on Information Visualisation, 361–368. 10.1109/IV.2010.57.
2. Coates, K., & Ellison, A. (2014). An Introduction to Information Design. Laurence King Publishing. London, 208 p.
3. Desolda, G., Ardito, C., & Matera, M. (2017). End-user composition of interactive applications through actionable UI components. J. Vis. Lang. Comput., 42, 46–59. https://doi.org/10.1016/j.jvlc.2017.08.004.
4. Friendly, M., & Wainer, H. (2021). A History of Data Visualization and Graphic Communication. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts, 320 p.
5. Frascara, J. (2004). Communication Design: Principles, Methods, and Practice. Allworth Press. New York, 207 p.
6. Iliinsky, N., & Steele, J. (2011). Designing Data Visualizations. O'Reilly Media. Sebastopol, California, 108 p.
7. Katz, J. (2012). Designing Information: Human Factors and Common Sense in Information Design. John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, New Jersey, 224 p.
8. Kirk, A. (2012). Data Visualization: A Successful Design Process. Packt Publishing Ltd. Birmingham, UK, 189 p.
9. Krum, R. (2013). Cool Infographics: Effective Communication with Data Visualization and Design. John Wiley & Sons. Princeton, NJ, 368 p.
10. Lankow, J., Ritchie, J., & Crooks, R. (2014). Infographics: The Power of Visual Storytelling. John Wiley & Sons. Princeton, NJ, 272 p.
11. Locoro, A., Cabitza, F., Actis-Grosso, R., & Batini, C. (2017). Static and interactive infographics in daily tasks: A value-in-use and quality of interaction user study. Comput. Hum. Behav., 71, 240–257. https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.01.032.

12. Meirelles, I. (2013). Design for Information: An Introduction to the Histories, Theories, and Best Practices Behind Effective Information Visualizations. Rockport Publishers. Beverly, Massachusetts, 224 p.

13. Parra, D., & Brusilovsky, P. (2015). User-controllable personalization: A case study with SetFusion. Int. J. Hum. Comput. Stud., 78, 43–67. https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2015.01.007.

14. Sosulski, K. (2018). Data Visualization Made Simple: Insights into Becoming Visual. Routledge. New York, 284 p.

15. Tufte, E. R. (2006). Beautiful Evidence. Graphics Press LLC. London, 213 p.

16. Verhoeven, L., Schnotz, W., & Paas, F. (2009). Cognitive load in interactive knowledge construction. Learning and Instruction, 19, 369–375. https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2009.02.002.

УДК784.071.2:78.03(477)"20"
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-19

Олена СКВОРЦОВА,
orcid.org/0000-0003-0654-2401
заслужена артистка України,
старший викладач кафедри сольного співу та оперної підготовки
Харківського національного університету мистецтв імені І.П. Котляревського
(Харків, Україна) elenaskvortzova22@gmail.com

УНІВЕРСАЛІЗМ ВОКАЛІСТА У ПРОСТОРІ СУЧАСНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

У контексті художньої рефлексії поч. XXI ст. переформатування стильової, жанрової панорами, дифузія царин музичного мистецтва, інтенсифікація культурного полілогу тощо загострюють питання універсальності як сучасного маркера постаті вокаліста. Мета статті – окреслення провідних модусів універсальності вокаліста у сучасному національному культурному просторі. Акцентовано, що відродження сакрального модусу художньої практики, барокової спадщини та настанови історично поінформованого виконавства стали основою для формування та розвитку виконавської пластичності – забезпечення органічної творчої самореалізації виконавця у семантично багатовимірному просторі твору одночасно у декількох площинах музичного мислення та жанрових «аурах», інтенсифікували зрушення у сферах звуковидобування та звуковедення, імпедансу, вібрато, динаміки тощо та забезпечили усталеність статусу вокаліста як носія традицій і новацій. У зв'язку із процесами модифікації стильових настанов і параметрів жанрових моделей, а також значущістю експериментальних мовно-виразових пошуків сучасних українських композиторів виявлено такі спрямування універсалізації вокаліста, як: орієнтація на відбиття ментальних настанов нації; володіння новаційними прийомами, мобільність технічної та емоційно-психологічної «модуляцій» у фольклорну площину та царину масової музичної культури; актуалізація інтерпретаційного і драматичного потенціалу; інтенсифікація нетрадиційної пластики; артикуляційна пластичність; стильова мобільність; гнучкість виконавської позиції відповідно до новаційності режисерських інтерпретацій; гнучке формування тембральних барв та їх корекція із «позаакадемічними» інструментальними тембровими аурами; ансамблева толерантність, суголосна емансипації виконавців в контексті тенденцій інструментального театру; розширення спектру професіоналізму навичками діяльності із залученням технічних засобів тощо.

Ключові слова: *універсалізм вокаліста, академічний вокал, традиції та новації.*

Olena SKVORTZOVA,
orcid.org/0000-0003-0654-2401
Honored Artist of Ukraine,
Senior Lecturer at the Department of Solo Singing and Opera Training
Kharkiv I.P. Kotlyarevsky National University of Arts
(Kharkiv, Ukraine), e-mail elenaskvortzova22@gmail.com

UNIVERSALISM IF THE VOCALIST IN THE SPACE OF CONTEMPORARY NATIONAL CULTURE

In the context of artistic reflection of the early XXI century, the reforming of the stylistic and genre panorama, the diffusion of musical art fields, the intensification of cultural dialogue, etc. exacerbate the issue of universality as a modern marker of the vocalist`s figure. The purpose of the article is to outline the leading of the vocalist`s universality in the contemporary national cultural space. It is emphasized that the revival of the scared modus of artistic practice, the Baroque heritage and the guidelines of guidelines of historically informed performance became the basis for the formation and development of performing plasticity – ensuring the organic creative performer`s self-realisation in the semantically multidimensional space of the work simultaneously in several planes of musical thinking and genre «auras» – intensified shifts in the areas of sound production, impedance, vibrato, dynamics, etc. and ensured the stability of the vocalist`s status as a carrier of traditions and innovations. In connection with the processes of modification of the stylistic guidelines and parameters of genre models, as well as the importance of experimental linguistic and expressive searches of contemporary Ukrainian composers, the following directions of vocalist universalization have been identified: orientation towards reflecting the mental attitudes of the nation; mastery of innovative techniques, mobility if technical and emotional-psychological «modulation» into the folklore plane and the realm of mass musical culture; actualization of interpretive and dramatic potential; intensification of non-traditional plasticity; articulatory plasticity; stylistic mobility; flexibility of the performing position in accordance with innovativeness of the director`s interpretations; flexible formation

of timbre colours and their correction with «non-academic» instrumental auras; ensemble tolerance, consonant with the emancipation pf performers in the context of instrumental theatre trends; expanding the range of professionalism with skills involving technical means, etc.

Key words: *vocalist`s universalism, academic vocal, traditions and innovations.*

Постановка проблеми. У царині художньої творчості глобальні та масштабні трансформації світоглядних орієнтирів поч. XXI ст. знаходять вираження у переосмисленні співвідношення професійного мистецтва та фольклору, академічної та масової художньої царин, балансу між домінантними та периферійними компонентами мови мистецтва, у динамічності стильових змін та модифікуванні жанрових моделей. Сутнісні зрушення відбуваються і у сфері художньої комунікації, позначеної різноспрямованістю тенденції. З одного боку – це наявно виражене тяжіння до уникання декларативної сценічності, формування єдиного простору художнього сприйняття, у якому виконавець і слухач поєднані як емпатичними зв'язками, так і мовно-виразовим тезаурусом. З іншого боку – це дотична до експериментalізму пошуків сучасних митців тенденція максимального дистанціювання просторів виконавців й аудиторії.

У таких умовах значною проблематизується образ сучасного вокаліста, для якого урізноманітнюються тематичні та образні параметри вокального мистецтва, розсуваються стильові, жанрові та технічні виміри академічного вокалу, формуються нові мовно-мовленнєві, виразові, емоційно-психологічні тощо обрії творчої самореалізації. Загострення питання творчого універсалізму та творчої мобільності виконавця, його інтелектуальної та професійної, технічної готовності до креативного самовиявлення в численних площинах художньої рефлексії слугує чинником актуальності запропонованої розвідки.

Аналіз досліджень дозволяє зафіксувати підвищення дослідницької зацікавленості в опануванні проблематики сутності та специфіки універсалізму музиканта, що віддзеркалюють праці В. Артем'євої, І. Єргієва, який акцентує значущість «виконавського мислення» (Єргієв, 2020), О. Коменди, І. Коновалової (Коновалова, 2019), А. Коршомної, М. Крупея, А. Попової, яка зазначає, що універсальність музиканта у сучасного культурного простору «виступає мірилом адаптації до соціокультурних умов сьогодення» (Попова, 2021: 74), М. Трянова. У проблемних параметрах питання універсальності вокаліста порушують С. Бєдакова, В. Гіголаєва-Юрченко, С. Леонтієва, Ці Мінвей, а також Ж. Закрасняна, А. Хлопотова та В. Юрчук. Характерною рисою сучасного мистецтвознавчого дискурсу є і різноманіття ракурсів дослідження проблематики універсалізму виконавця. Так, у зв'язку з особливостями сучасного інтенсивного полілогу культур Хань Кай характеризує камерне вокальне виконавство «як феномен культурного діалогу у взаємодії традицій та музичних еталонів різних країн, побудований на особистісній комунікації і психологічному спілкуванні» (Хань Кай, 2017: 14). У проблемних вимірах професійного менталітету вокаліста питання універсалізму порушує О. Оганезова-Григоренко, на думку якої сучасна художня практика вимагає «від співака значно ширшого розуміння властивостей власного голосового апарату, зокрема застосування паралельно до традиційних прийомів часто так званих «невокальних», специфічних прийомів, притаманних сучасній музиці» (Оганезова-Григоренко, 2013: 188). Виконавсько-технологічні моменти, пов'язані із формуванням універсального образу сучасного вокаліста, акцентують Т. Сиротюк і Я. Дацко, які наголошують на значущості сучасній виконавській практиці тенденції застосування у прийомів «сучасної вокальної техніки, а саме: техніки гри тембрами, вміння застосовувати у співі мовні інтонації, майстерно передавати психологічні моменти в музиці» (Сиротюк, Дацко, 2014: 260) та Н. Шевченко, яка фіксує гостроту питання «виховання універсального співака для відтворення сучасних вокальних композицій» (Шевченко, 2013: 56). Проте динамічні процеси стиле- та жанротворення, формування нових вимірів музичної мови та мислення, взаємовпливу різних царин музичного мистецтва обумовлюють виникнення нових модусів мистецької творчості і пов'язаних із ними новітніх вимірів універсальності вокаліста, що актуалізує проблемний ракурс статті.

Мета статті – окреслення провідних модусів універсальності вокаліста у сучасному національному культурному просторі.

Виклад основного матеріалу. Проблема універсальності музиканта, яка має давні історичні витоки, була актуалізованою музичною практикою барокової епохи, що демонструвала синтез виконавської, композиторської творчості та педагогічної діяльності. У культурних процесах Нового часу питання універсалізму митця, зокрема композитора, стало імпульсом до його осмислення «як явища нового типу з рисами уні-

версальності, креативна сутність якого виявляється в контексті некласичної та постнекласичної парадигм, в умовах розімкненості художньо-історичного простору, суміщення різних культурних традицій і практик» (Коновалова, 2019: 428).

Із набуттям самостійності вокальним мистецтвом, із формуванням настанов академічного вокалу, постать вокаліста також визначалася універсалізуючою спрямованістю, обумовленою необхідністю як органічного входження в різні тематичні та образі, відтворенням емоційно-психологічної динаміки образу, з одного боку, так і необхідністю творчого сприйняття різних індивідуальних стилів композиторів. Зберігаючи усталену тріаду покликань – творець – виконавець – педагог, вокалісти із епохи Ренесансу як фундатори вокальних шкіл демонстрували значущість педагогічної компоненти творчої діяльності (К. Монтеверді, Ф. Каваллі, С. Ланді, Ж. Б. Люллі, Л. Джіральдоні, Ж. Л. Дюпре, М. Гарсіа-син, Ж. Б. Фор, Ф. Шмітт, Ю. Штокгаузен, та ін.). Проте протягом тривалого часу вагомою була і тенденція стильової концентрації вокаліста, що виявилося у формуванні зокрема «вердієвського співака».

Межа Нового та Новітнього часу, позначена переформатуванням системи музичної мови та мовлення, у сфері вокального мистецтва стала поворотним пунктом в оновленні засад вокалу. Детермінантами такого оновлення стала творчість Р. Штрауса, твори якого вимагали «від співаків високого професіоналізму, вокальної досконалості, акторських даних, інструментальності і вокальності одночасно, високої ерудиції, міцного здоров'я та видатного голосу» (Гнидь, 1997: 140), А. Шенберга, А. Берга тощо. Переосмислення засад вокального мистецтва у творчості представників нововіденської школи обумовило не тільки розширення вокальної палітри інструментальними та мовними «орієнтирами», слугуючи формуванню нових – технічних – обріїв творчого універсалізму вокалістів, що на термінологічному рівні виявилося у формуванні поняття «розширені вокальні техніки» (Extended Vocal Technigues). Так, додекафонія, атональність, серійність вимагають від співака надвисокого рівня розвитку гармонічного слуху, спів із закритим ротом, фальцет, Sprechgesang, шепіт, крик та водночас певна емансипація слова стали опозицією усталених у вокальній практиці рівного вібрато, виспівування голосних, низької та високої форманти та обумовили зростання вагомості у виконавській палітрі засобів драматичного мистецтва. Водночас специфіка Sprechgesang, який передбачала уникання витриманої інтонаційної позиції та творення ефекту «мовного ковзання», значною мірою інтенсифікувала інтерпретаційні виміри універсалізму вокаліста як співтворця, автора «виконавського тексту» (зокрема у «Місячному П'єро» А. Шенберга).

Урізнобарвлення емоційної, психологічної палітри вокального виконавства надало співакові також, з одного боку, статусу додаткових ракурсів творчого самовиявлення як носія новацій. З іншого боку, збереження в художній панорамі часу багатовікової спадщини вокального мистецтва стало потужним засобом закріплення образу вокаліста у слухацькій свідомості як носія традицій, первинно пов'язаного із елітарною цариною мистецтва.

Масштабні процеси стильових, жанрових, мовно-мовленнєвих трансформацій музичного мистецтва XX ст. та постсучасності стали тими імпульсами формування нової універсальності вокаліста, які обумовили його виняткову виконавсько-технічну, емоційно-психологічну мобільність, закріплення статусу носія новацій і традицій, медіатора між культурними часами та просторами. Суттєвими чинниками такого статусу видається можливим зафіксувати атрибутивні для сучасного національного музичного мистецтва процеси дифузії його академічної, масової, фольклорної сфер та розширення концептуально-тематичних обріїв.

Одним із модусів такого розширення став своєрідний «релігійний ренесанс», відбитий в апробації синтезу настанов національного вокального мистецтва та семантичних вимірів сакральної жанрової сфери. Це знайшло відбиття у національних інтерпретаціях жанрових моделей меси («Українська меса» Ю. Захожого-Катренка), реквієму (у творчості В. Сильвестрова, В. Птушкіна, О. Козаренка, О. Щетинського), Stabat mater («Stabat mater» І. Щербакова), а також у поверненні до жанру духовного концерту («Піснеспіви» В. Польової), літургії (Л. Дичко, О. Козаренка, Є. Станковича, М. Шуха, В. Степурка. В. Камінського). Забезпечуючи інтенсифікацію історичної, культурної, національної пам'яті, такі спрямування у вокальному мистецтві мають основою «мобільність в відчутті законів вічної краси і вмінні втілити їх в хоровій звучності, поєднання властивості свідомого і несвідомого. …. риси західноєвропейської манери музикування – максимально точне відтворення зазначених у композиторському тексті елементів артикулювання – штрихів, акцентів, цезур, динамічної палітри із притаманними українській хоровій традиції гли-

боко «сердечною тембральністю звуку, що виявляється в стримано-чуттєвому вібраційному звуковидообуванні» (Патер, 2021: 197).

Зазначимо, що сакральна царина сучасного українського музичного мистецтва характеризується не тільки відродженням найдавніших жанрових пластів, а й їх синтезом із новими принципами музичного мислення. Це висуває перед вокалістом необхідність вирішення на рівні виконавської інтерпретації проблеми виконавської пластичності, органічного буття у семантично багатовимірному просторі твору одночасно у декількох площинах музичного мислення та жанрових «аурах».

Імпульсом до переосмислення технічних настанов сучасного вокального мистецтва стає певний ренесанс барокового мистецтва, детермінований сучасними тенденціями осмислення культурної спадщини як єдиного цілого та . значущістю маркерів історично поінформованого виконавства, за якими виконавський процес має конструюватися відповідно до особливостей художньої практики епохи, до якої належіть твір. З огляду на притаманне бароковому мистецтву певне уникання вібрато та терасоподібну динаміку, це висуває перед сучасним вокалістом низку проблем, пов'язаних зокрема із свідомою орієнтацією на прозоре «вузьке» звуковидобування, позбавлене «оперної» гучності та інтенсивності, на тонке динамічне нюансування, за якого формується органічна єдність із обмеженим у складі інструментальним супроводом. Водночас барокова світська вокальна практика, яка позначена такими рисами, як «імпровізаційне поводження з текстом твору, збільшення виписаної орнаментики, варіювання основи вокальної партії та артикулювання ключових слів у творі» (Артюхова, 2022: 38), а також посиленням значущості тембрального багатства, слугує інтенсифікації інтерпретаційного потенціалу виконавця. З огляду на активне розширення репертуарного кола творами барокової епохи, поряд із творами належними до інших стильових, естетичних царин, це обумовлює необхідність технічного універсалізму – мобільної стильової та жанрової модуляції вокаліста в різноманітні естетичні, технічні контексти при збереженні власної творчої унікальності. Зазначимо, що відродження барокової національної музичної спадщини, що доводить повернення в український музичний простір опер «Сокіл» та «Алкід» Д. Бортнянського, слугує і актуалізації національної ідентичності вокаліста, набуття ним статусу носія національного духовного досвіду та інтенсифікації соціальної складової образу митця.

Формування феномену «нової фольклорної хвилі» у творчості І. Карабиця, Л. Дичко, М. Скорика, Є. Станковича, позначилося у сучасному вокальному мистецтві апробацією синтезу академічної та фольклорної традицій. Зазначимо, що тяжіння до автохтонних джерел при частковому відтворенні народнопісенних виконавських традицій (або їх опосередкованому втіленні) у вокальній царині знайшло вираження в насиченні виконавської аури ментальною причетністю до таких вічних настанов українського світогляду, як ліричність, кордоцентризм, соборність тощо.

Сучасними дослідниками акцентується вагомість у сучасній вокально-виконавській панорамі таких «некласичних інтерпретацій звуку, як спів на вдих, різка зміна розмовної мови на вокальну, йодль, горловий субтон, тремоло, використання звукопідсилюваних засобів, спів у інструмент, мультифонія (створення кількох звуків), зміна обертонів, звукові ефекти екстремального співу, фольклорні, народні, автентичні звуки, вибухи емоцій (плач, сміх)» (Шевченко, 2020: 127). Означену палітру в останні десятиліття доповнює і спектр суто експериментальних прийомів, які насичують зокрема оперні твори О. Козаренка, К. Цепколенко, Л. Юріної, А. Загайкевич. Йдеться не тільки про вихід за межі атрибутивних настанов академічного вокалу, а й про новий спектр вимог до вокаліста. Насамперед це виявляється у відмові від традиційній академічній статуарності, певної обмеженості, «обережності» рухів – вокаліст постає як актор-інтерпретатор із інтенсивною пластикою, інколи специфічною. Це підвищує вимоги до забезпечення звуковидобування, звуковедення та збереження вокального дихання за незвичних положень тіла (зокрема лежачи).

Підвищується і рівень вимог до здатності гнучко змінювати імпеданс відповідно до логіки розгортання мелосу та драматургічного процесу, до інтенсифікації міміки та потреби змінювати позиції мовного апарату, що стає основою для необхідного формування високого ступеня артикуляційної майстерності. Традиційність вокального «амплуа» вокаліста, яке раніше слугувала маркером його виконавської індивідуальності у межах певної стильової «аури», замінюється вільним обертанням у стильових просторах алеаторики, пуантілізму, атональності, серійності тощо, а також у новітніх індивідуалізованих стильових просторах, що стає імпульсом до формування стильового універсалізму. Багаторівневість універсальної самореалізації вокаліста обумовлюється у параметрах сучасного національного оперного

театру також новаційністю режисерських інтерпретацій твору, що вимагають від сучасного вокаліста і особливої гнучкості в корегуванні власної виконавської позиції.

Спектр модусів художньої, творчої комунікації розширює сучасна емансипація інструменталістів, що закарбовує вагомість тенденцій інтенцій інструментального театру, детермінує набуття ними статусу повноправних учасників музичного процесу та спрямовує сучасного співака на формування виконавської толерантності. Розгортання тенденції синтезу тембрових покажчиків, що маркують академічну та фольклорну царини музичного мистецтва (Уманець, 2023: 73), залучення нетрадиційного інструментарію (комплекс автентичної перкусії, челеста, електронні звучання в опері «Вишиваний. Король України» А. Загайкевич, клавесин в опері «Доля Доріана» К. Цепколенко) та нетрадиційне використання інструментів (фортепіано в опері Ю. Гомельської «Божественна Сара») обертаються для сучасного вокаліста проблематизацією тембрального універсалізму. Перманентне, гнучке формування тембральних барв та їх корегування із «позаакадемічними» тембровими аурами інструментального супроводу корелює із потребою розвитку ансамблевого універсалізму – готовності до самореалізації в різних ансамблевих контекстах.

Вагомим чинником посилення тенденції універсалізму в українському вокальному мистецтві стала і дифузія академічної та масової сфер музичного мистецтва. Формування та розвиток рок-опери у творчості С. Бедусенка, Г. Татарченка, І. Поклада, С. та Д. Радзецьких та ін. детермінували не тільки застосування у вокальному виконавстві різних резонаторів (зокрема носового), глісандо, фальцету, а й скріму, гарчання, шауту, субтону тощо, а також потребу в інколи миттєвому переналаштуванні імпедансу (із академічного сильного на естрадній – слабкий). Проте атрибутивне для нової стильової та жанрової сфери національного музичного мистецтва використання звукопідсилювальної апаратури позначилося у сфері універсалізму вокаліста формуванням абсолютно нового виміру – знання специфіки роботи з мікрофоном, що його застосування містить у собі потенційну загрозу спотворення динамічного рельєфу твору, підкреслення недоліків дихання й артикуляції, втрати опорності звуку та пріоритетності розмовної позиції вокального апарату тощо.

Висновки. Проблематизація питання універсальності, як сучасного маркера постаті вокаліста, детермінована кардинальними зрушеннями у світоглядних настановах постсучасності, які на рівні художньої рефлексії відбиваються у переформатуванні стильової, жанрової панорами, дифузії царин музичного мистецтва, активізації культурного полілогу тощо.

Укріплення протягом XX – поч. XXI ст. статусу вокаліста як носія новацій та традицій та розширення обріїв універсалізму мало основою відродження сакрального модусу художньої практики, барокової спадщини та настанови історично поінформованого виконавства, що виявилося у виконавській пластичності – органічному бутті у семантично багатовимірному просторі твору одночасно у декількох площинах музичного мислення та жанрових «аурах», змінах техніки звуковидобування та звуковедення, імпедансу, вібрато, настанов формування динамічного рельєфу тощо. Дифузія стильових і жанрових царин музичного мистецтва й апробація некласичних інтерпретацій звуку детермінувала такі різноспрямовані виміри універсалізму вокаліста, як: орієнтація на відбиття ментальних настанов нації; володіння новаційними, зокрема експериментальними вокальними прийомами, мобільність «модуляцій» у царини фольклору та масової музичної культури; актуалізація акторського та інтерпретаційного потенціалу; інтенсифікація нетрадиційної пластики; артикуляційна пластичність; стильова мобільність; гнучкість виконавської позиції у світлі новаційності режисерських інтерпретацій; тембральна різнобарвність й ансамблева толерантність, суголосні емансипації виконавців в контексті інструментального театру; володіння технічними засобами тощо.

Перспективи досліджень полягають у виявленні специфіки модифікацій настанов академічного вокалу у царині синтезу академічної та масової сфер музичного мистецтва, зокрема в контексті classical crossover.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артюхова Л. Реконструкція технологічних моделей автентичного типу виконання вокальних творів доби Бароко. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2022. Вип. 56. Т. 1. С. 32–39.

2. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 1997. 320 с.

3. Єргієв І. Феномен авторсько-виконавської постнекласичної творчості як наукова проблема (діалектично-творча колізія «автор-артист»). *Вісник НАКККіМ.* 2020. № 1. С. 25–30.

4. Коновалова І. Ю. Феномен композитора в європейській музичній культурі ХХ століття: особистісні та діяльнісні аспекти: дис. …докт. мистецтвознавства: 26.00.01. Харків: Харківська державна академія культури, 2019. 630 с.

5. Оганезова-Григоренко О. В. Формування професійного менталітету майбутніх вокалістів у процесі фахової підготовки: дис. …канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського, 2009. 235 с.

6. Патер А. В. Виконавські виміри української сакральної музики: дис. доктора філософ.: 025. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка; ДВНЗ « Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2021. 237 с.

7. Попова А. Питання виховання універсальності в сучасному музичному виконавстві. *Інноваційна педагогіка.* 2021. Вип. 33. Т. 2. С. 71–74. DOI https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/33-2.13

8. Сиротюк Т., Дацко Я. Роль вокально-виконавського мистецтва у підготовці майбутніх вокалістів. *Науковий часопис НПУ ім. ММ. П. Драгоманова,* 2014. Вип. 47. С. 257–260.

9. Уманець О. В. Музична культура України другої половини ХХ століття: навч. посібник. Харків: Регіон-інформ, 2003. 192 с.

10. Уманець О. В. Сучасна національна моноопера: тенденції модифікування жанрової моделі. *Актуальні питання гуманітарних наук,* 2023. Вип. 59. Т. 3. С. 69–76.

11. Хань Кай. Феномен камерного вокального виконавства у взаємодії української та китайської національних шкіл: історичний та теоретичний аспекти: автореф. дис. …канд. мистецтвознавства: 17.00.03. Суми: Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка, 2017. 20 с.

12. Шевченко Н. С. Елементи розширених вокальних технік у сучасному виконавстві. *Мистецтвознавчі записки:* зб. наук. праць. Вип. 37. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. С. 124–128.

13. Шевченко Н. С. Універсальна практика вокаліста-виконавця у презентації творчості сучасного українського композитора. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Мистецтвознавство,* 2013. № 2. С. 55–61.

REFERENCES

1. Artiukhova, L. (2022). Rekonstruktsiia tekhnolohihnykh modelei avtentychnoho typu vykonannia vokalnykh tvoriv doby Baroko [Reconstruction of technological models of the authentic type of performance of baroque vocal music]. *Topical issues of the humanities: an intercollegiate collection of researchers working with young people with Drohobych workers at Ivan Franko university,* 56, vol. 1, 32–39 [in Ukrainian].

2. Hnyd, B. P. (1997). Istoriia vokalnoho mystetstva [The history of vocal art]. Kyiv: NMAU im. P. I Tchaikovskoho, 320 s. [in Ukrainian].

3. Jerghijev, I. (2020). Fenomen avtorsko-vykonavskoi post-neklassychnoi tvorhosti yak naukova problema (dialektychno-tvorha koliziia «avtor-artist») [The phenomenon of author-performer`s post-neoclassical creativity ass a scientific problem (dialectical and creative collusion «author-artist»]. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald,* 1, 25–30 [in Ukrainian].

4. Konovalova, I. Yu. (2019). Fenomen kompozytora v yevropeiskii muzychnii kulturi XX stolittia: osobytisni ta diialnisni aspekty [The phenomenon of the composer in the European musical culture of the XX century: special and professional aspects]: dys. …doctor of Art Criticism: 26.00.01. Kharkiv. 630 s. [in Ukrainian].

5. Oganezova-Grygorenko, O. V. (2009). Formuvannia professiinoho mentalitetu maibutnikh vokalistiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of the professional mentality of future vocalists in the process of professional training]: dys. … kand. ped. nauk: 13.00.04. Odessa: South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky. 235 s. [in Ukrainian].

6. Pater, A. V. (2021). Vykonavski vymiry ukrainskoi sakralnoi muzyky [Performing dimensions of Ukrainian sacred music]: dys. …doct. filosof.: 025. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka; DVNZ «Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka». 237 s. [in Ukrainian].

7. Popova, A. (2021). Pytannia vykhovannia universalnosti v suchasnomu vykonavstvi [Issues of education of universality in modern music performance]. *Innovatsiina pedahohika,* 33, vol. 2, 71–74. DOI https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/33-2.13 [in Ukrainian].

8. Syrotiuk, T., Datsko, Ya. (2014). Rol vokalno-vykonavskoho mystetstva u pidhotovtsi maibutnikh vokalistiv [The role of vocal and art performing arts in the training of future singers]. *Naukowyi Chasopys National Pedagogical Dragomanov University,* 47, 257–260 [in Ukrainian].

9. Umanets, O. V. (2003). Muzychna kultura Ukrainy druhoi polovymy XX stolittia: navh. posibnyk [Musial Culture of Ukraine in the Second Half of the 20th Century: a study guide]. Kharkiv: Rehion-inform, 192 s. [in Ukrainian].

10. Umanets, O. V. (2023). Suchasna natsionalna monoopers: tendentsii modyfikuvannia zhanrovoi modeli [Modern national mono-opera: tendencies of genre model modification]. *Topical issues of the humanities: an intercollegiate collection of researchers working with young people with Drohobych workers at Ivan Franko university,* 59, vol. 3, 69–76. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-3-11 [in Ukrainian].

11. Han Kai (2017). Fenomen kamernoho vokalnoho vykonavstva u vzaiemodii ukrainskoi ta kytaiskoi natsionalnykh shkil: istorychnyi ta teoretychnyi aspekty [The phenomenon of chamber vocal performance in the interaction between Ukrainian and Chinese national schools: historical and theoretical aspects]: avtoref. dys. …kand. mystetstvoznavstva: 17.00.03. Sumy: Sumy State Pedagogical University after A. S. Makarenko, 20 s. [in Ukrainian].

12. Shevchenko, N. (2020). Elementy rozshyrenykh vokalnykh tekhnik u suhasnomu vykonavstvi [Elements of advanced vocal techniques in contemporary performance]. *Notes of Art Criticism,* 37. Kyiv: IDEIA PRYNT, 124–128 [in Ukrainian].

13. Shevchenko, N. (2013). Universalna praktyka vokalista-vykonavtsia u prezentstsii tvorchosti suchasnoho ukrainskoho kompozytora [Universal practice of a vocal-performer in the presentation of works by a contemporary Ukrainian composer]. *Scientific Notes of Ternopil National Pedagogical University named after V. Hnatiuk,* 2, 55–61 [in Ukrainian].

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

UDC 81'25
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-20

Olena KOVALOVA,
orcid.org/0000-0003-1414-776X
Senior Lecturer at the Filology and Translation Department
National Kyiv University of Technology and Design
(Kyiv, Ukraine) moca4ino@ukr.net

CLASSIFICATION OF NEOLOGISMS IN SOCIAL NETWORKS AND METHODS OF THEIR TRANSLATION

The language of the modern Internet is still understudied. During the last two decades, the lexical system of the English language has constantly been undergoing changes associated with the rapid development and spread of social networks, blogs, tweets. New lexems emerge all the time and social media platforms are one of the main sources of this process. The article is aimed at studying the new words and word-combinations, called neologisms, which extensively appear in social media text. Continuous emergence of new lexems creates the necessity to search into their origin and need for classifying them according to ways of their formation. Furthermore, translators into other languages often have difficulty expressing neologisms of this kind. For this reason, the topic of the article is actual today. Therefore, in the article, the most frequent new words that might be seen on such popular social media platforms as Youtube, Twitter, Facebook and Instagram are revealed and classified according to their formation and origin. The article also suggests the most common methods of translating neologisms into other languages. Study of the peculiarities of the translating the terms of the English social networks terminological system is caused by the fact that they function in almost all spheres of social and economic life of society, therefore they need adequate translation into Ukrainian. The resuls are based on studying the most popular social media sites as well overviewing the works of the leading scientists in the linguistic field. As a result of the research, ways of translating neologisms in social networks were revealed and classified, such as: transliteration, transcription, adaptive transcoding, creation of neologisms in the translation language, functional substitution, descriptive translation, semantic explication, zero transcoding, omission, tracing, analog translation and giving a common word another meaning.

Key words: *neologisms, social network text, translation of neologisms, classification of neologisms in social media, methods of translation.*

Олена КОВАЛЬОВА,
orcid.org/0000-0003-1414-776X
старша викладачка кафедри філології та перекладу
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) moca4ino@ukr.net

КЛАСИФІКАЦІЯ НЕОЛОГІЗМІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ТА СПОСОБИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ

Мова сучасного Інтернету все ще знаходться в процесі вивчення. Протягом останніх двох десятиліть лексична система англійської мови постійно зазнає змін, пов'язаних зі швидким розвитком і поширенням соціальних мереж, блогів, твітів. Постійно з'являються нові лексеми, і платформи соціальних мереж є одним із головних джерел цього процесу. Стаття спрямована на вивчення нових слів і словосполучень, які називаються неологізмами, які широко зустрічаються в тексті соціальних мереж. Постійна поява нових лексем породжує необхідність пошуку їх походження та класифікації за способами утворення. Крім того, перекладачі на інші мови часто відчувають труднощі з вираженням неологізмів такого роду. З цієї причини тема статті актуальна на сьогодні. Тому в статті розкриваються та класифікуються за утворенням і походженням найпоширеніші нові слова, які можна зустріти на таких популярних соціальних мережах, як Youtube, Twitter, Facebook та Instagram. У статті також запропоновано найпоширеніші способи перекладу неологізмів іншими мовами. Дослідження особливостей перекладу термінів англомовної термінологічної системи соціальних мереж зумовлене тим, що вони функціонують майже в усіх сферах соціально-економічного життя суспільства, тому потребують адекватного перекладу українською мовою. Результати базуються на вивченні найпопулярніших соціальних мереж, а також на огляді праць провідних учених у галузі лінгвістики. У результаті дослідження виявлено та класифіковано способи перекладу неологізмів у соціальних мережах, такі як: транслітерація, транскрипція, адаптивне транскодування, створення неологізмів у мові перекладу,

функціональна заміна, описовий переклад, семантична експлікація, нульове транскодування, опущення, калькування, аналоговий переклад і надання слову іншого значення.

Ключові слова: *неологізми, текст соціальної мережі, переклад неологізмів, класифікація неологізмів у соціальних медіа, способи перекладу.*

Statement of the problem. At the beginning of their existence, social networks were purely a tool for entertainment and communication between friends or acquaintances. However, in recent years, social networks have simply «exploded»: according to the annual report Global Digital 2021, more than half of the entire population of the planet uses social networks. (Kemp, 2021) Nowadays, social networks are both a political tool and a platform for conducting business, it is an information portal, a place where you can freely express your opinions and communicate with like-minded people.

Cases when we find an article about a new story of a famous personality on the English-language BBC news site or the Ukrainian-language TSN in the news feed are not isolated. Mass media often cover news, relying on social networks as a reliable primary source. Accordingly, posts in social networks as an integral part of news of this kind require translation. At most, social networks themselves, such as Instagram, introduce automatic text translation in order to increase the number of users and their activity. For the most part, such a translation looks rather clumsy, because the language of social networks causes significant difficulties in the translation process, which is connected with the use of social network slang: neologisms, abbreviations and occasionalisms.

When creating content, bloggers search for:

1) getting as many followers as possible to gain their authority, 2) transfering new knowledge and informing about one's own position, 3) encouraging the user to take certain actions (especially commercial ones), 4) creating a certain mood or causing emotional state, etc. In this connection, the blogger takes a creative approach to writing the text and often creates new words – occasionalisms – to attract attention and create the effect of novelty.

In lexicological research, a prominent place has always been mostly devoted to the study of neologisms as units that actively replenish the vocabulary of the language, while the role of occasionalisms has been eliminated for a long time. Such a tendency is not unfounded: it is traditionally believed that the use of occasionalisms is limited to only one case, it is, as a rule, "a maximally short-lived neoplasm" was created to fill a lexical gap in the language.

However, during the last decade, the approach to the interpretation of the nature of neologisms has fundamentally changed. Thus, V. Guz puts forward and proves the hypothesis that (in 80% of cases) neologisms are not actually deviant, they do not depend on the context and can be lexicalized (Guz, 2012), which gives reason to talk about their multifunctionality and reproducibility. Accordingly, such words are found more and more often, especially in the era of postmodernism, which is characterized by the search for innovative forms of expression of thought and language play. This problem is gaining relevance in translation studies, especially from the standpoint of translatability and untranslatability.

Purpose of the article. The article is aimed at studying the new words and word-combinations, called neologisms, which extensively appear in social media text. Continuous emergence of new lexems creates the necessity to search into their origin and need for classifying them according to ways of their formation. Furthermore, translators into other languages often have difficulty expressing neologisms of this kind. For this reason, **the topic of the article is actual today**.

The purpose of research is to analyze the peculiarities of the translation of English neologisms derived from the names of social networks in the Ukrainian language.

Achieving the set goal involves solving the following tasks:

1) find out what a «neologism» is and the typological principles of classification neologisms;

2) identify the peculiarities of communication in social networks;

3) determine the word-forming mechanisms involved in the formation

neologisms;

4) to investigate the peculiarities of the translation of neologisms derived from social networks;

5) on the basis of the conducted research, single out the most effective ones

methods of translation.

During the last two decades, the lexical system of the English language is constantly undergoing changes associated with the rapid development and spread of social networks, blogs, tweets, publications in the era of transition to virtual communication. With their help, users of the global Internet can communicate and share information on conditions of anonymity and equality. Evidence of these changes in the language is the appearance of neologisms – words or compounds, used in a language in a certain period

to denote a new or already existing one concepts in a new meaning that native speakers understand and reflect their way of life and thinking.

The most popular online platform is YouTube, which appeared in 2005 and provides video hosting services. Such popularity was reflected in the lexical composition of the English language, neologisms are recorded: youtube-it (advise someone to watch a video on Youtube), youtube moment (an unpleasant feeling caused by the absence of a camera at the necessary time moment), Youtube D. J. (a user who plays music on Youtube to entertain audience).

Facebook, which has grown in interest significantly over the past five years, remains one of the most popular social networks among adults in the world, in particular in the USA. This is demonstrated by the tendency to create new lexical units on such as: Facebook «friends» (contacts on Facebook), Facebook Official (messages about your family status in the profile), Facebook rape (writing offensive or mocking information in someone else's profile, when the user forgets to log out of it). Adults under 30 prefer Instagram, Snapchat and TikTok. Thanks to such popularity, a number of lexical items have been recorded in the language neoplasms: Instagramable (a post worth publishing), Instagram spite (deletion following and liking him from his Instagram profile as revenge for him ending it follow your posts), Snapcheat (sending personal photos to many friends on Snapchat, with each friend believing the photo was addressed to him), Snapchat Relationship (relationships of people that involve sharing Snapchat messages and one-on-one meetings without strings attached), TikTok Addicts (fans who spend hours studying TikTok trends), TikTok crush (a popular tiktoker that users fall in love with). So, social boundaries create a space in which a person can satisfy your needs in the most complete way, as required by the present cycling society The Internet has made it possible to provide interpersonal, often casual contacts.

Analysis of research. The language of the modern Internet is still understudied: some scientists consider it «pseudo-gender», others consider it to be under the creative influence of the youth subculture. The interpretation of modern English-language computer discourse was studied by such scientists as R. Makhachashvili, M. Bowens, M. Quignon and others. We claim that the study of modern English-language social networks is its main feature. Characteristic for them is the appearance of a large amount of non-equivalent vocabulary, which is researched by Yu. Zatsny, I. Biskub, O. Chirvony and others. Also, the analysis of the latest scientific works proves that the work of domestic and foreign scientists is devoted to the problem of creation and translation of terminological vocabulary, in particular: O. Bilodid, L. Bilozerska, O. Vakulenko, A. Dyakova, V. Karabana, T. Kyyak, I Koruntsia, Z. Kudelko, G. Orlova, E. Skorokhodko, F. Tsitkina and other scientists.

Presentation of the main material. Despite the prejudiced attitude of linguists of the XVIII century to such a phenomenon as the neologization of the language (it was believed that neologisms «spoil» the national language), replenishment of the vocabulary is a historically inevitable process, necessary so that at each stage of its development the language could meet the needs of society both in communication and in the consolidation of results knowledge of reality, in the development and enrichment of the people's culture.

In linguistics, the concept of «neologism» (from Greek Νέοδ «new» and λόγος «word»), has a long tradition, but its analysis remains quite controversial. The term «neologism» in the English language was first officially recorded in 1772. But the English version of this term was not new, because France, Italy and Germany already had their counterparts.

The word «neologism» first appeared in 1735 in French («néologisme»), from where it was borrowed into English in the sense «the use or habit of using new words, innovations in language, and a new word or expression.» Since that time, the concept of «neologism» has been used in linguistic literature to refer to new words in various languages.

There are several traditional classifications of neologisms. This is the distribution of neologisms according to the method of their formation and stylistic color. And some also rely on features characteristic only of these linguistic units.

Four types of classification of neologisms are usually distinguished:

I. By type of language unit:

1) neolexems – new words that are the result of borrowing;

2) neophrases – new, stable combinations of words with idiomatic semantics;

3) neosemmes – new meanings of old words.

II. According to the degree of novelty of the language unit:

1) absolute neologisms (strong) – words that were previously absent in the language;

2) relative neologisms (weak) – fundamentally not new words, that is, lexical units that once existed, but at the present stage appear in a different meaning. This also includes the so-called «internal borrowings», which are a redistribution in types and genres of broadcasting.

III. According to the type of signified reality, they denote:

1) new reality;
2) old reality;
3) updated reality;
4) dying reality;
5) non-existent (hypothetical) reality.

IV. According to the method of formation:

1) borrowed (divided into external and internal borrowing);
2) word-formative (formed according to word-formative models);
3) semantic (new meanings of lexical units).

Thus, the classification of neologisms can be based on different features. According to the linguistic unit, neologisms are divided into: neolexems, neophrases and neosemems. According to the degree of novelty, neoplasms are divided into absolute and relative, according to the type of marked reality: new, old reality. According to the method of formation, neologisms are divided into: borrowed, word-forming and semantic.

Since the advent of the Internet, it is not a secret for anyone that it has not only technical functions of fast data transfer, but also communicative ones – for virtual communication. Therefore, social networks are an integral part of our modern life. When studying the terminological system of social networks, it is worth paying attention to the following number of features:

– the process of analyzing the language of social networks is complicated by the diversity and ambiguity of terminology (professionalisms, jargonisms, argotisms, slangisms);

– the terminology of social networks in its functioning and wording is subject to the laws of the Ukrainian language. In particular, the most common ways of word formation are affixal, affixless, as well as lexical-semantic;

– the vocabulary of social networks is characterized by the use of language games and means of language expression;

– the reasons for borrowing from the English language are due to the development of computer technologies in English-speaking countries, namely in the United States of America (hereinafter – the USA);

– the translation of the terminology of social networks takes place in different ways.

The main characteristic features of social networks can be considered to be the realization of the tendency to talkativeness, the main features of which are spontaneity, informality, dialogicity, situational attachment, the tendency to brevity and expressiveness, as a result of which the use of linguistic elements of informal communication. It is the peculiar dialogic nature that allows the author of the post to be sure in advance of receiving the answer he needs from the addressee. This dialogic nature of electronic messages determines their informal organization, which imitates a conversation. To compensate for the lack of verbal means of expressing emotions, emoticons and various animation effects proposed by the interface developers are used.

Social networks represent a space of virtual communication and are a mechanism of network transmission of information with such characteristic features as the multi-layeredness of communicative and meta-communicative acts, with the blurring of boundaries between the type of expressions and communicative actions and the active mechanism of transforming author's expressions into general Internet memes.

An important way of communication in social networks is the exchange of links. Instead of telling something to your opponent, it is enough to simply send him a link to the site or post in the social network where it is said. A feature of social networks is that the information content is unstructured, discussions arise spontaneously.

As for the language design of Twitter, a study conducted by S.Herring and K.Honeycutt showed that English-language tweets account for up to 70% of the total volume of tweet correspondence, followed by tweets in Japanese (approximately 27%), followed by tweets in Spanish (about 18%). A study of social networks and communication in them, conducted by various sociological groups, showed that only 7% of users leave messages (news, statuses) in Ukrainian on the Ukrainian-language versions of well-known social networks (Twitter, Facebook). Most often, Ukrainian-speaking communities are communities of Ukrainian companies, mass media (hereinafter referred to as mass media), political or public organizations, blogs and websites of cities (which have their own page in social networks), etc. Most of the information in them is presented in Ukrainian literary language.

As for the structural and semantic features of the studied vocabulary, the most productive are six types of morphological word formation in the vocabulary of English-speaking social networks: 1) affixation (scanner, encoder, formatter); word formation: N + N (splash-screen); Adj. + N (open-source system); N + Adj (user-friendly); N + V-ed (cross-linked); N + V-ed (cross-linked); conversion (to backspace, to alttab); telescopy (Facecroock (Facebook + crook, twitterverse (Twitter + universe); abbreviation (AFAIK – as far as I know); assigning one more meaning.

In such cases, the following basic translation methods can be used: transcoding (transliteration, transcription, mixed transcoding, adapted transcoding), tracing, equivalent translation, and descriptive translation.

Transcoding – the sound and/or graphic form of the word of the source language is transmitted by means of the alphabet of the translation language. Transcoding of neologisms occurs in translation when the culture, in particular in science, of the country of the language of translation lacks a corresponding concept and a corresponding translation equivalent, and the translator cannot find a word or words in the language of translation that would adequately convey the meaning of the concept and correspond requirements for term formation. Transcoding of terms is especially often observed when the term in the translation language consists of international term elements of Latin or ancient Greek origin. Transcoding is divided into four subtypes: transliteration, transcription, mixed transcoding, adapted transcoding. Transliteration: commutator – комутатор; processor – процесор; operator – оператор; monitor – монітор ; printer – принтер; indicator – індикатор; buffer – буфер; portal – портал; server – сервер; laser – laser; multimedia – мультимедія; decoder – декодер; port – порт; scanner – сканер. It is necessary to note some peculiarities in the translation of these words-terms, namely:

1) the doubling of consonants between vowels is not transmitted, as, for example, in the word «commutator»;

2) the letter r at the end is usually transmitted, regardless of whether it is pronounced in the source word, for example, «monitor».

Transcription: tuner – тюнер; browser – браузер; site – сайт; provider – провайдер; cluster – кластер; display – дісплей; user – юзер; driver – драйвер; cartridge – картридж; computer – комп'ютер. This way of translation is characterized by such a feature in Ukrainian translation as the transfer of the letter r in any case, for example, driver.

Mixed transcoding: on-line – онлайн; interface – інтерфейс; organizer – органайзер; device – девайс; chat – чат.

Adapted transcoding: profile – профіль; matrix – матриця; domain – домен; command – команда; card – карта; menu – меню. This type of translation is characterized by the following features: 1) the use in the Ukrainian language of softening at the end of the word, which is absent in the English word, for example, «module»;

2) the presence of a generic ending in the translation language, for example, «modification»; 3) doubling of consonants between vowels is not transmitted in the Ukrainian language (Chernovaty, 2013).

The method of transliteration or transcription should be used as carefully as possible during translation, because it leads both to the loss of the value of the word in the target language and to the presence of several translations of the same word in the language, which is undesirable.

The use of transcoding is illustrated by the following example:

– iCrime – theft of a personal device, in particular an iPod or an iPhone.

The following example cannot be considered translated only by transcription. Only the first part of the word is transcribed, and the second is translated using a dictionary equivalent:

– Twintern (Twitter + intern) (trans. tweet- intern) – an intern is hired to monitor and leave messages about companies on social media pages.

So, as we can see, transcoding, namely transliteration and transcription, is a possible way of translating lexical elements of English-speaking social networks. However, sometimes this method of translation is combined with others (dictionary equivalent, descriptive translation, etc.).

Tracing is a translation method that is most often used when translating equivalent concepts in two languages or to name a concept that has recently appeared in the language. Such method, mostly equivalent vocabulary is translated.

Tracing can be seen in the following examples:

– Shelfie (shelf + selfie) (trans. фото полиці) – a photo of one or more shelves, usually book shelves, belonging to the photographer;

– Rity friend (trans. друг через жалісливість) – on a social network site, a person whose friendship request you accepted out of pity;

– JOMO (joy of missing out) (transl. радість пропустити щось) – satisfaction from the fact that you no longer worry about what others say or do.

Calculating was used in the translation of such terminological phrases as: PC – Personal Computer (персональний комп'ютер), e-mail (електронна пошта), e-cash (електронна валюта), e-data (електронні дані).

Tracing is justified during the translation of terminological phrases when the constituent elements of these phrases have already taken their place in the terminological system of the language of translation and are available for the understanding of specialists. When the word combination consists of terms that have not yet come into use in some field of science or technology in the language of translation and require their own interpretation, explication is used.

Explication (descriptive translation) is a lexical-grammatical transformation, during which a lexical unit of the original language is replaced by a word combination that gives an explanation or definition of a certain unit.

Explication is an extremely productive means of translation, since the rapid development of the field of information technologies does not allow many terms to find their equivalents in a timely manner and take root in the translation language. With the help of explication, multi-component terminological phrases are translated, such as, for example: VR – віртуальна реальність (a world artificially created with the help of computer technology) (Maslova, 2020).

Next, we will give examples of descriptive translation:

Sharent (share + parent) – один з батьків, який публікує забагато інформації про свою дитину;

– Ungoogleable (translated as unsearchable) – людина, про яку немає інформації на пошуковиках, таких як Google.

The advantage of tracing over explication is that the explication is verbose, and for tracing, each element of the phrase in the original language corresponds to one element of the phrase in the translated language, therefore, the principle of saving linguistic means is realized. Sometimes explication works in conjunction with tracing, for example: EISA (Extended Industry Standard Architecture) – розширена промислова стандартна архітектура. Lexical units of the Ukrainian language, like English, develop new meanings to indicate new concepts and objects.

Equivalent translation – the meaning of an English word fully corresponds to the meaning of one Ukrainian word. This type of translation is quite common in the translation of English computer terms, although there are not too many equivalent words in this field in the Ukrainian language. We can give the following examples of equivalent translation: message – повідомлення; mode – режим; screen – екран; network – мережа; error – помилка; lock – блокування.

Typical mistakes during translation are the following: omitting real neologisms, replacing one with another, commenting on non-essential signs. The most commonly used methods of translation are: transliteration (transcription), tracing, descriptive and explanatory approximate translation. None of the methods of transferring foreign language neoplasms is perfect and does not provide an absolutely adequate translation. The peculiarities of the translation of each new word depend on the type of words it belongs to (terms, names, abbreviations, synonyms for words that already have equivalents in the Ukrainian language, etc.). During the transmission of neologisms-personal names, an important role is played by the context, which is an adequate background for their understanding and memorization.

Conclusion. Social networks and the Internet have an extremely large impact on vocabulary system of the English language. Today, the most popular social networks in the world are Twitter, Facebook, LinkedIn, Whatsapp, Instagram, Pinterest. Precisely with their appearance, formation of neologisms is connected – new words, linguistic innovations, lexical-grammatical features that appear in the language, are evidence of its life and development, striving to express all the wealth of human knowledge, the progress of civilization.

There are several traditional classifications of neologisms. This is a distribution

neologisms according to the method of their formation and stylistic colour. And some others and is based on features characteristic only of these language units.

Morphological methods of word formation are characterized by high word formation activity Special emphasis should be placed on the productivity of such a process as affixation Among the types of affixal word formation, suffixal and the prefix is the most used; the suffix-prefix method is less productive, which is connected with the complexity of the formation of such neologisms way, since neologisms on the Internet are characterized by characteristic a simplified version of the formation of verbal structures.

The emergence of new vocabulary in modern English is an active process supplementing her vocabulary. And since neologisms cover practically all spheres of life, it is necessary to understand how these lexical ones should be translated units in the Ukrainian language.

As a result of analysis of theoretical and factual material, it was discovered the following ways of translating English neologisms: transcoding (transcription, transliteration, adaptive and mixed transcoding), tracing, descriptive translation. There are also additional types of transmission neologisms for a more perfect translation. This is a method of direct inclusion and approximate translation.

In the course of the study, more than 100 neologisms derived from social networks Twitter, Facebook, Linked In, Whatsapp, Instagram, Pinterest, for using the method of continuous sampling from specialized foreign Internet sources.

As a result, it was found that the most common methods of translation English neologisms derived from social networks in the Ukrainian language are: transliteration (28%), translation with the help of

direct inclusion (19%) and descriptive method of translation (31%).

The main criteria that must be taken into account by the translator when searching for correspondence to English neologisms in the Ukrainian language, there is brevity and unambiguous interpretation. The version proposed by the translator should be understandable for the recipient.

BIBLIOGRAPHY

1. Білозерська Л., Возненко Н., Радецька С. Термінологія та переклад: навчальний посібник для студентів філологічного напряму підготовки. Вінниця : Нова книга, 2010. 232 с.

2. Маслова С.Я. Експлікація як спосіб збереження культурної складової неологізмів в англо-українських перекладах. Львівський філологічний часопис. 2020. № 7. С. 67–70.

3. Махачашвілі Р. Лінгвофілософські параметри інновацій англійської мови в техносфері сучасного буття. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2008. 204 с.

4. Черноватий Л.М. Методика викладання перекладу як спеціальності: підручник для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю «Переклад». Вінниця: Нова Книга, 2013. 376 с.

5. Allais C. Hopper Birthday to you: creativity in art blogs. Language for specific purposes: research and translation across cultures and media / ed. by G.E. Garzone, D. Heaney, G. Riboni. Cambridge Schoolars Publishing. 2016. P. 412–434.

6. Guz W. Are nonce words really deviant, context-dependent, and unlexicalizable? Sound structure and sense: studies in memory of Edmund Gussmann / ed. by E. Cyran, H. Kardela, B. Szymanek. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012. P. 223–238.

7. Kemp S. Digital 2021: global overview report. Datareportal. URL: https://datareportal.com/reports/digital2021-global-overview-report

REFERENCES

1. Bilozerska L., Voznenko N., Radetska S. (2010) Terminolohiia ta pereklad: navchalnyi posibnyk dlia studentiv filolohichnoho napriamu pidhotovky [Terminology and translation: a study guide for philological students]. Vinnytsia : Nova knyha. 232 s. [in Ukrainian]

2. Maslova S.Ia. (2020) Eksplikatsiia yak sposib zberezhennia kulturnoi skladovoi neolohizmiv v anhlo-ukrainskykh perekladakh. [Explication as a way of preserving the cultural component of neologisms in English-Ukrainian translations]. Lvivskyi filolohichnyi chasopys – Lviv Philological Journal. № 7. S. 67–70 [in Ukrainian]

3. Makhachashvili R. (2008) Linhvofilosofski parametry innovatsii anhliiskoi movy v tekhnosferi suchasnoho buttia. [Linguistic-philosophical parameters of innovations of the English language in the technosphere of modern life]. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet – Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University, 2008. 204 s. [in Ukrainian]

4. Chernovatyi L.M. (2013) Metodyka vykladannia perekladu yak spetsialnosti: pidruchnyk dlia stud. vyshchykh zaklad. osvity za spetsialnistiu «Pereklad» [Methodology of teaching translation as a specialty: textbook for students. higher institutions of education in the specialty “Translation»]. Vinnytsia: Nova Knyha, 2013. 376 s. [in Ukrainian]

5. Allais C. (2016) Hopper Birthday to you: creativity in art blogs. Language for specific purposes: research and translation across cultures and media / ed. by G.E. Garzone, D. Heaney, G. Riboni. Cambridge Scholars Publishing. P. 412–434.

6. Guz W. (2012) Are nonce words really deviant, context-dependent, and unlexicalizable? Sound structure and sense: studies in memory of Edmund Gussmann / ed. by E. Cyran, H. Kardela, B. Szymanek. Lublin: Wydawnictwo KUL. P. 223–238.

7. Kemp S. Digital 2021: global overview report. Data report. URL: https://datareportal.com/reports/digital2021-global-overview-report

УДК 373.5.016:82(100).09
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-21

Леся КРАВЧЕНКО,
orcid.org/0000-0002-3148-2474
доктор філологічних наук,
професор кафедри зарубіжної літератури та полоністики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) lesya_kravchenko58@ukr.net

Оксана ЛИПЧАНКО-КОВАЧИК,
orcid.org/0000-0003-3419-1717
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри англійської мови, літератури з методиками навчання
Мукачівського державного університету
(Мукачево, Закарпатська область, Україна) oksana.lypchanko@gmail.com

Тетяна КУРИЧКА,
orcid.org/0009-0006-3713-1866
студентка І курсу магістратури гуманітарного факультету
Мукачівського державного університету
(Мукачево, Україна) lesya_kravchenko58@ukr.net

ОСОБЛИВІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕТАПУ «ЕМОЦІЙНОЇ ПАУЗИ» НА УРОКАХ ВИВЧЕННЯ ЛІРИЧНИХ ТВОРІВ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

У статті проаналізовано специфіку застосування «емоційної паузи» під час вивчення ліричних творів на уроках зарубіжної літератури у старшій школі. Ми розглянули важливість вивчення лірики випускниками із психолого-педагогічного погляду, а також окреслено методологічні домінанти поетапного проведення уроків з вивчення таких творів зарубіжної літератури. Ми розкрили особливості наповнення навчального плану лірикою в 10 та 11 класах, надали приклади оформлення «емоційної паузи» під час вивчення поезії Ш. Бодлера «Вечорова гармонія», Поль Верлена «Осіння пісня», А. Рембо «Голосівки» в 10 класі, Ґ. Аполінера «Зарізана голубка й водограй», Р. Рільке «Орфей, Евридіка, Гермес», Ф. Ґарсія Лорки у поезії «Про царівну Місяцівну» в 11 класі із прослуховуванням доречних музичних творів, переглядом картин, скульптур, що дають імпульс для створення асоціацій, розкриття емоцій, пізнішої креації власних пейзажних образів на основі прочитаної поезії.

Також ми увиразнили, що сам етап «емоційної паузи» складається з трьох частин: підготовчої, основної та рефлексії, які дозволяють сформувати цілісну картину для наступної інтерпретації вірша на занятті, тобто синтезують емоційне мислення та критичне із застосуванням знань з літературознавства, філософії, культурології тощо. Так ми окреслили, що імпульс, провокований «емоційною паузою» не лише розширює уяву старшокласників, їхній творчий потенціал, світогляд, але й покращує емоційний інтелект, розвиває емпатійну складову через злиття учнів з ліричним героєм. Також ми зауважили важливість проведення такого етапу заняття як ефективного елементу розвитку особистості старшокласника, його самосвідомості, морально-ціннісної парадигми внутрішньої опори, що корелює із психологічно-когнітивними особливостями розвитку учнів, спираючись на дослідження науковців щодо ментально-емоційного спектра впливу лірики на підлітка /дорослу людину.

Ключові слова: *«емоційна пауза», методика викладання зарубіжної літератури, старша школа, ліричні твори, психолого-педагогічні особливості навчання.*

Lesia KRAVCHENKO,
orcid.org/0000-0002-3148-2474
Doctor of Philological Sciences,
Professor at the Department of Foreign Literature and Polonistics
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) lesya_kravchenko58@ukr.net

Oksana LYPCHANKO-KOVACHIK,
orcid.org/0000-0003-3419-1717
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of English Language and Literature with Teaching Methods
Mukachevo State University
(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine)
oksana.lypchanko@gmail.com

Tetiana KURYCHKA,
orcid.org/0009-0006-3713-1866
Student of the 1st year of the Master's Degree at the Faculty of Humanities
Mukachevo State University
(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) lesya_kravchenko58@ukr.net

A FEATURE OF THE IMPLEMENTATION OF THE «EMOTIONAL PAUSE» STAGE IN THE LESSONS OF STUDYING LYRIC WORKS OF FOREIGN LITERATURE IN HIGH SCHOOL

The article analyzes the specifics of the use of the «emotional pause» during the study of lyrical works in foreign literature lessons in high school. We have clarified the importance of studying lyrics by graduates from a psychological and pedagogical point of view, as well as the methodological dominants of the stage-by-stage lessons on the study of such works of foreign literature. We outlined the peculiarities of filling the curriculum with lyrics in the 10th and 11th grades, provided examples of creating an «emotional pause» during the study of the poetry of S. Baudelaire «Evening Harmony», Paul Verlaine's «Autumn Song», A. Rimbaud's «Votes» in the 10th grade, G Appolinera's «Slain Dove and Water Play», R. Rilke's «Orpheus, Eurydice, Hermes», F. Garcia Lorca's poem «About the Moon Princess» in the 11th grade with listening to relevant musical works, viewing paintings, sculptures that give impetus to creation associations, disclosure of emotions, later creation of own landscape images based on read poetry.

We also emphasized that the «emotional pause» stage itself contains three parts: preparatory, basic, and reflection, which allow us to form a complete picture for the next interpretation of the poem in class, i.e., synthesize emotional and critical thinking with the application of knowledge from literary studies, philosophy, cultural studies, etc. Thus, we outlined that the impulse provoked by the «emotional pause» not only expands the imagination of high school students, their creative potential, worldview, but also improves emotional intelligence, develops an empathic component through the merging of students with the lyrical hero. We also noted the importance of conducting such a stage of the lesson as an effective element of the development of the personality of a high school student, his self-awareness, the moral and value paradigm of internal support, which correlates with the psychological and cognitive features of the development of students, based on the research of scientists on the mental-emotional spectrum of the impact of lyrics on a teenager/adult.

Key words: *«emotional pause», method of teaching foreign literature, high school, lyrical works, psychological and pedagogical features of education.*

Постановка проблеми. Вивчення лірики посідає чільне місце у дидактичній системі впровадження навчання зарубіжної літератури у старшій школі. Відповідно до вікових особливостей у підлітків розвивається творче мислення із домінантами критичного переусвідомлення дійсності. На уроках літератури можна підсилити розвиток асоціативного елементу творчого мислення, уяви із вкрапленням знань з культурології, особливостей літературного процесу, психології під час вивчення лірики. Лірика виражає почуття, думки, емоції, спогади, переживання Я (ліричного героя, автора, суспільного Я тощо) у синтезі з формою вираження твору, що дозволяє через внутрішню інтенцію старшокласникам злитись з наповненням поезії та розкрити свій внутрішній світ, розвинути емпатію, навчитись краще декодувати дійсність. Таким на занятті методичним інструментарієм, що розкриває повністю ліричний твір та скеровує учнів до злиття з ним, є етап «емоційної паузи», який розвиває емпатію, загалом емоційний інтелект учнів (під час виклику емоцій, почуттів від прочитаного). Тож виокремлення специфіки проведення «емоційної паузи» відповідно до психолого-педагогічних, методологічних номінативів є важливим увиразненням процесу стимуляції уяви учнів з переходом до подальшої інтерпретації твору разом з фоновими знаннями, критичним переосмисленням, застосуванням креативності на занятті.

Аналіз досліджень. У методологічній науковій парадигмі вивченням лірики з аспектом її дидактичного впливу займались Н. Волошина, Г. Клочек, А.Лісовський, В. Неділько та ін. Етапи

вивчення ліричних творів окреслювали у своїх працях С. Сарафян, Л. Перхета (Л. Перхета, 2023), Н. Черниш (Н. Черниш, 2022), зокрема етап «емоційної паузи» вони називають «науковою паузою». Локально Л.Перхета (Л.Перхета, 2023) увиразнювала вивчення лірики відповідно до психолого-педагогічних особливостей розвитку підлітків (як учнів середніх та старших класів), а саме уяви, уваги, критичного/образно-асоціативного мислення, а Н.Черниш досліджувала специфіку викладання лірики для реалізації особистісно орієнтованого навчання у шкільній парадигмі. Найбільше простежуємо виокремлення важливості «емоційної паузи» у загальних посібниках з методики викладання зарубіжної літератури Ф. Штейнбука (Ф. Штейнбук, 2009), Л. Удовиченко (Л. Удовиченко, 2022), О. Орлової (О. Орлова, 2021). Окремих досліджень щодо використання етапу «емоційної паузи» у старшій школі немає у методологічній науці, тож ця тематика потребує глибшого опрацювання.

Мета нашої статті полягає в окресленні особливостей проведення етапу «емоційної паузи» під час вивчення лірики на уроках зарубіжної літератури у старшій школі.

Виклад основного матеріалу. Найбільше у навчальній парадигмі зарубіжної літератури впливає на емоційну сферу лірика як форма суб'єктивності, що активує асоціативне мислення, уяву, інтуїтивне декодування образно-символічної системи на основі попередніх знань.

На думку В. Москальця, за умови належно організованої роботи під час аналізу лірики шляхом її індивідуальної інтерпретації кожним учасником можна забезпечити старшокласникам через найбільш емоційно витонченим й обдарованим від природи чуттям словам пережити, якщо не справжнє натхнення, то щось дуже близьке до цього явища (В. Москалець, 2013: 212). Досвід подібного переживання на уроках у старших класах дуже важливий, адже натхнення завжди підсилюється появою естетичного задоволення та сприяє утвердженню самодостатності, позитивних процесів розвитку самооцінки (О. Глеб, 2016: 14). До того ж, як наголошував В. Вернадський, під впливом шедеврів лірики й образотворчого мистецтва людина відчуває істотне посилення потужності мислення, приплив творчої енергії для реалізації нових відкриттів, а з іншого боку, й значно краще самопочуття (В. Вернадський, 2005: 114). Тож під час вивчення ліричних творів у школі учні мають можливість розвинути свій емоційний інтелект і покращити вміння поєднувати власний творчий потенціал зі сферою досліджень в обраній фаховій сфері.

Такою можливістю розвитку емоційного інтелекту на уроках зарубіжної літератури у старшій школі є етап «емоційної паузи», що окреслюється методистами, як «обмежений час, відведений учителем після прочитання ліричного твору для самостійного його осмислення й оцінки, що дає імпульс до саморозвитку і самовиховання» (Ф. Штейнбук, 2009: 213).

Організовувати «емоційну паузу» варто у старшій школі на уроках зарубіжної літератури після первісного прослуховування, наступного прочитання поезії. Це час, відведений на особисте переосмислення образно-емоційного наповнення твору, та практика-зупинка для того, щоб учні могли зосередитися на своїх емоціях, почуттях та внутрішніх реакціях від прочитаної поезії. Мета емоційної паузи – забезпечення психологічного комфорту учнів, що сприяє покращенню їхньої здатності до навчання та роботи.

У цілісній структурі уроку вивчення лірики етап «емоційної паузи» відображається середньою ланкою вивчення твору після короткого введення вчителем у контекст твору, пояснення, чому він важливий для розуміння цілісного літературного процесу, первісного прочитання твору вчителем, учнями. Після «емоційної паузи» у старших класах проходить етап інтерпретації образно-символічної канви вірша в парадигмі стилю письменника, художнього напряму, епохи, та накладається аналіз мовних засобів, версифікації. Це може відображатись в інтерактивному форматі (семінару, практикуму) або дискусії, диспуту (якщо це повторна робота з твором). Важливим у старшій школі є відведення більше часу для висловлення учнями своїх переконань, вражень від прочитаного, а наступною є творча активність у формі створення власних віршів, відеоробіт тощо з урахуванням проінтерпретованої символічної канви твору. Важливою є рефлексія на кожному етапі заняття та в кінці самого уроку, однак під час вивчення ліричного твору часто охоплює мінімум два заняття, що має завершитись загальними висновками з новою базою фонових знань та розкриттям учнями того, як їхнє розуміння твору та загалом локального літературного періоду змінилося.

Особливістю проведення цього етапу під час вивчення ліричного твору є спершу створення вчителем атмосфери спокою та зосередження через застосування музичних творів, показ пейзажних замальовок, картин художників, скульптур, що дозволять розкрити через асоціативне мислення наповнення вивченого твору. Далі учні поступово читають вірш, звертаючи увагу на

його тон та власні емоції; образи, що з'являються в уяві. Потім надається час для рефлексії: учні можуть записати свої враження, відчуття та асоціації, спровоковані прочитаним у формі зображення, колажу, схеми тощо. Далі спільне обговорення (групове і потім загальне або одразу класне) загальних вражень має переходити у власне інтерпретацію твору із залученням знань з міфології/культурології/літературознавства.

Відповідно до пріоритетного вивчення поезії модернізму у старших класах учням доцільно пропонувати під час такого етапу осягнення лірики міжмистецький зв'язок злиття асоціацій від прочитаного та спричиненого побаченим/почутим. Так, наприклад, при вивченні поезії Ш. Бодлера «Вечорова гармонія» в 10 класі для відчуття переходу до модернізму учні мають визначити мінорний/мажорний лад поезії та увиразнити для себе зміну естетичних засад літератури в напрямку лірики, перехід від імпресіонізму в символізм, цілісний сугестійний напрямок поезії. Простеження дисонансу вечорового пейзажу та стану ліричного з враженням від останнього «акорду» поезії для учнів має глибоко розкрити атмосферу поезії як матеріалу для подальшої інтерпретації твору зі знаннями теорії, історії літератури.

Під час «емоційної паузи» при вивченні поезії А. Рембо «Голосівки» учні мають ще раз перечитати твір, під заспокійливу музику окреслити настрій твору від власної емоційної відповіді на образи твору. Важливою є прикінцева частина – рефлексія, що може виражатись учнями через власну колористику букв за допомогою асоціацій, власного досвіду, образного мислення у творчій роботі.

Далі за навчальною програмою, осягаючи поезію Поль Верлена «Осіння пісня» під час «паузи», учні можуть надихатись картинами «Осінь в Аржантеї», «Осіння ріка», «Осінь» К. Моне, слухати музичний твір «Гра води» М. Равеля та, зобразивши посередині робочої картки годинник, розкрити асоціативно інші образи поезії з емоційним фоном, який корелює із внутрішніми відчуттями при прочитанні рядків поезії.

Під час вивчення в 11 класі поезії «Зарізана голубка й водограй» Ґ. Аполінера для покращення асоціативно-образного мислення доречним буде наданням учням картини «Голубка» П. Пікассо для створення «асоціативного куща» з увиразненням символіки поезії на основі емоцій, що виникли від його прочитання.

При осягненні вірша Р. Рільке «Орфей, Еврідіка, Гермес» учні можуть доповнити образну складову поезії в уяві, переглянувши скульптуру «Орфей та Еврідіка» Я. Дель Селлано, загалом скульптури Орфея, Еврідіки, Гермеса з нагадуванням міфологічного наповнення історії. Також з паралельним прослуховуванням фрагментів опери «Бідування Орфея» Д. Мійо учні можуть створити колажі, що відображатимуть міфологічні мотиви, тематику кохання, втрати.

Для увиразнення художнього світу Ф. Ґарсія Лорки у поезії «Про царівну Місяцівну» учні можуть слухати «Андалузький романс» П. Сарасате та паралельно переглядати зображення Гекати у різних малярських інтерпретаціях, записуючи свої відчуття та емоції. Під час рефлексії учням варто дати запитання на кшталт «Які почуття викликав у вас цей вірш?», «Які образи або метафори вам найбільше запам'яталися?».

Робота подекуди може організовуватись як групова під час цього етапу осягнення ліричного твору (саме у частині рефлексії) та прикінцевий етап її має переходити в основний етап роботи інтерпретації твору, обговорення з можливістю поділитись своїми враженнями від прочитаного. Асоціативний ланцюжок, який утворюється в учнів під час стимулювання емоційного інтелекту, стає основою для наступного додавання інформації з культурології, історії/теорії літератури. Творча активність учнів після такого заняття також варто розвивати в аспекті надання завдань креативного характеру: створення мультимедійних рядів, динамічних колажів з переходом у міні-фільм власне образного характеру з урахуванням унікальності поєднання символіки вивченої поезії, особливостей літературного напряму, авторського стилю тощо.

Таким чином, під час застосування етапу «емоційної паузи» учні розвивають емпатію, вчаться розуміти глибину символіки та образної системи, що зустрічається і в повсякденному їхньому житті, відчувати філософське наповнення творів, що розширює їхній світогляд, можливості всебічно переосмислювати інформацію, декодувати приховані смисли та самостійно творчо втілювати через такі знання ідеї в реальність.

Висновки. Увиразнимо, що етап «емоційної паузи» під час вивчення ліричних творів у старших класах дозволяє розкрити творчий потенціал учнів, розвинути асоціативно-образне мислення із поєднанням інтермедіального дискурсу, міжпредметних зв'язків (гуманітарного скерування), що загалом також підвищує емоційний інтелект випускників.

Окреслений нами етап відображається поділом на три умовні частини: підготовчої (прослуховування поезії від вчителя, можливо і пізніше –

актора, учня-декламатора), основної (самостійне прочитання твору із записуванням первісних імпульсивних асоціацій, що виникають з додаванням наступних) та рефлексії (укладання асоціацій, емоцій, що виникли при прочитанні твору в преінтерпретаційну канву з накладанням фонових знань з культурології, особливостей літературного напряму, епохи, стилю письменника тощо).

«Емоційна пауза» дозволяє учням відпочити від концентрації та аналізу інформації. Це може допомогти зменшити рівень стресу та напруги, які можуть виникнути внаслідок інтенсивної активності мозку під час уроку. Також вона стимулює креативність учнів: під впливом музичного мистецтва та перегляду шедеврів візуального мистецтва вони можуть розглядати проблему з іншого ракурсу або навіть отримувати нові ідеї, що сприяє підвищенню творчого мислення. Не можемо не зауважити важливості діалогу старшокласників з поезією через візуалізацію: важливо навчити їх побачити кожен образ чи метафору перед очима, почути звуки, відчути запахи та дотик. Це допомагає ще глибше відчувати емоційне наповнення поезії та, як наслідок, краще інтерпретувати через емпатію події власного життя, комунікувати з людьми.

У цілому, відпочинок між етапами навчання може підвищити продуктивність учнів та краще диференціювати інформацію, а регулярність використання «емоційної паузи» – допомогти підтримувати мотивацію учнів (через чергування відпочинку з цікавою творчою діяльністю на занятті).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вернадський В. Вибрані праці. К. : Наук. думка, 2005. 301 с.
2. Глеб О. Формування у старшокласників уміння інтерпретувати ліричні та ліро-епічні твори української літератури : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2016. 20 с.
3. Москалець В. Психологія особистості: навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2013. 415 с.
4. Орлова О. Методика навчання зарубіжної літератури : навч.-метод. посіб. для підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» філологічних спеціальностей педагогічних закладів освіти. Полтава: ПНПУ, 2021. 109 с.
5. Пархета Л. Особливості вивчення лірики на уроках літератури. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи.* Вип. 1(9), 2023. С. 72–78.
6. Удовиченко Л. Методика навчання зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти : навчальний посібник для підготовки до атестації студентів-філологів. Київ, 2022. 121 с.
7. Черниш Н. Особистісно-орієнтоване вивчення лірики на уроках української та зарубіжної літератури. *The first special humanitarian issue of Ukrainian scientists,* 2022. № 2 (17). С. 66–74.
8. Штейнбук Ф.М. Методика викладання зарубіжної літератури в школі: Навчальний посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2009. С. 212–219.

REFERENCES

1. Vernadskyi V. (2005) Vybrani pratsi. [Selected works] K.: Nauk. dumka. 301 p. [in Ukrainian].
2. Hleb O. (2016) Formuvannia u starshoklasnykiv uminnia interpretuvaty lirychni ta liro-epichni tvory ukrainskoi literatury [Formation of high school students' ability to interpret lyrical and lyrical-epic works of Ukrainian literature]: avtoref. dys. kand. ped. nauk : 13.00.02. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].
3. Moskalets V. (2013) Psykholohiia osobystosti: navchalnyi posibnyk [Personality psychology: a study guide] K.: Tsentr uchbovoi literatury. 415 p. [in Ukrainian].
4. Orlova O. (2022) Metodyka navchannia zarubizhnoi literatury: navch.-metod. posib. dlia pidhotovky zdobuvachiv osvitnoho stupenia «bakalavr» filolohichnykh spetsialnostei pedahohichnykh zakladiv osvity. [Methods of teaching foreign literature: a teaching and methodical manual for the preparation of «bachelor» degree holders in philological specialties of pedagogical educational institutions] Poltava: PNPU. 109 p. [in Ukrainian].
5. Parkheta L. (2023) Osoblyvosti vyvchennia liryky na urokakh literatury [Peculiarities of studying lyrics in literature classes] *Psykholoho-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly.* Vyp. 1(9). pp. 72–78. [in Ukrainian].
6. Udovychenko L. (2022) Metodyka navchannia zarubizhnoi literatury v zakladakh zahalnoi serednoi osvity. [Methods of teaching foreign literature in institutions of general secondary education] Navchalnyi posibnyk dlia pidhotovky do atestatsii studentiv-filolohiv. Kyiv. 121 p. [in Ukrainian].
7. Chernysh N. (2022) Osobystisno-oriientovane vyvchennia liryky na urokakh ukrainskoi ta zarubizhnoi literatury [Personality-oriented study of lyrics in lessons of Ukrainian and foreign literature] *The first special humanitarian issue of Ukrainian scientists.* № 2 (17). pp. 66–74. [in Ukrainian].
8. Shteinbuk F.M. (2009) Metodyka vykladannia zarubizhnoi literatury v shkoli: navchalnyi posibnyk. [Methodology of teaching foreign literature at school: study guide] Ternopil: Mandrivets. pp. 212–219. [in Ukrainian].

УДК 81-36+81-11
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-22

Олена КРУТЬ,
orcid.org/0000-0002-3288-4870
доцент кафедри англійської філології та перекладу
Горлівського інституту іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»
(Дніпро, Україна) olenakrut1@gmail.com

МЕТАФОРИЧНІ ТЕХНІЧНІ ТЕРМІНИ ЯК ЗАСІБ НАЙМЕНУВАННЯ СВІТУ ДІЙСНОСТІ

Стаття присвячена вивченню структурних та семантичних особливостей метафоричних технічних термінів. ***Актуальність*** *теми обумовлена зростаючим інтересом дослідників до дослідження мови для спеціальних цілей, номінативних процесів, які полягають в основі фахових новоутворень. Термінологічна лексика як один із засобів репрезентації структури представлення знань та уявлень про оточуюче технічне середовище людини займає важливе місце в системах мов. Однак деякі аспекти термінологічної лексики, зокрема, використання метафоричних технічних все ще недостатньо вивчені.*

Метою *статті є аналіз стуктурних та семантичних особливостей технічних новоутворень.* ***Мета*** *статті визначає наступні* ***завдання****: розглянути сутність поняття термінів, метафоричних, зокрема; охарактеризувати основні напрями досліджень; проаналізувати структурні особливості найменувань певної галузі; визначити основні способи їхнього утворення; виокремити основні типи метафоричних термінів. Доведено, що використання метафоричних термінів все частіше стає об'єктом досліджень сучасних вчених.*

Структурно метафоричні терміни представлено простими, похідними та складними словами, словосполученнями, багатокомпонентними новоутвореннями. Встановлено, що семантика термінів автотранспортної галузі формується як результат взаємодії словотвірних значень, поняттєвого компонента на основі асоціацій, що закладено у термінологічній одиниці вторинної номінації. Виокремлено основні типи формування антропологічних, неантропологічних метафор, що полягають в основі найменувань.

Вивчення структурних та семантичних особливостей новоутворень вважається підготовчим етапом, що передує когнітивний етап дослідження метафоричної технічної термінології.

Ключові слова: *метафоричні технічні терміни, структурні особливості, семантика, способи новоутворень, антропологічна метафора, неантропологічна метафора.*

Olena KRUT,
orcid.org/0000-0002-3288-4870
Associate Professor at the Ensglish Philology and Translation Department
Horlivka Institute for Foreign Languages of Donbas State Pedagogical University
(Dnipro, Ukraine) olenakrut1@gmail.com

METAPHORICAL TECHNICAL TERMS AS A MEANS OF THE WORLD OF REALITY NOMINATION

The paper deals with the study of structural and semantic peculiarities of metaphorical technical terms. The relevance of the topic is due to the growing interest of researchers in the study of language for special purposes, the processes of nomination, the basis of professional new words formation. Terminological units as one of the means of identifying the structure of knowledge and ideas representation about the surrounding technical environment of a person, occupy a special place in language systems. However, some aspects of the terminological units, in particular, the usage of metaphorical technical terms in the industry, are still not sufficiently studied.

The purpose *of the article is to analyze structural and semantic peculiarities of new words formation.* ***The purpose*** *of the article determines the following* ***tasks****: to consider the essence of the concept of terms, metaphorical, in particular; to describe the main areas of research; to analyze the structural features of the technical names formation; to define the main methods of their formation; to distinguish the main types of metaphorical terms. It has been proved that the usage of metaphorical terms is increasingly becoming the object of research by modern scientists.*

Structurally, metaphorical terms are represented by simple, derivative, and composite words, word-combinations, and multicomponent units. It has been established that the semantics of the terms of the industry is formed as a result of the interaction of word-forming meanings, a conceptual component based on associations, laid in the basis of the terminological units of the secondary nomination. The main types of formation of anthropological and non-anthropological metaphors, the core of nomination, were singled out.

The study of structural and semantic features of new units is considered to be a preparatory stage that precedes the cognitive stage of researching the metaphorical technical terminology.

Key words: *metaphorical technical terms, structural features, semantics, new vocabulary formation methods, anthropological metaphor, non-anthropological metaphor.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний етап розвитку науки й техніки характеризується підвищенням інтересу вчених до дослідження мови для спеціальних цілей, номінативних процесів, які полягають в основі фахових новоутворень. Розвиток науково-технічного прогресу та обмін досвідом, розширення міжнародних зв'язків між країнами сприяють зростанню одиниць номінації, що слугують для відображення певних понять, явищ у виокремлених фахових галузях. Термінологічна лексика як один із засобів репрезентації структури представлення знань та уявлень про оточуюче технічне середовище людини займає важливе місце в системах мов (Л. П. Білозерська, Г. Г. Єнчева, Г. В. Садовникова).

Актуальність теми обумовлена зростанням інтересу дослідників до дослідження механізму формування нових найменувань як результат відображення об'єктивної дійсності: автоматизації підприємств, наукових знахідок, створення автоматизованих словників, термінологічних словників для фахових галузей (Ю. А. Зацний, Т. Кияк, Д. С. Лотте, Л. І. Мацько).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних робіт, що існує, можна виокремити дослідження процесів номінації (С. А. Жаботинська, Т. А. Космеда, О. О. Селіванова, Ч. Філмор). Метафора як одним із засобів номінації термінів, створює у свідомості людини новий образ, що веде до переосмислення нового поняття (О. О. Тараненко, G. Lakoff). Одиниці на позначення термінів слугують для комунікації науковців певної галузі та повсякденного спілкування, що полегшує процес усвідомлкення науково-технічних текстів. Метафоричні термінологічні одиниці стають одним із основних складників адекватного перекладу (В. І. Карабан, М. О. Куніловська, Н. В. Короводін, А. В. Федоров). Метафоричні терміни досліджуються сучасними мовознавцями (В. Хендіверсон, Д.Макклоскі, Ф.Бурс) та висвітлюються у когнітивному аспекті (П. Рікер, С. Г. Дудецька).

Мета роботи полягає у виявленні структурних та семантичних особливостей англійських метафоричних термінів в автотранспортній галузі. Досягнення поставленої мети потребує вирішення наступних завдань: розглянути підходи до визначення поняття «термін», «метафоричний термін»; вивчити структурні особливості метафоричної термінології в автотранспортній галузі; окреслити семантичні типи формування метафоричної термінології в аспекті пізнання світу людиною.

Досягнення мети та вирішення основних завдань дослідження передбачає застосування комплексної методики до предмету дослідження, а саме: методів аналізу та синтезу – для роботи з теоретичною літературою, завдяки яким визначено основні підходи до вивчення англійських метафоричних термінів; методики компонентного аналізу тематичних груп термінів – для класифікації останніх; словотвірного аналізу – для виокремлення певних способів словотворення та моделювання слів на позначення термінів; кількісного методу – для виявлення кількості метафоричних термінів різних груп.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «термін» розуміється як 1) ***спеціальне слово чи словосполучення*** у певній професійній сфері (Арделан, 2017: 288) для точного вираження поняття у галузі знання – науки, техніки <...> тощо (Нечипоренко, 2018: 39); 2) ***емоційно нейтральне*** слово чи словосполучення – для точного вираження понять та назв предметів у системі лексики на означення понять якоїсь окресленої галузі знань (Нечипоренко, 2018: 39-40). Термін характеризується наявністю ознак системності, дефініції та належністю до двох категорій: 1) загальнонаукових й загальнотехнічних, та 2) спеціальних (номенклатурних) термінів на позначення понять науки і техніки (Жалай, 2010: 3) з експресивною нейтральністю (Нечипоренко, 2018: 288).

За морфологічною будовою терміни розподіляються на: 1) прості слова (непохідні); 2) похідні: префіксальні ('*overheat*' = 'перегрів'), суфіксальні ('*cooler*' = 'охолодник', '*strainer*' = 'фільтр', '*sensor*' = 'сенсор'); суфіксально-префіксальні ('*reprocessing'* = 'повторна обробка', '*recycling*' = 'рециркуляція'); в) складні слова (*afterpotential*); 3) складні, що мають у структурі декілька основ, словосполучення; 4) складені, що складаються з декількох слів, багатокомпонентні терміни з трьома, чотирьма- й більш компонентами, тощо.

Щодо структури термінів-словосполучень розрізнюються три основних типи:

а) терміни-словосполучення, елементи структури яких використовуються самостійно (пор. англ. '*band-gap energy'* = укр. '*енергія іонізації'*);

б) терміни-словосполучення, у яких одна частина – технічний термін, а інша – мовна одиниця (слоао) (структуру такого терміна представлено у моделях: «іменник + прикметник», «іменник + іменник» (англ. *green power* = укр.'екологічно чиста енергія';

в) терміни-словосполучення, обидва компоненти яких є загальновживаними лексичними одиницями (англ. *outside air* = укр. '*кондиціоноване повітря після опалення*') (Полюк, 2016).

Вмотивованість вважається одним із основних критерієм до визначення терміна. Семантично вмотивовані або метафоричні терміни репрезентуються різними морфологічними категоріями.

Традиційно за характером мовної вмотивованості слова визначаються два основних типи перенесення значення найменувань: метафоризація і метонімізація. До мови одиниці на позначення термінів потрапляють різними способами: 1) шляхом запозичення з інших мов, галузей; 2) морфологічним шляхом за словотвірними моделями; 3) семантичним шляхом тощо (Єрмоленко, 2001; Нечипоренко, 2018; Підгорна, 2016).

Утворення терміна шляхом заміни значення слова здійснюється завдяки перенесення ознаки предмета чи явища мови в основу найменування терміна:

1) найменування за схожістю зовнішніх ознак об'єкту термінування (форма, розмір, колір тощо): пор. *частина тіла – деталь* (англ. *head* = укр. '*голівка*', англ. *knee* = укр. 'коліно', англ. *finger* = укр. '*палець*', '*шрифт*') або тварина – механізми (англ. *crane* = укр. '*підйомний кран'*);

2) найменування за схожістю функції об'єкту термінування, наприклад, англ. *to doctor* = укр. 'лагодити', 'усувати';

3) найменування за суміжністю понять, на основі метонімії (наприклад, англ. *tare* = укр. 'тара');

4) найменування за аналогією понять із побутової лексики (наприклад, англ. *fatigue* = укр. 'втомлюваність металу', англ. *resistance* = укр. 'опір', англ. *exhaust* = укр. 'вихлопна труба').

Результати дослідження показують, що метафоричні терміни обираються шляхом суцільної вибірки із термінологічних словників та науково-технічних текстів. Метафоричний термін – це складна структура, в якій представлено «знання про об'єкт, що позначається, та сукупність певних семантичних ознак» (Кузнецова, 2016). Найменування термінів засобом метафоризації зумовлене їхнім формуванням на базі узагальнень, які отримано у процесі пізнання світу (Кузнецова, 2016).

Семантика технічних термінів є важливою складовою, що формується як результат взаємодії словотвірних значень, понятєвого компонента на основі асоціацій, що закладено у термінологічній одиниці номінації, оскільки дозволяє розуміти специфіку мови в певній галузі знань. Вивчення семантики терміна передбачає аналіз його понятєвого значення та способів використання в мові, що допомагає з'ясувати, яким чином терміни утворюють систему та взаємодіють між собою. Також важливо враховувати, що семантика терміна може бути складною через наявність прямих та переносних значень, що робить цей аспект лексики багатогранним.

Згідно з семантичною моделлю утворення метафоричних технічних термінів виокремлюються такі:

– ***антропоморфні терміни***, які використовують за аналогію з частинами тіла людини (пор. укр. *шийка циліндра*, англ. *venturi throat* = укр. *труба Вентурі*);

– ***неантропоморфні терміни***, які не мають прямого відношення до частин тіла людини або тварини, і використовуються для опису різних аспектів автотранспорту: пор. англ. *fly-ball* = укр. *відцентровий вантаж*, англ. *windbreak* = укр. вітролом, англ. *air bag* = укр. *аварійна подушка*);

– ***зооморфні терміни*** використовуються за аналогію з тваринами для опису різних аспектів автотранспорту, пор.англ. *amphibian* = укр. *гідроплан*, англ. *wing* = укр. *крило*.

Використовуючись у дискурсі, угрупування метафоричних термінів розширюється за рахунок природоморфних, артефактних метафор тощо. В основі утворення природоморфниих метафоричних термінів лежать природні образи для передачі певних явищ або станів. Артефактні метафоричні терміни використовують образи або властивості предметів для порівняння з іншими об'єктами або явищами.

Кількісний аналіз показав домінування антропоморфних метафор над неантропоморфними в англомовних джерелах (60% проти 30%). Це пояснюється тим, що антропоморфні метафори допомагають розуміти й уявляти абстрактні концепції краще, оскільки вони базуються на відомих людських характеристиках та досвіді. Так, людське тіло або його частини, фізичне та соціальне середовище використовуються для

створення метафор у технічній термінології. Наприклад, у сфері «фізичне життя людини» термін англ. *life time* (= укр. «термін служби») створюється за аналогією з тривалістю життя людини, що показує, як антропоморфні метафори можуть бути використані для пояснення технічних понять.

У сфері «предмети побуту» використовуються метафори, що асоціюються з частинами тіла людини (наприклад, англ. *kettle* = укр. *котел*, англ. *bed* = укр. *шар*), що вказує на тісний зв'язок між предметами побуту та функціонуванням людського організму.

Метафоричне перенесення абстрактної лексики на підставі схожості з явищами та поняттями фізичної, психічної та соціальної діяльності людини може бути складним завданням через розмиту границю між конкретними ознаками та емоційними враженнями. Таким чином, новостворені терміни можуть мати різний ступінь емоційності та експресивності, як позитивну (наприклад, англ. *tank breathing* = укр. *дихання резервуара*; англ. *wave travel* = укр. *пробіг хвилі*), так і негативну конотацію (пор. англ. *metal fatigue* = укр. *втома металу*; англ. *ageing* = укр. *старіння (металу)*). Це робить антропоморфні метафори важливими для розуміння технічних понять, оскільки їхня семантика включає емоційний аспект і сприяє кращому розумінню термінології.

Розповсюдженість антропоморфних метафор в автомобільному дискурсі (пор. 60%) пояснюється бажанням створити образ автомобіля як людини (друга, помічника, супутника).

Матеріали дослідження підтверджують думку про те, що антропоморфні метафори використовуються для створення образу автомобіля як друга, помічника або незамінного супутника. Такі метафори розподіляються на декілька семантичних підгруп, зокрема:

– метафоричні терміни на позначення характеру: англ. *super-aggressive tyres*; англ. *no-rule monsters*;

– метафоричні терміни на позначення частин людського тіла (соматизмів): наприклад, *left-brain vehicles* використовується за аналогію з лівопівкульною активністю головного мозку для опису практичних транспортних засобів;

– метафоричні терміни, що відображають фізичний та духовний стан людини, використовуються для передачі «фізичного» та «духовного» стану автомобіля через аналогії з людським тілом (пор.*the car truly comes to life in your hands*);

– метафоричні терміни, що утворені за аналогією до здібностей та фізичних можливостей людини, слугують опису ттехнічних характеристик автомобіля через аналогії з людськими якостями (пор. *the more you drive the Curpa, the more its talents become apparent*);

– метафоричні терміни, що побудовані на аналогії з одягом та його використанням (пор. *steam pocket*).

Звернемося до групи ***неантропопорфних метафор*,** використання яких дозволяє зрозуміти складні технічні концепції шляхом порівняння їх з відомими об'єктами природи. Наприклад, ***зооморфні метафори*** слугують для асоціювання термінів з тваринами, наприклад, англ. *fish* (=укр. *риба*) або англ. *worm wheel* (= укр. *черв'ячна передача*). У сфері ***артефакти*** спостерігається використання метафор для опису різних об'єктів і механізмів, де їх назви асоціюються з артефактами. Наприклад, англ. *poppet valve* (= укр. *клапан*) асоціюється з прохідним клапаном.

Фітоморфні та ландшафтні метафоричні терміни є найменш поширеними в автотранспортній галузі. Метафори, що входять до цієї підгрупи, мають аналогії з рослинами та ландшафтами, які відображають різниі елементи автомобіля. Так, *sunroof* використовується за аналогію з сонцем для опису люка на даху автомобіля.

Зафіксовано використання метафор, які запозичені з інших сфер та галузей, таких як ***архітектура,*** морський транспорт, залізничний транспорт, космонавтика, діловодство, металургія та медицина, що розширює образну базу та надає новий спосіб сприйняття автомобілів.

Метафоричні технічні одиниці репрезентуються трьома групами метафор (антропоморфних та неантропоморфних, зооморфних). Використовуючись у дискурсі, угрупування метафоричних термінів розширюється за рахунок фітоморфних, ландшафтних метафор тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, можемо зробити висновки про те, в англомовній терміносистемі антропоморфні метафоричні терміни відіграють важливу роль у визначенні та поясненні концепцій певної галузі, використовуючи уявлення про людину як основу для метафоричного перенесення з однієї сфери життєдіяльності. Розгдяд структурно-семантичних особливостей метафоричних термінів є необхідним етапом для дослідження когнітивних особливостей метафоричних термінів та передує аналіз перекладу термінів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арделан О. О. Граматичний аспект перекладу англійських термінів словосполучень в галузі енергетики. *Маріупольський молодіжний науковий форум: традиційні й новітні аспекти дослідження і викладання іноземних мов і літератури*: Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції студентів, аспірантів і молодих учених (29 березня 2017 р.). Маріуполь : МДУ, 2017. С. 288–290.
2. Єрмоленко С. Я. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь, 2001. 224 с. URL: https://archive.org/details/terminy2001/page/12/mode/2up (дата звернення: 13.05.2024)
3. Жалай В. Я., Биховець Н. М., Линник Т. Г. Семантичні співвідношення псевдодрузів перекладача та їх представлення в сучасному контрастивному словнику. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. К.: Логос, 2010. С. 3–12.
4. Кузнецова І. В., Чернова А. В. (2016). Метафора як спосіб творення вторинної номінації в терміносистемі верстатобудування. Тиждень науки. Тези доповідей науково-практичної конференції, Запоріжжя, 18–12 квітня 2016 р. Запоріжжя: ЗНТУ, 2016. С. 89–90.
5. Нечипоренко В. О., Демченко О. П. Лексико-семантичні особливості термінології в системі мови. *Актуальні проблеми сучасної транслятології, лінгвокраїнознавства та теорії міжкультурної комунікації :* збірник матеріалів ІІІ Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю. Вінниця: Центр підготовки наукових та навчально-методичних видань ВТЕІ КНТЕУ, 2018. С. 39–41.
6. Підгорна А. Б. Структурні особливості англійських термінів галузі теплоенергетики. *Тиждень науки*. Тези доповідей науково-практичної конференції, Запоріжжя, 18–12 квітня 2016 р. (с. 68–69). Запоріжжя: ЗНТУ, 2016. С. 68–69.
7. Полюк І. С. Запозичення як спосіб збагачення термінології у галузі електроніки. *Мови професійної комунікації: лінгвокультурний, когнітивнодискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти*: матеріали ІІІ-ї Міжнародної науково-практичної конференції (21 квітня 2016 р.) НТУУ «КПІ». К.: Кафедра, 2016. С. 102–103.

REFERENCES

1. Ardelan O. O. (2017) Hramatychnyi aspekt perekladu anhliiskykh terminiv slovospoluchen v haluzi enerhetyky. [Grammatical aspect of translation of English terms and phrases in the field of energy] Mariupolskyi molodizhnyi naukovyi forum: tradytsiini y novitni aspekty doslidzhennia i vykladannia inozemnykh mov i literatury: Materialy II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii studentiv, aspirantiv i molodykh uchenykh (29 bereznia 2017 r.). – Mariupol Youth Scientific Forum: traditional and modern aspects of research and teaching of foreign languages and literature: coll. of scientific works : Materials of the 2nd All-Ukrainian scientific and practical internet conference of students, postgraduates and young scientists, 288–290. [in Ukrainian].
2. Yermolenko S. Ya. (2001). Ukrainska mova: korotkyi tlumachnyi slovnyk linhvistychnykh terminiv. [Ukrainian language: a short explanatory dictionary of linguistic terms]. URL: https://archive.org/details/terminy2001/page/12/mode/2up (data zvernennia: 13.05.2024). [in Ukrainian].
3. Zhalai V. Ya., Bykhovets N. M., Lynnyk T. H. (2010). Semantychni spivvidnoshennia psevdodruziv perekladacha ta yikh predstavlennia v suchasnomu kontrastyvnomu slovnyku. [Semantic relationships of pseudo-friends of the translator and their presentation in the modern contrastive dictionary]. Linhvistyka KhKhI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy. – Linguistics of the 21st century: new research and perspectives. Kyiv, 3–12. [in Ukrainian]
4. Kuznetsova I. V., Chernova A. V. (2016). Metafora yak sposib tvorennia vtorynnoi nominatsii v terminosystemi verstatobuduvannia. [Metaphor as a method of creating a secondary nomination in the terminological system of machine tool construction]. Tyzhden nauky. Tezy dopovidei naukovo-praktychnoi konferentsii, Zaporizhzhia, 18–12 kvitnia 2016 r. – Science week. Abstracts of reports of the scientific and practical conference, 89–90. [in Ukrainian].
5. Nechyporenko V. O., Demchenko O. P. (2018). Leksyko-semantychni osoblyvosti terminolohii v systemi movy. [Lexical-semantic features of terminology in the language system] Aktualni problemy suchasnoi transliatolohii, linhvokrainoznavstva ta teorii mizhkulturnoi komunikatsii : zbirnyk materialiv III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu. – Actual problems of modern translation studies, linguo-regional studies and the theory of intercultural communication: a collection of materials of the 3rd All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference with International Participation, 39–41. [in Ukrainian].
6. Pidhorna A. B. (2016). Strukturni osoblyvosti anhliiskykh terminiv haluzi teploenerhetyky. [Structural features of English terms in the field of thermal energy]. Tyzhden nauky. Tezy dopovidei naukovo-praktychnoi konferentsii, Zaporizhzhia, 18–12 kvitnia 2016 r. – Abstracts of reports of the scientific and practical conference, 68–69. [in Ukrainian].
7. Poliuk I. S. (2016). Zapozychennia yak sposib zbahachennia terminolohii u haluzi elektroniky. [Borrowing as a way of enriching terminology in the field of electronics]. Movy profesiinoi komunikatsii: linhvokulturnyi, kohnityvnodyskursyvnyi, perekladoznavchyi ta metodychnyi aspekty: materialy III-yi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (21 kvitnia 2016 r.) – Languages of professional communication: linguistic-cultural, cognitive-discursive, translational and methodical aspects: materials of the 3rd International Scientific and Practical Conference, 102–103. [in Ukrainian].

UDC 378
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-23

Svitlana MAKUKHINA,
orcid.org/0000-0001-6269-8406
Senior Lecturer at the Department of Public Administration, Law and Humanities
Kherson State Agrarian and Economic University
(Kherson, Ukraine) makukhina.svetlana@gmail.com

THE IMPACT OF MOTIVATION ON FOREIGN LANGUAGE LEARNING

This article examines the importance of motivation in the process of teaching a foreign language at the university and the factors influencing it. The higher the student's internal and external motivation, the easier it will be for him to overcome the language barrier. Motivation plays a crucial role in learning foreign languages. There exists an objective need of searching for optimal ways to improve it in the field of education. Evidently, a foreign language is considered to be the main means of intercultural communication. Therefore, the modern methodology focuses on the need to strengthen motivational aspects when learning a language. The problem of motivation in learning foreign languages is considered, since studying this particular subject requires the student to have a certain base and special communication abilities. This usually causes some difficulties for students and their motivation decreases. Motivation is seen as a stimulus to start learning a foreign language, and later as a driving force to support a long and often exhausting process of learning a foreign language. The connection between motivation and learning content is also emphasized. Motivation is defined as one of the components of learning, an important element of the holistic learning process. Emphasis is placed on the need for the teacher to understand the motives of students, the ability to correctly identify them and intelligently manage them to intensify the learning process. Different methods, ways and means of motivation increasing for studying English such as using communicative activities, watching videos, singing, listening songs, interactive exercises, reading different texts in original using Internet resources are considered in the article. Generalized conclusions are made on ways to increase motivation. It is considered important to increase the motivation to learn the language taking into account the individual psycho-physiological characteristics of students.

Key words: *motivation, types of motivation, foreign language, communication, motives.*

Світлана МАКУХІНА,
orcid.org/0000-0001-6269-8406
старший викладач кафедри публічного управління, права та гуманітарних наук
Херсонського державного аграрно-економічного університету
(Херсон, Україна) makukhina.svetlana@gmail.com

ВПЛИВ МОТИВАЦІЇ НА ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянуто значення мотивації у процесі навчання іноземної мови в закладах вищої освіти та фактори, що впливають на неї. Зазначено, що чим вище внутрішня та зовнішня мотивація здобувача, тим легше йому буде подолати мовний бар'єр. Наголошено на об'єктивній необхідності пошуку особливих методик та новітніх підходів для вдосконалення сфери освіти. Очевидно, що іноземна мова вважається основним засобом міжкультурного спілкування. Акцентовано увагу на необхідності посилення мотиваційних аспектів при вивченні англійської мови, беручи до уваги статус мови та дані прагмалінгвістики. Проаналізовано проблему мотивації у вивченні іноземних мов, оскільки вивчення саме цього предмету вимагає від здобувача вищої освіти певної бази та спеціальних комунікативних здібностей. Зазвичай це викликає певні труднощі у здобувачів і знижує їх мотивацію. Мотивацію розглянуто як стимул до початку вивчення іноземної мови, а згодом як рушійну силу для підтримки тривалого і часто виснажливого процесу вивчення іноземної мови. Також підкреслено зв'язок між мотивацією та змістом навчання. Визначено, що мотивація є важливим елементом цілісного процесу навчання. Акцентовано увагу на необхідності розуміння викладачем мотивів здобувачів, умінні правильно їх виявляти та розумно ними керувати для інтенсифікації освітнього процесу. Велике значення для підвищення мотивації до вивчення мови надано урахуванню індивідуальних психофізіологічних особливостей здобувачів. В роботі розглянуто різні методи, шляхи та засоби підвищення мотивації до вивчення англійської мови, такі як використання комунікативних дій, перегляд відео, спів, прослуховування пісень, інтерактивні вправи, читання різних текстів в оригіналі з використанням Інтернет-ресурсів. Зроблено узагальнені висновки щодо шляхів підвищення мотивації.

Ключові слова: *мотивація, види мотивації, іноземна мова, комунікація, мотиви.*

Problem setting. In the modern world, knowledge of foreign languages is a key aspect of successful communication. Studying English, which is recognized as an international language,

occupies a priority position in solving the issue of communication with representatives of other countries and cultures. The process of teaching a foreign language is a multidimensional concept that includes a number of tasks for the formation of a secondary linguistic personality of the student, capable and motivated to participate in intercultural communication. The success of mastering and acquiring a set of competencies in relation to a foreign language depends on how much effort and time a person puts into achieving this goal, as well as on the degree of desire to realize this goal. The use of motivation allows us to identify the internal reserves of an individual and influence the productivity of his activities.

Analysis of recent researches and publications. Motivation is considered as the main driving force in learning a foreign language, the motives of which relate to the subjective world of the individual and are determined by his internal motives. According to linguist Z. Dörnyei, motivation is a type of desire to learn. Dörnyei also emphasizes that in order to learn a foreign language, students must have a desire to learn the language. Motivation is the main impetus for starting to learn a foreign language, and in the future it becomes the main driving force for continuing the long-term learning process (Dörnyei, Ryan, 2008: 115). Let us now consider the interpretation of this term by scientists. Scientists have defined the concept of "motive" as follows: A. Maslow believes that a motive is a set of needs, K. Viliūnas considers the conditions of existence as a motive, Jo Godefroid argues that a motive is a goal that a subject must achieve. Therefore, this concept requires an integrated approach, taking into account all possible aspects. Wikipedia defines "motive" as follows: "A motive is a reason that motivates people to take a particular action". Motivation is also interpreted in different ways: as a process of mental regulation of a certain activity, as a process of movement of motives and as a mechanism for the emergence, direction and methods of specific activities, the line is described by scientists as a set of motives that are the trigger for actions. Thus, based on the research and findings of scientists, the following definitions can be given to the concepts of motive and motivation. The concept of "motivation" (from the Latin movēre – "to move") came to linguodidactics from psychology, where they distinguish between "motive" and "motivation", emphasizing the narrower characteristics of the first one.

The purpose of the study is to identify students' motives for learning foreign languages.

Presentation of the main material. Motivation plays a fundamental role at all stages of learning a foreign language. The motive in educational motivation is the students' focus on certain aspects of the educational process: for example, gaining knowledge, getting a good grade, receiving praise from parents, or building desired relationships with peers. Considering the changed status of foreign languages as a means of communication (digital communication is actively used) and mutual understanding in the world community, modern methods especially emphasize the need to strengthen the pragmatic aspects of language learning. This includes not only achieving high-quality results in mastering foreign language communication, but also the desire to find a real connection with another culture and its representatives (Довгань, 2009: 96).

Academic motivation is determined by a number of factors: the educational system, educational institution, organization of the educational process, individual characteristics of the student (gender, age, intellectual abilities, self-esteem), personal characteristics of the teacher and his attitude to teaching, the specifics of the educational subject. Speaking about the types of motivation, we distinguish between external and internal.

External motivation means that your motivation to attain your goal comes from a source outside yourself. A student can be driven by the motive of achievement, the desire to achieve success in learning a language, to receive a high grade, diploma, award at a competition, or by the motive of self-affirmation, when it is important to earn the approval of other people and achieve a certain status in society by studying a foreign language.

Internal motivation means that your motivation to accomplish your goal comes from within you. It is determined by your own values and goals.

There are four elements of internal motivation for activity:

– desire for novelty. Two types of novelty are distinguished: absolute, which has not been encountered in a person's past experience, and novelty, as an unusual combination of familiar stimuli (has greater attractiveness). For students of non-linguistic specialties studying a foreign language, their main specialization can be used to teach material already familiar to them in their core disciplines; minor additions of new information are possible. Thus, students will understand the importance of language acquisition, and will also learn a lot about their major in a foreign language, which will broaden their horizons;

– desire to explore the world. The feeling of pleasure from doing something well is the strongest motivator of internally motivated activity. This skill

and efficiency can only be achieved through training. Under favorable conditions, a person will have internal motivation to learn something new. Students should be aware, and most importantly, feel that they are learning something new and useful, feel progress;

– the desire for self-determination as one of the specific human forms of manifestation of internal motivation appears in the form of the individual's desire to feel himself as the source of his activity, to be the master of himself, his activity, and its results. Students should feel that not everything depends only on the teacher, but be responsible for their activities, draw conclusions and improve and correct them with the help of the teacher;

– self-realization, self-actualization. Self-realization can be carried out in different types of activities. For example, a teacher can invite students to complete various types of creative tasks in groups or individually for self-realization. It is the main, motivating force of the individual's activity, where ultimately a sense of competence, effectiveness and self-determination is manifested.

In relation to learning a foreign language, the following variations of internal motivation are distinguished: communicative (direct communication in the target language), linguistic-cognitive (positive attitude towards the language) and instrumental (positive attitude towards various types of work). The communicative type of internal motivation is decisive when mastering a foreign language, since it contains the first and natural need – communication (Kegan, 2012: 110). Ability to communicate, read and write in a foreign language, understanding foreign speech are basic communication needs. A foreign language lesson has its own specifics, since the main goal of teaching is the formation of students' communicative competence. Speech warm-up at the beginning of the lesson already represents a communicative preface, and speech tasks during the lesson strengthen its communicative focus. Acceptance of the task by the student is the starting point for the emergence of motivation. At the same time, it is important to emphasize the teacher's skill formulate the task of the lesson based on the level of language training of students and their age characteristics (Малінка, 2009: 117). Modern didactics requires a foreign language lesson to have a specific conversational topic with a stated problem and use such collective forms of learning as work in pairs, groups, dramatization, role-playing games. Collective forms of work are desirable in the classroom, since they correspond to the very essence of language as a means of communication, which presupposes the presence of partners. It is worth noting the difficulties in maintaining communicative type motivation in the atmosphere of the native language, when a foreign language acts as a kind of artificial means of communication and the so-called "real situations" are inauthentic in nature. Teaching a foreign language based on communicative tasks introduces students to a foreign language culture and participation in the dialogue of cultures, which is currently considered the global goal of mastering a foreign language. Maintaining students' interest in language as such refers to linguistic-cognitive internal motivation. This type of motivation is formed directly through the stimulation of search activity in language material and the development of linguistic conjecture, as well as indirectly through communicative motivation. Students' positive attitude towards certain types of work forms instrumental motivation. The main task of the teacher is not to familiarize students with working on the language material contained in the textbook, but to manage their independent activities. Thus, the teacher determines the specific goal that students should achieve during their acquaintance with the language material, thereby serving as a source of information, and helps students concentrate their attention on important aspects of the language material, performing the function of managing the process of skill formation and development. Instrumental motivation takes into account the temperament of students and gives each of them the opportunity to express themselves in the work that they most like (Рідель, 2017: 449).

Academic motivation is a necessary condition for a successful educational process. It is necessary to encourage students to be active and maintain their interest in the language they are learning, since this deepens thinking and facilitates the perception of material and memorization. Considering motivation as the main driving force in learning a foreign language, it is important to note that motives always refer to a person's internal motivations. Thus, the formation of learning motives is the creation by the teacher of conditions under which the student has an internal desire to learn a foreign language. In order to create in a student a desire to achieve the intended goal, the teacher must have a genuine interest in his activities and be objective about the successes and failures of students. Every student must be motivated to succeed, and this is the primary task of the teacher. To solve it, the teacher should from time to time mentally put himself in the place of his student. Then additional opportunities will open up to understand the motives of his activities, as well as ways of their development and adjustment. A necessary condition for such an imaginary "reincarnation" is a good

knowledge of your students. The success of learning and the attitude of students to the subject are largely determined by how interesting and emotional the teacher conducts the lesson (Яцишин, 2003: 310).

The main problem of motivation is not how to initially form it, but how to subsequently maintain and increase it. The following conditions can contribute to success here:

– development of a special system of exercises, performing which students would feel the result of their activity;

– involving the emotional sphere of students in the learning process;

– a thoughtful set of measures of pedagogical influence, in particular availability of incentives and reinforcement of results;

– use of audiovisual media in lessons;

– the use of personal individualization;

– development of a system of extracurricular activities that enhance interest in learning the language.

Some authors highlight the following aspects of teaching that help increase positive motivation:

– involving students in independent work in class;

– the problematic nature of the tasks and situations proposed for discussion;

– control of knowledge, skills and abilities;

– use of educational games;

– attraction of regional studies material.

Some of the problems that students most often encounter and that reduce their motivation to learn include the following:

– lack of linguistic and speech means to express one's own thoughts and ideas in a foreign language;

– fear of making a mistake;

– lack of understanding of how to perform a specific task;

– lack of interest in the topic being discussed or the subject in general;

– monotony of tasks;

– fatigue from prolonged communication in a foreign language;

– factors related to the individual physiological and psychological characteristics of students.

Timely identification of each of these problems allows the teacher to eliminate it as quickly as possible and maintain the educational motivation of the student group at a consistently high level. A large role in increasing motivation is played by various types of work used by the teacher in the classroom: lessons-discussions of various topics; online communication lessons (effective as a self-study option); round tables; mini-conferences in groups; lessons-tests; presentation lessons. Personally-oriented learning, collaborative learning, and project-based methods, to a certain extent, make it possible to solve the problem of motivation and create a positive attitude towards learning a foreign language, when students learn with passion and the potential capabilities of each student are revealed. Using information resources on the Internet, it is possible, by integrating them into the educational process, to more effectively solve a number of didactic tasks in the classroom: improve listening skills; expand your vocabulary; to form sustainable motivation for foreign language activities.

Conclusions. Motivation plays a leading role in learning a foreign language. Based on this, the teacher must possess all the currently available means of its formation and ways of increasing it in the conditions of a particular educational institution. Motivation is a side of the student's subjective world; it is determined by his own motives and preferences, perceived needs. First of all, the formation of motivation is the creation by the teacher of conditions for the manifestation of internal motivations for learning, awareness of them by the students themselves and further self-development of the motivational-value sphere. Motivation is crucial for activating all psychological processes – thinking, perception, understanding and assimilation of foreign language material. Thus, it is necessary to increase the level of motivation, promoting the development of intellectual activity in foreign language learners and ultimately striving to increase the efficiency of the learning process.

The development of educational motivation is a purposeful and long-term process. The systematic use of various methods of increasing learning motivation strengthens students' desire to acquire knowledge and creates a sustainable interest in mastering a foreign language.

BIBLIOGRAPHY

1. Довгань Л. І. Формування мотивації вивчення іноземної мови студентів немовного вищого навчального закладу. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2009. Вип. 26. С. 95–98.

2. Малінка О.О. Особливості формування мотивації до вивчення іноземних мов студентами нелінгвістичних освітніх закладів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2009. Вип. 26. С. 115–118.

3. Рідель Т.М. Шляхи підвищення мотивації при вивченні англійської мови студентами СНАУ. *Молодий вчений.* 2017. № 12. С. 448–453.

4. Яцишин О.М. Визначення оптимальної структури мотиваційного синдрому вивчення англійської мови студентами економічних спеціальностей. *Мова. Культура. Бізнес.* 2003. Вип. 1. С. 308–316.

5. Dörnyei Z., & Ryan S. The Psychology of the Language Learner. Individual differences in second language acquisition. New York : Taylor & Francis, 2008. 128 p.

6. Kegan R. The evolving self: Problem and process in human development. Cambridge: Harvard University Press, 2012. 112 p.

REFERENCES

1. Dovhan L.I. (2009) Formuvannia motyvatsii vyvchennia inozemnoi movy studentiv nemovnoho vyshchoho navchalnoho zakladu [Formation of the motivation to study the foreign language of students of a non-language higher educational institution]. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. – Scientific Notes of the Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskyi, 26. 95–98. [in Ukrainian].

2. Malinka O.O. (2009) Osoblyvosti formuvannia motyvatsii do vyvchennia inozemnykh mov studentamy nelinhvistychnykh osvitnikh zakladiv [Features of the formation of the motivation to study foreign languages by students of non-linguistic educational institutions]. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. – Scientific Notes of the Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskyi, 26. 115–118. [in Ukrainian].

3. Ridel T.M. (2017) Shliakhy pidvyshchennia motyvatsii pry vyvchenni anhliiskoi movy studentamy SNAU [Ways to increase motivation in studying English by students of SNAU]. Molodyi vchenyi. – Young Scientist, 12. 448–453. [in Ukrainian].

4. Iatsyshyn O.M. (2003) Vyznachennia optymalnoi struktury motyvatsiinoho syndromu vyvchennia anhliiskoi movy studentamy ekonomichnykh spetsialnostei [Determination of the optimal structure of the motivational syndrome for the study of the English language by students of economic specialties]. Mova. Kultura. Biznes. – Language. Culture. Business, 1. 308–316. [in Ukrainian].

5. Dörnyei, Z., & Ryan, S. (2008). The Psychology of the Language Learner Revisited. New york: Taylor & Francis, 128 p.

6. Kegan R. (2012) The evolving self: Problem and process in human development. Cambridge : Harvard University Press, 112 p.

УДК 811.111-13’42
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-24

Ольга МІГОРЯН,
orcid.org/0000-0003-3662-319X
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) o.migorian@chnu.edu.ua

Тетяна ПАВЛОВИЧ,
orcid.org/0000-0003-2483-6390
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) t.pavlovych@chnu.edu.ua

СУЧАСНІ ЛІНГВІСТИЧНІ ПІДХОДИ В ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Стаття присвячена аналізу лінгвістичних методів, що застосовуються для вивчення сучасних художніх творів. Лінгвістичний аналіз художніх творів дозволяє дослідникам глибше зрозуміти текстуальну структуру, стилістичні особливості та соціально-культурний контекст літературних творів. Вона досліджує основні тенденції та інновації у використанні таких методів, як корпусний аналіз, стилістичний аналіз, дискурсивний аналіз, нарратологічний аналіз, семантичний аналіз, когнітивно-лінгвістичний аналіз та інтертекстуальний аналіз. Корпусний аналіз дозволяє виявити закономірності в частотності вживання слів і стилістичних прийомах сучасних авторів. Стилістичний аналіз, зокрема, демонструє, як автори використовують метафори і персоніфікації для створення виразних літературних образів. Дискурсивний аналіз допомагає зрозуміти, як мова відображає соціальні ідентичності та ідеологічні позиції. Нарратологічний аналіз розкриває складні наративні структури і техніки, що використовуються у сучасних творах. Семантичний аналіз фокусується на багатошарових значеннях символів і метафор у текста. Когнітивно-лінгвістичний аналіз вивчає, як читачі сприймають і інтерпретують літературні світи, зокрема. Інтертекстуальний аналіз досліджує взаємодію між текстами, виявляючи культурні і літературні зв’язки. В сучасному світі інтеграція цифрових технологій і міждисциплінарних підходів сприяла розширенню можливостей лінгвістичних методів, роблячи їх незамінним інструментом у сучасному літературознавстві. Також розглянуто приклади аналізу конкретних художніх творів, включаючи цитати з цих творів. Таким чином, лінгвістичні методи є невід’ємною частиною сучасного літературознавства, забезпечуючи дослідників потужними інструментами для аналізу та інтерпретації текстів, що дозволяє глибше розуміти літературні феномени та їхню роль у культурі та суспільстві.

Ключові слова: *лінгвістичні методи, художній дискурс, літературознавство, лінгвістичний аналіз.*

Olga MIGORIAN,
orcid.org/0000-0003-3662-319X
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the English Language Department
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(Chernivtsi, Ukraine) o.migorian@chnu.edu.ua

Tetyana PAVLOVYCH,
orcid.org/0000-0003-2483-6390
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the English Language Department
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(Chernivtsi, Ukraine) t.pavlovych@chnu.edu.ua

MODERN LINGUISTIC APPROACHES IN LITERARY STUDIES (ON ENGLISH LANGUAGE BASIS)

The article is devoted to the analysis of linguistic methods used for the study of modern artistic works. Linguistic analysis of artistic works allows researchers to understand better the textual structure, stylistic features and socio-cultural context of these works. Major trends and innovations are examined in the use of such methods as corpus analysis, stylistic analysis, discourse analysis, narratological analysis, semantic analysis, cognitive-linguistic analysis, and intertextual analysis. Corpus analysis allows us to identify regularities in the frequency of word usage and stylistic techniques of modern authors. Stylistic analysis, in particular, demonstrates how authors use metaphors and personifications to create expressive literary images. Discursive analysis helps to understand how language reflects social identities and ideological positions. Narratological analysis reveals complex narrative structures and techniques used in contemporary works. Semantic analysis focuses on the multi-layered meanings of symbols and metaphors in texts. Cognitive-linguistic analysis studies how readers perceive and interpret literary worlds, in particular. Intertextual analysis examines the interaction between texts, revealing cultural and literary connections. Nowadays, the integration of digital technologies and interdisciplinary approaches has contributed to the expansion of the possibilities of linguistic methods, making them an indispensable tool in modern literary studies. Examples of analysis of specific artistic works are also considered, including quotations from these works. Thus, linguistic methods are an integral part of modern literary studies, providing researchers with powerful tools for analyzing and interpreting texts, which are allowed for a deeper understanding of literary phenomena and their role in culture and society.

Key words: *linguistic methods, artistic discouse, literary studies, linguistic analysis.*

Постановка проблеми. У сучасному світі, де літературні тексти все частіше аналізуються в контексті соціокультурних, політичних та ідеологічних змін, лінгвістичні методи набувають особливої актуальності. Розвиток цифрових технологій та корпусової лінгвістики відкриває нові можливості для автоматизованого аналізу великих масивів текстів, що дозволяє більш об'єктивно та точно досліджувати літературні твори. Це особливо важливо в умовах зростаючого інтересу до міждисциплінарних досліджень, де поєднання лінгвістики та літературознавства може дати нові інсайти та результати.

Лінгвістичний аналіз у дослідженні літератури базується на теоріях мовознавства, таких як структуралізм, семіотика, та дискурсивний аналіз. Структуралізм, заснований на працях Фердінанда де Соссюра, наголошує на важливості структури мови як системи знаків, що взаємодіють між собою. Семіотика, як розширення цих ідей, розглядає літературний текст як комплексний набір знаків, кожен з яких має своє значення та функцію у контексті твору. Дискурсивний аналіз, у свою чергу, досліджує, як мова використовується у соціальному контексті, виявляючи владу, ідеологію та ідентичність, що відображені у літературному творі.

Аналіз досліджень. Сьогодні спостерігається все більша зацікавленість вчених до лінгвістичних підходів у призмі міждисциплінарних зв'язків. Так, дослідженнями корпусної лінгвістики займалися Дж. Синклер (1991), Д. Байбер (2010), Г. Лук'янець (2012), когнітивної лінгвістики займалися П. Стоквел (2002), С. Балашов (2006), О.Селівванова (2008), питаннями наратологічного аналізу займалися Дж. Дженет (1980), Л. Скорина (2013), стилістичного аналізу займалися ДЖ. Ліч (2008), Беценко Т. (2017), дискурсивного аналізу займалися Н. Ферклоу (2013), семантичного аналізу займалися О.Селіванова (2008), Д. Круз (2011), інтертекстуального аналізу займалися Ю. Крістева (1980), С. Сафарян (2019).

Метою статті є дослідження ефективності лінгвістичних методів у аналізі літературних творів. Це включає вивчення теоретичних основ, розгляд практичних прикладів застосування лінгвістичних методів, а також аналіз їх впливу на інтерпретацію літературних текстів. Стаття спрямована на демонстрацію того, як лінгвістичні підходи можуть збагачувати літературний аналіз, допомагаючи виявляти глибинні значення та структурні особливості творів.

Виклад основного матеріалу. Науковці отримали потужні інструменти для глибокого та детального аналізу літературних творів використовуючи лінгвістичні методи у своїх дослідженнях. Вони дозволяють розкривати приховані значення, досліджувати соціальні та ідеологічні контексти, а також розуміти індивідуальні стилістичні особливості авторів (Smith, 2020).

В нашій статті розглянуто особливості використання у літературознавстві таких методів як: **корпусний аналіз, стилістичний аналіз, дискурсивний аналіз, наратологічний аналіз,**

семантичний аналіз, когнітивно-лінгвістичний аналіз, інтертекстуальний аналіз.

Корпусний аналіз є одним з найефективніших методів дослідження літературних текстів, що дозволяє аналізувати великі обсяги тексту для виявлення частотності вживання слів, колокацій, синтаксичних структур і семантичних полів. Використання методів корпусної лінгвістики, наприклад, дозволяє досліджувати частотність вживання певних слів або фраз, що допомагає розкривати тематичні та стилістичні особливості тексту (Jones, 2018). Створення літературних корпусів, таких як Британський національний корпус або спеціально зібраних корпусів сучасних авторів, дозволяє виявляти закономірності в мові та стилі (Biber, 2010). Корпусний аналіз також дає можливість порівнювати тексти різних авторів або різних періодів, що дозволяє виявити еволюцію мовних і стилістичних особливостей.

Наприклад, аналіз корпусу творів Маргарет Етвуд 2019-2024 років показав зростання частотності використання *екологічної лексики* та *метафор*, що відображає зростання інтересу до теми зміни клімату. У романі *«The Testaments»* Етвуд часто використовує такі фрази, як *«melting ice»* і *«choking smoke»*, що підкреслюють екологічні катастрофи:

*"The **choking smoke** rose over the city as if it were part of the new normal"* (Atwood, 2019: 303).

Стилістичний аналіз зосереджується на вивченні мовних особливостей художніх текстів, включаючи аналіз лексики, синтаксису, образності та звукових засобів. Цей метод дозволяє виявити індивідуальні риси стилю окремих авторів та їхніх літературних прийомів (Leech, 2008). Стилістичний аналіз також включає вивчення таких аспектів, як ритм, метафори, алітерація та інші стилістичні засоби, які формують естетичний вплив твору.

Наприклад, у романі *«The Book Thief»* Маркуса Зусака було виявлено значне використання метафор та персоніфікацій, що підсилює емоційний вплив та створює унікальну атмосферу оповідання.

*"**Death walked** the streets like an old friend, **tired of** human folly"* (Zusak, 2019: 307).

Тут Смерть виступає як оповідач, що додає унікальної перспективи на події Другої світової війни. Використання персоніфікованої Смерті дозволяє автору розкрити емоції та рефлексії, які зазвичай не асоціюються з цією концепцією. Сама *Смерть* у цій фразі символізує неминучість та всеприсутність смерті під час війни, зокрема в контексті Другої світової війни, на яку орієнтується роман. Символізм допомагає передати атмосферу трагедії та втрати, яка пронизує весь роман, марність людських помилок *("tired of human folly"*).

Дискурсивний аналіз дозволяє вивчати, як мова використовується для конструювання соціальної реальності та ідентичності персонажів у художніх творах. Цей підхід досліджує, як автори використовують мовні стратегії для відображення ідеологічних позицій, соціальних практик та владних відносин (Fairclough, 2013). Дискурсивний аналіз допомагає зрозуміти, як літературні твори відображають та впливають на соціальний контекст, в якому вони створені.

Наприклад, аналіз роману *«A Little Life»* Ганії Янагіхари виявив, як автор використовує дискурс болю та травми для дослідження соціальних ідентичностей та міжособистісних стосунків. У романі зустрічаються фрази, такі як:

"Pain had become a part of his everyday existence, like a shadow that never left" (Yanagihara, 2015: 328).

Наратологічний аналіз зосереджується на вивченні структури розповіді, включаючи аналіз сюжету, характерів, часу і простору. Цей метод дозволяє дослідити, як автори організовують наратив для досягнення певних художніх цілей (Genette, 1980). Наратологічний аналіз також включає вивчення перспективи оповідача, технік наративного часу та просторових характеристик твору.

Наприклад, у романі *«Where the Crawdads Sing»* Ділії Оуенс наратологічний аналіз показав, як автор використовує флешбеки та переміщення в часі для створення напруги та розкриття характерів.

"*The past year was only a shadow on the wall of her memory, but that day remained clear, like a beam of sunlight"* (Owens, 2018: 311).

Авторка поданим вище прикладом підкреслює контраст між минулим роком і конкретним днем, використовуючи образи тіні та сонячного променя. *«The past year was only a shadow on the wall of her memory»* передає відчуття нечіткості та забуття, тоді як *«that day remained clear, like a beam of sunlight»* створює образ яскравого, чіткого і важливого спогаду. Цей контраст допомагає підкреслити значимість певних подій у житті героїні.

Семантичний аналіз художніх текстів дозволяє вивчати значення слів і фраз у контексті твору. Цей метод включає дослідження лексичних полів, семантичних відносин та конотативних значень, що створюють багатошаровість літературного твору (Cruse, 2011). Семантичний

аналіз також може включати дослідження символів і метафор, що використовуються для передачі глибших смислів.

Наприклад, аналіз символіки у романі *«Normal People»* Саллі Руні показав, як автор використовує прості побутові предмети для символізації складних емоційних станів персонажів. У романі часто згадується *"a cup of hot tea"*, який символізує теплоту та комфорт у стосунках героїв:

"She brought him ***a cup of hot tea,*** *and that simple act filled him with calm"* (Rooney, 2018: 112).

Когнітивно-лінгвістичний аналіз досліджує, як читачі сприймають та інтерпретують художні тексти, використовуючи когнітивні схеми та метафори. Цей підхід дозволяє зрозуміти, як автори створюють уявні світи та як читачі взаємодіють з ними на когнітивному рівні (Stockwell, 2002). Когнітивно-лінгвістичний аналіз також допомагає виявити, як літературні тексти викликають емоційні та психологічні реакції у читачів.

Наприклад, у романі *"Circe"* Мадлен Міллер когнітивно-лінгвістичний аналіз показав, як використання міфологічних метафор сприяє глибшому зануренню читача у світ античної Греції:

"Her heart beat like a wild beast breaking free" (Miller, 2018: 101).

Міфологічні метафори глибоко вкорінені в культурні та історичні контексти. Вони використовують загальновідомі образи та історії, щоб створити нові значення. У випадку з метафорою *«Her heart beat like a wild beast breaking free»*, когнітивна схема *«серце як звір»* допомагає читачеві уявити емоції героїні через знайомі образи дикого звіра, що символізує неконтрольовану силу та енергію. Враховуючи, що *«Circe»* заснована на грецькій міфології, метафора звірів є особливо значущою. У міфологічному контексті звірі часто асоціюються з первісною силою, інстинктами та природною магією. Ця метафора підсилює відчуття, що емоції героїні є природними та потужними, як сили природи, що виходять за межі людського контролю.

Інтертекстуальний аналіз зосереджується на вивченні взаємодії між текстами, включаючи аналіз алюзій, цитат і ремінісценцій. Цей метод дозволяє дослідити, як автори використовують інші тексти для створення нових смислів та культурних контекстів (Kristeva, 1980). Інтертекстуальний аналіз допомагає виявити зв'язки між різними літературними творами та їх вплив на сприйняття читачів.

Наприклад, у романі *«The Casual Vacancy»* Дж. К. Роулінг було виявлено численні алюзії на класичні твори літератури, що збагачує текст культурними відсиланнями та надає йому багатошарового значення. Наприклад, Роулінг пише: *"It was the best of times, it was the worst of times," echoing the famous opening line of Charles Dickens' "A Tale of Two Cities"* (Rowling, 2012: 187).

Ця алюзія має кілька важливих функцій:

Розкриває історичний контекст і паралелі: Фраза Дікенса описує період Французької революції, часи великих соціальних потрясінь і змін. Використання цієї алюзії у романі Роулінг створює паралелі між соціальними і політичними проблемами XVIII століття та сучасними проблемами, які описані в романі *«The Casual Vacancy».* Роман Роулінг також торкається тем соціальної нерівності, політичних конфліктів та боротьби за владу, що робить алюзію на Дікенса особливо доречною.

Підкреслює контраст і протиріччя: Фраза «*It was the best of times, it was the worst of times»* акцентує на контрастах і протиріччях, що характеризують певний історичний період. У романі Роулінг алюзія підкреслює суперечливість ситуації в маленькому містечку Пегфорд, де співіснують злидні та багатство, благородство та егоїзм, гармонія та конфлікти. Це допомагає створити глибше розуміння складності соціальних відносин і моральних дилем, які постають перед героями.

Відображає інтертекстуальність і культурну пам'ять: Використання відомої цитати з Дікенса створює інтертекстуальний зв'язок між двома творами, додаючи глибини і багатозначності тексту Роулінг. Для читачів, знайомих з романом *«A Tale of Two Cities»,* алюзія викликає асоціації з його темами і персонажами, що збагачує сприйняття роману Роулінг. Це також відображає здатність літератури спілкуватися через час і простір, створюючи нові значення через взаємодію текстів.

Надає стилістичного ефекту: Алюзія на Дікенса додає тексту Роулінг урочистості і літературного звучання. Відомий ритм і структура фрази з «A Tale of Two Cities» надають початку роману «The Casual Vacancy» певної ваги і значущості, залучаючи читача до глибшого розгляду описуваних подій.

Висновки. Використання лінгвістичних методів для аналізу сучасних художніх творів дозволяє отримати глибше розуміння текстуальної структури, стилістичних особливостей та соціально-культурного контексту літературних творів. Корпусний аналіз, стилістичний аналіз, дискурсивний аналіз, наратологічний аналіз, семантичний аналіз, когнітивно-лінгвістичний аналіз та інтертекстуальний аналіз забезпечують

всебічний підхід до дослідження літературних текстів. Кожен з цих методів робить свій внесок у розуміння риторичних стратегій, стилістичних особливостей та соціальних аспектів мовлення, що є ключовими для аналізу сучасної літературної творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балашова С.С. Лінгвокультурний концепт як одиниця дослідження. *Сучасні дослідження з іноземної філології* : зб. наук. пр. Ужгород. 2006. Вип.4. С. 332-340.
2. Бецен Т. Види аналізу художнього тексту. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* 2017. Випуск 64. Ч. ІІ. С. 239–244.
3. Лук'янець Г. Г. Основні напрямки сучасних корпусних досліджень мови та перспективи їх подальшого розвитку. *Наукові праці Національного університету харчових технологій.* 2012. № 44. С. 127–133.
4. Сафарян С. І. Intertextual Analysis of Artistic Work as a Way of Forming the Interpretive Competence of Students at Literature Lessons. *Кременецькі компаративні студії (IX)*. 2019. Pp. 102–113.
5. Селіванова, О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К. 2008. 711 с.
6. Скорина Л. В. Аналіз художнього твору. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2013. 424 с.
7. Atwood M. The testaments. McClelland & Stewart. Canada. 2019. 432 p.
8. Biber D. Corpus Linguistics and Linguistic Theory. Cambridge University Press. 2010. URL: https://www.cambridge.org/core/books/corpus-linguistics/752FDD567F6BFD38E3287CBEDEDDA4FC.
9. Cruse D. A. Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics. Oxford University Press. 2011. 424 p.
10. Fairclough N. Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language. Routledge. 2013. URL: https://www.routledge.com/Critical-Discourse-Analysis-The-Critical-Study-of-Language/Fairclough/p/book/9781405858229
11. Genette G. Narrative Discourse: An Essay in Method. Cornell University Press. 1980. 288 p.
12. Kristeva J. Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art. Columbia University Press. 1980. 324 p.
13. Leech G. Language in Literature: Style and Foregrounding. Pearson Education. 2008. 234 p.
14. Miller M. Circe. Little, Brown and Company. 2018. 400 p.
15. Owens D. Where the Crawdads Sing. G.P. Putnam's Sons. 2018. 384 p.
16. Rooney S. Normal People*. Faber & Faber. 2018. 288 p.
17. Rowling J. K. The Casual Vacancy. Little, Brown and Company. 2012. 503 p.
18. Sinclair J. Corpus, Concordance, Collocation. Oxford: Oxford University Press, 1991. 170 p.
19. Smith J. Linguistic Methods in Literary Studies. Cambridge University Press. 2020. 320 p.
20. Stockwell P. Cognitive Poetics: An Introduction. Routledge. 2002. 193 p.
21. Yanagihara H. A Little Life. Doubleday. 2015. 720 p.
22. Zusak M. The Book Thief. Knopf. 2019. 552 p.

REFERENCES

1. Balashova S.S. (2006). Linhvokulturnyi kontsept yak odynytsia doslidzhennia. [Linguocultural concept as a unit of the investigation]. *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii : zb. nauk. pr.* Uzhhorod – *Modern investigations in foreign philology*. 2006. 4. Pp. 332–340. [in Ukrainian].
2. Betsen T. (2017). Vydy analizu khudozhnoho tekstu. [The types of artistic works analysis]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filolohichna – Scientific Bulletin of Lviv university*. Series: Philology. 2017. 64. Ch. II. Pp. 239–244. [in Ukrainian].
3. Lukianets H. H. (2012). Osnovni napriamky suchasnykh korpusnykh doslidzhen movy ta perspektyvy yikh podalshoho rozvytku. [Main approaches of modern corpus linguistic investigations and perspectives of their future development]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu kharchovykh tekhnolohii – Scientific works of Food technologies National university*. 2012. № 44. Pp. 127–133. [in Ukrainian].
4. Safarian S. (2019). I. Intertextual Analysis of Artistic Work as a Way of Forming the Interpretive Competence of Students at Literature Lessons. *Kremenetski komparatyvni studii (IX) – Kremenets Comparative Studies (IX)*. 2019. Pp. 102–113. [in Ukrainian].
5. Selivanova, O. O. (2008). Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy. [Modern Lingustics: approaches and problems]. Poltava : Dovkillia-K. 2008. 711 p. [in Ukrainian].
6. Ckoryna L. V. (2013). Analiz khudozhnoho tvoru. [Artistic works analysis]. Ternopil: Navchalna knyha-Bohdan, 2013. 424 p. [in Ukrainian].
7. Atwood M. (2019) The testaments. McClelland & Stewart. Canada. 2019. 432 p.
8. Biber D. (2010) Corpus Linguistics and Linguistic Theory. Cambridge University Press. 2010. URL: https://www.cambridge.org/core/books/corpus-linguistics/752FDD567F6BFD38E3287CBEDEDDA4FC.
9. Cruse D. A. (2011) Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics. Oxford University Press. 2011. 424 p.
10. Fairclough N. (2013) Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language. Routledge. 2013. URL: https://www.routledge.com/Critical-Discourse-Analysis-The-Critical-Study-of-Language/Fairclough/p/book/9781405858229
11. Genette G. (1980) Narrative Discourse: An Essay in Method. Cornell University Press. 1980. 288 p.

12. Kristeva J. (1980) Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art. Columbia University Press. 1980. 324 p.
13. Leech G. (2008) Language in Literature: Style and Foregrounding. Pearson Education. 2008. 234 p.
14. Miller M. (2018) Circe. Little, Brown and Company. 2018. 400 p.
15. Owens D. (2018) Where the Crawdads Sing. G.P. Putnam's Sons. 2018. 384 p.
16. Rooney S. (2018) Normal People*. Faber & Faber. 2018. 288 p.
17. Rowling J. K. (2012) The Casual Vacancy. Little, Brown and Company. 2012. 503 p.
18. Sinclair J. (1991) Corpus, Concordance, Collocation. Oxford: Oxford University Press, 1991. 170 p.
19. Smith J. (2020) Linguistic Methods in Literary Studies. Cambridge University Press. 2020. 320 p.
20. Stockwell P. (2002) Cognitive Poetics: An Introduction. Routledge. 2002. 193 p.
21. Yanagihara H. (2015) A Little Life. Doubleday. 2015. 720 p.
22. Zusak M. (2019) The Book Thief. Knopf. 2019. 552 p.

УДК 81’367:811.133.1
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-25

Ольга МІТЕНКО,
orcid.org/0000-0002-2913-7962
доктор філософії,
доцент кафедри романо-германських мов
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України
(Київ, Україна) mitenkoolya@ukr.net

ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЦЯ ЧЛЕНІВ ФРАНЦУЗЬКОГО РЕЧЕННЯ У СКЛАДІ ТЕМИ

Стаття присвячена розгляду засобів вираження теми висловлювання, анафоричних зв’язків зокрема, розташування членів речення у групі теми та відповідних лексичних маркерів, характерних для цієї групи. Матеріалом дослідження послугували франкомовні газетні тексти, взяті з періодичних видань Le Figaro, Le Monde. Автором розглянуто зміну порядку слів як одного із найефективніших засобів реалізації актуального членування. Відтак, окреслено основні характеристики порядку слів у французькому реченні, серед яких виділяємо: прогресивність та сталість. Автором також детально опрацьовано групу теми. Засобами тема-рематичних зв’язків виступають лексичні (детермінативи, артиклі, частки, повтори) та синтаксичні (порядок слів). Їх використання є взаємопов’язаним та функціонує нерозривно. Детально описано наступні члени речення у складі теми висловлювання: підмет (граматичне членування співпадає із комунікативним; використання означених артиклів, присвійних та вказівних прикметників); прямий додаток (прямий додаток-займенник завжди є елементом теми; реприза та антиципація часто супроводжують прямий додаток у складі теми), непрямий додаток (позначає особу чи предмет, відомі з контексту, супроводжується займенником, означеним артиклем, присвійним чи вказівним прикметником); обставина (місця та часу) (легко змінює місце у реченні), присудок (рідкі випадки абсолютної інверсії). Члени речення, що відносяться до групи теми, розташовуються на початку речення, оскільки несуть вже відому інформацію. До лексичних маркерів групи теми відносимо означений артикль, вказівні та присвійні займенники та прикметники. Важливим засобом вираження теми є анафоричні зв’язки (синоніми, контекстуальні синоніми, повтори, особові та вказівні займенники). Фактично будь-який член у французькому реченні може входити до групи теми.

Ключові слова: *актуальне членування речення, порядок слів, тема, рема, підмет, присудок, прямий додаток, непрямий додаток, обставина (місця та часу).*

Olha MITENKO,
orcid.org/0000-0002-2913-7962
PhD,
Assistant Professor at the Department of Romano-Germanic Languages
Educational and Scientific Humanitarian Institute of National Academy of Security Service of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) mitenkoolya@ukr.net

CHARACTERISTICS OF THE PLACE OF THE MEMBERS OF THE FRENCH SENTENCE WITHIN THE SUBJECT

The article is devoted to the consideration of the means of expressing the topic of the statement, anaphoric connections in particular, the location of the sentence members in the topic group and the corresponding lexical markers characteristic of this group. French-language newspaper texts taken from the periodicals Le Figaro and Le Monde served as research material. The author considered changing the order of words as one of the most effective means of implementing topical membership. Therefore, the main characteristics of the order of words in a French sentence are outlined, among which we highlight: progressiveness and constancy. The author has also developed a group of topics in detail. Lexical (determinatives, articles, particles, repetitions) and syntactic (word order) are the means of theme-rhematic connections. Their use is interconnected and functions inseparably. The following members of the sentence as part of the subject of the statement are described in detail: subject (grammatical division coincides with communicative; use of definite articles, possessive and indicative adjectives); direct object (the direct object-pronoun is always an element of the theme; repetition and anticipation often accompany the direct object as part of the theme), indirect object (denotes a person or object known from the context, accompanied by a pronoun, definite article, possessive or indicative adjective); circumstance (of place and time) (easily changes place in the sentence), predicate (rare cases of absolute inversion). Clause members belonging to the topic group are placed at the beginning of the sentence because they carry already known information. The lexical

markers of the topic group include the definite article, demonstrative and possessive pronouns and adjectives. Anaphoric connections (synonyms, contextual synonyms, repetitions, personal and demonstrative pronouns) are an important means of expressing the topic. In fact, any article in a French sentence can be part of a subject group.

Key words: *relevant sentence structure, word order, theme, rheme, subject, predicate, direct object, indirect object, circumstance (place and time).*

Постановка проблеми. Актуальне членування речення виконує важливу інформативну функцію та допомагає досягти комунікативної мети висловлювання. Зазначений феномен, безсумнівно, потребує детального вивчення, особливо в контексті зіставного аналізу української та французької мов. Заявлена проблематика актуальна не лише для лінгвістів-теоретиків, а й для практиків, перекладачів зокрема, адже врахування законів актуального членування допоможе краще зрозуміти мету повідомлення та адекватно донести її мовою перекладу.

Аналіз досліджень. Родоначальником вчення про актуальне членування речення вважають французького лінгвіста Анрі Вейля. Явище актуального членування речення досліджували такі мовознавці: К. Крушельницька, А. Загнітко, Т. Ніколаєва, І. Ковтунова, О. Йокояма, Н. Валгіна, Ю. Бурмистрович та інші [1].

Виклад основного матеріалу. До основних засобів тема-рематичних зв'язків відносять лексичні (детермінативи, артиклі, частки, повтори) та синтаксичні (порядок слів). Використання цих засобів є взаємообумовленим, а отже, вивчати їх доцільно у нерозривному зв'язку. Як відомо, одним із найбільш дієвих засобів вираження комунікативного членування є зміна порядку слів.

Розташування членів речення у тій чи іншій послідовності має конкретне функціональне значення, яке залежить від особливостей синтаксичної побудови тієї чи іншої мови. Характерною особливістю синтаксису французької мови є наявність прямого та фіксованого порядку слів. Ш. Баллі характеризує порядок слів у французькому реченні як «прогресивний». Під «прогресивним» розуміємо порядок слів від головного члена словосполучення до підрядного. Французькій мові, в цілому, притаманна тенденція до прогресивного порядку слів і до обмеженої дистаксії [2].

Для того, щоб продемонструвати засоби вираження теми у французьких газетних статтях, ми пропонуємо розглянути розташування членів речення у групі теми та відповідні лексичні маркери, характерні для групи теми.

Підмет. У тих випадках, коли підмет входить до складу теми повідомлення, він розташовується на початку речення, тобто займає належну йому, відповідно до норми прямого порядку слів, синтаксичну позицію. У такому випадку граматичне членування співпадає із комунікативним, речення експресивно нейтральне та надає тексту описового характеру:

La coopération franco-allemande *contre le terrorisme favorise la compréhension réciproque.* ***Elle*** *s'inscrit dans des accords bilatéraux, comme celui signé le 8 avril 1987 par Charles Pasqua avec son homologue allemand (Le Figaro).*

У наведеному прикладі автор використав анафору: замінив іменник з означеним артиклем на особовий займенник. Маркерами, що вказують на належність підмета до групи теми, слугують означений артикль іменника, присвійний та вказівний прикметники (однак, лише в анафоричному використанні).

Означений артикль в індивідуалізуючій функції пов'язує іменник із мовленнєвою ситуацією, перетворює його у відправну точку повідомлення, роблячи його «відомим» (якщо не обом учасникам, то, принаймні, автору), виключаючи, відповідно, можливість його входження до групи реми:

La secousse *a été ressentie à Tokyo.* ***Le séisme*** *intervient après un tremblement de terre qui a fait 31 morts et plus de 2500 blessés dans la région de Niigata samedi (Le Monde).*

Як бачимо з наведених вище речень, підмет входить до групи теми та іменник супроводжується означеним артиклем в індивідуалізуючій функції. У другому реченні тема повторюється, однак, автор з метою уникнення повтору використав синонім: *la secousse – le séisme*.

Функцію індивідуалізації виконують також присвійні та вказівні прикметники, які також вказують на належність іменника до теми висловлювання:

Sans explications, ***cet*** *informaticien de 33 ans est détenu une semaine et, après un interrogatoire serré sur les liens présumés avec Al-Qaeda – qu'il nie – est déporté, malgré ses protestations, vers la Jordanie, puis la Syrie (Le Monde).*

Маркерами підмета-теми також слугують особові, вказівні, та присвійні займенники. Вони не можуть входити до складу реми, оскільки позбавлені денотативної функції та не мають конкретного змісту поза контекстом чи мовною ситуацією, а залежать від попереднього контексту.

A l'Elysée et à Matignon, on s'oriente aujourd'hui vers la rédaction ***d'un projet de loi constitutionnelle****.* ***Celui-ci*** *serait, comme c'est la règle dans ce cas,*

«présenté, au nom du Président de la République, par le premier ministre» (Le Monde).

У подібних випадках значення займенника може бути розкрите лише з попереднього контексту, відповідно, він несе в собі вже відому раніше інформацію. У наведеному прикладі автор використав анафору: замінив іменник вказівним займенником.

Група теми не обов'язково обмежується одним лише підметом. Він зберігає за собою функцію центрального елемента теми, а додатки та обставини утворюють «ситуативний елемент». Останній, виражений обставиною, як правило, починає речення, адже він виконує ще одну функцію – слугує засобом зв'язку з попереднім реченням у рамках надфразової єдності.

En Californie, la pluie et le brouillard *semblent pouvoir porter un répit aux pompiers qui luttent contre les incendies (Francopresse).*

Ситуативний елемент може також завершувати групу теми. Виражаючи в такому положенні обставину, він, в той же час, відноситься до підмета в значенні, наближеному до означення:

L'attentat commis le 11 décembre 2006 à Alger, dans la région de Bouchaoui*, contre un bus transportant les employés d'une entreprise pétrolière algéro-américaine, avait également été filmé et mis en ligne sur un site islamiste sous le titre «La conquête de Bouchaoui» (Le Monde).*

Вибір порядку слів: підмет – обставина – присудок залежить від наміру автора вказати на зв'язок між підметом та обставиною, бажанням зберегти певний ритмічний каданс речення, різним ступенем комунікативної значущості складових елементів теми.

Прямий додаток. Нормативне розташування прямого додатка вираженого іменником – після дієслова. Якщо прямий додаток виражений займенником, його нормативне місце – перед присудком (між підметом та присудком). Прямий додаток-займенник обов'язково є елементом теми: без попереднього контексту не видається можливим зрозумілим, який саме іменник він заміняє.

Mais ***les espions chinois*** *ne se contentent pas d'incursions dans le domaine technologique ou scientifique. On* ***les*** *voit pointer leur nez dans trois grandes affaires politiques qui affectent les Etats-Unis, la France et le Japon (Le Parisien).*

Як показав проведений аналіз, прямий додаток-займенник часто зустрічається у лінійній тема-рематичній прогресії та використовується в якості анафори з метою уникнення повторів. У наведеному вище прикладі рема виражена іменником з означеним артиклем та виступає в ролі підмета. У другому реченні тема (рема попереднього) виражена займенником і вже виступає в ролі прямого додатка.

Прямий додаток-іменник також може входити до складу теми. Це найчастіше спостерігається у тих випадках, коли цей іменник вже зустрічався у попередніх реченнях.

Nicolas Sarkozy a retiré, mardi 13 février, ***les dispositions*** *sur l'hospitalisation d'office, contenues dans son projet de loi sur la prévention de la délinquance.* ***Ces dispositions*** *ont été contestées lors de la seconde lecture à l'Assemblée nationale (Le Monde).*

У цьому прикладі автор використав повтор, однак у першому реченні рема виконує функцію прямого додатка, а в другому – виступає у ролі підмета.

Найчастіше роль прямого додатка як елемента теми підкреслюється прийомом сегментації речення. Додаток-тема виноситься на початок, а потім дублюється займенником:

Toutes ***ces questions****, Arar a promis qu'il* ***les*** *poserait aux juges canadiens et américains, qu'il veut saisir pour enfin connaître la vérité.*

Mais au moins ***cet épisode****,* ***il*** *aura eu le mérite de faire tomber la confiance aveugle que les Israéliens et les gouvernements étrangers accordaient au Mossad (Le Monde).*

Таке винесення додатка на перше місце та його наступне повторення займенником називається репризою.

Можлива й інша конструкція – антиципація, яка також має на меті виділити тему. В такому випадку прямий додаток спочатку повторюється займенником, за яким слідує безпосередньо додаток:

Il *est libre,* ***Boudin****!*

Comme ***il*** *semble loin,* ***le temps*** *où la Maison Blanche faisait et défaisait les gouvernements dans son arrière-cour(Le Monde).*

Обидві структури – реприза та антиципація – слугують для виділення теми, однак мають різне стилістичне забарвлення. Перша має характер експресивно нейтральний. Друга є виразно емоційною та передбачає сильний наголос на іменнику.

Непрямий додаток. Нормативне положення непрямого додатка – після дієслова чи після прямого додатка, якщо він наявний у реченні. Однак, досить часто непрямий додаток можна пробачити на першому місці в реченні, іноді перед прямим додатком. Непрямий додаток прагне зайняти початкове положення – положення теми – якщо він позначає особу чи предмет, відомі з контексту, пов'язані з ситуацією мовлення, які не являють собою нічого нового, несподіваного.

Pour aller d'Europe en Chine, mettons qu'il faille vingt-cinq jours et 625 tonnes de fioul par la RNE, contre trente-cinq jours et 875 tonnes de fioul par le canal de Suez. Entre 2004 et 2011, la tonne de fioul est pasée de 200 à 700 dollars. ***Avec dix jours de navigation gagnés****, l'économie sur le fioul est de 175 000 dollars, sans parler des salaires (Le Monde).*

Непрямий додаток, входячи до складу теми, виконує одночасно функцію сполучної ланки між компонентами надфразової єдності.

Віднесеність непрямого додатка до групи теми, зазвичай, підтверджується наявністю у реченні займенника, означеного артикля, присвійних чи вказівних прикметників.

Monsieur La Roche était chargé d'interroger les hommes. Chez ***le*** *commissaire, les soupçonnés ont commencé de raconter les détailles (Le Monde).*

Автор використав контекстуальний синонім, замінивши ім'я особи назвою її професії з означеним артиклем. Відтак, ще одним типом анафори є використання контекстуального синоніму.

Непрямий додаток на початку речення може входити до складу теми поряд з іншими членами речення чи бути єдиним її елементом.

Ils se sont battus contre les gouvernements et les hommes que le monde, aujourd'hui, regarde avec dédain. ***Avec eux*** *se dégage maintenant* ***le visage de la véritable France*** *(Le Monde).*

Входячи до групи теми, непрямий додаток часто розташовується між підметом та присудком чи між дієсловом та його прямим додатком.

Mossad chérit un grand nombre ***des éclaireurs légendaires****. La liste* ***des exploits de ses agents*** *appartient désormais à l'histoire mondiale des services secrets (Le Figaro).*

У наведеному прикладі автор вжив синонім, замінивши «легендарних розвідників» на «агентів».

Непрямий додаток із легкістю розташовується у різних частинах речення, підпадаючи під вимоги як комунікативного членування, так і будучи сполучною ланкою між компонентами надфразової єдності. Тим не менш, непрямий додаток, входячи до складу групи теми, розташовується переважно на початку речення.

Обставина (місця та часу). В окремому реченні з нейтральним стилістичним забарвленням обставина має своє фіксоване місце – після присудка, до якого вона безпосередньо відноситься, чи після додатка, якщо він є у реченні. Деякі дослідники висловлюють думку стосовно того, що обставина у французькому реченні не має чітко визначеного місця. Це твердження базується на тому, що на практиці – як в усному, так і в письмовому мовленні – обставина досить часто перебуває у дистанктивному положенні по відношенню до присудка. Однак, жодне переміщення обставини чи відрив її від дієслова не відбуваються без достатніх на те причин, просто за бажанням автора. У більшості випадків це відбувається під впливом комунікативного членування та залежить від того, до якої частини повідомлення входить обставина – до теми чи до реми [3].

Обставина часу чи місця, розпочинаючи речення, слугує передусім засобом зв'язку з попереднім реченням чи більш широким контекстом, тому вона входить до складу теми, виконуючи роль її ситуативного елемента:

Attentats racistes, bagarres entre bandes, attaques à main armée : visés lundi par un coup de filet policier, les Clandestini corsi mélangeaient les genres. ***Hier à Paris****, six membres présumés du groupuscule bastiais ont été mis en examen par le juge antiterroriste Gilbert Thiel (Le Figaro).*

У наведених прикладах ситуативний елемент теми, визначаючи час і місце розгортання події, слугує відправним пунктом повідомлення. Вживання «відносних слів» є характерним для групи теми. До таких слів відносяться вказівники часу *(hier, aujourd'hui, demain, après-demain etc.)*, місяця *(non loin, près de etc.)*, тобто ці слова вказують на час та місце по відношенню до заданого часу та місця. У такій ролі обставина може, як і непрямий додаток, виступати у зв'язку з іншими елементами теми чи може бути одна:

Dans l'arrière-cour *de l'immeuble se situait un dépôt.* ***Dans ce dépôt*** *les terroristes stockaient les explosifs (Le Monde).*

Обставина на початку речення є суттєвим виразником групи теми у тих випадках, коли підмет, що входить до групи реми переміщається у сильне, кінцеве положення:

Au cours de la perquisition *se trouvait un extincteur bourré d'explosif (Le Figaro).*

Характерною для обставини є функція «інтродуктера» теми-підмета. При цьому іменник, який, зазвичай, слідує за обставиною, яка починає речення, супроводжується маркерами теми: означеним артиклем, вказівними та присвійними прикметниками, за виключенням власного імені:

Le 22 juillet, la *directrice, qui avait appris que les diplomates de l'ambassade américaine exportait des pièces appartenant au patrimoine national, avait envoyé à l'ambassadeur des Etats Unis en Colombie, William Wood, une note, également transmise au ministère colombien de la culture (Le Monde).*

На початку речення обставина може входити до складу теми разом із присудком, тоді як підмет знаходиться у сильній кінцевій позиції.

Присудок. Питання про відношення дієслова до складу теми є досить непростим для вирішення. Дієслово несе в собі велике смислове навантаження, однак може входити до складу теми. Достатньо просто поставити спонтанне запитання до речення, адже воно завжди відноситиметься до реми, а рема – одна. Тема входить до складу запитання.

Випадки переміщення дієслова на початок речення (абсолютна інверсія) трапляються доволі рідко. Вони, зазвичай, можливі для дієслів пересування та місцеперебування. Таких як *venir, arriver, rester, suivre, se présenter, entrer etc*. Однак, у ході аналізу ми виявили, що будь-яке дієслово може розташовуватися на початку речення, тобто формально зайняти місце теми. Найчастіше це трапляється, коли автор хоче підкреслити зв'язок із попереднім реченням, тобто вказати на приналежність дієслова до групи теми:

Sous Mao, tout était simple. ***Coexistaient*** *une gigantesque sécurité publique – le Gonganbu – et un service politique, le service d'enquête du parti communiste (Diaochabu) (Le Monde).*

Трапляються також випадки, коли автор опускає безособовий займенник *il* і таким чином намагається наголосити на тому, що дієслово входить до складу теми:

Faut dire *que Bourdin, c'est la star de RMC et de BFM-TV (Le Monde).*

Ces personnes qui se pressent dans les locaux de l'hôtel de police de la ville depuis le 6 novembre sont de futurs « citoyens-relais ». Leur mission? ***Signaler*** *à la police les incivilités commises dans leur quartier (Le Monde).*

Загалом випадки абсолютної інверсії є досить рідкими, адже винесення дієслова на початок речення суперечить французькій граматичній нормі та є сильним засобом актуального членування.

Отже, можна зробити висновок, що члени речення, які входять до складу групи теми, розташовуються ближче до початку фрази. Лексичними маркерами групи теми є означений артикль, вказівні та присвійні займенники та прикметники. Анафоричні зв'язки є одним з основних засобів вираження теми. Вони можуть виражатися синонімами, контекстуальними синонімами, повторами, особовими та вказівними займенниками. Незважаючи на чіткий та фіксований порядок слів у французькому реченні, будь-який його член може входити до групи теми. Відповідно до свого задуму, автор може змінювати порядок слів, навіть всупереч граматичній нормі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: синтаксис: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.
2. Bally Ch. Linguistique génerale et linguistique française. Berne. 1950. 440 p.
3. Blinkenbery A. L'ordre des mots en français modèrne. Copénhague. 1928. 247 p.

REFERENCES

1. Zahnitko A. P. (2001) Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy: syntaksys [Theoretical grammar of the Ukrainian language: syntax monograph:]: monohrafiia. Donetsk National University, 662. [in Ukrainian]
2. Bally Ch. (1950) Linguistique génerale et linguistique française [General linguistics and French linguistics]. Berne. 440 p. [in French]
3. Blinkenbery A. (1928) L'ordre des mots en français modèrne [Word order in modern French]. Copénhague. 247 p. [in French]

УДК 811.111'42
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-26

Ірина МОРОЗОВА,
orcid.org/0000-0002-1243-7854
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(Харків, Україна) irina.i.morozova@karazin.ua

Юлія АФАНАСЬЄВА,
orcid.org/0009-0003-5298-9789
магістр філології
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(Харків, Україна) july1998765@gmail.com

КОНСТРУЮВАННЯ ДИСКУРСИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПРЕЗИДЕНТА США В ІНАВГУРАЦІЙНИХ ПРОМОВАХ

У статті охарактеризовано дискурсивну особистість Президента США з огляду на те, як вона конструюється в інавгураційній промові. Метою роботи є узагальнення особливостей вербальної та невербальної поведінки голови держави під час офіційної церемонії вступу на посаду, а також виведення ціннісної складової цієї поведінки та відтворення структури об'єкта дослідження в історичній перспективі. Матеріалом дослідження обрано промови Дж. Вашингтона як першого Президента країни, Ф. Д. Рузвельта як єдиного Президента, що перебував на посаді найдовший термін, та двох останніх Президентів, Д. Трампа як представника Республіканської партії і Дж. Байдена як представника Демократичної партії. Одиницею аналізу на вербальному рівні є мовленнєвий акт як взаємодія адресанта, Президента США, та адресата, виборців, що допомагає першому конструювати заплановане дискурсивне значення у ході звернення до останніх. Встановлено, що в ритуалізованому інавгураційному дискурсі домінують лише три мовленнєві акти – перформатив як виконання дії (у першу чергу принесення присяги, а також подяки, благословення та побажання, що є обов'язковим елементом аналізованого типу дискурсу); констатив як основний засіб передачі інформації адресатам інавгураційної промови та промісив як вербалізація планів Адміністрації новообраного Президента. Мовленнєві акти менасиви, квеситиви та директиви не зафіксовано у корпусі емпіричного матеріалу, що пояснюється специфікою аналізованого дискурсу. В інавгураційному дискурсі наявна тенденція до змін на ціннісному рівні його автора, Президента США: для XVII ст. основними є свобода та незалежність, для середини XX ст. – економічний та фінансовий добробут, для XXI ст. – пріоритет інтересів соціальних, расових та гендерних меншин. Переданий вербально зміст підкріплюється невербальною складовою, головним чином мімікою, жестами, інтонацією, причому кожен мовець має свій специфічний набір таких елементів. Стаття завершується окресленням перспектив подальших розвідок.

Ключові слова: *вербальні засоби спілкування, дискурсивна особистість Президента США, інавгураційний дискурс, констатив, мовленнєвий акт, невербальні засоби спілкування, перформатив, промісив.*

Iryna MOROZOVA,
orcid.org/0000-0002-1243-7854
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Philology and Foreign Language Teaching Methods
V.N. Karazin Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine) irina.i.morozova@karazin.ua

Yuliia AFANASIEVA,
Master of Philology,
V.N. Karazin Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine) july1998765@gmail.com

CONSTRUCTING THE DISCURSIVE PERSONALITY OF THE USA PRESIDENT IN INAUGURAL ADDRESES

The article examines the discursive personality of the USA President in terms of its being constructed in the inaugural address. The aim of the work is to summarize the features of verbal and non-verbal behavior of the head of state during

the official inauguration ceremony, as well as to derive the value component of this behavior and reproduce the structure of the object of research in historical perspective. The material of the study is the addresses of G. Washington as the first President of the country, F. D. Roosevelt as the longest-serving President, and the two latest Presidents, D. Trump as a representative of the Republican Party and J. Biden as a representative of the Democratic Party. The unit of analysis at the verbal level is the speech act as the interaction of the addresser, the President of the United States, and the addressee, the voters, which helps the former to construct the planned discursive meaning when addressing the latter. It has been established that only three speech acts dominate in the ritualized inaugural discourse – the performative as the performance of the action (primarily of taking the oath, as well as of thanking, blessing and wishing, which is an indispensable element of the analyzed type of discourse); the constative as the main means of passing on information to the addressees of the inaugural speech and the promisive as the main means of making plans of the new President's Administration explicit. The speech acts of menacing, questioning and directing are not found in the empirical material corpus, which is explained by the specifics of the analyzed discourse. In the US President's inaugural discourse, there is a tendency of the value level to change: for the 17th century, freedom and independence are the main ones, for the middle of the 20th century, it is economic and financial well-being, for the 21st century, it is the priority of social, racial and gender minorities' interests. The content expressed verbally is supported by a non-verbal component, mainly facial expressions, gestures, and intonation, with each speaker having his own specific set of such elements. The article concludes by outlining the prospects for further exploration.

Key words: *constative, discursive personality of the President of the United States, inaugural discourse, non-verbal means of communication, performative, promisive, speech act, verbal means of communication.*

Постановка проблеми. Протягом усього життя людина як представник своєї лінгвокультурної спільноти виступає в багатьох статусних та ситуативних ролях у безлічі комунікативних ситуацій, через які можна досліджувати й описувати мовця як дискурсивну особистість. Антропоцентричний підхід до аналізу мовлення дозволив розробити розгалужену типологію особистостей, серед яких найбільший, на нашу думку, пояснювальний потенціал має дискурсивна особистість, адже її аналіз дозволяє експлікувати взаємозв'язок між мовою та іншими знаковими системами, які найчастіше використовуються в процесі спілкування (Солощук, 2006), а не лише описати специфіку мови як основного засобу комунікації.

Дискурсивна особистість як узагальнена теоретична модель окремого індивіда, що продукує мовлення, або групи таких індивідів, об'єднаних за ознаками статі, соціального статусу, посади, тощо, містить психологічні та соціокультурні аспекти (Приходько, 2013: 54-55): характер, досвід, віру, цінності, світогляд, тощо. Особистість мовця розкривається у способі, у який він/вона використовує мову, виражає свої думки і почуття, а також взаємодіє з іншими мовцями. Оскільки кожна людина має унікальну особистість, то і спосіб, яким вона використовує мову, буде відмінним. З іншого боку, узагальнення особливостей вербальної та невербальної поведінки мовців дає змогу відтворити специфіку аналізованої лінгвокультурної спільноти по її ключових фігурах, у т. ч. в діахронії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє окреслити певні питання, вже вирішені мовознавцями стосовно дискурсивної особистості представників англомовних країн XVIII–XXI ст. Зокрема, змодельовано особистість англійського детектива-аматора на базі аналізу вербальних та невербальних компонентів, якими останній оперує у ядерній та неядерній зонах свого дискурсивного оточення (Солощук, 2022), американського письменника-гумориста, який вербалізує власне світобачення за допомогою індивідуальних мовних варіацій (Кузнєцова, 2021), ідеального чоловіка, як його уявляли британські жінки-письменниці XVIII–XXI ст. (Гужва, 2020), американського управлінця, який змінює соціальні ролі у ході професійної діяльності (Soloshchuk, Skrynnik, 2019), вікторіанської жінки, стереотип якої представлено в п'єсах британських драматургів XIX ст. (Морозова, 2018), і т.і. Проте, діахронічні зміни, яких зазнають мовні та позамовні характеристики знакових персоналій, у тому числі президентів США, потребують подальшого розгляду.

Метою статті є аналіз вербального, невербального та ціннісного рівнів дискурсивної особистості Президента США в інавгураційному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Під дискурсивною особистістю розуміємо представника певної лінгвокультурної спільноти, який/яка діє в континуальному комунікативному просторі і може разом із мовним кодом використовувати й трактувати інші семіотичні коди залежно від типу дискурсивних відносин, в яких вона бере участь в певній комунікативній ситуації (Солощук, 2006: 169). До одиниць мовного коду відносимо притаманні особистості мовні засоби, структури мовлення, комунікативні стратегії, тощо. Відмінною рисою дискурсивної особистості є здатність ідентифікувати й продукувати одиниці не тільки мовного, але й немовного плану, з яких складається процес комунікації і які впливають на нього безпосередньо чи опосередковано (Солощук,

2006: 170). Дискурсивна особистість реалізується в дискурсі, причому комунікативна діяльність цієї особистості залежить від типу дискурсу, в якому вона діє (Солощук, 2022: 119).

Дискурс визначаємо на засадах когнітивно-прагматичної та соціолінгвістики. З когнітивно-комунікативної перспективи дискурс – це інтегральний феномен, мисленнєво-комунікативна діяльність, сукупність процесу і результату; він має як екстралінгвальний, так і власне лінгвальний аспект, в останньому крім тексту виділяється пресупозиція і контекст (прагматичний, соціальний, когнітивний), що обумовлюють вибір дискурсивною особистістю мовних засобів (Шевченко, 2015: 124). Із соціо-лінгвістичної перспективи дискурс потрактовується з огляду на статусно-рольові відносини, у межах яких відбувається взаємодія представників соціальних груп або інститутів один з одним, число яких визначається конкретним етапом розвитку суспільства, і поділяється на побутовий / персональний / особистісно-орієнтований та інституційний / статусно-орієнтований (Ларькіна, 2010: 300). Президент США як дискурсивна особистість реалізується в межах інституційного дискурсу, підтипом якого є інавгураційний, або мисленнєво-комунікативний феномен, процес і результат мовленнєвої діяльності дискурсивної особистості Президента США.

Ключовою одиницею інавгураційного дискурсу є мовленнєвий акт, підхід до вивчення і типологізації якого походить із класичного, наданого Дж. Остіним, Дж. Сьорлем та Г. Г. Почепцовим, та, ґрунтуючись на засадах когнітивно-комуніктивної лінгвістики, визначається як мовленнєва взаємодія мовця і слухача для досягнення певних перлокутивних цілей мовця шляхом конструювання ними дискурсивного значення у ході спілкування (Шевченко, 2015: 120). Вперше серед українських дослідників саме Г. Г. Почепцов створив класифікацію мовленнєвих актів, поділивши їх на констативи, промісиви, менасиви, перформативи, директиви і квеситиви (Михайлова, 2014: 399-400). Нижче проаналізуємо конструювання дискурсивної особистості Президента США в інавгураційному дискурсі в наступних планах (за (Шевченко, 2015: 125) – мовному (конфігурація мовленнєвих актів), когнітивному (передавання / конструювання ідей і цінностей) та соціально-прагматичному (взаємодія із електоратом під час церемонії інавгурації і виголошенні однойменної промови). Матеріалом дослідження є інавгураційні промови видатних представників інституту минулих століть, першого Президента країни Джорджа Вашингтона, єдиного Президента США, який обіймав більше двох встановлених термінів, Франкліна Д. Рузвельта, та двох останніх Президентів від Республіканської та Демократичної партій, Дональда Трампа та Джозефа Байдена. Таким чином аналіз конструювання дискурсивної особистості Президента США буде здійснено в діахронії.

Інавгураційна промова сповнена різноманітними мовленнєвими актами, серед яких слід виділити три найбільш вживані – констативи, промісиви та перформативи. Слід зазначити, що процес виголошення інавгураційної промови сам по собі є перформативом. Перед тим як виголосити промову, президент має прийняти присягу, що є, фактично, зазначеним мовленнєвим актом. Текст присяги є незмінним:

I do solemnly swear (or affirm) that I will faithfully execute the office of the President of the United States, and will to the best of my ability, preserve, protect and defend the Constitution of the United States (G. Washington's Inauguration Speech).

Інавгурація президента – це урочиста подія, яка знаменує вступ на посаду голови держави переможця президентських перегонів. Дж. Вашингтон вважається засновником традиції виголошення промов і низки офіційних заходів (CBS News. Inaugural history), пов'язаних із комунікативною ситуацією інавгурації. У цьому ритуалізованому типі дискурсу Президент виступає в якості основного спікера (аспект адресанта), а його авдиторія є реципієнтом (аспект адресата). Основною метою інавгурації є урочисте встановлення президента на посаді глави держави. Спосіб спілкування – контактний та формальний. Місце проведення інавгурації – будівля Капітолію у Вашингтоні, округ Колумбія.

Констативи, включені в усі промови президентів Сполучених Штатів Америки, є твердженнями, які використовуються для передачі інформації / встановлення фактів. За їх допомогою висловлюються політичні та соціальні настанови Республіканської чи Демократичної партії, представником якої є новообраний Президент, надається опис стану країни та проблем, які має вирішувати нова Адміністрація, а також плани нової влади на майбутнє. Саме тому констативи фіксуємо в усіх виступах Президентів США – змінюється тільки їхня тематика та риторика. Порівняймо функціонування констативів в інавгураційних промовах Дж. Вашингтона, Ф. Д. Рузвельта і Дж. Байдена:

Every step by which they have advanced to the character of an independent nation seems to have been distinguished by some token of providential agency (G. Washington's Inauguration Speech).

We Americans of today, together with our allies, are passing through a period of supreme test (F. Roosevelt Forth Inaugural Address, 00.00.37–00.00.46).

We face an attack on our democracy and on truth, a raging virus, growing inequity… (J. Biden's Inauguration Speech, 00.17.25–00.00.17.33).

Дж. Вашингтон констатує глибокий зв'язок між політичними подіями і релігією; він вказує на те, що історія Сполучених Штатів тісно пов'язана з вірою в Божий вплив і сакральну природу становлення новоствореної нації. Для американської лінгвокультурної спільноти у XX ст. на перший план виходить роль країни на світовій арені (*Americans of today, together with our allies*), а у XXI ст. – проблеми духовного та матеріального стану суспільства (*democracy, truth, inequity*).

В інавгураційних промовах нами зафіксовано мовленнєві акти промісиви, наявні наскрізно в історичній перспективі від найпершого її виголошення, порівняймо:

The circumstances under which I now meet you will acquit me from entering into that subject further than to refer to the great constitutional charter... (G. Washington's Inauguration Speech).

If I know aught of the spirit and purpose of our Nation, we will not listen to Comfort, Opportunism, and Timidity. We will carry on (F. Roosevelt's Second Inaugural Address, 00.13.55 – 00.14.15).

*We will build new roads, and highways, and bridges, and airports, and tunnels, and railways all across our wonderful nation (*D. Trump's Inauguration Speech, 00.10.30 – 00.10.40).

I will be a president for all Americans (J. Biden's Inauguration Speech, 00.11.30- 00.00.11.35).

Промісиви в інавгураційних промовах Дж. Вашингтона, першого Президента Сполучених Штатів, встановили важливі стандарти для керівництва країною: в наведеному вище прикладі встановлюється принцип обмеженого уряду та верховенства Конституції. Промісиви в інавгураційних промовах Президента Рузвельта віддзеркалюють соціо-економічні перспективи країни з часів Великої депресії й до кінця Другої світової війни, а завдання Президентів XXI ст. – створення рівних економічних можливостей для усіх громадян.

Виділені нами з інавгураційних промов перформативні висловлення можуть об'єднувати в собі вдячність, бажання благословити та побажати добра:

May God bless America and may God protect our troops (J. Biden's Inauguration Speech, 00.21.15–00.00.21.21).

Важливо відзначити, що інавгураційні промови зазвичай не містять мовленнєві акти квестиву, директиву чи менасиву. На нашу думку це пов'язано з формалізованим та ритуалізованим характером цього виступу, оскільки такі промови не призначені для висловлення загроз або видачі директив. Натомість, вони наголошують на важливості демократії та її цінностей.

Інавгураційний дискурс також експлікує моделювання ціннісного рівня особистості. Ціннісна складова визначає основні аспекти політичної платформи та вибір комунікативної стратегії Президентом США. В історичній перспективі спостерігається зміна акцентів з боротьби за свободу та права на розвиток економіки і створення фінансового добробуту для всіх; американський Президент XXI століття наголошує на соціальних та расових питаннях, правах меншин та способах їх реалізації, наприклад:

...a new and free government can more auspiciously commence... (G. Washington's Inauguration Speech).

We can deliver racial justice (J. Biden's Inauguration Speech, 00.06.14).

Політичний дискурс є цариною, де вербальні компоненти відіграють так само важливу роль, які і невербальні у комплексі з надвербальними, адже тільки комплекс вербального та невербального розкриває емоційний стан мовця, підкріплюючи мовлення невербальними характеристиками (міміка, жести, погляди, пози, інтонації) (Солощук, 2006: 233). Наприклад, Д. Трамп має навіть жест, названий в його честь – *Trump Point.* Цей жест віддзеркалює його спосіб комунікації, відзначений прямотою та відвертістю. У мові тіла Дж. Байдена відзначаємо велику кількість жестів, що вказують на його бажання створити атмосферу приязності та розуміння своєї авдиторії. Виголошуючи інавгураційну промову він часто посміхається, що символізує бажання об'єднати націю та сприяти взаєморозумінню. Президент часто спрямовує свій погляд безпосередньо в камеру та на авдиторію, що створює враження прямого зв'язку з глядачами та підкреслює його намір особисто й чітко передати своє послання нації.

Висновки. В інавгураційних промовах відбувається конструювання дискурсивної особистості президентів США, яка відбиває ключові аспекти їхнього лідерства та публічної самопрезентації. Сама промова належить до особливого типу політичного дискурсу, що має унікальну структуру та мету. Розглянута з точки зору мовленнєвого акту як основної одиниці дискурсу, інавгураційна промова являє собою типовий перформатив, особливо у початковій частині, де Президент дає клятву на вірність. Загалом,

мовленнєвий акт констатив з XVIII по XXI ст. превалює в ритуалізованому інавгураційному дискурсі, адже його метою є презентація фактів з точки зору автора дискурсу. Специфікою інавгураційної промови є відсутність менасивів, директивів та квестивів, що пов'язано з ритуальним характером цього виступу, адже промова не передбачає загроз або запитів, а покликана підкреслити важливість демократії та її цінностей американської лінгвокультурної спільноти.

У ході дослідження було доведено, що ці промови не лише відображають політичні пріоритети новообраного голови держави, але й стають інструментом взаємодії з громадянами-виборцями. Важливою частиною інавгураційних промов є не лише вербальна комунікація, виражена промісивами, констативами та перформативами, але й невербальна – жести та міміка, які підсилюють повідомлення та загальне враження, створюване аналізованою дискурсивною особистістю. Перспективою подальших розвідок є удосконалення розробленої методики та її залучення до аналізу конструювання дискурсивної особистості в ритуалізованому дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гужва О. О. Історичне варіювання дискурсивних стратегій увічливості чоловіків в англомовних жіночих романах XVIII–XXI ст. : дис. … канд. філол. наук: 10.02.04. Харків, 2020. 200 с.
2. Кузнєцова О. В. Актуалізація критичної функції в комічному ідіодискурсі Дейва Баррі. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. Вип. 49, Том 1. С. 95–97. DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.49-1.23
3. Ларькіна М. Інституційний дискурс як соціолінгвістичний феномен. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Філологічні науки*. 2010. Вип. 89 (5). С 299-302.
4. Михайлова Л. В. Класифікація мовленевих актів: різноманітність підходів. *Вчені записки Харківського гуманітарного інверситету «Народна українська академія».* 2014. Т. 20. С. 394–406.
5. Морозова І. І. Стереотипізація персонажного мовлення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2018. Вип. 87. С. 77–84.
6. Приходько Г. І. Оцінка і комунікація : Посібник. Вінниця : Нова книга, 2013. 168 с.
7. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі : Монографія. Харків : Константа, 2006. 300 с.
8. Солощук Л. В. Дискурсивна особистість «Детектив-аматор» (на матеріалі творів А. Крісті). *Актуальні питання гуманітарних наук. Зб. наук. статей Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* 2022. № 48, Т. 2. С. 118–124. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/48-2-19.
9. Шевченко І. С. Мовленнєвий акт і дискурс в когнітивно-прагматичному та історичному ракурсі. *Переклад у наукових дослідженнях представників Харківської школи : кол. монографія.* Вінниця : Нова книга, 2013. С. 117–134.
10. CBS News. Inaugural history. URL: https://www.cbsnews.com/ htdocs/politics/inauguration/history.pdf (Last accessed: 13.05.2024).
11. Soloshchuk L., Skrynnik Yu. Variativity of the Speaker's Verbal and Non-verbal Behavior in the English Managerial Discourse. *Psycholinguistics*. 2023. Vol. 34. P. 110-131. DOI https://doi.org/10.31470/2309-1797-2023-34-2-110-131.
12. First Inaugural Address of George Washington. URL: https://avalon.law.yale.edu/18th_century/wash1.asp (Last accessed: 8.05.2024).
13. Joe Biden's Full Inauguration Speech. URL: https://www.youtube.com/watch?v=LGukNIEIhTU (Last accessed: 8.05.2024)
14. Roosevelt Inauguration – 1945 URL: https://www.youtube.com/watch?v=lClchDYKwnc (Last accessed: 7.05.2024).
15. Trump Inauguration Speech. URL: https://www.youtube.com/watch?v=sRBsJNdK1t0 (Last accessed: 7.05.2024).

REFERENCES

1. Guzhva O. O. (2020) Istorychne variiuvannia dyskursyvnykh stratehii uvichlyvosti cholovikiv v anhlomovnykh zhinochykh romanakh XVIII–XXI st. (Dys. … kand. filol. nauk). [Historical variation of male discourse strategies of politeness in English women's novels of the 18th–21st centuries] (Philology PhD thesis)]. Kharkivskyi natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina, Kharkiv. [in Ukrainian].
2. Kuznietsova O. V. (2021). Aktualizatsiia krytychnoi funktsii v komichnomu idiodyskursi Deiva Barri. [Foregrounding of the critical function in the comic idiodiscourse of Dave Barry]. *Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Filolohiia. [International Humanitarian University Herald. Philology],* 49, (1), 95–97. https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.49-1.23. [in Ukrainian].
3. Lar'kina M. (2010). Instytutsiinyi dyskurs yak sotsiolinhvistychnyi fenomen. [Institutional discourse as a sociolinguistic phenomenon]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Filolohichni nauky. [Research Bulletin. Series: Philological Sciences],* 89 (5), 299–302. [in Ukrainian].
4. Mykhailova L. V. (2014). Klasyfikatsiia movlenevykh aktiv: riznomanitnist pidkhodiv. [Classification of speech acts : a variety of approaches]. *Vcheni zapysky Kharkiskoho humanitarnoho iniversytetu «Narodna ukrainska akademiia». [Research Bulletin of Kharkiv University of Humanities "People's Ukrainian Academy"],* 20, 394-406. [in Ukrainian].
5. Morozova I. I. (2018). Stereotypizatsiia personazhnoho movlennia. [Literary characters' speech stereotypification]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia : Inozemna filolohiia. Metodyka vykladannia*

inozemnykh mov. [The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching], 87, 77–84. [in Ukrainian].

6. Prykhodko H. I. (2013). Otsinka i komunikatsiia : Posibnyk. [Evaluation and Communication : Textbook]. Vinnytsia : Nova knyha publ. [in Ukrainian].

7. Soloshchuk L. V. (2006). Verbalni i neverbalni komponenty komunikatsiї v anhlomovnomu dyskursi : Monohrafiia. [Verbal and non-verbal components of communication in English discourse : Monograph]. Kharkiv : Konstanta publ. [in Ukrainian].

8. Soloshchuk L. V. (2022). Dyskursyvna osobystist «Detektyv-amator» (na materiali tvoriv A. Kristi). [The discursive personality "Amateur Detective" (on the basis of the novels of A. Christie)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Zb. nauk. statei Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. [Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers]*, 48(2). https://doi.org/10.24919/2308-4863/48-2-19. [in Ukrainian].

9. Shevchenko I. S. (2013). Movlennievyi akt i dyskurs v kohnityvno-prahmatychnomu ta istorychnomu rakursi. [Speech act and discourse in cognitive-pragmatic and historic aspect]. *Pereklad v naukcnykh doslidzhennyakh predstavnykiv Kharkivs'koyi shkoly: Kolektyvna monohrafiya. [Translation in the studies of Kharkiv school representatives: Collective monograph].* Vinnytsia : Nova knyha publ, 117–134 [in Ukrainian].

10. CBS News. Inaugural history. URL: https://www.cbsnews.com/ htdocs/politics/inauguration/history.pdf (Last accessed: 13.05.2024).

11. Soloshchuk L., Skrynnik Yu. Variativity of the Speaker's Verbal and Non-verbal Behavior in the English Managerial Discourse. *Psycholinguistics*. 2023. Vol. 34. P. 1100131. https://doi.org/10.31470/2309-1797-2023-34-2-110-131.

12. First Inaugural Address of George Washington. URL: https://avalon.law.yale.edu/18th_century/wash1.asp (Last accessed: 8.05.2024).

13. Roosevelt Inauguration – 1945 URL: https://www.youtube.com/watch?v=lClchDYKwnc (Last accessed: 7.05.2024).

14. Trump Inauguration Speech. URL: https://www.youtube.com/watch?v=sRBsJNdK1t0 (Last accessed: 7.05.2024).

15. Joe Biden's full inauguration speech. URL: https://www.youtube.com/watch?v=LGukNIEIhTU (Last accessed: 8.05.2024).

UDC 378.147.091.31: 81'243
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-27

***Lidiia NARIZHNA*,**
orcid.org/0000-0001-6932-2399
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Donbas State Pedagogical University
(Dnipro, Ukraine) lidiianik@gmail.com

FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES

The article analyzes the peculiarities of the organization of the process of learning a foreign language and characterizes the specifics of teaching a foreign language to students of non-linguistic specialties. It was found that foreign language communicative competence is an integral component of the training of students of non-language specialties and a prerequisite for successful professional development of a future specialist. The author notes that the content of foreign language learning for students of non-philology specialties needs updating and selection of the most effective teaching methods. Based on the analysis of modern research, the traditional and innovative methods used in foreign language teaching with the aim of forming the foreign language communicative competence of students of non-linguistic specialties are considered.

The article describes the main stages of the formation of foreign language lexical competence as an important component of communicative competence in general, the types of exercises at each stage are analyzed. The author analyzed active learning methods that stimulate the cognitive activity of students, which are built mainly on dialogue and can be used at various stages of learning. The main goal of active foreign language learning methods is the formation of students' foreign language communicative competence.

In classes using active methods of learning a foreign language, students learn the material most fully and realize the importance of the educational material for further application of the acquired knowledge in real life situations, further study and professional communication.

The author of the article concludes that the effectiveness of the formation of foreign language communicative competence in students of non-language majors and the formation of professionally oriented communication skills in a foreign language depends on the choice and combination of traditional and innovative methods in the practice of foreign language learning.

Key words: *foreign language communicative competence, foreign language learning, students of non-language majors.*

***Лідія НАРІЖНА*,**
orcid.org/0000-0001-6932-2399
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Державного вищого начального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»
(Дніпро, Україна) lidiianik@gmail.com

ІНШОМОВНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті проаналізовано особливості організації процесу вивчення іноземної мови та охарактеризовано специфіку викладання іноземної мови студентам немовних спеціальностей. З'ясовано, що іншомовна комунікативна компетентність є невід'ємною складовою підготовки студентів немовних спеціальностей та передумовою успішного професійного становлення майбутнього фахівця. Автор зазначає, що зміст навчання іноземної мови студентів нефілологічних спеціальностей потребує оновлення та відбору найбільш ефективних методів викладання. На основі аналізу сучасних досліджень розглянуто традиційні та інноваційні методи, що застосовуються у навчанні іноземної мови з метою формування іншомовної комунікативної компетенції студентів немовних спеціальностей.

У статті наведено основні етапи формування іншомовної лексичної компетенції як важливої складової комунікативної компетенції в цілому, проаналізовано типи вправ на кожному етапі. Автором проаналізовано активні методи навчання, що стимулюють пізнавальну діяльність студентів, будуються в основному на діалозі та можуть бути використані на різних етапах навчання. Основною метою активних методів навчання іноземної мови визначено формування іншомовної комунікативної компетентності студентів.

На заняттях з використанням активних методів навчання іноземної мови студенти засвоюють матеріал найбільш повно й усвідомлюють значущість навчального матеріалу для подальшого застосування отриманих знань в ситуаціях реального життя, подальшого навчання та професійного спілкування.

Автор статті приходить до висновку, що ефективність формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів немовних спеціальностей та формування навичок професійно-орієнтованого спілкування іноземною мовою залежить від вибору та поєднання традиційних та інноваційних методів у практиці навчання іноземної мови.

Ключові слова: *іншомовна комунікативна компетенція, навчання іноземної мови, студенти немовних спеціальностей.*

Problem Statement. The expansion of economic, technical, political, social and cultural ties of Ukraine with foreign countries, as well as the emergence and spread of new modern means of oral and written communication cause the social order of society to train qualified specialists who would practically possess the skills and abilities of a foreign language professional communication in both oral and written forms of a foreign language and are able to engage in communication and cooperation with their partners and colleagues abroad.

In this regard, the problems of further improvement of the methodology of foreign language learning in the chosen profession by students of non-linguistic specialties are becoming more and more important.

Analysis of research. The problem of the formation of foreign language communicative competence among students of non-language specialties was studied by A. Astaduryan, L. Borozenets, O. Grigorenko, E. Komarova, N. Kucherenko, T. Luchkina, etc.; the method of formation of foreign language communicative competence was considered by domestic and foreign methodologists, namely: Batsenko I., Berman I., Hnatkevich V., Izmailova O., Passov Yu., Shatilov S., Ellis R. Nation I. and others. It was found that foreign language communicative competence is an integral component of the training of students of non-language specialties, because it contributes to productive interaction with the surrounding world and successful professional development of a future specialist. That is why the university has to find and put into practice actual methods of teaching foreign languages that will contribute to the formation of foreign language communicative competence in students of non-linguistic specialties.

Purpose of the article. The aim of the article is to characterize the communicative competence of students of non-linguistic specialties.

Presentation of main material. The organization of the process of learning a foreign language should be activity-oriented to language users and language learners as members of society. They have to perform certain tasks in certain conditions, in a specific environment and in a separate realm of activity. Speech tasks are performed within the scope of speech activities, are a component of a wider social context, and only it is able to give them a full-fledged meaning. According to this, using of language includes actions performed by individuals who develop a number of competencies, both general and communicative speech. The formed competences are used to the extent necessary in different contexts depending on different conditions and different needs for performing different types of speech activities.

In modern higher educational institutions, the following method of foreign language learning for students of non-linguistic specialties is mostly used, which is based on the translation of specialized educational texts, assimilation of terminology and studying grammar. This technique helps to develop reading skills, interpretation of texts, mastering of professional terminology, and at the same time negatively affects students' communication abilities. The only place where students of non-philology majors can show their knowledge of a foreign language is the classroom, and successful completion of the module is an incentive to study it (Demianchuk, 2014).

The specifics of EFL teaching is that the leading component of the learning content is not the basics of science, but the development of communicative types of speech activity – speaking, listening, reading, writing. To teach students different types of speech activity, it is necessary to provide each of them with the opportunity to practically master one or another of its types. Since the formation of skills in any form of foreign language speech activity is based on communicative skills, the priority in learning foreign languages should be oral exercises. This is the main specificity of the discipline and the main difficulty of teaching, especially when it comes to the formation of speaking skills.

Thus, the content of foreign language learning for students of non-philology specialties needs updating and selection of the most effective teaching methods. Therefore, the choice and use of rational teaching methods and a creative approach in foreign language classes are primarily the task of the university teacher, who must know the latest teaching methods, optimally choose one or another technique in accordance with the student's knowledge and needs.

When choosing a teaching method, the university teacher must be aware that the main thing when learning a foreign language by students of non-linguistic specialties is the formation of foreign language communicative competence, as well as their education and development. The teacher faces the following tasks:

– to create an atmosphere in which the student feels free and comfortable, stimulating his interests, developing a desire for practical use of a foreign language;

– to encourage the student as a whole, affect his emotions and feelings;

– to stimulate his language and creative abilities;

– to activate the student, making him the main active person in the educational process;

– to teach the student to work on the language independently at the level of his physical, intellectual and emotional capabilities;

– to provide for various works in the classroom: individual, group, collective, stimulating the activity of students, their independence and creativity.

In the opinion of many foreign methodologists, the traditional approach prevails in the English language teaching system, that is, the organization of the educational process, which promotes the development of practical skills and the ability to speak and read without translation. According to this method, students pay a lot of attention to reading texts of different complexity, performing sets of communicative exercises, writing texts, essays. Oral speech is trained by listening, memorizing dialogues, memorization of texts, stories, etc. (Scrivener, 2005).

An important component of communicative competence is lexical competence, without the acquisition of which full-fledged communication is impossible. In the conditions of searching for ways to optimize the educational process, university teachers are faced with the task of creating an effective methodology for the formation of foreign language lexical competence in students of non-language majors. In determining the stages of formation of foreign language lexical competence, it should be noted that the process of learning foreign language vocabulary goes from acquiring knowledge and developing primary lexical skills to the development of secondary speech skills through improving the use of vocabulary (Kukharenok, 2014).

Let's consider the two main stages of the formation of foreign language lexical competence:

– the stage of semanticization and situational training of acquired knowledge and skills at the first stages of vocabulary learning;

– the stage of independent interpretation of sociocultural phenomena and skills at the final stage of mastering lexical units.

The main type of exercises at the first stage are receptive; receptive-reproductive conditional-communicative; receptive-productive communicative; reproductive communicative and productive conditional communicative exercises, in which the student perceives a speech sample and performs certain actions with it according to the speech situation created by the teacher.

At the second stage, productive, conditional-communicative and communicative exercises prevail. At this stage, we also use many exercises for independent autonomous work of students.

Lewis M., Hill J. believe that the emphasis should be on learning lexical clichés, which are characteristic of real communication, when it is necessary to express or justify one's point of view.

Carter R., Hughes R., McCarthy M., Villiers C.S., Willis D consider it expedient to acquire grammatical competence on examples of real contexts of different functional styles that demonstrate the use of grammatical categories in a relevant authentic communicative situation. The task of the teacher is to select such contexts, so that after getting acquainted with them, the student could use them correctly in his speech.

The use of communicatively oriented technologies during foreign language learning requires increased attention to the formation of oral speech, listening, performing creative tasks, expanding the active vocabulary of students, and teaching phraseological literacy (Scrivener, 2005).

Today, along with the traditional methods of teaching a foreign language to students of non-linguistic specialties, innovative ones are quite widely used, among which a significant place is occupied by active learning methods that stimulate the cognitive activity of students and are built mainly on dialogue, which involves a free exchange of ideas about ways to solve this or that problem and are characterized by a high level of student activity. The main goal of active methods of learning a foreign language is the formation of foreign language communicative competence of students, and all other goals (educational, developmental) are realized in the process of realizing this main goal. Active learning methods can be used at various stages of learning a foreign language, it is advisable to use the following:

– imitative, which usually involve training in professional skills and are related to the modeling of professional activity;

– non-gaming, involving the analysis of specific situations;

– solving situational problems; exercises,

– performance of individual tasks;

– games, playing roles (role-playing, business game) (Koval, 2011).

It has been proven that in classes using active methods of learning a foreign language (if they are aimed at achieving specific goals and are properly organized), students learn the material most fully and with benefit for themselves, that is, they realize the importance of the educational material and think about how they will apply it acquired knowledge in situations of real life or further education.

Conclusion. Learning a foreign language as a means of communication in the conditions of non-linguistic specialties is based on modern methodical concepts, oriented to professions. Therefore, the effectiveness of the formation of foreign language communicative competence in students of non-language majors depends on the choice of foreign language learning methods. The combination of traditional and innovative methods in the practice of teaching a foreign language to students of non-philology majors contributes to students' assimilation of not only knowledge of the language, but also the training of professionally oriented communication.

BIBLIOGRAPHY

1. Демянчук О.С. Вибір ефективних методів навчання іноземної мови студентами непрофільних спеціальностей за визначеними критеріями Особливості викладання іноземних мов для студентів немовних спеціальностей: матеріали І Всеукраїнського науково-практичного вебінару (Житомир, 26 листопада 2014 р.). Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2014. С. 37–38.

2. Коваль Т. І. Інтерактивні технології навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах. Інформаційні технології і засоби навчання. 2011. № 6 (26).

3. Кухарьонок С.С. Вдосконалення лексичної компетенції студентів немовних ВНЗ. Особливості викладання іноземних мов для студентів немовних спеціальностей: матеріали І Всеукраїнського науково-практичного вебінару (Житомир, 26 листопада 2014 р.). Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2014. С. 59–61.

4. Scrivener J. Learning Teaching. A Guidebook for English Language Teachers. 2- nd ed. Macmillan Education, 2005. 431 p.

REFERENCES

1. Demianchuk, O. (2014). Vybir efectyvnykh metodiv navchannia. [Selection of effective teaching methods]. Peculiarities of teaching foreign languages for students of non-linguistic majors: materials of the 1st All-Ukrainian Scientific and Practical Webinar. pp. 37–38. Zhytomyr: Zhytomyr Ivan Franko State University [in Ukrainian].

2. Koval, T. (2011). Interactyvni tekhnologii navchannia inozemnykh mov u vyshchykh navchalnykh zakladakh. [Interactive technologies for teaching foreign languages in higher educational institutions]. Information technologies and teaching aids. № 6 [in Ukrainian].

3. Kukharionok, S. (2014). Vdoskonalennia leksychnoi kompetentsii studentiv nemovnykh VNZ. [Improving the lexical competence of non- students of non-linguistic universities]. Peculiarities of teaching foreign languages for students of non-linguistic majors: materials of the 1st All-Ukrainian Scientific and Practical Webinar. pp. 59–61. Zhytomyr: Zhytomyr Ivan Franko State University [in Ukrainian].

4. Scrivener, J. (2005). Learning Teaching. A Guidebook for English Language Teachers. 2- nd ed. Macmillan Education, 2005. 431 p.

UDC 81'373.611
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-28

Maria NEVREVA,
orcid.org/0000-0001-9923-1041
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign Languages Department
National University "Odesa Polytechnic"
(Odesa, Ukraine) m.n.nevreva@gmail.com

Olena LEBEDEVA,
orcid.org/0009-0000-2419-0804
Senior Lecturer at the Foreign Languages Department
National University "Odesa Polytechnic"
(Odesa, Ukraine) ellebedeva@gmail.com

Olga GVOZD,
orcid.org/0000-0001-9882-8890
Senior Lecturer at the Foreign Languages Department
National University "Odesa Polytechnic"
(Odesa\, Ukraine) gvozdiki24@gmail.com

STATISTICAL CHARACTERISTICS OF ROOT MORPHEMES IN TEXTS OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL DISCOURSE

The article examines the units related to the field of word-formation typology – root morphemes that form nouns. The main linguistic space considered in which nouns function, the root morphemes of which are analyzed, is the technical texts of three specialties related to scientific and technical discourse: "Chemical Engineering", "Automotive Engineering", "Electrical Engineering". These three specialties have practically no common scientific topics, so the generalized results obtained can probably be used in the study of word-forming units for any area of scientific and technical discourse. The texts were taken from the scientific articles in journals of relevant fields of technology from the UK and the USA: Chemical Engineering Progress; Process Engineering; Machinery; Chemical and Process Engineering; Automobile Engineering, Auto Industry; IEEE Transactions on Power Apparatus and Systems, Proceedings of the Institution of Electrical Engineers. Based on these texts, three text corpora "Chemical Engineering", "Automotive Engineering", "Electrical Engineering" were compiled. The size of text corpora is 200 thousand tokens for the specialties "Chemical Engineering" and "Electrical Engineering" and 300 thousand tokens for the specialty "Automotive Engineering". Then the frequency dictionaries were created on their basis. The object of the analysis was low-productive and non-productive root morphemes, namely, their statistical characteristics. It was determined that there is some statistical balance between such parameters as productivity, the number of nouns formed by adding affixes to root morphemes and the frequency of their use in texts. For example, low-productive and non-productive root morphemes form nouns that function in texts with a very high frequency of use (no lower than highly productive root morphemes); the number of nouns is one and a half to two times greater than that of highly productive morphemes. The article also gives the reason for the lag in the quantitative indicators of root morphemes from the statistical values of other affixes.

Key words: *frequency, productivity, quantitative values, frequency dictionary, text corpus.*

Марія НЕВРЕВА,
orcid.org/0000-0001-9923-1041
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська політехніка»
(Одеса, Україна) m.n.nevreva@gmail.com

Олена ЛЕБЕДЄВА,
orcid.org/0009-0000-2419-0804
старший викладач кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська політехніка»
(Одеса, Україна) ellebedeva@gmail.com

Ольга ГВОЗДЬ,
orcid.org/0000-0001-9882-8890
старший викладач кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська політехніка»
(Одеса, Україна) gvozdiki24@gmail.com

СТАТИСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОРЕНЕВИХ МОРФЕМ У ТЕКСТАХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ДИСКУРСУ

Стаття розглядає одиниці, які стосуються області словотворчої типології – кореневі морфеми, що утворюють іменники. Основний досліджуваний лінгвістичний простір, в якому функціонують іменники, кореневі морфеми яких аналізується, є технічні тексти трьох спеціальностей, що належать до науково-технічного дискурсу: «Хімічне машинобудування», «Автомобілебудування», «Електротехніка». Дані три спеціальності практично не мають загальних наукових тем, тому отримані узагальнені результати можуть бути використані в дослідженні словотвірних одиниць для будь-якої галузі науково-технічного дискурсу. Тексти були взяті з наукових статей у журналах відповідних областей техніки Великобританії зі США: Chemical Engineering Progress; Process Engineering; Machinery; Chemical and Process Engineering; Automobile Engineering, Auto Industry; IEEE Transactions on Power Apparatus and Systems, Proceedings of the Institution of Electrical Engineers. На базі цих текстів було скомпільовано три текстові корпуси «Хімічне машинобудування», «Автомобілебудування», «Електротехніка». Обсяг текстових корпусів був по 200 тис. слововживань у спеціальностей «Хімічне машинобудування» та «Електротехніка» та 300 тис. слововживання у спеціальності «Автомобілебудування». Далі на їхньої основі було створено частотні словники. Об'єктом аналізу стали малопродуктивні і непродуктивні кореневі морфеми, саме – їх статистичні характеристики. Було визначено, що існує певний статистичний баланс між такими параметрами як продуктивність, кількість іменників, утворених за допомогою приєднання афіксів до кореневих морфем, та частотністю їх вживання в текстах. Так, наприклад, малопродуктивні та непродуктивні кореневі морфеми утворюють іменники, які функціонують у текстах з дуже високою частотою вживання (не нижче, ніж високопродуктивні кореневі морфеми), але кількість іменників у півтора-два рази більша, ніж у продуктивних морфем. У статті також наведено причину відставання кількісних показників кореневих морфем від статистичних величин інших афіксів.

Ключові слова: *частота, продуктивність, кількісні величини, частотний словник, текстовий корпус.*

Statement of problem. Literature review. The analysis of units that have a low level of statistical capabilities, for example, low frequency of use or low productivity, is considered in statistical linguistics to be no less important and interesting than the study of units included in the list of high productivity. This can be explained by the fact that, firstly, units operating with low frequency or low productivity, in terms of the quantitative parameter of uses in texts, far exceed this statistical characteristic of high-frequency units; secondly, the dialectics of changes occurring in systems and objects (including linguistic ones) is such that those which yesterday or currently shows very little frequency of use, after some time becomes extremely in demand, and the previous characteristics and concepts that were considered preferable for use, go to the periphery of public consciousness and life (Barber, 1964), (Bybee, 1985). Therefore, the results of analysis of units with insignificant statistical characteristics can provide the basis for their further study and use by theoreticians and practitioners specializing in the following humanities: linguistics of texts of any type of discourse (Wales, 2014); a methodology for teaching foreign languages, which provides for the presentation of not only the most frequent text units, but also less frequent ones (Перебійніс, 2008); statistical linguistics and general statistics (Dornyei, 2007).

However, no data was found in the available literature on the analysis of morphemes (and root morphemes in particular) with low productivity found in text corpora of technical specialties. Therefore, such a linguistic topic represents an undoubted novelty in the field of word-formation typology.

Goal of the article. The purpose of this article is to describe the statistical characteristics of root morphemes that are found in texts as part of lexemes derived from the root stem, i.e. the article considered only units that were subjected to the derivation process. By statistical characteristics we mean the following: 1) frequency of use of root morphemes in texts; 2) the value of the total number of root morphemes; 3) the number of lexemes formed by attaching various affixes or also root elements to root morphemes; 4) productivity, i.e. the number of new words (derivatives) that a root morpheme was capable of creating by adding affixal units and which are fixed in the compiled texts.

Since root morphemes with high productivity have already been considered in other articles by the authors (Nevreva, Grodskaya, Sirotenko, 2019) this article is devoted to presenting the results of the anal-

ysis of low-productive and unproductive root morphemes. Productivity was calculated as follows: productive root morphemes are considered to be capable of forming from 5 to 10 lexemes; unproductive root morphemes form 3–5 lexemes; non-productive roots form 1 lexeme.

Texts from three technical specialties that relate to scientific and technical discourse were taken as research material. A few words about the text corpora themselves. They were created on the basis of scientific articles in the following three technical areas of knowledge: "Chemical Engineering", "Automotive Engineering", "Electrical Engineering". The articles used for the text corpora were published in USA and UK scientific journals: Chemical Engineering Progress; Process Engineering; Machinery; Chemical and Process Engineering; Automobile Engineering, Auto Industry; IEEE Transactions on Power Apparatus and Systems, Proceedings of the Institution of Electrical Engineers. The size of the text corpora "Chemical Engineering" and "Electrical Engineering" is 200 thousand tokens, the one of "Automotive Engineering" corpus was slightly larger and amounted to 300 thousand tokens.

It should be noted that these three specialties were not taken arbitrarily, but for a specific purpose – to show the results of statistical analysis obtained on the basis of texts, the specialties of which are completely unrelated to each other in their topics. Of course, one could argue that automotive texts may include some electrical engineering concepts since a car has an electrical part (drive). However, the corpus on electrical engineering itself consists of texts, the scientific direction of which is mainly related to electrical management, the main task of which is the delivery of electricity to industrial or economic facilities, as well as consumption problems.

Thus, we can argue that thematically these three text corpora are independent units that do not have common or related topics. The need for such text objects is associated with the authors' decision to obtain the results of a statistical analysis of a generalized type, which may be suitable for texts of any specialty referred to scientific and technical discourse.

The problem with different sizes of text corpora was solved with the introduction of another additional statistical operation into the process of statistical analysis – converting absolute frequencies into relative ones and presenting data as percentages.

First of all based on all three text corpora the corresponding frequency dictionaries were created, which are a list of word forms used in texts and arranged in descending order of frequency. It was word forms that were represented in the dictionaries, and not words into which all forms of a word are usually combined, as is normally recorded in dictionaries, which allows researchers to analyze the whole variety of forms that function in real texts.

For the convenience of carrying out the future analysis the frequency lists are divided into high-frequency (from the beginning of the list to frequency 7) and low-frequency zones (from 7 to 1). This makes it possible to determine the most reliable, from a statistical point of view, values of tokens found in texts.

Base Material. This part of the article is devoted to the actual description of low-productive and unproductive root morphemes, recorded in both high-frequency and low-frequency zones of frequency dictionaries of three specialties. First of all, it should be noted that many root morphemes that did not show high productivity in the high-frequency zone turned out to be productive in the low-frequency zone, for example, in the corpus of the specialty "Chemical Engineering" the root morpheme 'flow' is registered in two lexemes: flow, overflow. In the low-frequency zone there are five lexemes: 'underflow, counterflow, inflow, microflow, outflow'. In addition, the lexeme 'flow' is included in 14 composites. Representing highly specialized terms, for example, 'air-flow, plug-flow, flow-path, radial-flow, flow-splitter, contraflow, crossflow, flowmeter, flow-properties, flow-ratio, free-flow, parallel-flow, back-flow, steady-flow'.

The statistical characteristics of quantity, productivity and frequency of occurrence of low-productive root morphemes recorded in all zones (high-frequency and low-frequency) of the dictionaries are presented in the table.

The data showing in the table can interpreted in the following way. The lowest occurrence of root

Table 1

Low-productive root morphemes in the texts corpora and their (morphemes) percentage

Text corpora	Quantity		
	Root morphemes (%)	The lexemes with root morphemes (%)	Frequency of use of lexemes with root morphemes (%)
Chemical engineering	121 (0,06%)	254 (0,127%)	16785 (8,39%)
Automotive	125 (0,042%)	335 (0,112 %)	26965 (8,99%)
Electrical engineering	109 (0,055 %)	231 (0,116%)	20972 (10,49%)

morphemes is observed in the texts on automotive industry – only 0.042%. In the text corpora on chemical engineering and electrical engineering the frequency of occurrence is almost similar– 0.055% – 0.06%. The values that show the number of lexemes formed on the basis of root morphemes, i.e. exactly the productivity of root morphemes, practically repeat the order in which the previous values are located, demonstrating the number of root morphemes, and are presented in the following order: the largest number is found in the texts on chemical engineering, in the second place there are morphemes functioning in the texts on electrical engineering, the smallest number of lexemes with root morphemes are observed in the texts on automotive industry.

Based on the data of the number of lexemes formed by attaching affixes to root morphemes (productivity), we can conclude that the authors describing technical phenomena and new inventions, for example, in the field of chemical engineering, do not introduce new terms into the lexicon, but strive to use the old, understandable to all specialists, derivatives with a basic element having a "core" meaning. Conversely, the authors of scientific articles describing inventions in the field of automotive industry prefer to introduce completely new units that have not been used before into the terminology system of this specialty.

It would seem that the order represents a completely stable picture of the distribution of root morphemes across the text corpora under consideration. However the last value which characterizes the frequency of use of lexemes with root morphemes occurred in the text corpora, presents unexpected data. The text corpus on electrical engineering takes the first place in terms of frequency of repetition of lexemes with a significant gap from the other two corpora (10,49%). In the second place there is the text corpus "Automotive Engineering" (8.99%), and in third and last place is the corpus on chemical engineering (8.39%), which was the leader in previously presented values.

First of all, let's consider the nomenclature of root morphemes recorded in the high-frequency zone of the frequency dictionary. Here the low-productive root morphemes account for a total of about a third of the inventory of this type of morpheme in the high-frequency zone in each of the text corpora, with the number of low-productivity roots varying across corpora. Thus, in the text corpus on chemical engineering, 13 high-frequency root morphemes are registered: 'flow, press, vapor, heat, carbon, pipe, form, dense, product, tube, process, case, figure'. In the texts on the specialty "Automotive Engineering" there are 32 root morphemes: 'line, type, load, control, time, engine, car, product, weight, air, combustion, drive, point, sign, test, gear, part, serve, way, wheel, motor, speed, force, operate, power, condition, cylinder, use, cam, emission, heat, percent'. The electrical engineering corpus contains 15 high-frequency root morphemes: 'volt, line, conduct, load, meter, break, resist, test, fact, model, pulse, station, figure, insulate'.

However the bulk of root morphemes, which are part of low-nproductivity roots, have an average frequency of use; they are also included in the high-frequency zone of dictionaries. In the corpus on chemical engineering, their number is 105 units, in the texts on automotive engineering – 93 morphemes, in the texts on electrical engineering – 85 units.

In the low-frequency zone of the dictionaries there is a very small number of root morphemes: in the dictionary "Chemical Engineering" – only 3 morphemes, in the dictionary "Electrical Engineering" – 9 morphemes, in the frequency dictionary "Automotive Engineering" they are absent.

If we consider the entire composition of low-productivity root morphemes from the point of view of their lexical meanings, we can note that they relate mainly to the stylistically neutral and general scientific layers of vocabulary, for example, '*turn, change, effect, place, fact, clear, differ*', etc. However these roots, when combined with affixes and other root morphemes, are capable of producing terms including highly specialized ones. For example, the root morpheme 'change' forms the following word-terms: '*exchanger, interchanging, change-out, change-over; root morpheme 'break' terms 'breaker, breakage, break-down, break-up'*; the root morpheme 'clear' produces the terms '*clearance, closed-clearance, clearance-porket'*, etc. The number of low-productivity lexeme-terms is not very large; in the high-frequency zones of the three frequency dictionaries their total shares are registered from 17.5% to 23%.

The next question concerns non-productive morphemes found in the texts of the three specialties. As noted above, non-productive root morphemes are units that form no more than one lexeme. This type of root morphemes turned out to be the majority in the texts studied – 65.7–68.3% – of the total number of root morphemes. The statistical parameters of non-productive root morphemes are presented in the table, and the statistical indicators (as already mentioned in the work conditions) here were taken from the total number of word forms functioning in the texts, i.e. 200 thousand or 300 thousand ("Automotive") tokens.

If to compare the data in this table to the data in Table 1, we can note undoubtedly more significant

Table 2

Non-productive root morphemes in the texts corpora and their (morphemes) percentage

Text corpora	Quantity		
	Root morphemes (%)	The lexemes with root morphemes (%)	Frequency of use of lexemes with root morphemes (%)
Chemical engineering	232 (0,12%)	232 (0,12%)	14195(7,1%)
Automotive	273 (0,09%)	273 (0,09%)	18855 (6,3%)
Electrical engineering	238 (0,12%)	238 (0,12%)	15758 (7,9%)

quantitative values, which demonstrate, firstly, the presence of a larger number both in absolute frequencies and in percentage terms (more than twice) of the inventory of root morphemes, recorded in the list of non-productive morphemes of this type. Moreover, there is a coincidence of numerical values in the texts on chemical engineering and electrical engineering, and a slightly smaller value for root morphemes found in the texts on automotive engineering. Secondly, some clarification is needed so that there are no misunderstandings with the understanding of the same numerical values in the indicators of non-productive root morphemes and nouns derived from them – they are the same, since non-productive root morphemes are capable of creating no more than a single noun. And, finally, the frequency of use of non-productive morphemes is quite high, practically no lower than that of low-productivity morphemes, because all non-productive morphemes are realized in texts with a very high frequency of use and are located in the high-frequency zone of the frequency dictionaries.

Thus, there is a certain balance between the very insignificant amount of root morphemes realizing their function of forming derivatives and the very large amount of frequency of use in the texts, which shows a certain compensatory ability in non-productive morphemes. Thus, among non-productive morphemes in the texts on chemical engineering, 10 high-frequency ones are identified: 'type, liquid, size, corrosion, rate, acid, time, condition, equip, unit'; in the texts of the specialty "Automotive Engineering" there are 17 units of such morphemes: 'valve, road, level, brake, develop, model, system, fuel, industry, vehicle, flow, automobile, fluid, rear, steel, economy, standard'; in the electrical engineering texts – 6 morphemes: 'current, time, circuit, system, case, condition'.

Medium-frequency non-productive roots are registered: 127 units in the frequency dictionary for chemical engineering; in the automotive industry 125 units; in electrical engineering 191 units. The remaining non-productive roots have a low frequency of occurrence.

Comparison of the inventories of root morphemes of the three frequency dictionaries under study allowed us to identify 153 identical roots. Eighteen of them are low-productivity, for example, '*charge, control, face, heat, limit, line, lead, meter'*, etc. They form 28 lexemes, which are the same for frequency dictionaries. In addition, the inventory of identical root morphemes includes 54 common non-productive roots, for example, *'character, class, complex, function, metal, motor, strength, plant'*, etc., which form 51 lexemes common to all three text corpora, for example, '*characteristic, complexity, functionality, metallurgy*', etc.

The productivity of other common root morphemes manifests itself in the texts of different specialties in different ways. So, for example, the root 'mix' in the texts on chemical engineering is a low-productivity one, and in the texts on automotive and electrical engineering it is non-productive in general; the root 'ground' is of low productivity in the texts on automotive and electrical engineering, but has the rank of non-productivity in the texts on chemical engineering.

In general 81% of the same root morphemes for the three text corpora form lexemes of stylistically neutral and general scientific vocabulary, for example, '*process, instrument, search, space'*, etc.; the terms are created by 19% lexemes, for example, '*curve, engine, pulse, metal, load, tube'*, etc.

It would be of interest to conduct a comparative analysis of the inventory lists of nouns implemented in the three text corpora under study, because knowledge of the words of one frequency dictionary of any specialty can significantly facilitate the task of a recipient to master the basic vocabulary units of texts of other specialties. Thus, as a result of comparison of inventory lists of nouns, 355 non-derivative and derived units were identified common to the three frequency dictionaries, as well as 124 words common to the texts on chemical engineering and automotive engineering, as well as 110 words common to the texts on chemical engineering and electrical engineering and 99 nouns for specialties "Automotive Engineering" and "Electrical Engineering".

So the common nouns make up 23-24% of the lexicon of each of the three corpora. If we take into

account the common words of other parts of speech, as well as common words from the class of words-filler (prepositions, conjunctions, articles, pronouns, etc.), then the proportion of common words will be much higher. More or less common vocabulary for technical specialties is inevitable, since they are based on both a single language system and more or less general technical concepts.

Conclusions. Thus all of the above allows us to draw the following conclusions. Root morphemes do not exhibit high combinative ability. The low productivity of root morphemes is a natural phenomenon and can be explained as follows. The root morpheme, as the main part of the word, is obligatory for every word, while, for example, affix morphemes are not an obligatory part of the word. A root morpheme can exist independently, without being combined with other morphemes, and in the text corpora under consideration, most words are used without derivational morphemes. The sets of prefixes and suffixes are relatively limited and vary slightly between corpora in both composition and productivity. Consequently, the same prefix or suffix morpheme can theoretically combine with an infinite number of root morphemes, while the same root morpheme does not have such capabilities.

The results of the analysis of quantitative characteristics suggest that there is a certain statistical balance between the very insignificant amount of implementation by root morphemes of their function of forming derivatives and the very large value of frequency of their use in texts, which is demonstrated on the basis of unproductive units (in our case, in unproductive and unproductive root morphemes) some compensatory ability.

The results obtained make it possible to continue the research begun in the field of word-formation typology and move on to the analysis of determining the differences in statistical characteristics of nouns formed from both noun and verbal root morphemes.

BIBLIOGRAPHY

1. Barber Ch. L. Changes in Present-Day English. Edinburgh and London, 1964.
2. Bybee J. L. Morphology: A study of the relation between meaning and form. Amsterdam: Benjamins, 1985. 235 p.
3. Wales K. The Stylistic tool-kit: Methods and sub-disciplines. *Cambridge of handbook of stylistics.* Cambridge: Cambridge University Press, P.Stochwell & S.Whiteley. 2014. 13–31.
4. Перебійніс В. І. Морфологія англійського дієслова: система та функціонування. Київ, 2008. 545 с.
5. Dornyei Z. Research methods in applied linguistics. Oxford: Oxford University Press, 2007. Pp. 336.
6. M. N. Nevreva, E. B. Grodskaya, T. V. Sirotenko Genesis of nominal root morphemes in the English text corpora of scientific and technical discourse. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія Філологія.* Маріуполь, 2019. Вип. 20. С. 225–233.

REFERENCES

1. Barber Ch. L. (1964) Changes in Present-Day English. Edinburgh and London. Changes in Present-Day English. [Changes in Present-Day English]. [in English].
2. Bybee J. L. (1985) Morphology: A study of the relation between meaning and form. Amsterdam: Benjamins. 235 p.
3. Wales K. (2014) The Stylistic tool-kit: Methods and sub-disciplines. Cambridge of handbook of stylistics. Cambridge: Cambridge University Press, P.Stochwell & S.Whiteley. 13–31.
4. Perebiinis V. I. (2008) Morfolohiia anhliiskoho diieslova: systema ta funktsionuvannia. [English verb vorphology: system and functioning]. Kyiv. 545 s. [in Ukrainian]
5. Dornyei Z. (2007) Research methods in applied linguistics. Oxford: Oxford University Press, 2007. Pp. 336.
6. M. N. Nevreva, E. B. Grodskaya, T. V. Sirotenko (2019) Genesis of nominal root morphemes in the English text corpora of scientific and technical discourse. Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriia Filolohiia. – Bulletin of Mariupol State University. Series Philology, 20, 225–233.

УДК 811.161.2’42:821.161.2’06-3.09
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-29

Юліана НЕСТЕРОВИЧ,
orcid.org/0009-0002-8817-5616
аспірантка кафедри української мови та славістики
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) yu.nesterovych@tnpu.edu.ua

РОЛЬ АКСІОЛОГІЧНОГО СКЛАДНИКА В СТРУКТУРІ КОНЦЕПТУ «ЗРАДНИК» (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ РОМАНА ІВАНИЧУКА «ЄВАНГЕЛІЄ ВІД ТОМИ»)

У статті охарактеризовано роль аксіологічного елементу в структурі концепту «зрадник». Матеріалом для дослідження слугувала повість Романа Іваничука «Євангеліє від Томи». Для встановлення різних ступенів оцінки концепту нами була використана модель оцінної градації, запропонована Т. Космедою. Виявлено, що лексико-семантичні смисли концепту «зрадник» функціонують в рамках кількох семантичних категорій, які позначені християнсько-релігійною, національно-етнографічною, соціальною, культурно-естетичною, морально-етичною, емоційно-чуттєвою, прагматичною, філософською, психологічною, сексуальною оцінкою. Під час аналізу встановлено, що концепт «зрадник» представлений різними ступенями як негативної, так і позитивної оцінки. Виявлено, що більшість його лексико-семантичних смислів марковані негативно. Максимальним ступенем негативної оцінки позначені такі репрезентанти концепту: «той, хто зрадив свій народ»; «запроданець»; «Юда»; «братовбивця»; «міжусобник»; «коханець/коханка». Середній ступінь негативної оцінки характерний для таких лексико-семантичних смислів: «той, хто зрадив Бога, духовного наставника»; «ренегат»; «заздрісник»; «лжепатріот»; «той, хто опанований стадним інстинктом». Мінімальним ступенем негативної оцінки позначені такі репрезентанти концепту: «той, хто зраджує себе, переймає чужу ідентичність»; «раб»; «полонений»; «бунтар». Низка лексико-семантичних варіантів забарвлена позитивною оцінкою. Мінімальний ступінь позитивної оцінки характерний для смислів «обманута людина» і «той, хто став зрадником неусвідомлено». Середнім ступенем позитивної оцінки марковані значення «Тома Невірний» і «зрадник, який розкаявся й став мучеником». Максимальний ступінь позитивної оцінки характерний для смислу «змовник проти царя-тирана». Доведено, що багато лексико-семантичних смислів поза контекстом повісті «Євангеліє від Томи» можуть набувати іншого типу оцінки (наприклад, негативною оцінкою забарвлені вербалізатори «Тома Невірний», «змовник» тощо).

Ключові слова: *лінгвоконцептологія, когнітивна лінгвістика, оцінність, лексико-семантичний смисл, вербалізатор.*

Yuliana NESTEROVYCH,
orcid.org/0009-0002-8817-5616
PhD student at the Department of Ukrainian Language and Slavic Studies
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) yu.nesterovych@tnpu.edu.ua

THE ROLE OF THE AXIOLOGICAL COMPONENT IN THE STRUCTURE OF THE CONCEPT “TRAITOR” (BASED ON THE MATERIAL OF THE STORY “THE GOSPEL OF THOMAS” BY ROMAN IVANYCHUK)

The article describes the role of the axiological element in the structure of the concept “traitor”. The novel “The Gospel of Thomas” by Roman Ivanychuk served as the material for the research. To establish different levels of concept evaluation, we used the evaluation gradation model proposed by T. Kosmeda. It was revealed that the lexical-semantic meanings of the concept “traitor” function within several semantic categories, which are marked by Christian-religious, national-ethnographic, social, cultural-aesthetic, moral-ethical, emotional-sensual, pragmatic, philosophical, psychological, sexual evaluation. During the analysis, it was established that the concept “traitor” is represented by various degrees of both negative and positive evaluation. It was found that most of its lexical and semantic meanings are marked negatively. The following representatives of the concept are marked with the maximum degree of negative evaluation: “the one who betrayed his people”; “seller”; “Judas”; “fratricide”; “interlocutor”; “lover/mistress”. The average degree of negative evaluation is typical for the following lexical-semantic meanings: “the one who betrayed God, the spiritual mentor”; “renegade”; “the envious”; “false patriot”; “one who is possessed by the herd instinct”. The following representatives of the concept are marked with the minimum degree of negative evaluation: “the one who betrays himself, adopts someone else`s identity”; “slave”; “captive”; “rebel”. A number of lexical-semantic options are colored by a positive assessment. The minimum degree of positive evaluation is characteristic of the meanings of the “deceived person” and “the one who became a traitor unknowingly”. The average degree of positive evaluation is marked

by the values of "Tom the Unfaithful" and "the traitor who repented and became a martyr". The maximum degree of positive evaluation is characteristic of the meaning "conspirator against the tyrant king". It is proved that many lexical-semantic meanings outside the context of the story "The Gospel of Thomas" can acquire a different type of evaluation (for example, verbalizers "Thomas the Unfaithful", "conspirator", etc. are colored with a negative evaluation).

Key words: *linguo-conceptology, cognitive linguistics, evaluation, lexical-semantic meaning, verbalizer.*

Постановка проблеми. Категорія оцінки завжди була важливою складовою культурних і етичних орієнтирів людства. З давніх часів у свідомості носіїв мови існували бінарні опозиції на кшталт *добре – погано*, *порядок – хаос*, *свій – чужий*. Остання знаходила ширше вираження в дихотоміях, які завжди характеризували поняття «свій» з погляду позитивної оцінки, а поняття «чужий» – негативно. Наприклад: *світло – темрява, схід – захід, верх – низ, праворуч – ліворуч* тощо (Космеда, 2000: 17).

Г. Приходько підкреслює, що оцінну лексику необхідно розглядати в контексті проблем мови і суспільства, мови й мовлення, функцій мови (Приходько, 2009: 44). Оцінка є однією з основних категорій лінгвістичної прагматики, невід'ємна складова мислення (Космеда, 2000: 15, 88).

Окремі слова є аксіологічно маркованими. Оцінність нейтральних слів може виявлятися в контексті. Науковці виділяють такі типи оцінного значення: 1) розумово-оцінне (базується на раціональних судженнях про ознаки, об'єктивно властиві референту); 2) емоційно-оцінне (ґрунтується на почуттях та емоціях, які стосуються ознак, що об'єктивно не властиві референту, а тільки приписуються йому суб'єктом); 3) емоційно-раціональне оцінне значення (опирається на почуття та емоції, засновані на раціональних судженнях) (Приходько, 2009: 45).

Аксіологічний компонент має важливе значення не лише в контексті семантики окремих лексем, але й у структурі концептів. Т. Вільчинська з цього приводу зазначає, що в картині світу знаходять своє відображення не лише концепти, які ретранслюють певні об'єкти, а й оцінні характеристики цих об'єктів суб'єктами (Вільчинська, 2008: 105).

У термінологічному апараті когнітивної лінгвістики та лінгвоконцептології поряд із поняттям лінгвокультурного концепту побутує близьке до нього поняття аксіологічного концепту – такого, що ретранслює важливі для певного народу цінності, культуру, традиції, соціальні й етичні норми (Сорокін, Безручко, 2022: 173).

Опираючись на результати психолінгвістичного експерименту, Т. Космеда пропонує характеризувати аксіологічну складову поняття за допомогою особливої оцінної градації. Дослідниця зазначає, що семи категорії оцінки концептів відрізнятимуться залежно від того, які поняття актуалізуються – конкретні чи абстрактні. Конкретні поняття можуть бути охарактеризовані за допомогою таких видів оцінки: *антропологічної* (одна з найдавніших форм оцінки; її можна застосувати щодо характеристики сприйняття людиною природи, предметів побуту, їжі тощо); *християнсько-релігійної* (оцінка релігійних споруд, церковнослужителів, предметів релігійного вжитку тощо); *культурно-естетичної* (оцінка осіб і творів, що мають відношення до культури, мистецтва, літератури); *національно-етнографічної* (оцінка національної символіки, історичної ролі нації тощо); *соціальної* (оцінка діяльності, відпочинку людей, особливості їхньої соціальної поведінки).

Значно більшою кількістю сем оцінки характеризуються абстрактні поняття, зокрема: *раціональною* (оцінка інтелекту, якості життя, використання навколишнього середовища); *морально-етичною* (оцінка моралі); *емоційно-чуттєвою* (оцінка духовності, почуттів та емоцій, ідеального й матеріального); *прагматичною* (оцінка корисності, доцільності предметів чи діяльності людей); *філософською* (оцінка реального й ідеального світів, людини та її місця у світі тощо); *психологічною* (оцінка сприйняття світу, суспільства з погляду особистості); *фізіологічною* (оцінка стану здоров'я людини, будови та функцій організму); *сексуальною* (оцінка інтимного життя людини); *ідеологічною* (оцінка політичного устрою, державної політики). Кожна із сем оцінки у класифікації Т. Космеди передбачає максимальний, середній, мінімальний ступені позитивної оцінки, а також мінімальний, середній і максимальний ступені негативної оцінки (Космеда, 2000 : 98-104).

Аксіологічний компонент постає невід'ємним елементом будь-якого концепту через менталізовану, культурну й антропоцентричну природу останнього. З огляду на це всебічного дослідження потребує оцінна складова в структурі концептів.

Аналіз досліджень. Аксіологію лінгвістичних одиниць досліджувало багато українських науковців, зокрема Т. Космеда (Космеда, 2000; Космеда, 2004), Т. Вільчинська (Вільчинська, 2008), Ж. Краснобаєва-Чорна (Краснобаєва-

Чорна, 2016), Г. Приходько (Приходько, 2009), С. Сорокін (Сорокін, Безручко, 2022), Я. Яремко (Яремко, 2009) та ін. Важлива роль у визначенні й аналізі оцінності як категорії прагмалінгвістики належить Т. Космеді. На параметрах оцінності ґрунтується розроблений Т. Вільчинською метод семантико-аксіологічного поля для здійснення концептуального аналізу. Дослідження аксіологічного компоненту окремих концептів дає змогу якомога повніше розкрити їхню структуру та семантику, визначити світоглядні домінанти різних культур. Оцінність як складова концепту «зрадник» у творчості українських письменників ще не ставала предметом наукових розвідок. З огляду на це наше дослідження є **актуальним**.

Мета статті – виявити та дослідити специфіку оцінного складника концепту «зрадник» у повісті Р. Іваничука «Євангеліє від Томи».

Виклад основного матеріалу. У контексті дихотомії *свій (добрий) – чужий (поганий)* актуалізуються поняття *вірність – зрада*. З цього погляду, концепт «зрадник» виступає особливою категорією, адже зрадник – це свій, який став чужим, який добровільно перейшов на сторону ворога і від якого, зрештою, відреклися «свої». Укладачі «Етимологічного словника української мови» на основі аналізу спільнокореневих з українським *ворог* лексем в різних європейських мовах фіксують імовірну семантичну близькість слів *ворог* і *вигнанець* (ЕСУМ, 1982: 427).

На перший погляд, може здатися, що аналіз оцінки такого концепту, як «зрадник», не є актуальним, адже ставлення до зради як до негативного явища не може бути позитивним. Проте в художній літературі, яка часто є відображенням дійсності, знаходимо чимало прикладів суперечливого трактування цього поняття. Не є винятком повість Р. Іваничука «Євангеліє від Томи».

З погляду запропонованої Т. Космедою аксіологічної моделі семем концепт «зрадник» особливий тим, що, функціонуючи в площині конкретних іменників (назв осіб), не позбавлений семантичного нашарування абстрактного поняття зради. Таким чином, можна виокремити одразу кілька семантичних категорій оцінки, у межах яких концепт актуалізується. Зокрема, в повісті «Євангеліє від Томи» концепт позначений християнсько-релігійною, національно-етнографічною, соціальною, культурно-естетичною, морально-етичною, емоційно-чуттєвою, прагматичною, філософською, психологічною, сексуальною оцінкою. З цього розлогого переліку помітно, що концепт «зрадник» у творі актуалізується в кількох площинах: етичній, філософській, релігійній, патріотичній, інтимній. На матеріалі повісті Р. Іваничука «Євангеліє від Томи» розглянемо аксіологічну природу концепту «зрадник» в рамках оцінної градації.

Максимально негативний ступінь оцінки отримують вчинки тих персонажів, які зраджують власний народ. Зневага до таких людей, осуд їхніх учинків підкреслюється порівнянням із Юдою: *«Я ще для Юди мав би виправдання – зрадив він одного лиш Ісуса, а Флавій – весь народ!»* (Іваничук, 2011: 38). У контексті цього порівняння людина, яка зрадила свій народ, постає в очах інших ще більшим зрадником, ніж Юда. Цей лексико-семантичний варіант вербалізується також за допомогою іменника *запроданець*: *«…он стоїть він, звівши вгору руки, – моложавий, русоволосий, на гебрея не схожий, проте говорить добірною арамейською мовою – це ж із своїх! – Хто ти, **запроданцю?**»* (Іваничук, 2011: 112). Різко негативна оцінка цього концептуального смислу знаходить своє вираження в риторичному питанні й звертанні, що адресовані зраднику.

Ім'я *Юда* як вербалізатор концепту «зрадник» теж позначене різко негативним оцінним забарвленням, що можна підтвердити цитатою із твору: *« – **Юда!** – потряс кулаками Тома, та посланець Тита, незважаючи на тяжку образу, підступив до стіни на віддаль польоту стріли…»* (Іваничук, 2011: 117).

Максимально негативно схарактеризовано у творі дії братовбивць і міжусобників. Частково ці люди теж зраджують свій народ, адже вбивають співвітчизників, сіють колотнечі, провокують заворушення: *«Страшне це горе і сором: ще ж ніколи не вбивав гебрей гебрея, а тепер **самі себе переб'ють**, і не буде вже кому повставати проти римлян. Прийде кара Божа за смерть Месії й за **братовбивство**…»* (Іваничук, 2011: 80). Емоційний сплеск, виражений цитатою, досягає кульмінації у пророкуванні страшної Божої кари за смерть Ісуса і за гріх братовбивства, який стоїть поряд із гріхом убивства Божого Сина.

Інший приклад максимально негативної оцінки зради лежить в інтимній площині. Категорично засуджується входження в добровільні інтимні стосунки з ворогом заради власної вигоди: *«… Їхав у позолоченій колісниці відпоручник самого римського імператора Тит, син Веспасіяна, а біля нього сиділа розкішна Вероніка, котра **добровільно стала наложницею у завойовника, зганьбивши гебрейський жіночий**, який у колишні часи прославив Ізраїль іменами Юдифі й Марії»* (Івани-

чук, 2011: 107). У цитаті підкреслюється, що своїм вчинком коханка відпоручника римського імператора зганьбила не просто себе і свою родину, а все гебрейське жіноцтво, що є непрощенним моральним злочином.

Виокремлюємо чимало лексико-семантичних смислів концепту «зрадник», які марковані ***середнім ступенем негативної оцінки***. Учинки таких людей також різко засуджуються. Ми класифікували їх як концептуальні смисли із середньою негативною оцінкою через те, що найбільшою зрадою в контексті твору (і з погляду персонажів, і з погляду наратора) постає зрада власного народу, тому доцільно відокремити від неї інші прояви зради.

Заслуговують на осуд люди, які зраджують Бога чи духовного наставника. Негативне оцінне маркування цього смислу знаходить відображення у нагромадженні великої кількості риторичних питань, звернених до таких людей: *«Де ж ви були, апостоли, коли мені стинали голову, де ж ви були, коли римські легіонери виводили Ісуса з Гетсиманського саду? Чому ви так легко позбулися небесного й земного поводирів своїх?.. Ми удвох були єдиним Месією, і ви обох дозволили вбити: одного віддали на розп'яття, а другого покинули в темниці»* (Іваничук, 2011: 68). Варто зазначити, що форми зради, які відносимо до середнього ступеня негативної оцінки, передбачають можливість прощення для людей, які їх вчиняють. Так, у наведеній вище цитаті йдеться про бездіяльність апостолів чи навіть їхнє відречення від Бога, проте згодом вони спокутували свою провину і були прощені. Через це у сюжетній канві твору відбувається переоцінка їхніх дій, про що йтиметься далі.

Інший вербалізатор концепту «зрадник» – ренегат – у контексті твору виражає зраду і власного народу, і Бога водночас: *«...хай* ***ренегат*** *Йосиф Флавій викупляє провину перед своїм народом грубим сувоєм історії юдейської війни, – може, йому простять нащадки ганебне відступництво і зраду, прочитавши правдивий документ боротьби й загибелі Ізраїлю...»* (Іваничук, 2011: 103). Учинок Флавія важко оцінювати об'єктивно. Різні персонажі у творі мають різну думку щодо його переходу на бік ворога. Сам він себе виправдовує і вважає, що не зраджує власний народ, а, навпаки, знаходить спосіб допомогти йому зберегти для майбутніх поколінь його історію. Хтось ставиться до Флавія із поблажливою зневагою, хтось – різко засуджує, а наратор не вірить у те, що зраду можна виправдати благими намірами, а також у те, що така зрада себе виправдає. Апостол Тома вбачає у вчинку Флавія бажання отримати для себе вигоду. Зрада з корисливих міркувань також позначена негативною оцінкою, яку вкотре актуалізують риторичні питання: *«Флавій віддав себе на поталу власній вигоді, – відказав Тома... Чи окупить його праця зраду, яку вчинив?»* (Іваничук, 2011: 113). Різко засуджується зрада, вчинена через заздрість: *«...що ж ми за народ такий, що ту голову, яка виростає з-посеред нас на вершок вище, в заздрості й злобі стинаємо, а коли над нами зводиться чужинець – так легко миримося з долею і намагаємося відшукати в чужакові коли не достоїнства, то хоч милосердя»* (Іваничук, 2011: 69).

У творі порушено важливу проблему лжепатріотизму, яким часто прикриваються зрадники. Негативна оцінна маркованість такого явища актуалізується прикметником *злочинний*: *«Якби подібним чином людство могло звільнитися від особин, вражених* ***злочинним лжепатріотизмом****, щоб не затуманювали вони й не засліплювали колишніх борців за правду й не перетворювали їх на шкідників!»* (Іваничук, 2011: 90].

Підбурювані лжепатріотами та іншими зловмисниками, люди часто піддаються негативному впливу, їх опановує так званий стадний інстинкт і, керовані ними, вони можуть коїти лихі вчинки, у тому числі ставати зрадниками: *« – Як же за тобою пішли люди? – А що люди? То* ***отара****... Я пообіцяв їм волю, і вони* ***всі, як один****...»* (Іваничук, 2011: 98).

До лексико-семантичних варіантів аналізованого концепту з ***мінімальним ступенем негативної оцінки*** відносимо ті смисли, які марковані ширшою емоційною гамою, ніж охарактеризовані нами вище, наприклад, співчуттям, жалем, розчаруванням тощо. Так, зрадниками окремі персонажі твору називають полонених. Об'єктивно важко вважати таких людей зрадниками, проте ця позиція обґрунтована у творі. Наведемо цитату: *«Невже ти волієш жити рабом? Тяжко заговорять проти тебе закони батьківщини: адже через твої заклики до боротьби за свободу скільки полягло народу, і слова твої олжою стануть. Візьми меч і умри, як вождь юдеїв, а не як зрадник!»* (Іваничук, 2011: 116).

Рисами зрадників наділяються раби, а точніше – люди з рисами рабської свідомості, які готові відмовитися від волі заради вигоди, зраджують колишніх однодумців, власні ідеали, ностальгують за своїм – фізичним чи духовним – рабством: *«І що це за народ такий – юдеї, – думав Тома, – що так ревно вміє молитися за волю,*

вимагає її, кричить, галасує, навіть набирається відваги стати на дорозі самого прокуратора, та коли приходить справжній провісник свободи, вмить хоче його спекатися, затуживши за ***принадами тихого рабства****»* (Іваничук, 2011: 69).

Із відтінком суму йдеться про тих людей, які зрадили власні традиції, прийняли чужу ідентичність: *«Та найбільше лихо настигне твоїх нащадків, Ладо, коли вони приймуть у свої жили отруйну ворожу кров і за миску сочевиці віддадуть ворогові своє первородство»* (Іваничук, 2011: 128). Люди можуть ставати на шлях зради через зневіру: *«Наші зчеплені погляди помітили й інші апостоли, і я побачив у них той самий* ***страх, зневіру*** *й бажання мерщій розійтися по домах»* (Іваничук, 2011: 58).

Ще одним вербалізатором концепту «зрадник» постає іменник «бунтар». Його оцінка дуже складна, адже хтось вважатиме бунт зрадою, а хтось – знайде для нього виправдання. Це ілюструє діалог із твору: *« – Юда протестував проти Ісуса, але ж хіба не* ***бунт робить людину повноцінною****, здатною до захисту своєї особистості? – Тобі вигідно ідеалізувати бунт, якщо* ***він навіть виявляється у формі зради****»* (Іваничук, 2011: 117). Ми відносимо цей виразник концепту до таких, що характеризується мінімальним ступенем негативної оцінки з огляду на те, що наслідком протесту Юди стала цілком очевидна зрада, якими б мотивами він не керувався.

Значно менше тих репрезентантів аналізованого концепту, які можна оцінити позитивно. Ми виокремили кілька таких смислів. До зрадників із ***мінімальним ступенем позитивної оцінки*** відносимо тих людей, які скоїли зраду несвідомо. Часто вчинок однієї й тієї ж людини має полярну оцінку. Наведемо таку цитату: *«Ти назвав мене Юдою, Томо, щоб зневажити, а сам ніколи не задумувався над тим, що Юда Іш Каріот зовсім не мав наміру зраджувати Ісуса, навпаки, хотів урятувати його»* (Іваничук, 2011: 116). Як бачимо, в наведеній цитаті знову фігурує ім'я Юди, проте трактування його вчинку зовсім інше.

Мінімальну позитивну оцінку спостерігаємо щодо людей, які виявилися обманутими зловмисниками: *« – Не чіпайте Симона, він* ***обманутий****!* ***Всі тут обмануті****, крім цього, – показав на Варавву. – Вірте мені, люди, я апостол Тома…»* (Іваничук, 2011: 96).

Виокремлюємо кілька прикладів ***середнього ступеня позитивної оцінки*** концепту. Найперше потрібно згадати людей, які скоїли зраду, але щиро розкаялись і спокутували свою вину, як-от Христові апостоли: *«Всі апостоли загинули за віру Христову –* ***з боягузів мучениками стали****, немає ж бо нічого дужчого за пробуджений дух»* (Іваничук, 2011: 80).

Зі зрадою в релігійному контексті також асоціюється Тома Невірний. Проте інтерпретація цього образу в повісті Іваничука зовсім інша. Тома любить Христа, він готовий іти за ним, але цей апостол має науковий тип мислення, і йому важко приймати на віру те, свідком чого він не став. Через це Томі важливо торкнутися Христових ран, знайти відповіді на питання, які важко перевірити емпірично. Це обурює інших апостолів, навіть самого Христа. Проте не має сильнішої віри за ту, до якої людина приходить крізь подолані сумніви. Хоч означення *невірний* характеризує зрадника, Тому (принаймні в інтерпретації цього образу Іваничуком) не можна об'єктивно віднести до зрадників, яких оцінено в різних ступенях негативно.

Виокремлюємо один лексико-семантичний смисл концепту «зрадник» із максимальним ступенем позитивної оцінки. У творі він вербалізується іменником *змовник*. В інших контекстах слово зазвичай має негативну конотацію, проте в повісті «Євангеліє від Томи» йдеться про змову представників поневоленого народу проти царя Ірода: *«Вирізано членів старого синедріону, нишпорки снують по Єрусалиму, виказуючи римським лікторам зрадників, у підвалах Антонії ночами страчують людей, запідозрених у змові проти Ірода»* (Іваничук, 2011: 53). Як бачимо, деякі люди, яких стратили за підозрою у змові, могли й не бути змовниками. Інші, яких охарактеризовано як зрадників, повставали проти жорстокого диктатора, тому вони викликають у читача розуміння та співчуття. Таким чином, попри в цілому негативне сприйняття людей, які стають зрадниками, оцінна шкала концепту передбачає і позитивні значення.

Висновки. Отже, концепт «зрадник» у повісті Р. Іваничука «Євангеліє від Томи» представлений низкою лексико-семантичних смислів, які характеризуються різним ступенем оцінки: від максимально негативного до максимально позитивного. Більшість із них марковані негативною оцінкою. Максимально негативною позначені ті, що актуалізують зраду власного народу; середнім ступенем негативної оцінки – ті, що виражають зраду Бога, друзів, зраду, вчинену через заздрість, «стадний» інстинкт, лжепатріотизм; мінімальний ступінь негативної оцінки виражають смисли з емоційним нашаруванням: співчуттям, розумінням, жалем тощо. Окремі лексико-семантичні варіанти марковані

позитивно. Мінімальний ступінь позитивної оцінки властивий смислам, які характеризують людей, що скоїли зраду неусвідомлено, обманутих іншими; середній ступінь позитивної оцінки властивий образам апостолів; високий ступінь позитивної оцінки характеризує змовників, які постали проти царя-тирана.

Дослідження аксіологічного компоненту окремих концептів залишається перспективним в українській лінгвоконцептології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вільчинська Т. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII-XVIII ст. : монографія. Тернопіль : Джура, 2008. 424 с.
2. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Т. 1 : А–Г. Київ : Наукова думка, 1982. 632 с.
3. Іваничук Р. Євангеліє від Томи : триптих повістей. Харків : Фоліо, 2011. 318 с.
4. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки : монографія. Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 349 с.
5. Космеда Т. Концепти *дума, думка* в українському мовленні крізь призму аксіологічної прагмалінгвістики. *Вісник Львів. ун-ту. Сер. філол.* 2004. Вип. 34. Ч. І. С. 367–371.
6. Краснобаєва-Чорна Ж. Лінгвофраземна аксіологія : парадигмальнокатегорійний вимір: монографія. Вінниця, 2016. 413 с.
7. Нестерович Ю. Номінативне поле концепту «зрадник» у повісті Р. Іваничука «Євангеліє від Томи». *Українська філологія в контексті розвитку європейської наукової думки : матеріали всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю присвячені 85-річчю від дня народження професора Дмитра Бучка (10–11 листопада 2022 року).* Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С. 87–91.
8. Приходько Г. І. Оцінний компонент у семантичній структурі слова. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні студії.* Житомир, 2009. Випуск 45. С. 44–47.
9. Сорокін С., Безручко Є. Вербалізація аксіологічного концепту *KADER (ДОЛЯ)* у турецькій мовній картині світу. *Закарпатські філологічні студії.* Ужгород, 2022. Випуск 23. Том 1. С. 171–177.
10. Яремко Я. Стратифікація концепту. *Мовознавство : Науково-теор. журнал Ін-ту мовознавства ім.О.О. Потебні.* 2009. № 1. С. 60–69.

REFERENCES

1. Vilchynska T. (2008) Kontseptualizatsiia sakralnoho v ukrainskii poetychnii movi XVII-XVIII st. : monohrafiia. [Conceptualization of the sacred in the Ukrainian poetic language of the 17th-18th centuries. : monograph]. Ternopil : Dzhura [in Ukrainian].
2. Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy : u 7 t. / redkol.: O. S. Melnychuk (hol. red.) ta in. T. 1 : A–H (1982). [Etymological dictionary of the Ukrainian language: in full volume / editor: O. S. Melnychuk (chief editor) and others. T. 1: A–H]. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
3. Ivanychuk R. (2011) Yevanheliie vid Tomy : tryptykh povistei [Ivanychuk R. The Gospel of Thomas: a triptych of stories]. Kharkiv : Folio [in Ukrainian].
4. Kosmeda T. (2000) Aksiolohichni aspekty prahmalinhvistyky : formuvannia i rozvytok katehorii otsinky : monohrafiia. [Axiological aspects of pragmalinguistics: formation and development of the evaluation category: monograph]. Lviv : Vyd-vo LNU im. I. Franka. [in Ukrainian].
5. Kosmeda T. (2004) Kontsepty *duma, dumka* v ukrainskomu movlenni kriz pryzmu aksiolohichnoi prahmalinhvistyky. [Concepts *thought, opinion* in Ukrainian speech through the prism of axiological pragmalinguistics] *Visnyk Lviv. un-tu. Ser. filol. – Visnyk Lviv. university Ser. philol. 34. I.* [in Ukrainian].
6. Krasnobaieva-Chorna Zh. (2016) Linhvofrazemna aksiolohiia : paradyhmalno-katehoriinyi vymir: monohrafiia [Linguophrasal axiology: paradigmatic-categorical dimension: monograph]. Vinnytsia [in Ukrainian].
7. Nesterovych Yu. (2022) Nominatyvne pole kontseptu «zradnyk» u povisti R. Ivanychuka «Yevanheliie vid Tomy» *[The nominative field of the concept "traitor" in R. Ivanychuk`s story "The Gospel of Thomas"]. Ukrainska filolohiia v konteksti rozvytku yevropeiskoi naukovoi dumky : materialy vseukrainskoi naukovoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu prysviacheni 85-richchiu vid dnia narodzhennia profesora Dmytra Buchka (10–11 lystopada 2022 roku) – Ukrainian philology in the context of the development of European scientific thought: materials of the All-Ukrainian scientific conference with international participation dedicated to the 85th anniversary of the birth of Professor Dmytro Buchko (November 10–11, 2022).* Ternopil : TNPU im. V. Hnatiuka, 87–91. [in Ukrainian].
8. Prykhodko H. (2009). Otsinnyi komponent u semantychnii strukturi slova. [The evaluation component in the semantic structure of the word] *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. Filolohichni studii. – Bulletin of Zhytomyr State University. Philological studies.* Zhytomyr, 45, 44–47. [in Ukrainian].
9. Sorokin S., Bezruchko Ye. (2022) Verbalizatsiia aksiolohichnoho kontseptu *KADER (DOLIA)* u turetskii movnii kartyni svitu. [Verbalization of the axiological concept KADER (FATE) in the Turkish linguistic picture of the world] *Zakarpatski filolohichni studii. – Transcarpathian Philological Studies.* Uzhhorod, 23, 1, 171–177. [in Ukrainian].
10. Yaremko Ya. (2009) Stratyfikatsiia kontseptu. [Stratification of the concept] *Movoznavstvo : Naukovo-teor. zhurnal In-tu movoznavstva im.O.O.Potebni. – Linguistics: Scientific and theoretical. journal of the O.O. Potebna Institute of Linguistics.* 1, 60–69. [in Ukrainian].

UDC 811.11-112
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-30

Maryna OHIIENKO,
orcid.org/0000-0003-1665-0692
Senior Lecturer at the Department of English in Marine Engineering
Kherson State Maritime Academy
(Kherson, Ukraine) vseallright2016@gmail.com

BASIC METHODS OF FORMING MARITIME TERMS IN ENGLISH

The article is devoted to the ways of forming compound maritime terms in English. The purpose of the article is to analyze the ways of forming such terms.

Terminological units occupy a special place in the structure of all developed languages, without losing touch with common in usage vocabulary. Maritime terminology is a system of linguistic units formed in a certain way, which has gone through various historical paths of formation and has its own set of lexical units, derivational methods and models, as well as means of their formation.

The relevance of this study is determined by:

– the growing interest of linguists in the study of terminological vocabulary;

– globalization processes in the world economy, technology, production, as well as the dynamic development of shipping;

– the importance of further development of the problems of the formation of maritime terms, since the semantic processes underlying the formation of terminological meaning have not received sufficient theoretical understanding;

– the lack of a comprehensive and systematic study of maritime terms from the point of view of their semantic and structural organization.

The object of the study is maritime terms. The subject of the study is the structure and semantics of these linguistic units in the English language.

A comprehensive analysis of the structure and semantics of maritime terms was carried out. Maritime terms are presented as a systemically organized set of words and phrases, united into a single whole based on their functional and semantic commonality.

The results obtained by the author showed the most typical methods of forming maritime terms in English: adding affixes or semi-affixes to words included in terminological phrases; adding present or past participles, numerals or adjectives, and abbreviations to phrases.

The novelty of this study lies in the systematization of the most typical ways of forming compound maritime terms.

Key words: *maritime terminology, compound maritime terms, word formation, suffixation, prefixation.*

Марина ОГІЄНКО,
orcid.org/0000-0003-1665-0692
старший викладач кафедри англійської мови в судновій енергетиці
Херсонської державної морської академії
(Херсон, Україна) vseallright2016@gmail.com

БАЗОВІ МЕТОДИ УТВОРЕННЯ МОРСЬКИХ ТЕРМІНІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена способам утворення складних морських термінів в англійській мові. Мета роботи – провести аналіз способів утворення таких термінів.

Термінологічні одиниці займають особливе місце у структурі всіх розвинених мов, не втрачаючи зв'язок із загальновживаною лексикою. Морська термінологія є певним чином сформованою системою мовних одиниць, що пройшла різні історичні шляхи становлення і має власний набір лексичних одиниць, деривaційних методів, моделей, а також засобів їх формування.

Актуальність цього дослідження обумовлюється:

– зростаючим інтересом лінгвістів до досліджень термінологічної лексики;

– глобалізаційними процесами у світовій економіці, технології, виробництві, а також динамічним розвитком судноплавства;

– важливістю подальшої розробки проблем формування морських термінів, оскільки семантичні процеси, що лежать в основі формування термінологічного значення, не набули достатнього теоретичного осмислення;

– відсутністю комплексного та системного вивчення морських термінів з точки зору їх семантичної та структурної організації.

Об'єктом дослідження є морські терміни. Предметом дослідження виступають структура та семантика даних мовних одиниць в англійській мові.

Проведено комплексний аналіз структури та семантики морських термінів. Морські терміни представлені як системно-організована сукупність слів та словосполучень, об'єднана в єдине ціле на основі їхньої функціональної та семантичної спільності.

Отримані автором результати показали найбільш типові способи формування морських термінів в англійській мові: додавання до слів, що входять до термінологічних словосполучень, афіксів або напівафіксів; приєднання до словосполучень дієприкметників цього або минулого часу, чисельників або прикметників та скорочень.

Новизна даного дослідження полягає в систематизації найбільш типових способів утворення складних морських термінів.

Ключові слова: *морська термінологія, складні морські терміни, словотвір, суфіксація, префіксація.*

Problem statement. Scientific and technological progress has given rise to the emergence of new special terminology in various fields of science and technology including maritime. The word «term» means a word or phrase denoting the concept of a special field of knowledge or activity. Accordingly, a maritime term is a word or phrase used to designate a certain special concept related to a particular section of maritime science or maritime equipment. Terms are the most rapidly growing part of the vocabulary. The terms are unambiguous and precise. This allows us to consider them the highest category of names. Maritime terms reflect concepts that are related to each other and represent a specific system. The system of terms that unite the concepts with which this system operates can be called terminology (Nikulina, 2019).

In this article, the author discusses methods of forming compound maritime terms that are most often used in the English language. Modern compound maritime terms were selected for the study.

Analysis of recent research and publications. A number of scientists devoted their scientific research to the issue of the formation of maritime terminology including S. Ia Rozana, B. L. Bohorodskyi, N. A. Smirnov, I. K. Smorhonskyi. Maritime terminology of individual periods was studied in the works of A. I. Hensorskyi, P. K. Kovaliv, H. I. Khalymonenko, V. I. Horobets, M. L. Khudash, M. S. Rohal, A. M. Varynska, N. M. Kornodudova, etc. T. D. Mykhailenko worked in the field of formation and functioning of the maritime terminology system, etc. The periodization of maritime terminology was studied by L. V. Turovska. Linguist O. Ia. Andriianova studied the stages of formation and semantics of maritime terminology.

The purpose of the article is to analyze the methods of formation of compound maritime terms in the English language. To achieve this goal, it is necessary to solve the following tasks:

1) to highlight the concept of «compound term» in English;

2) to study the structure of compound terms related to maritime topics;

3) to identify methods for the formation of compound maritime terms;

4) to systematize the most typical methods for the formation of compound maritime terms.

In this study, the scientific method of component analysis was used to solve the problems.

Presenting main material. The development of science and technology, which arose along with a large number of new terms and concepts, significantly expanded maritime terminology. The use of terms related to nuclear energy and radio electronics has become common. At the same time, many terms that are characterize the sailing fleet began to gradually fall out of use.

Terminological and common vocabulary are inextricably linked (Nikulina, 2019). Maritime terminology is a special part of the commonly used vocabulary of the English language. The relationship between maritime and common vocabulary is expressed in the fact that maritime vocabulary borrows most of its vocabulary from common vocabulary giving these words new meanings. For example, «escape trunk» (submarine rescue shaft). The word «escape» came into English from Latin, and means «an act of breaking free from confinement or control».

The general patterns of morphological word formation are the same for the entire English language, therefore the formation of terms, including maritime ones, from other words occurs in the same way as the formation of commonly used vocabulary (Varynska, Kornodudova, 2019: 554).

As a rule, the productive basis of maritime terms in English are simple, derivative and compound words or terms. Simple words consist of only one stem, for example: «fish», noun (n.); «freight», noun (n.); «install», verb (v.). Derived words contain a stem and affixes – suffixes and prefixes. So, «fishing», adj. (of, or pertaining to fishing) consists of the stem fish and the suffix -ing; «freighter», n. (a large ship designed to carry goods in bulk) has the stem freight and the suffix -er; «installation», n. (naval base) consists of the stem ship and the suffix – ation (Onions, 1996).

A significant number of maritime terms come from compound words. A compound word is a word consisting of two or more stems. For example, «icebreaker», n. (a ship designed for breaking a channel through ice) consists of the basics ice (frozen water)

and breaker (a person or thing that breaks something); «landmark», n. (an object or feature of a landscape that is easily seen and recognized from a distance) contains the basics of land (he part of the earth's surface that is not covered by water) and mark (a line, figure, or symbol made as an indication or record of something); «lifebelt», n. (a ring of buoyant or inflatable material used to help a person who has fallen into water to stay afloat) consists of the basics life (the existence of an individual human being or animal) and belt (a strip of leather or other material worn, typically round the waist, to support or hold in clothes or to carry weapon) (Onions, 1996).

A special place in the formation of maritime terms is occupied by expanded phrases, which are also compound formations. If compound words consist of stems, then the components of phrases are words. For example, the components of the phrase «lighter aboard ship» (the practice of loading barges (lighters) aboard a bigger vessel for transport) are the words «lighter», n. (barge), «aboard», adv. (on board) and «ship», n. (a vessel); the phrase «naval research vessel» (highly advanced mobile research station providing stable platforms from which explorers can deploy equipment, divers, and submersibles) consists of the words «naval», adj. (relating to a navy), «research», n. (investigation) and «vessel», n. (ship); components of the phrase «oxygen gas helmet» (a mask that provides a method to transfer breathing oxygen gas from a storage tank to the lungs) are the words «oxygen», n. (a reactive element), «gas», n. (a substance), «helmet», n. (a hard or padded protective hat) (Cutler, 2005).

If the words that are part of the phrases are combined with some word-forming suffixes and prefixes, then new maritime terms are formed. So, if the prefix anti- is added to the word «rolling» in the phrase «rolling tank», then maritime term «antirolling tank», is obtained. If the suffix proof is added to the word «weather» in the phrase «weather radar», the maritime term «weatherproof radar» is obtained. Such word formations can be classified as compound derivative terms.

Based on structural and semantic characteristics, such compound maritime terms can be divided into compound suffix and compound prefix terms.

Among the highly productive suffixes that participate in the formation of compound suffix maritime terms is the suffix -ed. This suffix is attached to a noun in a phrase and forms compound adjectives with the meaning «having what the producing stem indicates». For example, the compound suffix term «qualified sailor» includes the word «qualified», adjective (adj.) (officially recognized as being trained to perform a particular job), derived from «qualify», v. (become officially recognized as a practitioner of a particular profession or activity). The compound suffix term «unchanged course» includes the word «unchanged», adj. (not changed), derived from «unchange», v. (to not change). The compound suffix term «Combined transport Bill of lading» includes the word «combined», adj. (joined or merged to form a single unit), derived from «combine», v. (join or merge to form a single unit) (Cutler, 2005).

Maritime compound terms, the last element of which is a noun with the suffix -er, denoting a device that produces the action expressed by the verb from which the noun is derived, refer to maritime equipment. For example, in the compound term «large tonnage tanker» (a ship for carrying liquids in bulk with large tonnage) the word «tanker», n. (a ship for carrying liquids in bulk) is derived from «tank», n. (a usually large receptacle for holding, transporting, or storing liquids). The compound term «aircraft carrier» (a large warship with a deck from which aircraft can take off and land) includes the word «carrier», n. (a thing that carries, holds, or conveys something), derived from «carry», v. (support and move from one place to another). The compound term «chain locker» (a compartment located under the windlass where the anchor chains are stowed) includes the word «locker», n. (a small lockable cupboard or compartment), derived from «lock», n. (a mechanism for keeping a door, window, lid, or container fastened) (Cutler, 2005).

Suffixes that interact with phrases include the suffix -al, which, when attached to a noun, forms an adjective indicating a relationship to an inanimate object, and gives the compound maritime term the meaning of «relating to, associated with something». For example, in the compound term «naval forces» (troops, vessels, and weaponry deployed at sea) the word «naval», adj. (relating to a navy) is derived from «navy», n. (the branch of the armed services of a state, which conducts military operations at sea). The compound term «professional diving» (underwater diving where the divers are paid for their work) includes the word «professional», adj. (relating to or belonging to a profession), derived from «profession», n. (a paid occupation). The compound term «vertical spar» (a mast) includes the word «vertical», adj. (at right angles to a horizontal plane), which is derived from «vertex», n. (the highest point) (Cutler, 2005).

Compound maritime terms can be created on the basis of terminological phrases using prefixes anti-, ex-, super-, and sub-.

The highly productive prefix anti-, combined with phrases, is involved in the formation of a large number

of compound maritime terms. Thus, with the help of the prefix anti- the following compound maritime terms were formed: «anti-clutter gain control» (is used to adjust the sensitivity of the receiver and thereby regulating the intensity of the returns displayed on the screen) from «sea clutter control» (offsets the problem of rough weather bouncing radar signals off the sea around a ship); «anti-crepuscular rays» (extensions of crepuscular rays, converging toward a point 180° from the sun) from «crepuscular rays» (are created when sunlight shines through gaps in clouds and continues through an atmosphere that contains dust and/or haze); «anticyclonic winds» (winds associated with a high pressure area and constituting part of an anticyclone) from «cyclonic winds» (winds moving in a circle, whirling round their central clear eye, with their surface winds blowing counterclockwise in the Northern Hemisphere and clockwise in the Southern Hemisphere) (Cutler, 2005).

The prefix ex-, joining a phrase denoting a position or rank, a type of equipment, creates a new compound term with the meaning «former». The prefix ex- in a compound maritime term is separated from another morpheme by a hyphen, for example: «ex-admiral» (converted from an admiral- the commander in chief of a navy); «ex-boatswain» (the one who was a petty officer on a merchant ship having charge of hull maintenance and related work); «ex-coast guard cutter» (former Coast Guard vessel 65 feet in length or greater, with accommodations for a crew to live aboard.) (Cutler, 2005).

Using the prefix super-, nouns and adjectives are formed that express the highest degree of capabilities, as well as exceeding the norm of what is indicated by the stem of the word. For example, with the help of the prefix super- such compound derivative terms were formed as «under-water supersonic echo-ranging equipment» (sonar) – from «sonic navigation and ranging» (a technique that uses sound propagation to navigate, measure distances, communicate with or detect objects on or under the surface of the water, such as other vessels); «forward superstructure» (the parts of the ship or a boat, including sailboats, fishing boats, passenger ships, and submarines, that project above her main deck) from «forward structure» (bow); «the superyacht directory» (superyacht database) from «the yacht directory» (directory of the global yacht fleet) (Cutler, 2005).

Compound derived maritime terms, created on the basis of two- and three-component phrases and formed using the prefix sub-, mean subordination to what is indicated by the stem, or have the meaning «in size or volume less than what is indicated in the stem». Thus, the prefix sub- is involved in the formation of the following compound terms: «submarine crewmember» (crewmember of the underwater ship) from «marine crewmember» (seafarer); «subdivision of a fleet» (naval division) from «division of a fleet» (squadron); «submarine chaser» (a small naval vessel designed for antisubmarine warfare) from «marine chaser» (a guard with a prisoner) (Cutler, 2005).

A special place among compound maritime terms is occupied by phrases formed with the help of semi-affixes, particles that perform the same service functions as genuine affixes but unlike them, semi-affixes have independent words with the same meanings that are used parallel to them. The semi-affixes all-, mini-, -free, -man, -proof are most often involved in the formation of compound maritime terms.

The semi-prefix all-, when attached to a noun or participle, forms an adjective meaning «encompassing everything» or «consisting entirely of what is indicated by the stem of the word that is part of a compound maritime term». Derived terms with the semi-prefix all- are written with a hyphen. For example, «all-purpose ship» (a seagoing ship that is built for the carriage of a wide range of cargoes); «all-water transportation» (transportation by water transport only); «all-hull power boat» (catamarans with two hulls) (Cutler, 2005).

The semi-prefix mini- is a shortened form of the adjective «miniature», which means «reduced, small-sized». This semi-prefix forms compound maritime terms from nouns and abbreviations that are part of phrases. For example, «mini-ECDIS» (a UK specification for electronic navigation equipment on board fishing vessels and vessels under 24 meters); «mini wave buoy» (a sort of buoy, which is designed for ocean monitoring); «mini-crane» (a type of compact lifting equipment) (Cutler, 2005).

The semi-suffix -free, participating in the formation of compound maritime terms, forms adjectives from nouns and adjectives, indicating the absence of a feature indicated by the base of the word. For example, «anchor-free SAR ship detection algorithm» (algorithm based on brain-inspired attention mechanism, which efficiently focuses on target information ignoring the interference of complex background); «ballast-free ship» (ship that does not require ballast water for her stability when at sea); «vessel load-free out» (the carrier arranges to pay for loading the cargo on the ship, and the consignee/recipient of the cargo arranges to pay and is responsible for the unloading of cargo from the ship to wharf/quay) (Cutler, 2005).

The semi-suffix -man, when attached to a noun, forms a compound term indicating membership. For

example, «marine engineman» (operates, services and repairs internal combustion engines used to power ships); «motorboat launchman» (operates small motor-driven boats); «gangway watchman» (controls access to the ship) (Cutler, 2005).

The semi-suffix -proof means «protected, impenetrable from what the stem of the word means». This semi-suffix can be added to the stems of simple, compound and derived words, which can form compound terms. For example, «leakproof seal» (seal, which is closely sealed or fitted to prevent leaks); «waterproof first aid kit» (first aid kit, which does not let water through); «weatherproof boat cover» (boat cover, which is resistant to the effects of bad weather) (Cutler, 2005).

Compound maritime terms also include phrases that are formed by adding a present or past participle to them (Kornodudova, Baranova, 2015: 26). For example, the compound term «diving support vessel» (a ship that is used as a floating base for professional diving projects) is formed by adding the present participle «diving» (plunging into the water) to the phrase «support vessel» (specialized ship, which provides support and auxiliary functions); the compound term «floating sea base» was formed by adding the present participle «floating» (staying or moving easily on or over the surface of a liquid) to the phrase «sea base» (a collection of support and supply ships supporting operations elsewhere, that can function as a floating barracks, hospital and base); the compound term «mooring pilot service boat» (a type of boat used to transport maritime pilots between land and the inbound or outbound ships that they are piloting as well as securing a ship to a fixed object) is formed by adding the present participle «mooring» (making fast with or as if with cables, lines, or anchors) to the phrase «pilot service boat» (a type of boat used to transport maritime pilots between land and the inbound or outbound ships that they are piloting). The compound term «iron-hulled sailing ship» (the largest of merchant sailing ships, with three to five masts and square sails) is formed by adding the past participle «iron-hulled» (hull made of iron) to the phrase «sailing ship» (a sea-going vessel that uses sails mounted on masts to harness the power of wind and propel the vessel); the compound term «prohibited anchorage area» (an area or berth where anchoring is not permitted) is formed by adding the past participle «prohibited» (forbidden) to the phrase «anchorage area» (a location at sea where ships can lower anchors); the compound term «uncharted yellow buoy» is formed by adding the past participle «uncharted» (not mapped or surveyed) to the phrase «yellow buoy» (indicates a left-hand turn).

Often, to denote accuracy and specificity, the first element of compound maritime term is a numeral or an adjective with the meaning of the quantitative content of something. (Diakov et. al, 2000: 92). For example, in the compound term «single-masted ship» (a sloop) the first element is the adjective «single» (only one); in the compound term «double bottom tank» (the space in between the two bottoms of the ship's hull used as storage tanks for fresh water or ballast water), the first element is the adjective «double» (consisting of two equal, identical, or similar parts or things); in the compound term «two-decked sailing ship» (a sail warship which carried her guns on two fully armed decks), the first element is the numeral «two» (equivalent to the sum of one and one).

Abbreviations can also serve as elements of compound maritime terms. (Diakov et. al, 2000). Thus, the abbreviation «A. B.», which stands for «able-bodied» (fit and healthy), is part of the compound term «able-bodied seaman» (a seaman and member of the deck department of a merchant ship with more than two years' experience at sea and considered well acquainted with his duty); the abbreviation «ADF», which means «automatic direction finder» (marine aircraft radio-navigation instrument that automatically and continuously displays the relative bearing from the ship or aircraft to a suitable radio station), is part of the compound term «ADF antenna» (loop or sense antenna of ADF); the abbreviation «VHF», meaning «very high frequency», (the ITU designation for the range of radio frequency electromagnetic waves from 30 to 300 megahertz, with corresponding wavelengths of ten meters to one meter.), is part of the complex term «VHF radio» (a worldwide system of two way radio transceivers on ships and watercraft used for bidirectional voice communication from ship-to-ship, ship-to-shore).

Compound maritime terms may consist of simple words and several phrases (Kornodudova, Baranova, 2015). Thus, the compound term «certificate of free pratique» consists of a simple word «certificate» (an official document attesting a fact), a preposition «of» (expressing the relationship between a part and a whole) and the phrase «free pratique» (permission given by a port for a vessel to enter once it has been certified free of infectious disease by the competent health authorities); the compound term «deep ocean trough» (an elongate depression in the seafloor) includes the phrase «deep ocean» (the depth at which light begins to dwindle) and the simple word «trough» (a long and narrow or shallow channel or depression); the compound term «fishery research vessel» (a ship that requires platforms capable of towing different types of fishing nets, collecting plankton or water

samples from a range of depths, and carrying acoustic fish-finding equipment) consists of the simple word «fishery» (a place where fish are reared for commercial purposes) and the phrase «research vessel» (a ship or boat designed, modified, or equipped to carry out research at sea).

Conclusions. Thus, having considered the methods of formation of compound maritime terms in English language, we can conclude that these terms have a wide production base. The study conducted by the author showed that complex maritime terms are created by adding suffixes, prefixes, and semi-affixes to words included in terminological phrases. Compound maritime terms also include phrases formed by adding a present or past participle to them, and phrases the first element of which is a numeral or an adjective meaning the quantitative content of something. Abbreviations may also be involved in the formation of compound maritime terms. Simple words combined with several phrases can also form them.

BIBLIOGRAPHY

1. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ : КМ Academia, 2000. 345 с.

2. Корнодудова Н. М., Баранова М. А. Структура багатокомпонентних термінів у морській термінології. *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри :* збірник наукових праць V Міжнародної наукової конференції, 24–25 квітня 2015 року. Одеса : ОНМУ, 2015 С. 25–29.

3. Нікуліна Н. В. Транспортна термінологічна мегасистема: огляд публікацій і тематика наукових розвідок. *Термінологічний вісник.* 2019. Вип. 5. С. 283–290.

4. Cutler D., Cutler T. Dictionary of Naval Terms. Annapolis : Naval Institute Press, 2005. 272 p.

5. Onions C. Oxford Dictionary of English Etymology. Oxford: Oxford University Press, 1996. 1024 p.

6. Varynska A. M., Kornodudova N. N. Maritime terminology in the format of international communication. *Association agreement: driving integrational changes. Collective monograph.* Chicago : Accent Graphics Communications, 2019. P. 547–566.

REFERENCES

1. Diakov A. S., Kyiak T. R., Kudelko Z. B. (2000). Osnovy terminotvorennia: semantychni ta sotsiolinhvistychni aspekty [Fundamentals of term formation: semantic and sociolinguistic aspects]. Kyiv : KM Academia. 345. [in Ukrainian].

2. Kornodudova N. M., Baranova M. A. (2015). Struktura bahatokomponentnykh terminiv u morskii terminolohii [The structure of multicomponent terms in maritime terminology]. Southern Ukraine: ethno-historical, linguistic, cultural and religious dimensions: collection of scientific works of the V International Scientific Conference, April 24–25, 2015. Odesa : ONMU. 25–29. [in Ukrainian].

3. Nikulina N. V. (2019). Transportna terminolohichna mehasystema: ohliad publikatsii i tematyka naukovykh rozvidok [Transport terminological megasystem: a review of publications and topics of scientific research]. Terminological gazetteer. Vol. 5. 283–290. [in Ukrainian].

4. Cutler D., Cutler T. Dictionary of Naval Terms. Annapolis : Naval Institute Press, 2005. 272 p.

5. Onions C. Oxford Dictionary of English Etymology. Oxford: Oxford University Press, 1996. 1024 p.

6. Varynska A. M., Kornodudova N. N. Maritime terminology in the format of international communication. *Association agreement: driving integrational changes. Collective monograph.* Chicago : Accent Graphics Communications, 2019. P. 547–566.

УДК 811.111'42'37
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-31

Олександра ПАЛЬЧЕВСЬКА,
orcid.org/0000-0002-2090-4870
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(Львів, Україна) palch56@ukr.net

Петро ГУБИЧ,
orcid.org/0000-0002-7179-5627
старший викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(Львів, Україна) hubych@ukr.net

Софія АЛЕКСАНДРОВА,
orcid.org/ 0009-0009-3492-0976
студентка IV курсу
Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(Львів, Україна) sofialexx21@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПЕРЕКЛАДІ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА АНГЛІЙСЬКУ ТА ПОЛЬСЬКУ (НА МАТЕРІАЛІ ЩОДЕННИКІВ ВІЙНИ)

У статті досліджено проблему адекватного перекладу на англійську та польську мову щоденників війни, які набули особливого поширення після початку повномасштабної війни з Росією. З розповсюдженням таких літературних текстів з'явилася проблема адекватного перекладу цього жанру іноземними мовами з метою досягнення якнайповнішої еквівалентної передачі сенсу та значення цих творів іноземному читачеві, який взагалі ніколи не мав досвіду спостереження таких реалій. Щоденники війни досліджувалися переважно з точки зору літературознавчих студій, розглядалися їх жанрові та стильові параметри. Але вони ще не були об'єктом лінгвістичного дослідження з точки зору перекладацького аналізу, не досліджувалися на предмет адекватного їх перекладу іноземними мовами. Саме досягнення еквівалентності перекладу таких специфічних мовних текстів та використання перекладацьких засобів для вирішення цієї проблеми стали метою цієї розвідки.

Перекладений текст є наслідком трансформації тексту оригіналу, де перекладач використовує найбільш суттєві функціональні характеристики оригіналу та переносить їх на іншу мову і культуру. Очевидно, що перекладний текст буде відрізнятися від оригінального тексту через відмінності у мовах, але перекладач повинен зберігати прагматичні та стилістичні аспекти оригінального тексту, щоб досягти адекватного перекладу. Автори детально проаналізували перекладацькі трансформації, які використовуються при перекладі щоденників війни на англійську та польську мови. Було виявлено, як граматичні та лексичні особливості кожної з цих мов впливають на вибір конкретного перекладацького інструменту в залежності від контексту для досягнення необхідної мети. Успішне відтворення оригінального тексту на іншій мові напряму залежить від застосування перекладацьких трансформацій мовним посередником. Ці трансформації застосовуються тоді, коли не існує відповідного слова чи конструкції в мові перекладу або коли останні не передають граматичні, семантичні, стилістичні та прагматичні особливості оригінального тексту.

Ключові слова: *семантика, щоденники війни, переклад, перекладацькі трансформації, адекватність перекладу.*

Oleksandra PALCHEVSKA,
orcid.org/0000-0002-2090-4870
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation
Lviv State University of Life Safety
(Lviv, Ukraine) palch56@ukr.net

Petro HUBYCH,
orcid.org/0000-0002-7179-5627
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation
Lviv State University of Life Safety
(Lviv, Ukraine) hubych@ukr.net

Sofiia ALEKSANDROVA,
orcid.org/ 0009-0009-3492-0976
4th year student
Educational and Scientific Institute of Psychology and Social Protection
of Lviv State University of Life Safety
(Lviv, Ukraine) sofialexx21@gmail.com

PECULIARITIES OF USING TRANSLATION TRANSFORMATIONS WHEN TRANSLATING FROM UKRAINIAN INTO ENGLISH AND POLISH (BASED ON THE MATERIAL OF WAR DIARIES)

The article examines the accurate translation problem of war diaries into English and Polish, which became especially widespread after the outbreak of a full-scale war with Russia. With the spread of this literary texts kind, the problem of accurate translation of this genre into foreign languages has arisen in order to achieve the most complete equivalent transmission of the meaning and significance of these works to a foreign reader who has never had the experience of observing such realities. The war diaries have been studied mainly from the literary studies perspective, their genre and style features have been considered. However, they have not been the object of linguistic research in terms of translation analysis, and have not been studied for their accurate translation into foreign languages. The equivalence achievement in the specific language texts translation and the translation tools usage in order to solve this problem is the purpose of this study.

The translated text is the result of the original text transformation, where the interpreter uses the most essential functional characteristics of the original and transfers them to another language and culture. Obviously, the translated text will differ from the original text due to differences in languages, but the interpreter must preserve the pragmatic and stylistic aspects of the original text to achieve an accurate translation. The authors analysed in detail the translation transformations used in the translation of war diaries into English and Polish. It was revealed how the grammatical and lexical features of each of these languages influence the choice of a specific translation tool depending on the context to achieve the required result. Successful reproduction of an original text in another language directly depends on the translation transformations use by a language intermediary. These transformations are applied when there is no corresponding word or construction in the target language or when the latter does not transmit the grammatical, semantic, stylistic and pragmatic features of the original text.

Key words: *sematics, war diaries, translation, translation transformations, translation accuracy.*

Постановка проблеми. Щоденники війни є цінним джерелом інформації про воєнні події, які відображають досвід та переживання осіб, які пройшли через конфлікт. Зараз цей жанр став особливо важливим у зв'язку з початком повномасштабної війни та необхідністю донести інформацію про неї до світової громадськості. Адекватність перекладу полягає у намаганні зробити повідомлення, створене автором оригіналу, доступним для читачів перекладу. (Корунець, 2011: с. 40).

Основною метою перекладацької діяльності є досягнення еквівалентності, тобто такого перекладу, який передає незмінний зміст оригіналу на рівні, який є необхідним і достатнім, і при цьому дотримує відповідний план вираження і норми мови перекладу (Черноватий, 2010: с. 120). Саме цьому завданню допомагає ретельний аналіз перекладацьких трансформацій, які можна використати при перекладі цього жанру літератури.

Аналіз досліджень. До цього часу щоденники війни розглядалися у вітчизняній науці переважно з точки їх жанрової приналежності та стилістичних особливостей (Н. Герасименко, Я. Кулінська та інші). Щоденники війни практично не досліджувались в контексті їх перекладу на іноземні мови, адекватності перекладу та проблем, пов'язаних з цією діяльністю.

Адекватність перекладу вважається більш широким поняттям, ніж еквівалентність перекладу. Вчені В. В. Балахтар та К. С. Балахтар визначають адекватний переклад як відтворення єдності змісту та форми оригіналу засобами іншої мови (Балахтар, 2011). Вони стверджують, що адекватний переклад повинен враховувати як змістову, так і прагматичну еквівалентність, а також не порушувати жодних норм. Такий переклад є точним та не містить жодних спотворень. Для перекладача нормальним є використання

різних мовних трансформацій, що відображають його вміння ефективно використовувати різні мовні ресурси. Проблема застосування перекладацьких трансформацій є цікавою для науковців як вітчизняних, так і зарубіжних, оскільки досягнення адекватного перекладу є головною метою будь-якого перекладача. Успішне відтворення оригінального тексту іноземними мовами із застосуванням перекладацьких трансформацій чітко прослідковується у перекладі щоденників війни перекладачами, на англійську мову: Роксолана Машкова, Оксана Білявська та Інна Волоська, та на польську: Роза Огризко, Микола Грабовський, Юлія Мартинишин.

Мета статті. У нашій розвідці ми зосередимося на лексико-граматичних трансформаціях у щоденниках війни та їх перекладі з української мови на англійську та польську мови. Це тема, яка має велике значення, оскільки щоденники війни – це важливе історичне джерело, яке допомагає розуміти та оцінювати ситуацію війни крізь призму світогляду та сприйняття її безпосередніми свідками. Аналізуючи лексико-граматичні трансформації у щоденниках війни, ми зможемо детальніше дослідити специфіку мови та стилю таких текстів. У той же час аналіз перекладу на дві мови дозволить продемонструвати різнокультурну конотацію та сприйняттєві домінанти такого жанру.

Виклад основного матеріалу. Пропонуємо детально розглянути перекладацькі трансформації, які були зауважені при аналізі нашого матеріалу.

Калькування в перекладі – це метод, коли перший підходящий відповідник в словнику цільової мови обирається для простих чи складних слів вихідної мови. Ці відповідники зазвичай створюються в мові за допомогою її власних засобів та мають патерн іноземного слова. Цей процес може бути творчим, або вже загальновживаним (Карабан, 2001: с. 286). Власні назви, наприклад, найчастіше перекладаються за допомогою калькування:

(укр.) *«Хлопцеві було 12 років, коли в Україні почалася Революція Гідності, а в Харкові посилилися проросійські заворушення і з'явилися загроза, що Росія зможе створити тут псевдоутворення «Харківська народна республіка». /* (англ.) *«The young man was 12 when the Revolution of Dignity started in Ukraine, and proRussian riots intensified in Kharkiv, and there was a threat that Russia would create the so-called «Kharkiv People's Republic». /* (пол.) *«Chłopiec miał 12 lat, gdy na Ukrainie rozpoczęła się Rewolucja Godności, a w Charkowie wzrosły prorosyjskie ruchy, grożąc utworzeniem przez Rosję pseudo-jednostki zwanej «Charkowską Republiką Narodową»* (8).

(укр.) *«Автор проєкту «Словник війни», Львів Остап Сливинський живе у Львові – місті, яке за час повномасштабної війни прийняло понад 200 000 людей, що приїхали сюди з більш небезпечних регіонів України». /* (англ.) *«He is the author of A «War Vocabulary» project, Lviv. Ostap Slyvynsky lives in Lviv, a city that hosts more than 200,000 people who have arrived there from the more dangerous regions of Ukraine». /* (пол.) *«Ostap Slyvynsky, autor projektu «Słownik Wojny», mieszka we Lwowie, mieście, które gościło ponad 200 000 osób, które przybyły tu z bardziej niebezpiecznych regionów Ukrainy podczas wojny na pełną skalę»* (8).

Конкретизація значення відбувається, коли широке значення слова в оригіналі замінюється словом з більш вузькою семантикою. Це явище добре помітне у перекладі, де, залежно від контексту, загальне семантичне значення може бути звужене для точнішого відтворення ідеї (Карабан, 2001: с. 300). Наприклад, слово *«культурна інституція»* може бути відтворене як *«the theatre team»* або *«Zespół teatralny»* у відповідному контексті, яке має більш вузьке значення:

(укр.) *«Протягом восьми років культурна інституція вже неодноразово працювала із темою війни в Україні (вистави «Timetravellers», «Герої Хаосу», «Галдамаш», «Війна, що змінила Рондо» та ін)».* / (англ.) *«The theater team has worked with the topic of war in Ukraine for eight years («Timetravellers; «Heroes of Chaos; «Galdamash; «The War that Changed Rondo, and other performances)». /* (пол.) *«W ciągu ostatnich ośmiu lat Zespół teatralnywielokrotnie zajmowała się tematem wojny na Ukrainie (spektakle «Podróżnicy w czasie, «Bohaterowie chaosu, « Galdamasz, «Wojna, która zmieniła Rondo itp.)»* (8).

Генералізація – це перекладацька трансформація, коли слово зі значенням, що є більш вузьким, замінюється на слово з більш широким значенням у перекладі. Генералізація використовується для того, щоб запобігти перевантаженню тексту різноманітними термінами, які можуть бути незрозумілими українському читачеві, і, таким чином, спрощувати загальне розуміння тексту (Карабан, 2001: с. 306). Наведемо приклади генералізації в таких текстах:

(укр.) «*На Херсонщині з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну до правоохоронних органів надійшло майже 500 клопотань про викрадення людей*». / (анг.) « *Since the beginning of Russia's full-scale invasion of Ukraine,*

the law enforcement in the Kherson Region received almost 500 reports about». / (пол.) «*Od początku rosyjskiej pełnoskalowej inwazji na Ukrainę organy ścigania w obwodzie chersońskim otrzymały prawie 500 powiadomień na ten temat*» (8).

(укр.) *«Він також наголошує: законодавство України передбачає, що іноземні громадяни можуть проходити службу винятково на посадах не вище сержантського складу».*/ (анг.) *«He also notes that according to Ukrainian laws, foreigners can only have the positions no higher than non-commissioned officers». /* (пол.) *«Zauważa również, że zgodnie z ukraińskimi przepisami, obcokrajowcy mogą zajmować stanowiska nie wyższe niż podoficerskie»* (8).

(укр.) «*Україна має тривалу історію співіснування людей різних національностей, культур, релігій та світоглядів». /* (анг.) *«Ukraine has a long history of various ethnicities, cultures, religions, and views co-living peacefully*». / (пол.) *«Ukraina ma długą historię współistnienia w pokoju różnych grup etnicznych, kultur, religii i poglądów»* (8).

Трансформація додавання в перекладі передбачає введення лексичних елементів, які не містяться в оригіналі, з метою правильного відтворення смислу речення або тексту в цільовій мові (Карабан, 2001: с. 308). Наприклад, при перекладі на англійську мову притаманно додавання особового займенника, в той час як в українській та польській мовах займенник упускається:

(укр.) *«Але насправді їхати з України не планує».*/ (анг.) *«But, infact, he does not plan to leave Ukraine».*/ (пол.) *«W rzeczywistości jednak nie zamierza opuszczać Ukrainy»* (8).

(укр.) *«Перше, що зробив на підконтрольній Україні території – пішов до поліції, де розповів все, що з ним сталося». /* (анг.) *«The first thing he did in the territory controlled by Ukraine was go to the police, where he told the officers everything that had happened to him». /* (пол.) *«Pierwszą rzeczą, jaką zrobił na terytorium kontrolowanym przez Ukrainę, było udanie się na policję, gdzie opowiedział funkcjonariuszom o wszystkim, co mu się przydarzyło»* (8).

Згідно з В. І. Карабаном, вилучення лексичних елементів є виправданим в перекладі, оскільки забезпечує адекватність перекладу та відповідає нормам мови перекладу. Вилучення плеонастичних або тавтологічних лексичних елементів забезпечує усунення зайвих складових тексту, які за нормами мови перекладу є необов'язковими для вираження імпліцитного змісту тексту (Карабан, 2001: с. 311):

(укр.) *«І додає: «Ми маємо говорити зі світом, але також маємо й далі надавати доступ до якісного кіно в Україні». /* (анг.) *«And she adds: «We must talk to the world but we also have to give access to high-quality films in Ukraine». /* (пол.) *«Dodaje: «Musimy rozmawiać ze światem, ale musimy także nadal zapewniać dostęp do kina wysokiej jakości na Ukrainie»* (8).

(укр.) *«За даними аналітичного центру CEDOS, щороку в Україну на навчання приїжджає близько 20 тисяч іноземних студентів». /* (анг.) *«According to the CEDOS analytical center, about 20 thousand foreign students come to Ukraine to study». /* (пол.) *«Według centrum analitycznego CEDOS, każdego roku na Ukrainę przyjeżdża około 20 tysięcy zagranicznych studentów»* (8).

У наступному прикладі, в українському реченні використовується фраза *«та згодом»* (і пізніше), яка пропущена в англійському перекладі, оскільки вона передбачається використанням present perfect continious:

Наведемо речення, де використано опущення для спрощення формулювання українського оригіналу. Фраза *«Скільки саме іноземців»* (буквально *«exactly foreigners», «ilu dokładnie»*) перекладається як *«how many foreigners»* або *«ilu»* в польському перекладі:

(укр.) *«Скільки саме іноземців воює в лавах Збройних сил України зараз, представники Збройних сил України не розголошують». /* (анг.) *«The Armed Forces of Ukraine does not share how many foreigners are fighting for Ukraine now».*/ (пол.) *«Przedstawiciele ukraińskich sił zbrojnych nie ujawniają, ilu obcokrajowców walczy obecnie w szeregach Sił Zbrojnych Ukrainy»* (8).

Перестановка є одним з видів перекладацької трансформації, який полягає у заміні порядку розташування мовних одиниць у тексті перекладу порівняно з оригінальним текстом. Зазвичай цим видом трансформації піддаються слова, словосполучення, частини складного речення та навіть самостійні речення у тексті (Карабан, 2001: с. 314):

(укр.) *«Іноземці можуть вступити на військову службу за контрактом до Збройних Сил України добровільно з червня 2016 року, згідно з Положенням про проходження військової служби у Збройних силах України іноземцями та особами без громадянства». /* (анг.) *«Foreigners have been allowed to conclude voluntary military service contracts with the Armed Forces of Ukraine since 2016 in accordance with the Regulations of Military Service in the Armed Forces of Ukraine by Foreigners and Stateless Persons». /* (пол.) *«Cudzoziemcy mogą zawierać dobrowolne kontrakty na służbę wojskową w Siłach Zbrojnych Ukrainy od 2016 roku zgodnie z*

Regulaminem służby wojskowej w Siłach Zbrojnych Ukrainy przez cudzoziemców i bezpaństwowców» (8).

Зміна порядку слів – це процес трансформації, що передбачає перестановку мовних одиниць у перекладеному реченні в порівнянні з реченням оригіналу з метою дотримання норм синтаксису мови, на яку здійснюється переклад. При перекладі – з української на англійську мову особливо важливо враховувати звичайний порядок слів у мові реципієнта і використовувати відповідні зміни порядку слів, як це продемонстровано в прикладах (Науменко, 2011: с. 27). Аналізуючи приклад можна сказати, що порядок членів речення в українській мові, як і в польській є таким: додаток, присудок, підмет. В той час як в англійському перекладі порядок слів: підмет, присудок, додаток:

(укр.) *«Сьогодні в Україні живуть люди понад 130 національностей»./* (анг.) *«More than 130 ethnic groups live now in Ukraine». /* (пол.) *«Obecnie na Ukrainie mieszkają ludzie ponad 130 narodowości»* (8).

В наступному прикладі, в українському реченні додаток *«вперше»* ставиться на початок речення, тоді як в англійському перекладі він ставиться після підмета *«first time»*:

(укр.) *«Вже 6 березня він вперше приїхав до України». /* (анг.) *«On March 6, he arrived in Ukraine for the first time». /* (пол.)*« 6 marca po raz pierwszy przybył na Ukrainę»* (8).

У деяких конструкціях змінено порядок слів у вихідному реченні, що є звичайним при перекладі між мовами з різними граматичними структурами. Також можна додати, що оригінальне речення українською мовою починається із додатка, що є більш природнім для української мови, аніж для англійської:

(укр.) «*Іноземний легіон Після початку повномасштабного російського вторгнення в Збройних силах України за ініціативою президента Володимира Зеленського з'явився Інтернаціональний легіон – окремий підрозділ, до якого можуть вступати іноземці». /* (анг.)*« Foreign Legion After the full-scale Russian invasion, the President of Ukraine Volodymyr Zelensky initiated creation of the International Legion, a separate unit that may be joined by foreigners, as the part of the Armed 19 Forces of Ukraine»./* (пол.)*« Legia Cudzoziemska Po pełnoskalowej inwazji rosyjskiej, prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski zainicjował utworzenie Legii Cudzoziemskiej, odrębnej jednostki, do której mogą wstępować cudzoziemcy, jako części Sił Zbrojnych Ukrainy»* (8).

У прикладі *«з'явився Інтернаціональний легіон»* перекладено як *«the President of Ukraine Volodymyr Zelensky initiated creation of the International Legion»* або *«prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski zainicjował utworzenie Legii Cudzoziemskiej»* (8), що підкреслює роль і агентурність президента в процесі створення підрозділу.

Висновки.

Щоденники війни у зв'язку з сучасними історичними подіями зайняли важливе місце у свідомості сучасного українського суспільства. Переклад їх іноземними мовами набув величезної актуальності у зв'язку з необхідністю поінформувати міжнародну спільноту про події, які відбуваються в нашій країні. Саме тому проблема перекладу такого жанру текстів, засобів, за допомогою яких можна досягнути адекватного перекладу має велике значення. Переклад має на меті досягнення еквівалентності, що означає створення тексту, який передає незмінний зміст оригіналу на необхідному та достатньому рівні, дотримуючись відповідного плану вираження та мовних норм перекладу. Лексичні та граматичні трансформації є невід'ємною складовою перекладу, в процесі якого перекладач намагається досягнути стовідсоткової еквівалентності за найменших втрат. **Перспективу** вбачаємо у використанні корпусних технологій для аналізу мови щоденників війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балахтар В. В., Балахтар К. С. Адекватність та еквівалентність перекладу. URL: http://www.confcontact.com/20110531/fkbalahtar.htm

2. Герасименко Н. Сучасна воєнна проза: жанровостильова типологія. *Слово і Час*. 2023. № 3 (729). С. 35–49. https://doi.org/10.33608/0236-1477.2023.03.35-49

3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Ч. Лексичні, термінологічні та жанровостилістичні труднощі. Вінниця : Нова книга, 2001. 576 с.

4. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов. Вінниця : Нова книга, 2003. 464 с.

5. Кулінська Яніна. Сучасні воєнні щоденники форма самовираження чи текст пам'яті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 2020, 46: 78–82.

6. Науменко Л.П., Гордєєва А.Й. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську : навч. посібник. Вінниця: Нова книга, 2011. 136 с.

7. Черноватий Л. І. Переклад англомовної економічної літератури. Вінниця: Нова книга, 2010. 272 ст.

8. War. Stories from Ukraine. URL: https://www.warstoriesukraine.com/?f bclid=IwAR00A6aTndWxa2twj6dapOyHSV7cZz8rz1ZZukOX0ulKd4OIra30MbmwGk

REFERENCES

1. Balakhtar, V. V., Balakhtar, K. S. (2011) Adekvatnist ta ekvivalentnist perekladu. [Adequacy and equivalence of translation] URL: http://www.confcontact.com/20110531/fkbalahtar.htm [in Ukrainian]

2. Herasymenko N. (2023) Suchasna voienna proza: zhanrovostylova typolohiia. [Modern military prose: genre and style typology] Slovo i Chas – Word and Time, 3 (729). 35–49. https://doi.org/10.33608/0236-1477.2023.03.35-49 [in Ukrainian]

3. Karaban V. I. (2001) Pereklad anhliiskoi naukovoi i tekhnichnoi literatury. Ch. I. Leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni trudnoshchi. [Translation of English scientific and technical literature. Part I. Lexical, terminological and genre-stylistic difficulties] Vinnytsia: Nova knyha – New Book, 576. [in Ukrainian]

4. Korunets I. V. (2003) Porivnialna typolohiia anhliiskoi ta ukrainskoi mov. [Comparative typology of English and Ukrainian languages]. Vinnytsia: Nova Knyha – New book, 464. [in Ukrainian]

5. Kulinska Yanina. (2020) Suchasni voienni shchodennyky forma samovyrazhennia chy tekst pamiati. [Contemporary War Diaries as a Form of Self-Expression or a Text of Memory] Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Seriia: Filolohiia – Series: Philology, 46: 78–82. [in Ukrainian]

6. Naumenko L.P., Hordieieva A.I. (2011) Praktychnyi kurs perekladu z anhliiskoi movy na ukrainsku : navch. Posibnyk. [Practical course of translation from English into Ukrainian: a textbook] Vinnytsia: Nova Knyha – New book, 136. [in Ukrainian]

7. Chernovatyi L. I. (2010) Pereklad anhlomovnoi ekonomichnoi literatury. [Translation of English-language economic literature] Vinnytsia: Nova knyha – New book, 272. [in Ukrainian]

8. War. Stories from Ukraine. URL: https://www.warstoriesukraine.com/?fbclid=IwAR00A6aTndWxa2twj6dapOyHSV7cZz8rz1ZZukOX0ulKd4OIra30MbmwGk

UDC 811.162.1'373.2
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-32

Ludmiła PIETRUSZKA,
orcid.org/0000-0002-1505-4840
metodyk
Drohobyckiej Filii Państwowej Instytucji Naukowej «Instytut Modernizacji Treści Oświaty»
(Drohobycz, obwód lwowski, Ukraina) ludmiladrohobych@gmail.com

EPONIMY POCHODZENIA ORIENTALNEGO W JĘZYKU POLSKIM

Niniejszy artykuł traktuje o zjawisku apelatywizacji rzeczowników własnych na przykładzie wyrazów pochodzenia orientalnego zapożyczonych do języka polskiego w różnych okresach jego historii. Kwestia obecności eponimów o etymologii orientalnej zasługuje na zwrócenie szczególnej uwagi, ponieważ stanowią one bogaty materiał językowy, są jednym ze sposobów bogacenia słownictwa języka polskiego, ponadto zawierają treść poznawczą, albowiem pomagają w świadomym komunikowaniu z odmiennymi kulturami, wskazują na związki języka polskiego z innymi językami, nie zawsze bliskimi terytorialnie i obyczajowo, oraz stanowią podstawę zainteresowań językowo-kulturowych.

Celem niniejszego badania jest przedstawienie semantyki eponimów o proweniencji orientalnej oraz próba przyporządkowania ich do określonych grup znaczeniowych. Poddano analizie najczęściej używane i najbardziej znane eponimy pochodzenia orientalnego. Zauważono, że badane wyrazy, które funkcjonują w języku polskim jako eponimy, przejęte zostały przede wszystkim z takich języków, jak turecki, tatarski, arabski, chiński (odnotowano około 50 haseł). Warto nadmienić, że prezentowane eponimy są motywowane w większości toponimami, natomiast prawie nie spotykane są, poza kilkoma, nazwy powstałe od antroponimów. Wyodrębniono kilka grup znaczeniowych. Ustalono, że najbardziej popularnymi, znanymi i rozpowszechnionymi są nazwy tkanin oraz nazewnictwo kulinarne. Nadmienić należy, że niektóre wyrazy trudno przyporządkować poszczególnym kręgom tematycznym. Zwrócono uwagę, że większość omawianych eponimów jest niezbyt często używana na co dzień, są to raczej wyrazy bardziej znane ludziom określonego środowiska, zawodu lub o konkretnych zainteresowaniach, niektóre też mają odcień słownictwa nacechowanego chronologicznie, tzn. mogą być odbierane jako archaizmy lub historyzmy.

Materiał językowy do analizy został zaczerpnięty z dwóch słowników autorstwa Władysława Kopalińskiego: przede wszystkim ze «Słownika eponimów, czyli wyrazów odimiennych» oraz sporadycznie ze «Słownika wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych»

Słowa kluczowe: *język polski, zapożyczenia, eponim, wyraz odimienny, orientalizm, toponim, antroponim.*

Людмила ПЕТРУШКА,
orcid.org/0000-0002-1505-4840
методист
Дрогобицької філії Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»
(Дрогобич, Львівська область, Україна) ludmiladrohobych@gmail.com

ЕПОНІМИ ОРІЄНТАЛЬНОГО ПОХОДЖЕННЯ В ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

Запропонована стаття присвячена процесові апелятивації власних назв на прикладі лексичних орієнталізмів, що входили в сучасну польську мову протягом багатьох століть. Питання присутності епонімів-орієнталізмів у польській мові заслуговує на особливу увагу та ґрунтовне різноаспектне дослідження, позаяк ці запозичення збагачують її лексичний склад, володіють значним пізнавальним змістом, свідчать про міжмовні та міжкультурні зв'язки, отже, є підставою мовно-культурних зацікавлень.

Метою представленої розвідки є характеристика епонімів у семантичному аспекті та спроба їх розподілу за тематичними групами. Проаналізовано найчастіше вживані та найбільш поширені епоніми орієнтального походження. Зауважено, що досліджувані слова, які функціонують у польській мові як епоніми, в основному запозичені з турецької, татарської, арабської, китайської мов (нараховано близько 50 мовних одиниць) та мотивовані передовсім топонімами, проте, майже не зустрічаються слова, окрім кількох назв, утворені від антропонімів. Виокремлено кілька тематичних груп, серед яких: назви рослин і тварин, кулінарна лексика, назви мінералів, реалії культури та мистецтва. Варто зазначити, що класифікація зібраних загальних назв, утворених від власних найменувань є досить складною. Виявлено, що найчастіше вживаними є назви тканин та кулінарні найменування, однак більшість епонімів не належить до активної лексики, оскільки вони обмежено функціонують у повсякденному житті, вживаються в певних соціальних та культурних контекстах, є зрозумілі окресленому колу людей, а деякі з них мають ознаки застарілості, тобто можуть сприйматися як архаїзми та історизми.

Джерельною базою дослідження послугували словники В. Копалінського: передусім «Słownik eponimów, czyli wyrazów odimiennych» та спорадично «Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych».

Ключові слова: *польська мова, запозичення, епонім, апелятив, орієнталізм, топонім, антропонім.*

Liudmyla PETRUSHKA,
orcid.org/0000-0002-1505-4840
Methodologist
Drohobych Branch of the State Scientific Institution «Institute of Education Content Modernization»
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) ludmiladrohobych@gmail.com

EPONYMS OF ORIENTAL ORIGIN IN THE POLISH LANGUAGE

The proposed article is devoted to the process of proper name appellation on the example of lexical orientalisms that have been part of the modern Polish language for many centuries. The issue of the presence of eponyms-orientalisms in the Polish language deserves special attention and a thorough multidimensional study since these borrowings enrich its lexical composition, have significant cognitive content, testify to interlingual and intercultural relations, and, therefore, are the basis of linguistic and cultural interests.

The purpose of the submitted research is to characterize eponyms in the semantic aspect and try to divide them into thematic groups. The most frequently used and most widespread eponyms of Oriental origin are analyzed. It is noted that the researched words functioning in Polish as eponyms are mainly borrowed from Turkish, Tatar, Arabic, and Chinese (about 50 linguistic units) and are motivated primarily by place names; however, there are almost no words, except for a few names, formed from anthroponyms. Several thematic groups have been identified, including names of plants and animals, cuisine vocabulary, names of minerals, andrealities of culture and art. It is worth noting that the classification of the collected common names derived from proper names is quite complicated. It is revealedthat the most commonly used names are fabrics and cuisine names; nevertheless, themajority of eponyms do not belong to the active vocabulary, as they function in everyday life in a limited way, are used in particular social and cultural contexts, are understandable to a specific circle of people, and some of them show signs of obsolescence, in other words, can be perceived as archaisms and historicisms.

The source of the research was W. Kopalinski's dictionaries: first of all, «Słownik eponimów, czyli wyrazów odimiennych» and sporadically «Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych».

Key words: *the Polish language, borrowings, eponym, appellative, orientalism, toponym, anthroponym.*

Wprowadzenie. Słownictwo polskie bardzo intensywnie rozwija się i ciągle powiększa, przy tym niemała część jego zasobu to zapożyczenia, czyli «przejęte z języka obcego lub wzorowane na nim» (Sobol, 2002: 1239) wyrazy i wyrażenia, uważane za jeden ze sposobów uzupełnienia i wzbogacenia systemu leksykalnego. Pojawiają się one w języku polskim od początków jego rozwoju i «aktywnie używają się na co dzień oraz są obecne w różnych dziedzinach życia» (Pietruszka, 2022: 168), przyczyną czego jest rozwój gospodarki, handlu, sztuki, mody, sportu, turystyki etc. Znaczne miejsce wśród zapożyczeń zajmują eponimy − wyrazy pochodzące od nazw własnych, które stają się coraz bardziej popularne, ogólnie znane i często używane, a ich obecność w polszczyźnie w zdecydowanej większości przypadków jest uzasadniona. Weszły one do systemu języka polskiego w ciągu jego wielowiekowej historii jak rezultat kulturowych, ekonomicznych, politycznych kontaktów z innymi narodami. Zapożyczenia te mogły być bezpośrednie lub pośrednie, wywodzące się z tego czy innego języka europejskiego, ponadto odnajdziemy sporo wyrazów, które biorą swój początek w krajach nieco odległych od Polski. Obszerną grupę tworzą wyrazy odimienne o proweniencji francuskiej, włoskiej, niemieckiej, angielskiej. Warto zaznaczyć, że język polski przejmował wyrazy nie tylko z języków europejskich, ale również z orientalnych. Są to m. in. wyrazy tureckie, irańskie, arabskie, które przenikały do polszczyzny od dawna, często za pośrednictwem innych języków. Ojczyzną wspomnianych zapożyczeń, wśród których znajdują się też eponimy, są odległe kraje Azji, Bliskiego Wschodu czy Afryki.

Stan badań. Warto zauważyć, że zagadnienie kontaktów językowych i zapożyczeń jest jednym z ważnych w językoznawstwie, na które dość często zwracają uwagę naukowcy. Jednym z najbardziej aktualnych problemów we współczesnej lingwistyce są badania związane z wyrazami odimiennymi, które w przeważającej większości są zapożyczeniami. W ostatnich latach ukazało się wiele prac przedstawiających temat funkcjonowania eponimów w języku polskim. Kwestia wyrazów powstałych wskutek apelatywizacji była przedmiotem badań M. M. Sadowskiego, M. Witaszek-Samborskiej, A. Cieślikowej, K. Długosz-Kurczabowej, M. Guz i wielu innych polskich językoznawców. Temat wyrazów odimiennych został odzwierciedlony w pracy, która jest pierwszym w języku polskim zbiorem wyrazów pospolitych pochodzących od nazw własnych. Jest to «Słownik eponimów, czyli wyrazów odimiennych» autorstwa W. Kopalińskiego. Warto też zaznaczyć, że zapożyczenia leksykalne z języków zachodnich często były przedmiotem badań w pracach naukowych, czego nie możemy powiedzieć o wyrazach obcych pochodzących z języków wschodnich. Funkcjonowanie eponimów

o etymologii orientalnej zasługuje na zwrócenie szczególnej uwagi, ponieważ oprócz tego, że stanowią bogaty materiał językowy i są jednym ze sposobów bogacenia słownictwa języka polskiego, zawierają treść poznawczą, albowiem pomagają w świadomym komunikowaniu z innymi kulturami, wskazują na związki polszczyzny z innymi językami, nie zawsze bliskimi terytorialnie i obyczajowo, oraz stanowią podstawę zainteresowań językowo-kulturowych.

Celem niniejszego badania jest przedstawienie semantyki eponimów o proweniencji orientalnej oraz próba przyporządkowania ich do określonych grup tematycznych.

Przedmiot rozważań dotyczy najczęściej używanych w języku polskim wyrazów odimiennych pochodzących z języków orientalnych, wyekscerpowanych przede wszystkim ze «Słownika eponimów, czyli wyrazów odimiennych» W. Kopalińskiego.

Część główna. Na współczesną polszczyznę składają się różne warstwy leksyki, jedną z których są zapożyczenia z języków obcych. Pokaźną grupę zapożyczeń stanowi nazewnictwo odimienne. Otóż eponimów, czyli «wyrazów i zwrotów pochodzących od imion i nazwisk, a także od nazw miejscowości, regionów i krajów» (Kopaliński, 1996: 5) zamieszczono w «Słowniku eponimów, czyli wyrazów odimiennych» W. Kopalińskiego dostateczną ilość. Pośród wyrazów zaprezentowanych w wyżej wspomnianym słowniku, naliczono około 50 haseł należących do orientalizmów. Terminem «orientalizm» określa się m. in. «wyraz przejęty z języków orientalnych» (Sobol, 2002: 608), to wszystko, co charakterystyczne dla kultury Azji, Bliskiego Wschodu, Maghrebu oraz Afryki Subsaharyjskiej. Zapożyczenia te docierały do polszczyzny różnymi drogami. Niektóre mogły znaleźć się w składzie słownikowym języka polskiego dzięki bliskim relacjom Polski z Imperium Osmańskim i Tatarami. Ich odnajdujemy najwięcej. Należałoby nadmienić, że poszczególne wyrazy odimienne, przyswojone przez polszczyznę, mogą nie świadczyć o jej bezpośrednich kontaktach z językami, z których się wywodzą, jednak «z powodu związku tego typu nazw z obcymi dla nas desygnatami ich używanie w określonych sytuacjach językowych jest konieczne» (Markowski, 2004: 1694).

Warto też zauważyć, że niektóre zapożyczenia orientalne weszły do języka polskiego za pośrednictwem języków zachodnioeuropejskich, inne nierzadko z języków słowiańskich. Spora część orientalizmów przetrwała we współczesnej polszczyźnie do dziś, inne całkowicie wyszły z użycia, wschodnie pochodzenie niektórych trudno rozpoznać. Możemy zatem pozwolić sobie na wyodrębnienie kilku kręgów tematycznych, reprezentujących takie pojęcia, jak: tkaniny, ubiory, zwierzęta i rośliny, pożywienie, dywany, meble i inne wyrazy odimienne, które trudno wprowadzić do konkretnej warstwy tematycznej.

Wśród analizowanych eponimów dość liczną grupę stanowią wyrazy wskazujące na **nazwy tkanin i ubiorów**: *adamaszek* – jedwabna albo półjedwabna, najczęściej jednobarwna tkanina, nazwa której pochodzi od Damaszku, stolicy Syrii; *angora* – wełna kóz angorskich (moher), od dawnej nazwy stolicy Turcji (zmienionej na Ankara); *fez* – czerwone filcowe nakrycie głowy w kształcie ściętego stożka, zakończone czarnym chwostem, noszone przez mężczyzn w niektórych krajach muzułmańskich Bliskiego Wschodu, nazwa pochodzi od dawnej stolicy Maroka, Fezu; *gaza* – cienka tkanina o splocie płóciennym, prawdopodobnie nazwa pochodzi od miasta na pograniczu Egiptu i Izraela, niedaleko Morza Śródziemnego; *kaliko* – bawełniane płótno do oklejania okładek książek i podklejania map, od nazwy portu Kalikat w północnych Indiach; *kaszmir* – miękka, lekka tkanina z sierści kóz kaszmirskich, nazwa której pochodzi od wysokogórskiej krainy Kaszmir w północno-zachodnich Indiach i północno-wschodnim Pakistanie; *krymka* – okrągła, przylegająca do głowy, jedwabna lub aksamitna, zwykle haftowana czapeczka bez daszka, część stroju dawnych Tatarów krymskich używana na Wschodzie do dziś (jarmułka), od nazwy Krymu; *madapolam* – cienka, gęsta tkanina bawełniana, od Madapollam, przedmieścia Narasapur w środkowo-wschodnich Indiach; *madras* – lekka tkanina, używana na ozdobne firanki i zasłony, od nazwy miasta w południowych Indiach; *muślin* – lekka, przejrzysta tkanina z Mosulu, od nazwy miasta w północno-zachodnim Iraku; *szantung* – tkanina chińska z surowego jedwabiu, w barwach od kremowej do brązowej, pochodzi od nazwy prowincji Shandong we wschodnich Chinach. Omawiana grupa licząca ponad 10 nazw odimiennych jest motywowana nazwą miasta, prowincji, portu, czyli pochodzi od toponimów.

Podobną motywację (pochodzą przeważnie od toponimów) zawierają apelatywy, które wywodzą się z kręgu zasobu słownikowego, związanego z **nazwami zoologicznymi i botanicznymi**: *angora* – koza angorska; też odmiana królików i kotów o długiej i delikatnej sierści, od dawnej nazwy stolicy Turcji (zmienionej na Ankara); *baktrian* – wielbłąd dwugarbny, w stanie dzikim zachował się tylko w rejonie pustyni Gobi, od nazwy Baktrii, starożytnego kraju położonego między górami Hindukuszu i rzeką Amu-Darią, w Azji Środkowej;

bantamki – kury karłowate wielu ras (np. japońskie, pekińskie), od nazwy miasta Bantam na Jawie w Indonezji; *indyk* – ptak pochodzący z kontynentu amerykańskiego, w XVI wieku przywieziony z Indii Zachodnich (skąd może wywodzić się nazwa) i wkrótce udomowiony; *karakuły* – rasa owiec, utworzona w VIII w. na stepach Kara-kum (stąd nazwa) i Kizył-kum; *bergamota* – drzewo cytrusowe, skórka którego zawiera cenny olejek bergamotowy; *bergamoty* – odmiana grusz, możliwie od Bergama − tureckiej nazwy Pergamonu, starożytnego miasta w północno-zachodniej Azji Mniejszej; *damaszka* – rodzaj śliwki, od nazwy Damaszku (dziś stolica Syrii); *euforbia* – wilczomlecz, ostromlecz, gatunek roślin w większości trujących, od imienia Euphorbusa, nadwornego lekarza króla Mauretanii Juby II; *tonkin* – mocny bambus stosowany w produkcji wędek i kijów narciarskich, od dawnej nazwy północnej części Wietnamu, dziś zwanej Bac Bo.

W badanym materiale znalazły się wyrazy, które możemy przyporządkować do grupy **nazw minerałów i substancji**: *dżet* – drobne smolistoczarne paciorki z gagatu (ang. jet 'gagat' z gr. Gates) od Gagas − nazwy starożytnego miasta w Likii (w południowo-zachodniej Azji Mniejszej); *indygo* – błękit indygowy, barwnik, znany już od około sześciu tysięcy lat w Indiach (stąd nazwa); *kalafonia* – składnik żywicy drzew iglastych, głównie sosny, od Kolofonu, starożytnej kolonii jońskiej na zachodnim wybrzeżu Azji Mniejszej, *kaolin* – glinka porcelanowa, od nazwy góry Kao-ling w północno-wschodnich Chinach; *sard* – minerał, półszlachetny kamień ozdobny, od Sardes, dawnego miasta w zachodniej Azji Mniejszej; *turkus* – minerał, półszlachetny kamień, od nazwy Turcji, skąd sprowadzano ten kamień. Rzeczowniki odnoszące się do nazw minerałów, surowców, kamieni półszlachetnych zdecydowanie pochodzą od nazewnictwa miast, państw, gór i jezior.

Wskazać należy też na nazwy pochodzące od toponimów, które dotyczą słownictwa związanego z **wojskowością, chociażby takie, jak**: *damascenka* – szabla ze stali damasceńskiej, od wielu wieków produkowanej przez Arabów na Wschodzie (od nazwy Damaszku − stolicy dzisiejszej Syrii); *misiurka* – rodzaj hełmu, w Polsce XVI–XVIII w. noszonego przez jazdę pancerną, nazwa może pochodzić od arabskiego Misr 'Egipt'.

Niektóre wyodrębnione eponimy możemy przypisać do **nazw dywanów i mebli**: *buchara* – nazwa przyjęta dla kobierców tkanych głównie przez turkmeńskie plemię nomadów Tekke, od nazwy miasta Buchara w Uzbekistanie − ośrodka handlu bucharami; *kula* – ornament turecki z motywem stylizowanego aligatora, zwłaszcza na kobiercach, też kobierzec turecki (zwykle dywan modlitewny), od nazwy miasta Kula w zachodniej Turcji; *otomana* – niska turecka kanapa, od Othmana, Osmana I, sułtana tureckiego. Nazwy dywanów, kilimów niosą informację o miejscu, z którego rzecz pochodzi, jedynie eponim «otomana» wywodzi się od imienia osobowego.

Nazwy kulinariów reprezentowane są takimi eponimami, jak: *kabul* – ostry sos pomidorowy, od nazwy stolicy Afganistanu; *kawa* – napój z ziaren kawowca (możliwie od nazwy Kaffa – prowincji w południowo-zachodniej Etiopii); *mazagran* – alkoholowy napój (od nazwy wsi w zachodniej Algierii); *mokka* – gatunek kawy arabskiej, napój z tej kawy – od nazwy niewielkiego portu morskiego w okręgu Taaiz nad Morzem Czerwonym (południowo-zachodni Jemen). Badane eponimy, motywowane nazewnictwem kulinarnym, pochodzą od nazw miast. Można zauważyć, że obok rzeczownika pospolitego pochodzenia odimiennego, do dziś też została nazwa własna miejscowości.

Z języków orientalnych polszczyzna przejęła eponimy dotyczące **kultury**, **sztuki**, **nauki**: *damaskinaż* – technika zdobienia przedmiotów metalowych przez inkrustację złotem lub srebrem, od Damaszku, stolicy Syrii; *lezginka* – narodowy taniec Lezginów (stąd nazwa), ludności południowo-wschodniego Dagestanu i południowego Azerbejdżanu; *rawanastron* – indyjski smyczkowy instrument muzyczny, poświęcony Rawanie dziesięciogłowemu królowi demonów, władcy Cejlonu (stąd nazwa); *sinologia* – nauka zajmująca się językiem i kulturą Chin, z arabskiego Sin 'Chiny'.

Kilka eponimów zawiera **nazwy religii i przedmiotów kultu religijnego**: *amidyzm* – najbardziej rozpowszechniona forma buddyzmu japońskiego (od nazwy jednej z emanacji Buddy, Amidy − dobrotliwego opiekuna ludzi, pomagającego wszystkim wymawiającym jego imię; *baldachim* – osłona przedmiotów kultu w Kościele, od wytwornych materii brokatowych z Bagdadu (z wł. baldacchino od Baldacco 'Bagdad'); *bugia* – lichtarzyk ze świecą woskową w Kościele rzymskokatolickim, od nazwy miasta portowego w północno-wschodniej Algierii, gdzie je wyrabiano.

Niektóre wyrazy odimienne trudno jednoznacznie przyporządkować do poszczególnej grupy znaczeniowej, dlatego zostały określone jako **varia**: *bengalskie ognie* – rodzaj ogni sztucznych (fajerwerków), od Bengalu, historycznego rejonu w północno-wschodniej części subkontynentu indyjskiego; *fatymidzi* – dynastia kalifów muzułmańskich, panująca w północnej Afryce i na Środkowym Wschodzie od 909 do 1171 r., nazwa

pochodzi od imienia córki proroka Mahometa Fatimy; *golkonda* – kraj pełen złota i innych skarbów, niewyczerpalne źródło jakichś dóbr, kraina obfitości, od nazwy miasta w południowo-wschodnich Indiach; *jawajka* – postać widowiska wystawianego przez teatr lalkowy, od nazwy wyspy Jawy w Archipelagu Malajskim; *manila* – twarde włókno otrzymywane z liści banana manilskiego, od miasta w Filipinach; *marokin* – skóra kozła, specjalnie wyprawiana i tłoczona, od państwa Maroko w północno-zachodniej Afryce; *nahajka* – bicz Nogajów, ludu północno-kaukaskiego z turecko-ałtajskiej grupy językowej, której przywódcą był Nogaj (stąd nazwa); *pergamin* – materiał pisarski z wyprawionych skór cielęcych, baranich i kozich; dokument pisany na pergaminie, potocznie papier pergaminowy, od nazwy Pergamonu, starożytnego miasta w północno-zachodniej Azji Mniejszej.

Wnioski. Na podstawie przeprowadzonych badań możemy stwierdzić, że dużą część zapożyczeń stanowią eponimy, zaletą których, podobnie jak i zapożyczeń terminologicznych, jest «upodabnianie się w różnych językach» (Markowski, 2012: 157), co «prowadzi do umiędzynarodowienia» (Markowski, 2012: 157) tych wyrazów. Jak widać z przytoczonych wyżej charakterystyk, nazwy odimienne przejęte z takich języków, jak arabski, turecki, tatarski, chiński, chociaż i funkcjonują w polszczyźnie jako zapożyczenia, zostały adaptowane i poniekąd uzasadnione, jak również wzbogaciły język o nowe nieistniejące wcześniej wyrazy, a razem z tym o nowe pojęcia, przedmioty, zjawiska. Prezentowane eponimy są motywowane w większości toponimami, tzn. nazwami miast, regionów, portów, prowincji. Nie spotykane są, poza kilkoma, nazwy powstałe od antroponimów. Klasyfikacja zebranych nazw odimiennych pod względem tematycznym jest dość skomplikowana, niektóre wyrazy trudno przyporządkować do poszczególnych kręgów znaczeniowych. Eponimy, podobnie jak i zapożyczenia właściwe «odnoszą się do wielu dziedzin życia, od tych najbardziej codziennych, do dość wyspecjalizowanych, są więc składnikami różnych pól leksykalnych» (Markowski, 2012: 127). Zdecydowanie przeważają trzy kręgi tematyczne, stanowiące najobszerniejszą grupę zapożyczeń, do których zaliczamy nazwy tkanin, nazewnictwo roślinnego i zwierzęcego świata oraz słownictwo kulinarne. Warto też nadmienić, że większość omawianych eponimów jest niezbyt często używana na co dzień, są to raczej wyrazy bardziej znane ludziom określonego środowiska, zawodu lub o konkretnych zainteresowaniach, niektóre też mają odcień słownictwa nacechowanego chronologicznie, tzn. mogą być dziś odbierane jako archaizmy lub historyzmy. Chociaż są często uważane za jednostki recesywne w języku polskim, świadczą o wielowiekowych kontaktach Polaków z innymi narodami, często odległymi geograficznie i kulturowo. Możemy też stwierdzić, że wkomponowują się w kontekst lingwistyczno-kulturowy, ponieważ ich znajomość służy do postrzegania i odkrywania więzi polszczyzny z innymi językami, ponadto wskazują na różnorodność słownictwa polskiego, które jest najbardziej ruchomym elementem systemu języka. Zapożyczone eponimy pochodzenia orientalnego, które «są zarówno wyrazami pospolitymi, jak i uniwersalnymi, ponieważ funkcjonują w wielu językach» (Pietruszka, 2022: 170), stanowią bogaty materiał badawczy, zarówno pod względem językoznawczym, jak i społeczno-kulturowym, co **w perspektywie dalszych badań** może być przyczynkiem do głębszych studiów nad słownictwem orientalnym w języku polskim.

BIBLIOGRAFIA

1. Kopaliński W. Słownik eponimów, czyli wyrazów odimiennych. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996. 289 s.
2. Kopaliński W. Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1989. Wyd. XVII rozszerzone. 576 s.
3. Markowski A. Wykłady z leksykologii. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012. S.127; 157.
4. Nowy słownik języka polskiego PWN/Red. E. Sobol. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002. S. 608; 1239.
5. Pietruszka L. Eponimy w słownictwie kulinarnym języka polskiego. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2022. Випуск 55. Т. 2. С. 167–171. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/55_2022/part_2/55-2_2022.pdf (dostęp: 06. 05. 2024)
6. Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN/Red. A. Markowski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004. S. 1692–1695.

REFERENCES

1. Kopaliński W. (1996) Słownik eponimów, czyli wyrazów odimiennych [Dictionary of eponyms, i. e. words derived from names]. Warsaw: Wydawnictwo Naukowe PWN. 289 p. [in Polish].

2. Kopaliński W. (1989) Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych [Dictionary of foreign words and phrases]. Warsaw: Wiedza Powszechna. Wyd. XVII rozszerzone. 576 p. [in Polish].

3. Markowski A. (2012) Wykłady z leksykologii [Lectures on lexicology]. Warsaw: Wydawnictwo Naukowe PWN. S. 127; 157. [in Polish].

4. Nowy słownik języka polskiego PWN/Red. E. Sobol (2002) [The new dictionary of the Polish language PWN/Ed. E. Sobol]. Warsaw: Wydawnictwo Naukowe PWN. P. 608; 1239. [in Polish].

5. Pietruszka L. (2022) Eponimy w słownictwie kulinarnym języka polskiego. [Eponyms in cuisine vocabulary of the Polish language]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Drohobych: Issue 55. Volume 2. P. 167–171. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/55_2022/part_2/55-2_2022.pdf (date of access: 06. 05. 2024) [in Polish].

6. Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN/Red. A. Markowski (2004) [Great dictionary of proper Polish language PWN/Ed. A. Markowski]. Warsaw: Wydawnictwo Naukowe PWN. P. 1692–1695. [in Polish].

ПЕДАГОГІКА

УДК 338.488.2-051(477+437.3):330.341.1
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-33

Роман КОРСАК,
orcid.org/0000-0001-9245-252X
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства
Державного вищого навчсаьного закладу «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) korsakr@i.ua

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ З ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЧЕХІЇ

Стаття присвячена дослідженню інноваційних підходів у підготовці фахівців з готельно-ресторанної справи на прикладі досвіду України та Чеської Республіки. Автор зазначає, що підготовка фахівців з готельно-ресторанної справи в сучасному світі потребує впровадження інноваційних підходів для забезпечення високої якості освіти та відповідності випускників вимогам ринку праці. Досвід країн Європейського Союзу, зокрема Чехії, може бути корисним для реформування української системи освіти у цій галузі.

У статті зазначено, що Україна активно інтегрує європейські методи в свої навчальні програми, що передбачає впровадження дуальної системи освіти, де теоретичні знання поєднуються з практичною підготовкою на робочих місцях. Використання сучасних педагогічних методів, таких як інтерактивні технології, симуляції, та кейс-методи, дозволяють майбутнім фахівцям отримати практичні навички та підвищити свою конкурентоспроможність. Особлива увага приділяється оновленню навчальних програм відповідно до поточних тенденцій та потреб ринку праці.

Автор вважає, що сьогодні Чеська Республіка пропонує структуровану систему готельно-ресторанної освіти, яка включає тісну співпрацю з індустрією гостинності, регулярні практики у провідних готелях та ресторанах, а також застосування інноваційних технологій у навчальному процесі. Чеський досвід підкреслює важливість практичного навчання та постійної адаптації навчальних програм до змін у галузі гостинності. Важливим елементом є також індивідуальний підхід до навчання, що дозволяє здобувачам освіти розвивати особисті та професійні якості.

Порівняння українських та чеських підходів до підготовки фахівців з готельно-ресторанної справи виявляє ряд спільних елементів, таких як акцент на практичній підготовці та використання сучасних технологій. Однак, українська система потребує подальших реформ для повної інтеграції європейських стандартів. Перспективи розвитку включають посилення міжнародної співпраці, впровадження нових технологій у навчальний процес та підвищення ролі практичних навичок у підготовці фахівців.

Автор робить висновок, що інноваційні підходи у підготовці фахівців з готельно-ресторанної справи, запозичені з європейського досвіду, можуть значно покращити якість освіти в Україні. Впровадження цих методів сприятиме розвитку галузі гостинності та підвищенню конкурентоспроможності українських випускників на міжнародному ринку праці.

Ключові слова: *Україна, Чехія, професійна підготовка, готельно-ресторанний бізнес, гостинність, готельно-ресторанна справа, вища освіта, сфера обслуговування, спеціальність, інновації, методи.*

Roman KORSAK,
orcid.org/0000-0001-9245-252X
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of Tourism Infrastructure and Hotel and Restaurant Industry
Uzhhorod National University
(Uzhgorod, Ukraine) korsakr@i.ua

INNOVATIVE APPROACHES IN THE TRAINING OF HOTEL AND RESTAURANT SPECIALISTS: THE EXPERIENCE OF UKRAINE AND THE CZECH REPUBLIC

The article is devoted to the study of innovative approaches in the training of specialists in the hotel and restaurant business, based on the experience of Ukraine and the Czech Republic. The author notes that the training of specialists in the hotel and restaurant business in the modern world requires the implementation of innovative approaches to ensure high quality of education and compliance of graduates with the requirements of the labor market. The experience of the

countries of the European Union, in particular the Czech Republic, can be useful for reforming the Ukrainian education system in this field.

The article states that Ukraine actively integrates European methods into its educational programs, which involves the introduction of a dual education system, where theoretical knowledge is combined with practical training at workplaces. The use of modern pedagogical methods, such as interactive technologies, simulations, and case methods, allow future specialists to gain practical skills and increase their competitiveness. Special attention is paid to updating educational programs in accordance with current trends and needs of the labor market.

The author believes that today the Czech Republic offers a structured system of hotel and restaurant education, which includes close cooperation with the hospitality industry, regular internships in leading hotels and restaurants, as well as the use of innovative technologies in the educational process. The Czech experience emphasizes the importance of practical training and constant adaptation of training programs to changes in the hospitality industry. An individual approach to learning is also an important element, which allows students to develop personal and professional qualities.

A comparison of Ukrainian and Czech approaches to the training of hotel and restaurant specialists reveals a number of common elements, such as an emphasis on practical training and the use of modern technologies. However, the Ukrainian system needs further reforms for full integration of European standards. Prospects for development include strengthening international cooperation, introducing new technologies into the educational process, and increasing the role of practical skills in the training of specialists.

The author concludes that innovative approaches to the training of hotel and restaurant professionals, borrowed from European experience, can significantly improve the quality of education in Ukraine. The implementation of these methods will contribute to the development of the hospitality industry and increase the competitiveness of Ukrainian graduates on the international labor market.

Key words: *Ukraine, Czech Republic, professional training, hotel and restaurant business, hospitality, hotel and restaurant business, higher education, service area, specialty, innovations, methods.*

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження полягає в необхідності вдосконалення системи вітчизняної освіти відповідно до сучасних вимог ринку праці. Сфера готельно-ресторанного бізнесу є динамічною та конкурентною, що вимагає від майбутніх фахівців високого рівня професіоналізму та володіння новітніми знаннями й навичками. Інноваційні підходи у підготовці таких спеціалістів сприяють розвитку їхнього креативного мислення, здатності до адаптації в умовах швидких змін та ефективного використання сучасних технологій.

Досвід України та Чехії в цій галузі є цінним завдяки різним культурним та економічним контекстам, що дозволяє виявити найкращі практики та методики навчання. Українські заклади освіти можуть переймати успішний досвід чеських колег, які мають тривалу історію у сфері готельно-ресторанного бізнесу та відомі своєю якістю освіти (Korsak, Hodia, 2024: 156–167). Водночас, Чехія може скористатися українськими інноваціями, зокрема у сфері інформаційних технологій та інтеграції сучасних трендів у навчальний процес (Сакаль, Корсак, 2024: 2550–258).

Крім того, міжнародна співпраця між Україною та Чехією сприяє створенню єдиних стандартів підготовки фахівців, що відповідають європейським вимогам. Це дозволяє випускникам бути конкурентоспроможними не тільки на національному, але й на міжнародному рівні, сприяючи розвитку їхньої кар'єри та підвищенню якості обслуговування у готельно-ресторанній сфері. У підсумку, інноваційні підходи у підготовці фахівців з готельно-ресторанної справи є важливим чинником для забезпечення сталого розвитку цієї галузі в Україні та Чехії (Корсак, Гуштан, 2024: 247–250).

Аналіз дослідження. У контексті дослідження можемо виділити працю «Методологічні підходи до підготовки майбутніх фахівців готельно-ресторанного бізнесу у вищій школі» (Повідайчик, Попик, 2020), у якій зосереджена увага на методологічних аспектах підготовки фахівців у вищих навчальних закладах. Автори пропонують використовувати сучасні педагогічні методи, такі як інтерактивні технології, симуляції, та кейс-стаді. Крім того, наголошується на важливості оновлення навчальних програм відповідно до сучасних тенденцій і вимог ринку праці.

У дослідженні «Професійна підготовка майбутніх фахівців сфери гостинності в європейських країнах» (Попик, Реблян, 2021) аналізується професійна підготовка у сфері гостинності в європейських країнах. Автори виділяють ключові елементи, що роблять цю підготовку ефективною, такі як інтеграція теоретичного і практичного навчання, використання сучасних технологій і тісна співпраця з індустрією. Ці підходи можна адаптувати в Україні для підвищення рівня підготовки фахівців і забезпечення їх відповідності вимогам сучасного ринку праці.

Дослідження «Аналіз організації готельно-ресторанної освіти в Чеській Республіці: можливості та перспективи для впровадження в Україні» (Корсак, Гуштан, 2024) аналізує організацію готельно-ресторанної освіти в Чехії і визначає

можливості для впровадження чеських підходів в українській освіті. Автори звертають увагу на структурованість навчальних програм, акцент на практичних заняттях, і тісну співпрацю з готелями та ресторанами, що забезпечує студентам реальний досвід роботи. Вони також підкреслюють важливість адаптації цих підходів до українських реалій, що включає врахування культурних та економічних особливостей України.

У той же час мусимо констатувати, що аналіз зазначених джерел дозволяє зробити висновок про відсутність комплексного порівняльного дослідження інноваційних підходів у підготовці фахівців з готельно-ресторанної справи на прикладі України та Чеської Республіки

Мета статті – комплексно дослідити інноваційні підходи у підготовці фахівців з готельно-ресторанної справи на прикладі України та Чеської Республіки. Для реалізації мети нами було визначено наступні завдання:

– проаналізувати наукові джерела із даної проблематики;

– дослідити сучасний досвід обох країн у підготовці майбутніх фахівців з готельно-ресторанного бізнесу;

– зробити обґрунтовані висновки щодо проведеної роботи.

Виклад основного матеріалу. Інноваційні підходи у підготовці фахівців з готельно-ресторанної справи є ключем до забезпечення високої якості освіти, підвищення конкурентоспроможності випускників на ринку праці та розвитку готельно-ресторанного бізнесу в Україні та Чехії. Співпраця між країнами в цій галузі сприяє обміну знаннями та досвідом, що є запорукою успішного розвитку та процвітання обох націй (Ilnytskyi, Korsak, Hodia, 2018: 181–187).

Історично, Україна та Чехія мають давні традиції гостинності, які стали невід'ємною частиною їхньої культури та суспільного життя. Чеська Республіка відома своєю багатою культурною спадщиною, зокрема традиційною кухнею, пивоварінням та високим рівнем сервісу у готелях і ресторанах, що притягує туристів з усього світу (Korsak, Hodia, 2024: 156–167). Водночас, Україна з її мальовничими ландшафтами, багатовіковою історією та унікальними гастрономічними традиціями також стає все більш привабливою для міжнародних туристів (Hushtan, Korsak, 2024: 78–84).

Протягом багатьох століть обидві країни розвивали свої унікальні підходи до гостинності, враховуючи місцеві традиції та звичаї. Завдяки тісній співпраці в сучасний період, вони мають можливість збагачувати свої методики новітніми досягненнями та технічними нововведеннями. Наприклад, спільні дослідницькі проекти та освітні програми дозволяють студентам та фахівцям з обох країн взаємно збагачуватися, вивчаючи як традиційні, так і сучасні підходи до обслуговування гостей (Корсак, 2013: 377–389).

Більш того, історичний досвід взаємодії між Україною та Чехією у різних сферах створює міцне підґрунтя для подальшої співпраці. Після розпаду Радянського Союзу та здобуття незалежності, Україна та Чехія активно розвивають економічні та культурні зв'язки, що сприяє зміцненню партнерських відносин. У цьому контексті обмін досвідом у готельно-ресторанній сфері стає важливою частиною цієї співпраці, дозволяючи країнам впроваджувати кращі практики та інновації (Ilnytskyi, Korsak, Sichka, 2019. 67–89).

Таким чином, історичний контекст та сучасна співпраця між Україною та Чехією у підготовці фахівців з готельно-ресторанної справи не тільки збагачують освітній процес, але й сприяють збереженню та популяризації культурної спадщини обох націй. Це, в свою чергу, сприяє розвитку туризму, економічному зростанню та зміцненню міжнародних зв'язків, роблячи Україну та Чехію привабливими для відвідувачів з усього світу. Також, така кооперація в умовах війни в Україні та підтримки з боку Чеської Республіки, сприяє розвитку військово-патріотичного туризму (Ільницький, Корсак, 2017: 403–405; Ільницький, Корсак, 2017: 84–86; Ільницький, 2016: 252–254; Ільницький, 2017: 8–9).

Відмітимо, що за останнє десятиліття підготовка вітчизняних фахівців у готельно-ресторанній справі зазнає змін, обумовлених прагненням України вступити в Європейський Союз. Особливості інноваційних підходів у підготовці фахівців з готельно-ресторанної справи в Україні стають все більш схожими до стандартів країн-членів ЄС, у тому числі й Чеської Республіки. Зокрема, вони включають використання сучасних технологій, інтеграцію практичного навчання, розвиток міжнародних обмінних програм та співпрацю з галузевими підприємствами. Зазначені підходи спрямовані на те, щоб підготувати здобувачів освіти до реальних умов роботи та забезпечити їх необхідними навичками для успішної кар'єри (Повідайчик, Попик, 2020: 106–110; Симонович, 2021: 39–42).

Одним з важливих аспектів є використання інформаційних та комунікаційних технологій у навчальному процесі. Наприклад, деякі університети та коледжі України впроваджують віртуальні симуляції та тренажери, що дозволяють студен-

там моделювати різні ситуації в готельно-ресторанному бізнесі. Це включає управління готелем, обслуговування клієнтів, організацію банкетів та інших заходів. Такий підхід дозволяє майбутнім фахівцям здобувати практичні навички без необхідності залишати навчальний заклад. Віртуальна реальність (VR) та доповнена реальність (AR) також активно використовуються для створення інтерактивних навчальних програм (Гуштан, Корсак, 2024: 221–225).

Іншою ключовою особливістю є розвиток практичного навчання через стажування та співпрацю з провідними готелями та ресторанами. Наприклад, здобувачі спеціальності мають можливість проходити стажування у відомих українських готелях, таких як «Hilton Kyiv» та «Inter Continental Kyiv». Це дає їм можливість отримати безпосередній досвід роботи у реальних умовах, навчаючись у професіоналів галузі. Спільні проекти та майстер-класи за участю відомих шефкухарів та менеджерів також сприяють підвищенню кваліфікації майбутніх фахівців (Готель Hilton Kyiv: 5-зіркове місце проживання, роботи та проходження практики, 2015).

Крім того, важливою складовою інноваційних підходів є розвиток міжнародних обмінних програм. Українські студенти мають можливість навчатися та проходити стажування за кордоном, зокрема у Чехії, Німеччині, Франції та інших країнах. Наприклад, програма «Erasmus +» надає студентам можливість навчатися у провідних європейських університетах та здобувати міжнародний досвід. Це сприяє не тільки професійному зростанню, але й розвитку міжкультурної комунікації, що є важливим у сучасному глобалізованому світі (Сакаль, Корсак, 2024: 255–258; Корсак, 2024: 239–242).

Таким чином, інноваційні підходи у підготовці фахівців з готельно-ресторанної справи в Україні включають використання сучасних технологій, практичного навчання, міжнародної співпраці та тісної взаємодії з галузевими підприємствами. Ці підходи сприяють розвитку висококваліфікованих фахівців, які готові до викликів сучасного ринку праці та здатні забезпечити високий рівень обслуговування у готельно-ресторанній сфері (Повідайчик, Попик, 2020: 106–110).

В Чехії також застосовуються інноваційні підходи у підготовці фахівців з готельно-ресторанної справи, проте є деякі відмінності, обумовлені як культурними особливостями, так і традиціями освітньої системи країни. Відмітимо, що Чеська Республіка має давні традиції у сфері гостинності, які впливають на підхід до навчання та підготовки фахівців (Korsak, Hodia, 2024: 156–167).

Україна та Чехія відрізняються у своєму підході до освіти в готельно-ресторанній справі, що відображається в освітніх програмах та методах навчання. Так, чеські освітні програми акцентують увагу на теоретичних та практичних аспектах готельного бізнесу. Освітні програми часто включають в себе глибше вивчення теорій управління, маркетингу та фінансів, що допомагає здобувачам зрозуміти стратегічні аспекти готельно-ресторанного менеджменту. Також відмітимо, що знаходячись у центрі Європи, Чехія може мати більше можливостей для міжнародного стажування та обміну досвідом з іншими європейськими країнами. Це дозволяє студентам і фахівцям отримати більший інтернаціональний досвід у готельно-ресторанному бізнесі (Корсак, 2024: 239–242; Попик, Реблян, 2021: 24–28).

Чеські навчальні заклади, такі як «Вища школа готельно-ресторанного бізнесу» (VŠH) в м. Прага, активно інтегрують практичне навчання з самого початку освітнього процесу. Здобувачі освіти мають можливість брати участь у реальних проектах, працювати в партнерських готелях та ресторанах, що дозволяє їм набувати практичних навичок ще до завершення навчання. Це включає управління реальними готельно-ресторанними операціями, участь в організації великих заходів та безпосереднє обслуговування клієнтів (Вища школа готельного бізнесу в Празі – виш у Чехії, де навчають модних і затребуваних професій, 2023).

В Чехії велика увага в освітньому процесі приділяється спеціалізації та підвищенню кваліфікації. Здобувачі можуть обирати вузькі спеціалізації, такі як управління готелем, гастрономія, кулінарне мистецтво або виноробство. Це дозволяє їм отримувати глибокі знання у обраній галузі та ставати висококваліфікованими фахівцями. Наприклад, навчання кулінарії може включати вивчення молекулярної гастрономії, роботу з новітніми кухонними технологіями та участь у міжнародних конкурсах (Корсак, 2024: 239–242; Попик, Реблян, 2021: 24–28).

В Чехії широко застосовується дуальна система освіти, яка поєднує теоретичне навчання у навчальному закладі з практичною роботою у галузевих підприємствах. Це забезпечує безперервний зв'язок між теорією та практикою і дає студентам можливість отримувати оплату за свою роботу під час навчання. Такий підхід сприяє кращій підготовці до реальних умов роботи та підвищенню рівня професійної підготовки. Також, чеські навчальні заклади активно співпрацюють

з міжнародними партнерами, що дозволяє студентам брати участь у міжнародних обмінних програмах та стажуваннях. Наприклад, програма «Erasmus +» є дуже популярною серед чеських здобувачів готельно-ресторанної освіти, надаючи їм можливість навчатися та працювати у відомих готелях та ресторанах по всьому світу. Це сприяє не тільки професійному розвитку, але й розширенню культурного горизонту майбутніх фахівців.

Чеські навчальні заклади активно впроваджують новітні технології у навчальний процес. Зазначене включає використання спеціалізованих програм для управління готелями, он-лайн-курсів та вебінарів, віртуальних симуляторів та інших технологічних нововведень. Такий підхід дозволяє здобувачам бути в курсі останніх тенденцій у готельно-ресторанному бізнесі та підвищувати свою конкурентоспроможність на ринку праці (Корсак, 2024: 239–242).

Відмітимо, що інноваційні підходи у підготовці фахівців з готельно-ресторанної відрізняються між Україною і Чехією через кілька ключових аспектів (Корсак, Гуштан, 2024: 247–250):

1. В Україні і Чехії існують різні підходи до змісту освітніх програм і методів навчання у готельно-ресторанній справі, які відрізняються змістовністю вивчення теоретичної та практичної складової. У цьому контексті зауважимо, що отримання Україною статусу кандидата в ЄС, сприяє впровадженню європейських стандартів в освіті.

2. Чехія, як член Європейського Союзу, має більший доступ до сучасних технологій у готельно-ресторанній справі, що якісно впливає на викладання і навчання. Україна, хоча також активно розвивається, має певні обмеження у доступі до останніх технологій через економічні та інфраструктурні обмеження.

3. У Чехії є більше можливостей для здобувачів і фахівців отримати міжнародний досвід, оскільки країна знаходиться в самому центрі Європи і має розвинену мережу готельно-ресторанних закладів. Україна також залучає іноземні інвестиції у готельну галузь, але доступ до міжнародних практик в умовах війни поки що обмежений.

Розглянуті фактори суттєво впливають на те, які інноваційні підходи використовуються в обох країнах у сфері підготовки фахівців з готельно-ресторанної справи та як вони адаптовані до місцевих умов і вимог ринку.

У контексті зазначеного відмітимо, що спільна кооперація між Україною та Чехією у підготовці фахівців з готельно-ресторанної справи відкриває багато можливостей для обміну досвідом, підвищення якості освіти та розвитку професійних навичок. Ось кілька основних можливостей для такої кооперації (Корсак, Гуштан, 2024: 247–250; Корсак, Ільницький, 2022: 49–63; Корсак, 2024: 239–242; Корсак, Гуштан, Кашка, 2024; 201-205; Корсак, 2013: 377–389):

1. Спільні програми обміну, такі як «Erasmus+», можуть дозволити українським і чеським здобувачам проходити навчання та стажування в університетах і готелях обох країн. Це сприяє обміну знаннями та культурним досвідом;

2. Запрошення чеських викладачів до українських університетів та українських викладачів до чеських навчальних закладів дозволить обмінюватися передовими методиками викладання та інноваційними підходами у сфері готельно-ресторанного бізнесу;

3. Розробка та впровадження спільних освітніх програм, які враховують кращі практики обох країн, можуть забезпечити здобувачам глибокі знання та навички. Наприклад, програми подвійних дипломів дозволять майбутнім фахівцям готельно-ресторанного бізнесу отримувати дипломи як українських, так і чеських університетів;

4. Спільна розробка та проведення он-лайн-курсів, вебінарів та семінарів дозволить охопити більшу кількість здобувачів і професіоналів з обох країн, забезпечуючи доступ до новітніх знань і тенденцій у готельно-ресторанному бізнесі;

5. Спільні дослідження у сфері готельно-ресторанного бізнесу можуть зосередитися на інноваційних технологіях, сталому розвитку, управлінні якістю та інших актуальних питаннях. Це сприятиме розвитку нових знань та їх впровадженню у практику;

6. Організація спільних наукових конференцій та симпозіумів дозволить фахівцям обмінюватися досвідом, представляти результати досліджень та знаходити нові можливості для співпраці;

7. Організація стажувань для студентів у партнерських готелях та ресторанах обох країн дозволить отримати безцінний практичний досвід. Це сприятиме розширенню професійних горизонтів та підвищенню рівня кваліфікації;

8. Розробка та проведення тренінгових програм для професіоналів готельно-ресторанного бізнесу з обох країн дозволить підвищити їхню кваліфікацію та впровадити нові стандарти обслуговування;

9. Спільна організація кулінарних фестивалів та конкурсів сприятиме популяризації національних кухонь обох країн, обміну рецептами та техніками приготування страв;

10. Організація культурних заходів, таких як виставки, майстер-класи та презентації націо-

нальних традицій, сприятиме взаємному збагаченню культур та розвитку міжкультурної комунікації;

11. Створення спільних бізнес-інкубаторів та акселераторів для підтримки молодих підприємців у сфері готельно-ресторанного бізнесу дозволить реалізовувати інноваційні проекти та сприяти розвитку стартапів;

12. Відкриття спільних лабораторій для дослідження та впровадження новітніх технологій у готельно-ресторанному бізнесі допоможе впроваджувати інновації та підвищувати рівень сервісу;

13. Співпраця може сприяти розвитку туристичного потенціалу обох країн через спільні маркетингові кампанії, обмін досвідом у сфері гостинності та створення умов для залучення нових міжнародних туристів.

Таким чином, співпраця між Україною та Чехією у підготовці фахівців з готельно-ресторанної справи має значний потенціал і може включати різноманітні форми обміну знаннями та досвідом, що сприятиме підвищенню якості освіти та професійної підготовки у цій важливій галузі економіки.

Висновки. Таким чином, Україна та Чехія мають свої унікальні підходи до підготовки фахівців у готельно-ресторанній справі, що відповідає їхнім внутрішнім потребам та особливостям ринку. Підходи в освіті відображають різні економічні, культурні та соціальні умови кожної країни, що впливають на підготовку майбутніх професіоналів у цій галузі. Зазначені особливості сприяють формуванню висококваліфікованих фахівців, готових до викликів сучасного готельно-ресторанного бізнесу.

У свою чергу, спільна співпраця між Україною та Чехією у галузі готельно-ресторанного бізнесу має значний потенціал для взаємного збагачення та розвитку. Також, розвиток співробітництва сприятиме залученню нових інвестицій та підтримці туризму в обох країнах. Все це створює сприятливі умови для зміцнення взаємин та відкриття нових можливостей у галузі готельно-ресторанного бізнесу між Україною та Чехією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вища школа готельного бізнесу в Празі – виш у Чехії, де навчають модних і затребуваних професій, 2023. URL: https://www.educationcenter.cz/ua/blog-ua/vishha-shkola-gotelnogo-biznesu-v-prazi-vish-u-chehii-de-navchayut-modnih-i-zatrebuvanih-profesij/ (дата звернення 15.06. 2024).

2. Готель Hilton Kyiv: 5-зіркове місце проживання, роботи та проходження практики, 2015. URL: https://stat.knute.edu.ua/blog/read/?pid=10805&uk (дата звернення 10.06.2024)

3. Гуштан Т., Корсак Р. Роль VR та AR – технологій для розвитку воєнно-патріотичного туризму та готельно-ресторанного бізнесу. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том ІІ / [Ред.: В. Ільницький, М. Галів]*. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 221–225.

4. Ільницький В. Використання військово-патріотичного туризму як чинник збереження національної пам'яті. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів І-ї Міжнародної науково-практичної конференції / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]*. Баку–Ужгород–Дрогобич: Посвіт, 2016. С. 252–254.

5. Ільницький В. Музеї як чинник розвитку військово-патріотичного туризму на Прикарпатті. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів ІІІ-ї Міжнародної науково-практичної конференції / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]*. Баку–Ужгород–Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 8–9.

6. Ільницький В., Корсак Р. Проблеми та перспективи розвитку військово-патріотичного туризму. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів ІІ-ї Міжнародної науково-практичної конференції / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]*. Баку–Ужгород–Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 403–405.

7. Ільницький В., Корсак Р. Сучасні тенденції розвитку військового туризму в Україні. *Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: матеріали І-ої Міжнародної науково-практичної конференції (27–28 квітня 2017 р., м. Ужгород)*. Ужгород: ПП "Інвазор", 2017. С. 84–86.

8. Корсак Р. Готельно-ресторанна освіта: використання європейського досвіду у навчальних програмах України. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том ІІ / [Ред.: В. Ільницький, М. Галів]*. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024.С. 239–242.

9. Корсак Р. Політична і економічна співпраця України та Чехії в умовах трансформації суспільних відносин 2000-2012 рр. [Текст]: монографія. – Ужгород : Бреза А. Е., 2013. 516 с.

10. Корсак Р., Гуштан Т. Аналіз організації готельно-ресторанної освіти в Чеській Республіці: можливості та перспективи для впровадження в Україні. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том ІІ / [Ред.: В. Ільницький, М. Галів]*. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 247–250.

11. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Кашка М.Ю. Сучасні тенденції підготовки фахівців спеціальності «Готельно-ресторанна справа» як чинник підвищення конкурентоспроможності галузі. *Причорноморські економічні студії. Науковий журнал.* Випуск 86. 2024. С. 201–205.

12. Корсак, Р., Ільницький, В. Торгівля та готельно-туристична галузь Чехії у контексті євроінтеграції: можливості для українсько-чеської співпраці (2000–2019). *Axis Europae,* 1, 2022. С. 49–63.

13. Повідайчик О., Попик М. Методологічні підходи до підготовки майбутніх фахівців готельно-ресторанного бізнесу у вищій школі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота».* Вип 1 (46). 2020. С. 106–110.

14. Попик М.М., Реблян А.М. Професійна підготовка майбутніх фахівців сфери гостинності в європейських країнах. *Norwegian Journal of development of the International Science.* Vol 63.2021. P. 24–28.

15. Сакаль Т., Корсак Р. Проблеми підготовки спеціалістів у готельно-ресторанному секторі України. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том ІІ / [Ред.: В. Ільницький, М. Галів]. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 255–258.

16. Симонович Н. Визначальні особливості професійної підготовки майбутніх фахівців готельно-ресторанної справи. *Нова педагогічна думка.* Том 106 № 2. 2021. С. 39–42.

17. Ilnytskyi V., Korsak R., Sichka I. Interregional European Integration, Trade And Tourism Cooperation Of The Countries Of Eastern And Central Europe (On The Example Of Ukraine And The Czech Republic). *European journal of transformation studies*. Vol. 7. № 1, 2019. P. 67–89.

18. Hushtan T., Korsak R. The Role of State Support in the Development of the Hotel and Restaurant Business in the Context of Crisis Phenomena and Eurointegration Processes. *Baltic Journal of Economic Studies,* Vol. 10. No. 2, 2024. P. 78–84.

19. Korsak R., Hodia I. Historical "Phenomenon" of Czechoslovak Hospitality and Tourism as an Example of Development of Hotel and Tourism Industry during the Interwar Period. *East European Historical Bulletin. №* 27, 2023. P. 156–167.

REFERENCES

1. Vyshcha shkola hotelnoho biznesu v Prazi – vysh u Chekhii, de navchaiut modnykh i zatrebuvanykh profesii, 2023. [The Higher School of Hotel Business in Prague is a university in the Czech Republic that teaches fashionable and in-demand professions] URL: https://www.educationcenter.cz/ua/blog-ua/vishha-shkola-gotelnogo-biznesu-v-prazi-vish-u-chehii-de-navchayut-modnih-i-zatrebuvanih-profesij/ (дата звернення 15.06. 2024). [in Ukrainian].

2. Hotel Hilton Kyiv: 5-zirkove mistse prozhyvannia, roboty ta prokhodzhennia praktyky, 2015. [Hilton Kyiv hotel: 5-star place of residence, work and internship] URL: https://stat.knute.edu.ua/blog/read/?pid=10805&uk (data zvernennia 10.06.2024). [in Ukrainian].

3. Hushtan T., Korsak R. (2024). Rol VR ta AR – tekhnolohii dlia rozvytku voienno-patriotychnoho turyzmu ta hotelno-restorannoho biznesu. [The role of VR and AR technologies for the development of military-patriotic tourism and the hotel and restaurant business]. Nauka i osvita Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: vyklyky ta zavdannia v konteksti natsionalnoi bezpeky. Tom II / [Red.: V. Ilnytskyi, M. Haliv]. – Science and education of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war: challenges and tasks in the context of national security. Volume II / [Editors: V. Ilnytskyi, M. Galiv]. Kyiv – Drohobych – Lviv – Pereyaslav – Uzhhorod – Zaporizhzhia: Helvetyka Publishing House. P. 221–225. [in Ukrainian].

4. Ilnytskyi V. (2016). Vykorystannia viiskovo-patriotychnoho turyzmu yak chynnyk zberezhennia natsionalnoi pamiati. [The use of military-patriotic tourism as a factor of preservation of national memory]. Fundamentalni ta prykladni doslidzhennia: suchasni naukovo-praktychni rishennia i pidkhody: zbirnyk materialiv I-yi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii / [redaktory-uporiadnyky A. Dushnyi, M. Makhmudov, V. Ilnytskyi, I. Zymomria] – Fundamental and applied research: modern scientific and practical solutions and approaches: a collection of materials of the 1st International Scientific and Practical Conference / [editors-compilers A. Dushny, M. Makhmudov, V. Ilnytskyi, I. Zymomria]. Baku–Uzhhorod–Drohobych: Posvit. S. 252–254. [in Ukrainian].

5. Ilnytskyi V. (2017). Muzei yak chynnyk rozvytku viiskovo-patriotychnoho turyzmu na Prykarpatti. [Museums as a factor in the development of military-patriotic tourism in Prykarpattia]. Fundamentalni ta prykladni doslidzhennia: suchasni naukovo-praktychni rishennia i pidkhody: zbirnyk materialiv III-yi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii / [redaktory-uporiadnyky A. Dushnyi, M. Makhmudov, V. Ilnytskyi, I. Zymomria] – Fundamental and applied research: modern scientific and practical solutions and approaches: collection of materials of the 3rd International Scientific and Practical Conference / [editors-compilers A. Dushny, M. Makhmudov, V. Ilnytskyi, I. Zymomria]. Baku–Uzhhorod–Drohobych: Posvit. S. 8–9. [in Ukrainian].

6. Ilnytskyi V., Korsak R. (2017). Problemy ta perspektyvy rozvytku viiskovo-patriotychnoho turyzmu. [Problems and prospects for the development of military-patriotic tourism]. Fundamentalni ta prykladni doslidzhennia: suchasni naukovo-praktychni rishennia i pidkhody: zbirnyk materialiv II-yi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii / [redaktory-uporiadnyky A. Dushnyi, M. Makhmudov, V. Ilnytskyi, I. Zymomria] – Fundamental and applied research: modern scientific and practical solutions and approaches: a collection of materials of the 2nd International Scientific and Practical Conference / [editors-compilers A. Dushny, M. Makhmudov, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. Baku–Uzhhorod–Drohobych: Posvit. S. 403–405. [in Ukrainian].

7. Ilnytskyi V., Korsak R. (2017). Suchasni tendentsii rozvytku viiskovoho turyzmu v Ukraini. [Modern trends in the development of military tourism in Ukraine]. Tendentsii rozvytku turystychnoi industrii v umovakh hlobalizatsii: materialy I-oi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (27–28 kvitnia 2017 r., m. Uzhhorod) – Trends in the development of

the tourism industry in the conditions of globalization: materials of the 1st International Scientific and Practical Conference (April 27–28, 2017, Uzhhorod). Uzhhorod: PP "Invazor". S. 84–86. [in Ukrainian].

8. Korsak R. (2024). Hotelno-restoranna osvita: vykorystannia yevropeiskoho dosvidu u navchalnykh prohramakh Ukrainy. [Hotel and restaurant education: use of European experience in educational programs of Ukraine]. Nauka i osvita Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: vyklyky ta zavdannia v konteksti natsionalnoi bezpeky. Tom II / [Red.: V. Ilnytskyi, M. Haliv] – Science and education of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war: challenges and tasks in the context of national security. Volume II / [Editors: V. Ilnytskyi, M. Galiv]. Kyiv – Drohobych – Lviv – Pereyaslav – Uzhhorod – Zaporizhzhia: Helvetica Publishing House. S. 239–242. [in Ukrainian].

9. Korsak R. (2013). Politychna i ekonomichna spivpratsia Ukrainy ta Chekhii v umovakh transformatsii suspilnykh vidnosyn 2000–2012 rr. [Tekst]: monohrafiia. [Political and economic cooperation of Ukraine and the Czech Republic in the conditions of transformation of social relations 2000–2012]. [Text]: monograph. Uzhhorod: Breza A.E. 516 p. [in Ukrainian].

10. Korsak R., Hushtan T. (2024). Analiz orhanizatsii hotelno-restorannoi osvity v Cheskii Respublitsi: mozhlyvosti ta perspektyvy dlia vprovadzhennia v Ukraini. [Analysis of the organization of hotel and restaurant education in the Czech Republic: opportunities and prospects for implementation in Ukraine]. Nauka i osvita Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: vyklyky ta zavdannia v konteksti natsionalnoi bezpeky. Tom II / [Red.: V. Ilnytskyi, M. Haliv] – Science and education of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war: challenges and tasks in the context of national security. Volume II / [Editors: V. Ilnytskyi, M. Galiv]. Kyiv – Drohobych – Lviv – Pereyaslav – Uzhhorod – Zaporizhzhia: Helvetyka Publishing House. P. 247–250. [in Ukrainian].

11. Korsak R.V., Hushtan T.V., Kashka M.Iu. (2024). Suchasni tendentsii pidhotovky fakhivtsiv spetsialnosti «Hotelno-restoranna sprava» yak chynnyk pidvyshchennia konkurentospromozhnosti haluzi. [Modern trends in the training of specialists in the specialty "Hotel and restaurant business" as a factor in increasing the competitiveness of the industry]. Prychornomorski ekonomichni studii. Naukovyi zhurnal – Black Sea Economic Studies. Scientific journal. Issue 86. P. 201–205.

12. Korsak, R., Ilnytskyi, V. (2022). Torhivlia ta hotelno-turystychna haluz Chekhii u konteksti yevrointehratsii: mozhlyvosti dlia ukrainsko-cheskoi spivpratsi (2000–2019). [Trade and the hotel and tourism industry of the Czech Republic in the context of European integration: opportunities for Ukrainian-Czech cooperation (2000 – 2019)]. Vis Yevropy – Axis Europae, 1. P. 49–63. [in Ukrainian].

13. Povidaichyk O., Popyk M. (2020). Metodolohichni pidkhody do pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv hotelno-restorannoho biznesu u vyshchii shkoli. [Methodological approaches to the training of future specialists of the hotel and restaurant business in higher education]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia «Pedahohika. Sotsialna robota» − Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series "Pedagogy. Social work". Issue 1 (46). P. 106–110. [in Ukrainian].

14. Popyk M.M., Reblian A.M. (2021). Profesiina pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv sfery hostynnosti v yevropeiskykh krainakh. [Professional training of future specialists in the field of hospitality in European countries]. Norwegian Journal of development of the International Science. Vol 63. P. 24–28. [in Ukrainian].

15. Sakal T., Korsak R. (2024). Problemy pidhotovky spetsialistiv u hotelno-restorannomu sektori Ukrainy. Nauka i osvita Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: vyklyky ta zavdannia v konteksti natsionalnoi bezpeky. [Problems of training specialists in the hotel and restaurant sector of Ukraine]. Nauka i osvita Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: vyklyky ta zavdannia v konteksti natsionalnoi bezpeky. Tom II / [Red.: V. Ilnytskyi, M. Haliv] – Science and education of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war: challenges and tasks in the context of national security. Volume II / [Editors: V. Ilnytskyi, M. Galiv]. Kyiv – Drohobych – Lviv – Pereyaslav – Uzhhorod – Zaporizhzhia: Helvetyka Publishing House. P. 255–258. [in Ukrainian].

16. Symonovych N. (2021). Vyznachalni osoblyvosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv hotelno-restorannoi spravy. [Determining features of professional training of future specialists in the hotel and restaurant business]. Nova pedahohichna dumka – A new pedagogical thought. Volume 106 No. 2. P. 39–42. [in Ukrainian].

17. Ilnytskyi V., Korsak R., Sichka I. (2019). Interregional European Integration, Trade And Tourism Cooperation Of The Countries Of Eastern And Central Europe (On The Example Of Ukraine And The Czech Republic). European journal of transformation studies. Vol. 7. № 1. R. 67–89.

18. Hushtan T., Korsak R. (2024). The Role of State Support in the Development of the Hotel and Restaurant Business in the Context of Crisis Phenomena and Eurointegration Processes. Baltic Journal of Economic Studies, Vol. 10. No. 2. R. 78–84.

19. Korsak R., Nodia I. (2023). Historical "Phenomenon" of Czechoslovak Hospitality and Tourism as an Example of Development of Hotel and Tourism Industry during the Interwar Period. East European Historical Bulletin. № 27. R. 156–167.

УДК 378.016:821.161.2(091)]:[37.091.64:004]
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-34

Валентина КРАВЧЕНКО,
orcid.org/0000-0001-6318-8758
кандидат філологічних наук,
професор кафедри української літератури
Запорізького національного університету
(Запоріжжя, Україна) kravchenkovo08@gmail.com

Тетяна ШАРОВА,
orcid.org/0000-0002-5846-6044
доктор філологічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу роботи з обдарованою молоддю
Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»
(Київ, Україна) Tanya_sharova@ukr.net

ІНТЕГРАЦІЯ ЕЛЕКТРОННОГО ЗАСОБУ НАВЧАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ВИЩОЇ ШКОЛИ

У науковому дослідженні вказано на те, що сучасна освічена людина повинна володіти не лише психологічними та дидактичними навичками, але й інформаційною культурою, що включає в себе розуміння новітніх інформаційних технологій. Наголошено на тому, що впровадження інформаційних технологій, зокрема електронних засобів навчального призначення, у професійну підготовку майбутніх вчителів-словесників та у процес вивчення української літератури і мови допоможе краще опанувати дисципліни й засвоїти невідому раніше інформацію на високому рівні.

У статті розглянуто важливість та переваги інтеграції електронних засобів навчання в освітній процес вищої школи на прикладі курсу «Історія української літератури XIX ст.: 40–60 рр.». Досліджено роль та вплив електронних засобів навчального призначення на якість навчання здобувачів вищої освіти, їхню здатність до ефективного освоєння матеріалу. Стаття висвітлює методи та підходи до використання електронних засобів навчання у контексті вивчення історії української літератури, зокрема розглядає різноманітні навчальні матеріали, що можуть бути корисними під час дистанційного навчання, і в результаті їх повноцінного засвоєння сприятимуть покращенню освітнього процесу.

Дослідження містить інформацію про те, що здобувачі вищої освіти можуть отримувати доступ до навчального матеріалу у зручний для них час, що сприяє індивідуалізації навчального процесу та врахуванню особистих ритмів навчання. За допомогою електронних засобів навчального призначення здобувачі вищої освіти можуть користуватися різноманітними джерелами інформації, що збагачує їхнє розуміння теми.

Як приклад у науковому дослідженні взято електронний засіб навчального призначення «Апостол правди і науки», що може бути інтегрований в освітній процес закладів вищої освіти під час вивчення курсу «Історія української літератури XIX ст.: 40–60 рр.». Окрім освітнього функціоналу подібні допоміжні засоби спроможні спрощувати процес оцінювання здобувачів освіти, залучаючи їх до проходження тестів за певними темами, які вміщено в електронному засобі навчального призначення.

Ключові слова: *дистанційне навчання, електронний засіб навчального призначення, методика, історія української літератури, Т. Шевченко.*

Valentyna KRAVCHENKO,
orcid.org/0000-0001-6318-8758
PhD in Philology,
Professor at the Department of Ukrainian Literature
Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhia, Ukraine) kravchenkovo08@gmail.com

Tetiana SHAROVA,
orcid.org/0000-0002-5846-6044
Doctor of Philology, Professor,
Chief Researcher at the Department of Work with Gifted Youth
State Scientific Institution «Institute of Education Content Modernization»
(Kyiv, Ukraine) Tanya_sharova@ukr.net

INTEGRATION OF AN ELECTRONIC TOOL FOR EDUCATIONAL PURPOSES ON THE HISTORY OF UKRAINIAN LITERATURE INTO THE EDUCATIONAL PROCESS OF A HIGH SCHOOL

The scientific study indicated that a modern educated person should possess not only psychological and didactic skills, but also information culture, which includes understanding of the latest information technologies. It is emphasized that the introduction of information technologies, in particular electronic teaching aids, into the professional training of future lexicographers and into the process of studying Ukrainian literature and language will help to better master specific courses and assimilate previously unknown information at a sufficiently high level.

The article examines the importance and advantages of integrating electronic learning tools into the educational process of a higher school using the example of the course «History of Ukrainian Literature of the First Half of the 19th Century». The role and influence of electronic means of educational purpose on the quality of education of students of higher education, as well as their ability to effectively master the material, were studied. The article highlights the methods and approaches to the use of electronic learning tools in the context of studying the history of Ukrainian literature, in particular, it considers a variety of educational materials that can be useful during distance learning, which, as a result of their full assimilation, contribute to the improvement of the educational process.

The study contains information that students of higher education can access educational material at a time convenient for them, which contributes to the individualization of the educational process and taking into account personal learning rhythms. With the help of electronic means of educational purpose, students of higher education can use various sources of information, which enriches their understanding of the topic.

As an example in the scientific research, the electronic educational tool «Apostle of Truth and Science» is taken, which can be integrated into the educational process of higher education institutions during the study of the course «History of Ukrainian Literature in the First Half of the 19th Century». In addition to the educational functionality, such aids are able to simplify the process of evaluating students of education, involving them in passing tests on certain topics included in the electronic means of educational purpose.

Key words: *distance learning, electronic educational tool, methodology, history of Ukrainian literature, T. Shevchenko.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасне виховання в Україні повинно сприяти залученню молоді до світової культури та загальнолюдських цінностей. Для досягнення цієї мети використовуються традиційні народні підходи та найкращі досягнення національної та світової літератури. Процес виховання нерозривно пов'язаний із освітою, що дозволяє молодому поколінню засвоювати основи наук і багатство культурних та літературних традицій. Варто зазначити, що сучасна освічена людина повинна володіти не лише психологічними та дидактичними навичками, але й інформаційною культурою, що передбачає розуміння новітніх інформаційних технологій. Інтенсивний процес інформатизації освіти та широке використання інформаційних технологій в освітньому процесі значно підвищують якість освіти. Один зі способів підвищення ефективності освітнього процесу за допомогою інформаційних технологій – це використання електронних засобів навчального призначення (ЕЗНП) здобувачами вишів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти щодо впровадження інформаційних технологій в освітній процес висвітлено у працях В. Волинського, О. Гриценчука, В. Дудки, М. Жалдака, О. Жосан, Ю. Жука, О. Співаковського, Н. Морзе, Л. Чернікової та ін. Розробкою вимог до створення електронних засобів навчального призначення, зокрема електронних підручників, займалися О. Зіміна, М. Костриба, І. Кузбит, В. Лапінський, Н. Новикова, В. Мадзігон, В. Самсонов, В. Черненко, М. Шишкіна та ін. Серед науковців, методистів аспект інформатизації у філології досліджували Д. Чернилецький, С. Андрєєв, І. Богданова, О. Спіріна, І. Роберт, Є. Полат, А. Осіна, С. Сєдих та ін. Деякі питання впровадження комп'ютерних програм у процес навчання мови та літератури аналізували Є. Азімов, Н. Ротмістров, С. Андрєєв, Є. Дмитрієва, Т. Карамишева, О. Крюкова, Є. Носенко, Є. Полат, М. Рибаков, П. Сердюков та ін.

Дослідники стверджують, що комп'ютер сприяє покращенню результатів як в аудиторній, так і в позааудиторній самостійній роботі (Ісак, 2010: 118). По-перше, здобувач освіти може виконувати навчальні завдання у зручний для нього час, переглядати навчальний матеріал, самостійно контролювати свій прогрес тощо. По-друге, використання мультимедійних технологій під час самостійної роботи допомагає підвищити рівень засвоєння матеріалу через комбінацію візуального, аудіо та інших форм сприйняття інформації. По-третє, комп'ютери необхідні для об'єктивної оцінки знань здобувачів освіти й самоконтролю, що дозволяє ефективно використовувати навчальний час, фіксувати результати та забезпечувати оперативний зворотний зв'язок (Ткачук, 2011: 106). По-четверте, використання інформаційних технологій значно полегшує процес доступу до необ-

хідної інформації під час самостійної навчальної діяльності, оскільки велика кількість наукових і навчальних матеріалів доступна в електронному вигляді. Напрацювання вчених стали основою розробки електронного засобу навчального призначення під назвою «Апостол правди і науки».

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати сучасні підходи та тенденції використання електронних засобів навчального призначення у вивченні української літератури. Через огляд інноваційних технологій і їх вплив на процес навчання та осмислення літературних творів, стаття спрямована на виявлення переваг, що постають перед освітніми системами в контексті впровадження цих засобів у освітній процес з української літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розуміння та оцінювання ефективності використання комп'ютерів у освітньому процесі, оцінка здобувачами вишів ролі комп'ютерних програм навчального призначення у їхній освітньо-пізнавальній діяльності свідчать про те, що комп'ютеризація спрощує, а не ускладнює спосіб взаємодії здобувача освіти з освітнім середовищем. Освоєння інформаційних технологій варто розглядати як важливий чинник методичної підготовки сучасного викладача-словесника, який забезпечує якісне навчання в закладах вищої освіти (Василенко, Шарова, 2015: 249).

Упровадження інформаційних технологій, зокрема електронних засобів навчального призначення, у професійну підготовку майбутніх вчителів-словесників та у процес вивчення української літератури і мови допоможе краще опанувати конкретні курси й засвоїти невідому раніше інформацію на високому рівні. Під час проєктування графічного інтерфейсу електронного підручника важливо дотримуватися сформульованих принципів із урахуванням психофізіологічних особливостей користувачів та мети навчання, а також специфіки предметного наповнення. Створення сучасних комп'ютерних (мультимедійних) підручників дозволяє перетворити та вдосконалити процес навчання в закладах вищої освіти. Комп'ютерне навчання враховує індивідуальні особливості розвитку здобувачів, стимулює їхню пізнавальну активність, сприяє розвитку творчих здібностей, забезпечує контроль зворотного зв'язку з об'єктивним оцінюванням результатів (Васякіна, Шарова, 2017: 251).

Застосування комп'ютерних технологій навчання комплексно вирішує проблему постійного оновлення вивчення курсу історії української літератури та розширює можливості використання різноманітних форм і методів навчання. Це призводить до зміни ролі та функції викладача в освітньому процесі: він має більше часу для реалізації нових творчих ідей і проєктів (Лапінський, 2011: 487). Методична підготовка майбутніх вчителів-словесників спрямована на вивчення та опанування інформаційних технологій, спрямованих на поліпшення засвоєння навчального матеріалу, усвідомлення інформації та розвиток мовотворчих здібностей. Якість використання інформаційних технологій залежить від рівня інформаційної компетентності студентів-філологів, що є важливою складовою їхньої професійної підготовки. Постійний розвиток інформаційних засобів передбачає стимулювання самоосвіти словесників і пошук нових методичних підходів (Галчанська, 2023: 201).

З метою національно-патріотичного виховання молоді для закладів вищої освіти був створений електронний засіб навчального призначення з історії української літератури 40–60 рр. XIX ст. «Апостол правди і науки», завдяки якому здобувачі вищої освіти, використовуючи нові інформаційні технології, можуть знайти інформацію, що стосується життєвого й творчого шляху Т. Шевченка, ознайомитися з малярською спадщиною митця, усвідомити значення його літературного доробку. Власний досвід створення й використання електронного підручника у процесі викладання дисципліни дав змогу визначити низку факторів, які впливають на ефективність навчально виховного процесу: збільшення впливу виступу на аудиторію; полегшення розуміння й сприйняття поданого матеріалу; запам'ятовування навчального матеріалу на значний період; скорочення часу на розкриття проблеми (Шарова, Шаров, 2015: 290).

У сучасних умовах, коли заклади вищої освіти працюють дистанційно, використання ЕЗНП «Історія української літератури XIX ст.: 40–60 рр.» «Апостол правди і науки» як ніколи є актуальним і доречним. Дистанційне навчання з використанням електронних засобів має такі переваги під час вивчення курсу «Історія української літератури XIX ст.: 40–60 рр.»: гнучкість у навчанні, розширений доступ до ресурсів, взаємодія та співпраця, оптимізація оцінювання, інтерактивність і залучення до освітньої діяльності, індивідуалізоване навчання тощо.

Розуміємо, що здобувачі вищої освіти можуть отримувати доступ до навчального матеріалу у зручний для них час та місці, що сприяє індивідуалізації навчального процесу та врахуванню особистих ритмів навчання. Електронні засоби навчання дозволяють здобувачам вищої освіти

користуватися різноманітними джерелами інформації, включаючи віртуальні бібліотеки, архіви, відеоматеріали та інтерактивні онлайн-ресурси, що збагачують їхнє розуміння теми. Застосування електронних засобів навчання сприяє взаємодії між здобувачами та викладачами через форуми обговорень, групові проєкти та спільні дослідження, що сприяє активному обміну думками та досвідом. Електронні засоби навчання можуть спрощувати процес оцінювання шляхом автоматизації перевірки завдань та надання зворотного зв'язку, що дозволяє швидше та ефективніше відстежувати прогрес здобувачів.

Застосування електронних засобів навчання сприяє активній участі здобувачів освіти у процесі вивчення. Інтерактивні завдання, відеоматеріали та онлайн-форуми стимулюють обмін думками, сприяють глибшому розумінню матеріалу. Електронні засоби навчання можуть бути налаштовані для врахування індивідуальних потреб та рівня знань кожного здобувача, що дозволяє надати персоналізовану підтримку та навчання. Ураховуючи ці переваги, дистанційне навчання з використанням електронних засобів навчального призначення є ефективним і привабливим при вивченні курсу «Історія української літератури XIX ст.: 40–60 рр.».

Електронний засіб навчального призначення «Апостол правди і науки» з курсу «Історія української літератури XIX ст.: 40–60 рр.» включає в себе лекційний матеріал, практичні заняття, матеріали для самостійної роботи, відео, презентації та додаткові матеріали, пов'язані з творчістю Т. Шевченка. Структурно електронний підручник організований таким чином, що зміст відображається ліворуч, а праворуч подається інформація, яку вивчають студенти під час підготовки до аудиторних занять. Додавання елементів мультимедіа у структуру електронного посібника дозволило одночасно передавати різні типи інформації: текст, звук, графіка, відео.

Використання засобів демонстрації, таких як тексти художніх творів та художні картини, дозволяє покращити сприйняття нової теми, включити у процес запам'ятовування не лише слухові, а й зорові центри. Інтерактивність сприяє встановленню зворотного зв'язку від користувача інформації (здобувача освіти) до її джерела (викладача). Для інтерактивної взаємодії характерна негайна відповідь і візуально підтверджена реакція на дію, повідомлення (гра, тести тощо). Презентації за творчістю Т. Шевченка сприяють духовній єдності поколінь, виховують повагу до батьків, жінок, людей похилого віку, а картини Шевченка-художника навчають любити навколишній світ (Шарова, Шаров, 2014: 112).

Біографія Т. Шевченка розкриває перед здобувачами і відомі, і призабуті аспекти життєвого шляху, поглиблює знання про нього як особистість, поета, художника, гравера, географа, філософа, ерудита. Під час перегляду відеофільмів про Т. Шевченка відновлюється та вшановується національна пам'ять. Здобувачі вищої освіти мають можливість удосконалити мовну культуру, аналізуючи художні та документальні фільми про нього.

Для забезпечення контролю знань і вмінь студентів з курсу «Історія української літератури XIX ст.: 40–60 рр.» розроблено електронний засіб навчального призначення (ЕЗНП) з вікном контролю, яке дозволяє здобувачам пройти 50 тестів для автоматичної перевірки знань. Використання електронного засобу навчального призначення «Апостол правди і науки» сприяє підвищенню успішності студентів-філологів. Це пояснюється тим, що сприйняття інформації через різні канали впливає на ефективність її запам'ятовування (Кравченко, Шарова, 2016: 116).

Використання мультимедіа на заняттях сприяє кращому вивченню навчального матеріалу. Власний досвід використання електронного підручника під час вивчення історії української літератури демонструє фактори, які впливають на ефективність навчально-виховного процесу: збільшують вплив виступу на аудиторію, оскільки зорові та слухові рецептори одночасно сприймають значний обсяг інформації, полегшують сприйняття й розуміння матеріалу, сприяють його запам'ятовуванню на тривалий період; збільшують психологічну вірогідність прийняття правильних висновків, дозволяють скоротити час, необхідний для розкриття проблеми (Шарова, Шаров, 2019: 255).

Універсальність комп'ютерних засобів постає в тому, що вони можуть бути використані як засіб розширення можливостей освітнього процесу в різних типах закладів освіти, починаючи від дитячих садків і закінчуючи закладами вищої освіти. Електронний підручник, який включає не лише текстовий, але й звуковий та відео контент, дозволяє індивідуалізувати навчання. У порівнянні з традиційним друкованим підручником він має інтерактивні можливості, тобто надає необхідну інформацію здобувачеві та контролює його знання. Це наближає процес навчання до рівня, що проводиться під керівництвом викладача. Отже, електронний підручник можна описати як комп'ютерний педагогічний програмний засіб,

призначений для надання нової інформації, який доповнює друковане видання, сприяє індивідуалізації навчання й дозволяє перевіряти знання та вміння здобувачів. Електронний посібник використовується і в аудиторній, і в позааудиторній роботі здобувачів вищої освіти (Гладких, Шарова, 2020: 70).

Електронний підручник «Апостол правди і науки» має велику практичну цінність, оскільки не лише передає фактичну інформацію, маючи ілюстративний матеріал, але й наочно демонструє процеси, які важко або неможливо представити за допомогою стандартних методів навчання. Окрім того, здобувач вищої освіти може використовувати його самостійно, без постійної допомоги викладача. Електронний підручник «Апостол правди і науки» може бути основним інструментом у формуванні національної самосвідомості студентів, оскільки він розкриває життєвий і творчий шлях Т. Шевченка, відтворює історико-культурні умови виникнення його художніх та малярських полотен у контексті світової культури (Шарова, Шаров, 2014: 49).

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок. Електронні підручники, посідаючи особливу нішу в системі навчання, органічно поєднуються з іншими методами навчання. Правильне методичне використання електронного засобу навчального призначення позитивно впливає на загальний рівень педагогічного процесу й рівень розвитку здобувачів освіти. Електронний підручник відкриває нові можливості завдяки використанню гіпертексту, анімації, аудіовізуальних матеріалів. Це модернізує підхід до структури і змісту навчального матеріалу, методики його використання в освітньому процесі. Перевагою електронних підручників є можливість швидко доповнювати або змінювати текстовий чи ілюстративний матеріал на потреби навчання.

Електронний підручник «Апостол правди і науки» можна застосовувати не лише на етапі ознайомлення з творчістю Т. Шевченка, а й на різних етапах занять: для повторення, систематизації, узагальнення матеріалу, а також для поглиблення й розширення знань. За допомогою такого електронного засобу навчального призначення збагачуються знання з курсу «Історія української літератури XIX ст.: 40–60-х рр.». Отже, його використання у закладі вищої освіти для студентів-філологів є дієвим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко Н., Шарова Т. Електронний засіб : інноваційний ресурс навчального призначення. Матеріали І Міжнародної науково-практичної е-конференції «Мультидисциплінарні академічні дослідження і глобальні інновації : гуманітарні та соціальні науки» (Margihss, 2015). С. 249–253.
2. Васякіна С., Шарова Т. Використання електронних засобів навчального призначення в вищій школі. *Мова. Свідомість. Концепт* : зб. наук. праць / відп. ред. О. Г. Хомчак. Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2017. Вип. 7. С. 250–253.
3. Галчанська В. Значення електронних засобів навчального призначення та перспективи їх використання. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 201–206.
4. Гладких Г., Шарова Т. Організація самостійної діяльності здобувачів вищої освіти засобами ІКТ. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. 2020. Т. 2. № 69. С. 70–74.
5. Ісак О. Застосування нових інформаційних технологій у системі вищої освіти : переваги та недоліки. *Технологічна освіта : досвід, перспективи, проблеми.* 2010. № 6. С. 118–130.
6. Кравченко В., Шарова Т. Використання електронного засобу навчального призначення під час викладання курсу «Історія української літератури XIX ст. : 40–60 рр.». Шевченкознавчі студії : зб. наук. пр. Випуск дев'ятнадцятий : за матеріалами Міжнародного круглого столу «Всесвіт Тараса Шевченка» до 201-ї річниці від дня народження Т. Шевченка (11–13.03.2015). Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2016. С. 115–124.
7. Лапінський В. Електронні засоби навчального призначення – світовий досвід й українська освіта. *Вища освіта України*. 2011. № 3. Т. 2. С. 487–495.
8. Ткачук Г. Методика використання освітніх веб-ресурсів у процесі підготовки майбутніх учителів інформатики : монографія. Умань : Видавець Сочінський, 2011. 177 с.
9. Шарова Т., Шаров С. Використання електронного засобу навчального призначення під час викладання історії української літератури. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* : Філологічні науки. Вип. 39. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. С. 290–296.
10. Шарова Т., Шаров С. Використання у вищому навчальному закладі студентами-філологами електронного засобу навчального призначення «Тарасовими стежками». *Мова. Свідомість. Концепт* : зб. наук. праць / відп. ред. О. Г. Хомчак. Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. Вип. 4. С. 49–54.
11. Шарова Т., Шаров С. Досвід професійної підготовки студентів кафедрою української і зарубіжної літератури у галузі освіти та філології. *Українська література в загальноєвропейському контексті* : зб. наук. пр. 2019. № 2. С. 255–261.

12. Шарова Т., Шаров С. Методологічні аспекти комп'ютерної підтримки самостійної роботи студентів-філологів : навчально-методичний посібник. [2-ге вид. : доп. і перероб.]. Харків : «Федорко», 2014. 200 с.

REFERENCES

1. Vasylenko N., Sharova T. (2015) Elektronnyi zasib : innovatsiinyi resurs navchalnoho pryznachennia [Electronic tool : an innovative educational resource]. Materialy I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi e-konferentsii «Multydystsyplinarni akademichni doslidzhennia i hlobalni innovatsii : humanitarni ta sotsialni nauky» (Margihss). S. 249–253. [in Ukrainian].

2. Vasiakina S., Sharova T. (2017) Vykorystannia elektronnykh zasobiv navchalnoho pryznachennia v vyshchii shkoli [The use of electronic means of educational purposes in higher education]. *Mova. Svidomist. Kontsept* : zb. nauk. Prats / vidp. red. O. H. Khomchak. Melitopol : MDPU im. B. Khmelnytskoho. Vyp. 7. S. 250–253. [in Ukrainian].

3. Halchanska V. (2023) Znachennia elektronnykh zasobiv navchalnoho pryznachennia ta perspektyvy yikh vykorystannia [Importance of electronic means of educational purpose and prospects of their use]. *Ukrainski studii v yevropeiskomu konteksti.* № 7. S. 201–206. [in Ukrainian].

4. Hladkykh H., Sharova T. (2020) Orhanizatsiia samostiinoi diialnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity zasobamy IKT [Organization of independent activities of higher education students by means of ICT.]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh :* zb. nauk. pr. T. 2. № 69. S. 70–74. [in Ukrainian].

5. Isak O. (2010) Zastosuvannia novykh informatsiinykh tekhnolohii v systemi vyshchoi osvity : perevahy ta nedoliky [Application of new information technologies in the system of higher education : advantages and disadvantages.]. Tekhnolohichna osvita : dosvid, perspektyvy, problemy. № 6. S. 118–130. [in Ukrainian].

6. Kravchenko V., Sharova T. (2016) Vykorystannia elektronnoho zasobu navchalnoho pryznachennia pid chas vykladannia kursu «Istoriia ukrainskoi literatury KhIKh st. : 40–60 rr.» [The use of an electronic means of educational purpose during the teaching of the course "History of Ukrainian literature of the 19 th century : 40–60 years"]. Shevchenkoznavchi studii : zb. nauk. pr. Vypusk deviatnadtsiatyi : za materialamy Mizhnarodnoho kruhloho stolu «Vsesvit Tarasa Shevchenka» do 201-yi richnytsi vid dnia narodzhennia Tarasa Shevchenka (11–13.03.2015). Kyiv : Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, VPTs «Kyivskyi universytet». S. 115–124. [in Ukrainian].

7. Lapinskyi V. (2011) Elektronni zasoby navchalnoho pryznachennia – svitovyi dosvid y ukrainska osvita [Electronic teaching aids – world experience and Ukrainian education]. Vyshcha osvita Ukrainy. № 3. T. 2. S. 487–495. [in Ukrainian].

8. Tkachuk H. (2011) Metodyka vykorystannia osvitnikh veb-resursiv u protsesi pidhotovky maibutnikh uchyteliv informatyky [Methods of using educational web resources in the process of training future computer science teachers] : monohrafiia. Uman : Vydavets Sochinskyi. 177 s. [in Ukrainian].

9. Sharova T., Sharov S. (2015) Vykorystannia elektronnoho zasobu navchalnoho pryznachennia pid chas vykladannia istorii ukrainskoi literatury [The use of an electronic educational tool during the teaching of the history of Ukrainian literature]. Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiienka : filolohichni nauky. Vyp. 39. Kamianets-Podilskyi : Aksioma. S. 290–296. [in Ukrainian].

10. Sharova T., Sharov S. (2014) Vykorystannia u vyshchomu navchalnomu zakladi studentamy-filolohamy elektronnoho zasobu navchalnoho pryznachennia «Tarasovymy stezhkamy» [Use of the electronic educational tool «Taras trails» by philology students at a higher educational institution.]. Mova. Svidomist. Kontsept : zb. nauk. prats / vidp. red. O. H. Khomchak. Melitopol : MDPU im. B. Khmelnytskoho. Vyp. 4. S. 49–54. [in Ukrainian].

11. Sharova T., Sharov S. (2019) Dosvid profesiinoi pidhotovky studentiv kafedroiu ukrainskoi i zarubizhnoi literatury u haluzi osvity ta filolohii [Experience of professional training of students by the department of Ukrainian and foreign literature in the field of education and philology]. Ukrainska literatura v zahalnoievropeiskomu konteksti. No. 2. S. 255–261. [in Ukrainian].

12. Sharova T., Sharov S. (2014) Metodolohichni aspekty kompiuternoi pidtrymky samostiinoi roboty studentiv-filolohiv [Methodological aspects of computer support for independent work of philology students] : navchalno-metodychnyi posibnyk. [2-he vyd. : dop. i pererob.]. Kharkiv : «Fedorko». 200 s. [in Ukrainian].

UDC 811.111`36:378.147.091.33:004.8
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-35

Olha KUZNIETSOVA,
orcid.org/0000-0003-0098-1067
PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology and Foreign Language Teaching Methods
V. N. Karazin Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine) o.kuznietsova@karazin.ua

Inna KULAKOVA,
orcid.org/0000-0002-1011-9318
Master of Arts,
Secretary at the Faculty of Modern and Medieval Languages and Linguistics
University of Cambridge
(Cambridge, United Kingdom) innaakul15@gmail.com

INTEGRATION OF AI TOOLS IN TEACHING GRAMMAR

The article explores the integration of AI tools in teaching grammar within the context of language education. It discusses the challenges and opportunities of incorporating AI-driven technologies into grammar instruction.

Focusing on Wayne Holmes' work it highlights the importance of critically examining AI's role in teaching and learning. Holmes and Tuomi's taxonomy categorizes AI application ns into institution-focused, student-focused, and teacher-focused, emphasizing the diverse possibilities and challenges they present. The article specifically analyzes teacher-focused AI applications, emphasizing their role in empowering educators to create innovative exercises and enhance teaching practices.

The main research material of the article revolves around the practical implementation of AI tools in grammar teaching, particularly focusing on ESL students. Utilizing the 3P learning model – Presentation, Practice, and Production – the article outlines a structured approach to lesson planning. Through the integration of AI-driven tools such as ChatGPT 3.5, Quizgecko, LearnCube, Taskade AI, and HomeworkAI, various tasks are introduced to facilitate different stages of the learning process. These tasks include interactive exercises, virtual classroom management, content creation, and homework assignment, all aimed at enhancing grammar instruction and student engagement.

The article highlights the benefits of AI integration in grammar education, emphasizing its potential to streamline teaching processes, foster student learning, and make the educational experience more interactive and engaging. Despite some limitations, such as restricted access to certain tools without subscription, the overall conclusion is that AI-driven tools have a positive impact on the educational process by making it more creative, efficient, and enjoyable for both teachers and students.

Key words: *AI-driven tools, ESL students, taxonomy, teacher-focused AIED, the 3P learning model.*

Ольга КУЗНЄЦОВА,
orcid.org/0000-0003-0098-1067
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(Харків, Україна) o.kuznietsova@karazin.ua

Інна КУЛАКОВА,
orcid.org/0000-0002-1011-9318
магістр гуманітарних наук,
секретар факультету сучасних та середньовічних мов та лінгвістики
Кембриджського університету
(Кембридж, Великобританія) innaakul15@gmail.com

ІНТЕГРАЦІЯ ІНСТРУМЕНТІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВИКЛАДАННЯ ГРАМАТИКИ

У статті досліджується інтеграція інструментів штучного інтелекту у викладання граматики в контексті мовної освіти. У ній обговорюються виклики та можливості впровадження технологій, керованих штучним інтелектом, у навчання граматики.

Зосереджуючись на роботі Вейна Холмса, вона підкреслює важливість критичного підходу до ролі ШІ у викладанні та навчанні. Таксономія Холмса і Туомі поділяє додатки зі штучним інтелектом на орієнтовані на навчальні заклади, орієнтовані на студентів і орієнтовані на викладачів, підкреслюючи різноманітні можливості та виклики, які вони створюють. У статті детально проаналізовано додатки штучного інтелекту, орієнтовані на вчителя, та підкреслено їхню роль у розширенні можливостей педагогів створювати інноваційні вправи та вдосконалювати методику викладання.

Основний дослідницький матеріал статті стосується практичного застосування інструментів штучного інтелекту у викладанні граматики, зокрема для студентів, які вивчають англійську мову як іноземну. Використовуючи модель навчання 3P (Presentation, Practice, and Production), у статті викладено структурований підхід до планування уроку. Завдяки інтеграції інструментів зі штучним інтелектом, таких як ChatGPT 3.5, Quizgecko, LearnCube, Taskade AI та HomeworkAI, впроваджуються різноманітні завдання для полегшення різних етапів навчального процесу. Ці завдання включають інтерактивні вправи, управління віртуальним класом, створення контенту та домашніх завдань, спрямованих на покращення викладання граматики та залучення студентів.

У статті висвітлюються переваги інтеграції штучного інтелекту в процес навчання граматики, підкреслюється його потенціал для впорядкування навчального процесу, стимулювання навчання учнів і надання освітньому процесу більш інтерактивного та цікавого характеру. Незважаючи на деякі обмеження, такі як обмежений доступ до певних інструментів без передплати, загальний висновок полягає в тому, що інструменти на основі штучного інтелекту позитивно впливають на освітній процес, роблячи його більш творчим, ефективним і цікавим як для вчителів, так і для учнів.

Ключові слова: *викладання та навчання за допомогою штучного інтелекту, інструменти зі штучним інтелектом, модель навчання 3P, студенти, які вивчають англійську як другу мову, таксономія.*

Statement of the problem in a general form and its connection with important scientific or practical tasks. The integration of Artificial Intelligence (AI) tools in language education, particularly in the teaching of grammar, presents a multifaceted set of challenges and opportunities. As society increasingly relies on technology for various aspects of daily life, education has also embraced digital tools to enhance teaching and learning processes. Within the realm of language education, the teaching of grammar holds particular significance as it forms the foundation for effective communication and language proficiency. However, traditional approaches to grammar instruction often face limitations in terms of individualization, feedback provision, and adaptability to diverse learner needs.

The advent of AI technologies offers promising solutions to address these challenges by providing personalized learning experiences, adaptive feedback mechanisms, and innovative pedagogical approaches. AI-driven tools such as natural language processing (NLP) algorithms, machine learning models, and chatbots have demonstrated potential in facilitating grammar instruction by offering tailored exercises, instant feedback, and interactive learning environments. Moreover, the integration of AI in grammar teaching aligns with broader educational goals of fostering critical thinking, problem-solving skills, and digital literacy among learners.

Despite the potential benefits, the effective integration of AI tools in teaching grammar requires addressing various scientific and practical tasks. These include understanding the pedagogical implications of AI technologies, ensuring equitable access to digital resources, addressing ethical considerations such as data privacy and algorithmic bias, and providing adequate training and support for educators to use AI tools effectively.

Analysis of the latest research and publications. Before delving into our analysis of the integration of AI tools in grammar teaching, we analysed some recent works of the researchers in the field of AI and education, such as "Artificial Intelligence in Higher Education: A Roadmap and Future Perspectives" (Holmes et al, 2021), "Teachers, AI Grammar Checkers, and the Newest Literacies: Emending Writing Pedagogy and Assessment" (Toncic, 2020), "Incorporating AI in foreign language education: An investigation into ChatGPT's effect on foreign language learners" (Karatas et al, 2024), and focused our attention on the work "The Unintended Consequences of Artificial Intelligence and Education" by Wayne Holmes (Holmes, 2023). He points out that in exploring the integration of AI tools in teaching, it is essential to approach the subject with a critical perspective, acknowledging the intricate relationship between AI and education (Miao et al, 2021). To facilitate comprehension, it proves beneficial to delineate between two distinct yet interrelated ingredients: the application of AI in education, which is called teaching and learning with AI (AIED), and teaching and learning about AI, (AI Literacy). This article focuses primarily on the former, delving into the ways AI augments teaching and learning processes.

Holmes and Tuomi (Holmes et al, 2022) present a taxonomy delineating more than twenty variations of AIED, categorized into institution-focused, student-focused, and teacher-focused applications. Each category offers unique possibilities and challenges, with some applications raising ethical, pedagogical, or educational concerns.

In our article we analysed teacher-focused AIED, which aims to assist educators and not to just supplant their roles. This approach empowers teachers to use AI tools in creating innovative exercises that extend beyond traditional instructional materials.

By incorporating AI into grammar lessons, English language educators can explore modal verbs expressing necessity and absence of necessity across diverse contexts. This article seeks to elucidate how such tools can enhance pedagogical practices, fostering deeper engagement and learning outcomes among students.

Formulation of the goals of the article, setting of tasks. This paper aims to explore the integration of AI tools in teaching grammar within the context of the PPP method, in particular to work out a lesson plan with the tasks, generated with the help of AI-driven tools.

Presentation of the main research material. The theoretical analysis in this field allows us to assume that the implementation of AI tools in grammar class would be of great benefit to teachers. Having tried out some of the programs we managed to develop a lesson plan for the ESL students, that is based on the 3P learning model. This model encompasses three core elements Presentation, Practice, and Production. As the PPP method is widely used for teaching grammar, we decided to build our lesson according to its principles. In the first stage we will introduce new grammar material to the students through explanations and examples. In the second – students will be engaged in exercises to reinforce understanding, and in the third – students are encouraged to apply the newly learned grammar rules in authentic contexts, such as writing essays, engaging in debates, or completing creative exercises. This allows them to internalize the grammar structures and use them accurately and fluently in real-life communication. The emphasis is on students independently using the grammar in meaningful ways to express themselves effectively.

Firstly, we addressed an AI-driven tool based on natural language processing (NLP) technology – ChatGPT 3.5. Our request was the following:

<Hi Chat! Could you act as an ESL teacher and suggest a lesson plan? The topic is modal verbs that are contrasted in the meaning of "necessity" – "absence of necessity". Use the 3P method in teaching. >

The response was detailed, contained the timing and even examples of the tasks:

<Sure! Here's a lesson plan using the 3P method (Presentation, Practice, Production) to teach modal verbs contrasting necessity and absence of necessity:

Lesson Plan: Modal Verbs Contrasting Necessity

Objective: *Students will understand and correctly use modal verbs expressing necessity and absence of necessity in various contexts.*

Level: *Intermediate to Advanced ESL learners*

Duration: *60 minutes*

Materials Needed:

- Whiteboard or flip chart
- Markers
- Handouts with exercises (optional)

1. Presentation (20 minutes):

Warm-up: *Begin with a discussion about responsibilities and obligations. Ask students about things they must do in their daily lives and things they don't have to do.*

Introduce the concept of modal verbs expressing necessity and absence of necessity (must, have to, need to for necessity; don't have to, don't need to for absence of necessity).

Write examples on the board for each category:

Necessity: "You must study for the exam."

Absence of necessity: "You don't have to study tonight."

Provide explanations and clarify any questions.

Drill pronunciation and intonation of the modal verbs.

2. Practice (20 minutes):

Sentence Completion: Give students sentences with gaps where they need to choose the correct modal verb expressing necessity or absence of necessity. For example:

I ___finish this report by tomorrow.

You ___ bring an umbrella. It's not raining today.

She ___ go to the doctor. She's feeling fine.

(Answers: 1. must; 2. don't have to; 3. doesn't need to)

Role-plays: *Pair students and give them scenarios where they must decide if something is necessary or not, and respond accordingly. For example:*

Student A: You need to finish your homework by tomorrow.

Student B: I don't have to finish it tonight, do I?

Group Discussion: *Divide students into groups and give them different scenarios. They discuss whether the actions are necessary or not and why. Then, they report their findings to the class.*

3. Production (20 minutes):

Writing Task: *Ask students to write a short paragraph describing a typical day for them, using modal verbs expressing necessity and absence of necessity.*

Speaking Task: *In pairs, students share their paragraphs and discuss any differences in their daily routines regarding what they must do and what they*

don't have to do. Encourage them to ask follow-up questions.

Closure (5 minutes):

Recap the lesson by reviewing key points about modal verbs expressing necessity and absence of necessity.

Address any remaining questions or concerns.

Homework (optional):

Assign exercises from the textbook or provide additional practice worksheets focusing on modal verbs expressing necessity and absence of necessity.

Note: *Throughout the lesson, provide feedback and correction as needed to ensure students grasp the concepts effectively. Encourage active participation and engagement from all students.>*

Secondly, having a so-called "frame" of the lesson we decided to add the tasks for the second stage – Practice. On this purpose we used such AI-driven tool as *Quizgecko, LearnCube* and *Taskade AI*.

Quizgecko is a great platform that can generate quizzes, exams and tests. Using it in your class you have the ability to export content, embed it, and distribute quizzes online for anyone to access. Afterwards, you can receive reports and statistics detailing the outcomes. This platform gives you the option to generate multiple choice, true or false, short answer, and fill-in-the-blank questions using any text. After generating the initial set of questions, you can further expand your quiz by clicking "Add" to include additional questions. It also has a large set of sample quiz questions on different subjects and topics.

For our lesson we've chosen the topic "modal verbs: expressing necessity and absence of necessity". As for the question type, we chose "short answer", level of difficulty – "medium". As a result, we've got 8 theoretical questions with the slots for answers (https://quizgecko.com/quiz/modal-verbs-expressing-necessity-and-absence-of-necessity-v2ev6j). We consider this task to be a great variant to drill the theory, presented at the beginning of the lesson.

LearnCube is another great platform, which is a virtual classroom where you can add the students and work during the lesson, using previously created tasks on a whiteboard. It also offers features such as live video and audio support, interactive whiteboards, text chat, scheduling tools, media sharing capabilities, and online assessment features like quizzes and tests. *LearnCube* is designed to facilitate effective online education by providing a range of tools for communication, collaboration, and content delivery. To create the task, we added the needed information into the slots: title, description, category, language and level. Then we chose the option "include answer key" to check the correctness. After the task is ready, it's possible to paste it on the whiteboard. As it's a virtual class you can't share it with the link, only invite students.

Taskade AI is a flexible tool designed to aid in writing, editing, and proofreading various documents within the project editor. It also serves as a platform for brainstorming ideas, arranging and ranking tasks, and condensing lengthy content, all facilitated through user-friendly AI commands. It's possible to communicate with the AI Assistant that can be of great help as grammar exercises generator.

We typed the idea of the task: *< Write a story about pastime using the modal verbs in the meanings of necessity and absence of necessity – must, have to, be to, need. The Level of English is B1.>*

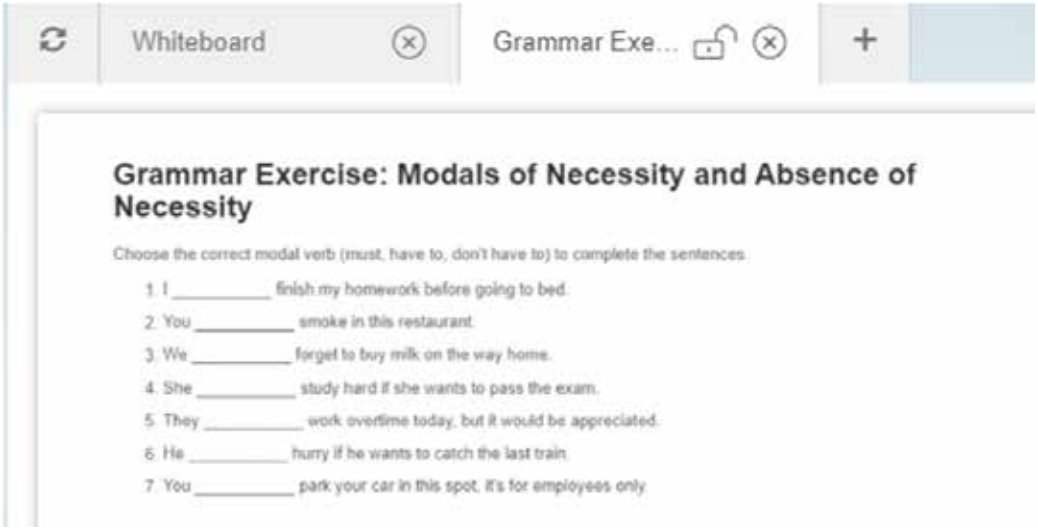

Table 1. The example of the task, generated by LearnCube

The response was the following:

<Taskade AI

Here is a story about pastime using modal verbs in the meanings of necessity and absence of necessity, incorporating 'must,' 'have to,' 'be to,' and 'need' at a B1 English level:

Title: A Camping Adventure

Once upon a time, Sarah and her friends decided to go camping in the woods. They knew they _____ choose a safe spot to set up their tent, so they carefully selected a flat area away from the river.

Sarah suggested, "We _____ start a campfire to cook our meals. We _____ collect dry wood and use our camping stove as a backup." Her friends agreed and went to gather wood for the fire.

As they prepared for the night, Sarah realized they _____ bring flashlights. "It will get dark soon, and we _____ see our way around the campsite," she said. The group quickly searched their bags and found the flashlights.

While they were cooking dinner, Sarah noticed that they _____ hurry to finish before it got too late. "We _____ eat before it gets dark, or we might attract unwanted nighttime visitors," she warned.

After dinner, they sat around the campfire telling stories. Suddenly, Sarah exclaimed, "Look at the stars! We _____ stargaze tonight. It's so beautiful." They all gazed up at the night sky in awe.

As the night grew colder, Sarah said, "We _____ stay warm. Let's put on extra layers and gather more firewood for the night." They followed her advice and huddled closer to the campfire.

Eventually, it was time to sleep. Sarah reminded everyone, "We _____ be quiet when we go to bed. Noise travels far in the woods, and we _____ respect the peacefulness of nature."

With the crackling fire beside them, Sarah and her friends nestled into their sleeping bags, feeling grateful for their adventure in the great outdoors.

This story showcases the use of modal verbs 'must,' 'have to,' 'need,' and 'be to' in the context of a camping trip, reflecting both necessity and the absence of necessity, suitable for a B1 English level. Feel free to adapt the story further as needed.

So, we even got the explanation to the task about the modal verbs that are to be used in brackets. Afterwards, we asked to provide us with keys to the task, and we got the text with the correct answers, used in bold. To use the task, you have only one option – first, to copy it, and then to paste in the document.

Thirdly, we managed to find the tool, that can produce homework for the learners – *HomeworkAI*. This tool is very simple in usage but very helpful. To make up a tusk you need to type in the exercise subject, language and the difficulty level.

When the task is ready, you can share it via the link (http://homeworkai.com.br/contents/view/236eea08-e6c5-4385-a7fb-b793fcfc2bc8/c84b5b10-b56e-4adb-8237-dc8fe3d72256).

As a tool for the home assignment, it's very informative, as it contains a brief theoretical part with the examples and a quiz. After completing the task, it gives you the right answers.

These tools are definitely beneficial for the educational process as they help teachers not only to save up time, but make the learning process more creative and entertaining. The only disadvantage that we've found is that to generate more tasks you need

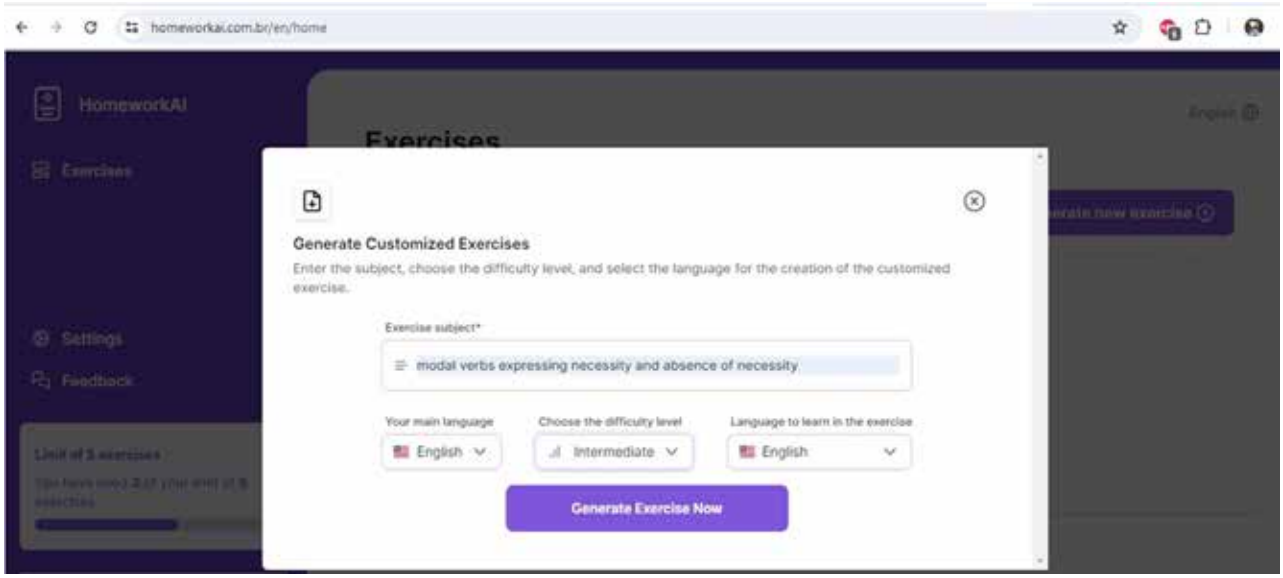

Table 2. The interface of the tool HomeworkAI

to pay for the tool on a monthly or yearly basis. If using them for free, you have a limited number of tasks.

Conclusions from this study and prospects for further research in this direction. The article sets out to explore the utilization of AI tools in teaching grammar within the context of language education, with a specific focus on devising a lesson plan integrated with tasks generated through AI assistance. Leveraging the 3P learning model (Presentation, Practice, Production), the lesson plan is structured to facilitate the understanding and application of grammar rules among ESL students. The main research material presents an AI-driven approach, with ChatGPT 3.5 providing a detailed lesson plan encompassing timing and task examples, tailored for teaching modal verbs contrasting necessity and absence of necessity. Additionally, AI tools like Quizgecko, LearnCube, Taskade AI, and HomeworkAI are introduced as valuable aids in generating practice tasks, virtual classroom management, content creation, and homework assignment, respectively, further enriching the grammar learning experience for students.

BIBLIOGRAPHY

1. Holmes, W. The Unintended Consequences of Artificial Intelligence and Education. Education International Research. Education International: Brussels, Belgium. 72 p. URL: https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10179267

2. Holmes, W., Bidarra, J., Simonsen, H.K. Artificial Intelligence in Higher Education: A Roadmap and Future Perspectives. In H. K. Simonsen (Ed.). pp. 121–138. DOI: 10.13140/RG.2.2.25824.51207

3. Holmes, W., Tuomi, I. State of the art and practice in AI in education. European Journal of Education: Research, Development and Policies, 2022, 57(4), 542–570. URL: https://doi.org/10.1111/ejed.12533

4. Karatas, F., Abedi, F. Y., Gunyel, F., Karadeniz, D., Kuzgun, Y. Incorporating AI in foreign language education: An investigation into ChatGPT's effect on foreign language learners. Education and Information Technologies. DOI:10.1007/s10639-024-12574-6

5. Miao, F., Holmes, W. AI and education: Guidance for policy-makers. UNESCO. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000376709

6. Toncic, J. Teachers, AI Grammar Checkers, and the Newest Literacies: Emending Writing Pedagogy and Assessment. Digital Culture & Education. 2020, 12 (1). 26–51. URL: https://www.digitalcultureandeducation.com/volume-12

REFERENCES

1. Holmes, W. (2023). The Unintended Consequences of Artificial Intelligence and Education. Education International Research. Education International: Brussels, Belgium. 72 p. URL: https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10179267

2. Holmes, W., Bidarra, J., Simonsen, H.K. (2021). Artificial Intelligence in Higher Education: A Roadmap and Future Perspectives. In H. K. Simonsen (Ed.). pp. 121–138. DOI:10.13140/RG.2.2.25824.51207

3. Holmes, W., Tuomi, I. (2022). State of the art and practice in AI in education. European Journal of Education: Research, Development and Policies, 57(4), 542–570. URL: https://doi.org/10.1111/ejed.12533

4. Karatas, F., Abedi, F. Y., Gunyel, F., Karadeniz, D., Kuzgun, Y. (2024). Incorporating AI in foreign language education: An investigation into ChatGPT's effect on foreign language learners. Education and Information Technologies. DOI: 10.1007/s10639-024-12574-6

5. Miao, F., Holmes, W. (2021). AI and education: Guidance for policy-makers. UNESCO. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000376709

6. Toncic, J. (2020). Teachers, AI Grammar Checkers, and the Newest Literacies: Emending Writing Pedagogy and Assessment. Digital Culture & Education. 12 (1). 26–51. URL: https://www.digitalcultureandeducation.com/volume-12

УДК 37.016:811.161.2
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-36

Олена КУЛИК,
orcid.org/0000-0001-9116-4403
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української лінгвістики і методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) olenakulyk@gmail.com

РОЛЬ ІМЕРСИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано сутність і специфічні риси імерсивних технологій, віддзеркалено роль їх в освітньому процесі, розглянуто можливості застосування на уроках / заняттях з української мови. Віртуальна, доповнена, змішана, розширена реальність стають все більш визнаним складником імерсивного освітнього середовища, що включає безліч ресурсів для безперервного навчання і всебічного розвитку. Актуальність дослідження ролі й моделей використання імерсивних технологій у діяльності вчителя української мови і літератури не викликає сумнівів, адже, по суті, вони є реальними втіленням нових методичних ідей та підходів. У статті з'ясовано сутність поняття «імерсивні технології», проаналізовано, як застосовують їх в освітньому процесі та з якою метою, виявлено перешкоди для впровадження імерсивних технологій, визначено, чим вони корисні під час навчання української мови, запропоновано приклади застосування імерсивних технологій навчання на уроках / заняттях з української мови. Виснувано, що імерсивні технології уможливлюють унаочнити, «оживити» процес навчання, створити віртуальні мовні ситуації, схожі на реальні, персоналізувати освітній процес, отримати зворотний зв'язок щодо власного прогресу у певному практичному мовленнєвому контексті, сприяють покращенню засвоєння складних понять і тем, дають змогу врахувати потреби кожного здобувача освіти, практикувати мову в невимушеній атмосфері. Незважаючи на перешкоди у процесі впровадження, імерсивні технології мають надзвичайний потенціал у залученні здобувачів освіти, співучасті їх у процесі навчання і поступово витісняють традиційні носії презентації навчальної інформації. За умови подолання означених у статті перешкод та забезпечення належної підтримки, імерсивні технології стануть невіддільним інструментом навчання для закладів освіти.

Ключові слова: *імерсивні технології навчання, освіта, здобувачі освіти, урок, заняття, навчання української мови.*

Olena KULYK,
orcid.org/0000-0001-9116-4403
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Ukrainian Linguistics and Methods of Education
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) olenakulyk@gmail.com

ROLE OF IMMERSIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article analyzes the essence and specific features of immersive technologies, reflects their role in the educational process, and considers the possibilities of application in Ukrainian language lessons. Virtual, augmented, mixed, and augmented reality are becoming an increasingly recognized component of an immersive educational environment that includes many resources for continuous learning and comprehensive development. The relevance of the study of the role and models of the use of immersive technologies in the activity of a teacher of the Ukrainian language and literature does not raise doubts, because, in fact, they are a real embodiment of new methodological ideas and approaches.

The article clarifies the essence of the concept of «immersive technologies», analyzes how they are used in the educational process and for what purpose, identifies obstacles to the introduction of immersive technologies, determines how they are useful during learning the Ukrainian language, and offers examples of the use of immersive learning technologies in Ukrainian language lessons.

It concludes that immersive technologies make it possible to visualize, «enliven» the learning process, create virtual language situations similar to real ones, personalize the educational process, receive feedback on one's own progress in a certain practical speech context, contribute to improving the assimilation of complex concepts and topics, and take into account the needs of each student to practice the language in a relaxed atmosphere. Despite the obstacles in the process of implementation, immersive technologies have extraordinary potential in attracting students, increasing their participation in the learning process, and gradually supplanting traditional media for the presentation of educational

information. Provided that the obstacles mentioned in the article are overcome and adequate support is provided, immersive technologies will become an integral learning tool for educational institutions.

Key words: *immersive learning technologies, education, education seekers, lesson, class, learning the Ukrainian language.*

Постановка проблеми. Сучасні здобувачі освіти навчаються в епоху швидкого технологічного поступу. Вони вже звикли до сучасних технологій у повсякденні й навчанні (соціальні медіа, електронні ігри, штучний інтелект тощо), однак, адаптувавшись до наявних, прагнуть опановувати нові, більш високі технології, з-поміж яких важливе місце посідають імерсивні. Застосування імерсивних технологій навчання віддзеркалює вимоги сучасного світу та готує здобувачів освіти до успішної адаптації в умовах швидкозмінюваного технологічного ландшафту. За нашими спостереженнями, незважаючи на потенціал імерсивних технологій, саме під час навчання української мови вони залишаються недооціненими, хоча використання їх сприяє підвищенню результативності навчання шляхом створення сприятливого середовища для засвоєння матеріалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Імерсивні технології навчання нині перебувають у центрі уваги наукової спільноти і є об'єктом зацікавлення значної кількості зарубіжних і українських дослідників: J. Bendeck Soto, D. Toro Ocampo, L. Beltrán Colon, A. Valencia Oropesa; X. Huang, J. He, H. Wang; J.-H. Kim, S.-T. Park, H. Lee, K.-C. Yuk, H. Lee; M. Schmidt, M. Lee, M.-S. Francois, J. Lu, R. Huang, L. Cheng, Y. Weng; M. Liaw; Y. Weng, M. Schmidt, W. Huang, Y. Hao; Т. Лещенко, М. Жовнір, В. Юфименко Г.; Є. Крюкова, Т. Голуб, О. Амерідзе; І. Мельник, Н. Задерей, Г. Нефьодова; О. Мерзликін; І. Тополова, В. Тронь й ін. Це зацікавлення пояснюється практичним інтересом дослідників щодо можливостей використання імерсивних технологій в освітньому процесі. Застосування імерсивних технологій під час навчання, до прикладу, фізики чи хімії дають можливість проводити експерименти, які можуть бути небезпечними або дорогими в реальних умовах, під час навчання біології допомагають вивчати складні біологічні процеси та структури з детальною візуалізацією тощо. Однак, незважаючи на потенціал таких технологій для навчання мови, досліджень у цій галузі значно менше, що створює можливості для подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Мета статті. Щоб визначити роль імерсивних технологій у навчанні української мови, необхідно розв'язати низку завдань: 1) з'ясувати сутність поняття «імерсивні технології»; 2) проаналізувати, як застосовують їх в освітньому процесі та з якою метою; 3) виявити перешкоди для впровадження імерсивних технологій; 4) визначити, чим вони корисні під час навчання української мови і як правильно їх застосовувати.

Виклад основного матеріалу. Імерсивні технології мають неабиякий потенціал для покращення потенційних результатів навчання, проте кількість упроваджень таких технологій у закладах освіти залишається обмеженою. Імерсивні технології – це інноваційні інструменти, які забезпечують занурення користувача у віртуальне середовище. «При цьому доволі часто розглядуваний термін – імерсивні технології – використовують як сукупну номінацію взаємодії людини з простором, інформацією, контентом на грані між реальним і нереальним продуктом віртуальної, доповненої чи змішаної реальностей» (Лещенко, Жовнір, Юфименко, 2022: 15).

До означених технологій уналежнюють: віртуальну реальність (VR – Virtual Reality – учасники повністю занурюються у віртуальне середовище за допомогою спеціальних гарнітур або віртуальних екранів); доповнену (AR – Augmented Reality – користувачі бачать віртуальний контент у реальному часі через екран смартфонів, планшетів або спеціальних пристроїв); змішану (MR – Mixed Reality – комбінація VR та AR; користувачі переміщуються у віртуальному середовищі та взаємодіють із реальними об'єктами); розширену (Extended Reality – XR – користувачі взаємодіють із віртуальними об'єктами та експериментують із ними; доповнену та розширену реальності часто сплутують через спільні риси, однак вони мають й важливі відмінності у можливостях та застосуваннях).

Учасники освітнього процесу, особливо педагоги, мають пильно стежити за освітніми тенденціями, постійно вивчати нові освітні формати, підходи й інструменти для того, аби створити ідеальний простір для навчання з опертям на передовий педагогічний досвід, що нині базується на використанні імерсивних технологій навчання.

Імерсивні технології в освітньому процесі застосовують по-різному. Це і створення ситуацій, які імітують реальні умови (симуляція), що дає можливість здобувачам вправлятися в тих чи тих видах діяльності без ризику критики з боку вчителя/викладача, однокласників/одногрупників; і віртуальні подорожі до місць, країн, міст чи істо-

ричних епох задля поглибленого вивчення теми (віртуальні екскурсії); й ігри для активізації процесу навчання та залучення уваги учнів / студентів (інтерактивні уроки / заняття з використанням, до прикладу, віртуальних тренажерів); і спільна робота учнів / студентів у віртуальних середовищах для розвитку комунікативних навичок та навичок співпраці (колаборативне навчання) тощо.

Імерсивні технології в освітньому процесі застосовують для того, щоб, по-перше, унаочнити недоступні для безпосереднього спостереження об'єкти, предмети, явища, процеси, по-друге, сформувати здатність зосереджуватися, концентрувати увагу, виявляти деталі, що, своєю чергою, розвиває інтелект, по-третє, залучити до співучасті, співпраці (здобувачі відчувають емоційне піднесення, коли опановують нові, інноваційні, способи навчальної діяльності, а емоція, як й інші мотиваційні стани, впливає на сприймання, що сприяє кращому засвоєнню інформації), по-четверте, щоб активізувати процес навчання, що дає змогу здобувачам усвідомити власний спосіб мислення, виявити обмеження у сприйнятті й пізнанні, подолати стереотипи, сформувати креативність, критичне мислення, навички комунікації та кооперації й ін.

Варто зазначити, що імерсивні технології не лише змінюють способи навчання, але й трансформують підходи до власне концепції освіти: замість традиційного уявлення про освіту як процес передачі знань (освіта = навчання), ми сьогодні зорієнтовані на нову парадигму – освіта як процес формування життєвих компетентностей особистості (освіта = становлення особистості). У процесі становлення особистості імерсивні технології впливають на розвиток критичного мислення, творчості, співпраці, цифрової комунікації, надають здобувачам освіти можливість експериментувати, вирішувати реальні проблеми, взаємодіяти з іншими учасниками навчального процесу у віртуальних або реальних середовищах (De Back, Tinga, Louwerse, 2023). Окрім того, імерсивні технології уможливлюють персоналізувати навчання, враховуючи індивідуальні потреби та особливості кожного здобувача освіти, створюють унікальні можливості для навчання відповідно до стилю, темпу, інтересів, можливостей кожного учасника освітнього процесу.

На жаль, як було зазначено вище, кількість упроваджень таких технологій у закладах освіти залишається обмеженою. На це є об'єктивні причини. Перешкодою для впровадження означених технологій у ЗЗСО та ЗВО є дороговартісність деяких імерсивних технологій (спеціальні пристрої, такі як VR-гарнітури або смартфони з підтримкою AR), невідповідність інфраструктури закладів освіти вимогам використання імерсивних середовищ (відсутність потужного інтернетного з'єднання або комп'ютерів з достатньою продуктивністю, що ускладнює впровадження імерсивних додатків), кількість та якість імерсивних додатків з контентом для конкретних предметів обмежена або відсутня (більшою мірою орієнтовані на хімію, фізику, математику, біологію, географію, історію, меншою на інші предмети, зокрема українська мова і література), брак досвіду у вчителів/викладачів використання імерсивних технологій, відсутність академічних досліджень щодо ефективності імерсивних технологій в освітньому процесі, що унеможливлює оцінити їхню корисність та вплив на якість навчання тощо.

Корисність імерсивних технологій під час проведення уроків української мови та правильні способи їх застосування є важливими аспектами для дослідження. Уважаємо, що під час застосування імерсивних технологій у здобувачів формується нетиповий оригінальний імерсивний досвід, що сприяє більш усвідомленому засвоєнню навчального матеріалу. До прикладу, застосувати віртуальну реальності (VR) на уроці української літератури доречно для вивчення творчості майстрів художнього слова. Якщо у віртуальному середовищі створено 3D-реконструкцію оселі Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, Михайла Коцюбинського чи інших видатних українських поетів, прозаїків, учні за допомогою спеціальних VR-окулярів можуть зануритися у їхній світ, дослідити кожну кімнату оселі, послухати аудіогід, що розповідає про життя та творчість письменника, переглянути рідкісні фотографії, прочитати власноруч написані листи, виконати інтерактивні завдання у VR-середовищі, які дадуть змогу відповісти на запитання про біографію та творчість письменників, розгадати кросворди з ключовими словами з їхніх творів, або самостійно скласти вірші чи розповіді у стилі відповідного автора. Такий підхід до вивчення української літератури дасть змогу здобувачам не лише отримати інформацію про життя та творчість письменників, але й відчути атмосферу історичного періоду, що мотивує до свідомого сприйняття й розуміння текстів.

На уроці української мови також можна успішно використовувати технологію віртуальної реальності (VR). До прикладу, під час вивчення фонетики здобувачі можуть використовувати VR для вивчення звуків мови, слухати зразки вимови різних фонем, а потім спробувати вимовити їх самостійно. VR може також надати візуальні ілюстрації артикуляції різних звуків за допомогою віртуального артику-

ляційного тренажера. Здобувачі, використовуючи VR-гарнітури, можуть потрапити у віртуальний клас, де перед ними буде анімована модель людини з видимими органами артикуляції (губами, язиком, щелепою й ін.), яка вимовлятиме ті чи ті звуки, фонеми, представлені відповідною артикуляційною позою. Здобувачі спостерігатимуть положенням артикуляційних органів у ротовій порожнині під час вимови конкретного звука або фонеми, вимовлятимуть фонеми самостійно, спостерігаючи за реакцією віртуальної моделі. Такий тренажер дає змогу детально розібратися з артикуляцією кожної фонеми, сприяє розвитку навичок правильної вимови та розумінню фонетичного рівня української мови. Окрім того, візуальна ілюстрація зацікавлює здобувачів, допомагає концентрувати увагу.

VR можна успішно застосовувати й у процесі навчання лексикології: створювати віртуальні словники, де кожне слово або висловлення пов'язані з візуальними зображеннями або аудіофайлами, що уможливить краще запам'ятати значення слів та їхній контекст; використовувати інтерактивні графіки та діаграми для візуалізації лексичних зав'язків між словами та їх семантичними полями, досліджувати ці зв'язки та взаємодіяти з графіками, щоб краще зрозуміти лексико-семантичну систему української мови та відношення, на яких вона ґрунтується; організовувати віртуальні тури, до прикладу, екскурсії до місць, де вживається певна лексика, або до історичних місцевостей, звідки походять назви історико-географічних регіонів України. Використання додатків доповненої реальності (AR) дасть можливість побачити візуальні асоціації зі словами у реальному оточенні, наприклад, вказувати на предмети навколо себе та бачити відповідні слова тощо.

Під час вивчення фразеології додатки з використанням технології AR також будуть корисними. Для цього потрібно навести смартфон або планшет на певний текст з підручника, що дасть змогу здобувачам освіти побачити анімовані сцени, які ілюструватимуть фразеологізми в дії. Або ж за допомогою технології VR інтерактивно діалогувати з віртуальними персонажами, де для просування сюжету потрібно використати фразеологізми у репліках.

За допомогою VR можна створити віртуальні музеї або експозиції, де здобувачі освіти зможуть досліджувати історію української мови, її етимологію, становлення та розвиток через віртуальні екскурсії та інтерактивні завдання.

Це лише кілька прикладів того, як імерсивні технології можуть бути застосовані для покращення освітнього процесу, зокрема під час вивчення української мови і літератури, у цілому ж потенціал їх невичерпний: це перспективний інструмент модернізації освітнього процесу, що забезпечує більш ефективне, захопливе, усвідомлене навчання.

Висновки. Отже, імерсивні технології уможливлюють унаочнити, «оживити» процес навчання, створити віртуальні мовні ситуації, схожі на реальні, персоналізувати освітній процес, отримати зворотний зв'язок щодо власного прогресу у певному практичному мовленнєвому контексті, сприяють покращенню засвоєння складних понять і тем, дають змогу врахувати потреби кожного здобувача освіти, практикувати мову в невимушеній атмосфері. Незважаючи на перешкоди у процесі впровадження, імерсивні технології мають надзвичайний потенціал у залученні здобувачів, співучасті у процесі навчання і поступово витісняють традиційні носії презентації навчальної інформації. За умови подолання означених перешкод та забезпечення належної підтримки, імерсивні технології стануть невіддільним інструментом навчання для закладів освіти, сподіваємося, у найближчому майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лещенко Т., Жовнір М., Юфименко В. Імерсивні технології в мовній освіті: від теорії до практичного впровадження. *Інноваційна педагогіка*. *Сер. Теорія та методика навчання (з галузей знань)*: зб. наукових праць. 2022. Випуск 54. Том 2. С. 13–17.

2. De Back Tycho T., Tinga Angelica M. & Louwerse Max M. Learning in immersed collaborative virtual environments: design and implementation. *Interactive Learning Environments*: coll. of science papers. 2023. 31:8. 5364–5382. DOI: 10.1080/10494820.2021.2006238

REFERENCES

1. Leshchenko T., Zhovnir M., Yufymenko V. (2022) Imersyvni tekhnolohii v movnii osviti: vid teorii do praktychnoho vprovadzhennia. [Immersive technologies in language education: from theory to practical implementation] *Innovatsiina pedahohika*. Ser. Teoriia ta metodyka navchannia (z haluzei znan): zbirnyk naukovykh prats. - *Innovative pedagogy*. Theory and teaching methods series (from fields of knowledge): coll. of science papers, 54, 2. 13–17. [in Ukrainian].

2. De Back Tycho T., Tinga Angelica M. & Louwerse Max M. (2023) Learning in immersed collaborative virtual environments: design and implementation. *Interactive Learning Environments*: coll. of science papers. 31:8. 5364–5382. DOI: 10.1080/10494820.2021.2006238

УДК 373.2.016:51
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-37

Інна КУЛІШ,
orcid.org/0000-0002-3328-7138
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії і методики дошкільної освіти
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
(Глухів, Сумська область, Україна) kulisinna69@gmail.com

Олена ОСАДЧА,
orcid.org/0009-0006-3144-1054
аспірантка кафедри теорії і методики дошкільної освіти
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
(Глухів, Сумська область, Україна) olena1969osadcha@gmail.com

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ СФОРМОВАНОСТІ ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті авторами розглянуто компонентну структуру логіко-математичної компетентності дітей дошкільного віку: критерії досліджуваного феномену. Дискурс проблематики акцентовано на проблемі функціонування та створення цілісної системи для формування в дошкільників логіко-математичної компетентності задля їх інтелектуального розвитку. Зазначено, що свідоме засвоєння дітьми дошкільного віку логіко-математичних понять має ґрунтуватися на висвітленні у змісті навчання логічних дій та їх підведення під математичне поняття чи явище, як предметів цілеспрямованої освітньої діяльності дитини.

Акцентовано увагу на важливості досліджуваної проблеми, яка визначається рядом факторів: підготовка дітей до школи; розвиток мислення в дітей дошкільного віку; інтелектуальний розвиток дітей дошкільного віку; успішність у подальшому навчанні та всебічний розвиток дітей; сформованість логіко-математичної компетентності відкриває двері до розуміння складних понять у різних сферах життя та сприяє розвитку особистості в майбутньому.

У процесі написання статті використані теоретичні методи дослідження: пізнання; аналогія; абстрагування; індукція; дедукція; пояснення; гіпотези; класифікація тощо.

Мета наукового дослідження полягає в теоретичному аналізі наукових розвідок дослідників у сфері дошкільної освіти стосовно логіко-математичного розвитку дітей дошкільного віку, а конкретно наукових пошуків, що стосуються критеріїв логіко-математичної компетентності дітей дошкільного віку; авторами підкреслено важливість мотиваційного критерію, зважаючи на специфіку дошкільного періоду.

У статті зазначено державні документи у яких підкреслюється начасність обраної теми дослідження: Базовий компонент дошкільної освіти, План заходів щодо популяризації природничих наук та математики до 2025 року. Авторами статті наголошено, що логіко-математична компетентність дітей дошкільного віку представляє собою багаж знань, навичок і вмінь, взаємозв'язаних з логікою та математикою, які дитина має опанувати в період дошкільного дитинства.

З'ясовано сутність ключових дефініцій «логіко-математична компетентність», «критерії». Резюмовано, що логіко-математична компетентність сприяє формуванню у дошкільників «життєвих» і «наукових» понять, таких як-от: уявлень про простір, величину, форму, кількість, час, їх властивості і відносини, що є взаємообумовленими.

Авторами проаналізовано підходи до виокремлення та диференціації критеріїв у процесі розробки діагностичного інструментарію і зосереджено увагу саме на інтегральному підході суть якого полягає у виокремленні критеріїв та показників, що відповідають певному ступеню вираженості певної якості особистості.

Перспективи подальших наукових розвідок автори статті вбачають в розробці діагностичного інструментарію для визначення рівня сформованості логіко-математичної компетентності дошкільників.

Ключові слова: *логіка, математичний розвиток, дошкільна освіта, діагностичний інструментарій.*

Inna KULISH,
orcid.org/0000-0002-3328-7138
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Methodology of Preschool Education
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
(Glukhiv, Sumy Region, Ukraine) kulisinna69@gmail.com

Olena OSADCHA,
orcid.org/0009-0006-3144-1054
Postgraduate student at the Theory and Methodology of Preschool Education Department
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
(Glukhiv, Sumy Region, Ukraine) olena1969osadcha@gmail.com

CURRENT ISSUES OF DETERMINING THE CRITERIA OF LOGICAL-MATHEMATICAL COMPETENCE FORMATION IN PRESCHOOLERS

In the article, the authors considered the component structure of logical-mathematical competence of preschool children: the criteria of the studied phenomenon. The discourse of the issue is focused on the problem of functioning and creating a complete system for the logical-mathematical competence formation in preschoolers in order their intellectual development. It is noted that the conscious assimilation of logico-mathematical concepts by children of preschool age should be based on highlighting in the content of learning logical actions and bringing them under a mathematical concept or phenomenon, as subjects of the child's purposeful educational activity.

Attention is focused on the importance of the investigated issue, which is determined by a number of factors: preparing children for school; development of thinking in preschoolers; intellectual development of preschool children; success in further education and comprehensive development of children; the formation of logical-mathematical competence opens the door to understanding complex concepts in various spheres of life and contributes to the development of personality in the future.

In the process of writing the article, theoretical research methods were used: cognition; analogy; abstraction; induction; deduction; explanation; hypotheses; classification etc. The purpose of the scientific research is the theoretical analysis of the scientific investigations of researchers in the field of preschool education regarding the logical-mathematical development of preschoolers, and specifically scientific searches related to the criteria of logical-mathematical competence of preschool children; the authors emphasized the importance of the motivational criterion, taking into account the specificity of the preschool period.

The article mentions state documents that emphasize the timeliness of the chosen research topic: Basic Component of Preschool Education, Plan of Measures for the Popularization of Natural Sciences and Mathematics until 2025.

The authors of the article emphasize that the logical-mathematical competence of preschool children is a baggage of knowledge, skills and abilities interrelated with logic and mathematics, which the child should master during the period of preschool childhood.

The essence of the key definitions «logical-mathematical competence» and «criteria» has been clarified. It is summarized that logical-mathematical competence contributes to the formation of «life» and «scientific» concepts in preschoolers, such as: ideas about space, size, shape, quantity, time, their properties and relationships, which are mutually determined.

The authors analyzed the approaches to identifying and differentiating criteria in the process of developing a diagnostic toolkit and focused on the integral approach, the essence of which is to identify criteria and indicators that correspond to a certain degree of expression of a certain personality quality.

The authors of the article see prospects for further scientific research in the development of diagnostic tools for determining the level of formation of logical and mathematical competence of preschoolers.

Key words: *logic, mathematical development, preschool education, diagnostic tools.*

Актуальність формування логіко-математичної компетентності у дітей дошкільного віку визначається рядом факторів: *підготовка дітей до школи; розвиток мислення в дітей дошкільного віку; інтелектуальний розвиток дітей дошкільного віку; успішність у подальшому навчанні та всебічний розвиток дітей; сформованість логіко-математичної компетентності відкриває двері до розуміння складних понять у різних сферах життя та сприяє розвитку особистості.*

Означена проблема є актуальною і досліджуваною як вітчизняними так і зарубіжними науковцями: Н. Баглаєва, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Гайдаржийська, Л. Зайцева, О. Кононко, К. Крутій, В. Кузьменко, М. Машовець, Т. Степанова, В. Старченко, О. Фунтікова та ін.). Зокрема, технологію формування математичної компетентності розробила Л. Зайцева, зміст поняття «логіко-математична компетентність» досліджує В. Старченко (Зайцева, 2008).

У низці публікацій акцентовано увагу на таких ключових моментах досліджуваної проблеми: загальнотеоретичні засади формування елементарних математичних уявлень у дітей – Н. Баглаєва, Л. Зайцева, Т. Пагута, К. Щербакова; формування математичних понять у процесі пізнавальної діяльності – С. Татаринова; розвиток логіко-математичних здібностей дітей дошкільного віку – Ф. Блехер, О. Кононко, Г. Костюк, Ж. Столяр, К. Щербакова, Л. Шлегер; дидактичні методи, форми, засоби формування математичних знань – Л. Гайдаржийська, М. Машовець, Л. Плетеницька (Ляпунова, 2020).

Законодавчим документом України, яким регулюється діяльність закладів дошкільної освіти

України є Базовий компонент дошкільної освіти (далі БКДО). БКДО це Державний стандарт дошкільної освіти в Україні. Щодо формування логіко-математичної компетентності у дітей дошкільного віку у БКДО зазначається: «сенсорно-пізнавальна, логіко-математична, дослідницька компетентність – це здатність дитини використовувати власну сенсорну систему в процесі логіко- математичної і дослідницької діяльності. Результатом є наявність пізнавальної мотивації, базису логіко-математичних, дослідницьких знань, набутих дитиною умінь і навичок (аналізу, порівняння, узагальнення, здійснення самоконтролю), пізнавальний досвід, що накопичується і використовується в різних видах дитячої діяльності.

Емоційно-ціннісне ставлення: виявляє інтерес до цікавих конструктивних завдань, пов'язаних із інтелектуальним напруженням; мотивована на дослідження об'єктів і явищ, пізнання нового; виявляє стійкий інтерес до дослідницького пошуку як у спеціально створених проблемних ситуаціях, так і у вільній діяльності; демонструє позитивне емоційно-ціннісне ставлення до математики, математичного матеріалу; виявляє внутрішню пізнавальну потребу виконувати логіко-математичні, дослідницькі завдання, демонструє інтерес до самостійного розв'язання цих завдань; відчуває задоволення від інтелектуальних труднощів, докладає вольових зусиль для їх подолання» (БКДО, 2021).

Отже, логіко-математичні навички є важливим компонентом підготовки дітей до навчання в школі (для подальшого навчання) і є основою для подальшого вивчення не тільки математики а й інших предметів.

На державному рівні Кабінетом Міністрів України затверджено План заходів щодо популяризації природничих наук та математики до 2025 року. «Ухвалене рішення сприятиме розвитку природничо-математичної освіти як фундаментальної основи для становлення держави, залученню молодих людей у професію та викладанню природничих і математичних дисциплін на належному рівні» (План заходів щодо популяризації природничих наук та математики до 2025 року, 2021).

Таким чином, обрана нами тема статті є актуальною, оскільки ми вважаємо, що дослідження критеріїв оцінки сформованості у дітей дошкільного віку логіко-математичної компетентності дошкільників має велике значення для побудови ефективної освітньої програми в умовах закладу дошкільної освіти, а також для вдосконалення та розробки відповідних методик і тестів, які допоможуть педагогам та батькам в процесі навчання дітей математики.

У процесі написання статті нами використані теоретичні методи дослідження: *пізнання; аналогія; абстрагування; індукція; дедукція; пояснення; гіпотези; класифікація тощо.*

Ключові дефініції нашої наукової розвідки є: *логіко-математична компетентність та критерії.*

Логіко-математична компетентність це набір знань, вмінь і навичок, пов'язаних з логікою та математикою, які дитина здобуває у дошкільному віці (Contreras, 2009).

Поняття «логіко-математична компетентність» В. Старченко уточнює як сформоване вміння розмірковувати, доводити правильність власних суджень (Старченко, 2005). Нам імпонує думка Л. Зайцевої, яка вважає, що елементарна математична компетентність включає сукупність компонентів: мотиваційного, емоційного та змістового **(**Зайцева, 2005**).**

Критерії сформованості логіко-математичної компетентності – це стандарти або параметри, за якими можна оцінити рівень розвитку логіко-математичної компетентності у дошкільників. У «Педагогічному словнику професійної освіти поняття «критерій» визначається як засіб міркування, ознака, на основі якої проводиться визначення або класифікація чого-небудь, мірило оцінки (Гончаренко, 2000).

За С. Гончаренко поняття «критерій» визначає як «ознаку, на основі якої здійснюється оцінка будь-ого; мірило» (Гончаренко, 2011).

Актуальність нашої наукової розвідки можна підтвердити ще й тим, що наявність чітких, правильно підібраних критеріїв для оцінювання рівня сформованості будь-якої компетентності дозволить забезпечити об'єктивність у оцінюванні педагогами вмінь і знань на різних етапах навчання людини.

До критеріїв сформованості логіко-математичної компетентності в дітей дошкільного віку можна віднести: *здатність до аналітико-синтетичної діяльності, сформованість навичок візуального аналізу, знання геометричних фігур, сформованість початкових математичних уявлень, уміння орієнтуватися у просторі; здатність до логічного мислення; вміння використовувати математичні знання в практичних ситуаціях; здатність до творчої діяльності при виконанні математичних завдань; наявність комунікативних навичок, що передбачає уміння аргументувати власні думки та спілкуватися.*

Звичайно, не можемо проігнорувати *мотиваційний критерій* так як мотивація є рушійною силою в процесі навчання дітей дошкільного віку (José Bracero-Malagón, 2022).

Проаналізуємо думки науковців, наукові розвідки яких стосувалися квестії визначення критеріїв сформованості логіко-математичної компетентності дітей дошкільного віку.

Л. Іщенко та І. Підлипняк визначають критерії за результатами узагальнення досліджень з питань математичної підготовки дітей і вимог програм з дошкільної освіти, у яких підкреслюється, що ознаками якості навчання дітей математичних понять і уявлень є вміння самостійно та свідомо їх використовувати задля вирішення практичних завдань. Отже, вони виокремлюють наступні критерії: *1) самостійність дитини у вирішенні математичних завдань 2) усвідомлене виконання мисленнєвих дій у процесі виявлення відношення предметів за їх математичними властивостями* (Іщенко, 2021).

О. Полєвікова та Т. Швець, досліджуючи особливості логіко-математичного розвитку дошкільників за допомогою флеш-ігор визначають такі критерії: *абстрагування з показниками* – вміння виокремлювати найбільш значущі характеристики об'єкта та вилучати несуттєві ознаки; флеш-гра: «Обери транспорт»; *аналіз із показниками* – вміння визначати взаємозв'язок предмета й об'єктів; *зіставляти й аналізувати отримані дані;* флеш-гра: «Чиї сліди?»; *синтез із показниками* – вміння дотримуватися законів логіки, будувати гіпотези і з'ясовувати наслідки міркувань; флеш-гра: «Коли це буває?» (Полєвікова, 2021).

Ми розділяємо думку Т. Оторвіної, яка у кваліфікаційній роботі «Математична підготовка дітей до школи засобами ейдетики» (Кваліфікаційна робота «Математична підготовка дітей до школи засобами ейдетики», 2021) виокремлює *мотиваційний* (дитина має та виявляє бажання вести вирішувати математичні та логічні завдання, проявляє наполегливість у досягненні мети, бажає вирішувати нові та більш складі математичні завдання); *операційни*й (дитина має уявлення про можливі способи шляхи вирішення математичного завдання на основі дитина має знань елементарної математики, уявлень про геометричні фігури, величину, кількість, якість та простір) та *організаційний* критерії сформованості логіко-математичної компетентності дошкільників (досвід практичного використання дитиною математичних знань, умінь та дій комбінаторного перебору варіативних способів вирішення поставленого математичного завдання).

У науковій розвідці Т. Пагути (Пагута, 2020) на тему: Дидактичні ігри як засіб формування логіко-математичної компетентності дітей дошкільного віку критеріями визначення рівнів сформованості логіко-математичної компетентності стали: *пізнавальна активність, пізнавальні, ігрові мотиви, вміння порівнювати предмети за розміром, рахувати порядковою та кількісною лічбою, вирішувати прості арифметичні задачі, здійснювати обчислення, порівнювати предмети на підставі уявлень, закінчувати слова, вилучити зайве, встановлювати послідовність явищ, здійснювати логічні операції.*

Н. Баглаєва вважає, що процес логіко-математичного розвитку, формування знань і вмінь у дітей старшого дошкільного віку мають бути організовані так, щоб навчання забезпечувало не лише безпосередній практичний результат, а й розвивальний ефект, почуття впевненості в своїх знаннях, інтересу до пізнання, прагнення до подолання труднощів, інтелектуальне задоволення, тобто якісну підготовленість до школи. Вчена стверджує, що сформованість математичних уявлень дошкільників можна оцінити за наявністю знань та вмінь, їх якісною характеристикою і діяльністю дитини під час виконання завдань. Основними критеріями оцінки, на думку дослідниці є *правильність і повнота, усвідомленість та осмисленість, міцність та дієвість математичних уявлень, характер діяльності дитини та критичність мислення в процесі виконання завдань* (Баглаєва, 1999).

Отже, в залежності від віку дітей та засобів формування логіко-математичної компетентності вчені послуговуються різними підходами до визначення критеріїв сформованості означеної компетентності в дошкільників.

Ми підтримуємо думку Є. Бондаревської, щодо визначення критеріїв на основі критеріально-рівневого підходу, тобто вивчення певного феномену за різними критеріями на певних рівнях (Момот, 2005). Але що ж стосується дітей дошкільного віку, то більш оптимальним вважаємо інтегральний підхід. Суть якого полягає у виокремленні критеріїв та показників, що відповідають певному ступеню вираженості певної якості особистості.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в розробці діагностичного інструментарію для визначення рівня сформованості логіко-математичної компетентності дошкільників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баглаєва Н. Сучасні підходи до логіко-математичного розвитку дошкільників *Дошкільне виховання.* 1999. № 7
2. БКДО http://surl.li/jiwf (дата звернення: 01.05.2024)
3. Гончаренко С. Професійна освіта: словник: навч. посіб. за ред. Н. Ничкало. Київ: Вища шк., 2000. 380 с
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. 2-ге, доп. і виправлене. Рівне: «Волинські обереги», 2011. 552 с.
5. Дидактичні ігри як засіб формування логіко-математичної компетентності дітей дошкільного віку С. 27. http://surl.li/tnpid (дата звернення: 01.05.2024)
6. Зайцева Л. І. Формування елементарної математичної компетентності в дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.08 : «Дошкільна педагогіка» Київ, 2005. 20 с.
7. Зайцева Л. І. Формування математичної компетентності старших дошкільників. Методичний посібник. Харків : Ранок, 2008. 160 с.
8. Іщенко Л., Підлипняк І. Формування логіко-математичної компетентності дітей дошкільного віку засобами ейдетики http://surl.li/tnqci (дата звернення: 01.05.2024)
9. Кваліфікаційна робота «Математична підготовка дітей до школи засобами ейдетики» Кривий Ріг, 2021 С. 67. http://surl.li/tnoyo (дата звернення: 01.05.2024)
10. Ляпунова В.А., Добровольська Л.П., Жейнова С.С., Городнича С.В. Сутність та необхідність математичного розвитку особистості на етапі дошкільного дитинства. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Випуск 26. С. 185–190.
11. Момот Л. А. Творчо-розвивальні технології навчання та умови їх реалізації. *Шлях освіти*. 2005. № 3. С. 25–30.
12. Полєвікова О., Швець Т. *Educological discourse*, 2021, № 3 (34) С. 144.
13. План заходів щодо популяризації природничих наук та математики до 2025 року http://surl.li/fhrla (дата звернення: 01.05.2024)
14. Старченко В. Логіко-математичний аспект дошкільної освіти Валентина Старченко. *Дошкільне виховання.* 2005. № 7. С. 19–21.
15. Contreras, A. R., Salcedo, L. P., and Pinninghoff, J. M. A. (2009). Performance of high school students in learning math: a neural network approach. Lect. Notes Comp. Sci. 5602 LNCS (PART 2), 519–527. doi: 10.1007/978-3-642-02267-8_55
16. Logical Intelligence and Mathematical Competence Are Determined by Physical Fitness in a Sample of School Children ORIGINAL RESEARCH article Front. Psychol., 12 May 2022. Sec. Movement Science Volume 13 2022 https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.833844

REFERENCES

1. Bahlaieva, N (1999) Suchasni pidkhody do lohiko-matematychnoho rozvytku doshkilnykiv. Doshkilne vykhovannia [Modern Approaches to Logical-Mathematical Development of Preschoolers. Preschool Education] 1999. № 7 [in Ukrainian].
2. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic Component of Preschool Education] http://surl.li/jiwf (application date 01.05.2024) [in Ukrainian].
3. Honcharenko, S. (2000) Profesiina osvita: slovnyk: navch. posib. [Vocational Education: Dictionary: education. manual] Kyiv, 2000. 380 s [in Ukrainian].
4. Honcharenko, S. (2011) Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk. Vyd. 2-he, dop. i vypravlene. [Ukrainian Pedagogical Encyclopedic Dictionary. Kind. 2nd, add. and corrected.] Rivne: «Volynski oberehy», 2011. 552 s [in Ukrainian].
5. Dydaktychni ihry yak zasib formuvannia lohiko-matematychnoi kompetentnosti ditei doshkilnoho viku [Didactic Games as a Means of Logico-Mathematical Competence Forming of Preschoolers] S. 27 http://surl.li/tnpid (application date 01.05.2024) [in Ukrainian].
6. Zaitseva, l (2005) Formuvannia elementarnoi matematychnoi kompetentnosti v ditei starshoho doshkilnoho viku : avtoref. dys. … kand. ped. nauk : 13.00.08 : «Doshkilna pedahohika» [Formation of Elementary Mathematical Competence in Children of Senior Preschoolers: author's abstract. thesis ... candidate ped. Sciences: 13.00.08: «Preschool Pedagogy»] Kyiv, 2005. 20 s [in Ukrainian].
7. Zaitseva, l (2005) Formuvannia matematychnoi kompetentnosti starshykh doshkilnykiv. Metodychnyi posibnyk. [Formation of Mathematical Competence of Senior Preschoolers. Methodical manual] Kharkiv : Ranok, 2008. 160 s [in Ukrainian].
8. Ishchenko, L., Pidlypniak, I. (2021) Formuvannia lohiko-matematychnoi kompetentnosti ditei doshkilnoho viku zasobamy eidetyky [Formation of Logico-Mathematical Competence of Preschoolers by Means of Eidetics] http://surl.li/tnqci (application date 01.05.2024) [in Ukrainian].
9. Kvalifikatsiina robota «Matematychna pidhotovka ditei do shkoly zasobamy eidetyky» [Qualification work «Mathematical Preparation of Children for School by Means of Eidetics»] Kryvyi Rih, 2021 S. 67 http://surl.li/tnoyo (application date 01.05.2024) [in Ukrainian].
10. Liapunova, L. (2020) Sutnist ta neobkhidnist matematychnoho rozvytku osobystosti na etapi doshkilnoho dytynstva. Innovatsiina pedahohika. Vypusk 26. [The Essence and Necessity of Mathematical Personality Development at the Stage of Preschool Childhood. Innovative Pedagogy. Issue 26]. S. 185–190 [in Ukrainian].

11. Momot, L. (2005) Tvorcho-rozvyvalni tekhnolohii navchannia ta umovy yikh realizatsii. Shliakh osvity. [Creative and Developmental Learning Technologies and Conditions for their Implementation. The Way of Education.] № 3. S. 25–30. [in Ukrainian].

12. Polievikova, O., Shvets, T. (2021) *Educological discourse*, 2021, № 3 (34) S. 144.

13. Plan zakhodiv shchodo populiaryzatsii pryrodnychykh nauk ta matematyky do 2025 roku [Action Plan for the Popularization of Natural Sciences and Mathematics until 2025] http://surl.li/fhrla (application date 01.05.2024) [in Ukrainian].

14. Starchenko, V. (2005) Lohiko-matematychnyi aspekt doshkilnoi osvity Doshkilne vykhovannia. [Logical-Mathematical Aspect of Preschool Education Preschool Education] 2005. №7. S. 19–21. [in Ukrainian].

15. Contreras, A. R., Salcedo, L. P., and Pinninghoff, J. M. A. (2009). Performance of high school students in learning math: a neural network approach. Lect. Notes Comp. Sci. 5602 LNCS (PART 2), 519–527. doi: 10.1007/978-3-642-02267-8_55 (application date 01.05.2024)

16. José Bracero-Malagón, Rocío Juárez-Ruiz de Mier (2022) Logical Intelligence and Mathematical Competence Are Determined by Physical Fitness in a Sample of School Children Original Research article Front. Psychol., 12 May 2022. Sec. Movement Science Volume 13 2022 https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.833844 (application date 01.05.2024)

УДК 811.111
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-38

Любов ЛІКАРЧУК,
orcid.org/0000-0001-8167-9032
старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу
Державного торговельно-економічного університету
(Київ, Україна) l.likarchuk@knute.edu.ua

Марія ЛІКАРЧУК,
orcid.org/0009-0003-0621-2872
магістр кафедри інформаційних технологій в архітектурі
Київського національного університету будівництва і архітектури
(Київ, Україна) l.likarchuk@knute.edu.ua

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Знання іноземної мови дозволяє споживати та створювати контент на глобальному рівні, брати участь у міжнародних дискусіях та залишатися в курсі світових подій, а також є основою ефективного спілкування з людьми різних країн, що є головним фактором для міжнародного співробітництва у сфері бізнесу, науки, політики, культури та освіти. Вивчення іноземної мови стимулює когнітивний розвиток, покращує пам'ять, увагу, навички вирішення проблем і досягнення нових цілей. Усі ці фактори відкривають нові можливості для самореалізації, серед яких – навчання за кордоном, участь у міжнародних проєктах, подорожі, а також активна професійна діяльність. Мета статті – є аналіз та оцінка сучасних тенденцій у викладанні та вивченні іноземних мов у закладах вищої освіти з метою підвищення якості мовної освіти. Предметом дослідження є технології та підходи, які використовуються у викладанні іноземних мов у закладах вищої освіти. Об'єктом дослідження є процес навчання іноземних мов у закладах вищої освіти, включаючи викладачів, студентів, навчальні програми та середовище навчання. У процесі вивчення іноземної мови було виділено ряд тенденцій: 1. Навчання у співпраці, що сприяє глибшому розумінню матеріалу, розвитку критичного мислення та соціальних навичок, а також підвищенню мотивації студентів, покращуючи якість навчального процесу і підготовку студентів до професійної діяльності. 2. Інтеграція технологій, що передбачає включення сучасних технологічних інструментів і рішень у навчання для покращення ефективності вивчення іноземної мови та підвищення якості освіти. 3. Комунікативний підхід, що має за основу розвиток комунікативних навичок здобувачів освіти, тобто їх здатності ефективно спілкуватися та взаємодіяти з носіями мови в реальних ситуаціях. 4. Міждисциплінарний підхід, що полягає в інтеграції мовного навчання з іншими дисциплінами, предметами або ж знаннями і дозволяє здобувачам освіти одночасно опановувати нову мову і отримувати знання в інших галузях. 5. Міжнародний обмін та мобільність, що дозволяють здобувачам освіти зануритися в культурне середовище країни, мову якої вони вивчають. Усі ці тенденції відображають прагнення до більш інтерактивного, адаптивного та персоналізованого підходу до вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти, що сприяє покращенню якості освіти і підготовки студентів до роботи в глобалізованому світі. Перспективою подальших досліджень є аналіз впливу національних і міжнародних освітніх політик на методи вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти, що включає дослідження фінансування, підтримки програм обміну та розвиток інфраструктури для навчання.

Ключові слова: *іноземна мова, заклад вищої освіти, здобувач вищої освіти, сучасні тенденції у вивченні, якість освіти.*

Liubov LIKARCHUK,
orcid.org/0000-0001-8167-9032
Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation
State University of Trade and Economics
(Kyiv, Ukraine) l.likarchuk@knute.edu.ua

Mariia LIKARCHUK,
orcid.org/0009-0003-0621-2872
Master at the Department of Information Technologies in Architecture
Kyiv National University of Construction and Architecture
(Kyiv, Ukraine) l.likarchuk@knute.edu.ua

CURRENT TENDENCIES OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Knowledge of a foreign language allows one to consume and create content at a global level, participate in international discussions, and stay abreast of world events, it is also the basis of effective communication with people of different countries, which is the main factor for international cooperation in the fields of business, science, politics, culture, and education. Learning a foreign language stimulates cognitive development, and improves memory, attention, problem-solving skills, and achieving new goals. All these factors open up new opportunities for self-realization, including studying abroad, participation in international projects, travel, and active professional activity. The purpose of the article is to analyze and evaluate modern trends in teaching and learning foreign languages in institutions of higher education to improve the quality of language education. The subject of research is the technologies and approaches used in teaching foreign languages in institutions of higher education. The object of research is the process of learning foreign languages in institutions of higher education, including teachers, students, curricula, and the learning environment. In learning a foreign language, several trends have been highlighted: 1. Learning in cooperation, which contributes to a deeper understanding of the material, the development of critical thinking and social skills, as well as increasing the motivation of students, improving the quality of the educational process and preparing students for professional activities. 2. Integration of technologies, which involves the inclusion of modern technological tools and solutions in education to improve the effectiveness of learning a foreign language and improve the quality of education. 3. Communicative approach, which is based on the development of communication students' skills, i.e. their ability to effectively communicate and interact with native speakers in real situations. 4. An interdisciplinary approach, which consists of the integration of language learning with other disciplines, subjects, or knowledge and allows students to learn a new language and gain knowledge in other fields at the same time. 5. International exchange and mobility, allowing students to immerse themselves in the cultural environment of the country whose language they are studying. All these trends reflect the desire for a more interactive, adaptive, and personalized approach to learning foreign languages in institutions of higher education, which contributes to improving the quality of education and preparing students for work in a globalized world. The perspective of further research is the analysis of the influence of national and international educational policies on the methods of learning foreign languages in institutions of higher education, which includes research on funding, support for exchange programs, and the development of infrastructure for learning.

Key words: *foreign language, institution of higher education, student of higher education, modern tendencies in learning, quality of education.*

Постановка проблеми. У глобалізованому світі значення іноземної мови важко переоцінити. Воно є важливим і необхідним інструментом для досягнення успіху в різних сферах життя. Знання іноземної мови дозволяє споживати та створювати контент на глобальному рівні, брати участь у міжнародних дискусіях та залишатися в курсі світових подій, а також є основою ефективного спілкування з людьми різних країн, що є головним фактором для міжнародного співробітництва у сфері бізнесу, науки, політики, культури та освіти. У багатьох сферах бізнесу знання іноземних мов відкриває нові можливості для професійного зростання та кар'єрного розвитку. Знання мови дозволяє доступ до найновіших наукових даних та сприяє міжнародному обміну знаннями, адже дуже багато академічних робіт, наукових статей та досліджень публікуються англійською мовою або іншими іноземними мовами. Вивчення іноземної мови стимулює когнітивний розвиток, покращує пам'ять, увагу, навички вирішення проблем і досягнення нових цілей. Усі ці фактори відкривають нові можливості для самореалізації, серед яких – навчання за кордоном, участь у міжнародних проєктах, подорожі, а також активна професійна діяльність.

Аналіз досліджень. Питання сучасних шляхів вивчення іноземної мови завжди в полі зорі як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Так, M. Long досліджує ефективність комунікативних підходів у викладанні мов, R. Ellis пише у своїх наукових доробках про вивчення другої мови та методики викладання мов, Z. Dörnyei відомий своїми роботами в галузі мотивації у вивченні іноземних мов, D. Larsen-Freeman має праці з граматики та динамічних систем у мовному навчанні, J. Cummins вивчає теорії про взаємозв'язок мовних навичок та академічної успішності мають великий вплив на освітню політику та практику, M. Swain відома своєю роботою над теорією вихідної гіпотези, що підкреслює важливість продуктивного мовного використання у вивченні іноземної мови.

Серед українських дослідників варто згадати праці Л. Калініної (про сучасні підходи до навчання мов та розвитку комунікативних навичок), С. Ніколаєвої (про впровадження сучасних технологій у навчальний процес та інтеграція мовних курсів у професійну підготовку), Н. Гальскової (про когнітивні і комунікативні підходи до навчання мов), О. Паламарчук (про використання інформаційних технологій та дистанційного навчання у процесі вивчення іноземної мови), В. Мединської (про інтерактивні методи навчання іноземних мов, використання мультимедійних технологій у викладанні іноземних мов та розроб-

кою інтегрованих курсів), І. Зимомрі (про методи навчання іноземних мов з акцентом на інноваційні технології та розвиток критичного мислення у студентів) та багато інших.

Однак, питання дослідження сучасних тенденцій вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти залишається досить затребуваним, адже інтернаціоналізація освіти вимагає від навчальних закладів відповідності міжнародним стандартам через високий рівень володіння іноземними мовами, що і визначає актуальність нашого дослідження.

Мета статті – є аналіз та оцінка сучасних тенденцій у викладанні та вивченні іноземних мов у закладах вищої освіти з метою підвищення якості мовної освіти. Предметом дослідження є технології та підходи, які використовуються у викладанні іноземних мов у закладах вищої освіти. Об'єктом дослідження є процес навчання іноземних мов у закладах вищої освіти, включаючи викладачів, студентів, навчальні програми та середовище навчання.

Методи дослідження. Спочатку було проведено анкетування (через створення онлайн-анкети для збору даних з різних університетів) та опитування (серед студентів і викладачів для з'ясування популярних методів навчання та рівня задоволеності, тощо). Основним методом у нашому дослідженні є статистичний аналіз, що дозволив отримати повноцінну картину сучасних тенденцій в опануванні іноземними мовами у закладах вищої освіти. Вивчення наукових публікацій, статей і досліджень на тему викладання іноземних мов було на основі аналізу контенту.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні відбувається реформування навчального процесу у вузах України відповідно із загальноєвропейськими вимогами до якості освіти: інформатизація освітнього простору, інтеграційні процеси у сучасній вітчизняній освіті, налагодження українськими ЗВО співпраці з європейським навчальними закладами у сфері навчальної та наукової діяльності, студентські міжнародні обміни, можливість здобуття другої вищої освіти та навчання за магістерськими програмами за кордоном. В умовах реформування вищої школи мають змінюватися також і освітні технології викладання іноземних мов. Сама мовна освіта теж поступово модернізується через впровадження модульно-рейтингової системи навчання іноземних мов, міждисциплінарної інтеграції, демократизації та економізації освіти викликає до життя інноваційні складові викладання іноземних мов (Кудря, 2017: 5).

Аналіз сучасних підходів до вивчення іноземної мови дав змогу В. Бєловій «виокремити кілька рівнів їх функціонування: світоглядний, фундаментально науковий, спеціальний науковий та методичний. На світоглядному рівні варто виокремити системний, генетичний та еволюційний підходи, на фундаментально науковому рівні – інтегральний, синергетичний, сенсоорієнтований, парадигмальний підходи; на спеціальному науковому рівні – стильовий, компетентнісний, технологічний, особистісно орієнтований підходи; на методичному рівні – професійно-орієнтований, комунікативний підходи» (Бєлова, 2023).

Т. Цепко та Г. Андросюк працювали над детальним аналізом сучасних підходів у вивченні іноземних мов і виокремили мультимедійність, дискурсивність та онлайн-комунікацію, інтерактивний підхід, компетентнісний підхід, стимуляцію суцільного (на заняттях і поза ними) вживання англійської, дедуктивність, суб'єкт-суб'єктність (партнерство викладача й студента) (Цепко, Андросюк, 2020: 41).

Наш практичний досвід свідчить, що у процесі вивчення іноземної мови необхідно виділити ряд тенденцій, у вивченні іноземних мов у закладах вищої освіти, адже вони відображають зростаючу потребу в багатомовності та міжкультурній комунікації в глобалізованому світі.

1. Навчання у співпраці (cooperative learning, collaborative learning,), що сприяє глибшому розумінню матеріалу, розвитку критичного мислення та соціальних навичок, а також підвищенню мотивації студентів, покращуючи якість навчального процесу і підготовку студентів до професійної діяльності.

І. Денисенко та А. Тарасюк підкреслюють, що технологія CL «заснована на застосуванні спеціальних методів і засобів з метою інтенсифікації пізнавальної діяльності та мовленнєвої взаємодії студентів під час парної, групової та командної діяльності» має низку преваг. «На заняттях з іноземної мови у вищих закладах освіти викладачі часто стикаються з тим, що мотивація студенті в до вивчення мови практично повністю відсутня, результативність та активність на заняттях низькі, групи неоднорідні за своїм складом (деякі студенти мають достатній рівень іноземної мови й на заняттях їм часто буває нецікаво; інші мають середній рівень, але швидко засвоюють но-вий матеріал; але є студенти, що потребують значно більше часу для осмислення матеріалу, додаткових прикладів, роз'яснення). За таких умов спільна робота студентів (навчальна діяльність у великих і малих групах) здатна розв'язати

ряд проблем, а саме підвищити мотивацію до вивчення мови та активність студентів на занятті, покращити успішність засвоєння іноземної мови, забезпечити можливість індивідуалізації та диференціації навчання з урахуванням здібностей студентів (Денисенко, Тарасюк, 2020: 20).

2. Інтеграція технологій, що передбачає включення сучасних технологічних інструментів і рішень у навчання для покращення ефективності вивчення іноземної мови та підвищення якості освіти. Наприклад, використання платформ, таких як Duolingo, Babbel, Rosetta Stone, та інших, для додаткового вивчення мов; платформ для відеоконференцій (Zoom, Microsoft Teams) з метою практикування розмовних навичок з носіями мови; інтерактивні підручники, мобільні додатки та гейміфікація для підвищення мотивації та залучення студентів до регулярного навчання.

М. Кудря стверджує, що «на сучасному етапі розвитку освіти модель навчання може існувати у поєднанні з використанням новітніх технологій навчання англійської мови, а саме мультимедійних засобів навчання та мультимедійних технологій навчання. Тому нові освітні тенденції мають втілюватися під керівництвом компетентного викладача, який здатний поєднувати викладання мови, застосовуючи нові методи та форми навчання. Технічні засоби і технології продуктивно змінюють можливості викладача, роблять заняття більш насиченим» (Кудря, 2017: 4).

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у сфері освіти сприяє виникненню нової парадигми навчання, що ґрунтується на постійному самовдосконаленні, яке підтримується за допомогою сучасних ІКТ. На сучасному етапі розвитку суспільства в цілому, а особливо у сфері освіти, інформаційні технології стають не лише важливим інструментом для координації навчального процесу, а й необхідною складовою навчання з великим потенціалом. Цифрова трансформація та інформатизація освітніх систем є невід'ємними процесами, які неминуче відбуваються у сучасній освіті. Застосування ІКТ у навчальному процесі вже стало одним з основних напрямків її розвитку (Карпенко, 2021).

3. Комунікативний підхід, що має за основу розвиток комунікативних навичок здобувачів освіти, тобто їх здатності ефективно спілкуватися та взаємодіяти з носіями мови в реальних ситуаціях. Основна мета такого навчання полягає у використанні мови для вирішення практичних завдань та взаємодії з іншими людьми.

Л. Байдак у своїй праці пише, що «створення та формулювання комунікативного завдання вимагає винахідливості, адже важливо будувати його на цікавому матеріалі реальних життєвих ситуацій, залучаючи при цьому фантазію студентів. Варто звернути увагу на те, що у такому завданні комунікативна ціль поєднується з проблемно пізнавальною задачею, яку і намагаються вирішити студенти. Наявність проблемно-пізнавальної задачі у будь-якому виді комунікативних завдань означає, що воно є вправою, а отже включає пред'явлення, відпрацювання, закріплення, повторення, розширення і поєднання знань і уявлень, навичок та умінь. Завдання будуються на основі ігрового, імітаційного та вільного спілкування. Їх основними характеристиками є: тема спілкування, мовна взаємодія, міжособистісні стосунки, підтримка теми розмови, вирішення проблеми, вичерпання теми розмови» (Байдак, 2017).

«Комунікативний підхід відкриває більш широку перспективу в мові. Зокрема, примушує нас розглядати іноземну мову не тільки в поняттях її структур (лексика і граматика), але також у поняттях комунікативних функцій, які вона виконує. Іншими словами, ми починаємо дивитися не тільки на лінгвістичні форми, але і на те, що можна робити з цими формами, якщо ми хочемо спілкуватися один з одним, Наприклад, така форма, як "Why don't you answer my question?" могла б бути використана для цілого ряду комунікативних цілей, таких як: задати питання, запропонувати, наказати (питання, пропозиція, розпорядження) тощо, хоча з погляду граматики структура одна і та ж, її комунікативна функція залежить від конкретної ситуації і соціальних чинників (хоча може бути і навпаки, коли одна і та ж комунікативна функція може бути виражена декількома лінгвістичними формами)» (Картель, Сивокінь, 2017).

4. Міждисциплінарний підхід, що полягає в інтеграції мовного навчання з іншими дисциплінами, предметами або ж знаннями і дозволяє здобувачам освіти одночасно опановувати нову мову і отримувати знання в інших галузях. Така сучасна тенденція робить вивчення іноземної мови більш комплексним, цікавим і практично спрямованим.

5. Міжнародний обмін та мобільність, що сьогодні є дуже популярним і важливим елементом сучасної освіти у вивченні іноземних мов. Вони дозволяють здобувачам освіти зануритися в культурне середовище країни, мову якої вони вивчають, що значно підвищує рівень їхніх мовних навичок та міжкультурної компетентності. З'являється можливість проходити стажування або працювати в іноземних компаніях, що дозволяє застосовувати іноземну мову в професійному контексті та отримувати цінний досвід. Студенти

вчаться взаємодіяти з представниками різних культур, що розвиває їхню здатність адаптуватися до нових культурних контекстів. Реальне використання мови у повсякденному житті та навчанні мотивує здобувачів освіти до активнішого вивчення мови.

«Міжнародна академічна мобільність є одним із найважливіших факторів стратегії інтернаціоналізації закладів вищої освіти України. Основними видами академічної мобільності є: ступенева мобільність – навчання у вищому навчальному закладі, відмінному від постійного місця навчання учасника освітнього процесу, з метою здобуття ступеня вищої освіти, що підтверджується документом про вищу освіту або про здобуття ступеня вищої освіти від двох або більше вищих навчальних закладів; кредитна мобільність – навчання у вищому навчальному закладі, відмінному від постійного місця навчання учасника освітнього процесу, з метою здобуття кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи та відповідних компетентностей, результатів навчання» (Царик, Рибіна, 2020).

Яскравими прикладами програм міжнародного обміну та мобільності сьогодні є Erasmus+ (європейська програма обміну, яка надає можливість здобувачам освіти навчатися, стажуватися або брати участь у волонтерських програмах за кордоном), Fulbright (програма обміну між США та іншими країнами, що надає гранти для навчання, викладання та проведення досліджень за кордоном), DAAD – Німецька служба академічних обмінів (програми обміну, стипендії та гранти для студентів та дослідників для навчання в Німеччині) та Work and Travel (програма, яка дозволяє студентам працювати та подорожувати в США влітку).

Усі ці тенденції відображають прагнення до більш інтерактивного, адаптивного та персоналізованого підходу до вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти, що сприяє покращенню якості освіти і підготовки студентів до роботи в глобалізованому світі.

Р. Запотічна та А. Посохова зауважують, що «важливе завдання, яке стоїть перед викладачами іноземної мови, полягає в підготовці майбутніх фахівців до самостійного опрацювання, читання та розуміння фахово спрямованого навчального матеріалу іноземною мовою, дібраних із фахових першоджерел, аналізу оригінальних текстів …, нагромадження ними словникового запасу, вивчення професійної термінології» (Запотічна, Посохова, 2020: 62–63).

Висновки. Сучасні тенденції у вивченні іноземних мов відображають зміни в технологіях, соціальних потребах та методологічних підходах, що сприяє більш ефективному та адаптованому до сучасних вимог процесу навчання у закладах вищої освіти. Використання цифрових платформ, мобільних додатків, відеоконференцій та віртуальної реальності забезпечують доступність, гнучкість та ефективність навчання іноземної мови. Комунікативний підхід забезпечує фокус на розвиток практичних мовних навичок через спілкування, рольові ігри та симуляції реальних ситуацій. Міждисциплінарний підхід дозволяє одночасно опановувати мову і отримувати знання в інших галузях. Сучасні методи навчання, такі як гейміфікація та інтерактивні технології, роблять процес вивчення іноземної мови більш захоплюючим і мотивуючим. Міжнародний обмін і використання автентичних матеріалів допомагають здобувачам вищої освіти краще зрозуміти і адаптуватися до культурних особливостей носіїв мови. Сучасні тенденції у вивченні іноземних мов сприяють більш ефективному, гнучкому і мотивуючому процесу навчання іноземної мови, готуючи студентів закладів вищої освіти до успішного спілкування у глобалізованому світі.

Перспективою подальших досліджень є аналіз впливу національних і міжнародних освітніх політик на методи вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти, що включає дослідження фінансування, підтримки програм обміну та розвиток інфраструктури для навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байдак Л. І. Суть комунікативного методу викладання іноземних мов. *Materiały XIII Międzynarodowejnaukowi-praktycznej konferencji* «Naukowaprzestrzeń Europy-2017» (Przemyśl, 07–15 kwietnia 2017 r.). Przemyśl : Nauka i studia, 2017. С. 25–30.

2. Бєлова В. В. Інноваційні підходи до викладання іноземних мов у закладах вищої освіти економічного профілю. *Академічні візії.* 2023. № 19. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/333/292.

3. Денисенко І. І., Тарасюк А. М. Особливості навчання іноземної мови в умовах співпраці в контексті вищої освіти. *Іноземні мови. Методика навчання іноземних мов і культур у закладах вищої освіти.* 2020. № 3. С. 18–23.

4. Запотічна Р., Посохова А. Особливості навчання іноземної мови здобувачів вищої освіти економічних спеціальностей немовних закладів вищої освіти. *Актуальні проблеми навчання іноземних мов для спеціальних цілей*: збірник наукових статей / уклад. І. Ю. Сковронська. Львів, 2020. С. 60–64.

5. Карпенко М. М. Інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес як один із ключових напрямів розвитку сучасної освіти. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/navchalnyi-protses.pdf.

6. Картель Т. М., Сивокінь Г. В. Сутність комунікативного підходу при навчанні іноземної мови студентів вищих технічних навчальних закладів. 2017. URL: http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v36/43.pdf.

7. Кудря М. Сучасні методики викладання іноземних мов у вищій школі України. *Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта у контексті інтеграції до європейського світнього простору».* 2020. № 2. С. 222–230.

8. Царик О. М., Рибіна Н. В. Міжнародна мобільність як спосіб підвищення мотивації студентів до вивчення іноземних мов. 2020. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15839/1/171_Tsaryk_Rybina.pdf.

9. Цепко Т. А., Андросюк Г. Л., Сучасні тенденції у викладанні англійської мови у закладах вищої освіти. *Інноваційна педагогіка.* 2020. № 21, т. 3. С. 39–43.

REFERENCES

1. Baidak L. I. (2017) Sut komunikatyvnoho metodu vykladannia inozemnykh mov [The sense of the communicative method in teaching foreign languages]. *Materiały XIII Międzynarodowejnaukowi-praktycznej konferencji* «Naukowaprzestrzeń Europy-2017» (Przemyśl, 07–15 kwietnia 2017 r.). Przemyśl: Nauka i studia, 25–30. [in Ukrainian].

2. Bielova V. V. (2023) Innovatsiini pidkhody do vykladannia inozemnykh mov u zakladakh vyshchoi osvity ekonomichnoho profiliu [Innovative approaches to teaching foreign languages in institutions of higher education of the economic profile]. *Akademichni vizii,* 19. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/333/292. [in Ukrainian].

3. Denysenko I. I., Tarasiuk A. M. (2020) Osoblyvosti navchannia inozemnoi movy v umovakh spivpratsi v konteksti vyshchoi osvity [Peculiarities of foreign language learning in conditions of cooperation in the context of higher education]. Inozemni movy. *Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur u zakladakh vyshchoi osvity,* 3, 18–23. [in Ukrainian].

4. Zapotichna R., Posokhova A. (2020) Osoblyvosti navchannia inozemnoi movy zdobuvachiv vyshchoi osvity ekonomichnykh spetsialnostei nemovnykh zakladiv vyshchoi osvity [Peculiarities of foreign language learning for students of higher education in economic specialties of non-linguistic institutions of higher education]. *Aktualni problemy navchannia inozemnykh mov dlia spetsialnykh tsilei:* zbirnyk naukovykh statei / uklad. I. Yu. Skovronska. Lviv, 60–64. [in Ukrainian].

5. Karpenko M. M. Intehratsiia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u navchalnyi protses yak odyn iz kliuchovykh napriamiv rozvytku suchasnoi osvity [Integration of information and communication technologies into the educational process as one of the key areas of development of modern education]. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/navchalnyi-protses.pdf. [in Ukrainian].

6. Kartel T. M., Syvokin H. V. (2017) Sutnist komunikatyvnoho pidkhodu pry navchanni inozemnoi movy studentiv vyshchykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv [The essence of the communicative approach in teaching a foreign language to students of higher technical educational institutions]. URL: http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v36/43.pdf.

7. Kudria M. (2020) Suchasni metodyky vykladannia inozemnykh mov u vyshchii shkoli Ukrainy [Modern methods of teaching foreign languages in higher education of Ukraine]. *Spetsialnyi tematychnyi vypusk «Vyshcha osvita u konteksti intehratsii do yevropeiskoho svitnoho prostoru»,* 2, 222–230. [in Ukrainian].

8. Tsaryk O. M., Rybina N. V. (2020) Mizhnarodna mobilnist yak sposib pidvyshchennia motyvatsii studentiv do vyvchennia inozemnykh mov [International mobility as a way of increasing students' motivation to study foreign languages]. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15839/1/171_Tsaryk_Rybina.pdf. [in Ukrainian].

9. Tsepko T. A., Androsiuk H. L. (2020) Suchasni tendentsii u vykladanni anhliiskoi movy u zakladakh vyshchoi osvity [Modern trends in teaching English in institutions of higher education]. *Innovatsiina pedahohika,* 21 (3), 39–43. [in Ukrainian].

УДК 811.161:378.147
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-39

Світлана ЛОТОШНІКОВА,
orcid.org/0009-0008-1608-7792
доцент кафедри авіаційної англійської мови
Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
(Харків, Україна) sweetla959@gmail.com

Ігор ШУТЕНКО,
orcid.org/0000-0002-6884-7529
доцент кафедри іноземних мов
Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
(Харків, Україна) igshuko@yahoo.com

Тетяна БАЛАБУХА,
orcid.org/0000-002-0274-8261
викладач кафедри авіаційної англійської мови
Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
(Харків, Україна) tatyanabalabukha001@gmail.com

ВИБІР ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КОНТЕКСТІ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

У статті розглядаються інформаційні технології, їх відповідність визнаним критеріям вибору щодо доцільності використання таких технологій під час викладання спеціальних курсів з англійської мови. У роботі наводяться деякі приклади застосування штучного інтелекту та інших інтернет сервісів у процесі вивчення англійської мови за професійним спрямуванням. Використання сучасних технологій у педагогічній діяльності не є нововведенням, але вимагає від сучасних викладачів креативного підходу та перегляду педагогічних методів для покращення якості навчання. Серед великого різноманіття доступних технологій не завжди легко визначити ті, що будуть найефективнішими для викладання авіаційної англійської мови та інших спеціалізованих курсів, які проводяться на кафедрі авіаційної англійської мови та кафедрі іноземної мови Харківського національного університету Повітряних Сил. Існує декілька критеріїв для вибору новітніх технологій, які рекомендуються для використання у процесі викладання курсів з іноземної мови. До них відносяться такі критерії, як наукова обґрунтованість, педагогічна цілеспрямованість, адаптованість до навчальних цілей, доступність, позитивний вплив на мотивацію учнів Використання комп'ютерних технологій при вивченні іноземної мови відкриває перед студентами доступ до нових джерел інформації, підвищує їх мотивацію, ефективність самостійної роботи, дає нові можливості для творчості. Проте, залучення штучного інтелекту та інших новітніх засобів до навчального процесу може мати і негативні наслідки, а саме, знизити навички критичного мислення, спонукати учнів до зловживання технологіями. Викладач повинен ретельно проаналізувати відповідність технологій до критеріїв з метою обрати саме ті, які будуть корисними для його занять і відповідати навчальним цілям. Показником успішності застосування новітніх технологій може бути збільшення мотивації учнів до вивчення іноземної мови через зацікавленість, покращення рівня усіх мовленнєвих навичок, підвищення активності під час навчального процесу, здатність учнів до самостійного вивчення мови за допомогою комп'ютерних технологій після закінчення курсу.

Ключові слова: *інформаційні технології, іноземна мова, штучний інтелект, критерії, мотивація.*

Svitlana LOTOSHNIKOVA,
orcid.org/0009-0008-1608-7792
Associate Professor at the Department of Aviation English
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University
(Kharkiv, Ukraine) sweetla959@gmail.com

Igor SHUTENKO,
orcid.org/0000-0002-6884-7529
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University
(Kharkiv, Ukraine) igshuko@yahoo.com

Tetyana BALABUKHA,
orcid.org/0000-002-0274-8261
Lecturer at the Department of Aviation English
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University
(Kharkiv, Ukraine) tatyanabalabukha001@gmail.com

SELECTION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE CONTEXT OF TEACHING ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES

The article discusses information technologies and their compliance with the recognized selection criteria for using such technologies in teaching English for Specific Purposes. The paper provides some examples of the use of artificial intelligence and other Internet services in the process of teaching ESP. Implementation of modern technologies in teaching is not an innovation, but it requires English instructors to be creative and revisit pedagogical methods to improve the quality of learning. Among the wide variety of available technologies, it is not always easy to identify those that are the most effective for teaching Aviation English and other specialized courses provided at the Department of Aviation English and the Department of Foreign Languages of Kharkiv National Air Force University. There are several criteria for choosing the latest technologies that are recommended for use in the process of second language teaching. These include such criteria as scientific validity, pedagogical purposefulness, adaptability to learning objectives, accessibility, and a positive impact on student motivation. Computer-assisted language learning provides access to new sources of information, increases students' motivation, promotes autonomous learning, and gives new opportunities for creativity. However, the involvement of artificial intelligence and other advanced technological tools in the learning process can also have negative consequences, namely, reducing critical thinking skills and encouraging students to abuse technology. The teacher should carefully analyze the compliance of technologies with the criteria in order to choose those that will be useful for their classes and facilitate meeting learning objectives. An indicator of the success of involving new technologies can be an increase in students' motivation to learn a foreign language with the help of the latest technologies, an improvement of their language skills, active engagement into classroom activities, and students' ability to learn the language autonomously with the help of the latest technologies after the language course.

Key words: *information technology, foreign language, artificial intelligence, criteria, motivation.*

Постановка проблеми. Стрімкі зміни, що відбуваються в українському суспільстві в умовах особливого періоду під час збройної агресії російської федерації ставлять перед освітньою системою України необхідність оновлення змісту та методів застосування інноваційних підходів до викладання іноземної мови. Сучасні інструменти, такі як інтерактивні платформи, віртуальна реальність та адаптивне навчання, дозволяють створювати індивідуальні освітні траєкторії для кожного студента. Це особливо актуально у контексті викладання спеціальних курсів з англійської мови, де кожен метод чи технологія повинні відповідати специфіці мовного навчання та потребам навчального процесу. Не зважаючи на великий вибір навчальних матеріалів в інформаційному просторі та друкованих підручників на сучасному освітньому ринку, не завжди вдається знайти саме ті, які ефективно працюють під час викладання курсів з іноземної мови за певними спеціальностями. Саме тому виникає ситуація, коли викладачі змушені залучати учнів до активного використання інформаційних технологій з метою досягнення своїх персональних цілей у процесі опанування мовою. Проте, перед впровадженням будь-якої технології в освітній процес важливо визначити її ефективність та оцінити доцільність її використання у навчальному процесі.

Аналіз досліджень. Дослідження критеріїв та методик використання новітніх технологій у вивченні мови проводять такі академічні дослідники, як S. Kaufmann, визнаний експерт у галузі дослідження щодо використання технологій у вивченні мови та їх вплив на навчальний процес, L. Vandergrift, відомий своїми дослідженнями з мовної навчальної стратегії та комунікативного методу навчання, R. Oxford, яка досліджує використання технологій у навчанні мови та їх вплив на навчальну продуктивність. Це питання також обговорюється у роботах M. Warschauer, S. Thorne, D. Healey, Ph. Hubbard, R. Pardi, M. Lamb та ін. У вітчизняній науковій практиці, цей напрямок вивчено недостатньо, хоча певні дослідження проводяться Інститутом інформаційних технологій і засобів навчання Національної академії педагогічних наук України, а також таким українськими дослідниками, як Ю. Сисоєва, Т. Фомін, Т. Воробйова, М. Петренко та ін.

Мета статті – визначити які саме інформаційні технології доцільно застосовувати у контексті викладання іноземної мови за професійним спрямуванням, обговорити відповідність цих технологій основним визнаним критеріям, окреслити вплив інтерактивних інтернет ресурсів на ефективність проведення навчальних занять і на мотивацію тих, хто навчається, та їх рівень зацікавле-

ності. Крім того, у статті названі основні недоліки використання деяких новітніх технологій.

Виклад основного матеріалу. У сучасному процесі викладання іноземної мови технології відіграють величезну роль, трансформуючи підходи до викладання (Pardi, 2023). В інформаційному просторі існує достатня кількість технологій, які спрямовані як на опанування новою мовою в автономному режимі, так і на вивчення іноземної мови під керівництвом викладача. Прикладами таких технологій є:

1) відеоконференційні платформи такі, як Zoom, Microsoft Teams, або Google Meet, які дозволяють викладачам та студентам зустрічатися в онлайн-середовищі для проведення занять у реальному часі. Ці платформи надають можливості для відображення презентацій, обговорення матеріалів, взаємодії через чат та обміну файлами;

2) платформи, які дозволяють створювати інтерактивні дошки, такі як Miro, Padlet або Jamboard, можуть бути використані для спільної роботи над завданнями, спільного створення концепційних карт або візуалізації ідей;

3) платформи для спільної роботи, такі як Google Docs, Microsoft Office Online, або Dropbox Paper, дозволяють студентам та викладачам спільно працювати над документами, презентаціями або проектами у реальному часі;

4) навчальні платформи, які використовують адаптивні технології, такі як Duolingo, Babbel, або Quizlet, які можуть бути корисними для індивідуалізованого вивчення мови під керівництвом викладача, або під час самостійного вивчення мови. Вони можуть пропонувати персоналізовані завдання та вправи відповідно до потреб кожного студента;

5) групи у соціальних мережах, відеоролики у Instagram, Telegram, Tik-Tok, які спрямовані на вивчення мови, стають популярними серед молодого покоління учнів і, у певній мірі, забезпечують зустріч з мовою у неформальному контексті;

6) системи керування навчанням, такі як Moodle або Canvas, які можуть забезпечувати викладачам інструменти для організації навчального процесу, включаючи завдання, тести, обговорення та зворотний зв'язок зі студентами тощо;

7) штучний інтелект (ШІ), який відіграє важливу роль у вивченні іноземних мов, пропонуючи різноманітні інноваційні підходи та інструменти для ефективного навчання (онлайн переклад, створення текстів та вправ за тематикою курсу, спілкування за допомогою чат-ботів).

Сучасні вчені визнають, що учні, які використовують технології, більш активні та схильні до автономного навчання (Demir, Yurdugül, 2013). Але для того, щоб правильно визначити які саме новітні інформаційні технології нам обрати для досягнення навчальних цілей, потрібно визначити які критерії вибору таких технологій потрібно врахувати, беручи до уваги особливості дисциплін, які викладаються. Основними критеріями вибору технологій для викладання або вивчення іноземної мови є наукова обґрунтованість, педагогічна спрямованість, адаптованість до конкретних цілей курсу, персоналізація, доступність, зручність використання, позитивний вплив на мотивацію учнів, наявність інструментів оцінювання прогресу засвоєння навчального матеріалу (Fullan, 2013).

Розглянемо декілька конкретних онлайн технологій, їх відповідність цим критеріям і доцільність використання для досягнення наших цілей. Однією із найпопулярніших технологій сучасного світу можна вважати штучний інтелект (GPT chat), який надає певні можливості як для учнів, так і для викладачів, завдяки простоті використання та можливостям швидко опрацьовувати текстовий матеріал. У нашому випадку, коли курсанти повинні засвоїти певний об'єм лексики за спеціалізацією та граматичний матеріал у обмежений час, залучення штучного інтелекту значно полегшує виконання такого завдання. Використання цього ресурсу зручне та просте, він враховує специфіку курсу (генерує тексти за фахом, здійснює переклад текстів, надає ключові терміни за визначеною тематикою). Він також пропонує академічні фрази, терміни та структури речень, що відповідають певному контексту, і, як наслідок, збагачують академічний словниковий запас курсантів. Цей штучний інтелект забезпечує зворотній зв'язок, робить процес вивчення мови індивідуалізованим та зручним. Таким чином, можна зробити висновок, що ця технологія відповідає водночас декільком основним критеріям і може бути ефективно застосована як на заняттях, так і під час самостійної роботи курсантів.

Іншим інформаційним інструментом, який набрав популярності, є використання мобільних додатків і інтерактивних онлайн платформ. Додатки та платформи для самостійного вивчення англійської мови можуть пропонувати різноманітні завдання та вправи, що задовольняють різні типи навчальних стилів, але не всі з них надають можливість опрацьовувати спеціальну термінологію. Так, наприклад, онлайн платформа Babbel, яка є досить ефективною для загального курсу англійської мови, не містить авіаційної термінології і не має можливостей для додання нового лексичного

матеріалу для опрацювання, тому вона не сприятиме досягненню усіх наших цілей, але може бути використана як допоміжний засіб. Водночас, відомий додаток Quizlet надає можливість курсантам створювати свої набори специфічної термінології та відпрацьовувати їх у автономному режимі. Завдяки інтелектуальним системам аналізу даних, програми можуть адаптувати зміст та темп навчання відповідно до індивідуальних потреб та прогресу кожного учня. Наприклад, деякі інтерактивні платформи спочатку пропонують тест для визначення рівня тих, хто навчається, потім надають матеріали відповідно цього рівня. Це відповідає критерію персоналізації навчання, підвищує самооцінку та мотивацію тих, хто навчається.

Одним із важливих прикладів ефективного застосування інформаційних технологій є Moodle, віртуальне середовище для керування процесом навчання онлайн. В умовах сьогодення, а саме, в умовах війни, коли у деяких регіонах нашої країни дистанційне навчання стає основною формою взаємодії викладача та учня, платформа Moodle відіграє величезну роль у освітньому процесі. Вона не тільки виступає джерелом інформації для учнів, але й надає величезні можливості для опанування навчальним матеріалом і проходження освітніх курсів, як у синхронному, так і асинхронному режимах. Викладачі можуть розміщувати різні типи навчальних та тестових матеріалів, додавати нові курси, завдання, тести. Це віртуальне середовище забезпечує можливість бачити власний прогрес, забезпечує постійний зв'язок з викладачем, надає можливість опановувати матеріал у зручний час. Ми маємо визнати, що ця система педагогічно спрямована та науково обґрунтована, забезпечує чітку систему оцінювання та ефективний зворотній зв'язок . Вона відповідає майже всім критеріям вибору інформаційних технологій для освітнього процесу, зокрема для навчання іноземній мові професійного спрямування.

Окремо зазначимо, що існує декілька проблемних пунктів як об'єктивних, так і суб'єктивних щодо застосування будь-яких інформаційних технологій у освітньому процесі. До об'єктивних факторів ми можемо віднести поточну ситуацію в Україні (умови війни, проблеми в енергетичному секторі), коли будь-яка технологія у повній мірі не відповідає критерію доступності. Активному використанню інформаційних технологій перешкоджає залежність від технічних засобів, їх наявності та можливості використання у конкретних умовах, відсутність або повільна швидкість інтернету тощо. Суб'єктивними факторами можна вважати те, що немотивовані учні мають спокусу зловживати технологіями, використовувати їх для виконання тих завдань, які пропонуються для виконання без допомоги штучного інтелекту, комп'ютерного перекладача або інших інтернет сервісів. Така ситуація шкодить розвитку критичного мислення тих, хто навчається та, здібності запам'ятовувати інформацію (Cuban, 2001). І хоча викладач має ретельно оцінювати як переваги, так і можливі недоліки інтеграції сучасних технологій у процес викладання, надавати рекомендації щодо методів використання новітніх технологій (Lai, Li, 2011) остаточну відповідальність за свій успіх у процесі вивчення мови несе саме той, хто навчається (Geng, 2019).

Висновки. Підсумовуючи зазначене, можемо констатувати, що технології дійсно надають більш свободи та простору не тільки викладачам, але й тим, хто навчається. Основні мотиваційні переваги використання технологій в іноземній мові це більша автономія та індивідуалізація, розширені можливості спілкування, розвиток особистості, змістове навчання, міжкультурний контент та альтернативні форми оцінювання (Lamb, 2017). Однак, необхідно підходити до вибору новітніх онлайн сервісів ретельно, беручи до уваги їх рівень відповідності основним критеріям використання, навчальним цілям конкретного курсу з іноземної мови і, водночас, враховуючи недоліки та обмеження втілення новітніх технологій у навчальний процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дроздова В. В., Рудніцька К. В., Росквас І. А. Інноваційні технології викладання іноземних мов в умовах зростаючого впливу технологій штучного інтелекту на освітні процеси. *Академічні візії*. 2023. Вип. 26. С. 1–16. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/755 (дата звернення: 27.05.2024).

2. Леонтьєва І. В. Chat GPT в освітньому процесі вищої школи: заборонити не можна використовувати. *Освіта та педагогічна наука*. 2023. Вип. 1. С. 13–23. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/45620/ (дата звернення: 27.05.2024).

3. Хорошайло О. С., Кочергіна С. С. Використання штучного інтелекту для підвищення якості викладання іноземних мов у вищому закладі освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2023. Вип. 93. С. 123–127. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/57/part_2/57-2_2023.pdf (дата звернення: 27.05.2024).

4. Cuban L. Oversold and underused: Computers in the classroom. *Harvard University Press*. 2001. P. 125. URL: https://www.academia.edu/25520848/_Larry_Cuban_Oversold_and_Underused_Computers_in_BookZZ_org_ (Last accessed: 30.05. 2024).

5. Demir Ö., & Yurdugül H. Self-directed learning with technology scale for young students: *A validation study. E-International Journal of Educational Research*. 2013. Vol. 3, № 4. P. 58–73. URL: https://www.researchgate.net/publication/258961990_Self-Directed_Learning_with_Technology_Scale_for_Young_Students_A_Validation_Study (Last accessed: 30.05. 2024).

6. Fullan M. Using Data in Leadership for Learning. *Cambridge Journal of Education.* 2003. № 33383-394. P. 33–36. DOI: 10.1080/0305764032000122023.

7. Geng S., Law K., Niu, B. Investigating self-directed learning and technology readiness in a blending learning environment. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2019. P. 12–16. DOI: 10.1186/s41239-019-0147-0.

8. Lamb M. The motivational dimension of language teaching. Language Teaching. *Language Teaching*. 2017. Vol. 50, № 3. P. 301-346. DOI: 10.1017/S0261444817000088.

9. Lai C., Li, G. Technology and task-based language teaching: A critical review. *CALICO Journal*. 2011. Vol. 28, № 2. P. 498–521. DOI: 10.11139/cj.28.2.498-521.

10. Pardi R. Impact of modern technologies on language learning. 2023. P. 4–12. URL: https://www.academia.edu/25113902/Impact_of_modern_technologies_on_language_learning (Last accessed: 30.05. 2024).

REFERENCES

1. Drozdova V. V., Rudnitska K. V., Roskvas I. A. (2023). Innovatsiini tekhnolohii vykladannia inozemnykh mov v umovakh zrostaiuchoho vplyvu tekhnolohii shtuchnoho intelektu naosvitni protsesy [Innovative technologies for teaching foreign languages under the conditions of the growing impact of artificial intelligence technologies on educational processes]. *Akademichni viziir*, 26. S. 1–16. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/755 (date of access: 30.05. 2024) [in Ukrainian].

2. Leontieva I. V. (2023). Chat GPT v osvitnomu protsesi vyshchoi shkoly: zaboronyty ne mozhna vykorystovuvaty. [ChatGPT in the Educational Process of Higher Education Institutions: You Can't Ban It You Can Use It]. *Osvita ta pedahohichna nauka*, 1. S. 13–23. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/45620/ (date of access: 30.05. 2024) [in Ukrainian].

3. Khoroshailo O. S., Kocherhina S. S. (2023). Vykorystannia shtuchnoho intelektu dlia pidvyshchennia yakosti vykladannia inozemnykh mov u vyshchomu zakladi osvity.[AI as a tool for improvment of foreign languages learning in higher institutions]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*, 93. S. 123–127. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/57/part_2/57-2_2023.pdf (date of access:30.05. 2024) [in Ukrainian].

4. Cuban, L. (2001). Oversold and underused: Computers in the classroom. *Harvard University Press*. P. 125. URL: https://www.academia.edu/25520848/_Larry_Cuban_Oversold_and_Underused_Computers_in_BookZZ_org_ (date of access: 30.05. 2024).

5. Demir, Ö., & Yurdugül, H. (2013). Self-directed learning with technology scale for young students: A validation study. *E-International Journal of Educational Research*, 4(3), pp. 58–73. URL: https://www.researchgate.net/publication/258961990_Self-Directed_Learning_with_Technology_Scale_for_Young_Students_A_Validation_Study (date of access: 30.05. 2024).

6. Fullan, M., Using Data in Leadership for Learning. (2003). *Cambridge Journal* of Education, 33(3), pp. 383–394. DOI: 10.1080/0305764032000122023.

7. Geng, S., Law, K., & Niu, B. (2019). Investigating self-directed learning and technology readiness in a blending learning environment. *International Journal of Educational Technology in Higher Education,* pp. 12–16. DOI: 10.1186/s41239-019-0147-0.

8. Lamb, M. (2017). The motivational dimension of language teaching. Language Teaching, 50(3), pp. 301–346. DOI:10.1017/S0261444817000088.

9. Lai, C., & Li, G. (2011). Technology and task-based language teaching: A critical review. CALICO Journal, 28(2), pp. 498–521. DOI: 10.11139/cj.28.2.498-521.

10. Pardi, R. (2023). Impact of modern technologies on language learning, pp. 4–12. URL: https://www.academia.edu/25113902/Impact_of_modern_technologies_on_language_learning (date of access: 30.05. 2024).

УДК 12.26.07
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-40

Надія ЛУКАФЕЙНИК,
orcid.org/0009-0008-1876-2886
викладач кафедри дизайну
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна) voloshinanart@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ-ДИЗАЙНЕРІВ ЗАСОБАМИ ВІЗУАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА. ПОЛТАВСЬКИЙ РОЗПИС

У статі розглянуто та досліджено тенденції використання різних форм розпису, виявлено актуальну проблематику, що полягає у збереженні й передачі знань та навичок у створенні декоративних розписів задля збереження культурного надбання нації. Встановлено регіональний аспект українського декоративного розпису з урахуванням культурної спадщини та візуальної ідентичності місцевості. Описано візуальну ідентичність регіонального розпису на прикладі вирізняльних візуальних декоративно-прикладних творах, котрі притаманні для Полтавщини, як-от розписи по дереву та «миті» хати. Виявлено унікальні традиції, символи та мотиви, які відтворюють до нині й інтерпретують митці у своїх роботах. Розглянуто естетику і стиль розписів, простежено особливості впливу місцевого колориту на вибір кольорів, форм, орнаментів та композицій. Описано становлення усвідомлення декоративного мистецтва як особливої сфери художньої діяльності. Обґрунтовано унікальність полтавського декоративного розпису на прикладі робіт сучасних місцевих майстрів. Визначено важливість аспекту відродження регіональних особливостей полтавського розпису, однак формування творчого потенціалу студентів-дизайнерів засобами візуального мистецтва досі не досконально розроблений. Описано етап формування творчого потенціалу майбутнього дизайнера, котрий починається ще задовго до навчання у вищому навчальному закладі. Наведено мету полтавських майстрів, яка полягає у навчанні інших людей прийомам і головним елементам полтавського розпису, донесенні знання про орнаментальну композицію, розвивати естетичний смак і показати мистецтво й історію рідного краю. Виявлено, що сучасна інтерпретація полтавського розпису розвивається різноманітними шляхами, що є надзвичайно важливим для збереження минулого і створення майбутнього, яке лежить на плечах майбутніх дизайнерів.

Ключові слова: *розпис, полтавський розпис, дизайн, декоративно-прикладне мистецтво, творчість.*

Nadiia LUKAFEINYK,
orcid.org/0009-0008-1876-2886
Lecturer at the Design Department
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Poltava, Ukraine) voloshinanart@gmail.com

DEVELOPING THE CREATIVE POTENTIAL OF DESIGN STUDENTS THROUGH VISUAL ARTS: THE POLTAVA PAINTING PERSPECTIVE

The article examines and investigates trends in the use of various forms of painting, identifying the current issues related to the preservation and transmission of knowledge and skills in creating decorative paintings to preserve the cultural heritage of the nation. The regional aspect of Ukrainian decorative painting is established, considering the cultural heritage and visual identity of the area. The visual identity of regional painting is described through distinctive visual and applied arts works typical for Poltava, such as wood painting and house decorations («myty khaty»). Unique traditions, symbols, and motifs that are still recreated and interpreted by artists in their works have been identified. The aesthetics and style of paintings are examined, highlighting the influence of local color on the choice of colors, forms, ornaments, and compositions. The recognition of decorative art as a special field of artistic activity is described. The uniqueness of Poltava decorative painting is substantiated using examples of contemporary local masters' works. The importance of reviving regional features of Poltava painting is highlighted, although the aspect of forming the creative potential of design students through visual arts is still not fully developed. The stage of forming the creative potential of future designers, which begins long before higher education, is described. The goal of Poltava masters, which involves teaching others the techniques and main elements of Poltava painting, conveying knowledge about ornamental composition, developing aesthetic taste, and showcasing the art and history of their native land, is presented. It is found that the modern interpretation of Poltava painting develops in various ways, which is extremely important for preserving the past and creating the future, entrusted to future designers.

Key words: *Painting, Poltava painting, design, decorative and applied arts, creativity.*

Постановка проблеми. Кожен регіон України є неповторним, має свою історію, автентичні особливості та культурні традиції. У свою чергу мистецтво є провідною ниткою для формування національної свідомості. Фахова професійна підготовка студентів-дизайнерів стає важливим чинником культурного та духовного розвитку країни.

Протягом всієї історії розвитку культури кожна особистість в міру своїх можливостей прагнула прикрасити своє життя, зробити гарним і зручним всі предмети, які її оточують: житло, меблі, посуд, одяг, засоби виробництва. Люди завжди прагнули до поєднання раціонального і естетичного досконалого (Луцан, 2009: 85).

Нині важливо зберегти унікальні традиції українського декоративного розпису, особливо полтавського, який є невід'ємною ланкою національної культурної спадщини, оскільки існує загроза втрати цих традицій через їх виривання з традиційного контексту етнокультури.

Однією з основних проблем є недостатня розробленість аспектів формування творчого потенціалу студентів-дизайнерів засобами візуального мистецтва. Існує не аби яка потреба в інтеграції традиційного декоративного мистецтва в навчальний процес, щоб студенти могли черпати натхнення та знання з культурної спадщини, зокрема полтавського розпису. Зміни в методах художньої діяльності та впровадження сучасних технологій у дизайн потребують адаптації традиційних технік та знань до нових умов, зберігаючи при цьому автентичність та культурну значимість.

Аналіз досліджень. У 20–30-ті роки XX ст. на теренах України активізувалось збирання етнографічних матеріалів, задля спроб вивчення змін у культурі й побуті всіх верств місцевого населення, що прослідковується у тогочасному виданні етнографічних журналів (Налуко, 1993: 288). На початку XX ст. у галузі українського народознавства в цій царині плідно здійснювали дослідження такі науковці, як Д. Багалій, О. Левицький, Д. Яворницький. Важливу роль у галузі української етнографії відіграли монографічні альбоми 1950-х рр. А. Стативи і фундаментальні дослідження 1960–1970-х рр. Б. Бутник-Сіверського та Н. Глухенької (Петриківка, 2004: 18). В. Ілли, В. Прядки, О. Теліженка, В. Василенка, Ю. Лащука та О. Найдена присвячували праці важливості функціонування народного мистецтва в побуті українців. Нині ж розвідки цій царині здійснюють такі науковці, як О. Вакуленко, Т. Вакуленко, О. Миронович, О. Скрипка та С. Ярич (Мохрієва, 2010: 79).

Мета статті – дослідити аспекти полтавського розпису й визначити становище формування творчого потенціалу студентів-дизайнерів засобами візуального мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Розвиток українського народного мистецтва проходить у двох напрямках: художні промисли та індивідуальна творчість майстрів. Для підвищення їхнього професіоналізму й посилення культурного рівня в нашій країні було створені училища прикладного мистецтва, де активно здійснюється допомога в створенні тематичних спілок, щороку влаштовуються численні виставки та фестивалі. Між іншим, популяризацією цієї діяльності постійно опікується Музей народної архітектури і побуту України (Плазовська, 2013: 46).

Особливість будь-якого дизайну полягає в тому, що кожна річ розглядається не тільки з точки зору користі, надійності й краси, а й функціональних характеристик. У свою чергу твори декоративно-прикладного мистецтва мають безпосередньо на меті слугувати не тільки естетичним декором, а й виконувати певну роль у вжитку. Створюючи нову річ, дизайнер надає її форму, органічно поєднує колір і матеріал залежно від призначення виробу. Тільки завдяки знанням історичних цінностей цивілізованого світу, при їх досконалому вивченні й аналізі можливе подальше вдосконалення творів світового рівня (Луцан, 2009: 87).

Народна творчість в достатньо простих формах виявляє ідею гармонії навколишнього світу, використовуючи для цього відношення тону та кольору. Використання засобів вираження у декоративному мистецтві має низку регіональних відмінностей, що доводить певну залежність народного розуміння «прекрасного» від середовища, в якому перебувають автори, тобто простежується прямий зв'язок з природою. Як приклад – різниця в орнаментальній пластиці та колориті скринь Чернігівщини, Полтавщини, Дніпропетровщини (Мохірева, 2003: 14).

При розгляданні декоративно-прикладної творчості неможливо не охоплювати регіональний аспект. У царині художнього розпису має велике значення місцина, де виріб було створено й декоровано. Це можемо аргументувати з кількох векторів, насамперед розглядаючи культурну спадщину та візуальну ідентичність місцевості. Різні регіони мають свої унікальні традиції, символи та мотиви, що відтворюють митці у власних творах, передаючи вирізняльні особливості. Також декоративний розпис є невід'ємною частиною культурної спадщини, адже він допомагає зберегти і передати цінності певного регіону наступним

поколінням. Розглядаючи естетику і стиль, простежуємо особливості впливу місцевого колориту на вибір кольорів, форм, орнаментів та композицій. Регіональний аспект допомагає не лише збагатити художній декоративний розпис відповідно до унікальних традицій певної місцевості, а зберегти культурний код, надати виробу впізнаваний характерний стиль.

Одним із яскравих проявів автентичних засобів образотворення є мальовані вироби з дерева, що мали широке коло вжитку аж до середини XX ст., та й до нині такі екземпляри трапляються у побуті. Вони мають певні особливості в залежності від регіону створення, однак загально представляють собою візерунки на дереві будь-якої форми. На жаль, з плином часу до нас не дійшли найдавніші декоровані дерев'яні вироби, адже матеріали, з яких їх було виготовлено, не тривалі у зберіганні й швидко втрачають як свої естетичні, так і функціональні характеристики. Проте варто зазначити, що збереглися окремі зразки розписів на дереві, що, не зважаючи на зміну стилів і появу ілюзорності в орнаментах, вистояли, збагатилися, і тепер втілюють справді «високий стиль» (Ілля, 1993: 31).

Полтавщина – беззаперечно творчий край. Побутування розписаних виробів, зокрема дерев'яних, відповідає території давньої землеробської культури в Україні і найчастіше трапляється в центральній її частині, що особливо яскраво втілюється у проявленні стилістичних та колористичних різноманіть на історичній Полтавщині (Мохрієва, 2021: 78).

Типологія дерев'яних виробів, декорованих розписом, на Полтавщині охоплювала всі сфери людського побутування. Розписом оздоблювалися архітектурні деталі, як-от сволоки, наличники до дверей та вікон, двері, віконниці, лутки, стіни та стелі «митих» хат. «Миті» хати – це вид традиційного українського житлового будівництва, що робилися «у зруб» з дерева, у середині гладко вистругані, не білені, прикрашені розписами. Така хата до вікон найчастіше була з дубу, а вище – з липи, тополі, верби, клена, вільхи, сосни. Найбільш приємне враження справляла хата з клена, оскільки всередині вона була настільки білою, мов вимазана крейдою або білою глиною, її стіни розмальовувалися олійними фарбами подібно до того, як це роблять у церкві (Щербаківський, 1995: 114). Велику кількість відомостей про розписані хати можна зустріти з-поміж описів у художній літературі, так у творі М. Гоголя «Ніч перед Різдвом» є згадка хати коваля Вакули (Українські народні пісні, 1978: 148). М. Гоголь творив на Полтавщині, тому не дивно, що саме в його доробку неодноразово зустрічаємо детальний яскравий опис рідкісного явища розпису хат.

Полтавські розписи XVIII–XX ст. дуже різноманітні за стилем, вони вібрали всю красу навколишньої природи, у взірцях цього напряму переважає мотив зображення рослинного світу. Через руйнівну дію часу не збереглися найдавніші оздоблені дерев'яні вироби, та завдяки сталості традиційної культури до нашого століття дійшли мальовані та дерев'яні зразки орнаментів, основи яких закладалися в давнину (Сапура, 2015: 109).

Між дизайном і прикладним мистецтвом існує взаємозв'язок. Вони тотожно спрямовані на створення естетичного предметного середовища. Для творів дизайну і декоративно-прикладного мистецтва характерні користь, міцність і краса. Масовість виробів вважають ознакою об'єктів дизайну, в той час коли унікальну творчість художника відносять тільки до декоративно-прикладного мистецтва. Однак це твердження не завжди правильне. Будь-який предмет прикладного мистецтва також може масово тиражуватися, а в свою чергу твір дизайну може бути унікальним. Тому таку ознаку, як масовість можна вважати суттєвою, проте не обов'язковою виключно ознакою твору дизайну (Луцан, 2009: 88).

Нині з'явилися нові аспекти діяльності художників та майстрів – професіоналів у галузі дизайну, реклами, комп'ютерного, переважно фото і графічного мистецтва. Однак важливо, щоби в цих новітніх віхах було виразно відчутне ехо національного мистецтва українського народу, були збережені та розвинені на майбуття його життєдайні генетичні основи (Захарчук-Чугай, Антонович, 2012: 24).

Саме на початку XX ст. відбувається усвідомлення галузі декоративного мистецтва як особливої сфери художньої діяльності, що підпорядкована своїм закономірностям і має свої засоби емоційного впливу, з'являються професіональні митці декоративного мистецтва, складається його естетика та критика (Кара-Васильєва, Чугусова, 2005: 15).

Проте не тільки емоції та почуття повинні керувати творчим процесом дизайнера. Мають враховуватись знання об'єктивних принципів і закономірності формоутворення композиції на логічній основі. Якщо б цього не було, то і сам творчий процес був би не керований, не можливо було б оцінити художній виріб. Знання цих факторів не обмежують самої творчості, а навпаки, роблять її більш цілеспрямованою, звільняють дизайнера від зайвих пошуків, випадкових помилок, роблять

творчість більш пізнаною, більш вільною (Луцан, 2009: 90)

Майстри вчаться у природи. Вони відчули, осмислили і втілили у своїх творах кожний по–своєму ту довершену естетичну гармонію, що ніколи не порушується в природі. Підхід до природи, до «натури» у кожного творця глибоко індивідуальний (Мохірева, 2003: 50).

З-поміж декоративних розписів особливої уваги вартий полтавський розпис, який має свої унікальні засоби виразності, а також винятковий напрямок. Л. Орел, вивчаючи внутрішнє декоративне оформлення хат в селах на території сучасної Полтавської області, зазначає, що орнамент легко поєднується з предметами декоративними і з предметами практичного вжитку.

Хоча вони різні, полтавський розпис плутають із петриківським. Схожі композиційні схеми, мотиви, образні засоби спонукають до думки, що відмінності – лиш особливість регіону. (рис. 1, 2).

Традиції розпису передаються безпосередньо від майстра до учня. Але є ряд імітацій, тому виникла проблема культурної своєрідності. Цією проблематикою вже багато років займається Ю. Мохірева, яка є членкинею Національної спілки художників України, і Л. Орел (рис. 3), яка є членкинею ПОО НСМНМУ, а також Т. Пилипенко, майстриня народної та авторської ляльки, членкиня ПОО НСМНМУ. Слід виділити творчість Н. Беркути, знаної дослідниці полтавського розпису (рис. 4). Неймовірні роботи створює С. Колодяжна (рис. 5). Ефектні твори мистецтва презентує Г. Матвієнко. (рис. 6, 7). Безліч майстеркласів з розпису проводить Є. Пілюгін, заслужений майстер народної творчості України, член Національної спілки художників України та Національної спілки майстрів народного мистецтва України. Очолює Полтавський обласний осередок НСМНМУ.

Чимало наукових робіт присвячено відродженню регіональних особливостей полтавського

Рис. 1. Полтавський розпис (автор Ю. Мохірева)

Рис. 2. Петриківський розпис (автор Т. Гарькава)

Рис. 3. Розпис (автор Л. Орел)

Рис. 4. Розпис (автор Н. Беркута)

Рис. 5. Розпис (автор С. Колодяжна)

Рис. 6, 7. Розписи (автор Г. Матвієнко)

декоративного розпису. Мистецтвознавці зазначають унікальну технологію малювання, проте аспект формування творчого потенціалу студентів-дизайнерів засобами візуального мистецтва досі залишається досконально не розробленим.

На жаль, вирвані з традиційного контексту етнокультури художньо-образні засоби декоративно-ужиткового мистецтва втрачають свою значимість і лише створюють ілюзію приналежності до культури. Проте полтавський орнамент можна використовувати в сучасному мистецтві, наприклад в книжках, листівках, тощо. Він є універсальним та має своє символічне значення.

За технікою, полтавські розписи мають схожість з малюванням на глиняних виробах Трипілля. Порівнявши орнаментальні схеми трипільської мальованої кераміки та розписів дерев'яних побутових виробів XVIII- початку XX ст., можемо спостерігати багато спільного. По-перше, елементом, що часто зустрічається на трипільських узорах, є солярний знак – втілення Сонця. Найбільш розповсюдженим елементом давніх полтавських розписів є «яблуко» – червоний круг з різними варіантами внутрішнього заповнення.

Рис. 8. Розпис (автор Н. Сташкевич)

Пізніше уособленням Сонця в полтавських розписах, поруч з «яблуком», стали «квітка» та синтезований елемент «яблуко» – «квітка» (рис. 8).

По-друге, одним з найуживаніших мотивів на полтавських дерев'яних мальованих виробах є «бігунці» та «бордюри», подібні до трипільських спіралей, та полтавські «віночки» – переосмислені трипільські «сварги». Тобто, можна простежити розвиток малярського мистецтва в Україні від початку зародження культури на території нашої держави і до сьогодення (Сапура, 2015: 109).

Щодо образності в дизайні, то виразність форми виробу відноситься до його змісту обов'язково в емоційному плані. У цьому випадку йдеться про емоційно-естетичну оцінку світлі відповідних суспільно-естетичних ідеалів. Дизайнер повинен чітко та максимально повно сформулювати завдання виробу. Образність характеризується також авторським баченням, поясненням поставленого естетичного завдання до твору (Луцан, 2009: 91)

Висновки. Отже, формування творчого потенціалу майбутнього дизайнера відбувається задовго до навчання у ВНЗ. В останні роки інтерес до відродження полтавського розпису зростає. Видаються календарі, проводяться майстер – класи, організовуються виставки.

Здобувач вищої освіти повинен бути обізнаним з візуальним мистецтвом своєї країни, мати уявлення, що одних мазків пензлем замало, має бути внутрішнє наповнення. Встановивши закономірності тенденції розвитку та принципи використання художньо-образних засобів полтавського

розпису в реаліях нашого часу, можна констатувати, що культурні цінності мають виключно суспільне значення. Приміром, однією з тенденцій є спроби стилізації та формалізації розпису, які використовуються в дизайні. Насамперед, творчий потенціал студентів-дизайнерів формується засобами візуального мистецтва. Використовуючи елементи розпису, необхідно розуміти сутність сучасного етнодизайну і дотримуватись традицій.

Метою полтавських майстрів є навчити інших людей прийомам і головним елементам полтавського розпису, донести знання про орнаментальну композицію зображувальних форм, розвивати естетичний смак, а також показати мистецтво й історію рідного краю.

Новітня інтерпретація полтавського розпису розвивається різноманітними шляхами. Масштабне завдання лежить на майстрах і майстринях, щоб традиція розпису передавалась і розвивалася. Дуже важливо зберегти своє минуле, щоб сміливо створювати майбутнє, що лежить на плечах майбутніх дизайнерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Захарчук–Чугай Р., Антонович Є. Українське народне декоративне мистецтво. Київ : Знання, 2012. 342 с.
2. Ілля. В. В річищі Високого стилю чи поза ним. Основа, 1993. 31 с.
3. Кара-Васильєва Т., Чугусова З. Декоративне мистецтво України XX століття. У пошуках «великого стилю». Київ : Либідь, 2005. 280 с.
4. Луцян Н. Декоративно – прикладне мистецтво та основи дизайну: навч. посібник. Київ : Слово, 2009. 172 с.
5. Мохірева Ю. Методика оволодіння базовими елементами полтавського художнього розпису. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2006. № 11. С. 455.
6. Мохірева Ю. Навчання студентів використанню традиційних складових полтавського художнього розпису в етнодизайні. *Молодь і ринок*. 2010. № 11. С. 78–83.
7. Мохірева Ю. Цей мальований світ: навч. посібник. Полтава-Київ : Афіша, 2003. 14 с.
8. Налуко В. І. Культура і побут населення України : навч. посібник. Київ : Либідь, 1993. 18 с.
9. Петриківка: Альбом репродукцій. Дніпро : Дніпрокнига, 2004. 216 с.
10. Плазовська Л. Декоративне мистецтво в практиці вчителя образотворчих дисциплін: навч. посібник. Київ : Кондор, 2013. 258 с.
11. Сапура О. Народні художні промисли України. Київ : ПП «Агенство розповсюдж. друку», 2015. 256 с.
12. Українські народні пісні в записках Осипа Тарафедора Борянських. Київ : Наук. думка, 1978. 148 с.
13. Щербаківський В. Українське мистецтво: Вибрані неопубліковані праці. Київ : Либідь, 1995. 114 с.

REFERENCES

1. Zakharchuk–Chuhai, R., & Antonovych, Ye. (2012). *Ukrainske narodne dekoratyvne mystetstvo* [Ukrainian folk decorative art]. Kyiv. Znannia – Kyiv: Knowledge. [in Ukrainian].
2. Illia, V. (1993). *In the river of High style or outside it* [In the river of High style or outside it]. Kyiv: Osnova – Kyiv: Basis. [in Ukrainian].
3. Kara-Vasylieva, T., & Chuhusova, Z. (2005). *Dekoratyvne mystetstvo Ukrainy XX stolittia. U poshukakh «velykoho styliu»* [Decorative art of Ukraine of the 20th century. In search of «big style»]. Kyiv : Lybid – Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
4. Lutsian, N. (2009). *Dekoratyvno – prykladne mystetstvo ta osnovy dyzainu: navch. Posibnyk* [Decorative – applied art and the basics of design: teaching. manual]. Kyiv : Slovo. – Kyiv : Word. [in Ukrainian].
5. Mokhireva, Yu. (2006). *Metodyka ovolodinnia bazovymy elementamy poltavskoho khudozhnoho rozpysu* [Methodology of mastering the basic elements of Poltava artistic painting]. Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems. [in Ukrainian].
6. Mokhireva, Yu. (2010). *Navchannia studentiv vykorystanniu tradytsiinykh skladovykh poltavskoho khudozhnoho rozpysu v etnodyzaini* [Teaching students to use traditional components of Poltava artistic painting in ethnodesign]. Molod i rynok –Youth and the market. [in Ukrainian].
7. Mokhireva, Yu. (2003). *Tsei malovanyi svit: navch. Posibnyk* [This painted world: teaching. manual]. Poltava-Kyiv : Afisha – Poltava-Kyiv : Poster. [in Ukrainian].
8. Naluko, V. I. (1993). *Kultura i pobut naselennia Ukrainy : navch. Posibnyk* [Culture and life of the population of Ukraine: academic. manual]. Kyiv : Lybid – Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
9. *Petrykivka: Albom reproduktsii*. (2004) [Petrykivka: Album of reproductions]. Dnipro : Dniproknyha – Dnipro : Dniprobook. [in Ukrainian].
10. Plazovska, L. (2013). *Dekoratyvne mystetstvo v praktytsi vchytelia obrazotvorchykh dystsyplin: navch. Posibnyk* [Decorative art in the practice of a teacher of visual arts: teaching. manual]. Kyiv : Kondor – Kyiv : Condor. [in Ukrainian].
11. Sapura, O. (2015). *Narodni khudozhni promysly Ukrainy* [Folk artistic crafts of Ukraine. Kyiv]. Kyiv : PP «Ahenstvo rozpovsiudzhennia druku». – Kyiv : PE «Distribution Agency. Print». [in Ukrainian].
12. *Ukrainski narodni pisni v zapyskakh Osypa Tarafedora Borianskykh.* (1978). [Ukrainian folk songs in the notes of Osip Tarafedor Boryanskyi]. Kyiv : Naukova dumka. – Kyiv: Scientific Thought. [in Ukrainian].
13. Shcherbakivskyi, V. (1995*). Ukrainske mystetstvo: Vybrani neopublikovani pratsi* [Art: Selected Unpublished Works]. Kyiv : Lybid – Kyiv : Lybid. [in Ukrainian].

УДК 37.01
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-41

Зоріслав МАКАРОВ,
orcid.org/0000-0002-6906-8340
кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри історії України та філософії
Вінницького національного аграрного університету
(Вінниця, Україна) logomar@ukr.net

Олександра БІЛОУС,
orcid.org/0009-0007-8457-2223
студентка ІІ курсу факультету обліку, фінансів та аудиту
Вінницького національного аграрного університету
(Вінниця, Україна) bilousolexandra17@gmail.com

ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ЗА ДОБИ ІНТЕРНЕТУ: ОСВІТНІ ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Розхоже визначення людини як принципово вільної істоти передбачає обтяжливий обов'язок її постійного формування на родовому рівні і самореалізації – на індивідуальному рівні. Проте кожна історична доба виявляє нові обставини виконання та обґрунтування цього обов'язку, диктовані іншим типом цивілізації та антропологічними тенденціями в ньому. Цілком можливо, що свідомість сучасної молоді перебуває під визначальним стихійним або організованим впливом інформаційних технологій, що відтак потребують досліджень засобами не лише статистичного й функціонального аналізу соціальних наслідків та перспектив, а й філософської рефлексії, психологічного аналізу, педагогічного експерименту.

У даній статті переслідується мета експлікації альтернативних шляхів засвоєння молодим поколінням початку XXI століття комунікативних, пізнавальних та світоглядних можливостей, що несуть із собою сучасні інформаційні технології. На матеріалі психології пізнання, соціології інтернет-навігації та новітніх засобів загальної освіти проводиться феноменологічний аналіз основних ознак віртуалізації повсякденної свідомості, встановлюється її антропологічна перспектива, оцінюється її сумісність з існуючою дидактикою та окреслюються засоби її філософської концептуалізації.

В результаті проведеного дослідження виявляються і теоретично обґрунтовуються ознаки позитивного та негативного впливу інформаційних технологій на людську природу та теперішнє молоде покоління, зокрема. Оцінюються підстави та межі ефективності традиційних психотерапевтичних напрямів подолання адиктивної поведінки і особистісних новоутворень на тлі новітніх антропологічних феноменів інформаційної доби – ризоматичного мислення, симбіозу прагматизму і гедонізму в особистісній спрямованості молоді, тимчасової та позасоціальної особистісної ідентифікації, переважання «негативної» свободи, актуалізації надпредметних особистісних навичок (soft skills).

На основі розглянутих емпіричних досліджень вікової та педагогічної психології виокремлюються перспективні напрями розв'язання проблеми інтернет-залежності за рахунок виявлення новітніх педагогічних форм та засобів розвитку та самореалізації особистості – гіпертекстових технологій добору, співавторства і систематизації навчальної інформації. Результати дослідження можуть слугувати моделлю взаємодії дидактичних розробок інформатизації сучасної освіти і спеціалізованих психологічних досліджень особистісної структури інтернет-залежності та бути використані в організації освітнього процесу у загальноосвітній та вищій школі за інформаційної доби.

Ключові слова: *інформаційна доба, адикція, гнучкі вміння, інтернет, особистісно орієнтована освіта, гіпертекст.*

Zorislav MAKAROV,
orcid.org/0000-0002-6906-8340
PhD of Philosophy,
Senior Lecturer at the Department History of Ukraine and Philosophy
Vinnytsia National Agrarian University
(Vinnytsia, Ukraine) logomar@ukr.net

Olexandra BILOUS,
orcid.org/0009-0007-8457-2223
2rd year Student at the Accounting, Finance and Audit Faculty
Vinnytsia National Agrarian University
(Vinnytsia, Ukraine) bilousolexandra17@gmail.com

PERSONAL DEVELOPMENT IN THE AGE OF THE INTERNET: EDUCATIONAL CHALLENGES AND PROSPECTS

The common definition of a person as a fundamentally free being implies the burdensome duty of his constant formation at the generic level and self-realization at the individual level. However, in order to fulfill and substantiate this duty, each historical epoch reveals new circumstances dictated by a different type of civilization and anthropological trends in it. It can be assumed that the spontaneous or organized influence of information technologies on the consciousness of modern youth is so deep that, in addition to structural and functional studies of its social consequences and promising opportunities by means of statistical analysis, it requires philosophical reflection, psychological analysis and pedagogical experiment.

This article pursues the goal of explaining alternative ways of assimilation by the young generation of the beginning of the XXI century of communicative, cognitive and worldview opportunities that modern information technologies bring with them. A phenomenological analysis of the main signs of the virtualization of everyday consciousness is carried out on the basis of the psychology of cognition, the sociology of Internet navigation and the latest means of general education. As a result, its anthropological perspective is established, its compatibility with existing didactics is assessed, and ways of its philosophical awareness are outlined.

In the general conclusion of the conducted research, signs of positive and negative impact of information technologies on human nature and the current young generation are identified and conceptually substantiated. The grounds and limits of the effectiveness of traditional psychotherapeutic directions for overcoming addictive behavior and personal neoplasms are evaluated against the background of the latest anthropological phenomena of the information age – rhizomatic thinking, the symbiosis of pragmatism and hedonism in the personal orientation of young people, temporary and extra-social personal identification, the predominance of «negative» freedom, the actualization of extra-subjective personal skills (soft skills).

On the basis of the considered empirical studies in age and pedagogical psychology, effective directions for solving the problem of Internet addiction are identified in connection with the latest pedagogical forms and means of personality development and self-realization – hypertext learning technologies. The results of the study can serve as a model of the interaction of didactic developments in the informatization of modern education and specialized psychological studies of the personal structure of Internet addiction and can be used in the organization of the educational process in general education and higher education in the information age.

Key words: *information age, addiction, soft skills, Internet, personally oriented education, hypertext.*

Постановка проблеми. Останнім часом роль інтернет-мережі і пов'язаних з нею технологій настільки зросла, що стала асоціюватись зі структурними змінами як людської діяльності, так і власне її суб'єктів. У першому наближенні йдеться про становлення нових комунікативних практик і підпорядкування ним послідовності когнітивних дій, інтенсивності та часового розподілу відповідних психічних станів – усього того, що дозволяє розцінювати їх як елементи новітніх компетентностей, необхідних для отримання соціального досвіду.

Під впливом медіа-вимог, дизайнерських стилів, мережевого етикету початковий технологічний стрибок у інформатизації з її комунікаційними можливостями входить у нормативні рамки суспільного життя і переносить свій вплив із засобів діяльності на ціннісні пріоритети її учасників. Враховуючи, що теперішнє населення планети сумірне за чисельністю з усіма попередніми поколіннями, а частка молоді, що сприймає новітнє інформаційне середовище існування як цілком природне, у ньому постійно зростає, переваливши за чверть, можна очікувати глобального оновлення таких антропологічних феноменів, як свобода, совість, творчість, інтерес, афіліація, ідентифікація…

Проте замість розширення додатків вихідного антропологічного й соціокультурного проєкту homo faber як людини, що мала *творити* власний світ, за постіндустріальної доби цілком можлива актуалізація гіршого зі сценаріїв альтернативного проєкту homo ludens як людини, що разом з утилітарними турботами позбавляє себе соціальних обов'язків та моральної відповідальності. Принаймні граничне розширення застосувань інформаційних технологій як більш чи менш доцільних та амбівалентних *засобів*, несе із собою не лише переваги, а й певні *ризики*, що потребують оцінки та профілактики.

Аналіз досліджень. Попри існуючі філософсько-антропологічні та соціально-психологічні *дослідження* стилю мислення, обумовленого інформаційними технологіями та електронними кому-

нікаціями, представлені в роботах М. Кастельса, Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі, Ю. Крістевої, Д. Лайона, У. Бека, Дж. Коулмена, М. Бернштейна, Д. Болтера, С. Берковіца та ін., формування особистості нового покоління за умов безпрецедентного впровадження інформаційних технологій ще не отримало систематичного висвітлення та теоретичного обґрунтування. Натомість перспективними виглядають *часткові* моделі того, як формовані новітніми технічними чинниками стилі мислення відбиваються на особистій екзистенції молодого покоління.

Зокрема, поширені симптоми індивідуальної психологічної залежності, що супроводжують практичну реалізацію зазначених вище компетентностей, лише для старшого *покоління* можуть бути представлені як наслідок недостатньої діджитальної культури і вивчатись в аспектах інженерної психології, охорони праці та психотерапії. Для молодшого ж – вони вимагають якогось прогресивного alter ego надмірної і переважно грайливої відданості інформаційним технологіям та комунікаціям, аби спрямувати його мотивацію та компетентності в суспільно значуще та освітньо випробуване річище. Досить відзначити, що виразна соціологія покращення цифрових компетентностей в Європі через інтенсифікацію дистанційного навчання під час пандемії Covid-19 не засвідчила значних змін у змісті чи методах навчання (Bottino, 2021: 189–190).

Деякий ресурс цього рівня дослідження становлять результати різнобічного аналізу інформатизації сучасної освіти, представлені в прикладних роботах В.Ю. Бикова, М.І. Жалдака, О.В. Коляси, М.Д. Култаєвої, В.В. Олійника, Є.С. Полата, Х. Блом, Р. Боттіно, Р. Шюрер та ін. Водночас їх дидактична спеціалізація залишається віддаленою від медико-психологічних кореляцій, рекомендацій та інструментарію дослідників інтернет-залежності (Т.М. Вакуліч, О.М. Немеш, О.І. Скоробогатська, Я.В. Хміль, Д.Дж. Кусс, О. Лопес-Фернандес, Ф. Салічеті, К.С. Янг та ін.), потребуючи певного програмного узгодження.

Мета статті – визначити антропологічні тенденції, що складаються в сучасному інформаційному суспільстві, та на матеріалі впливу інформаційних технологій на свідомість та світогляд молодого покоління з'ясувати перспективні напрями подолання проблеми інтернет-залежності на основі новітніх педагогічних форм та засобів розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу. Принаймні з просвітницьких часів раціональна критика культури і цивілізації виявляє неоднозначність їхнього співвідношення: усі вигоди вдосконалення людського життя *благами* цивілізації можуть перекреслюватись їх частковим розумінням. В часи панування новітніх інтелектуальних технологій ця суперечність виявляється передусім у підпорядкуванні семантики комунікації інструментам медіа-репрезентативності і усвідомлюється в *постструктуралістській* тезі про надмірне знакове опосередкування матеріального світу та доцільних відносин у ньому. Інакше кажучи, *засоби* передавання інформації, надаючи спочатку функціональні критерії оцінки будь-якого змісту та ефективні шаблони людської поведінки, згодом переймають роль *мети* їхнього створення.

У людській свідомості обсяг, легкість відтворення і темпи оновлення інформації заломлюються в такому вияві віртуальності, як континуум нескінчених інтерпретацій, що важко узгоджуються з діахронним виміром особистісного начала (Castells, 2010). Звідси походять трансформації психології *інтересу*: якщо його традиційний зміст включав усвідомлення вихідної особистісної туги за буттям, що мало вхоплюватись у новому нагальному знанні, то сучасний – частіше обмежується нестійкими чуттєвими формами тамування спонтанної нудьги. Окрім надмірних витрат часу такий спосіб пізнання призвичаює нове покоління homo ludens до ототожнення креативності з примхливістю, грайливістю або девіантністю. Зрештою, цей зсув дається взнаки у поширеній оцінці сучасного молодого покоління в антипросвітницьких характеристиках регресії до неповноліття (Єрмоленко, 2016–2017).

Коли, наприклад, при підготовці реферату з'являється можливість замінити методичне планування змісту і почергове гортання книг та журналів «цифровим наративом» з довільно обраних сайтів, його логіка набуватиме більш чи менш поверхневих і безладних рис колажу (К. Леві-Брюль, К. Леві-Строс, Р. Барт), мозаїки (А. Моль, Ю. Кристева), кліпу (Е. Тоффлер) або ризоми (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі). Спочатку відповідний спосіб референції та репрезентації реальності був сміливою антитезою арборесцентної (деревовидної) ієрархії структур, де питомий обсяг усіх значень уже розподілено на родові, видові та індивідуальні, так що суб'єкту пізнання залишалось відтворювати їх у знанні та висновувати зміст усіх його «білих плям» за допомогою формальної логіки, історії, граматики чи, скажімо, абеткового порядку. Постструктуралістське скидання усіх цих налаштувань означало скасування серед елементів знання якихось привілеїв, а з ними – природне «заростання» у смислових зв'язках генетичного центру та бінарного упорядкування (Мерфі, 2003).

Однак за емансипацією від спонтанно чи навмисно усталених структур приходить потреба

відновлення їх особисто значущої *цілісності*, що при недостатності соціального досвіду (щонайменше, словникового запасу) часто сприймається суб'єктом пізнання як тягар відповідальності. «Здобувачі освіти отримували затверджені карти руху їхніх думок та алгоритмів дій. Сьогодні вони мають отримувати досвід прокладання власних нових маршрутів в інформаційному хаосі, щоб, пов'язуючи між собою елементи певним чином, перетворити його на зрозумілу собі та іншим структуру» (Лях, Лукашенко, Усик, 2021: 190–191). Проте на відміну від традиційних ієрархічних класифікацій та односторонніх каузальностей арборесцентної моделі мислення нова *логіка* не отримує визнання в *освіті* і попри невпинну діджиталізацію останньої в різних свідомостях складається по-своєму – від кластерного аналізу до хаотичних асоціацій («mind wandering»).

Зазвичай їй відводиться роль супутнього фактору індивідуального режиму засвоєння культурної *спадщини*, що традиційно визначається через офіційні освітньо-програмні переліки знань та компетентностей і закріплюється іншими засобами технологізації освіти – відео- та аудіоматеріалами, вебінарами, гіпертекстовими та гіпермедійними системами, комп'ютерними алгоритмами, віртуальними світами тощо (Франчук, 2017).

Однак в такому випадку отримані від сполучення поетапної інтелектуалізації і динамічної наочності переваги для розвитку особи часто нівелюються забуванням нею усього некритично засвоєного. Навіть більше, під поверхнею цих інноваційних засобів консервативна основа предметного навчання непомітно привносить в структуру мислення та інформативний простір вибірковість *прагматизму*, що шукає наочні й практичні додатки, або *гедонізму*, що вимагає швидкої посильності та ірраціональної прийнятності.

Окрім ризиків профанації справи, вкорінення невігластва, спотворення мотивації та почуттів, що, зрештою, призводить до марнотратства ресурсів, подібний компроміс не сприяє попередженню такого злободенного наслідку низької культури нового не-деревовидного мислення, як «інтернет-залежність» (IAD). Після діагностичних розвідок американського психіатра А. Голдберга усе більше фахівців відзначають негативний вплив цього розладу поведінки на різні сфери життя молодої людини – від соціальної активності до здорового сну (Saliceti, 2015).

При цьому симптоматика хворобливих випадків, з одного боку, схожа на ознаки *традиційної* залежності від азартних ігор та психоактивних речовин – перепади настрою, абстиненція, рецидиви, конфліктність тощо (Kuss & Lopez-Fernandez, 2016). А з іншого боку, порівняно, наприклад, з телевізійною, яка уже давно продемонструвала спроможність видовищ замінювати собою реальність, ця залежність різноманітніша за контентом і комунікаційними можливостями.

Зокрема, за допомогою псевдонімів та аватарів *учасник* мережевого спілкування може виконувати безліч анонімних ролей, доповнюючи права або ж звільняючи себе від зобов'язань свого дійсного суспільного статусу. На перший погляд, це дозволяє легко знаходити референтні групи, переходити між різними субкультурами, зав'язувати й розривати спілкування, набувати медіа-популярності чи організовувати ботівські, хакерські та інші альтерсоціальні дії. Проте у відповідь він найчастіше отримує таку ж симуляцію «особистих» реакцій та «позитивних» цілей, психологічне задоволення від яких доводиться надолужувати *екстенсивно* – нескінченним розширенням кола пошуків, повторенням вдалих сеансів та компенсацією шаблонного змісту естетичною силою вражень від його форми (наприклад, подовження лінійки спливаючих емодзі).

Не здогадуючись, що зворотний зв'язок у мережевих системах підпорядковується статистичним алгоритмам і здатністю комп'ютерних програм накопичувати досвід минулих сеансів для покращення адресації пошуку інформації (Big data), затятий комунікатор віртуальних мереж водночас отримує звуження інформаційного *горизонту* і обмежені ним «хибні» потреби. Як наслідок, соціологія інтернет-таймінгу свідчить, що попри істотне зростання Інтернету в ролі джерела навчальної інформації, значна частка витрат часу юних користувачів не пов'язана з доцільним *пошуком* інформації. Натомість усепоглинаюча зайнятість соцмережами та месенджерами не в останню чергу викликана розважальним ігровим, аудіо- та відео-контентом (Хміль, 2021).

Традиційні рекомендації щодо подолання накопичуваної в такий спосіб інтернет-залежності (IAD) передбачають розгортання когнітивних і поведінкових терапевтичних заходів переважно в індивідуально-психологічному або сімейно-груповому плані – не забороняти прямо, інформувати про успішні приклади, диференціювати інтернет-додатки, пропонувати реструктуризацію дозвілля, змінювати стереотипи поведінки та звичного оточення, вживати антипсихотичні та антидепресантні препарати і т.д. (Скоробогатська, 2019). Зрештою, головним ресурсом зцілення при цьому виступає вплив на передумови життя, достатньо інтенсивний та конкретизований, аби активізувати

природні спонуки людської поведінки – постійно діючі мотиви щастя, самореалізації, соціальної ідентифікації тощо.

Проте вивільнений в такий спосіб вітальний імпульс повинен отримати продовження в загальніших інституціональних ініціативах і, зрештою, в більш конструктивних способах мислення і морального самоусвідомлення. Але за умов постструктуралістської децентрації та фрагментації суспільства матриця моральної самоідентифікації особи переноситься з *соціальних* спільнот та інститутів на *споживчі*, які знову ж таки виявляють все більшу залежність від новітніх засобів комунікацій.

Ще у другій половині XX ст. у розвинених країнах, де розвиток інформаційних технологій втягнув до своєї орбіти політичні інститути та демократичні процедури, стало помітним, що власне морально-політичні доцільності повинні проходити щільний фільтр технічних засобів (Lyon, 1988). А сьогодні традиційні культурні *опозиції*, на зразок добра – зла, прогресу – занепаду, порядності – підступності або любові – ненависті часто виглядають не структурами одвічної людської природи, а функціями колишньої організації суспільних зв'язків та знакових систем.

Актуальна ж конфігурація людського життя, що стає «природною» для нового покоління, сприяє більшій успішності *прагматичних* або *гедоністичних* розрізнень, на зразок, like – dislike, friend – enemy. Щонайменше, моральна свідомість отримує від них основу для вироблення моральних кодексів, в яких табуюються певні види поведінки (агресія, створення фейків, маніпуляція, реклама). Більш змістовні цінності, традиційно формовані через соціальну самоідентифікацію і стабільну опору на владні та економічні відносини просторово розгалужених соціальних структур, у нетрях мережевих спільнот вкладаються в *нові* формати, на зразок, інформаційної актуальності, ідеологічної згуртованості та психологічного комфорту (Култаєва, 2020).

Через впливи мультимедійних та мережевих технологій не лише на комунікативні практики, а й на внутрішній світ людини, інформаційна доба несе із собою кардинальні зміни в структурі людського буття. Більшість тенденцій, що складаються, мають *амбівалентний* за своїми наслідками характер: релятивізації суспільної приналежності / розщеплення особистісного начала, залучення до мережевого етикету / форматування живого спілкування, керування медіа-репрезентативністю професійного продукту / інструменталізації авторської творчості й уніфікація духовності… Однак навіть вони, насправді, складаються у *статистичний* спосіб і не виключають конструктивних можливостей для особистісного вибору і самореалізації (Хміль, 2012).

Навіть більше, відповідні навички висуваються до основи *комунікативної* освітньої парадигми, в якій розум і увесь морально-етичний горизонт буття людини не лише застосовується, а й формується в перекроюваному діджиталізацією публічному просторі (Єрмоленко, 2019).

Парадоксальним чином орієнтування у такому просторі реактуалізує освітню програму Дж. Дьюї, вироблену на межі XIX–XX ст. для подолання соціально-професійних перегородок і надалі реалізовану в низці педагогічних концепцій – «ситуативного пізнання», «дослідницького навчання», «соціального конструктивізму», «компетентнісного підходу» тощо (Bulle, 2018). Якщо на хвилі індустріалізації ця програма дозволяла виокремити практично орієнтовану освіту із суто когнітивної, то за нашого постіндустріального «суспільства ризику» (У. Бек) її часто розцінюють як відгук на інший запит ринку праці – у адаптивності замість кваліфікованості (Piqué & Carlet, 2012).

Втім, в ній можна розгледіти й тенденцію до звільнення людини від диктату знакової *реальності*, що завжди плекала безособові когнітивні здатності (hard skills), в бік *над*предметних особистісних (soft skills). До останніх зараховують вміння самостійно вчитись, пристосовуватись до нових умов, контролювати час, налагоджувати зв'язки, співчувати комунікаторам, переносити стрес і т.ін., але в нашому контексті впливу віртуальної реальності на свідомість їх прийнято узагальнювати до чотирьох – критичності, кооперативності (колаборативності), комунікативності, креативності. На відміну від знання мов або технічної кваліфікації такі компетентності важко вимірюються та не репрезентуються дипломом: більшою мірою вони залежать від особистого досвіду, лідерських амбіцій, кола спілкування, стильового різноманіття, емоційного реагування тощо (Биков та ін., 2017: 115–126).

Зчепленість «гнучких вмінь» між собою визначає стратегію їх розвитку від налагодження групової роботи (дискусій, статистичного моделювання, лабораторних проєктів) до критичної самооцінки її результатів для особистого життєвого успіху. В такий спосіб вступатимуть у взаємодію суспільний і особистий досвід, стимулюючи процеси самоусвідомлення в комунікативному, когнітивному і моральному аспектах (Почуєва, 2019).

Так, *критичність* як здатність міркувати над певною предметною чи персональною інформа-

цією на предмет логічного зв'язку між її загальними підставами і практичними наслідками лише в деяких випадках може бути забезпечена нормативними знаннями про мислення – правилами проведення аналізу та побудови умовиводів, висунення та перевірки гіпотез, статистичних оцінок і т.д. Як свідчить шкільний досвід, будь-яка дидактична інтенсифікація суто когнітивного навчання виявляється малоефективною, якщо учню бракує критичних схильностей – відкритості розуму, свободи духу та готовності бути об'єктивним у дискусіях (Mihail, 2022).

Саме критичність дозволяє виявляти *інтуїтивні* схеми обробки інформації, на зразок повсякденних евристик або когнітивних упереджень, та викривати *психологічні* чинники впливу, на зразок ідеологій або маніпуляцій. Адже такі схеми і чинники не експлікуються в аналітичних послідовностях, нерідко змушуючи наївну особу ігнорувати заперечні або менш ефектні свідчення на користь тих, які повністю підтверджують її «власну» точку зору (Надурак, 2022).

Імунітет проти них найкраще виробляється не стільки засвоєнням безлічі прикладів та рекомендацій, скільки досвідом *кооперативної* роботи, що потребує різнорідних ресурсів для створення доцільних проєктів, навичок розподілу між сторонами кооперації ділянок відповідальності і належного інструментарію, а також плекання конкурентних переваг у презентації результатів роботи. Відтак першочерговим об'єктом коригуючого впливу фахівців повинні стати не стільки вищі особистісні структури, на зразок, спрямованості або «Я-концепції», для яких зазвичай зберігають пріоритет традиційних форм й методів освіти, скільки комунікативні та організаційні *спроможності*, брак яких найбільше корелює з рівнем інтернет-залежності (Вакуліч, 2007).

В роботі з ними не варто обмежуватись *поза*-цифровим спілкуванням: досить ефективними можуть бути онлайн-платформи, на зразок Go-Lab, з проведення віртуальних експериментів, інтерактивного моделювання чи навіть електронні ігри, розраховані на негайний багатосторонній симуляційний ефект від правильних чи неправильних рішень. Справа в тому, що іншим боком горезвісного віртуального ескапізму виявляється долучення до *інструментів* і соціально значущих *символів* інформаційної комунікації, що підлягають спрямуванню в конструктивне річище оновлених «гнучкими компетентностями» засобів загальної освіти. Зокрема, згадані вище *не*дерево-видні види мислення виявляються сумірними із впорядкуванням змісту у навчальні *кейси* образної, аналітичної, лінгвістичної, історичної, соціокультурної, практичної інформації, а сприятлива для них форма дистанційних дебатів та тренінгів володіє *ресурсом* афіліації, соціального досвіду та винагороди, що відмежовує психологічний рівень інтернет-залежності від клінічного (Young, 2011).

Іншим функціональним аналогом ризоматики є притаманний інтернет-сторінкам мережевий *гіпертекст*, що на відміну від літературних виносок лінійного тексту (та ієрархічного гіпертексту як одного з його електронних аналогів) постійно гілкується за рахунок крос-референтних посилань. Завдяки останнім *читач*, призвичаєний до інтернет-пошуку без посередників, може самостійно обирати послідовність переходу між складовими та суміжними смисловими одиницями і відтак певною мірою визначати їх загальну структуру, наскільки підсумкове розуміння тексту забезпечується достатніми особистими параметрами концентрації уваги і оперативної пам'яті (Schurer et al., 2023).

В дидактичних формах подібного читання перша *сторона* (вчителі або тьютори) може запропонувати елементарний лінійний текст, з тим щоб інша визначала місця і форму активних кореляційних виносок-посилань або ж інтерактивно редагувала їх наповнення (семантизацію), створюване третьою стороною (іншим здобувачем освіти або незалежним оцінювачем). Накопичувані в такий спосіб «підсвітки» (гіперпосилання) щонайменше створюватимуть систему *нагадувань* для засвоєння, повторення або екзаменування запланованого першою стороною визначеного обсягу когнітивних одиниць (лексики, персоналій, хронології, правил, алгоритмів, нормативних положень, статистичних зведень, структурно-логічних схем, анімації, літератури тощо).

Звідси походить *переконання* багатьох фахівців у тому, що інтерактивні гіпертекстові освітні технології більш виправдані в другу чергу – коли здобувачі освіти уже засвоять базові відомості у менш віртуальний спосіб і будуть готові до збільшеного когнітивного навантаження. Саме тоді у них з'являється компетентність, керована увага і сильна мотивація для того, щоб скористатись найбільшими перевагами гіпертексту – впорядкуванням різнорідних даних; комбінуванням текстових даних з графічними, візуальними або звуковими; мобільним коментуванням і самооцінкою в групах тощо (Коляса, 2021).

Деяке заперечення зазначеного переконання виникає з огляду на моделювання *динаміки* семантизації гіпертексту: якщо традиційне формування інтересу передбачало почергове долучення до осо-

бистого розуміння елементів тексту аналітичного, лінгвістичного, історичного, соціокультурного й практичного *значень* з відповідним ієрархічним ускладненням структури особистості, то сучасне більше переймається різноманіттям способів їх отримання – за комунікативними каналами, середовищами, ідентичностями тощо – в загальному обсязі взаємно перетікаючих під поверхнею гіпертексту значень. «Чати, е-мейл, блоги, форуми, відео-спілкування, телефонія, діалоги "лицем до лиця" та всі інші типи комунікаційних модальностей – кожен з них по-своєму висвітлює певні аспекти вираження "Я" та особистісної ідентичності, в той же час приховуючи інші. "Я", виражене в одній модальності, не обов'язково є глибшим, більш реальним чи аутентичним, аніж "Я", виражене в іншій» (Немеш, 2017: 130).

Так чи інакше, нарощення особистого *досвіду* електронного моделювання лінгвістичних та семантичних значень сприятиме самостійному поводженню з ключовими словами та субтекстами вихідного гіпертексту (прямі повтори, перефразування, вставки, вилучення, перестановки і т.д.) і сприятиме зменшенню принадливості безладної інтернет-навігації та споживання суто розважального контенту мереж. Необхідні для конверсії інтернет-залежності у soft skills самодисципліна й відповідальність у молодої людини виробляється, коли вона починає задіюватись у доборі, таймінгу і оформленні предметного змісту навчальної тематики, виходячи із розуміння його соціокультурного контексту та власних інтересів. В поєднанні з ефективним адмініструванням освітній *діалог*, коли жодна сторона не претендує на апріорний інтелектуальний зміст і привілейовану моральну позицію, може увійти в резонанс з постіндустріальними тенденціями посилення самокерування процесом соціалізації і персонального вдосконалення через різні форми безперервності, проблематизації і перекваліфікації освіти.

Вихідний досвід такого навчання накопичений у реабілітаційних програмах, роботі з повернення пенсіонерів до активного соціального життя та корекційній педагогіці. Він свідчить, що роль систематизатора офіційно пропонованого дидактичного змісту і активатора його форм при цьому зазвичай перебирали на себе професійна траєкторія або особливі потреби особи (Гокунь, 2004).

Висновки. Порівняно з ровесниками XX століття багато сучасної молоді завдяки призвичаєнню до електронних технологій занурено у значно більший вирій інформації, що потребує для її освоєння, структурування та застосування, щонайменше, інакших компетентностей. За умов інформаційної цивілізації на передній план таких спроможностей висуваються неспеціалізовані особистісні (soft skills), що дозволяють швидко переключатись з одних галузевих проєктів на інші, мислити та приймати рішення у проблемних ситуаціях та форс-мажорних обставинах, пристосовуватись до змінного складу комунікативної спільноти та успішно реалізовувати себе в конкурентних умовах ринку праці.

Як виявив аналіз, специфічні *умови* формування та затребуваності таких «гнучких вмінь» є амбівалентними і за стихійного впливу здатні викликати негативні тенденції в соціалізації нового покоління. Зокрема, відставання в осмисленні та асиміляції навичок ризоматичного поводження з інформацією через консервативні навчальні форми у закладах освіти не сприяє зростанню рівня рефлексивно-психологічного досвіду молоді, потураючи проблемам інтернет-залежності або надто вибіркової самоосвіти. В особистісній перспективі це стає психологічною підставою зведення двосторонніх форм інтернет-комунікації до пасивного вебсерфінгу, а також розвитку ігроманії та інших видів інформаційно-технологічної залежності.

Традиційні психотерапевтичні напрями їх подолання недостатньо враховують істотне антропологічне значення новітніх засобів комунікації, їх визначальний вплив на вищі особистісні структури молодої людини, залишаючи їх у віданні традиційних форм спілкування й корекції. Натомість серед освітніх *практик*, здатних налаштувати ризоматично мислячу та інформаційно заангажовану людину на конструктивне сполучення традиційної культурної спадщини з новими технологічними можливостями інтернету і діджитальної культури, слід відзначити взаємопов'язані кооперацію освітніх сторін і персональну диференціацію освітнього контенту.

Актуальною формою їх втілення на продовження відомого у вітчизняному освітньому просторі особистісно-орієнтованого «дослідницького навчання» можуть бути гіпертекстові технології добору, співавторства і систематизації навчальної інформації, коли звичайний текст методично перетворюється на ризоматичний.

В поєднанні з потребою професійної доцільності такого контенту та соціального визнання здобувача освіти діджиталізація навчання відкриває перспективу наслідування освітніми організаціями комунікативного формату мережевих спільнот з позитивними від них відмінностями реального існування та групової взаємодії, здатними заповнити вже узвичаєний екзистенційний

вакуум особи, принадженої до Інтернету. В антропологічному плані це дозволяє попередити злободенний дрейф змісту людських феноменів туги в бік нудьги, свободи – в бік безцільних можливостей, творчості – в бік гедонізму, самоідентифікації – в бік альтерсоціальних форматів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биков В., Лещенко М., Тимчук Л. Цифрова гуманістична педагогіка: пос. Київ: ІТЗН НАПН України, 2017. 181 с.
2. Вакуліч Т.М. Психологічні чинники запобігання інтернет-залежності підлітків. *Наукові праці МАУП*, 2007, Випуск 2(16), С. 188–192.
3. Гокунь О.О. Можливості використання процесу творення тексту за допомогою гіпертекстової системи у вихованні і навчанні учнів з особливими потребами *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2004. № 1 (3). С. 416–422.
4. Єрмоленко А.М. Дискурсивний розум і спільна відповідальність філософії та філософської освіти. *Наукові & освітянські методології та практики*. 2016–2017. Випуск 8–9. С. 17–34.
5. Єрмоленко А.М. Практична філософія як чинник формування дискурсивного розуму науковця. *Філософські основи наукових досліджень*: [кол. мон.] / Відп. ред. Ю.А. Іщенко. Київ: Інтерсервіс, 2019. С. 177–186.
6. Коляса О.В. Особливості впровадження гіпермедіа технологій в освітній процес закладу вищої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Том 82. № 2. С. 139–150. DOI: 10.3340 7/itlt.v82i2.3301
7. Култаєва М. Homo digitalis, дигітальна культура і дигітальна освіта: філософсько-антропологічні і філософсько-освітні розвідки. *Філософія освіти*. 2020. № 1. С. 8–34. DOI: https://doi.org/10.318 74/230 9-1606-2020-26-1-1
8. Лях А.М., Лукашенко М.В., Усик А.В. Постсучасна освіта: зміна парадигми чи пошук нової моделі? *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2021. Вип. 1(173). Т. 2. С. 181–195. DOI: 10.354 23/207 8-814 2.2021.1.2.10
9. Мерфі Т.С. Ризома. Енциклопедія постмодернізму. За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора; Пер. з англ. В. Шовкун. Київ: Основи, 2003. С. 361–362.
10. Надурак В. Критичне мислення: поняття та практика. *Філософія освіти*. 2022. № 28 (2). С. 129–147. DOI: https://doi.org/10.318 74/230 9-1606-2022-28-2-7
11. Немеш О.М. Віртуальна діяльність особистості: структура та динаміка психологічного змісту: мон. Київ: Слово, 2017. 391 с.
12. Почуєва В.В. Особистісно-орієнтована освітня концепція у вищій школі. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Том 2. Випуск 14. С. 78–81. DOI https://doi.org/10.328 43/266 3-608 5-2019-14-2-15.
13. Скоробогатська О. Проблема інтернет-залежності підлітків у сучасних gсихолого-педагогічних дослідженнях. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 10 (94). С. 186–200. DOI 10.241 39/231 2-5993/201 9.10/186-200
14. Франчук Н.П. Створення комп'ютерно-орієнтованого методичного забезпечення навчально-виховного процесу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 2: Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 2017. № 19. С. 181–187.
15. Хміль Я.В. Поняття «інтернет-залежність» у соціогуманітарних науках та специфіка його дослідження в соціології. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2012. Випуск 6. С. 303–310.
16. Хміль Я.В. Соціологічні аспекти використання інтернету у повсякденному житті українського студентства: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2021 р. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/dis_khmil.pdf
17. Bottino R. La sfida dell'innovazione educativa. Lexicon Philosophicum. 2021. № 9. P. 198–196. DOI: https://doi.org/10.19283/lph-20219.724
18. Bulle N. What Is Wrong with Dewey's Theory of Kowing. *Ergo*, 2018. Vol. 5. № 21. P. 575–606. DOI: https://doi.org/10.3998/ergo.12405314.0005.021
19. Castells M. The Rise of the Network Society. 2-ed. Oxford: Wiley-Blackwell, 2010. P. 355–406. DOI:10.100 2/978 144 431 951 4
20. Kuss D.J., Lopez-Fernandez O. Internet addiction and problematic Internet use: A systematic review of clinical research. *World J Psychiatry*. 2016. № 6(1). P. 143–176. DOI: 10.5498/wjp.v6.i1.143
21. Lyon D. The Information Society: Issues and Illusions. Cambridge: Polity Press, 1988. 196 p.
22. Mihail R. The relevance of critical thinking from the perspective of professional training. *Postmodern Openings.* 2022. Vol. 13. Issue 2. P. 499–513. DOI: https://doi.org/10.186 62/po/13.2/468
23. Piqué N., Carlet J.-P. La logique des compétences à l'école et l'oubli du sujet. *Dans Rue Descartes*. 2012. № 1 (73). P. 52–65.
24. Saliceti F. Internet Addiction Disorder (IAD). *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2015. Issue 191. P. 1372–1376. DOI: https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.292
25. Schurer T., Opitz B., Schubert T. Mind wandering during hypertext reading: The impact of hyperlink structure on reading comprehension and attention. *Acta Psychologica*. 2023. Vol. 233 (103836). DOI: https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2023.103836
26. Young K.S. Clinical Assessment of Internet-Addicted Clients. *Internet addiction: a handbook and guide to evaluation and treatment* / Ed. by K.S. Young, C.N. de Abreu. Hoboken (N. J.): John Wiley & Sons, Inc. 2011, P. 19–34.

REFERENCES

1. Bykov V. et al. (2017) Tsyfrova humanistychna pedahohika [Digital humanistic pedagogy] posibnyk – manual. Kyiv: ITZN NAPN Ukrayiny [in Ukrainian].
2. Vakulich T.M. (2007) Psykholohichni chynnyky zapobihannya internet-zalezhnosti pidlitkiv [Psychological factors of prevention of Internet addiction among teenagers] *Naukovi pratsi MAUP – Scientific works of Interregional Academy of Personnel Management*, 2(16). 188–192 URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/psychology/article/view/2025 [in Ukrainian].
3. Hokun' O.O.(2004) Mozhlyvosti vykorystannya protsesu tvorennya tekstu za dopomohoyu hipertekstovoyi systemy u vykhovanni i navchanni uchniv z osoblyvymy potrebamy [Possibilities of using the process of text creation with the help of a hypertext system in the education and training of students with special needs] *Aktual'ni problemy navchannya ta vykhovannya lyudey z osoblyvymy potrebamy – Actual problems of education and education of people with special needs*, 1 (3). 416–422 [in Ukrainian].
4. Yermolenko A.M. (2016–2017) Dyskursyvnyy rozum i spil'na vidpovidal′nist' filosofiyi ta filosofs'koyi osvity. [Discursive mind and shared responsibility of philosophy and philosophical education] *Naukovi & osvityans'ki metodolohiyi ta praktyky – Scientific & educational methodologies and practices*, 8–9. 17–34 URL: https://cgo.org.ua/wp-content/uploads/2021/05/scient_meth_-pract_8_9.pdf [in Ukrainian].
5. Yermolenko A.M. (2019) Praktychna filosofiya yak chynnyk formuvannya dyskursyvnoho rozumu naukovtsya. [Practical philosophy as a factor in the formation of the scientist's discursive mind] *Filosofs'ki osnovy naukovykh doslidzhen': kol. mon. – Philosophical foundations of scientific research: collective monograph* / Yu.A. Ishchenko (Ed.). Kyiv: Interservis. 177–186 [in Ukrainian].
6. Kolyasa O.V. (2021) Osoblyvosti vprovadzhennya hipermedia tekhnolohiy v osvitniy protses zakladu vyshchoyi osvity [Peculiarities of the implementation of hypermedia technologies in the educational process of a higher education institution] *Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya*. *– Information technologies and teaching aids*, 82(2). 139–150. DOI: 10.33407/itlt.v82i2.3301 [in Ukrainian].
7. Kultayeva M. (. 2020) Homo digitalis, dyhital′na kul'tura i dyhital'na osvita: filosofs'ko-antropolohichni i filosofs'ko-osvitni rozvidky [Homo digitalis, digital culture and digital education: philosophical-anthropological and philosophical-educational investigations] *Filosofiya osvity – Philosophy of education*. 1. 8–34. DOI: https://doi.org/10.31874/2309-1606-2020-26-1-1192 [in Ukrainian].
8. Lyakh A.M. et al. (2021) Post·suchasna osvita: zmina paradyhmy chy poshuk novoyi modeli? [Postmodern education: paradigm shift or search for a new model?] *Mul'tyversum. Filosofs'kyy al'manakh. – Multiverse. Philosophical almanac*, 1(173). Vol. 2. 181–195. DOI:10.35423/2078-8142.2021.1.2.10 [in Ukrainian].
9. Murphy T.S. (2003) Ryzoma [Rhizome] *Entsyklopediya postmodernizmu – Encyclopedia of postmodernism*. Ch. Vinkvist, V. Teylor (Ed.). Trans. V. Shovkun. Kyiv: Osnovy, 361–362 [in Ukrainian].
10. Nadurak V. (2022) Krytychne myslennya: ponyattya ta praktyka. [Critical thinking: concept and practice]. *Filosofiya osvity – Philosophy of education*, 28 (2). 129–147. DOI: https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-7 [in Ukrainian].
11. Nemesh O.M. (2019) Virtual'na diyal'nist' osobystosti: struktura ta dynamika psykholohichnoho zmistu [Virtual personality activity: structure and dynamics of psychological content] monograph. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].
12. Pochuyeva V.V. (2019) Osobystisno-oriyentovana osvitnya kontseptsiya u vyshchiy shkoli [Personal-oriented educational concept in higher education]. *Innovatsiyna pedahohika – Innovative pedagogy*. 2(14). 78–81. DOI https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-14-2-15 [in Ukrainian].
13. Skorobohats'ka O. (2019) Problema internet-zalezhnosti pidlitkiv u suchasnykh Psykholoho-pedahohichnykh doslidzhennyakh [The problem of Internet addiction among teenagers in modern psychological and pedagogical research] *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyni tekhnolohiyi – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. 10 (94). 186–200. DOI 10.24139/2312-5993/2019.10/186-200 [in Ukrainian].
14. Franchuk N.P. (2017) Stvorennya komp'yuterno-oriyentovanoho metodychnoho zabezpechennya navchal'no-vykhovnoho protsesu [Creation of computer-oriented methodical support of the educational process]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 2: Komp'yuterno-oriyentovani systemy navchannya.- Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov. Series 2: Computer-oriented learning systems*, 19. 181–187. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_2_2017_19_35 [in Ukrainian].
15. Khmil' V. (2012) Ponyattya «internet-zalezhnist'» u sotsiohumanitarnykh naukakh ta spetsyfika yoho doslidzhennya v sotsiolohiyi [The concept of «Internet addiction» in social and humanitarian sciences and the specifics of its research in sociology] *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya sotsiolohichna – Bulletin of Lviv University. The series is sociological*, 6. 303–310 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_sociology_2012_6_35 [in Ukrainian].
16. Khmil' Ya.V. (2021) Sotsiolohichni aspekty vykorystannya internetu u povsyakdennomu zhytti ukrayins'koho studentstva [Sociological aspects of the use of the Internet in the everyday life of Ukrainian students]: Dysertatsiya na zdobuttya naukovoho stupenya kandydata sotsiolohichnykh nauk za spetsial'nistyu 22.00.04 – spetsial'ni ta haluzevi sotsiolohiyi. L'vivs'kyy natsional'nyy universytet imeni Ivana Franka – Dissertation for the degree of Candidate of Sociological Sciences, specialty 22.00.04 – special and branch sociology L'viv, URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/dis_khmil.pdf [in Ukrainian].
17. Bottino R. (2021) La sfida dell'innovazione educativa. *Lexicon Philosophicum*, 9. 198–196. DOI: https://doi.org/10.19283/lph-20219.724
18. Bulle N. (2018) What Is Wrong with Dewey's Theory of Kowing. *Ergo*, 5(21). 575–606. DOI: https://doi.org/10.3998/ergo.12405314.0005.021

19. Castells M. (2010) The Rise of the Network Society. 2-ed. Oxford: Wiley-Blackwell, 355–406. DOI: 10.1002/9781444319514

20. Kuss D.J., Lopez-Fernandez O. (2016) Internet addiction and problematic Internet use: A systematic review of clinical research. *World J Psychiatry*. 6 (1). 143–176. DOI: 10.5498/wjp.v6.i1.143

21. Lyon D. (1988) The Information Society: Issues and Illusions. Cambridge: Polity Press URL: https://archive.org/details/informationsocie0000lyon/page/n7/mode/2up

22. Mihail R. (2022) The relevance of critical thinking from the perspective of professional training. *Postmodern Openings,* 13(2). 499–513. DOI: https://doi.org/10.18662/po/13.2/468

23. Piqué N., Carlet J.-P. (2012) La logique des compétences à l'école et l'oubli du sujet. *Dans Rue Descartes*, 1(73). 52–65. URL: https://www.cairn.info/revue-rue-descartes-2012-1-page-52.html

24. Saliceti F. (2015) Internet Addiction Disorder (IAD). *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 191. 1372–1376. DOI: https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.292

25. Schurer T. et al. (2023) Mind wandering during hypertext reading: The impact of hyperlink structure on reading comprehension and attention. *Acta Psychologica*, 233 (103836). DOI: https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2023.103836

26. Young K.S. (2011) Clinical Assessment of Internet-Addicted Clients. *Internet addiction: a handbook and guide to evaluation and treatment* / Ed. by K.S. Young, C.N. de Abreu. Hoboken (N. J.): John Wiley & Sons, Inc., 19–34.

УДК 378.091.12.011.3-051:78].015.31:159.954]:005.342
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-42

Маргарита МАЛАХОВА,
orcid.org/0000-0002-8287-5374
кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри інструментально-виконавської майстерності
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) m.malakhova@kubg.edu.ua

Олена ОВЧАРЕНКО-ПЄШКОВА,
orcid.org/0009-0002-0722-1327
старший викладач кафедри інструментально-виконавської майстерності
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) o.ovcharenkopieshkova@kubg.edu.ua

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Стаття присвячена вирішенню актуальної проблеми сучасної мистецької освіти – підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва до формування художньо-творчої компетентності учнів, як складової їх культурної компетентності, засобами інноваційних технологій. Від рівня опанування майбутніми вчителями музичного мистецтва художньо-творчими знаннями, уміннями та здатностями втілювати їх у професійно-педагогічній діяльності з використанням засобів інноваційних освітніх технологій, залежить ефективність формування художньо-творчої компетентності учнів основної школи. Метою статті є теоретичне обґрунтування підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до формування художньо-творчої компетентності учнів засобами інноваційних технологій. За результатами дослідження здійснено теоретичний аналіз понять «підготовка вчителя», «підготовка вчителя музичного мистецтва», «художньо-творча компетентність учнів». Окреслено специфіку підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до художньо-творчої діяльності, що полягає в художньо-образному й естетичному сприйманні музичного мистецтва, умінні проникати в художній зміст музичного твору, відтворенні в процесі концертного виконання, здатності формувати художньо-творчі знання вміння учнів. З'ясовано, що художньо-творча компетентність учня є динамічним особистісним утворенням, яке базується на художньо-естетичному світогляді, художньо-творчих знаннях, уміннях та здатностях виявляти практично ціннісне ставлення до художньо-творчої діяльності в основній школі. Закцентовано на підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва до використання засобів здоров'язбережувальних, сугестивних технологій і технологій тайм-менеджменту, які доцільно використовувати щодо формування художньо-творчої компетентності учнів. Обґрунтовано, що застосування на уроках музичного мистецтва здоров'язбережувальних технологій, як: казкотерапія, музикотерапія, вокалотерапія, танцювально-рухова терапія та ін. – має подвійний вплив на особистість учнів – здоров'язбереження та розвиток їх художньо-творчих здібностей, формування художньо-творчої компетентності. Виявлено засоби сугестивних технологій, які є технологіями психологічного навіювання й самонавіювання й виховують у студентів здатність до саморегуляції як ефективного інструменту провадження художньо-творчої діяльності, зокрема інтерпретаційної. Наголошено на важливості застосування технологій тайм-менеджменту для ефективної організації часу і розвитку самостійності майбутніх учителів музичного мистецтва, умінні впроваджувати в процесі формування художньо-творчої компетентності учнів провідні методи зазначеної технології. За результатами дослідження теоретично обґрунтовано доцільність підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до формування художньо-творчої компетентності учнів засобами інноваційних технологій.

Ключові слова: *інноваційні технології, майбутні вчителі музичного мистецтва, підготовка, учні основної школи, художньо-творча компетентність.*

Marharyta MALAKHOVA,
orcid.org/0000-0002-8287-5374
Candidate of Pedagogical Sciences,
Head of the Department of Instrumental Performance Skills
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) m.malakhova@kubg.edu.ua

Olena OVCHARENKO-PIESHKOVA,
orcid.org/0009-0002-0722-1327
Senior Lecturer at the Department of Instrumental Performance Skills
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) o.ovcharenkopieshkova@kubg.edu.ua

PREPARATION OF THE FUTURE TEACHERS IN THE MUSICAL ART FOR THE FORMING OF ARTISTIC AND CREATIVE COMPETENCE OF THE STUDENTS BY MEANS OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES

The article is about the solution of the current problem in the modern art education such as the preparation of the future teachers in the musical art for the forming of artistic and creative competence of the students, as a component of their cultural competence by means of innovative technologies. The purpose of the article is the theoretical substantiation in the training the future music teachers for the forming of the student`s artistic and creative competence by means of innovative technologies. A theoretical analysis of the concepts "teacher training", "music teacher training", "artistic and creative competence of students" were carried out according to the results of the research. It was found that the students artistic and creative competence are a dynamic personal forming. This forming is based on an artistic and aesthetic outlook, artistic and creative knowledge, skills and abilities that shows a practical value attitude to artistic and creative activities in primary school. It is substantiated that the use of health-preserving technologies in music lessons has a double effect on the personality of students such as health preservation and the development of their artistic and creative abilities, the forming of the artistic and creative competence. Means of suggestive technologies are identified. These means are technologies of psychological suggestion and selfsuggestion and educate student`s ability to selfregulation as an effective tool for carrying out artistic and creative activity in particular interpretive. Emphasis is placed on the importance of using time management technologies for effective organization in time and the development of independence in the future music teachers, who are able to implement the leading methods of this technology in the process of forming the artistic and creative competence of students. The expediency of training future teachers of musical art to the forming of student`s artistic and creative competence are based on the results of the research and theoretically substantiated by means of innovative technologies.

Key words: *innovative technologies, future music teachers, training, music lesson, elementary school students, artistic and creative competence.*

Постановка проблеми. Реформування системи вищої освіти, поширення інноваційних процесів в освіті зумовлює необхідність підвищення рівня професійно-педагогічної підготовки фахівця, зокрема, у галузі мистецької освіти. У базовій реформі Міністерства освіти і науки України «Нова українська школа» культурна компетентність учнів відноситься до ключових, важливою складовою якої є художньо-творча компетентність. Формування художньо-творчої компетентності учнів потребує цілеспрямованої підготовки майбутніх педагогів у галузі мистецької освіти до втілення художньо-творчих завдань у процесі навчання учнів основної школи на уроках музичного мистецтва із застосуванням інноваційних технологій. Рівень опанування майбутніми вчителями музичного мистецтва художньо-творчих знань, умінь, навичок, і втілення їх в музично-педагогічній діяльності сьогодні в значній мірі залежить від майстерності володіння технологіями мистецького навчання.

Важливість вирішення окресленого питання посилюється також тим, що сучасна педагогічна думка розглядає художню і творчу компетентність учителя як окремі складові їх професійної компетентності. Наявність художньо-естетичного світогляду особистості та її вміння синтезувати художню й творчу складові в мистецькій діяльності формують динамічне синтетичне утворення – художньо-творчу компетентність. Існує певний досвід досліджень художньо-творчої компетентності вчителя як комплексного явища, але підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до формування зазначеного явища з використанням інноваційних технологій немає цілісного обґрунтування. Тому, існує необхідність у з'ясуванні теоретичних аспектів підготовки вчителів музичного мистецтва до формування художньо-творчої компетентності учнів за допомогою інноваційних технологій, як-от: здоров'язбережувальні, сугестивні, тайм-менеджменту.

Аналіз сучасних досліджень. Концептуальні засади підготовки вчителя до професійної діяльності розглядали С. Гончаренко, В. Луговий, С. Сисоєва, Л. Хоружа та ін. Проблемою готовності вчителя музичного мистецтва до фахової діяльності займались А. Козир, О. Лобова, О. Олексюк, Г. Ніколаї, Г. Падалка, Л. Ракітянська, А. Растригіна, Т. Танько, Т. Ткаченко, В. Черкасов та ін. Вагоме значення для обґрунтування сутності художньо-творчої компетентності учнів мають дослідження М. Білецької, В. Гришко, Л. Масол,

Я. Сопіної та ін. До проблеми підготовки вчителя музичного мистецтва в контексті технологічного підходу прикута увага таких вітчизняних науковців, як: В. Лабунець, В. Лимаренко, Н. Овчаренко, Т. Підварко, О. Савчук та ін. Однак, проблема підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до формування художньо-творчої компетентності учнів основної школи засобами інноваційних технологій потребує додаткового розгляду.

Мета статті – обґрунтування теоретичних аспектів підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до формування художньо-творчої компетентності учнів засобами інноваційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Питання готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності постійно знаходиться в полі досліджень вітчизняних вчених. Закцентуємо на позиції Т. Танько, яка потрактовує професійну підготовку майбутнього вчителя, як систему педагогічних підходів, що забезпечують набуття особистістю знань, навичок і умінь фахової спрямованості, що своєї черги формує професійну готовність, як суб'єктивний стан особистості, здатної та мотивованої до професійної діяльності (Танько, 2004: 16).

Дослідники наголошують, що підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності формує його готовність до певного виду такої діяльності. Заслуговує уваги думка Г. Троцко, яка акцентує на сутності професійної підготовки, як цілісної системи змістовно-педагогічних та організаційно-методичних заходів, що забезпечують готовність майбутнього вчителя до фахової діяльності (Троцко, 1997: 15). На думку Т. Ткаченко, професійну підготовку складає навчально-виховну діяльність, яка націлена на опанування майбутніми вчителями загальнопедагогічних та спеціальних знань, умінь, навичок та виховання в них професійно необхідних особистісних якостей (Ткаченко, 2010: 11). Доповнює попередні позиції Л. Хоружа, яка трактує професійну підготовку майбутнього вчителя як синтез теоретичних знань, практичних умінь, навичок та особистісних якостей учителя, які в комплексі гарантують результативність педагогічної діяльності (Хоружа, 2004: 18).

Доцільною є позиція С. Сисоєвої, яка визначає поняття «професійна підготовка» як безперервний керований процес, спрямований на отримання особистістю суб'єктивного досвіду професійної діяльності, що формує цілісний комплекс ієрархічно упорядкованих складових, пов'язаних між собою внутрішніми та зовнішніми зв'язками (Сисоєва, 2012: 251). Тож, професійна підготовка повинна бути настільки різнобічною та поглибленою, щоб стати основою розвитку його професійних і особистісних якостей і забезпечити якісну мистецько-педагогічну діяльність майбутнього вчителя.

Зосередимо увагу на специфіці готовності майбутніх учителів мистецьких дисциплін, зокрема, вчителів музичного мистецтва, до професійної діяльності. Специфіка художньо-педагогічної освіти, за слушного висновку В. Орлова, полягає в її діалогічності та зорієнтованості на виховну функцію мистецтва (Орлов, 2005: 232). Професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва відбувається з орієнтацією на кваліфікаційні вимоги до такого фахівця, що зазначені у державних нормативних документах. Важливою є думка Н. А. Овчаренко, яка розглядає професійну підготовку майбутніх учителів музичного мистецтва як цілісний освітній процес, що передбачає опанування майбутнім фахівцем системи музично-педагогічних компетентностей, з метою забезпечення його готовності до музично-педагогічної діяльності (Овчаренко, 2016: 45). Вчена акцентує на важливості оволодіння майбутніми вчителями системи професійних компетентностей, а також сформованості у них цінностей музичного мистецтва і педагогіки (Овчаренко, 2016: 47).

Тож, значна кількість вчених визначають готовність майбутніх учителів до музично-педагогічної діяльності, як динамічну систему, що має свою специфіку і складається з «…професійно-педагогічних знань і уявлень, музичної освіченості, зацікавленості музичним процесом, педагогічного оптимізму, високої виконавської культури, здатності до вирішення креативних завдань, до саморефлексії, потреби у професійному самовдосконаленні» (Омельченко, 2010: 146).

Професійна підготовка майбутніх викладачів музичного мистецтва знаходиться у відповідності до рівня розвитку педагогічної науки і практики, а також мети музично-естетичного виховання учнів основної школи, яка полягає у проникненні в художній зміст музичного твору, його естетичному та художньо-образному сприйнятті, відтворенні в процесі концертного виконання. Так, на думку Г. Кондратенко й О. Плохотнюка, сутність музично-виконавської діяльності складає процес занурення виконавця в образний зміст твору, та донесення цього змісту до слухачів (Кондратенко, Плохотнюк, 2021: 116).

Осмислення художньо-творчого змісту музично-виконавської діяльності потребує фор-

мування в учнів художньо-творчої компетентності. Аналіз наукових праць засвідчив, що поняття «художньо-творча компетентність» тільки починає займати позиції в науково-термінологічному полі мистецької освіти. Так, дослідниці М. Білецька, Я. Сопіна, Т. Підварко наголошують на таких особистісно-професійних рисах, які складають художньо-творчу компетентність вчителя: здатність до творчості і вирішення креативних завдань; оригінальність мислення, гнучкість і критичність розуму; впевненість у собі, самобутність; здатність ставити і вирішувати нешаблонні завдання; здатність до аналізу, синтезу, комбінування; усвідомленість уявлень про жанри та виразні засоби музичного мистецтва; розвиток композиційного мислення, уяви, естетичного сприйняття дійсності мистецтва; розвиток уваги, спостережливості; емоційний відгук на музичний твір; самостійна творча діяльність і художньо-творчі уміння (Білецька, Сопіна, Підварко, 2021: 97). На думку М. Пічкур, художньо-творча компетентність це універсальна комплексна характеристика особистості, яка перманентно вдосконалює власну професійну майстерність, та вміло застосовує правила та прийоми гармонізації художнього твору (Пічкур, 2012: 86).

А. Івершинець зазначає, що художньо-творча компетентність є ключовою для забезпечення успішності і результативності освітньої діяльності майбутнього викладача музичного мистецтва, оскільки така компетентність включає в себе: мотивування до художньо-творчої діяльності; націленість на естетичне сприйняття світу; набуття професійних знань, вмінь, досвіду художньо-естетичної діяльності; спрямованість на результат у під час художньо-творчої діяльності з учнями (Івершинець, 2019: 79).

За результатами теоретичного аналізу з'ясовано, що художньо-творча компетентність учня, як важлива складова його культурної компетентності, динамічним особистісним утворенням, яке базується на художньо-естетичному світогляді, художньо-творчих знаннях, уміннях та здатностях виявляти практично ціннісне ставлення до художньо-творчої діяльності в закладі загальної середньої освіти та в житті. Формування зазначеної компетентності в сучасних умовах потребує застосування інноваційних технологій, засобів мистецького навчання, здатних викликати стійкий інтерес і потребу школярів до опанування художньо-творчою діяльністю на уроках музичного мистецтва.

Підготовку майбутніх учителів музичного мистецтва до формування художньо-творчої компетентності учнів доцільно здійснювати з використанням інноваційних технологій, а саме: здоров'язбережувальних, сугестивних, технологій тайм-менеджменту.

Впровадження *здоров'язбережувальних технологій* в освітній процес у складних умовах воєнного часу є надзвичайно важливим, оскільки здобувачі зазнають значного психологічного навантаження. Особлива увага має приділятись здоров'язбережувальним технологіям художньо-творчого напрямку, що покликані гармонізувати внутрішній світ особистості.

У наших попередніх дослідженнях були визначенні технології, які мають подвійний вплив – на усвідомлення цінності здоров'я й покращення його, а також – на формування художньо-творчої компетентності учнів основної школи на уроках музичного мистецтв, а саме: казкотерапія з музичним супроводом (створення музичної казки, де діти уявляють сюжет, образи, мелодії і слова для героїв); музикотерапія (розвиток художньо-творчого сприйняття та інтерпретація музичних творів з метою гармонізації емоційно-вольової сфери учнів); вокалотерапія (поєднання завдань для розвитку голосу з вправами на розвиток художньо-образної уяви, з метою звільнення від психофізіологічних зажимів); танцювально-рухова терапія (пластичний супровід музики, з метою відтворення її художніх образів) (Овчаренко-Пєшкова, 2023: 45).

Формування в учнів основної школи художньо-творчої компетентності безпосередньо пов'язано з рівнем підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до формування такої компетентності засобами здоров'язбережувальних технологій. Наприклад, у Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка в процесі професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, під час проходження практики студенти вивчають інструментальний репертуар для дітей з психофізіологічними особливостями. Так, названий репертуар можна умовно поділити на дві змістові сфери – ліричну та ігрову, де відсутня гостра конфліктність і переважає світла, гармонійна атмосфера. Проакцентуємо на важливості для майбутніх фахівців вміти аналізувати досягнення учнів при використанні здоров'язбережувальних технологій, розуміти позитивні і негативні сторони, проводити діагностику й контроль для визначення художньо-творчих здобутків учнів.

Значну роль у підготовці майбутніх вчителів музичного мистецтва до формування художньо-творчої компетентності учнів основної школи може мати використання інноваційних *сугестив-*

них технологій. Як наголошує В. М. Міщанчук, використання таких технологій має позитивний вплив на творчу взаємодію між учнем і викладачем, допомагає розкрити внутрішній потенціал дитячої особистості. Дослідниця наголошує на зв'язку сугестивного впливу на розвиток музично-творчих здібностей і фантазії, а також на створенні психологічно комфортної атмосфери навчання, що, своєї черги, сприяє глибшому зануренню у художньо-творчу діяльність (Міщанчук, 2015: 9).

Використання сугестивних технологій учителем дозволяє мотивувати учнів основної школи до оволодіння знаннями, вміннями, навичками під час творчої комунікації. На думку В. М. Міщанчук, підготовка майбутніх викладачів музичного мистецтва повинна включати вміння обирати методи, форми і засоби сугестивного впливу, а також активізацію професійно-ціннісною та пізнавальної мотивації, творчої ініціативи (Міщанчук, 2015: 10). Вчена слушно зазначає, що для досягнення вагомих результатів у процесі підготовки студентів з використанням сугестивних технологій важливим постає розвиток креативності майбутніх учителів музичного мистецтва, й таким чином передбачає формування умінь саморегуляції як ефективного інструменту провадження творчої діяльності, зокрема інтерпретаційної. Регулювання психологічного стану студентів відбувається спочатку під керівництвом викладача, а у процесі опанування завданнями аутотренінгу на основі посилення активності навіювання поступово переходить в саморегуляцію (Міщанчук, 2015: 12).

На заняттях з фаху, як відмічалося в наших попередніх дослідженнях, більшість студентів мистецьких спеціальностей очікують детальних роз'яснень від викладача, що заважає розвивати творчу ініціативність самого майбутнього фахівця. Необхідним є впровадження особистісно-орієнтованих інноваційних технологій, задля активації мотивації та самостійності у діяльності майбутніх викладачів музичного мистецтва (Малахова, 2023: 43).

Оскільки, відповідно до нових стандартів вищої освіти, значна кількість навчальних годин виділяється на самостійну роботу майбутніх фахівців мистецьких дисциплін, важливого значення набуває вміння ефективно та результативно розподіляти час. Використання технологій *тайм-менеджменту* може стати дієвим інструментом при вирішенні цього завдання. Так, Т. Дудка визначає тайм-менеджмент як організовану цілеспрямовану діяльність, яка базується ґрунтується на використанні технік оптимального розподілення часу, з метою організації діяльності (Дудка, 2014: 22). Г. І. Іванова наголошує на таких ознаках тайм-менеджменту, як: алгоритмічність у самоорганізації навчальної діяльності; неповторність вибору засобів самоорганізації кожного здобувача в навчальній діяльності; оптимізація вільного часу (Іванова, 2017: 289).

Підготовка майбутнього викладача музичного мистецтва до формування художньо-творчої компетентності учнів може відбуватись із залученням методів тайм-менеджменту. Особливо ефективним є метод моделювання – відтворення ситуації, коли частина заняття відбувається у режимі «самостійної роботи над твором»; методі «мозкового штурму» – з метою активації художньо-творчої ініціативи, виявлення емоційних градацій, вирішення виникаючих труднощів під час виконання, тощо; дискусії – для пошуку оптимального рішення, самостійній роботі над музичним твором за планом студента; дослідження інтерпретацій відомих виконавців, або інших студентів та інше (Малахова, 2023: 44).

Використання технологій тайм-менеджменту та інших інноваційних технологій під час підготовки майбутніх викладачів музичного мистецтва до формування художньо-творчої компетентності учнів основної школи, сприяє ефективному опануванню ключових компетентностей; мотивації до професійно-педагогічної діяльності; розвитку самостійності.

Висновки. На основі аналізу наукової літератури з'ясовано сутність понять «підготовка вчителя», «підготовка вчителя музичного мистецтва», «художньо-творча компетентність учнів». Підготовка майбутнього викладача означена як комплекс таких педагогічних підходів, які забезпечують набуття особистістю знань, навичок і умінь професійного спрямування та готовності до професійної діяльності. Художньо-творча компетентність учня є динамічним особистісним утворенням, яке базується на художньо-естетичному світогляді, художньо-творчих знаннях, уміннях та здатностях виявляти практично ціннісне ставлення до художньо-творчої діяльності в основній школі. Теоретично обґрунтовано доцільність підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до формування художньо-творчої компетентності учнів засобами інноваційних технологій, таких, як: здоров'язбережувальних, сугестивних, тайм-менеджменту. Використання здоров'язбережувальних технологій сприяє збереженню та примноженню здоров'я, гармонізації емоційної сфери, розвитку природніх здібнос-

тей дитини; сугестивних технологій – активізації ціннісної, пізнавальної та творчої мотивації, створенню психологічно комфортної атмосфери навчання, а також для оволодіння художньо-творчими знаннями, уміннями та формування музично-творчих здатностей; застосування технології тайм-менеджменту – забезпеченню ефективної організації часу і розвитку самостійності майбутніх учителів у вдосконаленні власних художньо-творчих знань, умінь та в опануванні практичних умінь формувати їх в учнів, що забезпечує успішність набуття досвіду вирішення професійних завдань. Подальше наукове дослідження буде спрямовано на розробку й обґрунтування методики формування художньо-творчої компетентності учнів засобами інноваційних технологій та підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва до її впровадження в освітній процес закладів загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білецька М. В., Сопіна Я. В., Підварко Т. О. Формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі професійної підготовки. *Педагогічні науки: теорія та практика.* Вип. 2 (38). Запоріжжя, 2021 р. С. 96–100.
2. Дудка Т. Ю. Педагогічна технологія «тайм-менеджмент» як засіб формування професійного інтересу студентів до туристичної діяльності. *Обрії.* Івано-Франківськ, 2014. Вип. 1 (38). С. 20–23.
3. Іванова Г І. Тайм-менеджмент як педагогічна технологія формування культури розумової праці студентів. *Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць*. Кривий Ріг: ВЦ КДПУ; Айс Принт. 2017. Вип. 1 (50). С. 282–292.
4. Івершинець А. Г Художньо-творча компетентність майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти як педагогічна проблема. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* Вип. 5(69). Київ, 2019. С. 78–83.
5. Кондратенко Г., Плохотнюк О. Музично-виконавська діяльність як засіб формування творчої особистості майбутнього бакалавра музичного мистецтва. *Наукові записки : Педагогічні науки.* 2021. Вип. 197. С. 115–119.
6. Малахова М. О. Організація самостійної роботи студента-інструменталіста: технологія тайм-менеджменту. *Народно-інструментальне мистецтво на зламі XX–XXI століть* : зб. матеріалів та тез XVI Міжнар. наук.-практ. конф. ДДПУ ім. І. Франка, 2 грудня 2022 р. / ред.-упоряд. А. Душний. Дрогобич : Посвіт, 2023. С. 42–45.
7. Міщанчук В. М. Методика використання сугестивних технологій у музично-виконавській підготовці майбутніх учителів музики: автореф. дис. …канд. пед. наук : 13.00.02. Національний пед.університет ім. П. Драгоманова. 2015. 20 с.
8. Овчаренко Н. А. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності : дис. ...д-ра пед. наук : 13.00.04. Київський ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2016. 547 с.
9. Овчаренко-Пєшкова О. С. Здоров'язбережувальні технології як засіб формування художньо-творчої компетентності учнів на уроках музичного мистецтва. *Південноукраїнські мистецькі студії.* Вип. 2 (3). Одеса, 2023. С. 42–48.
10. Орлов В. Ф. Смислові регуляції професійного становлення вчителя мистецьких дисциплін. *Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції*. Київ ; Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2005. С. 232–240.
11. Пічкур М. Оволодіння засобами композиції – об'єктивна передумова формування художньо-творчої компетентності майбутнього дизайнера. *Теоретико-методологічні аспекти мистецької освіти : здобутки, проблеми та перспективи.* Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. С. 86–89.
12. Сисоєва С. О. Загальні поняття дослідження поняття освіти як процесу і результату. *Освітологія : витоки наукового напряму :* монографія ; за ред. В. О. Огнев'юка ; авт. кол.: В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, Л. Л. Хоружа, І. В. Соколова та ін. Київ : ВП «Едельвейс», 2012. С. 217–263.
13. Сучасна професійна підготовка вчителя до викладання мистецьких дисциплін у загальноосвітній школі: проблеми, пошуки, знахідки: монографія / за ред. А. І. Омельченко. Донецьк: Ноулідж (донецьке відділення), 2010. 251 с.
14. Танько Т. П. Теорія та практика музично-педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах : дис. ...д-ра пед. наук : 13.00.04. ХДПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2004. 503 с.
15. Ткаченко Т. В. Теоретико-методичні основи формування вокально-звукової культури майбутнього вчителя музики у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04. Київський національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 43 с.
16. Троцко Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. … доктора пед. наук. Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПНУ. Київ, 1997. 54 с.
17. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів: дис. … докт. пед. наук: 13.00.04. Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2004. 365 с.

REFERENCES

1. Biletska M. V., Sopina Ya. V., Pidvarko T. O. (2021). Formuvannia khudozhno-tvorchoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of artistic and creative competence of the future teacher of musical art in the process of professional training]. Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka. Vyp. 2 (38). Zaporizhzhia, 96–100 [in Ukrainian].

2. Dudka T. Yu. (2014). Pedahohichna tekhnolohiia «taim-menedzhment» yak zasib formuvannia profesiinoho interesu studentiv do turystychnoi diialnosti [Pedagogical technology «time management» as a means of formation students professional interest in tourist activities]. Obrii. Ivano-Frankivsk. Vyp. 1 (38). 20–23 [in Ukrainian].

3. Ivanova H. I. (2017). Taim-menedzhment yak pedahohichna tekhnolohiia formuvannia kultury rozumovoi pratsi studentiv [Time management as a pedagogical technology of culture formation mental work of students]. Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly: zb. nauk. prats. Kryvyi Rih: VTs KDPU; Ais Prynt. Vyp. 1 (50). 282–292 [in Ukrainian].

4. Ivershynets A. H. (2019). Khudozhno-tvorcha kompetentnist maibutnikh vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity yak pedahohichna problema [Artistic and creative competence of future teachers of institutions preschool education as a pedagogical problem]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Vyp. 5(69). Kyiv, 78–83 [in Ukrainian].

5. Kondratenko H. H, Plokhotniuk O. S. (2021). Muzychno-vykonavska diialnist yak zasib formuvannia tvorchoi osobystosti maibutnoho bakalavra muzychnoho mystetstva. [Music performance as a means of forming the creative personality of the future bachelor of musical arts.] Naukovi zapysky : Pedahohichni nauky. Vyp. 197. 115–119 [in Ukrainian].

6. Malakhova M. O. (2023). Orhanizatsiia samostiinoi roboty studenta-instrumentalista: tekhnolohiia taim-menedzhmentu [Organization of independent work of an instrumentalist student: technology time management]. Narodno-instrumentalne mystetstvo na zlami XX-XXI stolit : zb. materialiv ta tez XVI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. DDPU im. I. Franka, 2 hrudnia 2022 r. / red.-uporiad. A. Dushnyi. Drohobych : Posvit, 42–45 [in Ukrainian].

7. Mishchanchuk V. M. (2015). Metodyka vykorystannia suhestyvnykh tekhnolohii u muzychno-vykonavskii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv muzyky [Methodology of using suggestive technologies in musical performance training of future music teachers] : avtoref. dys. …kand. ped. nauk : 13.00.02. Natsionalnyi ped.universytet im. P. Drahomanova. p. 20 [in Ukrainian].

8. Ovcharenko N. A. (2016). Teoretyko-metodolohichni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva do vokalno-pedahohichnoi diialnosti [Theoretical and methodological principles of professional training of the future music teachers to vocal-pedagogical activity] : dys. ...d-ra ped. nauk : 13.00.04. Kyivskyi un-t im. B. Hrinchenka. Kyiv. p. 547 [in Ukrainian].

9. Ovcharenko-Pieshkova O. S. (2023). Zdoroviazberezhuvalni tekhnolohii yak zasib formuvannia khudozhno-tvorchoi kompetentnosti uchniv na urokakh muzychnoho mystetstva [Health-saving technologies as a means of forming artistic creative competence of students in music lessons]. Pivdennoukrainski mystetski studii. Vyp. 2 (3). Odesa, 42–48 [in Ukrainian].

10. Orlov V. F. (2005). Smyslovi rehuliatsii profesiinoho stanovlennia vchytelia mystetskykh dystsyplin [Semantic regulation of the professional formation of an art teacher discipline]. Mystetska osvita v konteksti yevropeiskoi intehratsii. Kyiv ; Sumy : SumDPU im. A. S. Makarenka, 232–240 [in Ukrainian].

11. Pichkur M. (2012). Ovolodinnia zasobamy kompozytsii – obiektyvna peredumova formuvannia khudozhno-tvorchoi kompetentnosti maibutnoho dyzainera [Mastering the means of composition is an objective prerequisite for formation artistic and creative competence of the future designer]. Teoretyko-metodolohichni aspekty mystetskoi osvity : zdobutky, problemy ta perspektyvy. Uman : PP Zhovtyi O. O., 86–89 [in Ukrainian].

12. Sysoieva S. O. (2012). Zahalni poniattia doslidzhennia poniattia osvity yak protsesu i rezultatu [General concepts of the study of the concept of education as a process and result]. Osvitolohiia : vytoky naukovoho napriamu : monohrafiia ; za red. V. O. Ohneviuka ; avt. kol.: V. O. Ohneviuk, S. O. Sysoieva, L. L. Khoruzha, I. V. Sokolova ta in. Kyiv : VP «Edelveis», 217–263 [in Ukrainian].

13. Suchasna profesiina pidhotovka vchytelia do vykladannia mystetskykh dystsyplin u zahalnoosvitnii shkoli: problemy, poshuky, znakhidky [Modern professional teacher training for art teaching discipline in a secondary school: problems, searches, findings] : monohrafiia / za red. A. I. Omelchenko. Donetsk: Noulidzh (donetske viddilennia), 2010. p. 251 [in Ukrainian].

14. Tanko T. P. (2004). Teoriia ta praktyka muzychno-pedahohichnoi pidhotovky maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh zakladiv u pedahohichnykh universytetakh [Theory and practice of musical and pedagogical training of future students teachers of preschool institutions in pedagogical universities] : dys. ...d-ra ped. nauk : 13.00.04. KhDPU im. H. S. Skovorody. Kharkiv. p. 503 [in Ukrainian].

15. Tkachenko T. V. (2010). Teoretyko-metodychni osnovy formuvannia vokalno-zvukovoi kultury maibutnoho vchytelia muzyky u protsesi profesiinoi pidhotovky [Theoretical and methodological foundations of the formation of vocal and sound culture future music teacher in the process of professional training] : avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : spets. 13.00.04. Kyivskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. Kyiv. p. 43 [in Ukrainian].

16. Trotsko H. V. (1997). Teoretychni ta metodychni osnovy pidhotovky studentiv do vykhovnoi diialnosti u vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh [Theoretical and methodical foundations of preparing students for educational institutions activity in higher pedagogical educational institutions] : avtoref. dys. … doktora ped. nauk. In-t pedahohiky i psykholohii profesiinoi osvity APNU. Kyiv. p. 54 [in Ukrainian].

17. Khoruzha L. L. (2004). Teoretychni zasady formuvannia etychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv [Theoretical foundations of the formation of ethical competence of the future primary school teachers] : dys. … dokt. ped. Nauk : 13.00.04. Instytut pedahohiky APN Ukrainy. Kyiv. p. 365 [in Ukrainian].

UDC 378.881.111.1:656.6
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-43

Natalia OHORODNYK,
orcid.org/0000-0003-1831-2275
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Language Department
for Marine Engineers, Kherson State Maritime Academy
(Kherson, Ukraine) marinemarine321@gmail.com

ENHANCING CRITICAL THINKING SKILLS WHILE LEARNING MARITIME ENGLISH

This study examines the role and significance of an inquiry-based approach in developing future seafarers' critical thinking skills and abilities in English language classes. The approach is examined in detail, with particular focus on the key characteristics that have made it a highly sought-after method for developing critical thinking skills, establishing logical, cause-and-effect relationships between phenomena and events of professional importance. The inquiry-based approach offers a number of advantages for educators and students alike. It is student-centered and active, flexible and easily modified to suit different educational settings, and it encourages curiosity through real-world connections and practical skills training. Furthermore, it is designed to facilitate lifelong learning.

The study is focused on the application of the fishbone method of analysis as a widely used tool in both learning and working environments for the identification of solutions to emerging problems. It is acknowledged as an efficacious instrument for enhancing both the English-language communicative and professional proficiency of future specialists. This method of learning is recognized as an effective approach in complex environments where decision-making is challenging due to the influence of numerous factors. The practical implementation of the fishbone diagram strategy in the context of the ESA lesson format is described, with specific examples provided. In particular, several types of this diagram are considered. These include simplified diagrams, which reflect only the main impact factors; regular (standard) diagrams, which identify the causes and subcauses; complicated diagrams, which directly determine the factors that should be taken into account, thereby determining a clear direction for the analysis; and more complicated diagrams, which must take into account a wide range of factors.

Key words: *critical thinking, inquiry-based approach, fishbone diagram, future seafarers.*

Наталя ОГОРОДНИК,
orcid.org/0000-0003-1831-2275
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови в судновій енергетиці
Херсонської державної морської академії
(Херсон, Україна) marinemarine321@gmail.com

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ МОРСЬКОГО СПРЯМУВАННЯ

У статті розглянуто роль і значення проблемно-орієнтованого підходу у розвитку навичок і вмінь критичного мислення майбутніх моряків на заняттях з англійської мови. Визначено ключові характеристики підходу, що зумовлюють його затребуваність для розвитку здібностей критично мислити, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між явищами та подіями професійного значення для морських інженерів. Серед переваг проблемно-орієнтованого підходу відзначено його студентоцентрований та активний характер; гнучкість і універсальність застосування; скерованість на зацікавлення у навчанні через націленість на зв'язок із реальним життям і формування практичних навичок і вмінь, а також спрямованість на розвиток загальнонавчальних компетентностей заради можливості навчатися упродовж життя.

Дослідження зосереджено на застосуванні методу критичного аналізу ситуації на основі схематичної діаграми у формі риб'ячого скелету. Даний спосіб навчання визнано таким, що стимулює розумову діяльність і є дієвим саме у складному середовищі, де через вплив багатьох факторів прийняття рішень суттєво утруднюється. Широко застосовувана як у навчальному, так і в робочому середовищі, діаграма «риб'ячий скелет» визнана ефективним інструментом удосконалення як англомовної комунікативної, так і професійної компетентності майбутніх фахівців. Описано практичну реалізацію даної навчальної стратегії у контексті формату уроку ESA. Наведено варіанти застосування означеної стратегії на прикладі професійно орієнтованого навчального матеріалу. Зокрема розглянуто декілька видів означеної діаграми, а саме: спрощена, що відображає лише основні фактори впливу; стандартна з визначенням головних і другорядних причин; складна, що безпосередньо окреслює

фактори, які слід врахувати, визначаючи тим самим чіткий напрямок аналізу; ще більш ускладнена через заданий широкий спектр факторів, що мають бути враховані.

Ключові слова: *критичне мислення, проблемно-орієнтоване навчання, діаграма «риб'ячий скелет», майбутні моряки.*

The Problem Statement. The ability to think critically is essential for marine engineers, given the complex, uncertain, and distinctive challenges they face. Working as a marine engineers requires a combination of technical expertise, innovation and insight. The ability to identify potential problems, assess risks, find solutions and predict consequences is considered crucial for marine engineers. It is also important for them to be able to communicate their ideas and conclusions effectively, as well as to collaborate with colleagues who have different ideas (Ohorodnyk, 2017; McKeon, 2018; Cicek et al., 2019; Khan, 2020).

According to experts, the application of critical thinking techniques enhances the quality of work, ensures safety and reliability, and fosters professional growth. Learning and practicing critical thinking skills is possible in numerous ways in marine engineering. One of the most effective methods for engaging students in the learning process is to provide them with opportunities to apply their knowledge in realistic, problem-based scenarios. This approach, known as inquiry-based learning, has been shown to be an effective way to facilitate the transfer of knowledge from the academic setting to the real world (Elder & Paul, 2009; Holmes et al., 2015). The utilization of hands-on inquiries, wherein students are required to engage in collaborative communication, the analysis of information, and the formulation of solutions to their challenges, is an effective approach to fostering the development of their critical thinking abilities.

An inquiry-based approach encourages students to search for and utilize resources beyond the classroom. It involves making observations, posing questions, reviewing what is already known, planning and designing experiments, collecting data, proposing answers, making predictions, and communicating the results of the work (Buch and Wolff, 2000; Mathis, 2015). According to educators and practicing teachers, inquiry-based learning strategies work well with all the skills in the English curriculum: reading, writing, oral communication and media (Gray, 2016). When teaching English, one of the most effective ways of promoting inquiry-based learning is to design activities that encourage exploring. This paper presents the use of fishbone diagrams as an inquiry-based learning strategy with the goal of fostering problem-solving abilities in students.

The Analysis of Recent Researches and Publications.

Clearly, different academic disciplines have the potential to develop critical thinking. However, each has its own peculiarities. A growing number of researchers and educators are placing greater emphasis on the development of students' critical thinking abilities, while attempting to integrate critical thinking strategies into a diverse range of academic disciplines (Buch and Wolff, 2000; Paul and Elder, 2004; Mathis, 2015; Rahmi et al., 2019). There is a view that STEM subjects (science, technology, engineering and mathematics) are more focused on problem-solving than critical thinking. However, in subjects such as the Arts, Humanities and Social Sciences (HASS), which includes language learning as well, problem solving often becomes an exercise in pure critical thinking.

The advancement of critical thinking skills in engineering students, with a particular focus on future marine engineers, has become a topic of interest for some academic papers (Cicek et al., 2019; Khan, 2020). The importance of fostering critical thinking in seafarers was emphasized. It was argued that an education system that merely encourages rote learning and does not encourage students to apply their own reasoning to subject matter will not produce students who are well-rounded and able to work effectively in the maritime environment (Khan, 2020: 41).

A number of studies have looked at the development of critical thinking skills through English, considering it an optimal tool for interdisciplinary communication. The scholars hold disparate views on the nature of critical thinking in language learning. They believe that critical thinking in language learning means being able to analyze language, judge the trustworthiness of sources, make good arguments, and think about what one is learning (Sun et al., 2020). A variety of techniques and methodologies have been employed by researchers to foster critical thinking among students in the context of language learning (Elder & Paul, 2009; Abrami et al., 2015; Holmes et al., 2015)

The research presented here focuses on works that study the simultaneous teaching of English and the development of critical thinking skills through the use of fishbone diagrams. These are the works of Guo W., Lu H. (2011), Khan U. R. (2020), Munawir A. (2022). Both theoreticians and practitioners agree that a

fishbone diagram is an effective analytical tool for identifying the causes of a problem. As a kind of graphic organizer, it is used to explore the various elements and implications of a complex problem. It assists students in organizing their thoughts in a simple, visual and , on occasion, entertaining way (Munawir, 2022 244).

The purpose of the research. The paper presents the use of a fishbone diagram as a tool to stimulate interest, self-awareness and critical thinking in the context of inquiry-based engineering education. The *objective* of this study is to demonstrate the practical application of a fishbone diagram in the development of critical and creative thinking skills in future seafarers as they engage in discussions of professional issues in English lessons.

The methodology of the research. The paper uses theoretical and practical methods of the research. In particular, an analysis of the key characteristics of the inquiry-based learning approach has enabled the determination of the topics for different types of fishbone diagram activities and their place in lessons based on the ESA methodology. Furthermore, the methods and techniques for their appropriate practical implementation have been described.

The Statement of the Basic Material. Inquiry-based learning is based on the inquiry process that includes gathering facts and observations and using them to solve problems. This approach is not new and is well-known to educators who seek to enhance the learning experience through greater engagement and activity. Its name speaks for itself. It is based on the inquiry process, which involves gathering facts and observations and using them to solve problems (Khan, 2020). It is reasonable to assume that this encourages students to explore the English language professional content by answering high-level questions. These are the questions that designed to trigger students' curiosity and stimulate critical thinking.

Inquiry-based learning is a method that has been shown to have a number of significant advantages. Among the key characteristics of this approach, researchers have identified the following:

– *a student-centered learning.* In a student-centered learning environment, learners are encouraged to take an active role in their own education, with the focus being on meeting their individual academic needs and abilities.

– *an active and engaging learning*. Active learning methods encourage students to become actively engaged in their learning process, through activities such as thinking, discussing, investigating and creating.

– *triggering students' curiosity*. It is important to recognize the role of curiosity as a driving force in the learning process. It can be defined as a kind of special spark that stimulates a person's interest in knowledge and encourages students to explore, discover and even invent.

– *making real-world connections*. The formation of real-world connections depends on the ability to relate information to one's own experiences. This allows students to actually experience or practice some job-related skills. In fact, this process is considered to foster, just mentioned, curiosity and sincere interest in learning and problem-solving.

– *practical skills training.* Practical skills are beneficial in any workplace. Skill-based learning for seafarers typically encompasses both technical (hard) skills related to ship operations and maintenance, as well as non-technical (soft) skills essential for safety, communication, and teamwork. Skill-based learning for seafarers often involves a combination of formal education, onboard training, simulator exercises, and hands-on experience to achieve the best results in developing both types of skills.

– *a learning and development strategy*. Learning and development is a continuous process of encouraging professional development. A learning and development strategy for future seafarers should address the evolving demands of the maritime industry, technological advancements, regulatory requirements, and the need for sustainable practices. It includes integration of technologies relevant to the maritime sector (such as automation, digitalization, artificial intelligence, and remote monitoring systems); simulation training to replicate real-life scenarios on board and provide practical experience; soft skills development to enhance interpersonal skills and promote effective collaboration within the mixed crew, etc.

– *suitable for any subject.* The approach can be applied for both general studies and job-related training. To ensure a successful learning strategy, it is crucial to develop high-quality, engaging learning content that aligns with the goals and objectives of maritime studies and students' career needs.

– *pretty flexible and easily modified to educational settings*. A flexible mode of learning can be delivered across a variety of settings, including classroom or virtual lessons, as well as a blended learning approach. Flexible learning for future seafarers is essential to meet the challenges of their profession, including long periods away from home, remote working conditions, and changes in working environment (Buch and Wolff, 2000; Paul and Elder, 2004; Mathis, 2015; Rahmi et al., 2019).

It is evident that all essential characteristics support inquiry-based learning. It is not surprising that it is considered an ideal teaching aid for future marine engineers, given that it is able to cope with the challenges presented by the latest technologies, which are now being implemented with great intensity on cargo vessels.

The list of advantages of this approach is extensive and can be further elaborated upon. According to practicing teachers, it contrasts with conventional education by focusing on the process of learning, rather than outcomes. It makes the learning process more engaging and meaningful, encouraging students to become more independent learners It fosters the development of logical reasoning and provides practical experience in problem-solving, while also helping students to gain a deeper understanding of the content. The role of the teacher is that of a facilitator, imparting soft skills that will be of long-term benefit to the students (Elder & Paul, 2009; Holmes et al., 2015; Gray, 2016).

Inquiry-based approach includes a wide range of learning strategies. This paper presents the use of fishbone diagrams as a tool to stimulate interest, self-awareness and critical thinking in the context of inquiry-based engineering education. A fishbone diagram (FBD) is also known as a cause-and-effect diagram (Guo and Lu, 2011: 438), which is a widely used tool in both learning and working environments for identifying solutions to emerging problems. So, being competent in this type of activity (having suitable skills, knowledge, experience, etc.) can be very helpful, particularly when discussing workplace issues within a team.

As a problem solving technique designed to help identify the problem's root cause, fishbone diagram is considered to be an efficient way to brainstorm in a complex environment, such as those with multiple unknown variables. A visualized fishbone-type mind map template is an effective tool for categorizing potential causes of a problem. The head of the fish represents the primary issue. The bones represent the various causes that could be contributing to this problem. The backbone serves to connect all the bones to the head.

There are different types of FBDs, as well as a great number of their modifications. A simple diagram is represented by a basic set of components, so-called sufficient minimum. It has been practiced with the fourth-year students on the topic *Workplace Fatigue*. The above approach has been employed at the Engage stage of the ESA (Engage-Study-Activate) lesson format, which is typically recommended for senior students. A group brainstorming session has been initiated with the objective of generating suggestions regarding the potential causes of work fatigue in the engine room.

The manner in which a question is posed to a cadet will determine the skills they will employ. The key objective is to facilitate the cadets' cognitive processes by posing questions and guiding them in the development of critical thinking skills, rather than simply imparting information. So, while guiding cadets through inquiries the main thing is to help them in *how to think* instead of *what to think*. The ability to ask applicable questions is perhaps the most crucial skill of an effective teacher (Mathis, 2015; Sulaiman, 2019).

The best way is to pose open-ended questions. According to researchers, open-ended questions encourage respondents to provide more detailed responses ((Elder & Paul, 2009; Holmes et al., 2015). These higher-level thinking questions typically begin with the words *What*, *Why*, and *How* as well as *Tell me, Explain, Compare* and *Describe*. They are designed to elicit the respondents' knowledge, opinion or feelings. The selected wording will determine the level of cognitive engagement required of cadets. As an example, the following questions may be posed in relation to the topic under discussion: *What does the well-being of seafarers on board a ship depend on? In your experience, what are the main reasons for fatigue among engine room crew members? When do you feel most comfortable and happy at work? How did you like your workplace on ship? How did your crew members treat you? How does experience affect how quickly work is done? How did most experienced seafarers feel on the ship? What bored and tired you most on the ship? What do you think was the most exhausting thing on the ship? And what made tired your crew members?*

Once completed, the diagram appeared as follows: the head of the fish represented a stated issue, namely *Work Fatigue*, with four fish bones indicating the most probable causes of the problem, as proposed by the students: work load, work environment, professional competence, and personal factors. This may be sufficient for the Engage stage (Fig. 1).

However, the *Work Fatigue* FBD can be used again during the Activation stage to further investigate the causes of fatigue after reading or watching the relevant material. First, the group discussion can be initiated with the objective of identifying the four the most generic factors of fatigue in the engine room. Then, in four subgroups, the causes should be clarified by identifying the subcauses (Fig. 2).

The findings of the discussions on work fatigue are depicted graphically by labelling the ribs added to

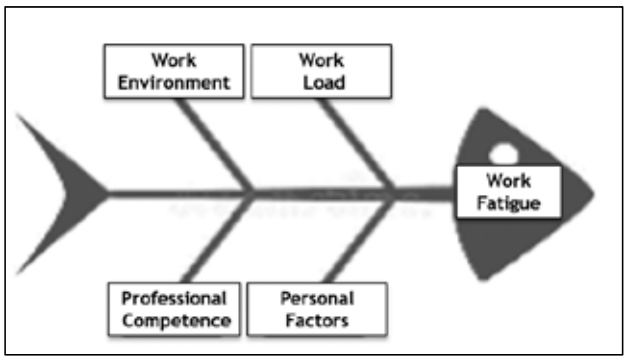

Fig. 1. Work Fatigue fishbone diagram (simplified)

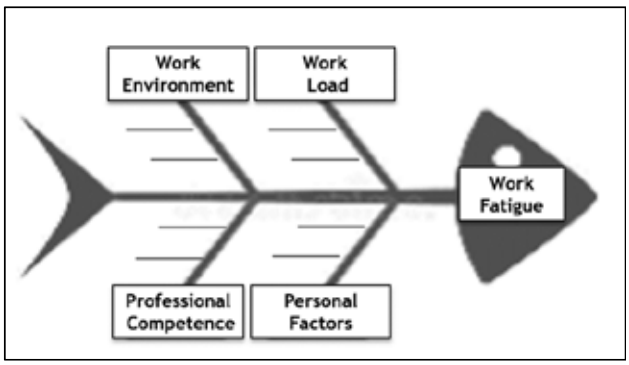

Fig. 2. Work Fatigue fishbone diagram (regular)

the fish bones. If students find the problem difficult to discuss or require a starting point, it is recommended that the teacher uses key phrases deemed appropriate. These can be: *work related / non work related factors, overwork, sleep disorders, heavy workload, lack of experience, insufficient rest, work intensity, bad fatigue maintenance, lack of knowledge, etc.*

Another strategy to this task is to perform the activity in reverse order. If the ready-made diagram is available on the internet, it also can be utilized. Students are asked to analyze the completed diagram and decide what problem can arise under given factors. The most appropriate answer, as acknowledged by all parties, is recorded on the head of the FBD.

The 4S fishbone diagram is more complex than the previous one, as it sets limits on the categories that should be considered. In the original variant, 4S are proposed for *Surroundings, Suppliers, Skills*, and *Systems*. However, it is always possible to make modifications according to the specific learning needs. The third-year students have participated in filling out the 4S FBD about *Main Engine Troubleshooting* (Fig. 3). The preset categories have been tailored and modified to align with the following four key areas: *Signs* (symptoms), *Spares* (spare parts), *Systems* (that provide smooth operation), and *Skills* (necessary to maintain the main engine to prevent crankcase explosion). The principle of work was consistent with the previous diagram. The difference was that students have been required to investigate the prescribed factors. To ensure a productive discussion, it is advisable to have a set of guiding questions from a teacher acting as a facilitator. This type of FBD is pretty detailed. Therefore, it is most suitable for the Activation stage of the ESA lesson format.

The 5M/1E fishbone diagram is much more complicated as its name suggests. It may be advisable for advanced students, particularly those undertaking the master's course. In any case, they must be adequately experienced and competent. It is a good practice to utilize the ready-made diagrams sourced from the internet, which have been created by marine engineers for the purpose of troubleshooting engine room machinery. Then, there is no need to construct the diagram independently, as it is a highly detailed and time-consuming process.

This can also present challenges for teachers who are not subject matter experts. To effectively manage a group discussion, it is essential to have a comprehensive understanding of the subject matter and the challenges that may arise. For those lacking the necessary qualification, the task is not easy. So, the optimal approach is to use the ready-made FBD created by marine engineers for the most common or typical troubles with engine room machinery.

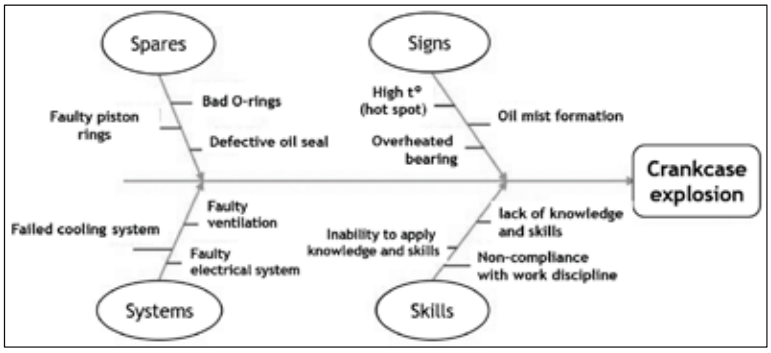

Fig. 3. The 4S fishbone diagram (complicated)

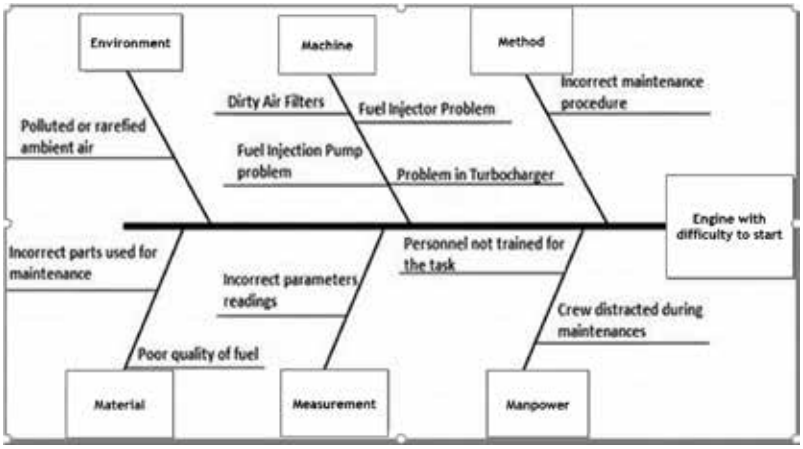

Fig. 4. The 5M/1E fishbone diagram (more complicated)

(https://www.intechopen.com/chapters/78118)

The 5M/1E fishbone diagrams are a highly informative tool. In order to optimize the use of time, it would be more efficient to form mini-groups for discussion on each category, or alternatively, to allow pair work during the Activation stage. The group presentation may be regarded as the logical conclusion of the preceding small discussions.

The 5M/1E fishbone diagram offers a more structured approach to analysis, with prescribed categories. The 5M categories are for Man, Machine, Method, Material, and Measurement, with the additional 1E category for Environment. Students are supposed to study the specified categories in their mini-groups and then provide their comments on how these factors can cause a trouble.

The Conclusions and Prospects for Further Research. Using critical thinking activities when teaching English can bring many benefits to marine engineers. Primarily, it can facilitate the development of their maritime English communicative competency, given that English is the working language on board, as well as enhance their professional skills required to perform their daily duties at work. In such a combination, these competencies will undoubtedly contribute to the quality of their work by developing solutions that meet or exceed industry standards and regulations. Furthermore, they will ensure their safety and reliability by reducing the likelihood of incidents or failures.

FBD learning strategy is not solely about the students' abilities to think critically and creatively. Moreover, it is about teachers who are resourceful and inventive. To avoid having false expectations of complete success, it is important to understand that the key to successful language learning is not the technical issue. The key factor is a person's mindset, which is reflected in his positive attitude and motivation.

As the world continues to evolve, maintaining student engagement and motivation can be challenging for educators, who must consider the diverse needs, interests, and concerns of young people. Further research should be conducted to identify effective strategies for overcoming these challenges in order to facilitate the learning process by engaging learners. This covers the initiative on student-led learning, which is focused on creativity and discovery. It also includes the inclusive learning space, which respects students' needs and interests and encourages independent work. Reflection is another key element, as it provides self-awareness and boosts confidence and mindset growth. All of these areas of further research do not put the primary objective of teaching English as such. They aim to facilitate the learning process by keeping students engaged and motivated.

BIBLIOGRAPHY

1. Buch N.J., Wolff T.F. Classroom Teaching Through Inquiry. *Journal of Professional Issues in Engineering Education and Practice.* 2000. Vol. 126. № 3. P. 105–109.

2. Cicek K., Akyuz E., Celik M. Future Skills Requirements Analysis in Maritime Industry. *Procedia Computer Science*. 2019. Vol. 158. P. 270–274.

3. Elder L., Paul R. The Aspiring Thinker's. Guide to Critical Thinking. *Foundation for Critical Thinking Press*. 2009. 54 pp.

4. Gray K. Inquiry-Based Learning in English Classrooms. URL: (дата звернення: 30.05.2024).

5. Guo W., Lu H. Using Fishbone Diagrams in Inquiry-Based Teaching and Learning for Engineering Education, *Communications in Computer and Information Science.* 2011. Vol. 235. P. 435–442.

6. Holmes N. G., Wieman C. E., Bonn D. A. Teaching critical thinking. *Proceedings of the National Academy of Sciences.* 2015. Vol. 112. № 36. P. 36–37.

7. Instructional interventions affecting critical thinking skills and dispositions: A stage one meta-analysis / Abrami P. C., Bernard R. M., Borokhovski E., Wade A., Surkes M., Tamim R., Zhang D. A. *Review of Educational Research*. 2015. 78. P. 275–314.

8. Jamil M., Anwar M. & Ali M.J. Developing critical thinking skills in English classroom at the secondary level: teachers' perspective. *Journal of Social Sciences Development.* 2024. Vol. 03. № 01. P. 77–85.

9. Khan U. R. Developing critical thinking in student seafarers: An exploratory study. *Journal of Applied Learning & Teaching*. 2020. Vol. 3. № 1. P. 40–50.

10. Mathis J. Inquiry-Based Learning: The Power of Asking the Right Questions. URL: https://www.edutopia.org/blog/inquiry-based-learning-asking-right-questi ons-georgia-mathis (дата звернення: 30.05.2024).

11. McKeon C. Skills You Need to Work in the Marine Industry. *International Technical Recruitment.* URL: https://blog.v-hr.com/blog/skills-you-need-to-work-in-the-marine-industry (дата звернення: 30.05.2024).

12. Munawir A. Descriptive writing skills utilizing a fishbone method: a practical approach towards English students. *Indonesian Journal of Research and Educational Review*. 2022. Vol. 1. № 2. P. 243–252.

13. Ohorodnyk N. Thinking critically in Maritime English as a professional competency promoting factor. *World Science*. 2017. Vol. 4. № 4. P. 33–35.

14. Paul R., Elder L. Critical thinking . . . and the art of close reading, Part III. *Journal of Developmental Education*. 2004. Vol. 28. № 1. P. 36–37.

15. Rahmi Y.L., Alberida H., Astuti M.Y. Enhancing students' critical thinking skills through inquiry-based learning model. *Journal of Physics: Conf. series.* 2019. Vol. 1317. P. 1–6.

16. Sulaiman M. Using Fishbone Diagrams as Problem Solving Tools. URL: https://msqh.com.my/web/phocadownload/PSW/Fishbone%20Analysis.pdf (дата звернення: 30.05.2024).

17. Sun M., Wang M. & Wegerif R. Effects of divergent thinking training on students'scientific creativity: The impact of individual creative potential and domain knowledge. *Thinking Skills and Creativity*. 2020. Vol. 37. № 2. P. 1020.

18. Vasconcelos S. and Vasconcelos P. Perspective Chapter: Smart Maintenance in Modern Ship Engineering, Design and Operations. *IntechOpen. Open Access Books.* URL: https://www.intechopen.com/chapters/78118 (дата звернення: 30.05.2024).

REFERENCES

1. Abrami P. C., Bernard R. M., Waddington D. I., Wade C. A., & Persson T. (2015). Strategies for teaching students to think critically: *A meta-analysis. Review of Educational Research*, 85(2), 275-314. URL: https://journals.sagepub.com/doi/10. 3102/ 0034654314551063

2. Buch N.J., Wolff T.F. (2000) Classroom Teaching Through Inquiry. *Journal of Professional Issues in Engineering Education and Practice,* 126(3), 105–109.

3. Cicek K., Akyuz E., Celik M. (2019) Future Skills Requirements Analysis in Maritime Industry. *Procedia Computer Science*, 158, 270–274.

4. Elder L. & Paul R. (2009) The Aspiring Thinker's. Guide to Critical Thinking. *Foundation for Critical Thinking Press.* URL: https://www.criticalthinking.org/pages/ defining-critical-thinking/766

5. Gray K. (2021) Inquiry-Based Learning in English Classrooms. URL: https://www.edutopia.org/article/inquiry-based-learning-english-classrooms/

6. Guo W., Lu H. (2011) Using Fishbone Diagrams in Inquiry-Based Teaching and Learning for Engineering Education, *Communications in Computer and Information Science,* 235, 435–442. URL: https://link.springer.com/chapter/10.%2010 07/978-3-642-24022-5_70

7. Holmes N. G., Wieman C. E., Bonn D. A. (2015) Teaching critical thinking. *Proceedings of the National Academy of Sciences.* 112(36), 36–37.

8. Jamil M., Anwar M. & Ali M.J. (2024) Developing critical thinking skills in English classroom at the secondary level: teachers' perspective. *Journal of Social Sciences Development,* 03(01), 77–85. URL: https://www.researchgate.net/publication/ 378852354_

9. Khan U. R. (2020) Developing critical thinking in student seafarers: An exploratory study. *Journal of Applied Learning & Teaching*, 3(1), 40–50. URL: URL: https:// www.researchgate.net/publication/343151280_

10. Mathis J. (2015) Inquiry-Based Learning: The Power of Asking the Right Questions. URL: https://www.edutopia.org/blog/inquiry-based-learning-asking-right-questi ons-georgia-mathis

11. McKeon C. (2018) Skills You Need to Work in the Marine Industry. *International Technical Recruitment.* URL: https://blog.v-hr.com/blog/skills-you-need-to-work-in-the-marine-industry

12. Munawir A. (2022) Descriptive writing skills utilizing a fishbone method: a practical approach towards English students. *Indonesian Journal of Research and Educational Review*. 1(2), 243–252.

13. Ohorodnyk N. (2017) Thinking critically in Maritime English as a professional competency promoting factor. *World Science*. 4(4), 33–35. URL: https:// www. europub.co.uk/articles/-A-422830

14. Paul R., Elder L. (2004) Critical thinking . . . and the art of close reading, Part III. *Journal of Developmental Education*, 28(1), 36-37. URL: https://files.eric.ed.gov/ fulltext/EJ718569.pdf

15. Rahmi Y.L., Alberida H., Astuti M.Y. (2019) Enhancing students' critical thinking skills through inquiry-based learning model. *Journal of Physics: Conf. series* 1317, 1–6. URL: https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/1317/1/012 193/pdf

16. Sulaiman M. (2019) Using Fishbone Diagrams as Problem Solving Tools. URL: https://msqh.com.my/web/phocadownload/PSW/Fishbone%20Analysis.pdf

17. Sun M., Wang M. & Wegerif R. (2020). Effects of divergent thinking training on students'scientific creativity: The impact of individual creative potential and domain knowledge. *Thinking Skills and Creativity*, 37(2), 1–20.

18. Vasconcelos S. and Vasconcelos P. (2021) Perspective Chapter: Smart Maintenance in Modern Ship Engineering, Design and Operations. *IntechOpen. Open Access Books.* URL: https://www.intechopen.com/chapters/78118

УДК 811.111:378.147
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-44

Марія БІЛОКОПИТОВА,
orcid.org/0000-0003-3817-245X
викладач кафедри іноземних мов
Університету імені Альфреда Нобеля
(Дніпро, Україна) bilokopytova.m@duan.edu.ua

Карина ОСТРОВСЬКА,
orcid.org/0009-0008-6749-5374
викладач кафедри іноземних мов
Університету імені Альфреда Нобеля
(Дніпро, Україна) ostrovska.k@duan.edu.ua

РОЛЬ МОТИВАЦІЇ У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті досліджуються різні фактори, що впливають на мотивацію в контексті вивчення англійської мови студентами немовних спеціальностей. Робиться спроба визначити стратегії та методики, які можуть підвищити мотивацію студентів немовних спеціальностей до ефективного вивчення англійської мови. Стаття заглиблюється у ключову роль, яку відіграє мотивація в контексті вивчення англійської мови (L2) студентами, які не є лінгвістами. Досліджується дихотомія між інтегративною та інструментальною мотивацією, підкреслюючи їхній різний вплив на рівень володіння англійською мовою та зацікавленість у її вивченні. Інтегративна мотивація стосується внутрішнього бажання студентів інтегруватися та асимілюватися з культурою англомовної спільноти. Цей тип мотивації часто випливає з інтересу до формування значущих зв'язків, розуміння культурних нюансів і досягнення почуття приналежності до L2-спільноти. У статті висловлюється припущення, що студенти, які керуються інтегративною мотивацією, швидше за все, досягнуть вищого рівня володіння мовою і продемонструють більшу наполегливість у навчанні. На противагу цьому, інструментальна мотивація характеризується практичною користю та відчутною винагородою, яку може забезпечити вивчення англійської мови. Для студентів немовних спеціальностей це часто включає кращі кар'єрні перспективи, вищу академічну успішність та покращення навичок глобальної комунікації. У статті підкреслюється, що хоча інструментальна мотивація може ефективно спонукати студентів до досягнення конкретних цілей вивчення мови, вона не завжди може сприяти глибокому і тривалому залученню до мови. У статті підкреслюється, що розуміння та використання ролі мотивації, як інтегративної, так і інструментальної, має вирішальне значення у викладанні англійської мови студентам немовних спеціальностей. Створюючи мотивуюче навчальне середовище, викладачі можуть значно покращити засвоєння студентами мови та їхню довготривалу зацікавленість англійською мовою. Ідеї, викладені в статті, є цінним ресурсом для викладачів, які прагнуть підвищити ефективність своїх практик викладання англійської мови.

Ключові слова: *мотивація, інтегративна мотивація, інструментальна мотивація, зовнішня мотивація, внутрішня мотивація, навчання англійській мові, англійська мова, L2.*

Mariia BILOKOPYTOVA,
orcid.org/0000-0003-3817-245X
Lecturer at the Department of Foreign Languages
Alfred Nobel University
(Dnipro, Ukraine) bilokopytova.m@duan.edu.ua

Karyna OSTROVSKA,
orcid.org/0009-0008-6749-5374
Lecturer at the Department of Foreign Languages
Alfred Nobel University
(Dnipro, Ukraine) ostrovska.k@duan.edu.ua

THE ROLE OF MOTIVATION IN TEACHING ENGLISH TO STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALITIES

The article examines various factors that influence motivation in the context of English language learning by non-native speakers. An attempt is made to identify strategies and techniques that can increase the motivation of non-native speakers

to learn English effectively. The article delves into the key role played by motivation in the context of learning English (L2) by non-language students. The dichotomy between integrative and instrumental motivation is explored, emphasising their different impact on English language proficiency and interest in learning English. Integrative motivation refers to students' intrinsic desire to integrate and assimilate into the culture of the English-speaking community. This type of motivation often stems from an interest in forming meaningful connections, understanding cultural nuances, and achieving a sense of belonging to the L2 community. The paper suggests that students who are motivated by integrative motivation are likely to achieve higher levels of language proficiency and demonstrate greater persistence in their learning. In contrast, instrumental motivation is characterised by the practical benefits and tangible rewards that English language learning can provide. For students of non-language majors, this often includes better career prospects, higher academic performance, and improved global communication skills. The article emphasises that although instrumental motivation can effectively motivate students to achieve specific language learning goals, it may not always promote deep and lasting engagement with the language. The article emphasises that understanding and utilising the role of motivation, both integrative and instrumental, is crucial in teaching English to non-native speakers. By creating a motivating learning environment, teachers can significantly improve students' language acquisition and long-term interest in English. The ideas presented in this article are a valuable resource for teachers who want to improve the effectiveness of their English language teaching practices.

Key words: *motivation, integrative motivation, instrumental motivation, internal motivation, external motivation, English language learning, English language, L2.*

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі володіння англійською мовою все частіше визнається критично важливою навичкою для професійного успіху та академічного просування у будь-якій галузі, оскільки світ стає все більш взаємопов'язаним, і таким чином вміння ефективно спілкуватися англійською мовою залишається безцінною навичкою. Мотивація вважається важливим фактором успіху у вивченні мови. Однак мотивація студентів нелінгвістичних спеціальностей, таких як менеджмент, маркетинг, підприємництво та ін., до вивчення англійської мови може становити значний виклик. На відміну від студентів, які спеціалізуються на філології, здобувачам з нелінгвістичних напрямків часто бракує внутрішнього інтересу до вивчення мови: вони розглядають англійську як другорядну вимогу, а не як основний фокус свого академічного та професійного розвитку. Такий брак мотивації може призвести до низької активності та неоптимальних результатів навчання. Проблема ускладнюється тим, що традиційні методи викладання можуть не відповідати специфічним потребам та інтересам таких студентів, що призводить до розриву між підходом до викладання та очікуваннями і цілями здобувачів. Розуміння та розвиток мотивації є важливим для ефективної мовної освіти, оскільки вмотивовані студенти з більшою ймовірністю братимуть активну участь у навчальній діяльності, наполегливо долатимуть труднощі та досягатимуть вищих рівнів володіння мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні мотивація стала невід'ємною частиною успішного вивчення будь-якої мови, таким чином інформація нижче має виправдане відношення, зокрема, й до англійської. Багато дослідників давали визначення терміну «мотиваціяі». Узагальнюючи: він означає причину дії, бажання виконати завдання.

Сноумен, Маккаун і Біхлер (Snowman, McCown, Biehler, 2012:406) визначають мотивацію як готовність людини «витратити певну кількість зусиль для досягнення певної мети за певних обставин». За Брофі (Brophy, 2004:3) у навчанні в аудиторії мотивація вказує на «ступінь, якому студенти приділяють увагу та вкладають зусилля під час різних занять.... мотивація ґрунтується на суб'єктивному досвіді студентів, особливо пов'язаному з їхнім бажанням займатися навчальною діяльністю та причинами, що спонукають їх до цього».

Визначення мотивації саме шодо вивчення іноземної мови надав дослідник мотиваційних процесів Джеймс Гарднер. Гарднер (Gardner, 1985:10) вважає, що у вивченні іноземної мови мотивація – це «поєднання зусиль плюс бажання досягти мети вивчення мови». На його думку, мотивація до вивчення іноземної мови має три елементи: прагнення, зусилля та результат, що означає, що вмотивований студент, у якого англійська мова не є першою (далі L2: second language student), буде прагнути вивчати цільову мову і досягне чогось в результаті докладених зусиль.

Гарднер та його колеги присвятили мотивації низку робіт. Ці праці характеризують певну концептуалізацію мотивації. Згідно з Гарднером (1985), існує два основних типи мотивації: інтегративна та інструментальна. За визначенням Гарднера, інтегративність є одним з двох основних факторів, що впливають на загальну мотивацію. Це складний конструкт, який відображає зацікавленість у вивченні іноземної мови для того, щоб стати ближчим до L2-спільноти. Таким чином, цей термін позначає

не лише ставлення до вивчення іноземних мов і до L2-групи загалом, але й готовність студента взаємодіяти з членами цієї L2-спільноти. Ставлення до навчальної ситуації є другим компонентом двокомпонентної теорії мотивації Гарднера. Дослідник пояснює, що в контексті навчання цей термін охоплює ставлення до викладача, одногрупників, курсової роботи, діяльності, пов'язаної з курсом, та всіх інших аспектів ситуації, в якій вивчається мова. Інтегративність і ставлення до навчальної ситуації разом сприяють загальній мотивації до вивчення мови. У такому розумінні цього терміну мотивована людина докладає зусиль для вивчення мови (тобто виконує домашні завдання, бере участь у заняттях тощо), хоче вивчати мову і отримує задоволення від процесу вивчення. (Gardner, 1985).

У спільній праці Гарднера з психологом Уоллесом Ламбертом зазначено, що інтегративна мотивація стосується вивчення мови для особистісного зростання та культурного збагачення, тобто студент залюбки вивчає мову, щоб успішно ввійти в суспільство, мова якого вивчається. Вони продовжили, що інструментальна мотивація виникає з потреби вивчати мову L2 з функціональних або зовнішніх причин. Вони включають досягнення мети, функціональних цілей навчання, таких як складання іспитів, фінансова винагорода тощо. (Gardener, Lambert, 1972)

Лінгвіст Золтан Дернеї (Dörnyei, 1998) вважає, що мотиваційний конструкт включає в себе як інструментальну, так і інтегративну мотивацію. Більшість ситуацій у вивченні мови включають поєднання кожного типу мотивації. Неможливо віднести успіх у вивченні мови до певних інтегративних чи інструментальних причин. Вважається, що значення інтегративної та інструментальної мотивації залежить від ситуацій або контексту, коли мова вивчається як іноземна або як друга мова.

Також Дернеї визначив терміни внутрішня та зовнішня мотивація. Внутрішня мотивація – це мотивація займатися певною діяльністю, тому що ця діяльність приносить задоволення. Зовнішня мотивація стосується дій, які виконуються для досягнення певних інструментальних цілей, таких як отримання винагороди або припинення покарання. (Dörnyei, 1998)

Метою статті є дослідження типів мотивації при вивченні іноземних мов, а також визначення ефективних стратегій і методик для підвищення мотивації при вивченні англійської мови студентів немовних спеціальностей. Розглядаючи, як зробити заняття англійської мови більш релевантними та цікавими, стаття спрямована на надання ідей, які можуть призвести до кращого залучення та покращення результатів навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У даній статті обґрунтовано, що існує три ключові фактори мотивації: позитивне ставлення до L2-спільноти, задоволення від навчання та зовнішній тиск.

Ставлення до L2-спільноти є дуже важливим у вивченні мови. Гарднер і Ламберт стверджують, що для того, щоб вивчити мову, необхідно мати певне ставлення до цієї спільноти: бажання бути її членом. (Gardner, Lambert, 1972)

Думку щодо задоволення від процесу вивчення мови розгортає Шао Ву. Згідно з Ву, якщо студенти хочуть бути вмотивованими, вони повинні отримувати задоволення від вивчення мови L2. Внутрішньо мотивовані студенти з більшою ймовірністю продовжать навчання, ніж зовнішньо мотивовані: перші просто беруть участь у діяльності заради задоволення від вивчення мови. Відповідно, інтегрально мотивовані студенти отримують задоволення від вивчення мови та культури цієї спільноти. Для того, щоб бути мотивованим продовжувати вивчати мову у L2-студента має бути певне задоволення від процесу навчання (Wu, 2003).

Зовнішній тиск, який мотивує L2-студентів до вивчення мови описує Ліу Мен. Незалежно від того, чи це для того, щоб догодити оточенню (освітянам, батькам тощо) отримати винагороду або досягти певних прагматичних цілей, студенти мотивовані задовольнити певний зовнішній тиск. Вчений пов'язує зовнішню та інструментальну мотивацію, стверджуючи, що вони обидві стосуються бажання вивчати іноземну мову через певний тиск або винагороду з боку соціального середовища. (Liu, 2007).

Найбільшою проблемою сьогоднішнього навчання є те, що не кожен викладач розуміє, як ефективно викладати і мотивувати. Такі освітяни вважають, студентів потрібно наповнити знаннями, яких вони не мають. Однак студенти – це цілісні особистості, і викладачі повинні розуміти, як ефективно викладати і які особливості студентів, інакше вони не зможуть досягти успіху в навчанні. По-перше, студент – це динамічна, жива, зростаюча, розвиваюча і зріла особистість. Викладач не має безпосереднього відношення до його спадкових факторів. На той час, коли здобувач вступає у ВНЗ він вже є добре розвиненою особистістю. Це означає, що він/вона є організованою особистістю, в той час як саме особис-

тість повинна задовольняти будь-які потреби та бажання. По-друге, здобувачі також мотивовані несвідомими та напівсвідомими потребами та бажаннями. На щастя, багато з них можна перенаправити за допомогою правильної мотивації у формальній освіті. Програми з англомовної підготовки повинні враховувати динамічну природу й досвід студента, його/її оточення та індивідуальні відмінності (Seven, 2020: 66).

Висновки. Мотивація відіграє ключову роль у розвитку мовних навичок. Викладачі можуть відігравати значну роль у мотивації здобувачі до вивчення англійської мови. Мотивація є важливим фактором у вивченні іноземної мови, на який впливають різні змінні. Деякі викладачі англійської мови іноді не беруть до уваги мотивацію, заохочуючи своїх студентів до навчання, але сучасний викладач повинен вчити своїх здобувачів розвивати мотивацію. Викладачі повинні допомагати своїм студентам знаходити мотивацію в тих сферах, де вони її не очікують, а також досліджувати власні мотиваційні процеси, щоб вони могли ними скористатися.

Існує чотири типи мотивації: інструментальна, інтегративна, внутрішня та зовнішня мотивація. Інструментальна мотивація стосується вивчення мови як засобу для досягнення інструментальних цілей, таких як кар'єра, читання технічних матеріалів, переклад тощо. Інтегративна мотивація описує здобувачів, які хочуть інтегруватися в культуру другої мовної групи і долучитися до соціального обміну в цій групі.

Спираючись на дослідження, зазначені у даній статті вище – студенти мотивовані до навчання, коли вони вважають себе компетентними особами, мають справу з цікавими матеріалами, розташованими відповідно до їхнього рівня, бачать мету в своїй діяльності, вважають своє навчання значущим, мають можливість висловити психологічні потреби в успіху, визнанні та прийнятті у певній спільноті, вважають, що навчання призначене для них, а не для викладачів, мають можливість приймати рішення і відчувати відповідальність за участь у ньому, а також переживають більше успіхів, аніж поразок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Brophy J. Motivating students to learn (2nd ed.). *Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.* 2004. P. 3.
2. Dörnyei Z. Conceptualizing Motivation in Foreign Language Learning. *Language Learning*. 1998. P. 46–78.
3. Gardner R. C. Social Psychology in Second Language Learning. London, Great Britain. *Edward Arnold Ltd.* 1985.
4. Gardner R. C., Lambert W. Attitudes and Motivation in Second Language Learning. *Rowley, Mass: Newbury House Publishers, Inc.* 1972.
5. Liu M. Chinese Students Motivation to Learn English at the Tertiary Level. *Asian EFL Journal*. 2007. P. 126–146.
6. Seven M. A. Motivation in language learning and teaching. Social Sciences Vocational College, Atatürk University, Erzurum, Turkey. *African Educational Research Journal.* 2020. P. 66.
7. Snowman J., McCown R., Biehler R. Psychology applied to teaching (13thed.). Belmont, CA: Wadesworth. *Cengage Learning*. 2012. P. 406.
8. Wu X. Intrinsic Motivation and Young Language Learners: the Impact of the Classroom Environment. *System*. 2003. P. 501–517.

REFERENCES

1. Brophy J. (2004). Motivating students to learn (2nd ed.). *Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.* P. 3.
2. Dörnyei Z. (1998). Conceptualizing Motivation in Foreign Language Learning. *Language Learning*. P. 46–78.
3. Gardner R. C. (1985). Social Psychology in Second Language Learning. London, Great Britain. *Edward Arnold Ltd*.
4. Gardner R. C., Lambert W. (1972). Attitudes and Motivation in Second Language Learning. *Rowley, Mass: Newbury House Publishers, Inc*.
5. Liu M. (2007). Chinese Students Motivation to Learn English at the Tertiary Level. *Asian EFL Journal*. P. 126–146.
6. Seven M. A. (2020) Motivation in language learning and teaching. Social Sciences Vocational College, Atatürk University, Erzurum, Turkey. *African Educational Research Journal.* P. 66.
7. Snowman J., McCown R., Biehler R. (2012). Psychology applied to teaching (13thed.). Belmont, CA: Wadesworth. *Cengage Learning*. P. 406.
8. Wu X. (2003). Intrinsic Motivation and Young Language Learners: the Impact of the Classroom Environment. *System*. P. 501–517.

УДК 372.4
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-45

Вікторія ПАВЕЛКО,
orcid.org/0000-0002-6372-6090
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, дошкільної та початкової освіти
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка
(Кременець, Тернопільська область, Україна) vpavelko@ukr.net

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті описано особливості математики як науки. Визначено обумовленість її виникнення, відмінності від інших наук. Зазначено про математизацію наук як важливу умову їх інтенсивного розвитку. Закцентовано увагу на суті математичних знань, їх властивості та факторах, які її визначають. Зазначено про процес засвоєння математичних знань, його особливості. Охарактеризовано результат роботи людини з математичними об'єктами у контексті розвитку мислення, його типів, операцій.

Описано трактування математики як навчального предмета. Наголошено на існуванні стереотипу, який породжує проблему, що «дітям-гуманітаріям» добре вивчати математику в школі не потрібно. Аргументовано хибність такої думки. Наведено приклади впливу й необхідності математики у різних сферах людського життя, зокрема в розвитку творчості й креативності, у здатності чітко висловлювати думки, розвиваючи свої когнітивні навички, в опануванні гуманітарними науками та фінансовою грамотністю.

Автором проаналізовано й узагальнено основні аспекти, які обумовлюють важливість математичної освіти для сучасної людини та математики як однієї з значущих складових системи загальної освіти загалом і зокрема в нашій країні. Для підтвердження цієї думки використано нормативні документи початкової освіти, зокрема Концепцію розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти), Концепцію Нової української школи. Наголошено на необхідності формування у дітей математичної компетентності, яка є однією з ключових компетентностей вже й у початковій школі.

Узагальнено результати дослідження сучасними науковцями й педагогами питання структури математичної компетентності й формування когнітивного її компонента, яке відбувається зокрема й через накопичення математичних знань в учнів. Потлумачено змістові основи понять «знання», «накопичення знань».

Ключові слова: *математика, математичні знання, навчальний предмет, наука, початкова школа, розвиток особистості.*

Viktoriya PAVELKO,
orcid.org/0000-0002-6372-6090
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Pedagogy, Preschool and Primary Education
Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy named after of Taras Shevchenko
(Kremenets, Ternopil region, Ukraine) vpavelko@ukr.net

FORMATION OF MATHEMATICAL SKILLS AS AN IMPORTANT CONDITION FOR PERSONALITY DEVELOPMENT

The article describes the peculiarities of mathematics as a science. The conditions of its occurrence, differences from other sciences are determined. The mathematization of sciences is mentioned as an important condition for their intensive development. Attention is focused on the essence of mathematical knowledge, its properties and the factors that determine it. The process of assimilation of mathematical knowledge and its features are mentioned. The result of a person's work with mathematical objects is characterized in the context of the development of thinking, its types, operations.

The interpretation of mathematics as an educational subject is described. Emphasis is placed on the existence of a stereotype, which creates a problem, that "humanitarian children" do not need to learn mathematics well at school. The falsity of such an opinion is argued. Examples of the influence and necessity of mathematics in various spheres of human life are given, in particular, in the development of creativity and creativity, in the ability to clearly express thoughts, developing one's cognitive skills, in mastering the humanities and financial literacy.

The author analyzed and summarized the main aspects that determine the importance of mathematical education for modern people and mathematics as one of the significant components of the general education system in general and in particular in our country. To confirm this opinion, normative documents of primary education were used, in particular the Concept of the Development of Science and Mathematics Education (STEM-education), the Concept of the New

Ukrainian School. The need to develop children's mathematical competence, which is one of the key competences already in primary school, is emphasized.

Summarized the results of research by modern scientists and teachers on the structure of mathematical competence and the formation of its cognitive component, which occurs, in particular, through the accumulation of mathematical knowledge in students. The content bases of the concepts of "knowledge", "accumulation of knowledge" are explained.

Key words: *mathematics, mathematical knowledge, educational subject, science, primary school, personality development.*

Постановка проблеми. Основним завданням сучасної системи освіти є формування гармонійно розвиненої особистості, конкурентного фахівця, що вміє критично й системно мислити, аналізувати, порівнювати, практично розв'язувати щоденні життєві та професійні завдання із використанням досвіду математичної діяльності.

Відповідно однією із ключових ідей Нової української школи є застосування компетентнісного підходу. З огляду на це, важливо формувати в учнів математичну компетентність, цілісні уявлення про сутність математичного знання, методи математики, її роль у пізнанні дійсності (Бібік, 2019). У чинному Державному стандарті початкової освіти виділяючи серед ключових компетентностей й матеиатичну, також зазначається про усвідомлення ролі математичних знань та вмінь в особистому і суспільному житті людини (Державний стандарт, 2018).

Аналіз досліджень. Питання формування математичної компетентності здобувачів, її структури було висвітлено у працях Н. Бібік, О. Біди, С. Бондаря, Я. Гаєвець, М. Голованя, І. Зимньої, Л. Коваль, Н. Листопад, О. Локшиної, М. Марко, О. Овчарук, О. Онопрієнко, О. Пометун, С. Ракова, Р. Романишин, Н. Рудницької, О. Савченко, С. Скворцової тощо. Проблему логіко-математичного мислення особистості досліджено у публікаціях О. Митник, Л. Іщенко, С. Гуйван, Л. Коваль, С. Скворцової тощо.

Мета статті – проаналізувати й узагальнити роль математичних знань учнів для розвитку особистості

Виклад основного матеріалу. Математика (в перекладі з грецької означає «знання») – це одна із самих важливих фундаментальних наук. Її виникнення обумовлюється практичною діяльністю людини, потребою визначення кількості елементів множин, форми геометричних фігур, вимірювання площі й об'єму, порівняння, обчислення й перетворення. Тобто математика – це наука, яка вивчає кількісні співвідношення і просторові форми дійсного світу. Для вивчення навколишнього світу шляхом ідеалізації необхідних для цього властивостей об'єктів і формалізації цих завдань сформувала свій могутній апарат. Історично розвиваючись у тісному зв'язку з виробничою діяльністю й загальнолюдською культурою, стоїть над іншими точними науками. Інші точні науки використовують математичний апарат для формалізації своїх задач.

Математика відрізняється від інших наук, крім філософії, загальністю й абстрактністю об'єктів. Сама є мовою й описує конкретні ситуацій, що виникають в інших науках та в практичній діяльності людей. Володіє методами, зокрема математичним моделюванням, яке використовується для розвитку багатьох наук і розв'язання практичних питань, доведень.

Поняття математики абстраговані від якісних специфічних ознак, властивостей явищ і предметів. Звичайно, це збіднює наші знання про цей об'кт і його характерні матеріальні особливості. Водночас надає математичним поняттям узагальненості, створюючи можливість застосовувати математику до найрізноманітніших за природою явищ. Це означає, що математичний апарат можна успішно використовувати до біологічних, технічних, економічних та інших процесів. Математизація наук, що розпочалася з XVIII ст., сьогодні набуває винятково інтенсивного розвитку.

Абстрактність об'єктів, які вивчає математика, обумовлює такі властивості математичних знань, як універсальність і формально-логічна доказовість. Універсальність математичних знань проявляється в проникненні її методів, перш за все моделювання, у різноманітні галузі наукового знання, як природничого, так і гуманітарного. Математичні моделі, що описують в першу чергу взаємозв'язок кількісних характеристик різних явищ і процесів, сьогодні є важливим елементом як практичної діяльності загалом, так і дослідницької в будь-якій галузі знань,. Математика перетворилася на повсякденне знаряддя дослідження у фізиці, астрономії, біології, інженерній справі, організації виробництва і багатьох інших галузях теоретичної й прикладної діяльності. Роль математичних знань зростає в зв'язку з розширенням можливостей обробки результатів на комп'ютері.

Абстрагування в математиці не є її винятковою особливістю. Будь-які загальні поняття мають деякі елементи абстрагування від своїх конкретних властивостей. Але в математиці цей процес

більший, ніж, наприклад, у природничих науках. Якщо їх твердження можна довести, провівши зокрема й досліди, то математичні – лише на основі логічних міркувань, обґрунтування.

Процес засвоєння математичних знань, які представлені як добре організована система взаємопов'язаних між собою елементів, формує такі якості мислення, як системність і структурність.

Розв'язування математичних задач, робота з математичними поняттями вимагає аналізу, порівняння й синтезу інформації. узагальнення та класифікації. Вивчення геометричних об'єктів сприяє розвитку зокрема й просторових уявлень та уяви. Обгрунтування істинності твердження розкриває процес побудови аргументації міркувань. Зазначені вище операції й властивості мислення, які формуються в процесі вивчення математики, обумовлюють обов'язковість включення математики до змісту загальної й професійної освіти як інструменту розвитку інтелектуальної сфери здобувачів.

Водночас варто зазначити, що операції логічного мислення, що формуються в результаті роботи з математичними об'єктами, не завжди автоматично переносяться на інші об'єкти, тобто не залучаються до інтелектуального надбання людини. Для цього саме навчання математики та інших освітніх галузей має бути побудовано так, щоб, з одного боку, показати, що те, що ми робимо при вивченні математичних об'єктів, може бути перенесено і на інші об'єкти, а з іншого – звертатися до досвіду учнів, отриманого при вивченні математики.

«Математика в школі – це навчальний предмет, змістом якого є вивчення основ арифметики, алгебри й початків аналізу, геометрії й тригонометрії, формування умінь і навичок застосування математичних знань під час розв'язування практичних задач, розвиток логічного мислення й просторової уяви» (Гончаренко, 1997: 202).

Через закоренілий стереотип про необхідність математики лише при вивченні програмування, хімії, фізики та інших точних наук, існує оманлива думка, що не всім школярам потрібно добре знати математику. Вони ж «гуманітарії» й не планують пов'язувати своє життя з точними науками. Однак вивчати математику вкрай важливо всім. Вона розвиває логічне мислення й критичне, пам'ять, вміння здобувачів аналізувати й узагальнювати розв'язуючи задач. Тобто ті універсальні навички, які знадобляться в будь-якій професії.

Математика сприяє розвитку творчості й креативності. За розв'язання алгебраїчних завдань і обробку музичної інформації відповідає одна і та сама ділянка головного мозку. Тобто діти, які опановують гру на музичних інструментах, мають кращі успіхи й у навчанні математики й навпаки. В образотворчому мистецтві та дизайні взагалі неможливо без знань топології. На уроках математики школярі використовують і комбінують її закономірності, а водночас вчаться створювати нові способи розв'язування завдань. Саме те, що роблять усі творчі люди, оскільки креативність — здатність продукувати нове, об'єднувати ідеї, які, не пов'язані одна з одною, для створення нових форм вираження.

Математика впливає й на здатність чітко висловлювати свої думки, розвиваючи когнітивні навички учнів. Зокрема, логіка розповіді є важливою для всіх. Крім того, допомагає без зволікань виділити найголовніші суттєві моменти. Водночас неможливо відтворити історію чи промову без хорошої пам'яті. Розвивається математичне мовлення, яке розуміється як сукупність усіх мовленнєвих засобів, за допомогою яких можна висловити математичний зміст. Опановуючи системою математичних знаків і їх смислами, молодший школяр набуває здатності бачити навколишній світ «очима математика». Учню стає доступне математичне мовлення, тобто спілкування за допомогою математичної мови.

Вивчення математики сприяє опануванню й гуманітарними науками, зокрема історії і літератури., бо необхідними є аналіз, синтез, й логіка, розвивається пам'ять, увага й зосередженність. Для проведення соціологічних досліджень також застосовується математичний апарат, журналістам і режисерам для вдалого кадру, відео потрібна зокрема й сформованість просторових уявлень.. розуміння пропорції, співвідношення й віднаходити їх в реальності.

Математика розвиває у дитини й фінансову грамотність, формуючи навики розрахунку за покупки, балансування банківського рахунку тощо.

Все вище зазначене обумовлює необхідність математичної освіти для сучасної людини. Саме тому математика є важливою складовою системі загальної освіти усіх країн. Зокрема й в Україні, що відображено в нормативних документах в галузі освіти. У Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) зазначається, що її головна мета – сприяння розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) як основи конкурентоспроможності та економічного зростання нашої держави, формування новітніх компетентностей громадян, підготовка фахівців

нової генерації, здатних до засвоєння знань і розроблення та використання новітніх технологій (Концепція розвитку, 2020).

Природничо-математична освіта (STEM-освіта) – цілісна система природничої і математичної освітніх галузей, метою якої є розвиток особистості через формування компетентностей, природничо-наукової картини світу, світоглядних позицій і життєвих цінностей з використанням трансдисциплінарного підходу до навчання, що базується на практичному застосуванні наукових, математичних, технічних та інженерних знань для розв'язання практичних проблем для подальшого використання цих знань і вмінь у професійній діяльності (Концепція розвитку, 2020).

У Державному стандарті початкової освіти наголошується, що метою математичної освітньої галузі є розвиток особистості дитини через формування математичної компетентності у взаємозв'язку з іншими ключовими компетентностями для успішної освітньої та подальшої професійної діяльності впродовж життя. Досягнення цього передбачає засвоєння системи знань, формування досвіду їх використання, удосконалення вміння розв'язувати математичні та практичні задачі; розвиток логічного мислення та психічних властивостей особистості; розуміння ролі математики в особистому та суспільному житті (Державний стандарт, 2018).

У сучасній світовій практиці ефективність освіти пов'язується з реалізацією компетентнісного підходу. У Концепції «Нова українська школа» поняття «компетентність» визначається, як динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність (Рудницька, 2022: 14).

Математична освітня галузь володіє потенціалом, необхідним для формування кожної ключової компетентності. Однією з них є й математична компетентність, «За визначенням PISA, «математична компетентність – це поєднання математичних знань, умінь та здібностей людини, що забезпечують успішне розв'язання різноманітних проблем, що потребують застосування математики. При цьому мають на увазі не конкретні математичні вміння, а загальні вміння, що включають математичне мислення, математичну аргументацію, постановку та розв'язання математичних задач, математичне моделювання, використання інформаційних технологій» (Гаєвець, 2022: 47). Тобто математична компетентність є інтегративною властивістю особистості, поєднуючи математичні знання, уміння, навички, досвід математичної діяльності (Гаєвець, 2022).

Сучасні науковці й педагоги досліджують й питання структурних компонентів математичної компетентності. Вони не ізольовані один від одного, а перебувають у тісній взаємодії. Універсальні й загалом характерні як для здобувачів початкової, так і базової середньої освіти. Н. Головань виокремлює наступні компоненти: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, ціннісно-рефлексивний, емоційно-вольовий. Когнітивний компонент включає сукупність математичних знань теоретичного і практичного характеру, що відображають систему сучасної математики (Гаєвець, 2022: 38).

Формування когнітивного компоненту відбувається власне через накопичення математичних знань, виконання різнорівневих завдань у відповідності до потреб кожного учня. Основою цього компоненту є розуміння математичних понять, регламентованих змістом навчального матеріалу програми. Це стає запорукоюуспішного оволодіння учнями здатності користуватися інформацією, уміння аналізувати, порівнювати й узагальнювати, розв'язувати завдання (Гаєвець, 2022).

Знання визначаються в науковій літературі як розуміння, зберігання в пам'яті та вміння відтворювати основні положення науки, а також теоретичні узагальнення, що випливають з них (поняття, правила, закони, висновкита ін.). Передаючись шляхом цілеспрямованого навчання мають бути насамперед строго науковими (Гончаренко, 1997: 137). «Накопичення знань означає передовсім оволодіння конкретним навчальним матеріалом: фактами, термінологією, символами, назвами, різного виду поняттями (загальними, одиничними, конкретними і т.), зв'язками і залежностями, що існують між ними та знаходять відображення в правилах, законах, закономірностях, принципах тощо. До знань належать також уявлення про галузі і способи застосування цих знань; володіння методами їх використання; розуміння місця кожної складової знань у загальній системі наукового уявлення про світ тощо» (Марко, 2015: 57).

Тобто на сучасному етапі розвитку суспільства завданням педагогів є формування в учнів знань – фундаменту, на який будуть накладатись уміння цими знаннями користуватися, а також цінності й навички, що знадобляться здобувачам в подальшому як в особистому житті, так і професійному.

Знання є найважливішою складовою змісту освіти, його основою, на якій формуються навички й вміння. Знання є своєрідним інструментом,

який допомагає людині засвоювати інформацію, знаходити нові зв'язки, формувати нові судження. Сьогодні, на етапі переходу від індустріального до інформаційно-технологічного суспільства, знання, особливо математики, стають стратегічним ресурсом як для людини, так і держави загалом.

Висновки. Отже, саме процес навчання математики робить вагомий внесок у інтелектуальний, соціально-моральний розвиток особистості здобувачів освіти, формування їх наукової картини світу, світогляду, сприяє виробленню передумов до самостійного пошуку й аналізу інформації, фінансової грамотності й підприємницьких навичок, а також умінь лаконічно, зрозуміло формулювати думку, аргументувати, доводити правильність тверджень тощо. Саме тому вивчення математики є важливим, необхідним для кожного та має починатися з дитячих років формуванням ґрунтовних, усвідомлених, міцних знань. Це є запорукою ефективного застосування математики, результатів її вивчення в подальшому дорослому житті, сприяючи успішній реалізації людини. Перспективи наукових розвідок вбачаємо у вивченні теоретико-практичних основ інтеграції математичних знань молодших школярів. Перспективи наукових розвідок вбачаємо у вивченні теоретико-практичних основ інтеграції знань молодших школярів та готовності до неї педагогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаєвець Я. С. Математична компетентність здобувачів початкової освіти. *Актуальні питання природничо-математичної освіти.* Випуск 2(20). 2022. С. 82–87.

2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.

3. Державний стандарт початкової освіти від 21 лютого 2018 р. №87. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text

4. Зінченко І. М. Визначення структури математичної компетентності учнів старшого шкільного віку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2009. №2. С. 165–174.

5. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) від 5 серпня 2020 р. № 960-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#Text.

6. Марко М. Когнітивний компонент структури математичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи.* Випуск 52. 2015. С. 203–208.

7. Нова українська школа : порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік.Київ: Літера ЛТД, 2019. 208 с.

8. Рудницька Н. Ю. Розвиток математичної компетентності учнів початкової школи в умовах нової освітньої парадигми. *Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи:* зб. матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції (29листопада 2022року). Житомир: ФО-П «Н.М. Левковець», 2022. С. 63–66.

REFERENCES

1. Haievets Ya. S. (2022) Matematychna kompetentnist zdobuvachiv pochatkovoi osvity. [Mathematical competence of students of primary education] Aktualni pytannia pryrodnycho-matematychnoi osvity. – Current issues of science and mathematics education, 2(20). 82–87. [in Ukrainian].

2. Honcharenko S. U. (1997) Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. [Pedagogical Dictionary]. 376. [in Ukrainian].

3. Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity vid 21 liutoho 2018 r. № 87. [State standard of primary education dated February 21, 2018 No. 87.]. [in Ukrainian].

4. Zinchenko I. M. (2009) Vyznachennia struktury matematychnoi kompetentnosti uchniv starshoho shkilnoho viku. [Determination of the structure of mathematical competence of high school students] Pedahohichni nauky : teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, № 2. 165–174. [in Ukrainian].

5. Kontseptsiia rozvytku pryrodnycho-matematychnoi osvity (STEM-osvity) vid 5 serpnia 2020 r. № 960-r. [Concept of the development of science and mathematics education (STEM education) dated August 5, 2020 No. 960]. [in Ukrainian].

6. Marko M. (2015) Kohnityvnyi komponent struktury matematychnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv. [Cognitive component of the structure of mathematical competence of the future primary school teacher] Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly. – Psychological and pedagogical problems of the village school, 52. 203–208. [in Ukrainian].

7. Nova ukrainska shkola : poradnyk dlia vchytelia. [New Ukrainian school: a teacher's guide] / za zah. red. N. M. Bibik. (2019). 208. [in Ukrainian].

8. Rudnytska N. Yu. (2022) Rozvytok matematychnoi kompetentnosti uchniv pochatkovoi shkoly v umovakh novoi osvitnoi paradyhmy. [Development of mathematical competence of primary school students in the conditions of a new educational paradigm] Spetsyfika fakhovoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv na zasadakh kompetentnisnoho pidkhodu: dosvid, realii, perspektyvy: zb. materialiv Vseukrainskoi z mizhnarodnoiu uchastiu naukovo-praktychnoi konferentsii za. – Specifics of professional training of future teachers based on the competence approach: experience, realities, perspectives: coll. materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation. 63–66. [in Ukrainian].

УДК 378.126
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-46

Тетяна ПАСІЧНИК,
orcid.org/0000-0001-5176-6661
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри англійської філології
Київського національного лінгвістичного університету
(Київ, Україна) tetiana.pasichnyk@knlu.edu.ua

ЛІНГВІСТИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ У КОНТЕКСТІ МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті обґрунтовано класифікацію видів усного перекладу, проаналізовано лінгвістичні та психологічні особливості усного послідовного і синхронного перекладу у контексті методичної підготовки майбутніх викладачів усного перекладу. Виділено такі критерії класифікації усного перекладу як: 1) напрямок мовних комбінацій, 2) використання технічних засобів, 3) використання запису, 4) обсяг повідомлення, 5) модальність сприйняття повідомлення, 6) місцезнаходження учасників перекладу, 7) сфери застосування. Синхронний переклад розглядається як вид усного перекладу, під час якого перекладач одночасно зі сприйняттям повідомлення в усній або/ та письмовій формі на мові оригіналу усно перекладає його мовою перекладу. Синхронний переклад може бути одностороннім або двостороннім, контактним або дистанційним, з використанням спеціального обладнання або без, повним або скороченим. У статті виокремлено психологічні механізми синхронного перекладу. Для роботи тлумача в умовах одночасного сприймання повідомлення та його перекладу надзвичайно важливими є добре розвинені психологічні механізми довгострокової, короткострокової та оперативної пам'яті, а також механізми концентрації та розподілення уваги. До інших важливих механізмів, які забезпечують таку діяльність віднесено ймовірнісне прогнозування та випереджувальний синтез, мовленнєву компресію, впізнавання мовленнєвих образів, рівневе управління діяльністю та усвідомлення дій, переключення з однієї мови на іншу та механізм самоконтролю. Послідовним перекладом вважається такий вид усного перекладу, під час якого перекладач після сприйняття цілого повідомлення або його частини в усній та/або письмовій формі на мові оригіналу усно перекладає його мовою перекладу. Усний послідовний переклад може бути одностороннім або двостороннім, контактним або дистанційним, повним або скороченим, з використанням техніки скоропису / запису на диктофон або без. У статті описані психологічні механізми, які забезпечують послідовний переклад, а саме смислове сприймання, стійкість, концентрація, розподілення та переключення уваги, пам'ять (короткочасна, оперативна, довготривала) та ймовірнісне прогнозування.

Ключові слова: *лінгвістичні особливості усного перекладу, психологічні механізми, синхронний переклад, усний переклад, усний послідовний переклад.*

Tetiana PASICHNYK,
orcid.org/0000-0001-5176-6661
PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the English Philology Department
Kyiv National Linguistic University
(Kyiv, Ukraine) tetiana.pasichnyk@knlu.edu.ua

LINGUISTIC AND PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF INTERPRETING IN THE CONTEXT OF METHODOLOGICAL TRAINING OF PRE-SERVICE INTERPRETER TRAINERS

The article provides a comprehensive analysis of linguistic and psychological features of consecutive and simultaneous interpreting. The following criteria for classification of interpreting are distinguished: 1) direction of language combinations, 2) usage of technical means, 3) usage of recording, 4) volume of message, 5) perception modalities, 6) location of participants, 7) spheres. Simultaneous translation is considered to be a type of interpreting, when an interpreter translates an oral and / or written original message into the target language simultaneously with its perception. Simultaneous interpreting can be one-way or two-way, contact or remote, with or without special equipment, full or abridged. The article highlights such psychological mechanisms of simultaneous translation as the mechanisms of long-term, short-term and operative memory,

the mechanisms of concentration and distribution of attention, probabilistic prediction and anticipatory synthesis, speech compression, speech pattern recognition, level management and awareness of actions, the mechanism of switching from one language to another and the self-control mechanism. Consecutive translation is a type of interpreting, during which an interpreter translates the whole original message or part of it into the target language only after having perceived it. Consecutive interpreting can be one-sided or two-sided, contact or remote, full or abridged, with or without the technique of copying / recording. The article also describes the psychological mechanisms that provide consecutive interpreting. These are semantic perception, stability, concentration, distribution and switching of attention, memory (short-term, operational, long-term) and probabilistic prediction.

Key words: *Consecutive interpreting, interpreting, linguistic features, psychological mechanisms, simultaneous interpreting.*

Постановка проблеми. Зростаюче значення професії перекладача у сучасному глобалізованому світі, швидкий темп розвитку усіх сфер життєдіяльності суспільства, нові вимоги до кваліфікації фахівців з перекладу, беззаперечно, мають вплив на підготовку викладачів перекладу у закладах вищої освіти. Формування перекладацької компетентності у майбутніх медіаторів міжкультурного спілкування здійснюється науково-педагогічними фахівцями закладів вищої освіти, зокрема, викладачами перекладу. Проблема професійної підготовки таких кадрів є актуальною, але недостатньо розробленою, про що свідчить відсутність науково обґрунтованої методики підготовки викладачів перекладу, зокрема усного, яка і стала пріоритетним напрямком наших наукових пошуків. Одним з підґрунть зазначеної методики є аналіз та визначення лінгвопсихологічних особливостей усного перекладу.

Аналіз досліджень. Ця проблема вивчалася багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, такими як Д.А. Гервер, О. Каде, С. Каліна, Г.Е.Мірам, А. Норберт, С.С. Саприкін, Л.М. Черноватий, А.П. Чужакін, Т.В. Ганічева, Н.В. Зінукова, І.О. Сімкова та іншими. Було запропоновано різні тлумачення поняття «усний переклад», критерії класифікації його видів, різні визначення етапів цього процесу залежно від того, якого підходу дотримувався той чи інший вчений, та якою була мета дослідження. У своїх наукових пошуках ми розглядаємо особливості усного перекладу з метою подальшої розробки методики підготовки філологів до викладання перекладу.

Мета статті – визначити лінгвопсихологічні особливості усного перекладу у контексті методичної підготовки майбутніх викладачів. Завдання статті: 1) обґрунтувати класифікацію видів усного перекладу; 2) проаналізувати лінгвістичні та психологічні особливості усного послідовного та синхронного перекладу.

Виклад основного матеріалу. Серед вітчизняних та зарубіжних вчених не існує загальноприйнятої класифікації видів усного перекладу (УП). Однією з причин цього, на нашу думку, є те, що вченими виділяються різні критерії класифікації. Іншою причиною, на наш погляд, є відмінні погляди на сутність самого процесу усного перекладу. У нашому дослідження усним перекладом вважаємо такі його види, що передбачають вербальну (звукову) передачу мовою перекладу усного або письмового повідомлення мовою оригіналу. Ми не ставимо за мету детальний аналіз існуючих класифікацій видів усного перекладу. Зробимо акцент лише на обґрунтуванні нашого вибору класифікації з метою її використання у подальшій розробці моделі методичної компетентності викладача усного перекладу. За основу ми взяли поділ видів усного перекладу за критерієм сприйняття тексту-оригіналу на усний переклад на слух та усний переклад з аркуша. За критерієм часового співвіднесення комунікативних актів усний переклад на слух поділяється на послідовний та синхронний. Слід зазначити, що переклад з аркуша деякі дослідники відносять як до послідовного перекладу, так і до синхронного перекладу (Van Hoof, 1962) , а деякі вчені вважають його окремим видом усного перекладу (Сімкова, 2015). Через те, що усним перекладом ми вважаємо переклад не лише усних повідомлень, а й письмових, тому у нашому дослідженні переклад з аркуша розглядається як форма синхронного та послідовного перекладу. Вчені диференціюють види усного перекладу і за іншими критеріями, однак ключовим критерієм класифікації, на наш погляд, є критерій часу співвіднесення повідомлення на мові оригіналу (МО) з повідомленням на мові перекладу (МП), згідно з яким розрізняють усний послідовний переклад (УПП) та синхронний переклад (СП). Така класифікація допускає подальший більш детальний поділ УПП та СП за іншими критеріями. Тому, в даній роботі ми зосередимося на цих видах усного перекладу. На основі аналізу та узагальнення поглядів дослідників щодо видів УП,

ми виділяємо такі критерії класифікації УПП та СП, які будемо використовувати у нашому дослідженні, а саме: 1) критерій напрямку мовних комбінацій, 2) критерій використання технічних засобів, 3) критерій використання запису, 4) критерій обсягу повідомлення, 5) критерій модальності сприйняття повідомлення, 6) критерій місцезнаходження учасників перекладу, 7) критерій сфери застосування. За критерієм напряму мовних комбінацій усний переклад (УПП та СП) може бути одностороннім (переклад здійснюється на одну мову) та двостороннім (переклад здійснюється на дві робочі мови), за критерієм використання технічних засобів – з використанням технічного обладнання та без, за критерієм використання запису – із використанням скоропису / аудіозапису та без. За обсягом повідомлення на МП усний переклад може бути повний та скорочений (залежно від цілей комунікації). Критерій модальності сприйняття повідомлення на МО дозволяє розрізняти переклад на слух, переклад з аркуша та переклад на слух з опорою на візуальний текст. За критерієм місцезнаходження учасників перекладу професійний усний переклад може бути контактним та дистанційним. Залежно від сфери застосування усний переклад поділяють на переклад конференцій, переклад на переговорах, судовий переклад, соціальний переклад, медійний переклад тощо (Schmitt, 1998; Гончаренко, 2017).

На основі проведеного аналізу існуючих тлумачень СП та УПП надамо узагальнене розуміння сутності цих видів усного перекладу. Синхронним перекладом є такий вид усного перекладу, під час якого перекладач одночасно зі сприйняттям повідомлення в усній або/ та письмовій формі на МО усно перекладає його мовою перекладу. СП може бути одностороннім або двостороннім, контактним або дистанційним, з використанням спеціального обладнання або без, повним або скороченим. Як правило, СП здійснюється на одну мову, хоча на практиці він може бути і двостороннім, про що свідчать опитування перекладачів. На відміну від синхронного перекладу усним послідовним перекладом є такий вид УП, під час якого перекладач після сприйняття цілого повідомлення або його частини в усній та/або письмовій формі на МО усно перекладає його мовою перекладу. Іншими словами, перекладач починає перекладати повідомлення з МО на МП в усній формі після того, як доповідач перестає говорити, закінчивши свою промову або її частину, або ж після того, як сам прочитає частину або весь текст. УПП може бути одностороннім або двостороннім, контактним або дистанційним, повним або скороченим, з використанням техніки скоропису / запису на диктофон або без.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемам УП, вивчення спектру послуг, що надають бюро перекладів, результатів проведеного усного опитування тлумачів дозволили виділити типові ситуації застосування послідовного та синхронного перекладу. УПП затребуваний у таких ситуаціях, як двосторонні дипломатичні зустрічі, ділові переговори, конференції, круглі столи, брифінги, прес-конференції, презентації, семінари, тренінги, телефонні бесіди, фуршети та святкові заходи, екскурсії, супроводження делегацій та приватних осіб, судові засідання, нотаріальні дії тощо. Синхронний переклад, як правило, використовується для міжнародного багатостороннього (багатомовного) спілкування у багатьох сферах суспільного життя (політичній, економічній, науково-технічній, військовій, соціально-культурній, освітній тощо) у рамках міжнародних організацій, конференцій, зустрічей, симпозіумів, прес-конференцій, телевізійних шоу тощо. Слід зазначити, що, зважаючи на стрімкий розвиток усіх сфер суспільного життя, поле використання як послідовного, так і синхронного перекладу постійно розширюється, тому передбачити у процесі навчання усі ситуації його використання неможливо. Натомість, на наш погляд, основною стратегією діяльності викладача усного перекладу повинна бути орієнтація на формування особистості усного перекладача, здатної до ефективної професійної діяльності та до постійного саморозвитку. У процесі підготовки усних перекладачів акцент на формування готовності особистості до самовдосконалення та саморозвитку впродовж життя робить можливим її адаптацію до різних умов праці та різних професійних ситуацій.

Наведені вище критерії класифікації видів УП та проведений аналіз професійної діяльності усних перекладачів (опитування перекладачів та викладачів усного перекладу, вивчення вимог до усних перекладачів на ринку праці, програм підготовки усних перекладачів тощо) дозволили нам виділити форми послідовного та синхронного перекладу. Отже, УПП може бути 1) односторонній та двосторонній; 2) з використанням скоропису / аудіозапису та без використання скоропису / аудіозапису; 3) повний та скорочений; 4) з використанням технічних засобів та без використання технічних засобів; 5) аудіальний (переклад на слух), візуальний (переклад з аркуша) та аудіовізуальний (переклад на слух з опорою на візуальний текст; 6) контактний (при безпосередньому зоровому контакті перекладача з учасни-

ками комунікації) та дистанційний (перекладач не бачить комунікантів). Формами синхронного перекладу можна вважати такі: 1) з використанням технічних засобів та без використанням технічних засобів (нашіптування); 2) аудіальний (переклад на слух), візуальний (переклад з аркуша) та аудіовізуальний (переклад на слух з опорою на візуальний текст; 3) контактний та дистанційний (перекладач працює у кабінці). Зазначені форми УПП та СП виділено з метою їх використання у подальшій розробці робочої моделі методичної компетентності викладача усного перекладу.

Розглянемо психолінгвістичні особливості мовленнєвої діяльності перекладача під час УПП та СП, які необхідно враховувати викладачу для формування його професійно значущих якостей. У психолінгвістиці, яка вивчає процеси породження та сприймання мовлення у їх співвіднесенні з системою мови, процес породження мовлення трактується як послідовність фаз діяльності. Оскільки об'єктом вивчення психолінгвістики є мовленнєва діяльність, а переклад є опосередкованим видом мовленнєвої діяльності (Онопченко, 2004), результати досліджень цієї науки використовуються для вивчення особливостей послідовного та синхронного перекладу.

Синхронний переклад вважається одним з найскладніших видів перекладу. Вивченням його сутності займалися багато вчених, зокрема Д. Жиль, С.Є. Максимов, Д. Расселл, А.П. Чужакін, С.О. Швачко, Д.Селескович та ін. Причину складності синхронного перекладу дослідники вбачають у психолінгвістичних особливостях цього виду мовленнєвої діяльності. Головною відмінністю СП від інших видів перекладу є одночасність (синхронність) таких операцій як смислове сприймання повідомлення на МО (слухання або читання) та говоріння мовою перекладу. Ця характеристика СП визначає інші особливості цього виду мовленнєвої діяльності. До них відносять обмеженість у часі (для синхронного перекладу тлумачу відводиться лише той період часу, коли говорить оратор мовою оригіналу), залежність від темпу мовлення доповідача (темп мовлення перекладача повинен відповідати темпу мовлення оратора), сегментованість (перекладач перекладає відрізки повідомлення в міру їх надходження, які, як правило, є незавершеними), одноразовість сприймання (повідомлення на МО сприймається один раз). Для роботи тлумача в умовах одночасного сприймання повідомлення та його перекладу надзвичайно важливими є добре розвинені психологічні механізми довгострокової, короткострокової та оперативної пам'яті, а також механізми концентрації та розподілення уваги. До інших важливих механізмів, які забезпечують таку діяльність відносять імовірнісне прогнозування та випереджувальний синтез, мовленнєву компресію, впізнавання мовленнєвих образів, рівневе управління діяльністю та усвідомлення дій, переключення з однієї мови на іншу та механізм самоконтролю. Виділяють ще механізм випереджувального синтезу, що виявляється під час відтворення повідомлення мовою перекладу та полягає у встановленні внутрішніх зв'язків між усіма елементами повідомлення. Іншим механізмом, який сприяє можливості одночасного сприймання повідомлення на МО та його усного перекладу на МП, вважають мовленнєву компресію як засіб зменшення об'єму цільового тексту без нанесення суттєвої шкоди виконанню комунікативної задачі мовця. Мовленнєва компресія повідомлення можлива завдяки інформаційній надмірності мовлення та досягається шляхом пропущення цих надмірних елементів або вживання більш компактних форм висловлювання. Мовленнєва компресія у синхронному перекладі можлива завдяки лінгвістичним та психологічним закономірностям передачі мовленнєвих повідомлень, коли передається сутність повідомлення, а його деталі, виражені другорядними членами, втрачаються під час перекодування. Ще одним психологічним механізмом, який дозволяє усному перекладачу одночасно сприймати та перекладати повідомлення, є механізм слухового впізнавання мовленнєвих образів за їх акустичними характеристикам. Так як під час синхронного перекладу у моменти говоріння участь мовнорухового аналізатора у впізнаванні мовних сигналів на МО дуже обмежена, тому перекладач впізнає слова та словосполучення лише на основі їх слухових (зорових) образів. Промовляння цільового повідомлення перекладачем з регулярними паузами з метою сприймання вихідного тексту при вільному артикуляційному апараті також вважають механізмом, що сприяє синхронізації сприймання та усного перекладу. Механізм рівневого управління діяльністю також дозволяє одночасно здійснювати декілька дій та спрацьовує завдяки механізмам розподілу уваги. Механізм переключення з однієї мови на іншу сприяє актуалізації різнорівневих мовних відповідників між контактуючими мовами та виявляється в автоматизації пошукових дій перекладача. Виділяють ще психологічний механізм самоконтролю та самокорекції (Gerver, 1975), який контролює як сприймання повідомлення на МО, так і породження повідомлення на МП.

Важливість розвитку викладачем перекладу психологічних механізмів виконання синхронного перекладу у майбутніх тлумачів є беззаперечною умовою ефективного навчання. Окрім того, для навчання усного перекладу, зокрема, синхронного, важливим є розуміння етапів (фаз) цього процесу, які можуть стати підґрунтям для розробки вправ (завдань), спрямованих на формування у майбутніх тлумачів умінь, необхідних на різних етапах процесу усного перекладу. Для визначення фаз процесу синхронного перекладу доцільно звернутися до лінгвістичних теорій, що описують моделі процесу перекладу. У перекладознавстві вченими розроблено і описано різні моделі процесу перекладу, найпоширенішими з яких є лінгвістичні (трансформаційна, семантична, ситуативно-денотативна), інтерпретаційна, психолінгвістична та комунікативна. У зазначених моделях простежується еволюція тлумачення поняття процесу перекладу, яка відображає і розвиток перекладознавства. Згідно з лінгвістичними моделями процес перекладу є передачею значень мовних одиниць оригіналу мовою перекладу та включає етапи аналізу, переключення та реструктурування (трансформаційна та семантична моделі); сприймання вихідного повідомлення, ототожнення мовних одиниць МО з одиницями МП, з'ясування ситуації реальної дійсності у повідомленні-оригіналі, опис цієї ситуації мовою перекладу (ситуативно-денотативна модель). Головним недоліком лінгвістичних моделей є те, що вони не враховують комунікативної ситуації перекладу, психічні процеси перекладача та відмінності між письмовим та усним перекладом.

Протиставленням лінгвістичним концепціям перекладу є інтерпретаційна модель Д. Селескович, згідно з якою процес СП включає три етапи: розуміння смислу вихідного повідомлення, девербалізація (відділення смислу від мовної опори) та вираження смислу мовою перекладу (Seleskovitch, 1986). Недоліком інтерпретативної моделі, на наш погляд, є і те, що в ній не описується сам механізм синхронного перекладу, натомість у ній акцентується сприймання і розуміння повідомлення оратора та розгортання мовлення перекладача. Послідовниця інтерпретативного підходу до перекладу М. Ледерер доповнює модель Д. Селескович та диференціює вісім операцій синхронного перекладу, які відбуваються паралельно: сприймання усного повідомлення, його розуміння, інтегрування смислових одиниць з попереднім досвідом, формування висловлювання на МП на основі когнітивної пам'яті, відновлення елементів повідомлення на основі МО з використанням прямих відповідників, відновлення елементів повідомлення на основі вербальної пам'яті, слуховий контроль перекладача за власним мовленням, усвідомлення ситуації перекладу (Lederer, 2003). Не зважаючи на більш детальний опис механізму синхронного перекладу, М. Ледерер також ігнорує значення мовних одиниць у породженні смислу висловлювання, що є суттєвим недоліком цього підходу. Окрім того, у вищеописаних підходах переклад не розглядається як мовленнєва діяльність. На наш погляд, вагомим внеском у розуміння сутності усного перекладу є здобутки послідовників психолінгвістичного підходу, які вважають його особливим видом мовленнєвої діяльності (Gerver,1975; Moser-Mercer, 2023). В основу психолінгвістичної моделі перекладу покладено теорію діяльності та когнітивні дії усного перекладача. Відповідно до цієї моделі у структурі СП розрізняють такі фази, як орієнтування в умовах перекладацького завдання, виконання та контроль. Ми вважаємо, що цей підхід до виділення фаз синхронного перекладу є узагальненим і може застосовуватися до усіх видів як усного перекладу, так і письмового. Щоправда часовий проміжок фаз буде різним під час виконання різних видів перекладу. Більш конкретною моделлю синхронного перекладу є «модель зусиль» (The Efforts Model), розроблена Д. Жилем. Виділені автором чотири базові дії-зусилля можна вважати етапами процесу синхронного перекладу. Цими етапами є 1) сприймання на слух інформації мовою оригіналу, 2) аналіз та збереження інформації у короткочасній пам'яті, 3) усне відтворення інформації мовою перекладу, 4) координаційне зусилля (Gile, 2009). Четвертий етап (дія), на наш погляд, скоріше за все пов'язаний з механізмами синхронізації та не є окремим етапом процесу синхронного перекладу. Крім того, оскільки синхронним перекладом ми вважаємо не лише переклад усного повідомлення, а й письмового, тому першою фазою відповідно є сприймання інформації в усній або письмовій формі.

У нашому дослідженні ми спираємося на положення як психолінгвістичного підходу до процесу перекладу, так і комунікативного. Згідно з останнім переклад є опосередкованою міжкультурною комунікацією. Відповідно перекладач відіграє посередницьку роль у міжмовному спілкуванні комунікантів, які належать до різних культурномовних спільнот. Процес перекладу розглядається як акт двомовної комунікації. У цьому процесі виділяють два комунікативні акти, а саме 1) комунікацію між відправником повідомлення мовою оригіналу і перекладачем та 2) комунікацію між

перекладачем і одержувачем повідомлення мовою перекладу. Не зважаючи на виділення таких актів процесу перекладу, перекладач не є безпосереднім комунікантом міжкультурного спілкування, як це вважають деякі дослідники. Натомість він є її опосередкованим учасником, який забезпечує міжмовну комунікацію між її безпосередніми учасниками, які належать до різних культурномовних спільнот. Усний переклад при цьому є каналом, через який відбувається така комунікація. Мовленнєву діяльність тлумача у процесі міжкультурної комунікації можна вважати комунікативною, а усний переклад (синхронний чи послідовний) етапом міжмовної міжкультурної комунікації. Звідси можна зробити висновок, що процес усного перекладу є мовленнєвою комунікацією в структурі міжкультурної комунікації. Враховуючи етапи комунікативного процесу (орієнтування, реалізація та контроль), прихильники комунікативної моделі виділяють такі етапи процесу усного перекладу, як інтерпретація повідомлення на мові оригіналу та породження (відтворення) повідомлення мовою перекладу. Етап контролю (редагування) в професійному усному перекладі, як правило, відсутній (Черноватий, 2013). Однак самовиправлення тлумача можна вважати редагуванням, що характерно для початкового оволодіння усним перекладом та, звичайно, є неприйнятним для професійних тлумачів. Важливим здобутком комунікативної моделі для методики навчання усного перекладу є те, що виділені етапи процесу перекладу можна співвіднести з відповідними вміннями перекладача. Варто зауважити, що не зважаючи на значну кількість проведених досліджень процесу синхронного перекладу, досі не існує загальноприйнятої моделі цього виду усного перекладу, тому вважаємо доцільним використати комунікативну модель у нашому дослідженні.

На основі аналізу досліджень, присвячених проблемам послідовного перекладу ми дійшли висновку, що більшість вчених, як правило, розрізняють два етапи цього процесу: 1) смислове сприймання інформації на мові оригіналу та її збереження (за допомогою скороченого запису або у короткочасній пам'яті); 2) відтворення інформації мовою перекладу в усній формі (Черноватий, 2013; Gile, 2009). Дії першого етапу (сприймання, аналіз та збереження інформації) відбуваються одночасно, тому вимагають автоматизму їх виконання. Автоматизм полягає у тому, що перекладач повинен вміти швидко виділяти смислові одиниці перекладу на основі контексту, не зважаючи на можливі екстралінгвістичні перешкоди, пов'язані з умовами сприймання вихідного повідомлення (шум, гул, сторонні розмови, налаштування технічних засобів, розмір приміщення тощо), лінгвістичні труднощі (прецизійна та термінологічна лексика, багатозначні слова, складні граматичні структури тощо) та психологічні труднощі (погана дикція мовця, швидкий темп мовлення). Фактично під час першого етапу послідовного перекладу на слух з записом перекладач паралельно виконує два види мовленнєвої діяльності: аудіювання та письмо, що вимагає від нього вмінь синхронізації цих видів діяльності. Під час послідовного перекладу без використання скоропису перекладач має синхронізувати смислове сприймання повідомлення та його запам'ятовування. Впродовж другого етапу послідовного перекладу з використанням скоропису тлумач паралельно читає про себе свої записи та перекладає повідомлення в усній формі, тобто відбувається одночасність читання, перекладу та говоріння, що вимагає від нього належного рівня сформованості вмінь синхронізації цих видів мовленнєвої діяльності. Під час усного послідовного перекладу без використання скоропису перекладач відтворює текст оригіналу мовою перекладу після прослуховування частини повідомлення оратора, що вимагає від перекладача добре розвинених вмінь смислового запам'ятовування інформації. Під час послідовного перекладу з аркуша необхідності у збереженні змісту немає, тлумач сприймає (читає) письмове повідомлення та виконує в усній формі його повний або скорочений переклад залежно від комунікативного завдання. Під час перекладу з аркуша перекладач сам регулює швидкість сприймання повідомлення на МО та породження повідомлення мовою-перекладу, а відповідно їх послідовність чи синхронність. Однак, плавності мовлення можна досягти лише завдяки одночасності цих процесів (Черноватий, 2013). Варто наголосити ще на такому виді збереженні інформації під час усного послідовного перекладу, як аудіозапис, тобто перекладач сприймає вихідне повідомлення, зберігає його на аудіоносії (диктофоні) та відтворює після повторного прослуховування (в навушниках) мовою перекладу.

Висновки. Аналіз наукових робіт з проблем усного перекладу, опитування усних перекладачів та власний досвід перекладу дозволив нам виділити етапи процесу УПП і СП, їх лінгвістичні особливості та психологічні механізми, врахування яких важливе для виділення як професійних вмінь та якостей викладача усного перекладу, так і етапів його методичної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко Л. О. Сутність поняття «переклад» в міждисциплінарному та перекладознавчому аспектах. *Молодий вчений.* 2017. № 11. С. 196–201.

2. Онопченко Т.Д. Лінвопсихологічні особливості писемного перекладу ділового листування. *Вісник КНЛУ. Серія: Педагогіка*. 2004. В.7. С. 143–151.

3. Сімкова І.О. Теоретичні основи навчання майбутніх бакалаврів-філологів усного двостороннього перекладу в науково-технічній сфері. *Сумський державний педагогічний університет імені АС Макаренка*. 2015. С. 364–370.

4. Черноватий Л.М. Методика викладання перекладу як спеціальності: підручник для вищих закладів освіти за спец. Вінниця: Нова Книга, 2013. 368 с.

5. Gerver D. A. Psychological approach to simultaneous interpretation. *Meta.* 1975. 119–173 pp.

6. Gile D. Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training. Amsterdam: Benjamins, 2009. 283 p.

7. M. Lederer. Translation.The Interpretive Model. Routledge. 2003. P. 252.

8. B. Moser-Mercer. Conference interpreting and expertise. *The Routledge Handbook of Conference Interpreting.* 2021. 386–400 pp.

9. B. Moser-Mercer. Working memory in simultaneous and consecutive interpreting. *The Routledge Handbook of Translation, Interpreting*. 2023. 129–144 pp.

10. Schmitt Peter A. Berufspraxis und Ausbildung: Was machen Übersetzer. Dolmetscher? *In M. Snell-Hornby, & H.G. Hönig & P. Kußmaul & P.A. Schmitt (Hrsg.) Handbuch Translation*. –Tübingen : Stauffenburg. 1998. P. 1–5.

11. Seleskovitch D. Interpretation, a psychological approach to translating. N.Y., 1986. 85 p.

12. Shreve, G. Integration of translation and summarization processes in summary translation. *Journal of the American Translation and Interpreting Studies Association*. 1(1). 2006. 87–109 pp.

13. Van Hoof H. Théorie et Pratique de l'Interprétation, avec Application Particulière à l'Anglais et au Français. München : Hueber. 1962.

REFERENCES

1. Honcharenko, L. (2017). Sutnist poniattia "pereklad" v mizhdystsyplinarnomu ta perekladoznavchomu aspektakh. [The essence of the concept of «translation» in interdisciplinary and translation studies aspects]. Molodyi vchenyi. – A young scientist, 11. 196–201. [in Ukrainian].

2. Onopchenko, T. (2004). Linvopsykholohichni osoblyvosti pysemnoho perekladu dilovoho lystuvannia. [Linguistic and psychological features of written translation of business correspondence]. Visnyk KNLU. Seriia: Pedahohika. – Bulletin of KNLU. Series: Pedagogy, 7. 143–151. [in Ukrainian].

3. Simkova, I. (2015). Teoretychni osnovy navchannia maibutnikh bakalavriv-filolohiv usnoho dvostoronnoho perekladu v naukovo-tekhnichnii sferi. [Theoretical foundations of teaching future bachelors of philology in oral two-way translation in the scientific and technical field]. Sumskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni A.S. Makarenka. – Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko. 364–370. [in Ukrainian].

4. Chernovatyi, L. (2013). Metodyka vykladannia perekladu yak spetsialnosti: pidruchnyk dlia vyshchykh zakladiv osvity za spets. [The methodology of teaching translation as a specialty: a textbook for higher education institutions]. Vinnytsia: Nova Knyha.- Vinnytsia: New Book. 368 s. [in Ukrainian].

5. Gerver, D. (1975). Psychological approach to simultaneous interpretation. Meta. 119–173 pp.

6. Gile, D. (2009). Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training. Amsterdam: Benjamins, 283 p.

7. Lederer, M. (2003). Translation. The Interpretive Model. Routledge. P. 252.

8. Moser-Mercer, B. (2021). Conference interpreting and expertise. *The Routledge Handbook of Conference Interpreting.* 386–400 pp.

9. Moser-Mercer, B. (2023). Working memory in simultaneous and consecutive interpreting. *The Routledge Handbook of Translation, Interpreting*. 129–144 pp.

10. Schmitt, P. (1998). Berufspraxis und Ausbildung: Was machen Übersetzer. Dolmetscher? *In M. Snell-Hornby, & H.G. Hönig & P. Kußmaul & P.A. Schmitt (Hrsg.) Handbuch Translation*. –Tübingen : Stauffenburg. P. 1–5.

11. Seleskovitch, D. (1986). Interpretation, a psychological approach to translating. N.Y. 85 p.

12. Shreve, G. (2006). Integration of translation and summarization processes in summary translation. *Journal of the American Translation and Interpreting Studies Association*. 1(1). 87–109 pp.

13. Van Hoof, H. (1962). Théorie et Pratique de l'Interprétation, avec Application Particulière à l'Anglais et au Français. München: Hueber.

УДК 378.016:811.111
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-47

Марія ПОГОДІНА,
orcid.org/0000-0003-4629-561X
старший викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
(Харків, Україна) mariapogodina2902@gmail.com

Христина МАНЬКОВСЬКА,
orcid.org/0000-0001-9763-7777
викладач кафедри іноземних мов та військового перекладу
Національної академії Сухопутних Військ імені Гетьмана Петра Сагайдачного
(Львів, Україна) Kferens24@gmail.com

РОЗВИТОК SOFT SKILLS У КУРСАНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

В наші дні для висококваліфікованого спеціаліста надзвичайно важливо мати так звані "hard skills" (жорсткі навички) та "soft skills" (м'які/гнучкі навички). Жорсткі навички – це професійні навички, яким можна навчити студентів на заняттях, лекціях та семінарах. Для того, щоб набути жорстких навичок, необхідно отримати знання та вивчити певні інструкції. М'які навички, також відомі як міжособистісні навички, це універсальні компетенції, яким набагато важче навчити. Вони залежать від характеру людини, здібності спілкуватися, знаходити вихід із складних ситуацій та здатності брати відповідальність за поставлені задачі. Сьогодні висококваліфікований спеціаліст повинен вміти працювати у команді та встановлювати відносини. Найважливіші soft skills – гнучкість або адаптивність, ефективні комунікативні навички, вміння вирішувати проблеми, креативність, міжособистісні навички та здатність працювати у команді.

Викладачі у закладах вищої освіти мають приділяти багато уваги розвитку м'яких навичок під час занять. В навчанні мови вони особливо важливі. Якщо студенти (курсанти) можуть навчитися, як ефективно спілкуватися на одній мові, то зазвичай вони зможуть також це зробити на інших мовах. М'які навички не тільки підвищують ефективність методів викладання мови, але й допомагають встановити здорові відносини, запобігти негативним ситуаціям та вирішувати конфлікти, розвивати навички критичного мислення та креативність.

М'які навички необхідні для успіху в будь-якій сфері, і вивчення іноземних мов не є виключенням. В сучасному світі, де люди постійно пов'язані з технологіями, здатність ефективно спілкуватися стала важливішою, ніж коли-небудь. Це означає, що студентам (курсантам) необхідно мати хороші м'які навички для того, щоб бути успішними. Забезпечуючи належне середовище та використовуючи ефективні методи навчання, викладач може допомогти студентам (курсантам) розкрити їхній повний потенціал.

Ключові слова: *м'які навички, тверді навички, фахівці, курсанти, англійська мова.*

Mariia POHODINA,
orcid.org/0000-0003-4629-561X
Senior Lecturer at the Department of English Language
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University
(Kharkiv, Ukraine) mariapogodina2902@gmail.com

Khrystyna MANKOVSKA,
orcid.org/0000-0001-9763-7777
Lecturer at the Department of Foreign Languages and Military Translation
Hetman Petro Sahaidachnyi National Ground Forces Academy
(Lviv, Ukraine) Kferens24@gmail.com

DEVELOPING SOFT SKILLS IN CADETS AT ENGLISH LANGUAGE CLASSES

Nowadays it is extremely important for a highly qualified specialist to have so-called "hard skills" and "soft skills". Hard skills are professional skills that can be taught to students at the lessons, lectures, and seminars. In order to acquire hard skills, it is necessary to gain knowledge and learn certain instructions. Soft skills, also known as interpersonal skills, are universal competencies that are much more difficult to teach. They depend on a person's character, the ability to communicate, to get out of difficult situations and to take responsibility for tasks. Today, a highly qualified specialist should have the ability to work in a team and establish relationships. The most important soft skills are flexibility or adaptability, effective communication skills, problem solving, creativity, interpersonal skills and teamwork.

Teachers in higher educational establishments should pay a lot of attention to the development of soft skills in class. In language learning, they are especially important. If students (cadets) can learn how to communicate effectively in one language, they can usually do it in other languages too. Soft skills not only increase the effectiveness of language teaching methods but help to establish healthy relationships, prevent negative situations and resolve conflicts, cultivate critical thinking skills and creativity.

Soft skills are essential for success in any field, and language learning is no exception. In today's world, where people are constantly connected to technology, it is more important than ever to be able to communicate effectively. This means that learners (cadets) need to have good soft skills in order to be successful. By providing the right environment and using effective teaching methods, a teacher can help students (cadets) reach their full potential.

Key words: *soft skills, hard skills, specialists, cadets, English.*

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються в освіті в умовах воєнного часу та післявоєнної відбудови країни призводять до зростання потреби у фахівцях, що володіють не тільки професійними навичками hard skills, але й м'якими навичками soft skills, які є надзвичайно важливими для трудової діяльності. Сучасний ринок праці стрімко змінюється завдяки новітнім технологіям та штучному інтелекту, і це призводить до змін у вимогах до працівників. Роботодавці оцінюють не тільки знання в тій чи іншій галузі та володіння технічними навичками (hard skills), але й очікують від майбутніх фахівців наявність навичок soft skills. Тому здобувачі вищої освіти мають і отримувати професійні знання, і набувати вмінь, що допоможуть їм працювати у команді, розвивати навички комунікації, застосовувати критичне мислення. У зв'язку з цим необхідно починати формування м'яких навичок у студентів (курсантів) вже з молодших курсів, і таку думку розділяє А. В. Гарага, пропонуючи формування м'яких навичок у рамках усіх дисциплін навчальної програми (Гарага, 2020: 50). А такий предмет як «Англійська мова» має величезний ресурс для становлення й розвитку гнучких навичок студентів (курсантів). В цьому випадку будуть активно розвиватися як мовні навички, так і soft skills.

Аналіз досліджень. Вітчизняні науковці О. Г. Глазунова, Л. В. Іванова, К. О. Коваль, Л. В. Скорнякова, Н. В. Тілкіна, Н. В. Філатова розглядали м'які навички як необхідну складову сучасного фахівця. Проблемою розвитку гнучких навичок займалися такі зарубіжні дослідники як М. Бялік, Б. Тріллінг, Ч. Фейдл. Особливості формування soft skills під час вивчення англійської мови студентами немовних спеціальностей ставали предметом досліджень таких науковців, як Л. Голубнича, З. Діденко, І. Єрьоменко, О. Кравець, О. Курінний. Н. Шерстюк розглянуто важливість формування та розвитку soft skills у студентів ЗВО нелінгвістичних напрямів підготовки на заняттях англійської мови, а також роль м'яких навичок у професійному розвитку, обґрунтовано необхідність їхнього активного формування, відповідно до сучасних вимог освіти (Шерстюк, 2022: 319-321). Вчені Н. С. Бурмакіна, А. В. Гарага, Л. М. Пінчук в своїх працях приділяли увагу використанню ігрових технологій та іншим активним методам навчання на заняттях іноземної мови для формування та розвитку гнучких навичок.

Мета статті – дослідити поняття "soft skills" (м'які/гнучкі навички); розглянути особливості та значення м'яких навичок для життя і кар'єри; дати класифікацію м'яких навичок; проаналізувати ефективні технології та методи викладання англійської мови у військових закладах вищої освіти для розвитку soft skills у курсантів.

Виклад основного матеріалу. Українські заклади вищої освіти отримали надскладний виклик воєнного часу та післявоєнного відродження країни, відбудови суспільства, створення нової вільної та незалежної країни. Однак, для реалізації планів на мирне майбутнє необхідно вирішити проблему підготовки фахівців у закладах вищої освіти з урахуванням змін, що відбуваються у суспільстві взагалі та в освіті зокрема.

Ці зміни надзвичайно швидкі. Ще десять років тому успішні випускники закладів вищої освіти були затребувані ринком праці, але на сьогодні, наявних hard skills вже недостатньо для працевлаштування. Здобувачі вищої освіти повинні не тільки отримувати знання в тій чи іншій галузі, але й набувати вмінь, які допоможуть їм критично мислити, гідно спілкуватися, ефективно використовувати час, знаходити креативні рішення різноманітних завдань. Більшість роботодавців прагне приймати на роботу фахівців із хорошими soft skills. Саме тому заклади вищої освіти мають приділяти особливу увагу розвитку soft skills як невід'ємній частині професійної підготовки майбутнього фахівця.

Отже, спробуємо дати визначення терміна "soft skills" і з'ясувати різницю між soft skills та hard skills. Для успішної професійної реалізації і кар'єрного зростання кожен фахівець повинен володіти необхідними професійними уміннями і знаннями, що в сучасній психологічній літературі називаються "hard skills" (жорсткими навиками).

Саме цьому навчають в закладах вищої освіти майбутніх фахівців, а після – теоретичні знання вже шліфуються на практиці. Проте, як демонструють реалії життя, досягнення кар'єрних висот залежить не лише від суто теоретичних знань і професійних навичок, але і від наявності так званих soft skills.

Термін "soft skills" перекладається з англійської, як «гнучкі» або «м'які навички». Даючи визначення поняття "soft skills", слід зазначти, що не існує єдиної узгодженої класифікації м'яких навичок. Н. А. Длугунович вважає, що soft skills – це навички, які неможливо відстежити наочно (Длугунович, 2014: 239). К. О. Коваль дотримується точки зору, що soft skills – соціологічний термін, який належить до емоційного інтелекту, тобто особистих характеристик (Коваль, 2015: 162). М'які навички часто розглядаються як неспецифічні й тісно пов'язані з особистісними рисами та установками, соціальними й управлінськими здібностями. На основі проведеного теоретичного аналізу досліджень українських та зарубіжних науковців визначаємо, що гнучкі навички – це комплекс неспеціалізованих, надпрофесійних умінь або навичок, необхідних для міжособистісного спілкування, досягнення цілі за допомогою критичного та творчого мислення, ефективної та успішної професійної діяльності. Зазначені навички є необхідними і надзвичайно важливими в самореалізації кожної людини будь-якого віку, як молоді, так і дорослих.

Розглянемо класифікацію soft skills. К. О. Коваль класифікує та виділяє три типи якостей, таких як індивідуальні (властивість приймати рішення, позитивне мислення та оптимізм), комунікативні (підготовка презентацій, взаємодія з різними типами людей) та управлінські (гра в команді, здатність об'єднувати та мотивувати команду) (Коваль, 2015: 165). Н. А. Длугунович виділяє такі типи м'яких навичок: особиста ефективність, комунікативні навички, управлінські, стратегічні (Длугунович, 2014: 241). З цією класифікацією згодні Н. М. Махначова, А. К. Мідляр (Махначова, 2017: 382). Т. В. Волошіна, О. Г. Глазунова, В. І. Корольчук додають ще навички управління інформацією (Глазунова, 2019: 96). Після проведеного аналізу наявних класифікацій виділяємо такі три групи м'яких навичок: 1) особистісні навички; 2) комунікативні навички; 3) професійні навички.

Особистісні навички – це якості, які характеризують здатність людини динамічно розвиватися, управляти своїми емоціями та контролювати свою поведінку, уміння справлятися з проблемами, пристосовуватися до незвичайних умов, ставити цілі та виконувати їх за певний час. До них можна віднести креативне мислення, інтуїцію, емпатію, позитивне мислення та оптимізм, адаптивність, гнучкість, вміння управляти часом, емоційний інтелект.

Комунікативні навички характеризують відносини людини з іншими та включають міжособистісне спілкування, здатність взаємодіяти з іншими та працювати у команді, виступати публічно та переконувати, вміння підтримувати розмову, слухати та ставити запитання; вміння виконувати інструкції, вміння вирішувати конфліктні ситуації, невербальну комунікацію. Професійні навички допомагають вирішувати загальнопрофесійні завдання. Вони складаються з лідерських навичок, вміння створювати команду та регулювати її роботу, вміння ефективно розподіляти ролі та обов'язки, стресостійкості, вміння проявляти ініціативу.

Іноземна мова стала однією з найголовніших складових будь-якої професійної діяльності, що сприяє розвитку міжнародного співробітництва. Крім того, з розвитком високих технологій знання англійської мови стало необхідним жорстким навиком для кваліфікованих фахівців задля роботи в міжнародних командах. Володіння англійською мовою є також необхідною компонентою для успішної адаптації в міжнародному академічному середовищі, для обміну професійною, науковою та дослідницькою інформацією. Тому англійська мова є підґрунтям для формування м'яких навичок, які відображені в універсальних компетенціях робочих програм з англійської мови. У процесі вивчення дисципліни у здобувачів вищої освіти формується велика кількість м'яких навичок. Так, в робочій програмі навчальної дисципліни «Іноземна мова» Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба до усіх спеціальностей університету (крім льотного фаху) визначені компетентності для випускників-бакалаврів, якими вони повинні володіти після закінчення університету. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми навчальна дисципліна забезпечує набуття низки компетентностей:

– здатність спілкуватися іноземною мовою у професійній діяльності, опрацьовувати фахову літературу іноземною мовою;

– здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел;

– здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;

– здатність до адаптації та дії в новій ситуації, в тому числі на засадах різноманітності та мультикультурності;

– здатність проведення досліджень на належному рівні;

– здатність генерувати та втілювати на практиці або в дослідницькій діяльності нові ідеї (креативність);

– здатність вільно оперувати спеціальною термінологією для розв′язання професійних завдань;

– здатність до організації ділової комунікації.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми встановлені наступні програмні результати навчання, якими повинен оволодіти здобувач освіти після вивчення навчальної дисципліни:

1) випускник виявляє вміння використовувати іноземну мову для організації ефективної міжмовної та міжкультурної комунікації на особистому та професійному рівнях;

2) випускник виявляє вміння застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та/або дослідження в конкретній галузі;

3) випускник виявляє вміння оцінювати й критично аналізувати соціально, особистісно та професійно значущі проблеми і пропонувати шляхи їх вирішення у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування;

4) випускник виявляє вміння збирати, аналізувати, систематизувати й інтерпретувати факти мови й мовлення й використовувати їх для розв’язання складних задач і проблем у спеціалізованих сферах професійної діяльності та/або навчання.

Отже, можна зробити висновки, що у навчальних програмах з англійської мови велика увага приділена тренуванню найпоширеніших м′яких навичок. Найважливіша з них, на нашу думку, це навичка комунікації, без якої складно уявити всі наступні soft skills. Тут і вміння попросити допомоги, відсутність страху комунікації з різними людьми, пошук оптимального варіанту для роботи в команді. Навичка комунікації тісно пов′язана з вмінням робити публічні виступи, що означає не просто вчитися красиво й чітко говорити, але й вчитися переконувати. Правильно презентувати себе, впевнено триматися серед незнайомців — це необхідні навички у сучасному світі. Слід зазначити, що мистецтво самопрезентації є однією із найважливіших м′яких навичок, що допомагають в житті. Як правило, всі люди, що досягли успіху та визнання, володіють цією навичкою і майстерно презентують себе. Майстерність самопрезентації складається із декількох елементів: упевненості в собі, гарного зовнішнього і презентабельного вигляду, здатності викликати симпатію, уміння розповісти про свої досягнення і успіхи, ораторської майстерності. Наступними по значущості ми вважаємо лідерство та продуктивну роботу в команді. Лідер повинен показувати свої знання, вміння і навички, а послідовники визначають невдачу або успіх лідера. Те, на скільки лідер може вмотивувати послідовників і породжує його успіх. Лідеру необхідно змінювати стратегії своєї поведінки, в залежності від того, як вирішується ситуація. Лідер має відчувати команду, гуртувати, вести до цілей та організовувати роботу. Кожен підлеглий має співпрацювати з іншими людьми, спілкуватися без конфліктів, розуміти свою роль. Робота в команді, в свою чергу, потребує гнучкості та адаптивності. Уміння пристосовуватися до різних життєвих обставин та знаходити позитивні моменти навіть у складних ситуаціях допомагає людям в усіх аспектах життя, зокрема й у навчанні. Чим швидше людина адаптується до нових умов, тим ефективніше вона взаємодіє із навколишнім світом, що знаходить своє відображення у міжособистісних комунікаціях і професійній сфері. Для того, щоб розвинути в собі навички гнучкості, не варто боятися чогось нового, невідомого, а необхідно реалізовувати себе в різних напрямах, експериментувати, отримувати новий досвід. Робота в команді також сприяє розвитку стресостійкісті. Визначення пріоритетів і первинних завдань, чітке планування своїх дій допомагає знизити рівень стресу. Щодо креативності, то мабуть жодна з дисциплін не сприяє її розвитку так, як сприяє англійська мова. Ця навичка також є дуже важливою, адже творче мислення, здатність поглянути на питання з іншого ракурсу та знайти неординарне рішення є надзвичайно затребуваними якостями в сучасному світі.

Розуміючи, які навички пріоритетні для випускника закладу вищої освіти XXI століття взагалі та військових закладів зокрема, ми можемо бути націлені на вибір освітніх технологій спрямованих на формування гнучких навичок. На практичних заняттях з англійської мови викладач повинен ефективно застосовувати нові освітні технології, які включають в себе когнітивно орієнтовані технології (діалогічні методи навчання, семінари-дискусії, проблемне навчання, когнітивні карти); діяльнісно орієнтовані технології (метод проектів, контекстне навчання, організаційно-діяльнісні ігри, комплексні завдання, імітаційно-ігрове моделювання соціальних процесів); особистісно орієнтовані технології (інтерактивні та імітаційні ігри). Всі ці сучасні активні методи відносяться до інтерактивного навчання, тобто навчання, в якому

здобувач вищої освіти стає суб′єктом навчальної діяльності, вступає в діалог з викладачем, бере участь у процесі пізнання у ході виконання творчих, пошукових, проблемних завдань. У процесі застосування інтерактивних технологій здійснюється взаємодія курсантів з викладачем, а також один з одним при виконанні завдань в парах та групах. Застосування інтерактивних методів на занятті дає змогу курсантам не лише формувати іншомовні мовленнєві компетентності, але й забезпечує розвиток інтелектуальних здібностей та аналітичного мислення.

При застосуванні інтерактивних технологій навчання впроваджуються такі методи викладання іноземної мови, як комунікативний, когнітивно-комунікативний та конструктивістський. У процесі навчання за комунікативним методом курсанти набувають не тільки жорстку навичку у вигляді здатності правильно та доречно користуватись мовою, але й розкривають свої резервні можливості та творчий потенціал. Різновидом комунікативного методу є когнітивно-комунікативний метод викладання. В його основі лежить принцип усвідомлення під час навчання, розуміння виникнення лінгвістичного явища та використання в мові. Вправи когнітивно-комунікативного характеру повинні вчити аналізувати, порівнювати, узагальнювати, відшукувати взаємозв′язки (Мельнікова, 2014: 58). Важливим у вивченні іноземної мови є також конструктивістський метод. Він полягає в активному навчанні здобувачів вищої освіти. Завдання викладача не навчити, а сприяти навчальному процесу. Заняття є орієнтованим на дію, наближену до реалій професійної діяльності, і дають можливість наблизитися до життєвих ситуацій, «пережити» їх, користуючись іноземною мовою, та бути готовими спілкуватися англійською мовою в подібних ситуаціях у майбутньому. На нашу думку, найбільш ефективною методикою є комунікативна, яка надає змогу впровадити в процес навчання такі форми роботи, як мозковий штурм, рольові ігри та створення проблемної ситуації. Мозковий штурм – це процес вирішення проблеми на основі стимулювання творчої активності, що розвиває пошуково-дослідницькі компетенції, креативність і комунікативні вміння, допомагає оволодіти навичками роботи в групі. Метод рольової гри змушує курсантів вирішувати різноманітні проблеми, сприяючи формуванню відповідних видів мовленнєвої діяльності. Цей метод широко використовується під час вивчення таких тем, як «Покупки», «В ресторані», «В готелі» і надає широкі можливості для креатива.

Метод створення проблемної ситуації базується на прикладах із життя й передбачає самостійне формування курсантами проблемних ситуацій і колективний пошук їх вирішення (Білоцерковець, 2017: 22). Але викладачеві необхідно пам′ятати, що зміст і технології навчання іноземної мови повинні відповідати актуальним інтересам і задовольняти потреби майбутнього офіцера, тобто відтворювати оточення, найбільш наближене до реального життя.

Важливим і необхідним при вивченні іноземних мов є використання сучасних інтернет-технологій, за допомогою яких курсант вирішує поставлені викладачем завдання. Комп′ютерні технології не лише відкривають курсантам доступ до нових джерел інформації, а й підвищують ефективність самостійної роботи, надають нові можливості для творчості. Треба зазначити, що самостійна підготовка мініпроектів є одним із найулюбленіших завдань курсантів. Це, на нашу думку, пов’язано з можливістю максимально проявити свій творчий потенціал.

Висновок. Сьогодні soft skills важливі для успішної інтеграції в професійне життя та задля побудови успішної кар′єри. Українські заклади вищої освіти мають приділяти особливу увагу розвитку м′яких навичок як невід′ємній частині професійної підготовки майбутнього фахівця. Як показує практика військових закладів вищої освіти, soft skills можна та потрібно ефективно розвивати, вдало інтегруючи їх до навчальних планів і програм. Вивчення англійської мови як мови глобального спілкування тісно пов′язано з розвитком soft skills, а заняття з англійської є ефективним інструментом для їх формування. Коли люди розвивають в собі м′які навички, а ще й англійською, у них з′являється впевненість в собі, розкривається творчий потенціал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоцерковець А. Новітні методи викладання іноземної мови за професійним спрямуванням у ВНЗ. Дослідження та впровадження в начальний процес сучасних моделей викладання іноземної мови за фахом: зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з питань методики викладання іноземної мови, 15 травня 2017 р. Одеса : Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2017. С. 21–22.

2. Гарага А. В. Формування “Soft Skills” студентів університету – перспективний напрям підвищення якості вищої освіти. Економічний вісник університету. № 47. С. 46–52.

3. Глазунова О. Г., Волошина Т. В., Корольчук В. І. Розвиток "soft skills" у майбутніх фахівців з інформаційних технологій: методи, засоби, індикатори оцінювання. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. 2019. С. 93–106.

4. Длугунович Н. А. Soft skills як необхідна складова підготовки ІТ-фахівців. Вісник Хмельницького національного університету. 2014. № 6. С. 239–242.

5. Коваль К. О. Розвиток "Soft skills" у студентів – один з важливих чинників працевлаштування. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2015. № 2. С. 162–167.

6. Махначова Н. М., Мідляр А. К. "Soft skills" керівника підприємства. Економіка та управління підприємствами. 2017. № 17. С. 380–383.

7. Мельнікова Т. Сучасні методи викладання іноземних мов. Лінгвістичні та лінгвокультурологічні аспекти навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах України : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 24–25 квітня 2014 р. Дніпропетровськ, 2014. С. 57–59.

8. Шерстюк, Н. О. (2022). Особливості та способи освоєння «Soft Skills» у ЗВО. Сучасні тренди розвитку медичної освіти: перспективи і здобутки, Полтава. С. 319–321.

REFERENCES

1. Bilotserkovets A. (2017) Novitni metody vykladannia inozemnoi movy za profesiinym spriamuvanniam u VNZ. [Modern methods of teaching a foreign language for special purposes] Doslidzhennia ta vprovadzhennia v navchalnyi protses suchasnykh modelei vykladannia inozemnoi movy za fakhom: zb. materialiv III Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf. z pytan metodyky vykladannia inozemnoi movy – Researches and implementation into learning process modern methods of teaching a foreign language for special purposes: Scientific Bulletin of III All-Ukrainian Scientific and Practical Internet conference in teaching methods of a foreign language. Odesa National university named after I. Mechnikov, 21–22. [in Ukrainian].

2. Garaga A. (2020) Formuvannia "Soft Skills" studentiv universytetu – perspektyvnyi napriam pidvyshchennia yakosti vyshchoi osvity. [Formation of "Soft Skills" in students of a university is a promising direction of quality improvement of higher education] Ekonomichnyi visnyk universytetu – Economical Bulletin of the University, 47. 46–52. [in Ukrainian].

3. Glazunova O., Voloshyna T., Korolchuk V. (2019) Rozvytok "soft skills" u maibutnikh fakhivtsiv z informatsiinykh tekhnologii: metody, zasoby, indykatory otsiniuvannia. [Development of "soft skills" in future information technology specialists: methods, means, evaluation indicators] Vidkryte osvitnie e-seredovyshche suchasnogo universytetu – Open educational e-environment of modern university, 93–106. [in Ukrainian].

4. Dluhunovych N. (2014) Soft skills yak neobkhidna skladova pidhotovky IT-fakhivtsiv. [Soft skills as a necessary component of training of IT-specialists] Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Khmelnytskyi national university, 6. 239–242. [in Ukrainian].

5. Koval K. (2015) Rozvytok "soft skills" u studentiv – odyn z naivazhlyvishykh chynnykiv pratsevlashtuvannia. [Development of "soft skills" in students is one of the most important factors for employment] Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu – Bulletin of Vinnytsia Polytechnic Institute, 2. 162–167. [in Ukrainian].

6. Makhnachova N., Midliar A. (2017) "Soft skills" kerivnyka pidpryiemstva. ["Soft skills" of a head of the enterprise] Ekonomika upravlinnia pidpryiemstvamy – Economics of enterprise management, 17. 380–383. [in Ukrainian].

7. Melnikova T. (2014) Suchasni metody vykladannia inozemnykh mov. [Modern methods of teaching foreign languages] Linhvistychni ta linhvokulturolohichni aspekty navchannia inozemnyh studentiv u vyshchikh navchalnykh zakladakh Ukrainy: materialy IV Vseukr. nauk.-prakt. konf., m. Dnipropetrovsk – Linguistic and Cultural aspects of teaching foreign students in higher educational establishments of Ukraine: Materials of IV All-Ukrainian Scientific and Practical Internet conference, Dnipropetrovsk. 57–59. [in Ukrainian].

8. Sherstiuk N. (2022) Osoblyvosti ta sposoby osvoiennia "Soft Skills" u ZVO. [Features and methods of learning "Soft Skills" in higher educational establishments] Suchasni trendy rozvytku medychnoi osvity: perspektyvy i zdobutky, Poltava – Modern trends of Medical Science development: prospects and achievements, Poltava. 319–321. [in Ukrainian].

УДК 378:811.11:379.8
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-48

Олександр ПОЗДНЯКОВ,
orcid.org/0000-0001-7525-7108
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов і країнознавства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) dietrich_910@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ГАЛУЗІ ЗНАНЬ «СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ»: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено специфіку процесу формування іншомовної комунікативної компетентності здобувачів освіти галузі знань «Сфера обслуговування» з врахуванням сучасних вимог і викликів професійної діяльності в індустрії гостинності. Здійснено аналіз дефініцій поняття «(іншомовна) комунікативна компетентність», а також досліджено релевантне застосування різних стилів спілкування. Обґрунтувано доцільність вивчення та використання субстандартних мовних засобів для підвищення ефективності при досягненні комунікативних цілей. Якісна комунікація в індустрії гостинності необхідна для ефективної професійної діяльності. Вона сприяє досягненню конкретних і стратегічних цілей, підвищенню рівня співпраці, зменшує непорозуміння. Прямий і непрямий стилі спілкування як форми комунікативної поведінки людини застосовуються при взаємодії з клієнтами та діловими партнерами для реалізації відповідних прагматичних завдань. Знання їх культурно детермінованих відмінностей допомагає правильному тлумаченню повідомлення. Професійна діяльність в індустрії гостинності передбачає часте «перемикання» прямого та непрямого стилів спілкування у процесі пошуку оптимальної комбінації вербальних і невербальних засобів. Важливою частиною іншомовної підготовки фахівців з туризму та готельно-ресторанної справи є набуття компетентностей знання та релевантного застосування субстандартних мовних засобів. Останні відзначаються комунікативною цінністю з точки зору дієвого впливу на комунікативного партнера чи цільову групу завдяки емоційно забарвленим компонентам своєї семантики. У цьому випадку процес передачі інформації супроводжується висловленням суб'єктивного ставлення, що робить повідомлення більш особистим. Це детермінує доцільність використання субстандартних мовних засобів з професійно детермінованих міркувань. У процесі вивчення іноземної мови студентами галузі знань «Сфера обслуговування» рекомендовано комплекс вправ для підвищення рівня міжкультурної комунікативної компетентності поряд із збагаченням словникового запасу та опанування граматичних компетентностей, необхідних для виконання вимог відповідної освітньої програми. Автентичність підібраних завдань створює передумови для подальшого використання здобутих компетентностей у професійній діяльності.

Ключові слова: *індустрія гостинності, міжкультурна комунікативна компетентність, комунікативне середовище, стилі спілкування, субстандартні мовні засоби, емоційне забарвлення, професійна діяльність.*

Oleksandr POZDNIAKOV,
orcid.org/0000-0001-7525-7108
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Country Studies
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) dietrich_910@ukr.net

DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE OF STUDENTS OF THE FIELD OF STUDY «SERVICES»: LINGUO-CULTURAL ASPECT

The article deals with the peculiarities of the process of developing foreign language communicative competence of students of the field of study «Services». Modern requirements and challenges of professional activity in hospitality industry have been taken into consideration. The definitions of the concept «(foreign language) communicative competence» have been analyzed, as well as the relevant application of different communication styles has been studied. Learning and using substandard verbal means to increase efficiency in achieving communicative goals has been justified. High-level communication in hospitality industry is essential for effective professional activity. It contributes to the achievement of specific and strategic goals, increases the level of cooperation, and reduces misunderstandings. Direct and indirect communication styles as forms of human communicative behavior are used when interacting with clients and business partners to fulfill relevant pragmatic tasks. Awareness of their culturally determined differences helps to interpret the message correctly. Professional activity in hospitality industry involves frequent «switching» of direct and indirect communication styles in the process of finding an appropriate combination of verbal and non-verbal means. The

acquisition of competences of knowledge and relevant use of substandard verbal means is a significant part of foreign language training of specialists in Tourism and Hotel and Restaurant Business. Substandard vocabulary is featured by its communicative value in terms of efficient influence on a communicative partner or a target group due to the emotionally colored components of the semantics. In this case, the process of sharing information is accompanied by the expression of subjective attitude, which makes the message more personal. This determines the expediency of using substandard verbal means for professionally determined purposes. In the process of learning a foreign language by students of the field of study «Services», a complex of exercises is recommended to increase the level of intercultural communicative competence along with enriching vocabulary and mastering grammatical competences, which are needed to fulfill requirements of a relevant educational program. The authenticity of the selected tasks creates prerequisites for further use of acquired competences in professional activity.

Key words: *hospitality industry, intercultural communicative competence, communicative environment, communication styles, substandard verbal means, emotional connotation, professional activity.*

Постановка проблеми. Інтенсифікація євроінтеграції України, становлення нашої держави як повноправного учасника важливих міжнародних економічних, суспільних, культурних, освітніх процесів детермінують необхідність поглибленого вивчення іноземних мов (зокрема, при підготовці фахівців-випускників закладів вищої освіти), генерують нові перспективи та виклики в царині міжнародної співпраці у найрізноманітніших галузях.

Високий рівень володіння іноземною мовою є суттєвою конкурентною перевагою на сучасному ринку праці, розширюючи можливості щодо реалізації здобутих у період навчання загальних і фахових компетентностей, академічної мобільності, участі у закордонних стажуваннях, здійснення наукових досліджень в рамках грантових проектів тощо. Іноземна мова у цьому випадку постає ефективним, невід'ємним засобом, що сприяє особистісному розвитку (інтелектуальному, професійному, культурному, моральному, ціннісному), з одного боку, та підвищенню міжнародного іміджу України через участь наших випускників у різних видах міжнародної діяльності, – з іншого.

Протягом останніх десятиліть спостерігається суттєве підвищення статусу іноземних мов загалом завдяки змінам суспільно-політичної орієнтації нашої держави, результатом чого стали нові підходи та форми міжнародного співробітництва. Це проголошено в ряді офіційних документів, проектів і постанов, як от «Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання». Згідно з Рекомендаціями, краще оволодіння європейськими мовами сприяє спілкуванню та взаємодії між європейськими країнами, які мають різні рідні мови, для забезпечення європейської мобільності, взаєморозуміння, співпраці, а також подолання упереджень і дискримінації (Ружин, Каніболоцька, 2014: 312).

Аналіз наукових публікацій свідчить про високий рівень зацікавленості обраним напрямом дослідження, а отже, його актуальність. Нами виявлено чимало праць, присвячених формуванню іншомовної комунікативної компетентності студентів різних спеціальностей у закладах вищої освіти (Петрик (2021), Лозинська, Курах, Депчинська (2022), Пантелєєва, Малєєва (2019), Кецик-Зінченко (2019), Гавриленко, Головко (2021) та ін.). Так, У. Кецик-Зінченко наголошує на фаховій спрямованості вивчення іноземних мов у немовних закладах вищої освіти, де метою викладання цих освітніх компонентів є формування вміння застосовувати здобуті знання у своїй професійній діяльності, як от для отримання потрібної інформації, а також спілкування із іноземними колегами з робочих питань (Кецик-Зінченко, 2019: 200). На думку О.М. Гавриленко та І.О. Головко, зміст іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних закладів вищої освіти формується з урахуванням специфіки та змісту провідних фахових дисциплін кожної спеціальності (Гавриленко, Головко, 2021: 86). Водночас, О.О. Пантелєєва та Т.Є. Малєєва зазначають, що високий рівень іншомовної компетентності майбутніх фахівців немовних професій не завжди забезпечує ефективність мовленнєвої взаємодії учасників комунікації, а є лише передумовою для розвитку мовної здатності пізнавати фонетико-інтонаційну і лексико-граматичну можливість оформлення мови відповідно до літературних норм (Пантелєєва, Малєєва, 2019: 136).

Метою статті є з'ясування впливу культурної гетерогенності (як національно, так і соціально детермінованої) професійного комунікативного середовища на організацію процесу формування іншомовної комунікативної компетентності здобувачів освіти галузі знань «Сфера обслуговування». Завданнями статті є: встановлення ролі вербальної міжкультурної взаємодії з точки зору тенденцій розвитку сучасної індустрії гостинності; аналіз підходів до визначення поняття «(іншомовна) комунікативна компетентність»; дослідження релевантного застосування різних стилів спілкування з урахуванням специфіки галузі; обґрунтування доцільності вивчення та

використання субстандартних мовних засобів для підвищення ефективності при досягненні комунікативних цілей.

Наукова новизна пропонованого дослідження полягає у визначенні специфіки іншомовної підготовки фахівців туристичного та готельно-ресторанного бізнесу з урахуванням сучасних викликів професійної діяльності в галузі.

Виклад основного матеріалу. Індустрія гостинності охоплює широкий спектр різноманітних видів економічної діяльності, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані з подорожами, туризмом, рекреацією, розміщенням, харчуванням, організацією дозвілля клієнтів. Ця галузь включає, зокрема: готелі та курорти, ресторани та кейтеринг, нічні клуби та бари, подорожі та транспорт, туризм, спа і оздоровлення, круїзні лайнери та автобусні тури, культуру і спорт, бізнес-адміністрування (EHL Hospitality Business School, 2024). Виходячи з наведеного вище визначення, вибір відповідних засобів комунікації створює сприятливі передумови для успішної комерційної діяльності. Дана галузь відноситься до ключових секторів інфраструктури туризму, формується на основі високих технологій та задоволення потреб різних категорій споживачів (Бакеренко, 2013: 169), відзначається активністю підприємств на глобальному ринку (Індустрія гостинності в Україні, 2017: 146). Динамічний розвиток індустрії гостинності зумовлює потребу в удосконаленні якості підготовки кадрів у відповідності до світових стандартів (Віндюк, 2013: 19). Однією з основних вимог конкурентоспроможності у цьому сегменті ринку праці поряд із високим рівнем знань дисциплін циклу професійної підготовки стало володіння іноземними мовами.

Здатність вільно спілкуватись іноземною мовою та вміння застосовувати здобуті іншомовні компетентності для вирішення професійних завдань відносяться до програмних результатів навчання за освітніми програмами підготовки фахівців галузі знань «Сфера обслуговування». Вміння будувати прагматично ефективну комунікацію, спрямовану на досягнення як конкретних, так і стратегічних цілей, є важливою конкурентною перевагою випускників закладів вищої освіти за спеціальностями «Туризм і рекреація» та «Готельно-ресторанна справа» на сучасному ринку праці індустрії гостинності.

Згідно з визначенням, поданим у праці І. Когут, «іншомовна компетентність – частина професійної компетентності фахівця, що полягає у володінні іноземною мовою на функціональному рівні, що дозволить розширювати ділові контакти з іноземними партнерами, постійно самовдосконалюватись за допомогою професійного спілкування із закордонними колегами» (Когут, 2022: 107). Англомовне визначення комунікативної компетентності, подане в «Collins Online Dictionary», визначає її як «набуті мовцем знання як граматичних правил мови, так і правил доречного використання в суспільних контекстах» (Collins Online Dictionary, 2024). Нескладно помітити, що наголос робиться на практичному застосуванні опанованих під час навчання вербальних одиниць та структур.

О.М. Гавриленко та І.О. Головко, поділяючи думку І.В. Ставицької (Ставицька, 2013), вважають, що «… іншомовна компетентність передбачає як володіння мовними, мовленнєвими навичками та знаннями з іноземної мови, так і вміннями спілкування іноземною мовою, пізнавати культурні традиції народу чия мова вивчається, тобто оволодівати лінгвокультурною освітою. При цьому забезпечується здатність до функціонування у полікультурному та інформаційному суспільстві, контактів із носіями різних мов і культур» (Гавриленко, Головко, 2021: 83). На думку Л.Ф. Лозинської, Н.П. Курах та І.А. Депчинської, іншомовна комунікативна компетентність майбутніх фахівців є багатоаспектним феноменом, що, з-поміж іншого, включає сукупність соціокультурних, лінгвістичних знань, умінь та навичок з використанням засобів іноземної мови в залежності від соціально-рольових ситуацій професійної діяльності (Лозинська, Курах, Депчинська, 2022: 248).

Комунікація в індустрії гостинності необхідна для ефективної професійної діяльності, сприяючи зростанню рівня співпраці та зменшуючи непорозуміння. Часто фахівець досліджуваної галузі стикається із ситуаціями, коли клієнти та колеги використовують різні стилі спілкування. Знання та сприйняття цих стилів допомагають інтерпретувати повідомлення, а також самостійно генерувати ефективні й чіткі висловлювання (Indeed Editorial Team, 2023). Для іншомовної підготовки здобувачів освіти галузі знань «Сфера обслуговування» особливе значення має високий рівень компетентності застосування різних видів комунікації. Водночас, зміна стилів спілкування сприяє досягненню професійних цілей. Врахування даного аспекту відносимо до числа пріоритетних аспектів опанування відповідних освітніх компонентів, позаяк для міжкультурно компетентної особистості притаманний певний рівень лінгвістичних, соціолінгвістичних, соціокультурних та міжкультурних знань і навичок для забезпечення ефективного спілкування у фахово-орієнтованій сфері (Rudenko, 2022: 302).

У нашому дослідженні ми користуємось визначенням комунікативного стилю як «… індивідуальної чи колективної стабільної форми комунікативної поведінки людини (лінгвокультурної спільноти), яка виявляється у процесі спілкування; визначається використанням характерних вербальних і невербальних засобів залежно від прагматичних настанов мовців та національної специфіки комунікативного дискурсу» (Манакін, 2012: 240). Вибір відповідного стилю детермінований зміною комунікативного середовища. Це часто трапляється в індустрії гостинності, що відзначається активною взаємодією представників різних суспільних груп та носіїв різних культурних цінностей.

Важливими комунікативними стилями, які слід брати до уваги при роботі в індустрії гостинності, є прямий і непрямий. Знання відмінностей між прямим і непрямим спілкуванням може допомогти зрозуміти, як інтерпретувати повідомлення. Правильно визначивши стиль спілкування комунікативного партнера, можна збільшити ймовірність уникнення непорозумінь і потенційних конфліктів. Працюючи в індустрії гостинності, часто доводиться «перемикати» вказані вище комунікативні стилі у процесі пошуку релевантної комбінації вербальних і невербальних засобів.

Пряме спілкування є способом передачі чітких повідомлень або вказівок, передбачаючи вираження почуттів і думок у спосіб, що виключає неоднозначність їх трактування реципієнтом. У професійній діяльності пряме спілкування допомагає з'ясувати, хто має повноваження давати вказівки та їх чіткий зміст. До ситуацій, які потребують застосування прямого стилю спілкування, належать ті, які не допускають компромісу або вимагають швидкого вирішення проблеми (конфлікту) (Indeed Editorial Team, 2023). Комуніканти, які надають перевагу прямому стилю, схильні до використання коротких повідомлень, які складаються із невеликої кількості слів. Вони пріоритетно зосереджуються на ясності свого повідомлення, а не на його потенційній інтерпретації. Наприклад, просто відповісти «ні» у ситуації, де отримана пропозиція є небажаною чи спричиняє дискомфорт. У свою чергу, непрямий стиль спілкування передбачає вибір на користь «пом'якшених» мовних засобів для демонстрації ввічливості та уникнення ймовірності образи співрозмовника. Для комунікантів такого типу бути ввічливим часто важливіше, ніж лаконічність (Indeed Editorial Team, 2023).

За В.М. Манакіним, «… використання прямого стилю комунікації передбачає максимально повне формулювання думок і намірів безпосередньо за допомогою мови» (Манакін, 2012: 241). Такі комуніканти схильні використовувати мовні засоби, що підкреслюють впевненість і недвозначність. Для порівняння, для української культури спілкування використання зазначених вербальних засобів також не є винятковим, з іншого боку, не настільки яскраво вираженим (Манакін, 2012: 241). Характерними ознаками непрямого комунікативного стилю є використання натяків, невербальних засобів спілкування, що має своїм результатом опосередкованість вираження думки. На відміну від прямого комунікативного стилю, слово «ні» для відмови тут майже не використовується (Манакін, 2012: 242).

Таким чином, пряму комунікацію легко інтерпретувати, позаяк мовець чітко формулює свою думку кількома простими словами. Значення такого повідомлення є чітким, тому не виникає великого ризику хибного тлумачення. Непряме спілкування часто вимагає від реципієнта інтерпретації повідомлення за допомогою невербальних сигналів, інтонації, контексту тощо. У такому випадку часто постає необхідність звернення за додатковою інформацію до інших джерел для релевантної інтерпретації комунікативних намірів мовця. Співрозмовнику, схильному до прямого стилю спілкування, може бути складно зрозуміти значення непрямих висловлювань (Indeed Editorial Team, 2023).

Для оптимізації процесу іншомовної підготовки здобувачів освіти галузі знань «Сфера обслуговування» важливо послуговуватись твердженням, що представники культур, де частіше використовують більш пряме спілкування, зазвичай цінують відвертість у діловому спілкуванні, натомість у культурах, де переважає непряме спілкування, формулювання однозначно негативних висловлювань часто вважається неввічливим чи навіть недоречним (Indeed Editorial Team, 2023).

Водночас слід брати до уваги потенційні контакти з представниками різних соціально та регіонально детермінованих культурних середовищ. Таким чином, виникають передумови для застосування компетентностей міжкультурної комунікації, що визначається як «… спілкування представників різних культур, особистостей різних національно-лінгвокультурних спільнот, індивідуумів різних ментально-лінгвальних комплексів» (Загнітко, 2012: 75).

Одним з вирішальних чинників застосування в індустрії гостинності субстандартних мовних засобів є їх емоційне забарвлення. Останнє сприяє посиленню прагматичного впливу на цільову

групу чи конкретного комунікативного партнера. Тому наступним етапом нашого дослідження є встановлення ролі та функцій конотації й емотивності у формуванні міжкультурної комунікативної компетентності. З урахуванням специфіки аналізованої галузі, ми використовуємо визначення конотації як національно та культурно маркованого додаткового значення лексеми, фразеологізму, словосполучення, висловлювання, тексту (дискурсу), що надає їм особливого, неповторного забарвлення у спілкуванні, співвідносного з комунікативними завданнями (Загнітко, 2012: 84).

Професійна діяльність в індустрії гостинності передбачає участь у комунікативних ситуаціях, де емоційний компонент має вплив на кінцеві комунікативні результати (наприклад, ведення переговорів, продаж товарів, переконання клієнтів або ділових партнерів тощо). Типове комунікативне середовище фахівців гостинності тісно пов'язане із використанням мови як засобу обміну інформацією, з одного боку, та джерела для створення особистих, емоційно насичених повідомлень, – з іншого. Провідну роль відіграє емоційне забарвлення та власне емотивність, яка є «… підкатегорією інформативності, що виявляється в емоційному навантаженні модулів дискурсу й компонентів тексту» (Загнітко, 2012: 261).

Набуваючи міжкультурної комунікативної компетентності, здобувачі освіти галузі знань «Сфера обслуговування» часто стикаються з проблемами вивчення субстандартної лексики, оскільки вона має складнішу семантичну структуру. З іншого боку, саме цим мовним одиницям надають перевагу для привернення уваги потенційних клієнтів чи ділових партнерів. Отже, слід брати до уваги кореляцію культурного походження всередині цільових груп і поза ними. При цьому демонстрація суб'єктивного ставлення відбувається на тлі стилістично нейтральних лексем. Це робить зміст повідомлення зрозумілим для реципієнта. Емоційно забарвлені мовні одиниці виокремлюються своєю прагматичною дієвістю через експлікацію оцінних компонентів своєї семантики (Сукаленко, 1985: 29). Тому процес передачі інформації супроводжується демонстрацією особистого ставлення комуніканта, визначенням доцільності використання субстандартних мовних засобів з професійно детермінованих міркувань (наприклад, при розробці брошур, флаєрів, листівок та інших видів рекламної продукції).

Як свідчать результати аналізу наукових джерел, у будь-якій мові є емоційні інновації, що виникають у тих комунікативних ситуаціях, де існує потреба за допомогою засобів вираження створити щось нове чи незвичне (Сукаленко, 1985: 30). Сфера обслуговування є плідним середовищем для мовних інновацій, насамперед, через прагматичну цінність останніх. Важливими екстралінгвальними чинниками є ринкова економіка та конкурентне професійне середовище. Прийнято вважати, що основним стимулом експресивної номінації є прагнення вербальної самоідентифікації. Отже, формування емоційно маркованого дискурсу визначається не лише комунікативними потребами, а й емоційним станом мовців, їхніми комунікативними намірами. У вузькому сенсі це визначається культурним і (або) професійним середовищем, на тлі якого відбувається певний комунікативний акт, у широкому – розподілом комунікативних ролей.

У процесі вивчення майбутніми фахівцями індустрії гостинності іноземної мови за професійним спрямуванням рекомендовано комплекс вправ для підвищення рівня міжкультурної комунікативної компетентності поряд із збагаченням словникового запасу та опанування граматичних компетентностей, необхідних для виконання вимог відповідної освітньої програми. Перш за все, ці вправи повинні бути спрямовані на розвиток компетентностей усного мовлення. Парні та групові види роботи, обмін думками при обговоренні заданої теми, аудіювання, підготовка доповіді є ефективними засобами для досягнення позитивних результатів у формуванні вмінь моделювання комунікативної поведінки в полікультурному середовищі.

Також вважаємо, що одним із найбільш доцільних видів практики для розвитку міжкультурної мовної компетентності є робота з текстами, яка може включати читання та переклад, відповіді на запитання, висловлювання на тему, складання розгорнутого плану, переказ прочитаного. Ефективними джерелами навчального матеріалу можуть слугувати веб-ресурси, інтерв'ю з носіями мови, фахівцями-практиками тощо. Автентичність підібраних завдань створює передумови для подальшого використання теоретичних знань у професійній діяльності.

Висновки. Працюючи з клієнтами та колегами в полілінгвальному (а отже, полікультурному) середовищі, фахівці індустрії гостинності повинні приділяти особливу увагу доцільності використання елементів як прямого, так і непрямого типу спілкування, беручи до уваги культурну (у тому числі релігійну), етнічну та соціальну приналежність комунікативних партнерів. Аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок про комунікативне значення емоційної семантики, частотності

вживання емоційно маркованих мовних одиниць у процесі прагматичного впливу на реципієнта, а також емоційної самоідентифікації. З огляду на прагматичну цінність експресивного забарвлення субстандартного вокабуляру, слід враховувати вплив конотації на вивчення та застосування цих лексичних і фразеологічних одиниць у професійних цілях. Отже, для розвитку відповідного рівня міжкультурної комунікативної компетентності здобувачів освіти галузі знань «Сфера обслуговування» необхідно адаптувати навчальний процес для симулювання релевантного комунікативного середовища, застосовуючи комплекс вправ. Це створює передумови для підвищення ефективності застосування здобутих компетентностей в роботі за обраним фахом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакеренко Н.П. Особливості діяльності підприємств готельної індустрії. Науковий вісник НЛТУ України. 2013. Вип. 23.15. С. 168–176.
2. Віндюк А.В. Професійна підготовка майбутніх фахівців з гостинності на сучасному етапі. Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки. Ч. ІІІ. 2013. № 18(277). С. 19–25.
3. Гавриленко О.М., Головко І.О. Зміст іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних ЗВО. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2021. № 198. С. 82–87.
4. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ, 2012. Т. 1. 420 с.
5. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ, 2012. Т. 2. 350 с.
6. Індустрія гостинності в Україні: стан і тенденції розвитку: монографія / колектив авторів; за заг. ред. проф. В.М. Зайцевої; Запорізький національний технічний університет. Запоріжжя: Просвіта, 2017. 240 с.
7. Кецик-Зінченко У. Вплив англомовних фахових текстів на вивчення термінологічної лексики студентами немовних факультетів. *Освітній простір України*. 2019. Вип. 16. С. 198–205.
8. Когут І. Формування іншомовної компетентності у студентів в процесі навчання: теоретичні засади. *Молодий вчений*. 2022. 10 (110). С. 106–110.
9. Лозинська Л.Ф., Курах Н.П., Депчинська І.А. Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів у процесі вивчення іноземної мови. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки».* 2022. Вип. 1. С. 245–252.
10. Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ: Академія, Серія «Альма-матер», 2012. 285 с.
11. Пантелєєва О.О., Малєєва Т.Є. Формування іншомовної комунікативної компетенції студентів немовних спеціальностей. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2019. Вип. 1. С. 132–142.
12. Петрик К.Ю. Іншомовна комунікативна компетентність як один із пріоритетних напрямків змісту професійної підготовки здобувачів вищої освіти. *Іноземні мови у вищій освіті: лінгвістичні, психолого-педагогічні та методичні перспективи : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (25 лютого 2021 р.).* 2021. С. 98–103.
13. Ружин К.М., Каніболоцька О.А. Специфіка вивчення другої іноземної мови у вищій школі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: «Філологічна»*. 2014. Вип. 48. С. 312–314.
14. Ставицька І.В. Іншомовна компетентність: місце дефініції у термінологічному полі сучасних наукових суджень. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 4(30). С. 280–286.
15. Сукаленко Н.І. Про конотаційний аспект мовної діяльності людини. *Мовознавство*. 1985. № 2. С. 29–33.
16. Communicative competence. *Collins Online Dictionary.* URL: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/communicative-competence. (дата звернення: 28.03.2024 р.).
17. Indeed Editorial Team. Direct vs. Indirect Communication: Definition and Differences. URL: https://www.indeed.com/career-advice/career-development/direct-communication (дата звернення: 08.05.2024 р.).
18. Rudenko N. Peculiarities of Formation of Intercultural Competence by Means of Foreign Languages. *The III International Scientific and Practical Conference «Society and science. Problems and prospects», January 25–28, 2022, London, England*. pp. 301–306.
19. What is hospitality? *EHL Hospitality Business School.* URL: https://www.ehl.edu/en/what-is-hospitality (дата звернення: 06.05.2024 р.).

REFERENCES

1. Bakerenko N.P. (2013) Osoblyvosti diialnosti pidpryiemstv hotelnoi industrii [Features of activity of enterprises of hotel industry]. *Scientific Bulletin of UNFU, 23.15*. 168–176. [in Ukrainian]
2. Vindiuk A.V. (2013) Profesiina pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv z hostynnosti na suchasnomu etapi [Professional training of future specialists in the hospitality at the present stage]. *Bulletin of the Taras Shevchenko Luhansk National University. Pedagogical Sciences, Part III, 18(277)*. 19–25. [in Ukrainian]
3. Havrylenko O.M., Holovko I.O. (2021) Zmist inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv nemovnykh ZVO [The essence of foreign language communicative competence of students of non-linguistic institutions of higher education]. *Academic Notes. Series: Pedagogical Sciences, 198*. 82–87. [in Ukrainian]
4. Zahnitko A. (2012) Slovnyk suchasnoi linhvistyky: poniattia i terminy [Dictionary of contemporary linguistics: concepts and terms]. Donetsk: Donetsk National University, Vol. 1. [in Ukrainian]
5. Zahnitko A. (2012) Slovnyk suchasnoi linhvistyky: poniattia i terminy [Dictionary of contemporary linguistics: concepts and terms]. Donetsk: Donetsk National University, Vol. 2. [in Ukrainian]

6. Industriia hostynnosti v Ukraini: stan i tendentsii rozvytku: monohrafiia (2017) [Hospitality industry in Ukraine: current state and trends of development: monograph] / team of authors, ed. by prof. V.M. Zaitseva; National University «Zaporizhzhia Polytechnic». Zaporizhzhia: Prosvita. [in Ukrainian]

7. Ketsyk-Zinchenko U. (2019) Vplyv anhlomovnykh fakhovykh tekstiv na vyvchennia terminolohichnoi leksyky studentamy nemovnykh fakultetiv [The influence of professional texts in English on studying terminological vocabulary by students of non-linguistic faculties]. *Educational Space of Ukraine, 16*. 198–205. [in Ukrainian]

8. Kohut I. (2022) Formuvannia inshomovnoi kompetentnosti u studentiv v protsesi navchannia: teoretychni zasady [Students' foreign language competence formation in the education process: theoretical basis]. *Young Scientist, 10(110)*. 106–110. [in Ukrainian]

9. Lozynska L.F., Kurakh N.P., Depchynska I.A. (2022) Formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy [Formation of foreign language communicative competence of students in the process of foreign language learning]. *Academic Studies. Series «Humanities», 1*. 245–252. [in Ukrainian]

10. Manakin V.M. (2012) Mova i mizhkulturna komunikatsiia. [Language and cross-cultural communication]. Kyiv: Academy Press, «Alma-Mater». [in Ukrainian]

11. Pantelieieva O.O., Malieieva T.Ie. (2019) Formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentsii studentiv nemovnykh spetsialnostei [Formation of foreign language communicative competence of students of non-language specialties]. *Spirituality of a Personality: Methodology, Theory and Practice*, *1.* 132–142. [in Ukrainian]

12. Petryk K.Iu. (2021) Inshomovna komunikatyvna kompetentnist yak odyn iz priorytetnykh napriamkiv zmistu profesinoi pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi osvity [Foreign language communicative competence as one of the priority directions of the content of professional training of higher education applicants]. *Foreign languages in higher education: linguistic, psychological and pedagogical, and methodical prospectives: Proceedings of the V National Scientific and Practical Internet-Conference (February 25, 2021)*. 98–103. [in Ukrainian]

13. Ruzhyn K.M., Kanibolotska O.A. (2014) Spetsyfika vyvchennia druhoi inozemnoi movy u vyshchii shkoli [Specifics of learning a second foreign language at higher school]. *Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University: Philology Series, 48*. 312–314. [in Ukrainian]

14. Stavytska I.V. (2013) Inshomovna kompetentnist: mistse definitsii u terminolohichnomu poli suchasnykh naukovykh sudzhen [Foreign language competence: the place of definition in terminology field of modern scientific statements]. *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies, 4(30)*. 280–286. [in Ukrainian]

15. Sukalenko N.I. (1985) Pro konotatsiinyi aspect movnoi diialnosti liudyny [On connotation aspect of human's language activity]. *Movoznavstvo, 2*. 29–33. [in Ukrainian]

16. Communicative competence (2024) *Collins Online Dictionary.* URL: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/communicative-competence. (last accessed: 28.03.2024 p.).

17. Indeed Editorial Team (2023) Direct vs. Indirect Communication: Definition and Differences. URL: https://www.indeed.com/career-advice/career-development/direct-communication (last accessed: 08.05.2024 p.).

18. Rudenko N. (2022) Peculiarities of Formation of Intercultural Competence by Means of Foreign Languages. *The III International Scientific and Practical Conference «Society and science. Problems and prospects», January 25–28, 2022, London, England*. 301–306.

19. What is hospitality? (2024) *EHL Hospitality Business School.* URL: https://www.ehl.edu/en/what-is-hospitality (last accessed: 06.05.2024 p.).

УДК 37.015.3:159.95
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-49

Марія ПОЧИНКОВА,
orcid.org/0000-0002-1383-7470
докторка педагогічних наук,
професорка кафедри початкової освіти
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна) pochinkovam@gmail.com

Світлана БАДЕР,
orcid.org/0000-0002-9225-423X
докторка педагогічних наук,
професорка кафедри розвитку дитини раннього і дошкільного віку
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна) svetmira23@meta.ua

ПРОБЛЕМА ГОТОВНОСТІ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ[1]

Сучасне українське суспільство, що охоплене тотальною інформатизацією, переживає найскладніші часи через повномасштабне вторгнення рф та воєнні дії фактично по всій території незалежної держави. Ментальна війна, що ведеться країною-агресором в інформаційному просторі загострює проблеми, які сьогодні існують у політичній та соціально-економічній площинах, а єдиною протидією стає сформоване критичне мислення громадян. Постає не менш гостра проблема – готовності педагогів до формування критичного мислення громадян усіх вікових категорій.

Мету розвідки автори убачають у дослідженні феномену готовності педагогів до формування критичного мислення особистості.

Досліджуваний феномен у межах розвідки визначається як особистісний стан мотиваційно-ціннісного ставлення до критичного мислення і його формування, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей з формування критичного мислення з урахуванням вікових і психолого-педагогічних особливостей особистості, здатності до творчості, ефективної взаємодії та рефлексії.

У структурі готовності педагога до формування критичного мислення особистості виокремлено такі взаємопов'язані компоненти: мотиваційно-ціннісний (виражає усвідомлене ставлення до самого критичного мислення й процесу його формування на засадах ціннісної освітньої парадигми), когнітивний (об'єднує сукупність знань щодо теоретико-методологічних засад критичного мислення особистості; володіння методичними знаннями, уміннями й навичками щодо впровадження технологій розвитку й формування критичного мислення в освітній процес та впровадження методів і засобів розвитку критичного мислення в освітній процес), комунікативний (реалізується у процесі взаємодії суб'єктів процесу формування критичного мислення, усвідомлення ролі мови й мовлення в процесі мислення, побудова процесу комунікації на засадах діалогізму), діяльнісний (розкривається через наявність і реалізацію професійно-педагогічних якостей щодо формування критичного мислення особистості, активного застосування їх у процесі професійної діяльності) та рефлексивний (характеризує пізнання й аналіз педагогом власного мислення, свідомості, професійної діяльності, а також висунення й реалізація власних ідей).

Ключові слова: *готовність, критичне мислення, готовність до формування критичного мислення, особистість, педагог.*

Mariia POCHYNKOVA,
orcid.org/0000-0002-1383-7470
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor at the Department of Primary Education
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Poltava, Ukraine) pochinkovam@gmail.com

Svitlana BADER,
orcid.org/0000-0002-9225-423X
Professor at the Department of Early and Preschool Child Development,
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Poltava, Ukraine) svetmira23@meta.ua

[1] Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проєктом 2021.01/002.

READINESS OF TEACHERS TO FORM CRITICAL THINKING PERSONALITY

Modern Ukrainian society, which is covered by total informatization, is going through the most difficult times due to the full-scale invasion of the russian federation and military actions in fact on the entire territory of the independent state. The mental war waged by the aggressor country in the information space exacerbates the problems that exist today in the political and socio-economic spheres, and the only countermeasure is the formed critical thinking of citizens. An equally acute problem arises – the readiness of teachers to form the critical thinking of citizens of all age categories.

The authors see the goal of research in the study of the phenomenon of teachers' readiness for the formation of critical thinking of an individual.

The investigated phenomenon within the scope of intelligence is defined as a personal state of motivational and value attitude to critical thinking and its formation, possession of effective methods and means of achieving pedagogical goals in the formation of critical thinking, taking into account the age and psychological and pedagogical characteristics of the individual, the ability to be creative, effective interaction and reflection.

In the structure of a teacher's readiness for the formation of critical thinking of an individual, the following interrelated components are distinguished: motivational and value (expresses a conscious attitude to critical thinking itself and the process of its formation on the basis of a value educational paradigm), cognitive (combines the totality of knowledge regarding theoretical and methodological principles of critical thinking of the individual; possession of methodical knowledge, skills and abilities regarding the introduction of technologies of development and formation of critical thinking in the educational process and the introduction of methods and means of development of critical thinking in the educational process), communicative (implemented in the process of interaction of the subjects of the process of formation of critical thinking, awareness the role of language and speech in the process of thinking, building the communication process on the basis of dialogism), active (revealed through the presence and implementation of professional and pedagogical qualities regarding the formation of critical thinking of an individual, active application of them in the process of professional activity) and reflective (characterizes the teacher's knowledge and analysis of his own thinking, consciousness, professional activity, as well as putting forward and implementing one's own ideas).

Key words: *readiness, critical thinking, readiness to form critical thinking, personality, teacher.*

Постановка проблеми. Сучасне суспільство охоплене тотальною інформатизацією, що призвело до збільшення й споживання інформації, яка перестає бути просто «відомостями, які передають усним, писемним та іншими шляхами за допомогою умовних сигналів і технічних засобів» (Інформація). Сьогодні вона перетворилась на засіб не тільки ефективної маніпуляції і пропаганди, але й ведення війни. У такий спосіб її зараз активно використовує рф у війні проти України, де інформаційна війна ведеться на найвищому рівні, а на її ведення держава-агресор витрачає мільярди доларів (чого варта лише операція «Майдан 3», яка за свідченням ЗМІ обійшлася росії в 1,5 млрд доларів (Лубенець, 2023)). Відповідно, використання інформації як зброї вимагає пошуків протидії. Єдиним засобом такої протидії, відомим на сьогодні людству, є критичне мислення. Другим може виступати повна відмова від отримання будь-якої інформації, що, практично неможливе для цивілізованої людини.

Проблемність реалізації цього засобу полягає в тому, що критичне мислення вимагає цілеспрямованого формування, через складність мислення взагалі й специфіку реалізації критичного мислення, зокрема. Тому виникає необхідність у педагогах, які б могли здійснювати цей процес послідовно. А отже, варто говорити про готовність педагогів здійснювати таку діяльність.

Аналіз досліджень. Дослідження вимагає розгляду двох ключових аспектів – критичного мислення й процесу його розвитку / формування і готовності педагогів як феномену їхньої професійної діяльності. Обидва аспекти не нові в науковому дискурсі, однак, глобальні зміни в суспільстві призводять до появи інших невивчених аспектів і проблем у цих аспектах.

Теоретико-методологічні та методичні засади критичного мислення, від тлумачення поняття до процесів розвитку й формування, репрезентовані в дослідженнях науковців усього світу: J. Braus, A. Crawford, J. Dewey, E. Glaser, D. Halpern, W. Huitt, A. Fisher, P. Facione, D. Kanheman, M. Lipman, J. Makinster, S. Mathews, R. Paul, E. W. Saul, W. Sumner, N. Taleb, D. Wood; С. Бадер, В. Кремень, О. Пометун, М. Починкова, Г. Соріна, С. Терно, Г. Ущаповська та ін.

Проблема готовності педагогів до професійної діяльності, реалізації професійної діяльності в різних аспектах тощо, також активно вивчається науковцями. В Україні цьому присвячено дослідження І. Зязюна, Н. Волкової, С. Литвиненко, О. Ліннік, О. Пєхоти та ін.

Однак, проблема готовності педагогів щодо формування критичного мислення особистості залишається майже не розкритою сьогодні. Зустрічаємо лише поодинокі дослідження в цьому напрямку, що прямо чи опосередковано торкаються окресленої тематики: Я. Гарасимів (формування готовності майбутніх вихователів до розвитку критичного мислення дошкільників); Т. Полонська (готовність учителя іноземної мови

до формування критичного мислення в учнів Нової української школи); Т. Тесленко, Д. Губарєва (підготовка майбутніх педагогів початкової школи до формування критичного мислення молодших школярів); Л. Бірюк, Н. Ремньова (готовність учителя початкової школи до застосування технології розвитку критичного мислення).

Отже, незважаючи на об'єктивну необхідність формування критичного мислення особистості, особливо в умовах повномасштабної війни на території незалежної Україні, достатньо глибоко розроблені теоретико-методологічні засади критичного мислення та готовності педагогів до здійснення професійної діяльності і її окремих аспектів, питання визначення поняття готовності педагогів до формування критичного мислення особистості ще потребує ґрунтовного вивчення.

Мета статті – визначити сутність поняття «готовність педагогів до формування критичного мислення особистості».

Виклад основного матеріалу. У наших попередніх дослідженнях ми не одноразово зазначали, що критичне мислення вимагає цілеспрямованої роботи щодо його розвитку та формування. Однак така робота вимагає готовності від педагогів до її реалізації.

Педагогічний словник розтлумачує поняття готовності як «стан особистості, що дозволяє їй успішно увійти в професійне середовище, швидко розвиватися в професійному відношенні» (Гончаренко, 1997: 68). У психологічній літературі загально готовність до того чи того виду діяльності розглядається як «цілеспрямоване вираження особистості, що передбачає її переконання, погляди, відносини, мотиви, відчуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння, установки, налаштованість на певну поведінку (Пащенко, 2018). І. Гавриш у своєму дисертаційному дослідженні розкриває поняття «готовність» як «інтегративну якість особистості, що виявляється в діалектичній єдності всіх структурних компонентів, властивостей, зв'язків і відносин; складне особистісне утворення, що є умовою та регулятором успішної професійної діяльності (Гавриш, 2016: 6).

І. Дичківська «готовність педагогів» розглядає як «внутрішню силу, що формує інноваційну позицію педагога. За структурою це складне інтегративне утворення, що охоплює різноманітні якості, властивості, знання, навички особистості» (Дичківська, 2011: 13).

Готовність особистості до професійної діяльності розглядається як «її здатність до організації, виконання та регулювання своєї діяльності» (Заблоцька, 2017: 92). Важливим для нас тут є зауваження І. Заблоцької про те, що така готовність зумовлюється цілою низкою чинників, серед яких: «система методів і цілей, наявність професійних знань і умінь, безпосереднє включення особистості до професійної діяльності у процес якої найбільш активно формуються потреби, інтереси та мотиви здобуття суттєвих, значущих, найбільш сучасних знань і вмінь» (Заблоцька, 2017: 92).

У світлі нашого дослідження вважаємо за необхідне розкрити також поняття «готовність до педагогічної діяльності». Г. Троцко розглядає готовність до педагогічної діяльності як «цілісне, складне, особистісне утворення, що забезпечує високий рівень педагогічної діяльності й охоплює професійно-педагогічні погляди і переконання, професійну спрямованість психічних процесів, професійні знання, уміння долати труднощі, оцінювати наслідки своєї праці, професійно самовдосконалюватися (Троцко, 15).

Л. Кондрашова розкриває поняття «готовність до педагогічної діяльності» як «складне сполучення психічних особливостей та моральних якостей особистості, які становлять основу установку майбутнього вчителя на усвідомлення функцій педагогічної праці, професійної позиції, оптимальних способів діяльності, співвіднесення своїх здібностей з подоланням труднощів, що виникають під час вирішення професійних завдань та досягнення спланованих результатів (Кондрашова, 1987).

Цінним уважаємо твердження О. Пінської щодо професіоналізації пізнавальних процесів особистості, які привертають нашу увагу своєю орієнтацію на педагогічну діяльність, до таких належать: сприймання, пам'ять, увага, мислення, уява. Дослідниця виокремлює наступні особливості цих процесів:

– сприймання: висока чутливість до зовнішніх подразників, здатності сприймати незвичність і унікальність зовнішніх факторів; неточність сприйняття призводить до суттєвих помилок у використанні засобів впливу на здобувачів освіти, ускладнює процес організації педагогічної взаємодії;

– увага: можливість переключення, розподілу, переміщення; достатня за стійкістю, обсягом, концентрацією;

– педагогічне мислення: уміння визначати проблеми в педагогічних ситуаціях та висувати гіпотези щодо можливих рішень, обґрунтовувати та прогнозувати наслідки;

– уява: бачення можливостей трансформації об'єкта, вміння створювати образи на основі наявних конкретних деталей (Пінська, 2018: 262–263).

Не можна обійти увагою емоційний аспект, на якому акцентує О. Пінська, що тісно пов'язаний з вольовим, «що потребує самоконтролю і забезпечує стан мобілізації внутрішніх сил для визначення тактичних і стратегічних цілей, емоційний тонус, емоційну сприятливість, здатність керувати своїми діями в реальних ситуаціях педагогічної взаємодії» (Пінська, 2018: 263).

Наступним логічним кроком нашого дослідження є визначення сутності поняття «готовності педагога до формування критичного мислення».

Готовність педагога до формування критичного мислення розглядається дослідниками з різних аспектів.

Так, Т. Полонська, розкриваючи проблему готовності учителя іноземної мови до формування критичного мислення в учнів нової школи (Полонська, 2021), не надає визначення цього поняття, а лише виокремлює певні якості критично мислячої особистості, що притаманні сучасному педагогу, у тому числі, іноземної мови. При цьому наводить дані Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики» МОН України 2020 р., де готовність педагогів до формування та розвиток в учнів критичного мислення визначено через «ставлення до цієї проблеми» та самооцінку власної готовності, а також обізнаність з різними методами розвитку мислення учнів. З метою формування навичок критичного мислення учнів початкової школи на уроках іноземної мови дослідниця вважає достатнім введення елементів критичного мислення. На нашу думку, наявність у педагога окремих якостей критично мислячої особистості й введення елементів критичного мислення в освітній процес ще не говорить про готовність педагога до формування критичного мислення особистості.

Я. Герасимова на підставі аналізу наукових розвідок, визначає готовність майбутніх вихователів до розвитку критичного мислення дошкільників як «інтегративне особистісне утворення, що є результатом цілеспрямованої професійної підготовки здобувачів освіти в умовах закладу вищої освіти та характеризується сформованістю загальних і професійних компетентностей, які відображають здатність фахівця до визначення та реалізації завдань розвитку критичного мислення дошкільників» (Гарасимів, 2022: 50).

Аналіз дослідження Т. Тесленко й Д. Губарєвої засвідчив, що професійна підготовка майбутніх педагогів початкової школи до формування критичного мислення молодших школярів зведена до загальних істин: «формування вмінь забезпечувати навчальні, виховні та розвивальні потреби школярів, стимулювати їхню самостійну діяльність, спонукати до рефлексії» (Тесленко, 2022: 238). Дали дослідники зазначають, що «важливо, щоб учителі початкових класів знали та вміли застосовувати стратегії формування критичного мислення» (Тесленко, 2022: 238). Висловлюємо побоювання, що знання й вміння застосовувати стратегії формування критичного мислення, не дадуть очікуваного результату – сформованості критичного мислення – без урахування мотиваційно-ціннісних рефлексивних та інших орієнтацій.

Готовність учителя початкової школи до застосування розвитку критичного мислення, Л. Бірюк і Н. Ремньова розглядають крізь призму понять «підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування технології розвитку критичного мислення в навчальному процесі» й «професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування технології розвитку критичного мислення». Дефініцію «готовність майбутнього вчителя початкової школи до застосування технології розвитку критичного мислення в освітньому процесі» дослідники розглядають як «складне, цілісне та динамічне особистісне утворення, що єднає у собі мотиваційно-ціннісний, процесуальний, змістово-гностичний, дослідницько-рефлексивний компоненти, професійні якості й здібності, наявність і ступінь сформованості яких забезпечують ефективність навчання та виховання учнів початкової ланки освіти» (Бірюк, 2020: 7).

Як бачимо, значна кількість дослідників до складу готовності зараховують застосування технології розвитку критичного мислення в освітньому процесі, і це доволі важливий факт. Адже наукові розвідки (О. Бєлкіна-Ковальчук, А. Кроуфорд, К. Костюченко, Д. Макінстер, С. Метьюз, О. Мисєчко, О. Пометун, М. Починкової, В. Саул, С. Терно, Т. Хачумян, Л. Шимон, О. Шквир, В. Ягоднікової та ін.) доводять, що формування критичного мислення особистості буде ефективним саме через застосування технології розвитку критичного мислення.

Технологія розвитку критичного мислення розглядається нами як інноваційна через декілька аспектів. По-перше, саме критичне мислення є інноваційним мисленням: така позиція висвітлена на цілій низці сайтів провідних зарубіжних університетів, де розміщено інформацію про курси з критичного мислення, а автори одностайно висловлюють думку про те, що володіння

навичкою критичного мислення є обов'язковою умовою успішного професійного життя, а саме критичне мислення співвідносить з інноваційним мисленням ((A Brief), (A Critical), (Critical), (Innovation), (Logical), (Nisbett), (Philosophy)). Докладно аналіз змісту цих сайтів ми здійснювали в процесі нашого дисертаційного дослідження (Починкова, 2021), тому не будемо зараз докладно розкривати ці аспекти. По-друге, сама технологія формування критичного мислення є інноваційною. Так, технологію формування критичного мислення особистості ми потрактовуємо як «цілеспрямовану, заздалегідь спроєктовану, планомірно реалізовану, упорядковану сукупність дій щодо реалізації педагогом певних методів, засобів і прийомів, спрямованих на формування критичного мислення особистості» (Бадер&Починкова, 2023; 99). Ця технологія є «різновидом інноваційної особистісно зорієнтованої технології, що модернізує традиційну освітню систему на всіх рівнях, і яка ґрунтується на активізації й інтенсифікації мисленнєвої діяльності особистості, спрямовану на критичне розмірковування через застосування сукупності специфічних форм і методів, застосування яких зумовлено метою й результатами технології» (Бадер&Починкова, 2023; 99).

Тож, висновкуємо про те, що і саме критичне мислення, і технологія формування критичного мислення є інноваційними, тому вважаємо доцільним розглядати готовність педагогів до формування критичного мислення особистості крізь призму готовності до інноваційної діяльності. Тому логіка нашого дослідження вимагає звернення до поняття «готовність до інноваційної педагогічної діяльності».

І. Дичківська визначає «готовність до інноваційної діяльності» як «особливий особистісний стан, який передбачає наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості і рефлексії» (Дичківська, 2011: 13). При цьому абсолютно слушно зауважує, що готовність до інноваційної діяльності є одним із важливих компонентів професійної готовності. Цілком розділяємо таку позицію.

І. Гавриш такий тип готовності розкриває як «інтегративну якість його (вчителя – прим. авт.) особистості, що є регулятором та умовою успішної професійної діяльності, спрямованої на створення, запровадження і розповсюдження освітніх інновацій» (Гавриш, 20606). Більш вузько готовність педагога до інноваційної діяльності розглядають В. Староста і О. Гошко і визначають її як «здатність продукувати ідею, і як здатність практичної реалізації власної ідей чи ідей інших новаторів» (Староста, 2018: 5).

Тож, в основу нашого визначення поняття «готовність педагога до формування критичного мислення» має лягти дефініція «готовність педагога до інноваційної діяльності», оскільки і саме критичне мислення, і технологія формування критичного мислення є інноваційною діяльністю.

Отже, аналіз наукової літератури з проблеми визначення сутності понять «готовність», «професійна готовність педагога», «готовність до інноваційної педагогічної діяльності», «готовність до формування критичного мислення здобувачів різних освітніх рівнів» дозволило нам представити узагальнене розуміння сутності дефініції «готовність педагога до формування критичного мислення особистості» – це *особистісний стан мотиваційно-ціннісного ставлення до критичного мислення і його формування, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей з формування критичного мислення з урахуванням вікових і психолого-педагогічних особливостей особистості, здатності до творчості, ефективної взаємодії та рефлексії.*

Структуру готовності педагога до формування критичного мислення особистості вважаємо за доцільне розглядати як сукупність *мотиваційно-ціннісного, когнітивного, комунікативного, діяльнісного та рефлексивного компонентів*.

Мотивційно-ціннісний компонент готовності педагога до формування критичного мислення особистості виражає його усвідомлене ставлення до самого критичного мислення й процесу його формування на засадах ціннісної освітньої парадигми. *Когнітивний* компонент об'єднує сукупність знань щодо теоретико-методологічних засад критичного мислення особистості; володіння методичними знаннями, уміннями й навичками щодо впровадження технологій розвитку й формування критичного мислення в освітній процес та впровадження методів і засобів розвитку критичного мислення в освітній процес. *Комунікативний* компонент реалізується у процесі взаємодії суб'єктів процесу формування критичного мислення, усвідомлення ролі мови й мовлення в процесі мислення, побудова процесу комунікації на засадах діалогізму. *Діяльнісний* компонент готовності педагога до формування критичного мислення особистості розкривається через наявність і реалізацію професійно-педагогічних якостей щодо формування критичного мислення особистості, активного застосування їх у процесі

професійної діяльності. *Рефлексивний* компонент готовності характеризує пізнання й аналіз педагогом власного мислення, свідомості, професійної діяльності, а також висунення й реалізація власних ідей.

Поділяємо точку зору І. Дичківської щодо визначення позицій, які педагог інноваційного спрямування повинен уміти реалізувати в межах освітнього процесу під час формування критичного мислення особистості:

– педагогічний гуманізм («прийняття» здобувачів освіти, довіра до них, повага до їх особистості, гідності, впевненість у їх здібностях і можливостях);

– емпатійне розуміння вихованців (прагнення і вміння «відчувати іншого як самого себе», розуміти внутрішній світ своїх вихованців, уміння стати на їх позиції);

– співробітництво (поступове перетворення вихованців у «співавторів педагогічного процесу»);

– діалогізм (уміння слухати іншого, цікавитися його думкою, вести міжособистісний діалог на основі рівноправ'я, взаємного розуміння і співтворчості);

– особистісна позиція (здатність до творчого самовираження, при якій педагог постає перед вихованцями не як позбавлений індивідуальності функціонер, а як особистість, яка має свою думку, відкрита у вираженні своїх почуттів, емоцій) (Дичківська, 2011: 14).

Уважаємо, що цей перелік варто додати ще однією позицією – ціннісна орієнтація освітнього процесу, що є ключовою з позиції критичного мислення, адже саме цінності й знання виступають підвалинами критичного розмірковування.

Висновки. Низка об'єктивних факторів вимагає від суспільства застосування критичного мислення, яке потребує цілеспрямованої роботи з його формування. Однак, першим кроком на цьому шляху є готовність педагогів до такої роботи. Аналіз наукових розвідок засвідчив, що на сьогодні відсутнє визначення цієї дефініції. На підставі аналізу наукової літератури й дотичних понять ми визначаємо сутність поняття «готовність педагога до формування критичного мислення особистості» як *особистісний стан мотиваційно-ціннісного ставлення до критичного мислення і його формування, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей з формування критичного мислення з урахуванням вікових і психолого-педагогічних особливостей особистості, здатності до творчості, ефективної взаємодії та рефлексії.*

У структурі готовності педагога до формування означеного типу мислення визначаємо сукупність взаємопов'язаних компонентів: *мотиваційно-ціннісного, когнітивного, комунікативного, діяльнісного та рефлексивного*.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в визначенні змісту критеріїв готовності педагогів до формування критичного мислення особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадер С. О., Починкова М. М. Технологія формування критичного мислення особистості: теоретичний аспект. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 64. Том 1. С. 96–103. DOI https://doi.org/10.32782/2663- 6085/2023/64.1.19

2. Бірюк Л. Я., Ремньова Н. Ю. Готовність учителя початкової школи до застосування технології розвитку критичного мислення: сутність і структура. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні наук: реалії та перспективи. Випуск 74'2020. С. 5–9. DOI: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.74.01

3. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2006. 475 с.

4. Гарасимів Я. Формування готовності у майбутніх вихователів до розвитку критичного мислення дошкільників. *Вісник Львівського університету*. Серія педагогічна. 2022. Випуск 37. С. 46–55. DOI: http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2022.37.11640

5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. Головко (гол. ред.). К. : Либідь, 1997. 374 с.

6. Дичківська І. М. Готовність до інноваційної діяльності у структурі професійно-особистісної підготовки педагога. *Наука і освіта*. 2011. № 5. С. 13–15.

7. Інформація / В. Ф. Погорілко, Т. Я. Любива. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL : https://esu.com.ua/article-12485

8. Кондрашова Л. В. Морально-психологічна готовність студента до вчительської діяльності. К. : Вища школа, 1987. 56 с.

9. Лубенець В. Паніка, зневіра, стравлювання, замахи. Росія почала нову інформаційну атаку «Майдан-3» на Україну. *Екселюзив. Online.ua.* 23 листопада 2023 року. URL : https://news.online.ua/panika-znevira-stravliuvannia-zamaxi-rosiia-pocala-novu-informaciinu-ataku-maidan-3-na-ukrayinu-ekskliuziv-867666/

10. Пащенко Т. Готовність педагогічних працівників до стандартизації підготовки молодших спеціалістів. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. : Педагогічні науки. 2018. Вип.2 (2). С. 10–16. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2018_2%282%29__3

11. Пінська О. Л. Формування готовності майбутнього вчителя до творчої педагогічної діяльності. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля.* Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2018. № 2 (16). С. 260–265. DOI 10.32342/2522-4115-2018-16-39

12. Полонська Т. К. Готовність учителя іноземної мови до формування критичного мислення в учнів Нової української школи. *Електронний збірник наукових праць ЗОІППО*. 2021. № 5 (47). URL: https://lib.iitta.gov.ua/727553/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf

13. Починкова М. М. Формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки : дис. … докт. пед. наук., 13.00.04. Старобільськ, 2021. 571 с.

14. Староста В. І., Гошко О. В. Структурні компоненти готовності педагога до інноваційної діяльності. *Електронний збірник наукових праць ЗОІППО*. 2018. № 3 (32). URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/23239/1/2018_Starosta%20V_Hoshko%20O_Zaporizza.pdf

15. Троцко Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. … д-ра пед. наук : спец. 13.00.04. К., 1997. 54 с.

16. A Brief History of the Idea of Critical Thinking. The Foundation for Critical Thinking. URL: http://www.criticalthinking.org/pages/a-brief-history-of-the-idea-of-critical-thinking/408

17. A Critical and Practical Analysis. URL: http://findyourway.uj.mobi/index.php/success-beyond-graduation/innovative,-creative-and-critical-thinking

18. Critical Thinker Academy: Learn to Think Like a Philosopher. Udemy. URL: https://cutt.ly/IhtLIPp

19. Innovation & Critical Thinking. Duke university. URL: https:// learn more.duke.edu/certificates/innovation-critical-thinking?gclid=EAIaIQobChMI3Ov 46eWb5wIVw42yCh0Y7Ar9EAAYASAAEgJ18PD_BwE

20. Logical and Critical Thinking. Future Learn. URL: https://www. future learn.com/courses/logical-and-critical-thinking

21. Nisbett R. E. Mindware: Critical Thinking for the Information Age. Coursera. URL: https://www.coursera.org/learn/mindware

22. Philosophy and Critical Thinking. edX. URL: https://www. edx.org/course/philosophy-and-critical-thinking

REFERENCES

1. Bader S. O., Pochynkova M. M. (2023). Tekhnolohiia formuvannia krytychnoho myslennia osobystosti: teoretychnyi aspekt. [Technology of formation of critical thinking of an individual: theoretical aspect.]. *Innovatsiina pedahohika*. № 64. Tom 1. S. 96–103. DOI https://doi.org/10.32782/2663- 6085/2023/64.1.19 [in Ukrainian].

2. Biriuk L. Ya., Remnova N. Yu. Hotovnist uchytelia pochatkovoi shkoly do zastosuvannia tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia: sutnist i struktura. [The primary school teacher's readiness to use technology for the development of critical thinking: essence and structure]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. Seriia 5. Pedahohichni nauk: realii ta perspektyvy. Vypusk 74'2020. S. 5–9. DOI https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.74.01 [in Ukrainian].

3. Havrysh I. V. (2006). Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv do innovatsiinoi profesiinoi diialnosti [Theoretical and methodological bases of formation of readiness of future teachers for innovative professional activity] : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04. Luhansk. 475 s. [in Ukrainian].

4. Harasymiv Ya. (2022). Formuvannia hotovnosti u maibutnikh vykhovateliv do rozvytku krytychnoho myslennia doshkilnykiv. [Formation of readiness of future teachers for the development of critical thinking of preschoolers.]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Seriia pedahohichna. Vypusk 37. S. 46–55. DOI: http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2022.37.11640 [in Ukrainian].

5. Honcharenko S. U. (1997). Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary] / S. Holovko (hol. red.). K. : Lybid. 374 s. [in Ukrainian].

6. Dychkivska I. M. (2011). Hotovnist do innovatsiinoi diialnosti u strukturi profesiino-osobystisnoi pidhotovky pedahoha. [Readiness for innovative activity in the structure of the teacher's professional and personal training]. *Nauka i osvita*. № 5. S. 13–15. [in Ukrainian].

7. Informatsiia [Information] / V. F. Pohorilko, T. Ya. Liubyva. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Elektronnyi resurs] / Redkol. : I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, M. H. Zhelezniak [ta in.] ; NAN Ukrainy, NTSh. K. : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2011. URL : https://esu.com.ua/article-12485 [in Ukrainian].

8. Kondrashova L. V. (1987). Moralno-psykholohichna hotovnist studenta do vchytelskoi diialnosti. [Moral and psychological readiness of the student for teaching.]. K. : Vyshcha shkola. 56 s. [in Ukrainian].

9. Lubenets V. Panika, znevira, stravliuvannia, zamakhy. Rosiia pochala novu informatsiinu ataku «Maidan-3» na Ukrainu. [Panic, despondency, exasperation, attempts. Russia has launched a new «Maidan-3» information attack on Ukraine.]. *Ekseliuzyv. Online.ua.* 23 lystopada 2023 roku. URL : https://news.online.ua/panika-znevira-stravliuvannia-zamaxi-rosiia-pocala-novu-informaciinu-ataku-maidan-3-na-ukrayinu-ekskliuziv-867666/ [in Ukrainian].

10. Pashchenko T. (2018). Hotovnist pedahohichnykh pratsivnykiv do standartyzatsii pidhotovky molodshykh spetsialistiv. [Readiness of teaching staff to standardize the training of junior specialists]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka*. : Pedahohichni nauky. 2018. Vyp. 2 (2). S. 10–16. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2018_2%282%29__3 [in Ukrainian].

11. Pinska O. L. (2018). Formuvannia hotovnosti maibutnoho vchytelia do tvorchoi pedahohichnoi diialnosti [Formation of the future teacher's readiness for creative pedagogical activity.]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriia «Pedahohika i psykholohiia».* Pedahohichni nauky. № 2 (16). S. 260–265. DOI 10.32342/2522-4115-2018-16-39.

12. Polonska T. K. (2021). Hotovnist uchytelia inozemnoi movy do formuvannia krytychnoho myslennia v uchniv Novoi ukrainskoi shkoly. [The foreign language teacher's readiness for the formation of critical thinking in students of the New Ukrainian School]. *Elektronnyi zbirnyk naukovykh prats ZOIPPO.* № 5 (47). URL: https://lib.iitta.gov.ua/727553/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf [in Ukrainian].

13. Pochynkova M. M. (2021). Formuvannia krytychnoho myslennia maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of critical thinking of future primary school teachers in the process of professional training] : dys. … dokt. ped. nauk., 13.00.04. Starobilsk. 571 s. [in Ukrainian].

14. Starosta V. I., Hoshko O. V. (2018). Strukturni komponenty hotovnosti pedahoha do innovatsiinoi diialnosti. [Structural components of a teacher's readiness for innovative activity.]. *Elektronnyi zbirnyk naukovykh prats ZOIPPO*. № 3 (32). URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/23239/1/2018_Starosta%20V_Hoshko%20O_Zaporizza.pdf [in Ukrainian].

15. Trotsko H. V. (1997). Teoretychni ta metodychni osnovy pidhotovky studentiv do vykhovnoi diialnosti u vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh [Theoretical and methodical foundations of preparing students for educational activities in higher pedagogical educational institutions] : avtoref. dys. … d-ra ped. nauk : spets. 13.00.04. K., 1997. 54 s. [in Ukrainian].

16. A Brief History of the Idea of Critical Thinking. The Foundation for Critical Thinking. URL: http://www.criticalthinking.org/pages/a-brief-history-of-the-idea-of-critical-thinking/408

17. A Critical and Practical Analysis. URL: http://findyourway.uj.mobi/ index.php/success-beyond-graduation/innovative,-creative-and-critical-thinking

18. Critical Thinker Academy: Learn to Think Like a Philosopher. Udemy. URL: https://cutt.ly/IhtLIPp

19. Innovation & Critical Thinking. Duke university. URL: https:// learn more.duke.edu/certificates/innovation-critical-thinking?gclid=EAIaIQobChMI3Ov 46eWb5wIVw42yCh0Y7Ar9EAAYASAAEgJ18PD_BwE

20. Logical and Critical Thinking. Future Learn. URL: https://www. future learn.com/courses/logical-and-critical-thinking

21. Nisbett R. E. Mindware: Critical Thinking for the Information Age. Coursera. URL: https://www.coursera.org/learn/mindware

22. Philosophy and Critical Thinking. edX. URL: https://www. edx.org/course/philosophy-and-critical-thinking

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Богдан ГЛІНКА
РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОСТІ ТА ПРОМИСЛІВ НА ТЕРИТОРІЇ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД **4**

Олександр ГРОМІК
ФАКТОРИ РОЗВИТКУ КОЛЕКТИВНОЇ СВІДОМОСТІ ЯПОНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ **14**

Володимир ЗУЙКОВ
ВПЛИВ РЕФОРМАЦІЇ НА РОЗВИТОК ОСВІТНІХ ІНСТИТУЦІЙ В ЄВРОПІ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ **21**

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Олена КУЛІНІЧ
АРАБСЬКЕ МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО НА КУЛЬТУРНІЙ МАПІ АРАБСЬКОГО СВІТУ **30**

Чжуцзюнь КУН
СИМФОНІЧНА ПОЕМА «ХУТУНИ ПЕКІНА» («BEIPING HUTONG») ААРОНА АВШАЛОМОВА: ДРАМАТУРГІЧНІ ТА МОВНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ **36**

Людмила ЛАДОНЬКО, Діана ЦІЛИНА
МОЛОДІЖНІ СУБКУЛЬТУРИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ **43**

Микола ЛЕВЧЕНКО, Віталій РАКОВИЧ, Ольга ГУЛЯЄВА
ІННОВАЦІЇ ТА ВИКЛИКИ ПЛАГІАТУ В ЕПОХУ ГЛОБАЛЬНОЇ ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ **49**

Єлізавета ЛІППІТЮК
ТВОРЧА СИНЕРГІЯ СПІВАКА І КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА В РОБОТІ НАД КАМЕРНО-ВОКАЛЬНИМ РЕПЕРТУАРОМ **56**

Максим МАЛИЛЬО
ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ЗАКАРПАТСЬКИХ МАЙСТРІВ РІЗЬБЯРСТВА 19 СТОЛІТТЯ **64**

Оксана МОСЕНДЗ
ЧЕРВОНИЙ КОЛІР В УКРАЇНСЬКОМУ АВАНГАРДІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ **71**

Ван МЯО
ФОРТЕПІАННИЙ ЦИКЛ ФЛОРАНА ШМІТТА «ТІНІ»: ОРИГІНАЛЬНІ СТИЛЬОВІ ПРОЄКЦІЇ **77**

Іванна ПАВЕЛЬЧУК
МИСТЕЦЬКИЙ ПРОЕКТ В ЗАЛАХ НСХУ «БОГДАН ЗБРИСЬКИЙ: ЖИВОПИС, ГРАФІКА, СКУЛЬПТУРА» **84**

Оксана ПАСЬКО, Дмитро МАЛЯР, Тетяна ВІРЧЕНКО
ВИКОРИСТАННЯ АРТ-КВІЛТУ У СТИЛІЗАЦІЇ 3D ОБ'ЄКТІВ **92**

Вікторія ПРИСТАВКА
ДО ПИТАННЯ ДИФЕРЕНЦІЮВАННЯ ЗІНІВ ТА АРТБУКІВ **97**

Маргарита ПУГАЧЕНКО
МОДНІ ТЕНДЕНЦІЇ В СТВОРЕННІ ЦІЛИХ СКЛЯНИХ БРАСЛЕТІВ В РІЗНИХ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЯХ ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ **107**

Галина САВЧИН
КОПІЮВАННЯ ЯК МЕТОД ОВОЛОДІННЯ ХУДОЖНЬОЮ МАЙСТЕРНІСТЮ **113**

Євген САННІКОВ
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ІНТЕГРАЦІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В МИСТЕЦЬКУ ОСВІТУ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ **118**

Іван СЕЛІВАНОВ
КОМУНІКАТИВНА ЕФЕКТИВНІСТЬ СТАТИЧНОЇ ТА ІНТЕРАКТИВНОЇ ІНФОГРАФІКИ
У СУЧАСНОМУ ВЕБСЕРЕДОВИЩІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ **123**

Олена СКВОРЦОВА
УНІВЕРСАЛІЗМ ВОКАЛІСТА У ПРОСТОРІ СУЧАСНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ **131**

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Olena KOVALOVA
CLASSIFICATION OF NEOLOGISMS IN SOCIAL NETWORKS
AND METHODS OF THEIR TRANSLATION **138**

Леся КРАВЧЕНКО, Оксана ЛИПЧАНКО-КОВАЧИК, Тетяна КУРИЧКА
ОСОБЛИВІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕТАПУ «ЕМОЦІЙНОЇ ПАУЗИ»
НА УРОКАХ ВИВЧЕННЯ ЛІРИЧНИХ ТВОРІВ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ
У СТАРШІЙ ШКОЛІ **145**

Олена КРУТЬ
МЕТАФОРИЧНІ ТЕХНІЧНІ ТЕРМІНИ ЯК ЗАСІБ НАЙМЕНУВАННЯ СВІТУ ДІЙСНОСТІ **150**

Svitlana MAKUKHINA
THE IMPACT OF MOTIVATION ON FOREIGN LANGUAGE LEARNING **155**

Ольга МІГОРЯН, Тетяна ПАВЛОВИЧ
СУЧАСНІ ЛІНГВІСТИЧНІ ПІДХОДИ В ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ) **160**

Ольга МІТЕНКО
ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЦЯ ЧЛЕНІВ ФРАНЦУЗЬКОГО РЕЧЕННЯ У СКЛАДІ ТЕМИ **166**

Ірина МОРОЗОВА, Юлія АФАНАСЬЄВА
КОНСТРУЮВАННЯ ДИСКУРСИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПРЕЗИДЕНТА США
В ІНАВГУРАЦІЙНИХ ПРОМОВАХ **171**

Lidiia NARIZHNA
FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS
OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES **177**

Maria NEVREVA, Olena LEBEDEVA, Olga GVOZD
STATISTICAL CHARACTERISTICS OF ROOT MORPHEMES IN TEXTS OF SCIENTIFIC
AND TECHNICAL DISCOURSE **181**

Юліана НЕСТЕРОВИЧ
РОЛЬ АКСІОЛОГІЧНОГО СКЛАДНИКА В СТРУКТУРІ КОНЦЕПТУ «ЗРАДНИК»
(НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ РОМАНА ІВАНИЧУКА «ЄВАНГЕЛІЄ ВІД ТОМИ») **187**

Maryna OHIIENKO
BASIC METHODS OF FORMING MARITIME TERMS IN ENGLISH **193**

Олександра ПАЛЬЧЕВСЬКА, Петро ГУБИЧ, Софія АЛЕКСАНДРОВА
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
У ПЕРЕКЛАДІ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА АНГЛІЙСЬКУ ТА ПОЛЬСЬКУ
(НА МАТЕРІАЛІ ЩОДЕННИКІВ ВІЙНИ) **199**

Ludmiła PIETRUSZKA
EPONIMY POCHODZENIA ORIENTALNEGO W JĘZYKU POLSKIM **205**

ПЕДАГОГІКА

Роман КОРСАК
ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ
З ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЧЕХІЇ **211**

Валентина КРАВЧЕНКО, Тетяна ШАРОВА
ІНТЕГРАЦІЯ ЕЛЕКТРОННОГО ЗАСОБУ НАВЧАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ
З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ВИЩОЇ ШКОЛИ **219**

Olha KUZNIETSOVA, Inna KULAKOVA
INTEGRATION OF AI TOOLS IN TEACHING GRAMMAR **225**

Олена КУЛИК
РОЛЬ ІМЕРСИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ **231**

Інна КУЛІШ, Олена ОСАДЧА
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ СФОРМОВАНОСТІ
ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ **235**

Любов ЛІКАРЧУК, Марія ЛІКАРЧУК
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ **241**

Світлана ЛОТОШНІКОВА, Ігор ШУТЕНКО, Тетяна БАЛАБУХА
ВИБІР ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КОНТЕКСТІ ВИКЛАДАННЯ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ **247**

Надія ЛУКАФЕЙНИК
ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ-ДИЗАЙНЕРІВ ЗАСОБАМИ
ВІЗУАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА. ПОЛТАВСЬКИЙ РОЗПИС **252**

Зоріслав МАКАРОВ, Олександра БІЛОУС
ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ЗА ДОБИ ІНТЕРНЕТУ: ОСВІТНІ ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ **258**

Маргарита МАЛАХОВА, Олена ОВЧАРЕНКО-ПЄШКОВА
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА
ДО ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ
ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ **268**

Natalia OHORODNYK
ENHANCING CRITICAL THINKING SKILLS WHILE LEARNING
MARITIME ENGLISH **275**

Марія БІЛОКОПИТОВА, Карина ОСТРОВСЬКА
РОЛЬ МОТИВАЦІЇ У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ **283**

Вікторія ПАВЕЛКО
ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ
ЯК ВАЖЛИВА УМОВА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ **287**

Тетяна ПАСІЧНИК
ЛІНГВІСТИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ
У КОНТЕКСТІ МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ
УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ **292**

Марія ПОГОДІНА, Христина МАНЬКОВСЬКА
РОЗВИТОК SOFT SKILLS У КУРСАНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ **299**

Олександр ПОЗДНЯКОВ
ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ГАЛУЗІ ЗНАНЬ
«СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ»: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ **305**

Марія ПОЧИНКОВА, Світлана БАДЕР
ПРОБЛЕМА ГОТОВНОСТІ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ
ОСОБИСТОСТІ **312**

CONTENTS

HISTORY

Bohdan HLINKA
DEVELOPMENT OF INDUSTRY AND INDUSTRY IN THE TERRITORY
OF SUBCARPATHIAN RUS IN THE INTERWAR PERIOD..... **4**

Oleksandr HROMIK
FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF THE COLLECTIVE CONSCIOUSNESS
OF JAPANESE SOCIETY IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY..... **14**

Volodymyr ZUIKOV
THE INFLUENCE OF THE REFORMATION UPON THE DEVELOPMENT
OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN MEDIEVAL..... **21**

ART STUDIES

Olena KULINICH
ARABIC MUSICAL ART ON THE CULTURAL MAP OF THE ARAB WORLD..... **30**

ZhuJun KONG
SYMPHONIC POEM “BEIPING HUTONG” BY AARON AVSHALOMOV:
DRAMATIC AND LINGUISTIC AND COMPOSITIONAL FEATURES..... **36**

Liudmyla LADONKO, Diana TSYLINA
YOUTH SUBCULTURES AS AN IMPORTANT FACTOR OF SOCIALIZATION
OF MODERN YOUTH..... **43**

Mykola LEVCHENKO, Vitalii RAKOVYCH, Olha HULIAIEVA
INNOVATIONS AND CHALLENGES OF PLAGIARISM IN THE ERA
OF GLOBAL DIGITAL CULTURE..... **49**

Yelizaveta LIPITIUK
CREATIVE SYNERGY OF A SINGER AND A CONCERTMASTER
IN THE WORK ON CHAMBER VOCAL REPERTOIRE..... **56**

Maksym MALYLO
CREATIVE WORK OF 19TH CENTURY TRANSCARPATHIAN CARVING MASTERS..... **64**

Oksana MOSENDZ
RED COLOR IN THE UKRAINIAN AVANTGARDE XX CENTURY..... **71**

Vang MIAU
FLORAN SCHMITT’S PIANO CYCLE «SHADOWS»: ORIGINAL PROJECTIONS OF STYLE..... **77**

Ivanna PAVELCHUK
ART PROJECT IN THE HALLS OF THE NATIONAL UNION OF ARTISTS
OF UKRAINE: “BOHDAN ZBRYSKYI: PAINTING, GRAPHICS, SCULPTURE”..... **84**

Oksana PASKO, Dmytro MALIAR, Tetyana VIRCHENKO
USING ART QUILT IN THE STYLIZATION OF 3D OBJECTS..... **92**

Viktoriia PRYSTAVKA
ON THE ISSUE OF DIFFERENTIATING ZINES AND ART BOOKS..... **97**

Marharyta PUHACHENKO
FASHION TRENDS IN THE CREATION OF INTEGRAL GLASS BRACELETS ACROSS
VARIOUS ETHNOCULTURAL TRADITIONS FROM ANTIQUITY TO THE PRESENT..... **107**

Galyna SAVCHYN
COPYING AS A METHOD OF MASTERING ARTISTIC SKILLS..... **113**

Yevhen SANNIKOV
INTERDISCIPLINARY APPROACH TO THE INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE
IN ART EDUCATION: PROBLEMS AND WAYS OF SOLVING..... **118**

Ivan SELIVANOV
COMMUNICATIVE EFFECTIVENESS OF STATIC AND INTERACTIVE INFOGRAPHICS IN THE MODERN WEB ENVIRONMENT: A COMPARATIVE ANALYSIS..... **123**

Olena SKVORTZOVA
UNIVERSALISM IF THE VOCALIST IN THE SPACE OF CONTEMPORARY NATIONAL CULTURE..... **131**

LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES

Olena KOVALOVA
CLASSIFICATION OF NEOLOGISMS IN SOCIAL NETWORKS AND METHODS OF THEIR TRANSLATION..... **138**

Lesia KRAVCHENKO, Oksana LYPCHANKO-KOVACHIK, Tetiana KURYCHKA
A FEATURE OF THE IMPLEMENTATION OF THE «EMOTIONAL PAUSE» STAGE IN THE LESSONS OF STUDYING LYRIC WORKS OF FOREIGN LITERATURE IN HIGH SCHOOL..... **145**

Olena KRUT
METAPHORICAL TECHNICAL TERMS AS A MEANS OF THE WORLD OF REALITY NOMINATION..... **150**

Світлана МАКУХІНА
ВПЛИВ МОТИВАЦІЇ НА ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ..... **155**

Olga MIGORIAN, Tetyana PAVLOVYCH
MODERN LINGUISTIC APPROACHES IN LITERARY STUDIES (ON ENGLISH LANGUAGE BASIS)..... **160**

Olha MITENKO
CHARACTERISTICS OF THE PLACE OF THE MEMBERS OF THE FRENCH SENTENCE WITHIN THE SUBJECT..... **166**

Iryna MOROZOVA, Yuliia AFANASIEVA
CONSTRUCTING THE DISCURSIVE PERSONALITY OF THE USA PRESIDENT IN INAUGURAL ADDRESES..... **171**

Lidiia NARIZHNA
FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES..... **177**

Maria NEVREVA, Olena LEBEDEVA, Olga GVOZD
STATISTICAL CHARACTERISTICS OF ROOT MORPHEMES IN TEXTS OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL DISCOURSE..... **181**

Yuliana NESTEROVYCH
THE ROLE OF THE AXIOLOGICAL COMPONENT IN THE STRUCTURE OF THE CONCEPT “TRAITOR” (BASED ON THE MATERIAL OF THE STORY “THE GOSPEL OF THOMAS” BY ROMAN IVANYCHUK)..... **187**

Марина ОГІЄНКО
БАЗОВІ МЕТОДИ УТВОРЕННЯ МОРСЬКИХ ТЕРМІНІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ..... **193**

Oleksandra PALCHEVSKA, Petro HUBYCH, Sofiia ALEKSANDROVA
PECULIARITIES OF USING TRANSLATION TRANSFORMATIONS WHEN TRANSLATING FROM UKRAINIAN INTO ENGLISH AND POLISH (BASED ON THE MATERIAL OF WAR DIARIES)..... **199**

Ludmiła PIETRUSZKA
EPONIMY POCHODZENIA ORIENTALNEGO W JĘZYKU POLSKIM..... **205**

PEDAGOGY

Roman KORSAK
INNOVATIVE APPROACHES IN THE TRAINING OF HOTEL AND RESTAURANT SPECIALISTS: THE EXPERIENCE OF UKRAINE AND THE CZECH REPUBLIC **211**

Valentyna KRAVCHENKO, Tetiana SHAROVA
INTEGRATION OF AN ELECTRONIC TOOL FOR EDUCATIONAL PURPOSES ON THE HISTORY OF UKRAINIAN LITERATURE INTO THE EDUCATIONAL PROCESS OF A HIGH SCHOOL **219**

Olha KUZNIETSOVA, Inna KULAKOVA
INTEGRATION OF AI TOOLS IN TEACHING GRAMMAR **225**

Olena KULYK
ROLE OF IMMERSIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING THE UKRAINIAN LANGUAGE **231**

Inna KULISH, Olena OSADCHA
CURRENT ISSUES OF DETERMINING THE CRITERIA OF LOGICAL-MATHEMATICAL COMPETENCE FORMATION IN PRESCHOOLERS **235**

Liubov LIKARCHUK, Mariia LIKARCHUK
CURRENT TENDENCIES OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS **241**

Svitlana LOTOSHNIKOVA, Igor SHUTENKO, Tetyana BALABUKHA
SELECTION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE CONTEXT OF TEACHING ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES **247**

Nadiia LUKAFEINYK
DEVELOPING THE CREATIVE POTENTIAL OF DESIGN STUDENTS THROUGH VISUAL ARTS: THE POLTAVA PAINTING PERSPECTIVE **252**

Zorislav MAKAROV, Olexandra BILOUS
PERSONAL DEVELOPMENT IN THE AGE OF THE INTERNET: EDUCATIONAL CHALLENGES AND PROSPECTS **258**

Marharyta MALAKHOVA, Olena OVCHARENKO-PIESHKOVA
PREPARATION OF THE FUTURE TEACHERS IN THE MUSICAL ART FOR THE FORMING OF ARTISTIC AND CREATIVE COMPETENCE OF THE STUDENTS BY MEANS OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES **268**

Natalia OHORODNYK
ENHANCING CRITICAL THINKING SKILLS WHILE LEARNING MARITIME ENGLISH **275**

Mariia BILOKOPYTOVA, Karyna OSTROVSKA
THE ROLE OF MOTIVATION IN TEACHING ENGLISH TO STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALITIES **283**

Viktoriya PAVELKO
FORMATION OF MATHEMATICAL SKILLS AS AN IMPORTANT CONDITION FOR PERSONALITY DEVELOPMENT **287**

Tetiana PASICHNYK
LINGUISTIC AND PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF INTERPRETING IN THE CONTEXT OF METHODOLOGICAL TRAINING OF PRE-SERVICE INTERPRETER TRAINERS **292**

Mariia POHODINA, Khrystyna MANKOVSKA
DEVELOPING SOFT SKILLS IN CADETS AT ENGLISH LANGUAGE CLASSES **299**

Oleksandr POZDNIAKOV
DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE OF STUDENTS OF THE FIELD OF STUDY «SERVICES»: LINGUO-CULTURAL ASPECT **305**

Mariia POCHYNKOVA, Svitlana BADER
READINESS OF TEACHERS TO FORM CRITICAL THINKING PERSONALITY **312**

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК:

Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES:

Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers

ВИПУСК 75. ТОМ 2
ISSUE 75. VOLUME 2

Редактори-упорядники
Микола Пантюк
Андрій Душний
Василь Ільницький
Іван Зимомря

Здано до набору 20.05.2024 р. Підписано до друку 07.06.2024 р.
Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 37,89. Зам. № 0724/491. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.